T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TDA-Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı

SOVYET EGEMENLİĞİNDEN ÖNCEKİ

KARAÇAY-MALKAR EDEBİYATI

DOKTORA TEZİ

Adilhan ADİLOĞLU

DANIŞMANI : Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN

İZMİR-2015

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TDA-Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı

SOVYET EGEMENLİĞİNDEN ÖNCEKİ

KARAÇAY-MALKAR EDEBİYATI

DOKTORA TEZİ

Adilhan ADİLOĞLU

DANIŞMANI : Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ, Prof. Dr. Ali EROL
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ERSAL, Yrd. Doç. Dr. Mehmet AKKAYA

İZMİR-2015

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne sunduğum "Sovyet Egemenliğinden Önceki Karaçay-Malkar Edebiyatı" adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

A. Adiloğlu

Adilhan ADİLOĞLU

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : **Adilhan ADİLOĞLU**

Numarası : **92070003436**

Anabilim Dalı : **TDA-Türk Dünyası Edebiyatları**

Tez Başlığı (Türkçe) : **Sovyet Egemenliğinden Önceki Karaçay-Malkar Edebiyatı**

Tez Başlığı (İngilizce) : **Karachay-Malkar Literatura Before The Soviet Rule**

Tez Savunma Tarihi : **20.08.2015.**

Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN
Karar : O Başarılı O Başarısız O Düzeltme
İmza : ....

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Ali EROL
Karar : O Başarılı O Başarısız O Düzeltme
İmza : ....

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Zeki KAYMAZ
Karar : O Başarılı O Başarısız O Düzeltme
İmza : ....

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Yrd. Doç. Dr. Mehmet AKKAYA
Karar : O Başarılı O Başarısız O Düzeltme
İmza : ....

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Yrd. Doç. Dr. Mehmet ERSAL
Karar : O Başarılı O Başarısız O Düzeltme
İmza : ....

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle **O**
Oy çokluğuyla **O**

Başarılıdır	**Düzeltilmelidir**	**Başarısızdır**

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Doktora programlarında düzeltme alan öğrencinin 6 (altı) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BÖLÜM: KARAÇAY-MALKAR ŞİİRİNDE HÂKİM TEMALAR

KISALTMALAR

AKM	: Atatürk Kültür Merkezi.
bkz.	: Bakınız.
C.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren.
DTCF	: Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi.
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı.
s.	: Sayfa.
S.	: Sayı.
TDAV	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı.
TDK	: Türk Dil Kurumu.
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı.
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
TTK	: Türk Tarih Kurumu.
YKY	: Yapı Kredi Yayınları.

ÖNSÖZ

Kuzey Kafkasya bölgesinin en önemli Türk unsurlarından birini teşkil eden Karaçay-Malkar Türkleri, günümüzde yoğun olarak Rusya Federasyonu'na bağlı "Karaçay-Çerkes" ve "Kabardey-Malkar" şeklinde iki ayrı özerk cumhuriyet içerisinde yaşamaktadırlar. Türk dilinin Kıpçak lehçesinin bir şivesini konuşan Karaçay-Malkar Türklerinin dünyadaki toplam nüfusunun 350 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Karaçay-Malkar Türklerinin köklü ve zengin bir sözlü edebiyatı olmasına karşılık, modern anlamda yazılı edebiyatı 19. yüzyıl ortalarında başlamıştır. Karaçay-Malkar Türklerinin yazılı edebiyatını bilhassa muhteva bakımından "Sovyet egemenliği öncesi" ve "Sovyet egemenliği sonrası" şeklinde iki ana bölüme ayırmak mümkündür. "Sovyet Egemenliğinden Önceki Karaçay-Malkar Edebiyatı" adlı doktora çalışmamızda, Karaçay-Malkar Türkleri tarafından Sovyet egemenliğinden önceki dönemde meydana getirilen edebî eserler ele alınmıştır.

Çalışmamızın "Giriş" kısmında Karaçay-Malkar Türkleriyle ilgili olarak "Nüfus ve Coğrafya", "Etnik Oluşum ve Tarihçe" ve "Karaçay-Malkar Türkçesi" alt başlıkları çerçevesinde, söz konusu alanlara ait ayrıntılara da yer vermek suretiyle, Karaçay-Malkar Türkleri hakkında genel bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümü "Karaçay-Malkar Edebiyatı"yla ilgili konuları içeren alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu bölümde "Halk Edebiyatı" ve "Yazılı Edebiyat" olmak üzere iki ana alt başlık altında Karaçay-Malkar edebiyatı hakkında genel bilgiler verilmiştir. Tezimizin de konusu olması sebebiyle Sovyet egemenliğinden önceki yazılı edebiyat eserleri üzerinde daha çok durulmuştur. Bu dönemin gelişim safhaları tarihsel bir yaklaşımla ele alınmış, belirli tespitlere yer verilmiş ve bu dönemi temsil eden şairlerin hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, Sovyet egemenliğinden önceki dönemde verilen edebî eserler hâkim temalara göre tasnif edilerek, söz konusu edebî eserler üzerinde, metin merkezli tahlil yöntemiyle, inceleme ve değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmamızda üçüncü bölümünü teşkil eden “Metinler” kısmında, üzerinde inceleme ve değerlendirme yaptığımız edebî ürünlere yer verilmiştir. Söz konusu bu ürünler, hem Karaçay-Malkar Türkçesiyle hem de Türkiye Türkçesiyle sunulmuştur. İkinci bölümde verilen metin örnekleri ile üçüncü bölümde verilen metinlerin Türkiye Türkesi karşılıkları italik biçimde gösterilmiştir. TürkiyeMetinlerin Türkiye Türkçesine aktarılmasında kelime kelime aktarma esas alınmıştır. Mecbur kalınan yerlerde kelime kelime aktarmadan ayrılıp, anlatılmak istenen şeyi aktarma yoluna gidilmiş, bazı yerlerde anlatılmak istenen mana dipnotla gösterilmiştir. Metinlerin Türkiye Türkçesine aktarılması sırasında Türkiye Türkçesi alfabesi esas alınmış, “nazal n” (ñ) harfi dışında, herhangi bir transkripsiyon işareti kullanılmamıştır.

Sonuç kısmında, araştırma konumuzdan elde edilen tespitler ile veriler üzerinde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmamız, kaynak olarak kullandığımız eserlerin listesinin yer aldığı “Kaynaklar” bölümü ile şahsımızın kısaca tanıtıldığı “Özgeçmiş”, araştırmamızın özetlendiği “Özet” ve “Abstract” kısımlarıyla tamamlanmıştır.

Tezimi hazırlamaya başladığım ilk günden itibaren engin bilgi birikimi ve deneyimiyle bana sürekli yol gösteren ve desteğini esirgemeyen çok kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN’a teşekkürlerimi arz etmeyi borç bilirim.

GİRİŞ

KARAÇAY-MALKAR TÜRKLERİ

I. Nüfus ve Coğrafya

Kuzey Kafkasya'nın merkezî kısımlarında yaşayan Karaçay-Malkar Türkleri, Kumuk ve Nogay Türkleriyle birlikte bölgenin en önemli Türk unsurunu teşkil etmektedirler. Sovyetler Birliği döneminde idari bakımdan da ikiye bölünen Karaçay-Malkar Türkleri günümüzde yoğun olarak Rusya Federasyonu'na bağlı Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Malkar şeklinde iki ayrı özerk cumhuriyet içerisinde yaşamaktadırlar. Bu iki cumhuriyet ile Rusya Federasyonuna bağlı muhtelif yerlerdeki toplam nüfusları yaklaşık 300 bin kişidir. Bunun dışında Kazakistan'da 5 bin, Kırgızistan'da 2 bin, Türkiye'de 25 bin, ABD'de 5 bin, Suriye'de 2 bin kişi yaşamaktadır. Böylelikle, Karaçay-Malkar Türklerinin dünyadaki toplam nüfusunun 350 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.[1]

Karaçay-Malkar Türkleri, Ruslarla yoğun temasın başlamasından bu yana geçen son iki yüzyıl boyunca; savaşlar, toplu kıyımlar, sürgünler, göçler ve salgın hastalıklar sebebiyle büyük nüfus kayıplarına uğramışlardır. Demografik artış formülleriyle yapılan hesaplamalarla, Karaçay-Malkarların, bu kayıpları vermeden, normal bir nüfus artışıyla, sayılarının 1 milyondan fazla olacağı hesaplanmıştır.[2]

Karaçay-Malkar Türklerinin yoğun olarak yaşadığı asıl sahalar; Abhazya ve Gürcistan'ın kuzey sınırlarını teşkil eden Kafkas Sıradağları hemen ötesinde yer alan Kuzey Kafkasya'nın merkezî bölgelerinde; batıda Laba ırmağının kaynak havzasından, doğuda Çerek ırmağının kaynak havzasına kadar uzanan dağlık arazilerdir. Karaçay Türkleri yoğun olarak Elbruz dağının (Mingitav) batısında; Koban ırmağının kaynak havzasında yer alan Ullu-Karaçay vadisi ile daha batıdaki Teberdi ve Arhız vadilerinde;

[1] Boris Özdenlanı, "Biz Kallay Birbiz, Kayda Caşaybız?", **Karaçay Gazetesi**, S. 77 (10048), Çerkessk, 2007, s. 4.
[2] Nurullah Tabakcı, **Alt Kültürlerde Kimlik: Türkiye'deki Karaçaylar**, Konya, 2009, s. 73.

kuzeyde sırasıyla Mara ve Gitçe Karaçay vadisi ile bunların biraz daha kuzeyinde ve batısında yer alan Cögetey ve Zelençuk vadilerindeki şehir ve köylerde yaşarlar.[3]

Malkar Türkleri ise Elbruz dağının (Mingitav) doğusundaki Yukarı Bashan vadisi ve kuzeyindeki Köndelen vadisi ile bunların daha doğusunda ve güneyinde yer alan Kaşhatav, Yukarı Çegem, Holam, Bızıngı ve Yukarı Malkar (Çerek) vadilerindeki kasaba ve köylerde yaşarlar.[4]

Mingitav (Elbruz 5.642 m), Dıhtav (5.204 m) ve Koştantav (5.152 m) gibi Kafkasya'nın ve hatta Avrupa'nın en yüksek dağları Karaçay-Malkar toprakları içerisinde yer almaktadır. Dağların 2 bin 200 metreye kadar olan kısımlarında çam, ladin ve köknar ormanları yer almaktadır. 3 bin metreden sonraki kısımlar ise buzullarla kaplıdır. Kafkasya'nın en büyük buzulları olan Alibek, Amanavuz, Uzunkol, Ullukam, Tonguzorun, Azav, Bızıngı buzulları yine bu bölgede yer almaktadır.

Karaçay-Malkar toprakları su rezervi bakımından çok zengindir. Bölgede çok sayıda buzul kaynaklı dağ gölleri, ırmaklar ve şelaleler bulunmaktadır. Başta Koban ırmağı olmak üzere Kafkasya'nın en büyük ırmakları Elbruz dağı buzullarından doğmaktadır. Bunlardan Hurzuk, Ullu Kam ve Uçkulan ırmakları birleşerek Uçkulan köyü yakınlarında Koban ırmağı adını almaktadır. Biyçesın yaylasından doğan Kuma ırmağı ise Hazar denizine dökülür. Yine Elbruz dağı buzullarından doğan Malka ve Bashan ırmakları ile Çegem, Holam-Bızıngı ve Çerek ırmakları Terek ırmağına karışır.[5]

Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti ilk olarak 12 Ocak 1922 tarihinde özerk bölge olarak kurulmuştur. 26 Nisan 1926 tarihinde Karaçaylar, Çerkeslerden ayrılarak Karaçay Özerk Bölgesini kurmuşlardır. Ancak, Karaçaylar, II. Dünya Savaşı sırasında, "Almanlarla işbirliği yaptıkları" şeklindeki asılsız bir ithamla Stalin tarafından 2 Kasım 1943 tarihinde Orta Asya'nın muhtelif bölgelerine sürgün edilince, Karaçay Özerk Bölgesi lağvedilerek topraklarının büyük bir kısmı Gürcistan'a, bir kısmı da Çerkeslere

---

[3] S.A. Hapayev, **Karaçayevo-Çerkesiya Naş Kray Rodnoy**, Çerkessk, 1992, s. 10.
[4] M. Kotlyarova; V. Kotlyarov, Janna Şogenova, **Kabardino-Balkariya Prigodnaya Jemçujina**, Nalçik, 2005, s. 6.
[5] Burhan Tambiyev; Umar Özdenov, **Karaçayevo-Çerkesiya Çaruyuşçaya Krasota Gor**, Essentuki, 2009, s. 3; **Karaçayevo-Çerkesiya Naş** ..., s. 21.

verilmiştir. Karaçayların ata yurtlarına dönmelerine izin verildikten sonra, 9 Ocak 1957 tarihinde tekrar Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi kurulmuş, 3 Temmuz 1991 tarihinde de özerk cumhuriyet statüsüne yükseltilmiştir.[6]

Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti günümüzde Rusya Federasyonunu oluşturan federe cumhuriyetlerden biridir. Toplam yüz ölçümü 14.300 km karedir. Batıda Krasnodar Eyaleti, kuzeyde Stavropol Eyaleti, doğuda Kabardey-Malkar Özerk Cumhuriyeti, güneyde Kafkas Sıradağları boyunca Abhazya ve Gürcistan'ın Svanetya bölgesiyle sınır komşusudur. Toplam nüfus 450 bin kişi olup; 190 bin nüfusa sahip olan Karaçaylar yüzde 40 oranla birinci, Ruslar (140 bin) yüzde 33 oranla ikinci sıradadır. Bunu küçük nüfuslarıyla Çerkesler (50 bin), Abazalar (30 bin), Nogaylar (15 bin) ve diğerleri takip etmektedir.

Karaçayların tamamı Müslüman olup Sünni ve Hanefi mezhebine mensupturlar. Karaçay Türklerinin yoğun olarak yaşadığı, ülkenin başlıca yerleşim merkezleri; başkent Çerkessk (eski ve asıl adı Batalpaşinsk), Karaçay-Şahar (Karaçayevsk), Cögetey-Şahar (Ust-Ceguta) ve Kurort Teberdi şehirleridir. Ayrıca Üçköken, Drujba, Kumuş ve Sarıtüz adlı yerleşim yerleri de kentsel gelişimlerini tamamlamış birer ilçe mahiyetindeki büyük Karaçay kasabalarıdır. Bunların dışında; Kart-Curt, Hurzuk, Uçkulan, Eltarkaç, Eski Cögetey, Teberdi, Taşköpür, Mara, Tereze, Krasnogorski, Kızıl-Kala, vs. büyüklü küçüklü eski ve yeni birçok Karaçay köyü de mevcuttur. Bugünkü Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalan bölgenin en eski sakinleri Karaçaylar olup Abazalar, Çerkesler, Nogaylar ve Ruslar bu bölgeye sonradan gelip yerleşmişlerdir.[7]

Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti ekonomisinin ana unsuru hayvancılık ve tarımdır. Bilhassa Karaçay Türklerinde koyunculuk ileri düzeyde gelişmiş olup, at yetiştiriciliğine çok önem verilmektedir. Sanayi ve ticaret sektörü gelişme safhasındadır. Kuzeydeki arazilerde sulu tarım yapılmaktadır. Bilhassa mısır başta olmak üzere buğday, yulaf, ayçiçeği, şeker pancarı, patates gibi muhtelif tahıl, sebze ve meyve

[6] **"Biz Kallay Birbiz …", Karaçay Gazetesi** …, s. 4,
[7] Vladimir Voyna, **V Gorah Karaçayevo-Çerkesii**, Moskova, 1986, s. 65; **Karaçayevo-Çerkesiya Naş** ..., s. 4.

yetiştirilmektedir. Başlıca sanayi kolları gıda, kimya ve petro-kimyadır. Makine yapımı, ağaç işleme, kömür ve maden cevheri sanayi de gelişmektedir. Kömür, kurşun, çinko, bakır, granit ve mermer gibi yeraltı kaynakları yerli sanayi tesislerinde işlenmektedir. Çimento, seramik, kiremit ve tuğla gibi inşaat ve yapı malzemeleri üretilmektedir. Bunun dışında, yünlü ve merserize örgüye dayalı küçük ve orta ölçekli tekstil işletmelerinin sayısı oldukça fazladır. Ülkenin güneyinde yer alan olağanüstü tabiat güzelliklerine sahip Teberdi, Dombay ve Arhız bölgeleri; kayak, dağcılık, avcılık, sağlıkla ilgili olarak birer turizm merkezleri haline gelmiş olup ülke ekonomisinin en önemli unsurlarından birini teşkil etmektedir.[8]

Kabardey-Malkar Cumhuriyeti ise ilk önce 16 Ocak 1922 tarihinde özerk bölge olarak kurulmuştur. Bilâhare 5 Aralık 1936 tarihinde özerk cumhuriyet statüsüne yükseltilmiştir. Malkarlar da, Karaçaylar gibi, 8 Mart 1943 tarihinde, Almanlarla işbirliği yaptıkları şeklindeki asılsız bir ithamla Stalin tarafından Orta Asya'ya sürgün edildikten sonra cumhuriyet lağvedilerek Kabardey Özerk Cumhuriyetine dönüştürülmüş; Malkarların topraklarının büyük bir kısmı Gürcistan'a bağlanmış, bir kısmı da Kabardeylere verilmiştir. 1957 yılında Malkarların ata yurtlarına dönmelerine izin verildikten sonra Kabardey-Malkar Özerk Cumhuriyeti 9 Ocak 1957 tekrar kurulmuştur.[9]

Kabardey-Malkar Cumhuriyeti günümüzde Rusya Federasyonunu oluşturan federe cumhuriyetlerden biridir. Yüz ölçümü 12.470 km karedir. Batıda Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti, kuzeyde Stavropol Eyaleti, doğuda Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti, güneyde Gürcistan'ın Svanetya ve Raça bölgeleriyle sınır komşusudur. Toplam nüfus 900 bin kişi olup; Kabardeyler (500 bin) yüzde 55 oranla birinci, Ruslar (225 bin) yüzde 25 oranla ikinci ve 120 bin nüfusa sahip olan Malkarlar yüzde 12 oranla üçüncü sıradadır. Malkarların tamamı Müslüman olup Sünni ve Hanefi mezhebine mensupturlar. Ülkenin başlıca yerleşim merkezleri, başkent Nalçik, Prohladnıy, Baksan, Mayskiy, Sovyetskiy, Tırnavuz ve Hasaniya şehirleridir. Malkarlar daha çok Nalçik, Sovyetskiy ve Tırnavuz şehirlerinde yaşamaktadırlar. Ayrıca; Hasaniya, Köndelen ve

---

[8] **V Gorah Karaçayevo-Çerkesii**…, s. 103.
[9] E.T. Hakuaşev, **Sovyetskaya Kabardino-Balkariya**, Nalçik, 1972, s. 51.

Aksuv adlı yerleşim yerleri de kentsel gelişimlerini tamamlamış birer ilçe mahiyetinde büyük Malkar kasabalarıdır. Bunların dışında; Kaşhatav, Karasuv, Ogarı Çegem, Bulungu, vs. büyüklü küçüklü eski ve yeni birçok Malkar köyü vardır. Bugünkü Kabardey-Malkar Özerk Cumhuriyeti topraklarının büyük bir kısmını içine alan bu bölgenin en eski sakinleri Malkarlar olup, Kabardeyler, Ruslar ve diğerleri bu bölgeye sonradan gelip yerleşmişlerdir.[10]

Kabardey-Malkar Cumhuriyetinin ekonomisinin temelini sanayi sektörü oluşturmaktadır. Ağır sanayi, metalürji, elektrik enerjisi ve makine üretimi oldukça gelişmiştir. Bunun dışında ülkede oldukça gelişmiş ve modern tarım yapılır. Kuzeydeki düzlük arazilerde buğday, mısır, darı ve ayçiçeği yetiştirilir. Sanayi sektörünün ve tarım faaliyetlerin tamamına yakını Kabardeylerin elindedir. Ülkenin güneyindeki dağlık arazilerde yaşayan Malkarlar ise ekonomik yönden çok daha geride kalmış bir vaziyettedirler. Büyük çoğunluğu daha çok hayvancılık ve tarımla uğraşmakta, küçük ticarî faaliyetlerle meşgul olmakta; bir kısmı da Tırnavuz şehrindeki madencilikle ilgili endüstriyel sektörlerde çalışmaktadırlar.[11]

II. Etnik Oluşum ve Tarihçe

Karaçay-Malkar Türklerinin kökeni ve etnik oluşumu hakkında pek çok görüş mevcuttur. Bilim adamları genel olarak Karaçay-Malkar Türklerinin Kuzey Kafkasya'da çok eski tarihlerden itibaren hakimiyet kuran Kimmer, İskit, Hun, Bulgar, Hazar, Alan ve Kıpçak gibi eski Türk kavimlerinin bakiyelerinin etnik bütünleşmesinden süzülerek ortaya çıkmış bir Türk kavmi olduğunu kabul etmektedirler. Bilhassa XI-XIII. yüzyıllar arasında Kuzey Kafkasya'ya gelen kalabalık Kıpçak kabileleri eskiden beri burada yaşayan diğer eski Türk kabileleriyle; bilhassa Bulgar ve Alan bakiyeleriyle karışarak Karaçay-Malkar Türklerinin etnik yapısının en önemli ve baskın unsurunu oluşturmuşlardır. Bu yüzden Karaçay-Malkar Türklerinin günümüzde

---

[10] V.N. Kudaşev, **İstoriçeskiye Svedeniya o Kabardinskom Narode**, Nalçik, 1991, s. 31.
[11] **Kabardino-Balkariya Prigodnaya** …, s. 6.

konuştuğu dil Kıpçak Türkçesidir. Bununla birlikte kelime hazinesinde, diğer Kıpçak şivelerinde bulunmayan, pek çok Eski Türkçe kelimeyi de barındırmaktadır.[12]

Eski Türk kavimleri daha M.Ö. 5000 yıllarından itibaren Kafkasya coğrafyasıyla ilişki içerisinde olmuşlardır. Kimmer, İskit, Hun, Sabir, Bulgar, Alan, Hazar ve Kıpçak gibi eski Türk kavimleri çok eski tarihlerden itibaren Kafkasya coğrafyasını binlerce yıl hakimiyet altında tutmuşlardır. Araplar VIII. yüzyılda Kafkasya'yı fethederek İtil ırmağı ötesine kadar ulaşmışlarsa da Bizans ve Hazar direnişi karşısında geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Ermeni ve Gürcü krallıkları genişlemiş ve İranlıların bölgedeki etkinliği artmıştır. Daha sonra Oğuzlar ve dolayısıyla Selçuklu Türkleri Kafkasya'ya gelmiş, nihayet XIII. yüzyılda Moğollar Kafkasya'yı ele geçirmişlerdir. Ancak, Moğollar kendilerinden daha fazla nüfusa sahip ve askeri bakımdan daha üstün özellikleri olan Türklere bağımlı kalmışlardır. Dolayısıyla kendilerinden sonra ortaya çıkan devletler de hep Türk asıllı olmuşlardır.[13]

II. 1. Kimmerler, İskitler ve Koban Kültürü

Kimmerler ve İskitler tarihin farklı ama birbirini takip eden erken dönemlerinde Kafkasya'ya gelerek bölgenin etnik ve kültür yapısını oldukça derinden etkilemiş olan Proto-Türk kavimleridir. Kimmerler MÖ.VIII. yüzyılın sonlarında Karadeniz kuzeyindeki bozkırlarda meskun iken, İskitlerin gelmesiyle buradan Kafkasya'ya doğru yönelmişler, Derbent ve Daryal geçitlerini aşarak Anadolu ve Mezopotamya topraklarına yayılmışlardır. İskitlerin baskısı sonucunda göç eden Kimmerlerden arta kalanlar kendileriyle akraba olan İskitler tarafından izole edilmişler ve zamanla da onlarla kaynaşarak tarih sahnesinden silinmişlerdir.[14]

---

[12] A. Mokayev, "Malkarnı Çaşav Tarıhından", **Şuyohluk**, S. 3, Nalçik, 1976, s. 87; L.İ. Lavrov, **Karaçayevtsı**, Çerkessk, 1978, s. 21.

[13] Paul B. Henze, **Kafkaslarda Ateş ve Kılıç-19. Yüzyılda Kuzey Kafkasya Dağ Köylülerinin Direnişi**, OTDÜ Yayını, 1985, s. 3.

[14] Taner M. Tarhan, "Eskiçağda Kimmerler Problemi", **VIII. Türk Tarihi Kongresi Bildirileri**, C. I. TTK Yayınları, 1979, s. 365.

M. Seyidov bilhassa tarih sahnesindeki varlığını bin yıldan fazla bir süre devam ettiren İskitlerin; Yakut, Kazak ve Kafkasya'da yaşayan Türk boylarının etnik oluşumunda önemli rol oynadığını söylemektedir.[15]

MÖ VII-V. yüzyıllar arasında, Kuzey Kafkasya'nın merkezî kısımlarında, ilmî literatürde "Koban Kültürü" adı verilen bir medeniyet tesis edilmiştir. Terek ırmağı civarındaki Pyatigorsk (Beştav) kurganları ile bugünkü Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti'nin "Koban" köyünde ortaya çıkarılan arkeolojik malzemenin yansıttığı bu kültüre, mezkur köyün adından dolayı, "Koban Kültürü" adı verilmiştir. Bu arkeolojik eserlerin, bozkır insanının tipik savaşçı karakterini yansıtan Kimmer ve İskit sanatına ait olduğu kabul edilmektedir.[16]

Eskiçağ tarihinde "Bozkır Göçebeleri"nin yaratmış oldukları "Atlı Kavimler Medeniyeti" veya "Bozkır Kurgan Kültürü"nün sahiplerinin, Kafkasya coğrafyasında Türk varlığının başlangıcını oluşturmaları büyük önem arz etmektedir. Bozkır Kurgan kültürünün sahipleri olan Proto-Türk kavimleri, Kafkasya'ya geldikleri zaman burada dağ eteklerinde yaşayan yerli kavimlerle karışarak "Koban" kültürünü oluşturmuşlardır. Bu kültürün önemli özelliği kurgan tipi mezarlardır. Kafkasya'da "Kurgan Kültürü"nü yaratan Kimmer ve İskitlere ait ortaya çıkarılan arkeolojik bulgular Türk kavimlerinin çok eski çağlardan beri bu coğrafyada yaşadıklarını göstermektedir.[17]

Kimmerlere ve İskitlere ait bu kurgan tipi mezarlarda; avcılıkla ilgili eşyalar, silahlar, bakır ve tunçtan yapılmış oraklar bulunmuştur. Bunların büyük bir kısmı da günümüzde Karaçay Türklerinin yoğun olarak yaşadığı Kelermeskiy, Novolabinski, Zubovski, Cögetey, Kartcurt, Uçkulan, Teberdi, İndiş ve Sarıtüz köylerinde; Malkarda Bıllım köyü yakınlarında ortaya çıkarılmıştır.[18]

İskitlere ait bazı dil ve kültür unsurları, Karaçay-Malkar Türklerinin kültüründe varlığını halen devam ettirmektedir. Sözgelimi Herodotos'un eserinde İskitlerin "Tabiti"

---

[15] İlhami Durmuş, **İskitler-Sakalar**, TKAE Yayını, Ankara, 1993, s. 59.
[16] E. P. Alekseyeva, **Karaçayevtsı i Balkartsı-Drevniy Narod Kavkaza**, Moskova, 1993, 5.
[17] İsmail Mızılanı, "Türk Halklanı Tarih em Kultura Tamırları", **Mingi Tav Jurnal**, S. 3, Nalçik, 1993, s. 15.
[18] İ. M. Miziyev, **İstoriya Karaçayevo-Balkarskogo Naroda s Drevneyşih Vremen Do Prisoedineniya k Rossi**, Nalçik, 1994, s. 32.

adında bir ocak tanrıçasını kutsadıklarından bahsedilmektedir.[19] Aynı şekilde, Karaçay-Malkar Türklerinin de İslâm öncesi eski inançlarında "Tabıt" adında bir ocak tanrıçası inanışı vardır. Karaçay-Malkar Türklerindeki bu eski kültür unsurunun İskitlerden miras kaldığı aşikârdır.[20]

Yine, Hippokrates, İskitlerin hayat tarzları hakkında bilgi verirken "hippage" denilen bir peynirden bahsetmektedir. Zeki Velidî Togan bunu, Kırgız Türklerinin halen imâl etmekte olduğu "kurut"la açıklamıştır.[21] Fakat, İskitçe "hippage" kelimesini Karaçay-Malkar Türkçesinde "yoğurt veya peynir suyu" anlamına gelen "huppegi" kelimesiyle açıklamak daha isabetli olacaktır. Karaçay-Malkar Türkleri yoğurt veya peynir suyundan lor peynirine benzer bir tür yağsız peynir yaparlar. Bu peynire "huppegi bışlak" denilir. Karaçay-Malkarların "huppegi bışlak" peyniri, kuvvetli bir ihtimalle İskitlerin "hippage" peynirinden miras kalmıştır.[22]

Sonuç olarak burada Karaçay-Malkar Türklerinin doğrudan Kimmerlerin ve İskitlerin devamı olduğunu ortaya koymak gibi bir çaba içerisine olmadığımızı özellikle belirtmek isteriz. Burada ifade etmek istediğimiz nokta, söz konusu bu eski kavimlerin tarihin erken dönemlerinde Kafkasya'ya gelerek bölgede yaşayan muhtelif kavimlerin kültür yapısını derinden etkiledikleri ve bu etkinin de binlerce yıl boyunca kuşaktan kuşağa aktarılarak, Karaçay-Malkar Türklerinin kültür yapısındaki izlerini göstermeye çalışmaktır.

II. 2. Alanlar, Hunlar ve Kara Bulgarlar

Karaçay-Malkar Türklerinin etnik oluşumunda önemli pay sahibi olan kavimlerden biri de Alanlardır. Kaziy Laypanov ve İsmail Miziyev başta olmak üzere Karaçay-Malkar tarihçilerinin büyük bir kısmı Karaçay-Malkar Türklerinin kökenini doğrudan Alanlara bağlamaktadırlar. Ancak, Alanlar bilhassa Avrupalı tarihçiler tarafından İranî kökenli bir kavim olarak kabul edilmektedir. Buna karşılık, eski tarihi

---

[19] Herodotos, **Herodot Tarihi**, (Çeviren: Müntekim Ökmen), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991, s. 208.
[20] İsmail Mızıulu, "Skifla bla Karaçay-Malkarlıla", **Mingi Tav Jurnal**, S. 6, Nalçik, 1994, s. 193.
[21] Zeki Velidî Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 34.
[22] İsmail Mızıulu, **Merkezi Gafgazın Etnik Tarihinin Köklerine Doğru**, (Çevirenler: Süleyman Eliyarlı, Mehman Abdulla), TDAV Yayınları, İstanbul, 1993, s. 35.

kaynaklarda verilen bilgilerin hemen hepsinde Alanların İranî bir kavim olduğu konusunda tek bir kelime dahi geçmemektedir. Tam tersine bütün eski kaynaklarda Alanlardan "Türk kavmi" ve "Hıristiyan Türkler" şeklinde bahsedilmektedir.

Ebul Fida'nın kayıtlarında Alanlardan Türk kavmi şeklinde söz edilmektedir: "Ancaz'ın doğusunda deniz kıyısında bir Alan şehri vardır. Türk olan Alanlardan bir topluluğun iskan olduğu bir şehirdir. Bunlar Hıristiyanlaşmışlardır." [23] Said el-Magribî de "Kitab El-Coğrafya" adlı eserinde Alanlardan bir Türk kavmi olarak bahseder: "Gürcistan'ın doğusunda Alan ülkesi bulunur. Bunlar Hıristiyan Türklerdir." [24] Zeki Velidî Togan da başlangıçta İranî kökenli olsalar bile Alanların çok eski tarihlerden itibaren; Hunlarla çok yakın temasları neticesinde Türkleşmeye başladıklarını söylemektedir. Sözgelimi, M.Ö. 3. yüzyılda Çin kaynaklarında zikredilen Hunların 24'lü teşkilatının ilk 4 esas kabilesinden birinin adı "Alan"dır.[25]

Çinlilerin "An-tsa-i", Romalıların "Alani" ve Bizanslıların da "Asioi" şeklinde adlandırdığı Alanlar ilk önceleri Türkistan sahasında yaşıyorlardı. M.Ö. I. yüzyıl ortalarında buradan göç ederek Don ırmağı ile Kırım arasında geniş bir sahaya yerleştiler. M.S. 370-375 yıllarında gerçekleşen Hun baskısıyla Alanların bir kısmı batıya doğru kaymış, bir kısmı da güneye doğru giderek Kafkasya dağlarına sığınmışlardır. Savaşçı ve teşkilatçı bir kavim olan Alanlar kısa sürede Kafkasya bölgesini hakimiyet altına alarak burada uzun bir müddet hüküm sürmüşlerdir.[26]

Alanların Kafkasya'da yaşadığı sahalar tam olarak günümüzde Karaçay-Malkar Türklerinin yaşadığı sahalardır. Eski ve tarihi Kafkasya haritalarında Karaçayların ve Alanların yaşadığı topraklar daima birlikte gösterilmektedir. Meselâ, Rus Harita Subayı

---

[23] Cemal Reşid Ahmed, **Ataların Karşılaşması-Derbent ve Şervan Ülkesinde Kürtler ve Alanlar**, (Çeviren: Siraç Direk), Avesta Yayınları, İstanbul, 1998, s. 61.
[24] Ramazan Şeşen, **İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, TKAE Yayınları, Ankara, 1985, s. 203.
[25] **Umumi Türk Tarihine Giriş** …, s. 422.
[26] Akdes Nimet Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, TTK Yayınları, Ankara, 1972, s. 14.

İvan V. Sahovskoy'un 1833 yılında çizdiği Kafkasya haritasında Karaçay Türklerinin yaşadığı yerler "Alanetı-Karaçavtsı" (Alanlar-Karaçaylar) adıyla gösterilmektedir.[27]

Tabiatıyla Karaçay-Malkarlara, Alanlardan pek çok arkeolojik, dil ve kültür unsurları miras kalmıştır. E. P. Alekseyeva'nın tespitine göre bugünkü Karaçay-Çerkes Ö.C. ve Kabardey-Malkar Ö.C. sınırları içerisinde Alanların yaşadığı şehir ve köylerin toplam sayısı 40'tan fazladır.[28] VIII-X. yüzyıllar arasında Bizans ve Gürcülerin etkisiyle Hıristiyanlığı kabul eden Alanlardan kalma Karaçay'ın Çuvana, Sıntı ve Arhız bölgelerinde birer tane kilise mevcuttur.[29]

Karaçay-Malkar Türkleri günümüzde dahi birbirlerine "Alan" diye hitap ederler. Bu hitap şekli "dostum, arkadaşım, kardeşim" anlamına gelmektedir. Bunun dışında yine Karaçay-Malkar Türkleri yakın zamana kadar başta Osetler olmak üzere bazı komşu Kafkas kavimleri tarafından "Alan" ve Alanların bir diğer kavim adı olan "As" şeklinde adlandırılmıştır. Osetler eskiden Karaçay-Malkarlara "Asi" ve "Asson" şeklinde, Malkar ülkesini "Asiyag", Karaçay ülkesini de "Tstur-Asiyag" şeklinde adlandırmışlardır. Gürcü-Megreller Karaçayları "Alani" şeklinde adlandırırlarken, Abhazlar da "Azuho" ve "As" şeklinde adlandırmışlardır.[30]

Bizanslı Dionius de Charax, Hunların M.S. 330'lu yıllarda Kafkaslara geldiklerini bildirmektedir. Fakat, Alanları yerinden edecek kadar güçlü bir hareket olan Hunların, İtil, Azak ve Kafkasya dolaylarına gelip yerleşmesinden çok daha önce Orta Asya'dan gelip buralara yerleşen Hun kabilelerinin olduğu bilinmektedir. Bu kabileler Hunların toplu göçünden en az 150 yıl önce buralara gelip yerleşmişlerdir.[31]

Orta Asya'dan Avrupa'ya doğru dalgalar halinde akan Hunlar 355-360 yıllarında İtil ve Don ırmaklarını da aşarak Kafkasya'da Terek ve Koban'daki Alanların ülkesini tamamen hakimiyet altına alarak kısa bir süre içerisinde Hazar denizinden Azak denizine kadar uzanan bütün Kafkasya coğrafyasını kontrol altına almışlardır. Bütün bu

---

[27] İbragim Şamanlanı, "Colovçunu Haparı", **Karaçay Gazetesi**, Çerkessk, 1 May 1992, s. 8.
[28] Ahmat Bayramkullanı, "Alanlanı Tillerini Üsünden İstoriya Dokümentle", **Şorka**, Çerkessk, 1982, s. 241.
[29] Kaziy Laypanlanı, "Karaçaylıla Kimledile", **Karaçay Gazetesi**, S. 131, Çerkessk, 1992, s. 2.
[30] İ. M. Miziyev, **Oçerki İstorii i Kulturı Balkarii i Karaçaya XIII-XVIII vv**, Nalçik, 1991, s. 135.
[31] **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz** …, s. 13.

tarihi olaylardan sonra Kafkasya ve Azak denizi civarı artık Hunların vatanı olarak sayılmıştır.[32]

Hunların VI. yüzyıl ortalarına kadar devam eden Kafkasya hakimiyeti, İran kralı I. Husrev'in 545 yılında yaptığı Kafkasya seferiyle birlikte zayıflamıştır. Bu tarihten sonra dağılma sürecine giren bazı Hun kabileleri 545-555 yılları arasında Alan, Abhaz ve Çerkeslerle komşu halinde, merkezi idareden mahrum bir şekilde ve birçok kabile reisleri idaresinde Koban, Terek, Kura ve Rion ırmakları dolaylarında yaşamaya başlamışlardır. Bu dönemde Ermeni kaynakları bunlara Hun adını verirken, Bizans kaynakları ise Sabir adını vermektedir.[33]

Bizanslıların faaliyetleri sonucu Kafkasya'da yaşayan Hunların bir kısmı 507-508 yıllarında Hıristiyanlığı kabul etmişler, hatta Bizanslılar da bunun üzerine 537 yılında Kafkasya'da bir Piskoposluk bile kurmuşlardır.[34] Piskoposluğun başına geçen Karduşt adlı rahip Hunların dilini öğrenmiş ve yedi yıl süren bir çalışmadan sonra 544 tarihinde İncil'i Hun diline çevirmiştir. Süryani rahibi Zacharias Rhetor'un 555 yılına ait kayıtlarında bahsedilen bu Hıristiyan Hun kavmi Sabir Hunlarıdır.[35] Prokopius da Kafkasya'da Alan, Abhaz ve Çerkes kavimlerinin dışında bir de Sabir namında Hun kabilelerinin yaşadığından bahsetmektedir. Sabirlerin yurdu, günümüzde Karaçay-Malkar Türklerinin yaşadığı, Koban ırmağı havzası ile biraz kuzeye kadar olan sahayı kapsamaktadır.[36]

Sabir Hunları, Kök-Türklerin baskısıyla Kafkasya'ya gelen Avarlardan 558 yılında büyük bir darbe yiyerek tarih sahnesinden silinmişlerdir. Müteakiben Onogurlarla birleşerek Utirgur kabile birliğini kurmuşlar; Hazar Kağanlığı'na tabi oluncaya kadar da Kafkasya'daki Büyük Bulgarya devletinin temelini bunlar oluşturmuşlardır.[37]

---

[32] Gyula Nemeth, **Hunlar ve Tanrının Kırbacı Attila**, (Çeviren: Tarık Demirkan), YKY, İstanbul, 1996, s. 42.
[33] Şerif Baştav, "Sabir Türkleri", **Belleten**, S. V/17-18, Ankara, 1941, s. 60.
[34] Zeki Velidî Togan, "Hazar", **İslam Ansiklopedisi**, C. V/I, M.E.B. Yayını, İstanbul, 1977, s. 403.
[35] Talat Tekin, **Tuna Bulgarları ve Dilleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1987, s. 2.
[36] "Sabir Türkleri", **Belleten** …, s. 68.
[37] L. N. Gumilev, **Eski Türkler**, (Çeviren: Ahsen Batur), Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 61.

Bütün bu bilgiler ışığında Sabir Hunlarının 500-560 yılları arasında Koban ırmağı havzasında yaşadıkları anlaşılmaktadır ki yukarıda tarif edilen Sabir yurdunda bugün Karaçay-Malkar Türkleri yaşamaktadır. Karaçay-Malkar Türklerinin Kafkasya'da en yakın komşusu olan Gürcü-Svanlar eskiden Karaçay Türkleri için "Savar" adını, Malkar Türkleri için de "Sabir" adını kullanmışlardır. Elbette ki, Gürcü-Svanların Karaçay-Malkar Türkleri için kullandığı "Savar" ve "Sabir" adlarının tarihteki Sabir Hunlarıyla bir ilişkisi olmalıdır.[38]

Sabir Hunları, Kafkasya'nın tarihini, coğrafyasını, kültürünü çok derinden etkilemişler ve bu bölgede kalıcı izler bırakmışlardır. Sözgelimi, Kafkasya üzerinden Anadolu'ya yaptıkları akınların başında "Kursık" ve "Basık" adlı iki soylu Hun komutanından bahsedilmektedir. Bu komutanlardan "Kursık"ın adı, Karaçayların en eski yerleşim yerlerinden biri olan "Hurzuk"un adında; "Basık"ın adı ise yine Karaçay ve Malkarların en eski yurtlarından biri olan "Baksan" (Basık Han) vadisinin adında hatıralarını muhafaza etmektedir. Yine, Malkarda Çegem ırmağının kollarından biri olan "Doñat" çayının adı da, Hun komutanlarından "Donat"ın adını taşımaktadır.[39] Karaçay'daki "Hun-Kala" (Hun Kalesi) adındaki kale harabesi ile Malkardaki "Hun Tala" (Hun bozkırı) adları da Hunların adından miras kalmıştır.[40]

Avrupa Hunlarının hükümdarı Attila'nın 453 yılında ölümü üzerine küçük oğlu İrnek 456 yıllarında kendisine bağlı kabilelerle birlikte Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara gelmiştir. Burada karşılaştığı Sabir ve Onogurlardan müteşekkil Utirgurlarla birleşerek "Hun-Bulgar" birliğini teşkil etmiş; gelecekte Kubrat Han'ın kuracağı "Magna Bulgaria"nın (Büyük Bulgarya) temellerini atmıştır.[41]

Bizans kaynakları M.S. 482 yılında, Avrupa Hun imparatoru Attila'nın küçük oğlu İrnek'in kurmuş olduğu devletin en önemli kabilesi olarak "Bulgar" adını zikrederler. Muhtelif Hun kabilelerinden oluşan ilk Bulgar birliğinin merkezi Koban

---

[38] **Karaçayevtsı** …, s. 21.
[39] **İstoriya Karaçayevo-Balkarskogo** …, s. 35.
[40] H. H. Biciyev, **Türki Severnogo Kavkaza**, Çerkessk, 1993, s. 268.
[41] Ali Ahmetbeyoğlu, **Grek Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hunları**, TDAV Yayınları, İstanbul, 1995, s. 53.

ırmağı civarında, bugün Karaçay-Malkar ülkesinde yer alan Pyatigorkski şehrinin olduğu yerde kurulmuştur.[42]

Kök-Türklerin baskısıyla 560 yıllarında batıya doğru kaçan Avarlar, Kırım ve Kafkasya'daki Hun-Bulgar birliğini hakimiyet altına almışlardır. Bulgarların bir kısmı Avarların baskısına dayanamayarak Kafkasya dağlarına sığınmışlardır. Bunlar daha sonraları Bizans ve Rus vakayinamelerinde "Kara Bulgar" adıyla anılacak olan bugünkü Karaçay-Malkar Türklerinin ataları olan Bulgarlardır.[43]

Uzun bir müddet Avarların baskısı altında kalan Bulgarlar, Bizans'ın da desteğini alan Kubrat'ın liderliğinde Avarlara karşı isyan başlatmışlardır. Beş yıl süren bir mücadeleden sonra, 635 yılında Kubrat Han'ın hükümdarlığında Büyük Bulgarya devleti kurulmuştur.[44]

Kubrat Han'ın ölümünden sonra yerine büyük oğlu Bat-Bayan geçer. Ancak, VII. yüzyıl ortalarında batıya doğru ilerlemekte olan Hazarların baskısı sonucu Büyük Bulgarya devleti dağılır. Bulgarların büyük bir kısmı Hazarların idaresine girmeyi reddederek Kafkasya'yı terk ederler. Bat-Bayan ise Sabir, Onogur, Alan ve Macarların hükümdarı olarak ata yurdu Azak-Kafkasya sahasında kalmayı tercih eder. Fakat kısa bir süre sonra da Hazarların hakimiyetine girmek zorunda kalır.[45]

Pek çok bilim adamı, Karaçay-Malkar Türklerini doğrudan Kafkasya Bulgarlarının devamı olarak kabul etmektedirler. V. F. Miller, V. Minorsky ve J. Marqwart, Karaçay-Malkar Türklerini eskiden Koban ırmağı dolaylarında yaşamış olan eski Kafkasya Bulgarlarının devamı olarak saymaktadır. Meşhur Rus tarihçi M. İ. Artamonov da Karaçay-Malkarları, Bulgar Türklerinin devamı olarak kabul etmektedir. Ona göre tarihte "Kara-Bulgar" adıyla bilinen ve Hazarların hakimiyetine giren Bat-Bayan önderliğindeki "Koban Bulgarları" bugünkü Karaçay-Malkarların atalarıdır.[46]

---

[42] İsmail Mızıulu, "Tarih Halknı Baylığıdı", **Mingi Tav Jurnal**, S. 4, Nalçik, 1994, s. 39.
[43] Akdes Nimet Kurat, "Bulgar", **İslam Ansiklopedisi**, C. 2, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1993, s. 782.
[44] **Tuna Bulgarları ve Dilleri** …, s. 4.
[45] Geza Feher, **Bulgar Türkleri Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 1984, s. 31.
[46] M. İ. Artamonov, **İstoriya Hazar**, Leningrad, 1962, s. 172.

Arkeolojik malzemeler ve Kafkasya'daki bazı yer adları, Karaçay-Malkar Türklerinin etnik bakımdan Kafkasya Bulgarlarının devamı olduğunu destekler niteliktedir. Meselâ; Karaçay'da İndiş ırmağı yakınlarındaki Bulgar yerleşimi kalıntıları, Malkarda Aşağı Çegem ve Laşkuta köylerinde bulunan Bulgarlara ait arkeolojik eserler, Yukarı Çegem, Lıgıt ve Kaşha-Tav yakınlarında ortaya çıkarılan Bulgar Türklerinden kalma mezarlar, Karaçay-Malkarlar ile Bulgarlar arasındaki etnik ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır.[47] Ayrıca; çok eski bir Malkar yerleşim yeri olan "Gudurgu" köyünün adının, Bulgar birliğini oluşturan "Kutirgur" kabilesinin adından; "Çılmas", "Bulungu", "Uçkulan" ve "Bıllım" adlı Karaçay-Malkar köylerinin adlarının da Bulgar Türklerinden miras kaldığı sanılmaktadır.[48]

Kafkasya Bulgarlarından kalma en önemli arkeolojik malzemelerden biri de Karaçay'daki "Humara" adlı müstahkem şehir kalıntılarıdır. Humara şehri 20 hektardan fazla bir alanı kapsayan, eskiden çevresi blok taş duvarlarla çevrili ve dokuz kulesi olan bir kale şehridir. Şehrin inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte VIII. yüzyılda Arapların Kafkasya saldırılarına karşı Bulgar ve Alanlar tarafından inşa edildiği tahmin edilmektedir. Elde edilen arkeolojik malzemeye göre şehirde Bulgarlar ile Alanların birlikte yaşadıkları anlaşılmıştır.[49]

Hazar hakimiyetine girmelerinden sonra, Bulgarlar ile Alanlar arasında sıkı bir birliktelik teşekkül ettiği anlaşılmaktır. Akdes Nimet Kurat, Bulgarların Koban ırmağı boylarında yaşadıkları sırada Kafkasya'daki Alanlarla sıkı temaslarda bulunduklarını ve onların bazı kültür tesirlerine maruz kalmış olduklarını ifade etmektedir.[50] E. P. Alekseyeva da Hazar saldırılarından kaçan Bulgarların bir kısmının Azak civarından Kafkasya'ya gelip yerleştiklerini ve burada eskiden beri yaşayan Alanlarla karışarak bugünkü Karaçay-Malkarların temelini oluşturduklarını söylemektedir.[51]

---

47 **"Tarih Halknı …", Mingi Tav Jurnal**…, s. 39.
48 **Merkezi Gafgazın Etnik** …, s. 91.
49 H. H. Biciyev, **Humarinskoe Gorodisçe**, Çerkessk, 1983, s. 14.
50 **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz** ..., s. 110.
51 **"Karaçaylıla Kimledile"**, **Karaçay Gazetesi**…, s. 2.

II. 3. Kıpçaklar ~ Kumanlar

Bizans ve Latin kaynaklarında "Koman" ya da "Kuman", İslam kaynaklarında "Kıpçak" veya "Kıfçak", Rus kaynaklarında da "Polovest" adıyla anılan Kıpçak Türkleri, Moğolların istilasına kadar, Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlar ile Kafkasya coğrafyasını 200 yıl boyunca hakimiyet altında tutarak bölgenin etnik ve kültür yapısının şekillenmesinde çok büyük rol oynamışlardır. Kafkasya'da Koban ırmağı havzasından Dağıstan'a kadar uzanan bölgeleri de içine alan bu geniş saha kuzeyde İtil Bulgarları sınırına kadar uzanmaktadır. Doğu Avrupa ile Batı Sibirya bozkırlarının tamamını içine alan Kıpçak sahası daha o tarihten itibaren İslam kaynaklarında "Deşt-i Kıpçak" (Kıpçak Bozkırı) adını almış, Bizans ve Latin kaynaklarına da "Kumania" şeklinde geçmiştir.[52]

Kıpçakların Azak ile Koban ırmağı arasındaki sahada en kuvvetli dönemi 1090-1110 yılları arasında olmuştur. Koban ırmağı havzası merkez olmak üzere Batı Kafkasya bölgesi Şaru Han ve daha sonra da oğlu Etrek Han'ın yönetiminde olmuştur. Etrek Han 1118 yılında damadı II. Davit'in çağrısı üzerine kalabalık bir Kıpçak topluluğuyla Gürcistan'a yerleşmiştir. Ancak, Gürcistan'da fazla duramamış ve tekrar Kafkasya'ya dönmüştür.[53]

Moğollar 1222 yılı baharında önce Kuzey İran'ı kılıçtan geçirdikten sonra Gürcistan üzerinden Şirvan boğazı yoluyla Kafkasya'ya gelmişler ve burada Kıpçak-Alan ittifakıyla karşılaşmışlardır. Ancak, Moğollar bazı Kıpçak beyleriyle gizlice anlaşma yaparak Kıpçak-Alan ittifakını bozmayı başarmışlardır. Bunu müteakip Moğollar önce Alanlara saldırarak onları mağlup etmiş ve daha sonra Koban dolaylarında konuşlanmış bulunan Kıpçaklara hücum ederek birçoğunu kılıçtan geçirmişlerdir. Bunun üzerine Kafkasya dağları eteklerinde yaşayan Kıpçak kabileleri arasında büyük bir korku ve telaş baş göstermiş, Kıpçakların büyük bir kısmı Azak ve

---

[52] İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 177.
[53] M. Fahrettin Kırzıoğlu, **Kıpçaklar**, TTK Yayınları, Ankara, 1992, s. 112.

İtil dolaylarına kaçarken, bir kısmı da Moğolların katliamından sağ kalabilen Alan ve Bulgar kabileleriyle birlikte dağlık arazilere sığınmışlardır.[54]

Moğolların istilası sonunda Deşt-i Kıpçak ve uzantısı Kafkasya'da büyük bir Moğol devleti kurulmuştur. Doğu kaynaklarında "Cuci Ulusu" veya "Kök Orda", Rus kroniklerinde ise "Altın Orda" adıyla anılan bu devlet, XIII-XIV. yüzyıllarda siyasi, iktisadi ve kültür bakımından yalnız Doğu Avrupa'da değil, bütün Türk Dünyasının en önemli devletlerinden biri olmuştur. Bu devletin yönetimi ve üst tabakası Moğollardan oluşmakla birlikte ordunun kaynağı ve ahalinin büyük çoğunluğu Kıpçaklardan oluşmaktadır.[55]

Altın Orda hükümdarlarından Tohtamış Han vaktiyle 1377 yılında Emir Timur'un yardımıyla tahta oturmuştu. Tohtamış ile Timur arasındaki ilişkiler gayet iyi bir şekilde devam ederken, Harezm bölgesi yüzünden bu iki hükümdarın arası açılmıştır. Timur da Tohtamış Han'ı tahtından indirmek için Altın Orda'ya iki büyük sefer düzenlemiştir. Bu seferlerin ikincisi 1395 yılında ve Kafkasya'da cereyan etmiştir. Timur'un karşısına çıkan Tohtamış'ın ordusunun büyük çoğunluğu Kıpçak, Bulgar, Alan ve Kafkas kavimlerine mensup askerlerden oluşmaktaydı. İki ordu Kuzey Kafkasya'da Terek nehri civarında karşılaşmış ve büyük bir meydan savaşından sonra Tohtamış'ın ordusu müthiş bir yenilgiye uğramıştır.[56]

Ali Yezidî'nin kayıtlarına göre mağlup olan Tohtamış'ın ordusu, özellikle de merkez karargâhla bağlantılarını kaybetmiş olan Bulgar, Alan ve Kıpçak kökenli askeri birlikler Kafkasya dağlarına doğru kaçarak kuytu vadilere sığınmışlardır. Bunun için en elverişli yer ise bugün Malkar Türklerinin yaşadığı Çerek vadisidir.[57]

Yukarıda anlatılan Moğol istilası ve Timur'un Kafkasya seferi gibi tarihi olayların Karaçay-Malkar Türklerinin etnik yapısının oluşumunda büyük etkisi vardır. Moğol ve Timur ordularından kaçarak yüksek dağ vadilerine sığınan Bulgar, Alan ve

---

[54] A. Y. Yakubovskiy, **Altın Ordu ve Çöküşü**, (Çeviren: Hasan Eren), TTK Yayınları, Ankara, 1992, s. 24.
[55] **Altın Ordu ve Çöküşü** …, s. 30.
[56] Yaşar Yücel, **Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları**, TTK Yayınları, Ankara, 1989, s. 30.
[57] **"Malkarnı Çaşav Tarıhından", Şuyohluk** …, s. 88.

Kıpçak kabileleri Karaçay-Malkar Türklerinin etnik yapısının temelini oluşturmuştur. Özellikle de XI-XIII. yüzyıllar arasında, kalabalık Kıpçak kabileleri, eskiden beri Kafkasya'da yaşayan diğer eski Türk kabileleriyle karışarak Karaçay-Malkar Türklerinin etnik yapısının en önemli unsurunu oluşturmuştur. Kıpçak kabilelerinin diğerlerine göre daha kalabalık olması nedeniyle zamanla diğer kabilelerin hepsi Kıpçaklaşmıştır.[58]

Kıpçaklar tarihi süreç içerisinde Kafkasya'yı hakimiyet altına alan eski Türk kavimlerinin sonuncusu olup aynı zamanda da Karaçay-Malkar Türklerinin etnik oluşumuna son noktayı koyan kavimdir. Günümüz itibariyle milletlerin kimliğini belirleyen en önemli unsurun "dil" olması sebebiyle Karaçay-Malkar Türklerini de Kıpçakların devamı olarak kabul etmek gerekir. Çünkü Karaçay-Malkar Türklerinin konuştuğu dil, ana çizgileriyle tipik bir Kıpçak Türkçesidir. XIV. yüzyıl başlarında Avrupalı misyonerlerin Kıpçaklar arasında Hıristiyanlığı yaymak amacıyla hazırlanan "Codex Cumanicus" adlı eserde kullanılan Kıpçak Türkçesi ile bugünkü Karaçay-Malkar Türkçesi hemen hemen aynıdır.

Bunun dışında, Kıpçaklar ile Karaçay-Malkarlar arasındaki etnik ilişkiyi bazı arkeolojik bulgularla desteklemek mümkündür. Karaçay-Malkarların yaşadığı yerlerde; Pregradna, Kobu-Başı, Storojevoy, İspravna, Kubina, Baytal-Çabhan, Arhız, Çegem ve Beştav çevresinde Kıpçaklara ait çok sayıda mezar ve heykel ortaya çıkarılmıştır. Tabiatıyla bu durum bugünkü Karaçay-Malkar topraklarında eskiden Kıpçakların yaşadığını belgelemekte; etnik ve kültür yapısının oluşumunda da etkili olduklarını ortaya koymaktadır.[59]

II. 4. Karça ve Basiyat

Moğol ve Timur ordularının Kafkasya'yı istilâ ettiği dönemlerde bir kısmı dağlarda, bir kısmı da bölgedeki Kafkas kavimleri arasına sığınarak yaşayan Karaçay-Malkar Türkleri XVI. yüzyıl ortalarında Kıpçak kökenli Karça ve Basiyat adlı beylerin

---

[58] **Karaçayevtsı** …, s. 21.
[59] German Tekelanı, "Bügüngü Karaçay-Çerkesiyanı Cerinde Burungu Kıpçak Belgile", **Tıngısız Cürekle**, Çerkessk, 1979, s. 306.

idaresinde yeniden teşkilatlanmışlardır. Karça bu dönemde Kuzey Kafkasya'da yaşayan Türk unsurları için bir çekim merkezi olmuştur. Karça'nın bilhassa Pşeapşok oğlu Kaziy olmak üzere muhtelif Kabardey Çerkes beyleri karşısındaki başarılı mücadelesi ve dolayısıyla bütün Kuzey Kafkasya'da nam salması üzerine dağınık ve küçük bakiyeler halinde yaşayan Türk unsurları Karça'nın etrafında toplanarak yeniden birleşmişlerdir.

Karça üstün siyasî ve teşkilatçı yeteneği sayesinde bu Türk unsularını birleştirerek bugünkü Karaçay Türklerinin etnik şekillenme sürecine son noktayı koymuştur. Karaçay Türklerinin idaresi uzun süre Karça tarafından yürütülmüştür. Karça öldükten sonra onun adı zamanla Karaçay şekline dönüşmüş ve kabilesinin adı Karaçay olmuştur. Ancak, "Karça" adının zamanla değişerek "Karaçay" şekline dönüştüğünü varsayarak, Karaçay Türklerinin Kafkasya'daki tarihini Karça ile başlatmak yanlış olur. Karça'dan, Karaçay Türklerinin ilk kurucusu olarak değil; XVI. yüzyıl sonları ile XVII. Yüzyılın başları arasındaki bir dönemde Karaçay Türklerinin lideri olarak bahsetmek daha doğru olur. [60]

Karça'dan sonra Karaçayların idaresi damadı Bekmirza (veya Mirza Bek) Kırımşavhal'ın eline geçmiştir. Bekmirza Kırımşavhal'ın soyu aslen Tarku Kumuk Hanlarına dayanmaktadır. Yani kendisi Kumuk şehzadelerinden biridir. Bir dönem Kabardey Pşeapşok oğlu Kaziy'in yakın dostu ve ittifakı iken Karça'nın tarafına geçmiş ve bilâhare Karça'nın tek kızıyla evlenmek suretiyle damadı ve aynı zamanda halefi olmuştur.

Karaçayların idaresi Bekmirza Bey'den sonra sırasıyla oğulları Kamgut, Elbuzduk, Kanşav ve Gilastan'a geçmiştir. Bilâhare bunların soyundan gelenler vasıtasıyla Karaçayların içinde "Kırımşavhal" adında bir hanedan sülalesi oluşmuştur. Bunun dışında Hurzuk bölgesindeki Duda sülalesi ile Duvut ve Cazlık bölgesindeki Karabaş sülalesi de Karaçayların idaresinde kısmen etkili olmuşlardır. Ancak bunların iktidarı hiçbir zaman Karaçayların tamamını kapsayacak derecede güçlü olmamıştır.

[60] Adilhan Adiloğlu, **Karaçay-Malkar Türkleri**, Odes Yayınları, Ankara, 2005, s. 47.

Velhasıl Karaçayların idaresi genel olarak Kırımşavhal sülalesine mensup beylerin elinde devam etmiştir.[61]

Malkarların idaresi ise Karaçaylardan biraz daha farklıdır. Bunların idaresi beş farklı bölgede ve her biri farklı beyler tarafından yürütülmüştür. Bu bölgelerin içerisinde en geniş ve güçlü olanı Oğarı Malkar veya Ullu-Malkar (Çerek) bölgesi evvelce Malkar ve Misak adlı beylerin elinde iken, Altın Orda Hanlığı'nın son büyük hükümdarlarından Canıbek Han'ın oğulları veyahut onun soyundan geldiği iddia edilen Basiyat ve Badinat adlı şehzadelere geçmiştir.

Badinat daha sonra Digorya (Kuzey Osetya) bölgesine geçerek burayı hakimiyet altında almış ve Malkar topraklarını kardeşi Basiyat'a bırakmıştır. Basiyat burada güçlü bir siyasî teşkilat tesis ederek çevredeki Türk unsurları kendi etrafında birleştirmiştir. Bu sebeple uzun yıllar boyunca bu bölgenin adı Gürcüler tarafından "Basiyani" şeklinde adlandırılmıştır. Malkarların idaresi Basiyat'tan sonra oğulları Abay, Canhot, Aydabol ve Şahan'la devam etmiş, bilâhare bunların soyundan türeyen ve kendi isimleriyle anılan sülaleler Çerek bölgesinin idaresini daima ellerinde tutmuşlardır.[62]

Bunun dışında Çegem bölgesinde Malkaruk, Barasbiy, Küçük ve Kelemet; Holam bölgesinde Şakman; Bızıngı bölgesinde Süyünç ve Baksan bölgesinde Orusbiy sülaleleri hakimiyet kurmuştur. Bızıngı bölgesinin hakimi Süyünç sülalesi ile onun bir alt kolu olan ve Baksan bölgesinde hakimiyet kuran Orusbiy sülalesinin soyu da Altın Orda şehzadelerine ve dolayısıyla Cengiz Han'a dayanmaktadır.[63]

Bu şekilde farklı bölgelere ayrılarak, farklı beylerin hakimiyetinde bulunan Malkarlıların merkezî idaresi ise bu farklı bölgelerin temsilcileri tarafından oluşturulan "Ullu-Töre" ve "Biy Kengeş" adlı heyetler tarafından sağlanmıştır. Merkezî idarenin başında ise yine bu heyetler tarafından seçilen bir "Oliy" (Vali) vardır. Bu valinin

---

[61] Adilhan Adiloğlu, "Karaçay-Malkar Türklerinin Rus Hakimiyetine Girişi", **Turkish Studies**, S. 3/1, 2008, s. 146.

[62] V. Miller; M. Kovalevskiy, "V Gorskih Obşçestvah Kabardı-Predanie O Proishojdenii Balkarskih Feodalov", **Vestnik Evropı**, S. IV, 1884, s. 554.

[63] Misost Abayev, **Balkariya**, Nalçik, 1992, s. 9; Hıysa Osmanlanı; Ahmat Şakmanlanı, "Çingishannı Tuvdukları", **Zaman Gazetesi**, Nalçik, 18 Noyabr 2006, s. 3.

görevi daha ziyade bölgeler arasındaki koordinasyonu sağlamak ve dış ilişkilerde merkezî idareyi temsil etmektir. Bu valilik görevi genellikle Basiyat'ın soyundan gelen sülalelere mensup beylere tevdi edilmiştir.[64]

Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya'yı fethinden önceki dönemi kısaca özetlersek, diğer Kuzey Kafkasya kabileleri gibi Karaçay-Malkarlar da küçük bir beylik halinde mütevazı bir hayat sürmüşlerdir. Altın Orda Hanlığı'nın kuruluşundan önce belli bir süre Gürcülerin baskısına maruz kalmışlardır. XII. yüzyıl sonlarında Kraliçe Tamara zamanında Hıristiyanlığı kabul etmişlerse de bu din pek tesirli olmamış, eski Türk inançlarıyla karışık bir şekilde acayip bir surete bürünmekten öteye geçememiştir. Altın Orda Hanlığı ve müteakiben Kırım Hanlığı zamanında ise bütün Kuzey Kafkasyalı kabileler gibi Karaçay-Malkarlar da bu hanlıkların metbuiyyetine girmiştir.[65]

II. 5. Osmanlı Döneminde Karaçay-Malkarlar

Osmanlı Devleti ile Kuzey Kafkasya arasında ilk münasebetler, Fatih Sultan Mehmet'in tahta geçtiği 1451 yılında Sohum şehrinin fethiyle başlamıştır. 1475 yılında Kefe ve Azak'ın Cenevizlilerden fethi ve Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'ne tâbi kılınmasıyla önceden Altın Orda Devleti ve bilâhare Kırım Hanlığı'na tâbi sayılan ve aralarında Karaçay-Malkarların da bulunduğu bütün Kuzey Kafkasya kabileleri Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine geçmiştir.[66]

Osmanlı Devleti zaman zaman birtakım idarî düzenlemeler yaparak bölgedeki kabile beyleri vasıtasıyla Kuzey Kafkasya'nın idaresini doğrudan kendisi yürütmeye teşebbüs etmiş ise de Kırım Hanları Osmanlı Devleti'ni Kuzey Kafkasya kabileleriyle her türlü münasebetten uzak tutmak suretiyle bölgenin idaresini kendi ellerinde tutmuşlardır. Böylece Osmanlı Devleti bölgenin idaresini, Karadeniz'e kıyısı olan birkaç yer hariç, tamamen Kırım Hanlığı'nın eline bırakmıştır.

---

[64] Haci-Murat Sabançılanı; Hamit Malkondulanı, "Malkar bla Karaçayda Töre", **Mingi Tav Jurnal**, S. 6, Nalçik, 1993, s. 192.
[65] **"Karaçay-Malkar Türklerinin Rus Hakimiyetine Girişi", Turkish Studies** …, s. 147.
[66] Fahrettin Kırzıoğlu, **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi**, TTK Yayınları, Ankara, 1993, s. 11.

Bundan sonra hukuken Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı'na bağlı olmak ve her yıl istenilen vergiyi düzenli olarak vermek kaydıyla Kuzey Kafkasya'da her bir kabile kendi başındaki beyine bağlı şekilde eski hayat düzenini sürdürmeye devam etmiştir. Kuzey Kafkasya kabileleri, Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'ne bağlanmasından önce de mütemadiyen Altın Orda Devleti ve Kırım Hanlığı'na tâbi olup daima onların baskısı altında yaşamışlardır. Bilhassa Kırım Hanı I. Sahib Giray'ın baskı ve zulüm siyaseti Kuzey Kafkasyalı kabileleri canından bezdirmiştir.[67]

Osmanlı Devleti'nin doğrudan muhatap kabul etmeyip idareyi Kırım Hanlığı'na terk etmesi sebebiyle Kuzey Kafkasyalı kabileler de yönlerini bu sefer 1552 yılında Kazan Hanlığı'nı fetheden Ruslara doğru çevirmişlerdir. Rusların 1556 yılında Astarhan Hanlığı'nı da kesin bir şekilde hakimiyet altına almaları üzerine Kuzey Kafkasyalılar artık Rusya'nın güçlü bir devlet olduğuna kanaat getirmişlerdir. Müteakiben 1557 yılında Kuzey Kafkasya'nın merkezî kısımlarının en kalabalık ve güçlü kabilesi olan Kabardey Çerkeslerinin bir kısmı resmen Rusların himayesine girmek için kalabalık bir heyetle Rus Çarı'na giderek Kırım Hanlığı'nın baskısına karşı kendilerine yardım edilmesini ve hatta bölgeye askerî birlikler gönderilmesini istemişlerdir. Rus Çarı, Çerkes heyetinin taleplerine olumlu yaklaşmış, onlara yardım edeceği sözünü vermiş ve bir de karşılıklı dostluk ve yardımlaşma antlaşması imzalamıştır.[68]

Bundan sonra Kuzey Kafkasyalı kabileler, Osmanlı ve Rus taraftarı olarak ikiye ayrılmışlardır. Osmanlı Devleti taraftarı olanlar Kırım Hanı ve Kumuk Şamhalı'ndan da destek alarak diğer tarafa karşı silahlı saldırılara başlayınca Rus taraftarı olanlar Çar'dan askerî yardım istemişlerdir. Ruslar da Astarhan'daki askerî birliklerden bir kısmını Kuzey Kafkasya'ya göndermişler; Terek ırmağı kollarından Süyünç ırmağı kıyısında tam teşekküllü olarak bir kalenin inşaatını bitirip kalenin içerisine daimi şekilde asker ve mühimmat yerleştirmişlerdir.

Kuzey Kafkasya'da Osmanlı Devleti ve Rusya taraftarlığı, 1569 yılı Astarhan seferi sırasında bâriz bir hâl almıştır. Sefer öncesinde İstanbul'dan gönderilen

---

[67] Özalp Gökbilgin, **Tarih-i Sahib Giray Han**, Ankara, 1973, s. 37.
[68] **İstoriçeskiye Svedeniya o Kabardinskom** ..., s. 40.

fermanlara rağmen birkaçı dışında Kuzey Kafkasya kabilelerinin pek çoğu Osmanlı ordusuna hiçbir şekilde destek vermemişlerdir. Hatta başarısızlıkla sonuçlanan Astarhan seferinden geri dönülürken Rus taraftarı olan Kuzey Kafkasya kabileleri saldırılarda bulunarak Osmanlı ordusuna pek çok zayiat vermişlerdir.[69]

Öte yandan, Osmanlı Devleti'nin 1578-1584 Dağıstan ve Şirvan seferleri sırasında ise içerisinde Karaçay-Malkarların da yer aldığı Osmanlı taraftarı olan Kuzey Kafkasya kabileleri Osmanlı ordusunun sefere gidiş ve dönüş sırasında büyük yararlılıklar göstermişlerdir.[70]

Ruslar Kuzey Kafkasya'da bilhassa Kabardey Çerkes beylerinden bazılarını Hıristiyanlaştırmak suretiyle bölgede nüfuz sağladıktan sonra nihai hedef Gürcistan'la bağlantı kurmak olduğundan bölgeye birbiri ardına heyetler göndermeye başlamışlardır. Rus heyetleri Gürcistan'a giderken Karaçay ve Malkar topraklarından geçmişlerdir. Ruslar, Malkarlarla ilk olarak 1629 yılında münasebet kurmuşlardır. Rusların Terek bölgesindeki askerî birliklerinin komutanı General İ.A. Daşkov'un Rus Çarı'na gönderdiği bir raporda, Malkarların yaşadığı topraklardan ve bu arazide yer alan dağlarda gümüş madeni arama çalışmalarından bahsedilmektedir.[71]

1636 yılında İmereti hükümdarı II. Levan'ın Rus Çarı'na gönderdiği bir raporda da Gürcistan'ın kuzeyinde yer alan Malkar topraklarından detaylı bir şekilde bahsedilmektedir.[72]

1639 yılında Rus Çarı tarafından Gürcistan'a gönderilen Pavel Zaharev, Fedot Elçin ve Fedor Bajenov adlı elçiler yol güzergâhı üzerinde bulunan Baksan bölgesindeki El-Curt köyünde on beş gün kalmışlardır. Karaçay beyleri Elbuzduk ve Gilastan Kırımşavhal kardeşler tarafından ağırlanan Rus elçileri yine onların yardımıyla Tonguz-Orun geçidinden Gürcistan'a geçmişlerdir.[73]

---

[69] Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve İdil Boyu-1569 Astarhan Seferi**, Ankara, 1966, s. 142.
[70] **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi** …, s. 315.
[71] **Oçerki İstorii i Kulturı Balkarii** …, s. 16.
[72] **İstoriya Karaçayevo-Balkarskogo** …, s. 13.
[73] İbragim Şamanlanı, **Koban Başında Tarih Haparla**, Çerkessk, 1987, s. 16.

1654 tarihinde Nikifor Toloçanov ve Aleksey Yevlev adlı Rus elçileri İmereti bölgesine gitmek üzere bir süre Malkar topraklarında konaklamışlardır. Rus elçileri kendilerini ağırlayan Malkar beylerine Hıristiyanlığa geçmelerini ve Rus Çarı'nın tabiiyetine girmelerini teklif ederlerse de Malkar beyleri bu teklifi kabul etmezler.[74]

1655 yılında V. Jidovinov ve F. Poroşin adlı Rus elçilerini İmereti'ye götüren Malkar beyi Canbolat Aydabol, nihayet Rus elçilerinin telkinleri ve İmereti hükümdarı III. Aleksandr'ın ısrarıyla Kutais şehrinde yapılan bir törenle Hıristiyanlığı kabul etmiştir.[75]

İmereti hükümdarı III. Aleksandr'a sığınan Kaheti kralı I. Teymuraz, İranlıların baskısına karşı Rus Çarı'ndan yardım istemek üzere Moskova'ya gitmek için yola çıkar. Bir süre Malkar ülkesinde konaklar. Hıristiyanlığa geçen Canbolat Aydabol'un misafiri olur. Bilâhare Canbolat Bey'in kardeşi Artutay Aydabol'un refakatinde önce Astarhan'a ve sonra da Moskova'ya gider. Artutay Bey bir yıl boyunca Moskova'da kalır. Bu süre içerisinde Hıristiyanlığı kabul eder. Rus Çarı'nın tahsis ettiği hocalardan "tahsil ve terbiye" alır. Hıristiyan olup tam bir Rus muhibbi olarak yetiştirildikten sonra ülkesine dönen Artutay Bey hemen "İssa-Kala" adında bir külliye inşa etmeye girişirse de kısa bir süre sonra rakipleri tarafından zehirlenerek öldürüldüğünden bu külliyenin inşaatı yarım kalır.[76]

Anlaşıldığı üzere Ruslar birtakım hediyeler ve gurur okşayıcı yaklaşımlarla Karaçay ve Malkarların sempatisini kazanmayı başarmışlardır. Karaçay ve Malkar beyleri Kırım Hanlığı'na ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne bağlı oldukları halde Rus Çarı'nın elçilerine gereken her türlü kolaylığı göstermekle kalmayıp bunların görevlerini icra etmelerine de yardımcı olmuşlardır.

Rusların uzun dönemde Kuzey Kafkasya'yı tamamen ele geçirme siyaseti dahilinde bekledikleri uygun zaman 1783 yılında gelmiştir. Koyu bir Rus muhibbi olmasına rağmen Rus generallerinin elinde oyuncak haline gelmekten bıkmış olan

---

[74] Hıysa Osmanlanı, "Kadarıbız, Carsıvubuz, Kuvançıbız da Birdile", **Zaman Gazetesi**, Nalçik, 12 May 2007, s. 3.
[75] Muslim Barazbiylanı, "Ullu Atalarıbız Saylağan Col Bla", **Zaman Gazetesi**, Nalçik, 7 Sentyabr 2007, s. 6.
[76] Tamara Bittirlanı, "Burungulu Nazmuçu", **Mingi Tav Jurnal**, S. 2, Nalçik, 1993, s. 27.

Kırım Hanı Şahin Giray'ın bu tarihte kendi isteğiyle hanlıktan ayrılması üzerine Ruslar hemen harekete geçerek Kırım Hanlığı'nı da ilhak etmişlerdir. Ruslara karşı yeni bir savaşı göze alamayan Osmanlı Devleti, 9 Ocak 1784 tarihli Kırım Senediyle Kırım Hanlığı'nın artık resmen Rusya'nın toprağı olduğunu kabul ve tasdik etmiştir. Bu senette açık bir şekilde Koban ırmağının Osmanlı Devleti ile Rusya arasında sınır teşkil ettiği belirtilmiştir.[77]

Koban ırmağının Osmanlı Devleti ile Rusya arasında sınır olarak kabul edilmesi Kuzey Kafkasya'da en fazla Karaçayları etkilemiştir. Çünkü Karaçay topraklarının yarısı Koban ırmağının doğusunda, yani Ruslara bırakılan bölgede kalmaktadır. Rusya tarafında kalan Narsana (bugünkü Kislovodsk) ve civarı, Gum, Goşayah, Caganas ve Borgustan bölgeleri Karaçay topraklarıdır. Ruslar bu toprakların bir kısmını, bilhassa Narsana ve çevresini, kendi rızalarıyla Rus hakimiyetini kabul eden bazı Kabardey Çerkes beylerine vermişler, bir kısmını da hazine arazisi yapmışlardır. Yine Biyçesın tepeleri ve Mara ırmağı da Karaçay ve aynı zamanda Osmanlı Devleti ile Rusya arasında sınır olarak belirlenmiştir. Böylece Karaçay topraklarının önemli bir kısmı kaybedilmiştir.[78]

Ruslar süratle Kabardey bölgesini işgal ederek burada kaleler inşa etmeye başlamışlardır. Gelişmeleri dikkatle takip eden ve durumdan oldukça tedirgin olan Osmanlı Devleti nazarında artık Kuzey Kafkasya'nın önemi artmaya başlamıştır. Rusya'nın güneye doğru yayılmasını engellemek ve kaybettiği toprakları geri alabilmek için Kuzey Kafkasya'yı bir serhat ülkesi haline getirmeye, Soğucak merkez olmak üzere bölgede siyasî ve askerî nüfuzunu güçlendirmeye karar vermiştir.

Kocaeli Mutasarrıfı Ferah Ali Paşa 1781 yılı ortalarında Soğucak Muhafızı olarak atanmıştır. Kendisi de Gürcü kökenli olan Ferah Ali Paşa, Kuzey Kafkasya kabileleriyle hemen irtibata geçmiş ve onlarla çok iyi ilişkiler içerisinde bulunarak bölgede bilhassa dinî bakımdan Osmanlı Devleti'nin nüfuzunun artmasını sağlamıştır. Ancak, 1785 yılında vefat etmesi üzerine, kendisinden sonra gelen paşaların hemen

---

[77] M. Sadık Bilge, **Osmanlı Devleti ve Kafkasya**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 135.
[78] Cagafar Nogaylılanı, **Karaçaynı Üsünden Haparla**, Çerkessk, 2001, s. 7.

hepsinin basiretsiz ve liyakatsiz kişiler olması sebebiyle Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya kabileleri nazarındaki itibarı tekrar zedelenmiştir.[79]

Osmanlı Devleti, Küçük Kaynarca Antlaşması'yla kaybettiği toprakları geri almak amacıyla Ruslara karşı savaş ilân eder. Tarihte 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşları şeklinde anılan bu savaşların Kuzey Kafkasya ile ilgili olan kısmı 1790 yılında Battal Hüseyin Paşa komutasında yürütülen Kuzey Kafkasya harekatıdır. Tarihte ilk kez bir Osmanlı ordusu, Ruslarla savaşmak için Kuzey Kafkasya'ya gelmiş bulunmaktadır. Karaçayların da Osmanlı Devleti saflarında aktif olarak katıldığı bu savaşta Battal Hüseyin Paşa'nın hatalı taktik ve kararları sebebiyle Osmanlı ordusu bu savaştan yenik ayrılmıştır. Savaş sonunda imzalanan Yaş Antlaşması'na (10 Ocak 1792) göre bir kere daha Koban ırmağının Osmanlı Devleti ile Rusya arasında sınır teşkil ettiği tasdik edilmiştir. Bu antlaşmadaki en önemli husus Osmanlı Devleti'nin bundan böyle Kuzey Kafkasya kabilelerinin Rusya'ya yağmacılık akınları yapmamaları için kefaret altına girmesidir.[80]

Ruslar Yaş Antlaşması'ndan hemen sonra Koban ve Terek ırmakları boylarında kolonizasyon faaliyetlerini yoğunlaştırmaya, bölgeye getirilen Rus Kazakları için müstahkem mevkiler inşa etmeye başlamışlardır. 1804 yılında Kuzey Kafkasyalılar Rusların Narsana'daki kale inşaatının durdurulması için büyük bir isyan başlatmışlardır. Bu isyana Kabardeyler, Karaçay-Malkarlar, Çeçen-İnguşlar, Kuzey Osetyalılar ve diğer Çerkes kabileleri iştirak etmişlerdir. 9 Mayıs günü Baksan ırmağı civarında yapılan ilk muharebede Ruslar galip gelmişlerdir. Rusların sayıca ve silah bakımından üstün olmaları sebebiyle Kuzey Kafkasyalılar Çegem ve Şaluşka ırmakları dolaylarına çekilmek zorunda kalmışlardır.

14 Mayıs günü Çegem bölgesinde cereyan eden ikinci muharebede Karaçay-Malkarlar en ön safta çarpıştıklarından büyük kayıplar vermişlerdir. 20 Mayıs günü bu isyan hareketinin üçüncü ve son safhasında Kuzey Kafkasyalılar toparlanarak tekrar saldırıya geçmişlerdir. Malka ırmağı dolaylarındaki Zılgı bölgesinde cereyan eden

---

[79] Cemal Gökçe, **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti**, İstanbul, 1979, s. 39.
[80] Mustafa Nuri Paşa, **Netayicü'l-Vukuat**, (Hazırlayan: Neşet Çağatay), C. III, TTK Yayınları, Ankara, 1992, s. 190; Umar Aliyev, **Karaçay**, Çerkessk, 1991, s. 85.

savaşı yine Ruslar kazanmışlardır. Bu yenilgilerden sonra Kabardeylerin bir kısmı, bilhassa isyancıların lider kadrosu, Koban ırmağının batı tarafındaki Karaçay bölgesine göç etmişlerdir. Kalanlar ise Rus Çarı'na sadakat yemini ederek Rusya'ya tâbi olduklarını beyan etmişlerdir.[81]

Rus Generali Yermolov'un 1822 yılında Kabardey bölgesine yaptığı büyük saldırı sırasında Rus orduları Baksan ve Çegem bölgesindeki Malkar köylerine de girmişlerdir. Rusların bu ani baskını karşısında Malkarlılar büyük kayıplar vermişlerdir. General Yermolov hücum edilen bu Malkar köylerini de Rusya toprağı ilan etmiştir.[82]

Osmanlı Devleti, Kuzey Kafkasya'da İslâmlaştırma faaliyetleri istenilen düzeyde netice vermediğinden, kabileler üzerinde gerektiği şekilde manevi nüfuzunu kuramıyor, dolayısıyla Rusların Kuzey Kafkasya'daki ilerleyişine bir türlü engel olamıyordu. Çünkü Ruslar gizli şekilde Koban ırmağının batısındaki kabileler içerisinde propaganda yapıyor, birtakım imtiyazlarla ve çeşitli vaatlerle onları kandırmak suretiyle kendi tarafına çekmeyi başarıyordu.

Bu menfî gelişmeleri takip eden Osmanlı Devleti, 15 Kasım 1824 tarihinde, Trabzon Valisi Hasan Paşa'yı Anapa Muhafızı olarak tayin etmiştir. 1825 yılı sonlarına doğru Anapa'ya gelen Hasan Paşa, Karaçay-Malkarlar da dahil bütün Kuzey Kafkasya kabilelerini İslâm dinine duhûlünü ve Osmanlı Devleti'ne sadakatini tazelemek üzere Anapa'ya davet eder. Kuzey Kafkasya kabileleri üç ay boyunca Anapa ve civarında kurulan çadırlarda ağırlanırlar. Hasan Paşa, Osmanlı Devleti'ne sadık kalacaklarına dair her bir kabileden söz alır ve onlardan yazılı ahidnâme ister.[83]

Karaçay Türkleri 26 Kasım 1826 tarihinde, Osmanlı Devleti'ne sadık kalacaklarına dair Trabzon Valisi ve Anapa Muhafızı Hasan Paşa'ya bir ahidnâme vermişlerdir. Başta, Karaçay Valisi İslâm Kırımşavhal olmak üzere yine başka Karaçay beyleri ile belli başlı asilzade sülalelerine mensup şahısların mühür ve ayrıca parmak basmak suretiyle tasdik ettikleri söz konusu bu ahidnâmede özetle; eskiden olduğu gibi

---

[81] Ali Kasımov, **Çerkes Soykırımı**, (Çeviren: Orhan Uravelli), Ankara, 1995, s. 66.
[82] **"Kadarıbız, Carsıvubuz, Kuvançıbız…", Zaman** ..., s. 3.
[83] **Osmanlı Devleti ve Kafkasya** …, s. 186.

bundan sonra da Osmanlı Devleti'ne sadık kalınacağı, emir ve hükümlere itaat edileceği, İslâm'a aykırı olan bütün kötü hâllerin bırakılacağı, şeriat hükümlerinin uygulanacağı ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki yapılan barış hâline ve antlaşmalara uyulacağı belirtilmektedir.[84]

Hasan Paşa da, Osmanlı Devleti'ne sadık kalacaklarına dair ahidnâme veren heyet başkanı İslam Kırımşavhal'ı Karaçay valisi tayin etmiş ve ayrıca Karaçaylara her türlü yardımın edileceğine dair söz vermiştir. Ancak, Kafkasya Rus orduları komutanı General Emanuel'in Karaçay topraklarını tehdit etmeye başlaması üzerine Karaçaylar söz aldıkları Hasan Paşa'dan 1828 yılında yardım istemişlerse de bu istekleri cevapsız kalmıştır.

Ruslar, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya'daki idare merkezi olan Anapa Kalesi'ni kuşatarak 18 Nisan 1828 tarihinde kesin bir şekilde ele geçirmişlerdir. Anapa'nın zaptından sonra, Koban ırmağının batısında yer alan Kuzey Kafkasya kabilelerinin kendiliklerinden itaat altına girecekleri bekleniyordu. Ancak Rusya'nın bu beklentisinin aksine kabileler kendi istekleriyle Rus hakimiyetine geçmeye niyetli olmadıklarını sessiz ve gergin bir bekleyiş içerisine girmek suretiyle ifade etmişlerdir. Ancak, Anapa'nın Ruslar tarafından zaptı Kuzey Kafkasya kabileleri nezdinde hakikâten büyük bir moral bozukluğuna yol açmıştır. Çünkü artık Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya ile olan irtibatı tamamen kesilmiştir. Osmanlı Devleti'nden artık hiçbir şekilde destek gelmeyeceğini hesap eden bazı kabileler kendi istekleriyle Ruslara teslim olmaya başladılar. Karaçaylar ise General Emanuel'in tehditlerine rağmen Osmanlı Devleti'ne tâbi olmaya devam edeceklerini bildirerek Ruslara karşı direnmeye karar vermişlerdir.[85]

General Emanuel komutasındaki Rus ordularının 2 Kasım 1828 tarihinde Karaçay bölgesindeki Ullu-Hasavka dağı eteklerinden top ateşini başlatmasıyla Ruslar ile Karaçaylar arasında fiilen savaş başlamış olur. Yaklaşık bir gün süren savaştan sonra Ruslar bu savaştan da galip çıkmışlardır. 3 Kasım 1828 günü General Emanuel ve

[84] **"Karaçay-Malkar Türklerinin Rus Hakimiyetine Girişi", Turkish Studies** …, s. 155.
[85] **Osmanlı Devleti ve Kafkasya** …, s. 188.

ordusu herhangi bir engelle karşılaşmadan Ullu-Hasavka geçidinden ilerleyerek Karaçay topraklarına girmiştir. Karaçay temsilcileri 4 Kasım 1828 günü Kart-Curt bölgesinin Kıliyan Ayağı mevkiinde General Emanuel'e teslim olduklarını ve Rus Çarı'na bağlılıklarını bildiren yazılı bir ahidnâme vermişlerdir.[86]

Malkarların Rus hakimiyetine geçmesi Karaçaylılardan yaklaşık iki yıl önce gerçekleşmiştir. Malkarlar da, Karaçaylar gibi Kuzey Kafkasya'da Ruslara karşı sürdürülen muhtelif isyan hareketlerine doğrudan katılmışlardır. Ancak resmî olarak Rus hakimiyetini kabul ettikleri 24 Ocak 1827 tarihi öncesine yakın bir zamanda Ruslar ile Malkarlar arasında herhangi bir savaş veya çatışma cereyan etmemiştir.

Baksan bölgesi beyi Mırzakul Orusbiy ilk olarak 5 Ocak 1827 tarihinde General Emanuel'e giderek idaresi altında bulunan Baksan bölgesiyle birlikte Rus tabiiyetine geçmek istediğini bildirmiştir. General Emanuel, Malkarların bu isteğini memnuniyetle kabul edeceğini söylemiş, fakat bölgesel itaat yerine Malkarların tamamının Rusya tâbiiyetine geçmesi gerektiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Mırzakul Orusbiy geri dönerek diğer Malkar ve hatta Kuzey Osetya beyleriyle de istişare etmiş ve General Emanuel'in direktifini onlara bildirmiştir. Velhasıl Malkar ve Kuzey Osetya beylerinden teşekkül bir heyet 24 Ocak 1827 tarihinde Stavropol şehrine giderek General Emanuel'e Rusya'ya tâbi olmak istediklerini bildiren yazılı ahidnâmelerini vermişlerdir.[87]

II. 6. Çarlık Rusyası Döneminde Karaçay-Malkarlar

Rus hakimiyetinin ilk dönemlerinde Karaçay-Malkarlar her bakımdan serbest bırakılmış, askerlik vs. gibi yükümlülüklerden muaf tutulmuşlardır. Vali İslam Kırımşavhal, Rus hakimiyeti döneminde de Karaçay valiliği görevine devam etmiştir. Ruslar 1834 yılında Karaçaylardan yeni bir ahidnâme daha almışlardır.[88]

---

[86] **Karaçay** …, s. 97; Yusuf Borlaklanı, "Hasavka Uruş", **Karaçay Gazetesi**, Çerkessk, 14 Mart 2001, s. 2.
[87] **"Kadarıbız, Carsıvubuz, Kuvançıbız …", Zaman** ..., s. 3.
[88] R. Tebuyev; R. Hatuyev, **Oçerki İstorii Karaçayevo-Balkartsev**, Stavropol, 2002, s. 11.

Karaçaylar 1835-1853 yılları arasında Ruslara karşı birkaç isyan teşebbüsünde bulunmuşlar ise de bu isyanlar sonuçsuz kalmıştır. Ancak, 1854 yılında Kadı Muhammet Hubiy'in önderliğinde başlatılan büyük isyan başarılı bir şekilde sonuçlanmak üzere iken Ruslar tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır.

Ruslar 1861 yılında Kuzey Kafkasya'yı eyaletlere ayırarak yeni bir idari sistem kurmuşlardır. Buna göre Karaçaylar Kuban eyaletine, Malkarlar da Terek eyaletine bağlanmıştır. Böylece Karaçay-Malkarlar Rus hakimiyeti sırasında ilk defa ikiye ayrılmış oldular. Karaçayların içerisinde yer aldığı Kuban eyaleti de Elbruz, Zelençuk, Urup, Laba ve Psekups şeklinde beş askeri bölgeye taksim edilmiştir.

1865 yılında Elbruz askeri bölgesinin başına General Nikolay Grigoroviç Petruseviç getirilmiş, böylece Karaçayların başına ilk defa bir Rus valisi atanmıştır. Petruseviç ilk olarak Karaçay-Malkar Türkçesini öğrenerek halkla sıcak ilişkiler kurmuştur. Petruseviç zamanında Karaçay'da her alanda büyük gelişmeler yaşanmıştır. Petruseviç yeni Karaçay köyleri kurmuş, Rus hükümetinden Karaçaylar için yeni topraklar almış, Karaçay köyleri arasında ulaşımı kolaylaştırmak için yeni yollar yaptırmıştır.[89]

Malkarlar da, Karaçaylar gibi, Rusya'nın hakimiyetine girdikten sonra bir müddet serbest bırakılmışlardır. Fiili idare, eskiden olduğu gibi, Malkar beylerinin elinde kalmıştır. Ancak, 1846 yılından itibaren Ruslar, Malkarda kendi idarelerini kurmaya başlamışlardır. Bu tarihten sonra Malkarlar daima Rus valileri tarafından yönetilmişlerdir.[90]

II. 7. Sovyet Döneminde Karaçay-Malkarlar

Karaçay-Malkar Türkleri ilk önce Sovyetler Birliği bünyesinde 1921 yılında kurulan Sosyalist Dağlı Halklar Cumhuriyeti içerisinde yer almıştır. Daha sonra Sovyet hükümeti kararıyla 12 Ocak 1922 tarihinde Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi, 16 Ocak 1922 tarihinde Kabardey-Malkar Özerk Cumhuriyeti kurulmuştur. Karaçay-Çerkes

[89] **Koban Başında Tarih Haparla** …, s. 101.
[90] **"Ullu Atalarıbız Saylağan …", Zaman** …, s. 6.

Özerk Bölgesi 1924 yılında Karaçay Özerk Bölgesi ve Çerkes Özerk Bölgesi şeklinde ikiye ayrılmıştır.

1921-1928 yılları arasında Sovyetler Birliğinde uygulanan Yeni Ekonomik Politika (NEP) dönemi gereği Karaçay ve Malkar'da nispeten olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde Karaçay-Malkarlar ekonomi ve kültürel hayatta birtakım kalkınma ve gelişme imkânları elde etmişlerdir. Fakat Karaçay Özerk Bölgesinin başına getirilen Rus idarecileri, 1920'li yılların sonlarına doğru, 1918-1920 yılları arasında Bolşeviklere karşı savaşan Karaçayları birtakım suçlamalarla tutuklayarak idam etmeye başladılar. 1926-1928 yılları arasında birçok din adamı, doktor, bilim adamı, yazar ve şair gibi birçok aydın kişiler tutuklanarak idam edilmiştir.[91]

1930'lu yılların sonuna doğru hiç beklenmeyen ikinci bir katliam daha gerçekleşmiştir. Komünist Parti Genel Sekreteri J. Stalin ve emrindeki Komünist Partisi Merkez Yürütme Kurulu üyeleri Sovyetler Birliği çapında fakat bilhassa Türk yurtlarında bir "Temizlik Harekâtı"na başladılar. Türk yurtlarında Sovyet rejiminin iyice yerleşmesinden sonra artık millî komünistlere ihtiyaç kalmamıştı. Bu yüzden de Ruslar belli bir taktikle aşama aşama Türk yurtlarında Komünist Parti ve devlet idaresinde görev yapan millî aydınları birer birer tasfiye etmeye ve bunların yerine Rusları getirmeye başladılar. Millî komünistler elbette bu duruma tepkisiz kalamazlardı. Fakat Rusların bu oyununu anlamakta maalesef geç kalmışlardı.

Karaçay ve Malkar'da kollektivizm aleyhinde patlak veren isyanlar, Sovyet silahlı kuvvetleri tarafından kanlı bir şekilde bastırıldıktan sonra ülkenin yönetimi tamamıyla Rusların eline geçmişti. Yerli millî komünist idarecilerin rolü sıfıra indirilmişti. Bu duruma karşı olan yerli komünistler gruplar halinde ve ayrı ayrı Komünist Parti Merkez Komitesine ve bizzat J. Stalin nezdinde protesto mektupları yazmaya başladılar.

Karaçay Komünist Partisi Genel Sekreteri Hasan Appa, Karaçay Özerk Bölgesi Mahkeme Başkanı Aytek Batça, Tarihçi ve Karaçay Komünist Partisi İdarecisi İslam

[91] Ramazan Karça, "Şimalî Kafkasya'da Tehcir ve Katliâm", **Dergi**, S. 5, Münich, 1956, s. 35.

Tambiy, Moskova nezdinde birer şikayet mektubu yazdılar. Mektupta bölgenin idaresine tayin edilen, yerli nüfusun dillerini, hayat tarzlarını ve psikolojisini bilmeyen, dışarıdan gelme idareciler şikayet ediliyor, silahlı isyanların asıl sorumlusunun bunlar olduğu bildiriliyordu.[92]

Fakat, Komünist Parti Merkez Komitesi, yerli komünist idareci ve aydınların devlet idaresinin Ruslaştırılmasına karşı tepki göstermesini "yerli burjuva milliyetçiliği belirtisi" şeklinde değerlendirince, Rusların tasfiye harekâtı bir anda katliama dönüşüvermiştir. Bolşevik ihtilâlinden bu tarihe kadar Ruslarla omuz omuza mücadele veren yerli komünistler çok kısa bir sürede ve kanlı bir şekilde ortadan kaldırılmıştır. Bunların birçoğu ölmeden önce komünist olmaktan dolayı duydukları pişmanlığı açık bir şekilde beyân etmişlerdir. Fakat 20 yıl boyunca mücadelesini verdikleri Sovyet rejiminin hakikâtte kendi hayatlarının sonunu getireceğini anlamakta çok geç kalmışlardır.[93]

J. Stalin'in "Kara Listesi"nin en başında olan Karaçay-Malkarlar da bu katliâmdan nasiplerine düşeni fazlasıyla almışlardır. Başta Umar C. Aliy, İslâm Hubiy, Hasan Appa ve Muhammet Eney olmak üzere pek çok yerli komünist ile bir önceki katliamdan sağ kalan İsmail Akbay gibi mecburî komünist aydınlar tutuklanarak işkence odalarında öldürülmüşlerdir. Azret Örten ve Ashat Bici gibi Sovyet rejimin en ateşli bayraktar şairleri ise öldürülmemiş, fakat uzun yıllar hapishanelerde korkunç işkencelere maruz kalmışlar ve nihayet sürgün olarak gittikleri çalışma kamplarında sıhhatleri bozularak hayatlarını kaybetmişlerdir.

Bu millî şair ve yazarların katledilmesinin bir diğer sebebi de eserlerinde Sovyet rejimini överken az da olsa millî kültürlerindeki güzelliklerden bahsetmeleridir. İşte "burjuva milliyetçi geçmişini idealize ederek Sovyet rejimine ihanet etmek" ithâmı buradan kaynaklanmaktadır. Böylece Karaçay-Malkarların aydın tabakası tamamen

---

[92] **"Şimalî Kafkasya'da Tehcir ve Katliâm", Dergi** …, s. 37.
[93] Mahmut Aslanbek, **Karaçay ve Malkar Türklerinin Faciası**, Çankaya Matbaası, Ankara, 1952, s. 31.

ortadan kaldırılmıştır. 1938 yılına gelindiğinde Karaçay ve Malkar'da idari görevlerde çalışabilecek tek bir yerli idareci dahi kalmamıştır.[94]

II. 7. 1. İkinci Dünya Savaşı ve Almanların Kafkasya'yı İşgali

II. Dünya Savaşı sırasında, Almanlar 25 Temmuz 1942 tarihinde, Rostov şehrini ele geçirdikten sonra Kafkasya'ya girmişlerdir. Sovyet askeri birlikleri Almanlara karşı hiçbir direniş gösteremeden dağlık bölgelere doğru çekilerek burada Almanlara karşı savunma yapmayı düşünüyorlardı. Ancak dağlarda onları Karaçay-Malkar millî direniş gerillaları bekliyordu. Ruslar ile Karaçay-Malkarlar arasındaki şiddetli çarpışmalardan sonra Sovyet askeri birlikleri Karaçay-Malkar topraklarını terk etmek zorunda kaldılar. Yani, Almanlar buraya gelmeden önce bölgenin kontrolü tamamen Karaçay-Malkarların eline geçmiştir. Almanlar da 21 Ağustos 1942'de Kafkasya gelerek Karaçay-Malkar'daki Elbruz dağına (Mingi Tav) Nazi bayrağını dikmişlerdir.[95]

Almanlar, Karaçay-Malkar bölgesine girdikten sonra, halkın sempatisini kazanmak için hiç kimsenin dinine, özel mülkiyetine ve hürriyetine karışılmayacağını bildirdiler. Kapatılan camiler yeniden açıldı, kolhoz ve sovhozlar kaldırıldı. Sovyet rejimi aleyhtarı olan Karaçay-Malkar isyancıları da Almanlara destek verdiler. Almanlar da bu desteği karşılıksız bırakmayıp onlara silah ve muhtelif teçhizat yardımında bulundular.[96]

Sovyet rejimi aleyhtarı Karaçay-Malkar millî direniş birlikleri, ülkedeki kolluk kuvvetlerini de kısa zamanda temizleyip, Rus ve yerli komünist idarecileri tasfiye ederek idareyi ele geçirmiştir. 21 Kasım 1942 tarihinde, Kadı Bayramuk başkanlığında Karaçay-Malkar Millî Hükümeti kurulmuş, Narsana (bugünkü Kislovodsk) şehri başkent ilân edilmiştir. Karaçay ve Malkar'da zafer ve hürriyet havası yaşanırken;

---

[94] **Karaçay ve Malkar Türklerinin Faciası** …, s. 32.
[95] **Karaçay-Malkar Türkleri** …, s. 47.
[96] Patrik von zur Mühlen, **Gamalıhaç ile Kızılyıldız Arasında**, Mavi Yayınları, Ankara, 1984, s. 191.

Almanlar 1942 yılı sonlarında cereyan eden Stalingrad bozgunundan sonra Kafkasya'dan geri çekilmek zorunda kalmışlardır.[97]

II. 7. 2. Karaçay-Malkarların 1943-1944 Sürgünü

Almanların, Sovyet ordusuna yenilerek geri çekilmesi üzerine, Karaçay-Malkar isyancı birliklerinin büyük bir kısmı başta Almanya olmak üzere Avrupa'nın muhtelif ülkelerine iltica ettiler. Bunu müteakip bizzat J. Stalin'in emriyle ağır silahlarla donanmış büyük bir Sovyet ordusu Kafkasya'ya gönderildi. Karaçay ve Malkar Komünist Partisinden bir heyet durumu anlatmak üzere J. Stalin'le görüşmek istediyse de, J. Stalin öfkeli bir şekilde: "Devrim aleyhtarı, güvenilmez ve asi Karaçay-Malkarlar hiçbir zaman benden yardım göremez" diyerek gelen heyetle görüşmeyi reddetmiştir.[98]

J. Stalin'in bu sözleri Karaçay-Malkarların felâketinin başlangıcı olmuştur. Felâket öncesi vaziyetin tasviri şöyledir; halk büyük bir endişe ve korku içerisindedir. Eli silah tutan bütün yetişkin erkek nüfus Sovyet ordusunda görev yapmaktadır ve henüz cepheden dönmemiştir. Sovyet rejimi aleyhtarı Karaçay-Malkar isyancılarının tamamı ülkeyi terk etmiştir. Yâni ülkede sadece yaşlı erkekler, kadınlar ve çocuklar kalmıştır. İşte bu çaresiz yaşlı ve çocuklardan oluşan halk, Sovyet ordusunun kıyımına uğramak üzere hazır beklemektedir.

Kızıl Ordu birlikleri, 15 Ocak 1943 tarihinde, uçak, tank ve toplarla Karaçay-Malkar topraklarına büyük bir saldırı gerçekleştirerek bütün Karaçay-Malkar köylerini yerle bir etmiştir. Ancak, Sovyet hükümeti bununla da yetinmemiştir. J. Stalin başkanlığında toplanan SSCB Devlet Güvenlik Komitesi aldığı bir kararla Karaçayları 2 Kasım 1943 tarihinde; Malkarları da 8 Mart 1944 tarihinde topyekün başta Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan olmak üzere Orta Asya'nın muhtelif yerlerine sürgün etmiştir.[99]

---

[97] **"Şimalî Kafkasya'da Tehcir ve Katliâm", Dergi** …, s 45.
[98] **Karaçay ve Malkar Türklerinin Faciası** …, s. 17.
[99] Haci-Murat Sabançılanı, "Malkar Halkğa Etilgen Zorluk", **Mingi Tav Jurnal**, S. 3, Nalçik, 1994, s. 11.

SSCB Devlet Güvenlik Komitesinin bu kararnameleri üzerine, Karaçay ve Malkarlar sürgün edilmek üzere sabaha karşı uyudukları yataklarından apar topar kaldırıldılar. Babaları, kocaları, oğulları, kardeşleri yani kısacası yetişkin Karaçay-Malkar erkeklerinin büyük çoğunluğu cephede Sovyet ordusu saflarında Almanlara karşı savaşırken; tamamı yaşlılar, kadınlar ve çocuklardan oluşan Karaçay (63.323 kişi) ve Malkarlar (37.713 kişi) tren istasyonlarına yığılarak hayvan vagonlarına dolduruldular. Nereye ve niçin götürüldüklerini bilmeyen bu çaresizler on üç gün boyunca aç ve susuz bir halde trenlerle Orta Asya'nın muhtelif bölgelerine dağıtılmışlardır.[100]

Sürgüne gönderildikten sonra Karaçay-Malkarların toprakları Gürcüler ve Çerkesler arasında paylaştırılmıştır. Özerk bölge sınırları yeniden çizilmiş, Karaçay Özerk Bölgesinin dağlık bölgeleri ile Malkar toprakları Gürcistan topraklarına ilhak edilmiştir.

Karaçay-Malkarlar on dört yıl süren sürgün hayatı sırasında gerçekten de çok büyük acılar çekmişlerdir. Orta Asya'nın muhtelif yerlerinde çocuklar annelerinden, kadınlar kocalarından, yaşlılar evlatlarından ayrı ve dağınık bir şekilde ölüme terk edilmişlerdir. Bu şekilde açlık ve sefalet içerisinde hayat mücadelesi veren Karaçay-Malkarlar sürgün hayatları boyunca nüfuslarının yarısını kaybetmişlerdir. 1939 yılında 75.800 kişilik bir nüfusa sahip olan Karaçaylar, 1959 yılında ancak 81.400 kişilik bir nüfusa ulaşabilmişlerdir. Malkarların nüfus kaybı ise çok daha fazladır. 1939 yılında 42.700 olan Malkar nüfusu, 1959 yılında 42.400'e düşmüştür.[101]

J. Stalin'in 1953 yılında ölümünden sonra Komünist Partinin başına Nikita Hruşçev'in geçmiş, SSCB'de kısmî bir rahatlama olmuştur. N. Hruşçev iktidara geldikten sonra J. Stalin'i ve bütün icraatlarını lânetleyince, ata yurtlarından uzakta sürgün hayatı yaşayan Karaçay-Malkarlar için bir umut ışığı doğmuştur. Karaçay-Malkar aydınlarının büyük çabaları sonucu, Sovyet Yüksek Şûrasının 1957 yılında

---

[100] Kaziy Laypanlanı, "Halkğa Etilgen Zorluk", **Karaçay Gazetesi**, S. 49, Çerkessk, 1998, s. 2.
[101] "Malkar Halkğa Etilgen Zorluk", Mingi Tav Jurnal …, s. 14.

aldığı bir kararla, sürgün hayatında olan Karaçay-Malkarların öz yurtlarına dönmesine izin verilmiştir.

Sürgün dönüşü sonrası yapılan 1959 nüfus sayımı sonuçlarına göre; sürgünden Kafkasya'ya dönen Karaçayların sayısı 67.830 kişidir. 13.570 Karaçaylı sürgün yerlerinde kalmıştır. Sürgünden Kafkasya'ya dönen Malkar sayısı ise 34.088 kişidir. 8.312 Malkarlı da sürgün yerlerinde kalmıştır. Sürgünden döndükten sonra Karaçay-Malkarlara eski köylerine ve sahibi oldukları eski evlerine yerleşme izni verilmemiştir. Komünist idareci ve aydınlardan pek az bir kısmına Çerkessk ve Karaçayevsk şehirlerinde oturma izni verilmişse de; halkın büyük çoğunluğu kolhozlara, sovhozlara ve kömür ocaklarının yanında inşa edilen küçük barakalara yerleştirilmiştir.[102]

Karaçay-Malkarlara yapılan zulüm bununla da bitmemiştir. Karaçay-Malkarlar uzun yıllar boyunca vatan haini muamelesi görmüşlerdir. Sürgünden döndükten sonra Sovyet hükümeti tarafından itibarları iade edilmemiş, siyasî hakları geri verilmemiştir. Karaçay-Malkarlar sürgün sonrasında otuz yıl boyunca Sovyet resmî belgelerinde "vatan haini" olarak tanımlanmıştır. SSCB Parlamentosu yurtlarından zorla sürgün edilen halkların kanun dışı yollarla ve haksız yere sürgün edildikleri hususunda ve bu halkların iade-i itibarı konusundaki bildirisini ancak 14 Kasım 1989 tarihinde deklare edebilmiştir. Böylelikle, SSCB Yüksek Şurası 1930-40'lı yıllarda sürgün edilen bu halklardan özür dilemiştir. Bunu müteakiben Rusya SSC Parlamentosu da sürgüne tabi tutulan halkların iade-i itibarı hakkındaki kanunu 16 Nisan-18 Ekim 1991 tarihinde kabul etmiştir.

III. Karaçay-Malkar Türkçesi

Türk dili ve lehçelerinin genel kabul görmüş tasniflerinden biri olan; W. Radloff'un tasnifini esas almak suretiyle, F. Korş'un tasnifinden de faydalanılarak hazırlanan **A. N. Samoyloviç**'in Türk dili ve lehçeleri tasnifine göre Karaçay-Malkar Türkçesi, Türk dilinin Kuzey-Batı (Kıpçak) lehçesinin "tav" grubuna girmektedir. Söz konusu bu grubun esasları şöyledir: **1. z** (tokuz), **2. y < d** (ayak < adak), **3. bol-**,

[102] Mahmut Aslanbek, "İtibarı İade Edilmiş Kuzey Kafkasya Halklarının Durumu", **Dergi**, S. 16, Münich, 1959, s. 19.

4. -v < -ġ (tav < taġ), **5. - < -ġ** (tavlı < taġlıġ), **6. ġ-** (kalġan). Daha açık bir ifadeyle, Karaçay-Malkar Türkçesi, bu esaslara göre; Türk dilinin "z" kolunun "y" bölümünün "tav", "-bol", "kalġan grubuna girmektedir. Buna göre Karaçay-Malkar Türkçesinde, eski Türkçedeki "adak" (ayak) yerine "ayak", "taġ" (dağ) yerine "tav", "ol-" yerine "bol-", "kalan" yerine "kalğan" şekilleri kullanılmaktadır.[103]

Karaçay-Malkar Türkçesi genel özellikleriyle tipik bir Kıpçak şivesidir. Eski Türkçedeki "ben" yerine "men" şeklinin kullanılması ve kelime başlarındaki "d" sesinin "t" sesine, "g" sesinin "k" sesine, "y" sesinin "c" sesine dönüşmesi de Kıpçak şivelerinin ortak ve tipik özelliklerindendir. Bunun dışında, kelime hazinesi de, büyük oranda Kıpçak lehçesine ait kelimelerden oluşmakta, "Codex Cumanicus"un diliyle çok yakın benzerlikler göstermektedir. Bunun yanında, kelime hazinesi bakımından, diğer Kıpçak şivelerinden ufak tefek bazı farklılıklar olduğu da dikkat çekmektedir. Bunun sebebi, Karaçay-Malkar Türkçesinin Hun ve Bulgar Türkçelerine ait bazı kelimeleri korumuş olmasından ve ayrıca komşu Kafkas kavimlerinin dillerinin tesirinde kalmasından kaynaklanmaktadır.[104]

Karaçay-Malkar Türkçesinde **büyük ve küçük ünlü uyumu** çok kuvvetlidir: bolmağan (olmayan), katından (kadından), ekinçi (ikinci). Çok az olmakla birlikte kalınlık-incelik uyumuna aykırı kelimeler de vardır: iynaññan, (inanan), tişiruv (kadın). Çoğu kez alıntı kelimelerin kalınlık-incelik uyumuna girdiği görülür: ahıratda (ahirette), akrab (akrep), amalların (amellerini). Buna uymayan alıntı kelimeler de mevcuttur: abdes (abdest), harif (harf), iyman (iman). **Düzlük yuvarlaklık uyumu** da kuvvetlidir: colnu (yolu), bolub (olup), sokur (kör). Ancak / w / ünsüzünden kaynaklanan bazı istisna kelimeler vardır: awuz (ağız), ariuw (güzel, temiz).

Karaçay-Malkar Türkçesinde **ünsüz uyumu** çok zayıftır. Bilhassa sedasız ünsüzle biten kelimelerden sonra gelen eklerin sedalı ünsüzle başlaması ve söz konusu bu eklerin sedasız ünsüzle başlayan şekillerinin olmayışı ünsüz uyumunun zayıf

---

[103] Reşid Rahmeti Arat, **Makaleler**, C. I, TKAE Yayını, Ankara, 1987, s. 107; Saadet Çağatay, "Karaçay Türkçesi", **Türk Ansiklopedisi**, C. 21, 1974, s. 263.
[104] A.N. Baskakov, **Karaçay-Malkar Tilni Grammatikası**, Nalçik, 1966, s. 8; Saadet Çağatay, "Karaçaylar ve Dilleri", **Türk Lehçeleri Örnekleri-II**, DTCF Yayını, Ankara, 1972, s. 114.

olmasının esas sebebini teşkil etmektedir: başdan (baştan), caraşdırıb (hazırlayıp), tüşgen (düşen), aytdı (söyledi).

Çokluk eki / -la, -le / şeklindedir. Sondaki / -r / ünsüzü düşmüştür: adam+la (adamlar), caşçık+la (çocuklar), keledi+le (geliyorlar). **Birinci ve ikinci şahıs ekleri** / -ma, -me, -sa, -se / şeklindedir. Sondaki / -n / ünsüzü düşmüştür: bara+ma (gidiyorum), kele+me (geliyorum), bara+sa (gidiyorsun), kele+se (geliyorsun).[105]

Karaçay-Malkar Türkçesinde alfabede gösterilen sekiz tane ünlü ses vardır: **/ a /, / e / , / ı /, / i /, / o /, / ö /, / u /, / ü /**. Bunların söylenişleri Türkiye Türkçesindeki ünlülerle aynıdır. Alfabadeki karşılıkları: **/ А а /, / Е е / ~ / Э э /, / Ы ы /, / И и /, / О о /, / Ё ё /, / У у /, / Ю ю /** şeklindedir. Karaçay-Malkar Türkçesinde / e / sesi için iki ayrı harf kullanılmaktadır. Rusça kelimelerden ayırt etmek için kelime başında / э / harfi kullanılmaktadır. Kelime ortasında ise / е / harfi kullanılmaktadır: эмеген (emegen: dev), эгиз (egiz: ikiz), эгеч (egeç: kız kardeş), кертме (kertme: armut), тёре (töre: töre).

Karaçay-Malkar Türkçesinde alfabede gösterilen 26 ünsüz ses vardır: **/ b, c, ç, d, j, f, g, ğ, h, k, q, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, şç, t, ts, w, v, y, z /**. Alfabedeki karşılıkları: **/ Б б /, / Дж дж /, / Ч ч /, / Д д /, / Ж ж /, / Ф ф /, / Г г /, / Гъ гъ /, / Х х /, / К к /, / Къ къ /, / Л л /, / М м /, / Н н /, / НГ нг /, / П п /, / Р р /, / С с /, / Ш ш /, / Щ щ /, / Т т /, / Ц ц /, / Ў ў / ~ / У у /, / В в /, / Й й /, / З з /** şeklindedir. Alfabede karşılığı olan / şç / (щ), / ts / (ц) ve / v / (в) ünsüzleri, imlâda yalnızca Rusça'dan geçen ve fonetik değişikliğe uğramamış kelimelerde kullanılır.[106]

Karaçay ve Malkar Türkleri, günümüz literatüründe "Karaçay-Malkar" şeklinde birlikte anılmakla birlikte, Rusya Federasyonuna bağlı "Karaçay-Çerkes" ve "Kabardey-Malkar" şeklinde iki ayrı federe cumhuriyette yaşamaktadırlar. Tabiatıyla bu da az da olsa imlâda bazı farklılıkları beraberinde getirmektedir. Ana dilde yayınlanan eserlerde göze çarpan ve imlâya yansıtılan en önemli farklılıklar şöyledir:

---

[105] Adilhan Adiloğlu, **Karaçay-Balkar Türkçesiyle Basılmış İlk Kitap Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ**, Birlik Matbaası, Ankara, 2005, s. 46, 49, 51.
[106] Adilhan Adiloğlu, "Karaçay-Malkar Türkçesi Alfabesi ve Ses Bilgisi", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 13, Ankara, 2002, s. 154.

/ c / (дж) : / j / (ж) : Karaçay imlâsında kelime başlarında / c / (дж) ünsüzü kullanılırken, Malkar imlâsında bunun yerine / j / (ж) ünsüzü kullanılmaktadır: col : jol (yol), culduz : julduz (yıldız), carık : jarık (ışık).

/ b / (б) : / p / (п) : Karaçay imlâsında kelime ortasında ve sonunda / b / (б) ünsüzü kullanılırken, Malkar imlâsında bunun yerine / p / (п) ünsüzü kullanılmaktadır: köb : köp (çok), çöb : çöp (çöp), çab- : çap- (koşmak), kab- : kap- (ısırmak), tab- : tap- (bulmak), alıb : alıp (alıp), barıb : barıp (gidip), bolub : bolup (olup).

/ ı / (ы) : / i / (и) : Karaçay imlâsında kelime ortasında kullanılan / ı / (ы) ünlüsü, Malkar imlâsında, bazı kelimelerde / i / (и) ünlüsüne dönüşmektedir: bıçak : biçak (bıçak), cılan : jilân (yılan), cılamuk : jilâmuk (gözyaşı), bışlak : bişlak (peynir), mınçak : minçak (boncuk), çıçhan : çiçhan (fare), hıçın : hıçin (börek). Ancak, bu son maddedeki gibi farklılık arz eden kelimelerin sayısı fazla değildir.[107]

[107] J.M. Guzeyev, "Fonetiçeskiye Osobennosti Malkarskogo Dialekta Karaçayevo-Balkarskogo Yazıka", **Sovyetskaya Türkologiya**, S. 5, 1974, s. 66.

BİRİNCİ BÖLÜM

KARAÇAY-MALKAR EDEBİYATI

I. Sözlü Edebiyat

Bütün Türk boylarında olduğu gibi, Karaçay-Malkar Türklerinde de, İslâm öncesi ve sonrasında kuşaktan kuşağa geçerek teşekkül etmiş olan, oldukça zengin ve köklü bir sözlü edebiyat geleneği vardır.

I. 1. Efsaneler

Karaçay-Malkar Türklerinin sözlü edebiyatında İslâm öncesi pagan-şaman kültürünün ürünleri olan; Teyri, Çoppa, Erirey, Gutan, Gollu, Dolay ve İnay mitolojik ürünlerin önemli bir yeri vardır. Bu ürünlerin birçoğu Karaçay-Malkar Türkçesinde genel olarak **"cır"** adı verilen destan ve halk şarkılarıyla günümüze kadar yaşatılarak korunmuştur.

Karaçay-Malkar Türkleri, eski inançlarına göre **"Teyri"** (Tanrı) adını verdikleri ilahın bütün kâinatı ve dünyayı yarattığına inanırlardı. Her türlü dert ve sıkıntılarının giderilmesi için ona dualar ederler, dilekler dilerlerdi.[108]

Teyri'den sonra en fazla hürmet **"Çoppa"** adlı ilaha gösterilir ve onun için dinî törenler yapılırdı. Eskiden, Karaçay köylerinden biri olan Uçkulan köyünde bütün halk kutsal sayılan "Çoppa-Taş" (Çoppa'nın Taşı) adını verdikleri büyük bir kayanın çevresinde toplanır, Çoppa'nın şerefine çeşitli hayvanlar kurban eder, şölenler verir ve en sonunda herkes Çoppa-Taş'ın etrafında el ele tutuşup birtakım dinî danslar yaparlardı. Törenlerin sonunda Çoppa'dan; inek ve koyun gibi besledikleri hayvanlarının ürünlerinin bol ve bereketli olmasını, vahşi hayvanların saldırılarından korumasını;

[108] T.M. Haciyeva, **Malkarlılanı bla Karaçaylılanı Halk Poeziya Çıgarmaçılıkları**, Nalçik, 1988, s. 197.

ekinlerin iyi yetişmesi için yağmur, başakların olgunlaşması için güneş; çocuğu olmayan kadınlar da çocuk dilerlerdi.[109]

Karaçaylar eskiden ilkbaharda tarla sürmeye çıkmadan önce **"Davle"**nin (toprak tanrısı) şerefine kurbanlar kesip şölenler verirler, Davle'den tarlaların kolay sürülmesini ve ürünlerinin bereketli olmasını dilerlerdi. Malkarlar da aynı törenleri **"Gollu"** (ziraat ve mahsul tanrısı) için yaparlar, Gollu'dan tarlaların bol ürün vermesini dilerlerdi. Ekinler hasat edildikten sonra tanelerin başaktan ayrılması için harman yerinde düven sürülürken **"Erirey"**den (mahsul tanrısı) tanenin başaktan kolayca ayrılması ve ürünün bol olması dilenirdi.[110]

Hayvanlar yaylalara çıkarıldığı zaman vahşi hayvanların saldırılarından korunmak için **"Dolay"**a (evcil hayvanları koruyan tanrı), **"Makkuruş"**a (keçileri koruyan tanrı) ve **"Aymuş"**a (çoban ve koyunları koruyan tanrı) dualar edilirdi.[111]

Karaçay-Malkar Türklerinin eski kültüründe bir de geyik ve dağ keçisi cinsinden yabanî hayvanları koruyan **"Apsatı"** adlı bir ilahın olduğu inancı vardır. Bu inanca göre, Apsatı beyaz bir dağ keçisi şeklinde tasavvur edilirdi. Apsatı, koruyucusu olduğu hayvanların kendisinden izinsiz olarak avcılar tarafından avlanmalarına müsaade etmezdi. Bunun aksini yapan avcılar, Apsatı tarafından lanetlenerek büyük felaketlere maruz kalırlardı. Bununla ilgili olarak **"Biynöger"** adlı destanda, Apsatı ve kızı Fatima tarafından lanetlenerek felakete uğrayan bir avcının hikayesi konu edilmektedir.[112]

I. 2. Destanlar

Kuzey Kafkasya halklarının ortak kültür ürünlerinden biri olan "**Nart Destanları"**, Karaçay-Malkar Türklerinin sözlü edebiyatında da önemli bir yere sahiptir. Tarih öncesi ve insan üstü kahramanlarla ilgili, olağan üstü olayları anlatan mitolojik destanlardır. Destanlarda, Nart kahramanlarının düşmanlarına karşı yaptıkları

---

[109] H.O. Laypanov, **K İstorii Karaçayevtsev i Balkartsev**, Çerkessk, 1957, s. 40.
[110] Hamit Laypanlanı; Mahmut Dudalanı, **Eski Karaçay Cırla**, Mikoyan-Şahar, 1940, s. 77.
[111] S.A. Goçiyalanı; R.A.K. Ortabaylanı, H.İ. Süyünçlanı, **Karaçay Halk Cırla**, Moskova, 1969, s. 10.
[112] R.A.K. Ortabayeva, "Karaçayevo-Balkarskaya Ohotniçya Poeziya", **Voprosı Folklora Narodov Karaçayevo-Çerkesii**, Çerkessk, 1983, s. 6; Magomet Habiçlanı, **Biynöger**, Çerkessk, 1984, s. 3.

mücadeleler, "emegen"lerle (çirkin dev yaratıklar) yaptıkları savaşlar ve kahramanlıkları anlatılır. Olağanüstü özelliklerle kuşatılan Nart kahramanları; yiğitliğin, cesurluğun ve mertliğin sembolüdürler.[113]

Karaçay-Malkar sözlü edebiyatında tarihî destanlar çok önemli bir yere sahiptir. Karaçay-Malkar Türklerinin eski tarihini, sosyal hayatını ve toplumsal yapısıyla ilgili olayları bu destan tarzındaki halk şarkılarında görmek mümkündür. Meselâ, **"Batır Karça"** destanında, Kabardey Çerkesleriyle toprak anlaşmazlığı sonucunda, Karaçayların efsanevi lideri Karça'nın halkıyla birlikte, Baksan vadisini terk ederek Koban vadisine göç edişi anlatılır. Karaçayların tarihi "Batır Karça" destanıyla çok sıkı ilişki içerisindedir.

Yine **"Açey oğlu Açemez"** destanında, Kafkasya'ya sefere çıkan Kırım Hanı'nın haraç toplamak ve dinlenmek için Karaçay-Malkar topraklarında konaklaması, daha sonra Kırım Hanı'nın burada Açey oğlu Açemez'den güzelliği dillere destan olan karısını bir geceliğine istemesi konu edilmekte; Kırım Hanı ile Açemez arasındaki karşılıklı münakaşadan sonra, Açemez'in şerefini ve namusunu korumak için Kırım Hanı'nı öldürmesi anlatılmaktadır.[114]

"Hasavka" ve **"Umar"** adlı destanlarda, 1828 yılında General Emanuel komutasındaki Çarlık Rusyası ordularının Karaçay topraklarını işgali anlatılmaktadır. Hasavka destanında, Karaçayların ellerindeki eski ve ilkel silahlarla, modern savaş aletleriyle donanımlı Rus ordusuna karşı vatanlarını canla başla savunmaları anlatılmaktadır. Umar destanında ise aynı şekilde Hasavka savaşı anlatılmakta ve Umar adlı bir yiğidin savaş sırasında gösterdiği kahramanlıklar dile getirilmektedir.[115]

I. 3. Halk Şarkıları

Karaçay-Malkar Türkçesiyle **"halk cır"** şeklinde adlandırılan halk şarkıları sözlü geleneğin en yaygın türlerinden biridir. Muhtevasına halkın bizzat yaşamış olduğu

---

[113] Adilhan Adiloğlu, "Karaçay-Malkar Türklerinde Nart Destanları", **Yeni Türkiye Dergisi**, S. 15, C. I, Ankara, 1997, s. 575.
[114] Hıysa Curtubaylanı, **Eski Cırla**, Nalçik, 1993, s. 35, 213.
[115] M.O. Akbaylanı; H.B. Bayramuklanı, N.M. Kagıylanı, **Karaçay Poeziyanı Antologiyası**, Stavropol, 1965, s. 81.

gerçek olaylar karşısındaki duyguları aksetmiştir. Bazı eserler, müellifi belli ise de, halk arasında çok yaygın bilinmesi ve sevilmesi sebebiyle halk şarkısı olarak kabul edilmiştir.

I. 3. 1. Aşk Konulu Halk Şarkıları

Karaçay-Malkar sözlü edebiyatında **"süymeklik cır"** adı verilen aşk konulu halk şarkıları geniş bir yer tutmaktadır. Konuları genellikle; sevgilinin güzelliği ve karşılıksız aşktır. Çeşitli engeller nedeniyle iki sevgilinin birbirine kavuşamaması ve ölüm gibi kötü bir sonla bitmesi gibi konular ise daha çok ağıt türü halk şarkılarına girmektedir. Karaçay-Malkar sözlü edebiyatındaki aşk konulu eski halk şarkılarına "Aycayak", "Aktamak" ve "Kemishan" adlı şarkıları örnek olarak verebiliriz.

I. 3. 2. Maniler

Karaçay-Malkar sözlü edebiyatında, aşk konulu halk şarkılarından başka, bir de **"iynar"** adı verilen maniler vardır. Bu manilerin, Anadolu'da söylenen manilerden bir farkı yoktur. Genellikle birinci, ikinci ve dördüncü mısraları kafiyelidir. İlk iki mısra ile son iki mısra arasında anlam bütünlüğü yoktur. Konuları genellikle aşk üzerinedir.

I. 3. 3. Ağıtlar

Karaçay-Malkar Türkçesinde **"küy"**, **"sıyıt"** ve **"sarın"** adı verilen ağıtların, Karaçay-Malkar sözlü edebiyatında özel bir yeri vardır. Çünkü, gerek toplumsal, gerekse ferdî olsun, olumsuz bir şekilde sonuçlanan, hemen hemen her bir olay ve durum için ağıt türünde bir halk şarkısı yapılmıştır. Karaçay-Malkar ağıtları savaşta şehit olan yiğitler, salgın hastalıklar sebebiyle baş gösteren toplu ölümler, haksızlık ve tertip sonucu öldürülen yiğit gençler, birbirlerine kavuşamayıp ölen sevgililer gibi çok çeşitli konuları kapsamaktadır. "Gapalav", "Kanamat", "Akbiyçe ile Ramazan" ve "Zariyat" gibi eserler ağıt türündeki halk şarkılarının en bilinen örneklerinden birkaçıdır.

"Kanamat" adlı ağıtta, Töben Teberdi (Sıntı) köyünde Ebze sülalesine mensup Aliy oğlu Kanamat'ın 1886-1893 yılları arasında başından geçen olaylar anlatılmaktadır. Köyün muhtarı, Çarlık Rusyası yönetimine şirin görünmek için suçsuz yere Kanamat'ı

tutuklatarak hapse attırır. Ancak, Kanamat hapisten kaçmayı başarır. Yedi yıl boyunca dağlarda perişan bir şekilde dolaştıktan sonra Karaçay'dan temelli gitmeye karar verir. Gerekli kağıtları hazırlatmak üzere Uçkulan köyüne gider. Fakat köyün ileri gelenleri Kanamat'ı yakalatmak için pusu kurarlar. Kanamat epeyce bir direnir ama nihayetinde muhafızlar tarafından öldürülür. Kanamat'ın haksız yere tutuklanması, yedi yıl boyunca dağlarda kaçarak yaşaması ve nihayetinde pusu kurularak öldürülmesine Karaçay halkı çok üzülmüş ve onun adına bir ağıt yakmıştır.[116]

I. 3. 4. Taşlamalar

Karaçay-Malkar sözlü edebiyatında **"çam-cır"** adı verilen nükteli halk şarkıları ile **"seleke"** adı verilen hicivlerin önemli bir yeri vardır. Bu tür halk şarkılarında genellikle kişilerin yaptığı birtakım hal ve hareketleri kimi zaman şakayla karışık, komik bir şekilde; kimi zaman da sert ve olumsuz bir şekilde hicvedilerek anlatılmaktadır. Konuları genellikle; idare edenler ile idare edilenler arasındaki sosyal ve ekonomik çatışmalar, kişilerin birtakım uygunsuz davranış ve tavırları, dinî inanç ve adetler ile birtakım yasak davranışlar vs. hakkındadır. Nükteli halk şarkılarına örnek olarak "Cörme", "Bayçoralanı Kara-Caş" ve "Tav Kışlıkla" adlı şarkıları gösterebiliriz. Meşhur halk şairi Kalay oğlu Appa'nın şiirleri, Karaçay-Malkar hiciv ürünlerinin en güzel örneklerini teşkil etmektedir.[117]

I. 4. Alkış ve Kargış

Karaçay-Malkar sözlü edebiyatında **"alğış"** adı verilen dua ve dilekler; eski inanç, sihir ve büyüden birtakım unsurlar alarak beslenen ve birtakım müspet ve menfî hükümler bildiren, şiir biçiminde ve kafiyeli, bazıları uzun, bazıları ise kısa olan sözlü gelenek ürünleridir. Karaçay-Malkar sözlü edebiyatında; düğün gibi insanların sevinçli ve mutlu olduğu ortamlarda, sağlık veya hastalık durumunda, yağmurun yağmasında, mahsulün bereketli olmasında, kısacası doğumdan ölüme kadar olup biten bütün her şey için söylenen bir dua veya dilek vardır.

---

[116] Rimma Ortabaylanı, **Kara Suvnu Katında**, Çerkessk, 1981, s. 89.
[117] **Karaçay Halk Cırla** …, s. 111.

Bunun dışında bir de **"karğış"** adı verilen beddualarda ise; genel olarak kişinin kendisine veya yakınlarına zararı dokunan bir kişiye veya kişilere şiddetli bir şekilde belâ okuması veya lanet etmesi anlatılır.[118]

I. 5. Nasrettin Hoca Fıkraları

Halk söylencelerine göre, Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinde doğup, Konya'nın Akşehir ilçesine ölen Nasrettin Hoca, Türkiye başta olmak üzere bütün Türk dünyasında yaygın olarak bilinmektedir. Onun adına bağlanan fıkralar yalnız Türk dilinin konuşulduğu coğrafyada değil, Türklerle uzaktan yakından ilişki kurmuş birçok milletlerin kültüründe de yer almaktadır.

Karaçay-Malkar sözlü edebiyatında **"Nasra Hoca"** adıyla bilinen Nasrettin Hoca'nın fıkraları, Türkiye'deki Nasrettin Hoca fıkralarıyla hemen hemen aynıdır; karşımıza birtakım esprilerin altında yatan bilgeliği ve pratik zekası ile korkusuz kişiliği ve hazırcevaplığıyla çıkmaktadır.[119] Karaçay-Malkar sözlü edebiyatındaki Nasra Hoca'nın fıkralarından bir örnek verelim:

> *Adamın biri Nasrettin Hoca'nın omzuna dokunup "Hoca görüyor musun, börekleri götürüyorlar demiş." Hoca, adama "Bana ne fayda?" diye cevap vermiş. Adam "Börekleri sizin eve götürüyorlar" deyince, Hoca "Peki o zaman sana ne fayda?" demiş.*[120]

Karaçay-Malkar sözlü edebiyatında Nasrettin Hoca fıkralarıyla ilgili çalışmaları **Azret Örten** yapmıştır. İlk olarak, halk ağzından derlediği 200 fıkranın yer aldığı **"Azret Urtenov-Kartcurtlu, Nasra Hocanı Haparları, Mikoyan-Şahar, 1931"** (Nasrettin Hoca Fıkraları) adlı kitabı yayınlanmıştır. Bilâhare saha araştırmasını genişleterek fıkra sayısını 400'e yükseltmiş, **"Örtenlanı Azret, Nasra Hocanı Haparları, Mikoyan-Şahar, 1936"** adlı kitabı yayınlamıştır. Bu dönemde matbuatın latin harfli olması sebebiyle eserlerin her ikisi de latin harfleriyle yayınlanmıştır. Bu

---

[118] **Malkarlılanı bla Karaçaylılanı** …, s. 161.
[119] R.A.K. Ortabaylanı, **Karaçay-Malkar Folklor**, Çerkessk, 1987, s. 6.
[120] Azret Örtenlanı, **Nasra Hocanı Haparları**, Çerkessk, 1987, s. 135.

eserler aynı zamanda Karaçay-Malkar sözlü edebiyatıyla ilgili ilk matbu kitaplardır. Rimma Ortabayeva ve Kulina Sılpagarova bu iki eseri yeniden tanzim ederek ve kiril harflerine aktararak, tek bir kitap halinde, 1987 yılında tekrar yayınlamışlardır.[121]

I. 6. Ninniler ve Çocuk Şarkıları

Karaçay-Malkar sözlü edebiyatında **"bellav"** ve **"beşik cır"** adı verilen ninniler ile **"sabiy cır"** adı verilen çocuk şarkılarının Karaçay-Malkar sözlü edebiyatında önemli bir yeri vardır. Eski Karaçay-Malkar toplumunda çocukların yetiştirilmesine ayrı bir önem verilmiştir. Daha çok küçük yaşlardan itibaren toplumun adet ve gelenekleri öğretilirdi. Adetler gereği çocuklar genellikle dede ve nineler tarafından yetiştirilirdi. Dede ve ninelerin torunları için söyledikleri çocuk şarkıları vardır. Bunlar genellikle çocuklar oynatılırken söylenirdi. Sözgelimi; Bara-bara baz tabdım, Cuv-cuv-cuvala, Tarta-soza, Durku-durku" vs. adlı şarkılar bu tür şarkılara örnek olarak verilebilir.[122]

I. 7. Atasözleri

Toplumların hayat tecrübelerinden kaynaklanan ve bilgeliğinin ürünü olan küçük cümle kalıpları şeklindeki atasözlerine, Karaçay-Malkar sözlü edebiyatında **"nart söz"** denilmektedir. Karaçay-Malkar Türkleri söz söylemeyi, konuşmayı ve sohbet etmeyi oldukça seven bir halktır. Özellikle de, bir topluluk içinde söz söylemek, daha doğrusu söz söylemesini bilmek, bir Karaçay-Malkarlı için en büyük hüner sayılmaktadır. "Nart söz tilge can salır" (Atasözü dile can verir) şeklindeki atasözünden hareketle, konuşmacı söz arasında, fakat gerekli olduğu yerde, düşüncelerine veya söylemek istediklerine belirginlik ve güç katmak için atasözlerinden örnekler vermeye özen gösterir.[123]

---

[121] Marina Canközlanı, "XXI-çi Ömürde Nasra Hoca Bla Birge", **Karaçay Gazetesi**, Çerkessk, 2 Aprel 2009, s. 4.

[122] T.M. Haciyeva, "Karaçay-Malkar Türklerinin Eski Folklor Ürünleri", (Çeviren: Adilhan Adiloğlu), **Bilig Dergisi**, S. 6, Ankara, 1997, s. 191.

[123] Soltan Aliylanı, **Karaçay Nart Sözle**, Çerkessk, 1963, s. 4.

I. 8. Bilmeceler

Karaçay-Malkar Türkçesinde **“elber”** adı verilen bilmecelerin sözlü edebiyatında önemli bir yeri vardır. Günümüzde artık çocukların bir oyun veya bir eğlence aracı haline gelen bilmecelerin, eski Karaçay-Malkar toplumunun kültür hayatında özel bir önemi ve ciddi görevleri olmuştur. Karaçay-Malkar Türklerinde eskiden bilmecelere o kadar çok önem verilirdi ki, özellikle kış mevsimlerinde her gece “bilmece toplantıları” düzenlenirdi.

Bilmece toplantılarında, yetişkin kişiler iki gruba ayrılır ve karşılıklı bilmeceler sorulur; bir bakıma bilgide, zekâda, muhâkemede, hafızada, dikkatte, üstünlük yarışması yapılırdı. Bilmeceyi soran kişi, eğer karşısındaki kişi veya grup bilmecenin cevabını bilemezse, bilmecenin cevabı karşılığında bir köy isterdi. Bilmecenin cevabını bilemeyen kişi de onun bu isteğini kabul etmek zorunda kalır ve önce kendi seçtiği köylerden birini verirdi. Fakat bilmeceyi soran kişi eğer verilen köyü beğenmezse kendi seçtiği bir köyü isterdi. Karşısındaki de bilmecenin cevabını öğrenmek için onun istediği köyü vermek zorunda kalırdı. Öte yandan, bilmecenin cevabını doğru şekilde bildiği takdirde, aynı şeyler bilmeceyi soran kişi için de geçerlidir. Yani, bilmeceyi doğru olarak cevaplayan kişi, bilmeceyi soran kişiden, kendi seçtiği bir köyü alabilir.

18. yüzyılda Matçi Aliy ile 19. yüzyılda Appiy Hasan gibi bütün Karaçay köylerini almayı başaran bilmece ustaları çıkmıştır. Böylelikle, Karaçay-Malkar sözlü edebiyatında **“El Bergen Comak”** adı verilen bilmeceler doğmuştur. “El Bergen Comak” sözünün Türkiye Türkçesindeki tam karşılığı “Köy Verilen Bilmece” (cevabı karşılığında köy verilen bilmece) şeklindedir. “El Bergen Comak” sözü daha sonraları kısaca “El-Ber” şeklinde söylenir olmuştur. Günümüz Karaçay-Malkar sözlü edebiyatı literatüründe genel olarak bilmece terimi için “elber” sözü kullanılmaktadır.[124]

[124] Soltan Aliylanı, **Karaçay Halknı El Bergen Comakları**, Çerkessk, 1984, s. 9.

I. 9. Masallar

Karaçay-Malkar sözlü edebiyatı ürünlerinin en yaygın olanlarından biri de masallardır. Karaçay-Malkar Türkçesinde genel olarak masallara **"comak"** veya **"tavruh"** adı verilir. Bütün masallarda olduğu gibi, Karaçay-Malkar masallarında da, bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen kişilere ve varlıklara ait olaylar veya maceralar anlatılır. Bu masalların bilinmeyen zamanı, masalın girişindeki "ertde-ertde" (evvel zaman içinde) sözleriyle başlayan tekerlemelerle belirtilir. Daha sonra geleneğe bağlı olarak anonim bir karakter taşıyan hayali veya gerçek birtakım kişi ve olaylar nesir diliyle anlatılır.

Kahramanlar ve kahramanların yaşadıkları veya bulundukları yerler genellikle tespit edilemez şekilde hayal ürünüdür. Fakat bazıları efsane-menkıbe türüyle karışmış durumdadır. Karaçay-Malkar masallarının kahramanları ve konuları; insanlar, hayvanlar, çeşitli maddeler, yaratıklar; fikir veya nasihat vermek vs. akla gelen her şey hakkında olabilmektedir.[125]

II. Yazılı Edebiyat

Geç dönemlerde başlamış olmakla birlikte, Karaçay-Malkar Türklerinde müstakil bir yazılı edebiyat teşekkül etmiştir. Karaçay-Malkar yazılı edebiyatını "Sovyet egemenliği öncesi" ve "Sovyet egemenliği sonrası" şeklinde iki ana bölümde değerlendirmek mümkündür.

II. 1. Sovyet Egemenliği Öncesi Yazılı Edebiyat

Sovyet egemenliği öncesinde, Karaçay-Malkar Türklerinde, kaynağını İslâm dininden ve Şark edebiyatından alarak beslenmiş olan zengin bir dinî edebiyat teşekkül etmiştir. Karaçay-Malkar Türklerinin dinî edebiyatın oluşması elbette İslâm dininin etkisiyle ortaya çıkmıştır. İslâm inancının daha geniş kitlelere öğretmek için dinî muhtevalı eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerin Karaçay-Malkar Türklerinde İslâm dininin öğretilmesi ve benimsetilmesinde büyük etkisi olmuştur.

---

[125] **Karaçay-Malkar Folklor** …, s. 10.

II. 1. 1. İslâm Dininin Kabulü ve Dinî Edebiyatın Teşekkülü

Karaçay-Malkar Türklerinde dinî edebiyatın teşekkülü bahsinden önce kaynağını aldığı İslâm dininin Karaçay-Malkar Türklerine ne zaman geldiği hususundan kısaca bahsetmek gerekir. Karaçay-Malkar Türklerinin yaygın bir biçimde İslâm dinini hangi tarihte kabul ettikleri kesin olarak bilinmemektedir. Fakat bununla birlikte, halk tabakalarında yaygın olmasa da, bilhassa, soyları Altın Orda Hanlarına dayanan, Karaçay ve Malkar beylerinin eski dönemlerden beri İslâm dinine mensup oldukları bilinmektedir.

Hulâsa, İslâm dinini Karaçay'da geniş halk kitlelerine öğreten ve benimseten ilk kişinin Esadullah oğlu Ali Efendi adında Dağıstanlı bir Kumuk Türkünün olduğu kabul edilmektedir. Esadullah oğlu Ali Efendi, Kabardey Çerkeslerinin Hatohşuko köyünde imamlık yaparken, Karaçay Valisi İslâm Kırımşavhal'ın daveti üzerine, takriben 1710 yılında Karaçay'ın Kart-Curt kasabasına gelip yerleşmiş, geniş halk kitlelerine İslâm dinini öğretmiş, 1741 yılında ölünceye kadar da Karaçay'da Baş Molla sıfatıyla, damadı ve öğrencisi Kırımlı Hasan Efendi ile birlikte, İslâmlaştırma faaliyetlerine devam etmiştir.[126] Aynı şekilde, Dağıstanlı Kumuk Türklerinden Mottay Efendi ve İtiy Efendi adlı iki din hocası ile Buharalı Yusuf İskender Efendi adlı bir din hocası Malkar bölgesine gelip yerleşmişler ve burada İslâm dinini geniş halk kitlelerine öğretmek ve benimsetmek için çalışmışlardır.[127]

Karaçay'daki İslâmlaştırma faaliyetlerine, Esadullah oğlu Ali Efendi'den sonra, Abdullah Buharî adında bir Özbek Türkü devam etmiştir. Buhara'dan gelip, Karaçay'da Duvut köyüne yerleşen Abdullah Buharî'nin Karaçaylılar arasında İslâm dininin öğretilmesi ve benimsetilmesinde çok büyük emeği olmuştur. Bilhassa eğitim konusuna çok önem vermiş, öğrencisi ve kayın biraderi olan Toğuzak Kipke ile Karaçay köylerinde mektep ve medreselerin açılmasına ön ayak olmuştur.[128]

---

[126] Kaziy Laypanlanı, "Tüzü Bılaydı", **Karaçay Gazetesi**, S. 12 (9983), Çerkessk, 15 Fevral 2007, s. 4.
[127] İbragim Jangulanlanı, "İslam Din Kirgen Zamanda", **Mingi Tav Jurnal**, S. 5, Nalçik, 1993, s. 151; Tamara Bittirlanı, "Din Adabiyatıbıznı Tarıhından", **Mingi Tav Jurnal**, S. 6 (142), Nalçik, 2008, s. 126.
[128] **"Tüzü Bılaydı"** …, s. 4.

Abdullah Buharî'nin eğitim faaliyetleri dışında bir diğer önemli faaliyeti de Karaçay'da kaynağını şark edebiyatından alan bir dinî edebiyat akımını başlatmış olmasıdır. Pek çok Karaçay-Malkarlı şair tarafından kaleme alınan ve muhteva olarak İslâm dininin otuz iki farzını konu alan "İmân-İslâm" adlı manzûmeyi, ilk olarak Abdullah Buharî'nin yazdığı rivayet edilmektedir. Bundan başka yine, "Mevlid-i Şerif", "Tahir ile Zühre", "Leylâ ile Mecnûn" ve "Kıssa-i Yusuf" gibi şark edebiyatının belli başlı eserlerini Karaçay-Malkar Türkçesiyle kaleme alan ilk şair olduğu kabul edilmektedir.[129]

Kuzey Kafkasya'da ve bilhassa Kabardey Çerkeslerinde İslâm dininin öğretilmesi ve şeriat mahkemelerinin kurulmasında büyük rol oynayan Abaza Hacı İshak Abuk Efendi, Rusların Kabardey bölgesini işgal etmesi üzerine 1797 yılında Karaçay bölgesine göç etmiştir. İshak Efendi, Karaçay'da hızlı bir şekilde eğitim faaliyetlerine girişmiş, 300 kadar öğrenci yetiştirmiş, bir camii, bir medrese inşa ettirmiş ve ayrıca bir de şeriat mahkemesini kurmuştur. Böylelikle Karaçay'da dinî eğitimin ve İslâmî kuralların kurumlaşmasını sağlamıştır.[130]

Anlaşıldığı üzere, Karaçay-Malkar Türklerinde İslâm dininin kabul edilmesi oldukça geç dönemlerde olmakla birlikte çok hızlı bir benimseme ve olgunlaşma süreci yaşanmıştır. Yukarıda bahsi geçen kişilerin ilk adımlarından sonra Karaçay-Malkar Türklerin İslâm inancına şiddetli bir intisâb etme hevesi ve arzusu üzerine; başta Dağıstan'dan olmak üzere, Kırım, Kazan, Buhara, İstanbul ve İslâm dünyasının daha pek çok yerinden din hocaları gelip Karaçay-Malkar Türkleri arasında İslâm diniyle ilgili eğitim faaliyetlerine başlamışlardır.

Kısa zaman içerisinde bu din hocalarının yerli halktan yetiştirdiği öğrenciler de kendilerine yeni öğrenciler yetiştirmek suretiyle eğitim faaliyetlerini geniş bir sahaya taşımışlardır. Kısa bir süre içerisinde Karaçay-Malkar Türklerinin yaşadığı bütün köy ve kasabalarda mescitler, mektepler ve medreseler kurulmuştur.[131]

---

[129] Tamara Bittirlanı, **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat**, Nalçik, 2002, s. 233.
[130] Adilhan Adiloğlu, "Karaçay Türklerinin İslâm Dinini Kabulü", **Turkish Studies**, S. 3/2, 2008, s. 19.
[131] **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 234.

II. 1. 2. Karaçay-Malkar Türkçesiyle Basılmış İlk Eserler

Bolşevik ihtilâlinden itibaren başlayıp, Sovyetler Birliği'nin sona ermesine kadar geçen süre içerisinde, gerek Rusça ve gerekse Karaçay-Malkar Türkçesiyle yayınlanan tarih, kültür ve edebiyâtla ilgili bütün kitap ve makalelerde Bolşevik ihtilâli ve Sovyet egemenliği öncesinde, Karaçay-Malkar Türklerinin okuma yazması ve matbuatı olmayan gayrı medenî bir toplum olduğu; Sovyet egemenliği sayesinde cahillikten kurtularak medenî bir hayata kavuştuğu şeklinde bir propaganda söz konusudur. Elbette, bu kitap ve makalelerde propaganda edildiği üzere, Sovyet egemenliği öncesinde Karaçay-Malkar Türklerinde matbuat teçhizatının olmadığı hususu doğru olmakla birlikte, bu durum onların okuma ve yazması olmayan, gayrı medenî bir toplum olduğu anlamına gelmemektedir.

Milletlerin ve devletlerin teknik donanımla ilgili gelişimi tarihî süreçle ilişkilidir. Karaçay-Malkar Türkleri, baskıcı Çarlık Rusyası yönetimi ile korkunç ve câni Sovyet rejimi yerine, bağımsız ve hür bir idareye sahip olsalardı şüphesiz matbuat için gerekli teçhizatı yine temin edebilirler, sözde Sovyet rejimi sayesinde kavuştukları "medenî hayat"tan çok daha ileri bir medeniyet seviyesine ulaşabilirlerdi. Daha açık bir ifadeyle, Çarlık Rusyası idaresi döneminden itibaren başlayarak Sovyet rejimi döneminde daha da yoğun bir şekilde sürdürülen Ruslaştırma siyaseti olmasaydı, Karaçay-Malkar Türkleri gerek sosyal, gerekse teknik bakımdan bugünkünden çok daha ileri bir medenî hayata sahip olabilirlerdi.

Bolşevik ihtilâli öncesinde, Karaçay-Malkar Türklerinin yaşadığı her kasaba ve köyde en az bir mektep veya medrese mevcut olup, insanlar bu okullarda gayet iyi tahsil görüyorlardı. Ayrıca, yüksek tahsil yapmak için de; Dağıstan, Kırım, Kazan, Buhara, İstanbul ve Kahire medreseleri ile Çarlık Rusyası'nın muhtelif şehirlerindeki yüksek okullara gidiyorlardı. Küçük Bayramuk, Muhammet Hubiy, Cagafar Haçir, Yusuf Haçir, Geriy Sılpağar, Süleyman Çabdar, Lokman Asan, Davut Şavay-Abayhan, Kâzim Möçü, İsmail Semen, İlyas Bayramuk, İslâm Kırımşavhal, Safar Aliy Orusbiy, İsmail Akbay ve daha adı sayılabilecek pek çok millî aydın, Bolşevik ihtilâli ve Sovyet egemenliğinden önce yüksek tahsil yapmak suretiyle yetişmişlerdir. Bu millî aydınlar,

gerek dinî, gerekse sosyal muhtevada pek çok edebî ve ilmî eser ortaya koymuş ve bu eserlerini imkânları ölçüsünde Tiflis, Kırım, Dağıstan, Kazan, Ufa ve Moskova gibi kendi dönemlerinin kültür merkezlerinde yayınlamışlardır.[132]

Yukarıda bahsedildiği üzere, Sovyet egemenliği öncesinde, Karaçay-Malkar Türklerinde, kaynağını İslâm dininden ve Şark edebiyâtından alarak beslenmiş olan, zengin bir dinî edebiyât teşekkül etmiş durumdaydı. Davut Şavay-Abayhan, Kâzim Möçü, Süleyman Çabdar, Lokman Asan, Yusuf Haçir, Geriy Sılpağar ve İsmail Akbay gibi daha birçok millî aydın 1900'lü yılların başına kadar kendi ana dillerinde, el yazması yöntemiyle pek çok eser ortaya koymuşlardır. Bazı şairlerin eserleri matbaada basılarak, bazı şairlere ait eserler de, elle çoğaltma yöntemiyle, halk kitlelerine ulaştırılmıştır.

Matbuat için gerekli teçhizatın geç tarihlerde temin edilebilmesi sebebiyle Karaçay-Malkar Türklerinde modern anlamda ve yaygınlaşmış bir yazılı edebiyat biraz geç başlamıştır. Karaçay-Malkar Türkçesiyle matbaada basılmış ilk eser ancak 1909 yılında mümkün olabilmiştir. Bu eser, Dağıstan'ın Temirhan-Şura (bugünkü Buynakskiy) şehrinde basılmış olan, Lokman Asanî el-Balkarî'nin **"Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ"** (Kadının Rehber Kitabı) adlı kitabıdır.[133] Bu eser Arap harfleriyle ve Karaçay-Malkar Türkçesiyle basılmış ilk kitaptır. Bu eserin son kısmında, Karaçay-Malkar yazılı edebiyatının babası sayılan Kâzim Möçü'nün "İyman-İslâm" (İmân-İslâm) adlı manzûmesi de yer almaktadır. Bu eser tarafımızdan önce Yüksek Lisans Tezi olarak sunulmuş, bilâhare kitap olarak yayımlanmıştır.[134]

Bunun dışında, Kâzim Möçü'nün **"Soltan Hamit Eş-Şekemî"** (Çegemli Soltan Hamit) adlı kitabı 1918 yılında Baksan-Kala'da yayımlanmıştır. Kâzim Möçü bu kitabına konu olan ve sonraları halk tarafından çok sevildiği için bir halk şarkısı haline

---

[132] A.İ. Karalanı; D.B. Borlaklanı, **Karaçay Literatura**, Çerkessk, 1990, s. 137; T.Ş. Bittirova, **Religioznaya Kultura i Literatura Karaçayevo-Balkartsev**, Karaçayevsk, 1999, s. 15; R.S. Tebuyev; R. T. Hatuyev, **Oçerki İstorii Karaçayevo-Balkartsev**, Moskova-Stavpropol, 2002, s. 124.
[133] Hacı Lokman Asan el-Balkarî, **Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ**, Temirhan-Şura, 1909.
[134] Adilhan Adiloğlu, **Karaçay-Balkar Türkçesiyle Basılmış İlk Kitap Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ**, Birlik Matbaası, Ankara, 2005.

gelen “Soltan-Hamit” adlı uzun şiirini Malkarlı Bolşevik ihtilalcisi Soltan-Hamit Kalabek’e ithafen yazmıştır.[135]

Karaçay’ın Teberdi kasabasında imamlık ve medrese hocalığı yapan İsmail Akbay’ın hazırladığı; şiirler, kısa hikâyeler ve gramer bilgilerini içeren **“Ana Tili”** (Ana Dili) adlı kitabı da ilk kez 1910 yılında Dağıstan’ın Temirhan-Şura şehrinde basılmıştır.[136] İsmail Akbay’ın, dinî bilgileri içeren, bir tür kısa ilmihal diyebileceğimiz **“Kitabü’l-İmân ve’l-İslâm”** adlı ikinci eseri yine aynı matbaada 1912 yılında basılmıştır.[137] İsmail Akbay’ın **“Mevlidü’n-Nebî”** adlı üçüncü kitabı 1915 yılında yine Temirhan-Şura’da basılmıştır. Eser, adından da anlaşılacağı üzere, Karaçay-Malkar Türkçesiyle yazılmış bir Mevlid-i Şerif’tir. Basım tarihi 1915 olmakla birlikte eserin aslında 1898 yılında kaleme alındığı söylenmektedir.[138] İsmail Akbay’ın “Ana Tili” adlı eseri daha sonra biraz daha genişletilmek suretiyle ikinci defa 1916 yılında Tiflis’te basılmıştır. İsmail Akbay’ın bu eserinde kendi yazdığı şiirler ve Rus şairi İvan Krılov’un kısa manzumelerinden çeviriler yer almaktadır.[139]

II. 1. 3. Sovyet Egemenliği Öncesi Şairler ve Eserleri

Sovyet egemenliği öncesinde, yukarıda da isimleri zikredilen eserler, Arap harfleriyle ve Karaçay-Malkar Türkçesiyle basılmış ilk kitaplardır. Bu dönemde, Karaçay ve Malkar’da matbaa olmayışından ötürü çok fazla kitap basılamamıştır. Bu sebeple yazar ve şairler eserlerini defterlere kendileri yazmışlardır. Bu eserler daha sonra elle çoğaltılmak suretiyle ilgili kişilere dağıtılmıştır.

II. 1. 3. 1. Kaltur Semen (1750-1850)

Kaltur Semen, Karaçay’ın Uçkulan köyünde, kendi emeğiyle geçinen orta halli bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Çocukluğu ve gençlik yılları yaylalarda çobanlık yaparak geçmiştir. Kendisinin kısa boylu fakat güçlü, kuvvetli bir bedene sahip olduğu,

---

[135] Kâzim Meçilanı, **Çığarmalarını Ekitomluğu**, C. 1, (Hazırlayan: Alim Töppeyev), Nalçik, 1989/1, s. 11.
[136] R. H. Haşhojeva, “Pisateli Kabardino-Balkarii”, **Bibliografiçeskiy Slovar**, Nalçik, 2003, s. 14.
[137] İsmail Efendi ibn Yakub el-Karaçay, **Kitabü’l-İman ve’l-İslâm**, Temirhan-Şura, 1912.
[138] İsmail Akbaylanı, **Zikirle-Mavlut**, (Hazırlayan: Abul-Kerim Bayramuklanı), Çerkessk, 1991, s. 98.
[139] İsmail Akbaylanı, **Ana Tili**, Tiflis, 1916.

spora olan merakı sebebiyle; güreşte, at binmede, okçulukta, avcılıkta, dağa tırmanmada maharetli biri olduğu rivayet edilmektedir. Ayrıca kendisinin eğlenceyi ve eğlenmeyi seven, şakacı bir kişiliğe sahip olduğu söylenmektedir. Şairin bu şakacı kişiliği, günümüze kadar ulaşabilen şiirlerinin birçoğunda bariz bir şekilde görülmektedir. Şiirlerinde hicivden ziyade, nükteli ve mizahî ifadeler yer almaktadır.[140]

Kaltur Semen, 1808-1814 yılları arasında, bütün Kuzey Kafkasya'da olduğu gibi, Karaçay bölgesini de kırıp geçiren veba salgınında ilk karısını ve altı çocuğunu kaybetmiştir. Bununla ilgili olarak, kendisi bu felâket dönemini anlatan meşhur **"Orusbiyları-Ekinçi Emina"** (Orusbiy Sülalesi-İkinci Veba Salgını) adlı acıklı bir ağıtın da müellifidir. Bunun dışında, Kaltur Semen'in hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında maalesef pek fazla bilgi yoktur. Verdiği eserlerde genellikle sosyal hayatla ilgili temalar hâkimdir.[141]

II. 1. 3. 2. Toğuzak Kipke (1750-1850)

Aysa oğlu Toğuzak Kipke, Karaçay'ın Duvut köyünde doğmuştur. Dindar bir ailede büyümesi sebebiyle İslamî ilimler konusunda iyi bir eğitim almıştır. Hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında pek fazla bir bilgi yoktur. 18. yüzyıl sonlarına doğru Buhara'dan gelerek Karaçay'da eğitim faaliyetlerinde bulunan Abdullah Buharî'nin kayın biraderi ve öğrencisi olan Toğuzak Kipke'nin günümüze kadar ulaşan tek eseri **"Mübarek Şeyh Abdullah"** adlı şiiridir.[142]

II. 1. 3. 3. Küçük Bayramuk (1772-1862)

Debo oğlu Küçük Bayramuk, Karaçay'ın Hurzuk köyünde doğmuştur. Temel eğitimini Karaçay'da almıştır. Bilâhare önce Dağıstan'da Aksay medresesinde, müteakiben İstanbul'da İslâmi ilimler üzerine yüksek tahsil görmüştür. Eğitimini tamamlayarak döndükten sonra Karaçay'da uzun müddet kadı olarak görev yapmıştır. Arapça, Farsça, Türkçe ve Rusça'yı öğrenmek suretiyle Kuzey Kafkasya dışındaki

---

[140] **Kara Suvnu Katında** …, s. 53; Kaltur Semenlanı, **Kaltur**, (Haz: Azret Semenlanı), Karaçayevsk, 2003, s. 5.
[141] Nazifa Kagıylanı, **Tinte Barıb**, Çerkessk, 1965, s. 6.
[142] **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 233; **"Tüzü Bılaydı"** …, s. 4.

dünyayla iletişim kurarak ufkunu genişletmiştir. Başta İstanbul, Şam, Kahire, Mekke ve Medine olmak üzere İslâm âleminin merkezî yerlerini gezip görmüştür.[143]

Küçük Bayramuk'un hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında pek fazla bir bilgi yoktur. Şairin edebiyata, sanata meraklı olduğu, şark edebiyatını okuduğu rivayet edilmektedir. Kendisine ait eserlerin pek azı günümüze kadar intikal edebilmiştir. Şairin en meşhur eserleri; Rusların 1828 yılında Karaçay'ı işgal etmelerini anlatan **"Hasavka"** ve **"Ömer"** adlı şiirleridir.[144]

II. 1. 3. 4. Davut Şavay-Abayhan (1800-1892)

Şavay oğlu Davut Şavay-Abayhan, Malkar'da Oğarı Çegem (Ullu-El) köyünde doğmuştur. Babası Şavay Abayhan, 19. yüzyıl başlarında, Karaçay'dan göç ederek Malkar'a yerleşen bir din adamıdır. Şair oldukça eğitimli ve dindar bir aile çevresinde büyümüştür. Şairin asıl adı "Cumaruk"tur. Kendisine "Davut" ismi, Mekke'de tahsil görürken hocaları tarafından verilmiştir.[145]

Temel eğitimini köyünde tamamladıktan sonra, yüksek tahsiline ilk önce Dağıstan'da Temirhan-Şura medresesinde başlamıştır. Dağıstan'da medrese öğrencisi iken, çok sevilmesi sebebiyle, hocaları tarafından Mekke'ye götürülerek, genç yaşta Hac görevini yapma imkânına sahip olmuştur. Şair, yüksek tahsiline 14 yıl boyunca, sırasıyla; Dağıstan'da Temirhan-Şura'da, Şam'da, Kahire'de, Mekke'de ve İstanbul'da devam ederek İslâmî ilimler alanında ihtisaslaşmıştır.[146]

Tahsilini tamladıktan sonra memleketine dönerek köy mescidinde imamlık yapmaya başlamıştır. Daha sonra, İslâmî ilimlerde ihtisas sahibi olan şair, dünyayı epeyce gezip görmüş olması sebebiyle, kendi halkının dış dünyaya nispetle; gerek dinî, gerekse eğitim yönünden cehalet içerisinde, hatta karanlık çağlarda yaşadığına kanaat getirerek, imamlık göreviyle birlikte köyde bir mektep açmış, kendisini halkını eğitim

[143] K.S.B. Urusov; R.T. Hatuyev, **İzvestnıye Lüdi Karaçayevo-Çerkessi Kratkiy Biografiçeskiy Slovar**, Çerkessk, 1997, s. 94.
[144] **Karaçay Poeziyanı Antologiyası** …, s. 79.
[145] **"Din Adabiyatıbıznı Tarıhından"** …, s. 133.
[146] İsmail Şavaylanı, "Halknı Sotsialno-Niyet Törelerin Saklağan Akılman", **Mingi Tav Jurnal**, S. 3 (145), Nalçik, 2009, s. 175.

ve öğretim işine adamıştır. Köyünde, bilhassa zeki ve kabiliyetli çocukları okutmak suretiyle halkının gelecekteki aydın insanlarını yetiştirmiştir. Şair epey bir süre bu işlerle meşgul olduktan sonra, bilgi ve görgüsünü tazelemek maksadıyla, tekrar seyahatlere çıkarak dokuz yıl boyunca Şam, Kahire ve İstanbul gibi İslâm âleminin dinî ve kültür merkezlerini gezmiştir.[147]

Davut Şavay-Abayhan, eğitimini tazeleme işini tamamladıktan sonra tekrar köyüne dönerek imamlık ve eğitim işlerine devam etmiştir. Kendisi imamlık görevi, eğitimciliği, bilgi ve görgüsü vesilesiyle toplumda çok sayılan ve sevilen bir şahıs olmuştur. Bu sebeple cemiyet içerisinde de ileri gelen, sözüne güvenilen, kendisine danışılan, toplum işlerinde adeta bilirkişi olarak kabul görülmüştür. Bilhassa yörenin eşrafı arasında zaman zaman ortaya çıkan toprak paylaşımındaki anlaşmazlıklarının çözümü için daima kendisine başvurulmuştur.[148]

Şairin gün yüzüne çıkmış mevcut eserlerinden, onun sadece bir din adamı ve eğitimci olmadığı; şark edebiyatını çok derinlemesine bilen ve aynı zamanda da kendisinin de eser veren kabiliyetli bir edebî şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır. Şairin didaktik maksatla, dinî konularda yazmış olduğu "Münacat", "Ölüm", İman-İslâm", "Dünya-Ahiret Düşünceleri", "Ecel", "Yanılmayın İnsanlar", "Ahir Zaman Gelmez mi?" adlı eserleri yanında, "Leyla ile Mecnun" gibi şark edebiyatının belli başlı eserlerini yeniden yorumlayıp Karaçay-Malkar Türkçesiyle kaleme alarak ortaya koymuş olduğu eserleri de dikkat çekmektedir.[149]

Davut Şavay-Abayhan'ın kendi yaşadığı dönemde basılmış bir eseri mevcut değildir. Varsa da günümüze kadar ulaşmamıştır. Şairin eserlerini kendisi yazmak suretiyle bir el yazması külliyatı tanzim ettiği rivayet edilmektedir. Şairin ölümünden sonra, kendisi gibi imamlık ve eğitim işleriyle uğraşan büyük oğlu Ahmet Şavay, Malkar Türklerinin Orta Asya'nın muhtelif yerlerine topyekün sürgün edilmesinden iki

[147] İsmail Şavayev; Sakinat Abayeva, "Problemı Morali v Tvorçestve Şavayeva (Abayhanova) Davut-Haci", **Literaturnaya Kabardino-Balkariya**, S. 4, Nalçik, 2009, s. 141.
[148] **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 235; Davut-Haci Şavaylanı-Abayhanlanı, **Duniya Sağışla**, C. 1, (Hazırlayan: Hamit Malkondulanı), Nalçik, 2007/1, s. 5.
[149] B.İ. Tetuyev, "Lokalnıye Agiografiçeskiye Motivı v Duhovnoy Poezii D-H. Şavayeva", **III. Uluslararası Folklor Sempozyumu: Ortak Türk Geçmişinden Ortak Türk Geleceğine**, Bakü, 2005, s. 95.

gün önce, 5 Mart 1944 tarihinde, Ruslar tarafından "devlet düşmanlığı" ve "gericilik" ithamlarıyla öldürüldükten sonra evindeki kütüphanesi yakılmış, dolayısıyla Davut Şavay-Abayhan'ın elyazması eserleri külliyatı yok olmuştur. Şairin bizzat kendi eliyle yazmış olduğu elyazması eserlerinden yalnız bir tanesi küçük oğlu Mahay Şavay tarafından korunarak günümüze kadar ulaşmıştır. Şairin bunun dışındaki günümüze kadar ulaşan elyazması eserleri, kimisi şairle aynı dönemde yaşayan, kimisi de şairin ölümünden sonraki dönemlerde yaşayan başka kişiler tarafından kaleme alınmış elyazmasıyla çoğaltılmış kopyalarıdır.[150]

Davut Şavay-Abayhan'ın eserlerini derleme ve toplama işi, Kabardey-Malkar Bilimler Akademisinde görev yapan Prof. Dr. Hamit Malkonduyev tarafından yapılmıştır. Kendisi yüksek lisans programına başladığı yıllarda bu konuyla yakından ilgilenmeye başlamış, 1974-1989 yılları arasında Davut Şavay-Abayhan'ın eserlerini köy köy gezerek derleyip bir araya getirmiştir. Eserlerin bir kısmı muhtelif gazete ve dergilerde parça parça yayınlamıştır. Eserlerin tamamını ise, iki cilt olmak üzere, kitap halinde 2007 yılında yayınlamıştır. Bunun dışında, Doç. Dr. Boris Tetuyev'in de şair ve eserlerini konu alan bir kitabı ve çok sayıda ilmî makalesi mevcuttur.[151]

II. 1. 3. 5. Kasbot Koçkar (1834-1940)

Bağır oğlu Kasbot Koçkar, Karaçay'ın Uçkulan köyünde doğmuştur. Çok fakir bir ailede büyümüş olması sebebiyle, babası onu küçük yaşından itibaren zengin ailelerin yanına çoban olarak vermek zorunda kalmıştır. Şair çoban olarak çalıştığı yıllarda emeğinin karşılığını doğru dürüst alamadığından dolayı çok sıkıntılar çekmiştir.[152]

Kasbot Koçkar, kış mevsimlerinde ise köy mektebine devam eder. Derslerin birinde, çocuklardan birini falakaya yatırıp çok fena döven hocaya daha fazla sabredemez ve elinden falakayı alıp hocayı döver. Bir daha da mektebe gitmez. Şair

---

150 B.İ. Tetuyev, **Karaçayevo-Balkarskaya Avtorskaya Poeziya Vtoroy Polovinı XIX-Naçala XX Veka**, Nalçik, 2007, s. 91.
151 Davut-Haci Şavaylanı-Abayhanlanı, **Duniya Sağışla**, C. 2, (Hazırlayan: Hamit Malkondulanı), Nalçik, 2007/2, s. 170.
152 **Kara Suvnu Katında** …, s. 83.

bundan sonra köyünü, hatta yurdunu terk ederek Kabardey, Malkar ve Svan bölgelerine giderek yıllarca buralarda çobanlık ve ırgatlık yapar. Kasbot Koçkar oldukça uzun bir hayat yaşamışsa da bütün bu uzun ömrü çeşitli sıkıntı ve zorluklarla geçmiştir.[153]

Kasbot Koçkar ozan tipinde bir şairdir. Çocukluğundan itibaren türkü ve destan söylemeye çok meraklı, bir o kadar da kabiliyetliydi. Küçük yaşlarda, düğünlerde yaşlıların ısrarı ve teşvikiyle destanlar söylemeye başlamıştır. Çobanlık yaptığı çiftliklerde, kendisinden büyük diğer çoban ve ırgatların söyledikleri türkü, destan ve manileri büyük bir hayranlık dinlemiş, hafızasına kaydetmiştir. Gençlik dönemini bitirip belli bir olgunluğa eriştikten sonra kendisi de eserler vermeye başlamıştır.[154]

Şair farklı konularda eserler vermiştir. İlk şiirleri, genellikle hayatı boyunca çektiği sıkıntılar sebebiyle daha çok toplum düzenine karşı tepki gösterdiği sosyal içerikli şiirlerdir. Bazı şiirlerinde yurt ve tabiat sevgisini yansıtmaktadır. Tarihe ışık tutan “Eski Askerler” ve “Deboş” adlı şiirlerinde, 1877-1878 yılları arasında cereyan eden Rus-Osmanlı savaşına Rus ordusu saflarında katılan Karaçay gençlerin dramı anlatılmaktadır. Kendisine asıl şöhret sağlayan şiirleri “Horasan” ve “Aycayak” adlı aşk şiirleridir.[155]

Bunun dışında; “Candar”, “Barak”, “Gapalav” ve “Kanamat gibi mersiye türündeki eserlerin de şaire ait olduğu iddia edilmekle birlikte, bu görüşe karşı olan bilim adamlarının sayısı da az değildir. Söz konusu bu mersiye türündeki şiirlerin, Kasbot Koçkar’ın yayınlanmış birkaç şiir kitabında da yer almasına rağmen, bilim adamlarının inanılır ve güvenilir gerekçelerle, söz konusu bu eserlerin şaire ait olmadığı konusunda ısrar etmeleri sebebiyle bu şiirlere tezimizde yer verilmemiştir.[156]

Kasbot Koçkar 106 yıllık uzun bir hayat yaşamış olduğundan, 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik ihtilalini 83 yaşında iken bizzat yaşayıp görmüştür. Şair bu

---

[153] M.A. Habiçlanı, **Koçharlanı Kasbot-Halk Cırçılanı Tamadası**, Çerkessk, 1986, s. 8.
[154] Kasbot Koçharlanı, **Saylamaları**, (Hazırlayan: Magomet Akbaylanı), Çerkessk, 1964, s. 6.
[155] R.A.K. Ortabayeva, “Bagır ulu i Ego Pesennoye Tvorçestvo”, **Folklor Narodov Karaçayevo-Çerkessi Janr i Obraz**, Çerkessk, 1988, s. 77.
[156] Osman Hubiylanı, **Caşav bla Fahmu**, Çerkessk, 1982, s. 44; Abugaliy Özdenlanı, “Bağır ulu Kasbot”, **Caşavnu Oyuvları**, Çerkessk, 1988, s. 125; Magomet Hubiylanı, **Batmaz Culduznu Carığı**, (Hazırlayan: Fatima Bayramuklanı), Çerkessk, 1989, s. 222.

dönemde, diğer genç Karaçay şairleri gibi Bolşevik ihtilalini ve sonrasında gelen yeni Sovyet hayatını, Komünist Partiyi, Lenin'i coşkulu bir şekilde övmekten geri kalmamıştır. Meselâ "Lenin" adlı şiirinde, kendisinden geçercesine, Lenin'e övgüler yağdırmakta; "Caş Boldum" (Gençleştim) adlı şiirinde ise Bolşevik ihtilaliyle birlikte dünyaya yeniden geldiğini ifade etmektedir. Şairin bu tür eserlerine, Sovyet egemenliği sonrası olması sebebiyle, tezimizde yer verilmemiştir.[157]

Kasbot Koçkar, her ne kadar uzun bir hayat yaşamış olsa da, şiirleri kendisi hayatta iken kitap halinde yayınlanamamıştır. Şiirlerinin bir kısmı muhtelif tarihlerde yayınlanan şiir antolojilerinde, almanaklarda yer almış; kendi adına ilk kitabı, ölümünden on dört yıl sonra, Muhammet Akbayev tarafından hazırlanarak "Saylamala" (Şiirlerinden Seçmeler) adıyla 1964 yılında yayınlanmıştır. Prof. Dr. Muhammet Habiçev'in, şairin hayatını ve bütün eserlerini konu alan "Koçharlanı Kasbot - Halk Cırçılanı Tamadası" (Kasbot Koçhar - Halk Şairlerinin Önderi) adlı eseri 1986 yılında yayınlanmıştır. Bunun dışında şairin bir de Azamat Süyünçev tarafından hazırlanarak 2001 yılında yayınlanan "Saymalala" (Şiirlerinden Seçmeler) adlı bir kitabı daha vardır.

II. 1. 3. 6. Appa Canibek (1864-1934)

Kalageriy oğlu Appa Canibek, Karaçay'ın Uçkulan köyünde doğmuştur. Kendisi çok fakir bir aileye mensup olması sebebiyle yedi yaşından itibaren zengin ailelerin yanında çobanlık ve ırgatlık yapmaya başlamıştır. Hayatı büyük sıkıntı ve zorluklarla geçmiştir. Gençlik döneminden sonra çobanlık veya ırgatlık yapmayı bırakmış, ölünceye kadar da hiçbir işle meşgul olmayıp, sadece bir "gezgin şair-ozan" olarak hayatını sürdürmüştür.[158]

Şairin asıl adı Zekeriya'dır. Ancak, halk arasında ve edebî sahada **"Kalay oğlu Appa"** adıyla tanınmıştır. Şairin isim olarak kullandığı "Appa" kelimesinin Karaçay-Malkar Türkçesindeki karşılığı "dede, yaşlı bilge kişi" mânâsına gelmektedir. Mensubiyet veya soyadı olarak kullandığı "Kalay" kelimesi ise, hem bildiğimiz "kalay"

[157] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 8; Kasbot, **Saylamaları**, (Haz: Azamat Süyünçlanı), Karaçayevsk, 2001, s. 46.
[158] Fatima Bayramuklanı; Azret Akbaylanı, **Karaçay Poeziyanı Antologiyası**, Moskova, 2006, s. 86.

madenidir, hem de şairin babasının adı olan "Kalageriy" isminin kısaltılmış şeklidir. Şairin gerek halk içinde, gerekse edebî sahada bilinen "Kalay oğlu Appa" ismini nasıl aldığıyla ilgili rivayet şöyledir: şair ile kendisi gibi çok meşhur bir halk şairi olan Kasbot Koçkar bir arkadaş toplantısında karşılaşırlar. Kasbot Koçkar, şairden otuz yaş büyük olmasına rağmen, ikisi çok yakın arkadaştırlar. Toplantıya sonradan gelen Kasbot Koçkar, toplantı yerinde şairi görünce, şöyle bir atışma başlatır:

Bağır ulu Kasbot degen menme	*Bağır oğlu Kasbot denen benim*
Sen a kimse?	*Ya sen kimsin, necisin?*

Şair de hiç bekletmeden şöyle cevap vermiş:

Sen bağır eseñ	*Sen bakır isen*
Men da kalay	*Ben de kalayım*
Sen kalay eseñ	*Sen neciysen*
Men da alay.	*Ben de öyleyim.*

Kasbot Koçkar'ın babasının adı olan "Bağır" kelimesi aynı zamanda bildiğimiz "bakır" madeni mânâsındadır. Kasbot Koçkar burada kendisini tanıtırken, aslında söylediği sözlerle, şaka yollu, "Ben meşhur ve büyük bir şairim, sen de kim oluyorsun" demeyi kastetmektedir. Şair de verdiği cevapta, Kasbot Koçkar'ın babasının adını "bakır" mânâsında kullanarak, kendisinin de "kalay" olduğunu söylüyor, müteakiben "sen neciysen, ben de öyleyim" derken "sen şairsen, ben de şairim" demek istiyor. Şair burada zekice ve her zamanki muzipliğiyle, kinâye sanatı yaparak cevap vermiştir. Şairin bu atışmadan sonra "Kalay oğlu Appa" adıyla anılmaya başlandığı rivayet edilmektedir.[159]

Kalay oğlu Appa, Karaçay-Malkar Türkleri içinde, ne kendisinden önce, ne de kendisinden sonra, eşi benzeri olmayan, gezgin halk ozanı tipinde, sert hicivleriyle tanınmış, halkın çok büyük sevgisine ve teveccühüne mazhar olmuş ender bir şairdir. Sözünü hiç kimseden, ama hiç kimseden sakınmayan, cesur ve gururlu bir hiciv ustası olan şair, bütün bir hayatını at sırtında; bir köyden bir köye, bir yayladan diğer bir yaylaya, bir çiftlikten başka bir çiftliğe gezerek; gittiği yerlerde şiirler söyleyerek,

[159] Seyit Laypanlanı, "Canibeklanı Appa (Kalay ulu)", **Şohluk**, Çerkessk, 1962, s. 5.

meddahlık yaparak geçirmiştir. Şairin bir atı ve üzerindeki giysilerinden başka; ne bir evi, ne de başka bir mülkü olmamış, gönlünü kaptırdığı birkaç kız olmuşsa da hiç evlenmemiştir.[160]

Appa Canibek'in başka ilginç bir özelliği daha vardır. Şair fakir olmasına karşın, diğer bazı ozanlar gibi paspal ve pejmürde bir şekilde değil; üstüne başına, temizliğine çok dikkat eden, çok titiz ve çok şık giyinen biri olmuştur. Toplumda dikkat çekecek kadar, aşırı derecede titiz ve temiz, beylerden bile daha şık giyinen şairin bu tarzını, akrabaları artık dayanamayıp sorduklarında, şairin cevabı şöyle olmuştur: "Ben halkın arasında gezen, halka mal olmuş biriyim. Bana benzemek, beni taklit etmek isteyen olabilir. Şu kirli ve pecmurde halde gezen insanlardan, beni taklit ederek, benim gibi temiz ve şık giyinen tek bir kişi dahi çıksa ne mutlu bana. Böylece halka bir faydam dokunmuş olur." [161]

Şair gezdiği yerlerde; gördüğü olumsuzlukları, zengin fakat kaba, görgüsüz, cimri, kötü ve zalim olan varlıklı kişileri şiirlerinde sert bir şekilde eleştirerek hicvetmiştir. Böylelikle toplumda bilhassa fakir kesimlerin büyük sevgisini kazanırken, zengin ve güçlü kişilerin olumsuz tepkisiyle karşılaşmıştır.[162]

Şair gençlik yıllarından başlayarak, Karaçay'daki bazı köklü ve zengin, aynı zamanda başkalarına karşı zalimce davranan aileleri, o dönemde Karaçay'ın idaresini elinde bulunduran Çarlık Rusyası'nı ve onu destekleyen Karaçaylı idarecileri sert ve açık bir şekilde eleştiren şiirler söylemiştir. Bu durum, şairin iki farklı dönemde olmak üzere toplam on bir yılını, Sibirya'daki çalışma kamplarında mahkum olarak geçirmesine sebep olmuştur.

Şair, Çarlık Rusyası'na ve Karaçaylı idarecilere karşı söylediği eleştirel şiirlerinden dolayı hakkında tutuklama emri çıkarılınca dağlara kaçmak zorunda kalmıştır. Kendisi uzunca bir süre dağlarda gizlenerek yaşamıştır. Erzak almak için

[160] **Kara Suvnu Katında** …, s. 113.
[161] Soslan Canibeklanı, "Kalay ulu Appanı Söz Baylığı", **Appa Canibekov Pervıy Poet Satirik Karaçaya**, Karaçayevsk, 2014, s. 88.
[162] M.A. Hubiylanı; A.A. Süyünçlanı, K.T. Laypanlanı, **Karaçay Literatura**, Çerkessk, 1988, s. 43.

köyüne geldiği bir sırada muhafızlar tarafından yakalanmıştır. Şair, elleri ve ayakları zincire vurularak bir at arabasının arkasına bağlanıp, halka teşhir edilmesi için bu şekilde köy köy dolaştırılmıştır. Amaç şairi halkın gözünde aşağılamak ve küçük düşürmektir. Fakat tam tersine, şairin bu hâlini gören insanlar, Çarlık Rusyası'na ve Karaçaylı idarecilere lânet okumuşlar; şairi çeşitli şekillerle teselli etmeye çalışmışlar, bağlandığı at arabasının içini erzakla ve yeni elbiselerle doldurarak şaire karşı büyük bir sevgi gösterisinde bulunmuşlardır. Kalay oğlu Appa ise halkın kendisine bu denli teveccühü karşısında dayanamayarak göz yaşlarını tutamamıştır.[163]

Kalay oğlu Appa, düzmece bir mahkemede yargılanarak, dört yıl boyunca Sibirya'da çalışma kampına mahkûm ve sürgün edilmiştir. Şair burada çok kötü şartlarda yaşayıp, epeyce bir çile çekmiştir. Cezası sona erdikten sonra tekrar memleketine dönmüş, ancak yine eskisi gibi hicivlerine durmaksızın devam etmiştir. Öte yandan şaire düşman olan kişiler de boş durmamış, sürekli olarak şairi tahrik etmişlerdir. Hatta bazı kişileri kiralayarak şairi çok fena bir şekilde dövdürmüşlerdir. Nihayetinde, düşmanları tarafından hazırlanan bir plan dahilinde, köyde yaşanan bir hırsızlık olayına şairin adını da karıştırmak suretiyle kendisi tekrar tutuklatmışlardır. Şaire bu sefer yedi yıl ceza verilmiş ve yine Sibirya'daki çalışma kamplarına gönderilmiştir. Şair bu seferki uzun süren sürgün yıllarında dayanılmaz zorluklara maruz kalmıştır. Şair yaşamış olduğu bütün çilelerini daha sonra "Patçahlık Caşavumu Terseytdi" (Çarlık Hayatımı Mahvetti) başlıklı şiirinde dile getirecektir.[164]

Kalay oğlu Appa, ikinci sürgün cezasını da tamamlayıp memleketine döndükten sonra, yine kimseye baş eğmemiş, sert hicivlerine yine devam etmiştir. Bu sefer biraz farklı bir hayat tarzıyla, hiçbir yere bağlı kalmaksızın, at sırtında, köy köy dolaşarak, hicivlerini insanlara açıktan söylemeye başlamıştır. Düşmanları onu hiçbir şekilde yıldıramayacaklarını anlayınca bu sefer kendisine, hicivlerini durdurması halinde,

---

[163] Rimma Ortabaylanı; Ahiya Bicilanı, **Kalay ulu Appanı Izın Izlay**, Çerkessk, 1995, s. 28.
[164] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 29.

büyük bir servet teklif etmişler, ancak son derece gururlu bir kişiliğe sahip olan şair onların bu rüşvet tekliflerini bir an bile duraksamadan reddetmiştir.[165]

Hiciv ustası olan şairin ayrıca bir de meddahlık yönü vardır. Yıllarca sürgünlerde, çalışma kamplarında çile çeken ve memleketindeki baskılardan iyice bunalan şair, yeni bir hayat kurma arzusuyla, 1905 yılında Osmanlı Türkiyesi'ne göç eden bir Karaçay kafilesiyle birlikte İstanbul'a gelir. Şair, kafilesiyle birlikte Anadolu'ya geçmeyip bir müddet İstanbul'da kalır. Şehirde başı boş gezerken tesadüfen Meddah Aşkî Efendi ile Sururî Efendi'nin orta oyunlarına rast gelir. Büyük bir hayranlıkla oyunu sonuna kadar seyreder. Bunun dışında yine Karagöz ile Hacivat oyunlarını, başka kukla gösterileni seyretme imkânı bulur. Bütün bu yeni tecrübeler şairde büyük tesirler bırakır, ona yeni fikirler kazandırır.[166]

Şair bir süre daha İstanbul'da kaldıktan sonra memleketine döner. Memleketine döndüğünde, İstanbul'da etkisinde kaldığı meddahlar gibi tek kişilik orta oyunları düzenlemeye; hazırladığı kukla gösterileri eşliğinde hicivler söylemeye başlar. Böylece halkın şaire karşı olan ilgisi ve sevgisi daha da artmıştır. Hâl böyle olunca, şairi hiçbir şekilde durduramayacaklarını anlayan düşmanları artık pes etmek zorunda kalmışlardır. Bilhassa şairle aynı ortamda bulundukları zamanlarda kendilerine dikkat etmeye özen göstermişler, şaire karşı saygı gösterisinde bulunmaya çalışmışlardır.[167]

Kalay oğlu Appa, bu şekilde ömrünün sonuna kadar, hiç kimseye boyun eğmeden, at sırtında pek çok yeri gezerek hicivlerini söylemeye devam etmiştir. Şairin, Bolşevik ihtilali sonrasında kurulan Sovyet rejimini konu alan şiirleri de vardır. Bunların tamamı Lenin'i ve yeni Sovyet hayatını öven, eski düzeni eleştiren tarzda siyasi içerikli şiirlerdir. Şairin bu tür eserlerine, Sovyet egemenliği sonrasına ait olması sebebiyle, tezimizde yer verilmemiştir.

---

[165] **"Canibeklanı Appa (Kalay ulu)"**…, s. 10.
[166] R.A.K. Ortabayeva; N.M. Kagiyeva, "Kalay ulu i Ego Kukolnıy Teatr", **Voprosı Folklora Narodov Karaçayevo-Çerkesii**, Çerkessk, 1983, s. 112.
[167] **"Kalay ulu i Ego Kukolnıy Teatr"** …, s. 119.

Kalay oğlu Appa'nın eserleri, muhtelif tarihlerde yayımlanan şiir antolojilerinde, kitaplarda ve bazı makalelerde yer almıştır. Fakat hayatta iken kendi adına bir kitabı yayınlanamamıştır. Şairin hayatı ve eserleri üzerine en kapsamlı çalışmaları Rimma Ortabayeva yapmıştır. Nitekim, 1995 yılında, Yahya Biciyev ile birlikte hazırladığı, şairin bütün eserlerinin yer aldığı **"Kalay ulu Appanı Izın Izlay"** (Kalay oğlu Appa'nın İzini Sürerken) adlı bir kitabı yayınlamıştır.

II. 1. 3. 7. İslam Kırımşavhal (1864-1910)

Paşa oğlu İslam Kırımşavhal, Karaçay'ın Kart-Curt köyünde doğmuştur. Kendisi asil ve varlıklı bir aileye mensuptur. Ancak küçük yaşta yetim ve öksüz kalmıştır. Bu sebeple, Malkar'da Ogarı Bashan köyünde dayısı İsmail Orusbiy tarafından büyütülmüştür. İslam Kırımşavhal, dayısı İsmail Bey'in himayesinde çok iyi bir eğitim alarak yetişmiştir. Rus Çarlığı ordusunda üç yıl subay olarak görev yapmıştır. Bu dönemde kendisi St. Petersburg Üniversitesinde filoloji ve sanat eğitimi almış; Rusça'dan başka Türkçe ve Arapça'yı da öğrenmiştir. Sanata ve edebiyata karşı çok meraklı olan İslam Bey, eserlerini okumayı çok sevdiği, Rus edebiyatının en büyük yazarlarından L.N. Tolstoy ile de dostluk kurma imkânını bulmuştur.[168]

İslam Bey, memleketine döndükten sonra, ciğerlerinden rahatsız olması sebebiyle, 1893 yılında, Karaçay'da tabiat güzelliğiyle meşhur olan ormanlık bir arazide kurulu Kurort Teberdi köyüne yerleşmiştir. Burada, Ostetya'dan sürgün gelen meşhur şair ve ressam Kosta Hetagurov ile Rus ressam Nikolay Yareşenko yakın dostluk kurmuş, zamanının çoğunu onlarla birlikte kültür ve sanat çalışmaları yaparak, halkın toplumsal meseleleriyle ilgilenerek geçirmiştir. 1910 yılında tüberküloz hastalığından tedavi olmak için gittiği Yalta şehrinde vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine Karaçay'da defnedilmiştir. Mezarı eski Camağat köyü mezarlığındadır.[169]

Ressam ve şair olan İslam Kırımşavhal, eserlerinde genellikle "İslam Teberdiçi" adını kullanmıştır. Günümüze kadar ulaşan tablolarından bazıları; "Ana bla Bala" (Anne

[168] **Karaçay Literatura** …, s. 36; Nazifa Kagıylanı, **Kürenli Cazuvla**, Karaçayevsk, 2001, s. 130.
[169] **Batmaz Culduznu Carığı** …, s. 293.

ile Çocuk), "Karaçay Caşçık" (Karaçay Çocuk), "Caş Tişiruv" (Genç Kadın), "Narat" (Çam Ağacı), "Çeget Kıyırı" (Orman Kenarı), "Kart Karaçaylı" (Yaşlı Karaçaylı), "Amanavuz", (Amanavuz Geçidi), "Gebenle" (Ot Yığınları), "N.A. Yareşenko Surat Saluvda" (N.A. Yareşenko Resim Yaparken) adlı tablolarıdır.[170]

İslam Bey genellikle nükteli şiirler yazmıştır. Ancak tedavi olmak için gittiği Yalta şehrinde hastalığından kurtulamayıp hayata veda edeceğini anladığından orada yazdığı şiirlerinde sıkıntı ve karamsarlık havası hakimdir. Şiirlerinin ancak çok az bir kısmı günümüze ulaşmıştır. İslam Bey'in şiirleri ölümünden çok daha sonra, muhtelif şiir antolojileri ve dergilerde yayınlanmıştır. Henüz kendi adıyla yayınlanmış bir eseri yoktur. İslam Bey ayrıca 1908-1910 yılları arasında Latin harflerine dayalı bir Karaçay-Malkar Türkçesi alfabesi hazırlamıştır. Hatta hazırladığı bu alfabeyle **"Anda bla Mında"** (Orada ve Burada) başlıklı bir hikâye yazmıştır. Fakat, İslam Bey'in bu hikâyesi maalesef şimdiye kadar bulunamamıştır.

Rivayetlere göre, İslam Bey kendisi hayatta iken bu hikâyesini dostlarına ve akrabalarına sürekli okurmuş. Buna göre hikâyesinde; Çarlık Rusyası ordusunda subay olarak görev yaptığı dönemde yaşadığı olayları, izlenimlerini, St. Petersburg şehrini, Çar'ın sarayını, Rus soylularının ihtişamlı hayatını anlatmakta ve bunları Karaçay Türklerinin hayatıyla mukayese etmekte, toplumdaki zengin ve yoksul halk tabakaları arasındaki iktisadi dengesizliği ve bundan kaynaklanan problemlerden bahsetmektedir.[171]

İslam Kırımşavhal'ın bir de Rusça kaleme aldığı "İz Karaçaya" (Karaçay'dan) ve "Karaçayevskoye Gore" (Karaçay'ın Sıkıntıları) başlıklı iki makalesi vardır. İslam Bey bu makalelerinde Karaçay'daki sosyal, kültürel ve iktisadi hayatı tasvir etmekte, halkın toprak yetersizliğinden kaynaklanan sıkıntılarını dile getirmektedir.[172]

İslam Kırımşavhal'a ilgili olarak ilmî çalışmalar henüz yeni başlamıştır. Muhammed Hubiyev, Nazifa Kagıyeva ve Tamara Bittirova'nın şairin eserleri hakkında

---

[170] **Karaçay Literatura** …, s. 38.
[171] **Kürenli Cazuvla** …, s. 132.
[172] **Karaçay Literatura** …, s. 39.

mevcut birkaç makalesi dışında bir de Raşid Hatuyev'in İslam Kırımşavhal'ın hayatı ve eserleriyle ilgili hazırlamış olduğu **"İslam-Biy"** adlı bir kitabı bulunmaktadır.[173]

II. 1. 3. 8. Süleyman Çabdar (1851-1927)

Batiy oğlu Süleyman Çabdar, Malkar'ın Yukarı Holam köyünde doğmuştur. Temel eğitimini, aynı zamanda halasının kocası olan eniştesi Hacı İbrahim Küçük'ün hocalık yaptığı köy mektebinde almıştır. Hac ibadetini tamamlayıp Mekke'den memleketine dönerken Kahire'ye geçmiş, burada El-Ezher Üniversitesinde İslâmî ilimler üzerine yüksek tahsil görmüştür. Burada tahsiline devam ederken ikinci defa Hac ibadetini yapmak üzere tekrar Mekke'ye gitmiştir. Mekke'den tekrar Kahire'ye dönmüş, buradan da Fransa'ya gitmiştir. Fransa'da tıp ve eczacılık tahsili görmüştür.[174]

Memleketine döndükten sonra köyünde bir süre imamlık ve mektep hocalığı yaptıktan sonra 1899 yılında Nalçik'te "Dağlı Halkların Müslüman Mahkemesi"ne baş kadı olarak atanmıştır. Bir süre burada görev yaptıktan sonra o dönemde Malkar'ın kültür ve ticaret faaliyetleri bakımından en önemli merkezlerinden biri olan Köndelen kasabasına gelip yerleşir. Burada bir medrese açar, Karaçay'dan ve Malkar'dan çok sayıda öğrenci yetiştirir. Bu öğrencilerin arasında ileride Karaçay Bolşevik İhtilal Komitesi Başkanı olacak Ömer Aliyev ile aynı şekilde Malkar Bolşevik İhtilal Komitesi Başkanı olacak Muhammet Eneyev de vardır.[175]

Süleyman Çabdar'ın, İslâmî ilimler konusundaki yüksek bilgisinin yanı sıra; Cuma namazları hariç, dış dünyayla bağlantısını tamamen keserek, bir hücreye kapanıp kendisini ibadete vermesi, halkın içinde çok büyük itibar görmesine vesile olmuş, kendisi zamanla "Şeyh Süleyman" adıyla anılmaya başlanmıştır. Kendisi vefat ettikten sonra mezarı adeta bir evliya ziyaretgâhı haline gelmiştir. Süleyman Çabdar'ın mezarı günümüzde dahi ziyaretçilerle dolup taşmaktadır.

---

[173] R.T. Hatuyev, **İslam-Biy**, Çerkessk, 2009.
[174] **"Din Adabiyatıbıznı Tarıhından", Mingi Tav Jurnal** ... s. 241.
[175] T.Ş. Bittirova, **Religioznaya Kultura i Literatura Karaçayevo-Balkartsev**, Karaçayevsk, 1999, s. 28.

Kendisi vefat ettikten sonra oğlu İsmail Çabdar'a intikal eden muazzam kütüphanesi 1930'lu yıllarda Ruslar tarafından yakılarak yok edilmiştir. Bu sebeple Süleyman Çabdar'ın eserlerinden pek azı günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bunlar sadece birkaç şiir ile Kur'an tefsirinin yer aldığı elyazmalarıdır.[176]

II. 1. 3. 9. Kâzim Möçü (1859-1945)

Bekki oğlu Kâzim Möçü, Malkar'ın Bızıngı bölgesinde, Şıkı adında küçük bir dağ köyünde doğmuştur. Fakir bir ailenin çocuğudur. Babası kıt kanaat geçinen bir demirci ustasıdır. Bu sebeple şair küçük bir çocuk iken bir eline balyoz, bir eline de körük almış, iyi bir demirci ustası olarak yetişmek üzere babasının demirci atölyesinde çalışmaya başlamıştır. Şair bir taraftan babasının demirci atölyesinde çalışırken, bir taraftan da köy mektebinde tahsil gören arkadaşlarından Arap alfabesini öğrenerek, kendi çabasıyla okumayı ve yazmayı öğrenmiştir. Babası bu duruma çok sevinir ve ileride oğlunun "afendi" (imam) olması hayaliyle onu köy mektebine gönderir.[177]

Köyün mektebinde, Dağıstan'dan gelen Kumuk Türklerine mensup bilgili ve aydın bir hoca vardır. Şair bu hocadan Arapça, Farsça, Kur'ân-ı Kerim, tefsir, hadis, fıkıh, İslâm tarihi, peygamberlerin hayatı, şark edebiyatı ve coğrafya dersleri alır. Ayrıca, Süleyman Çabdar Efendi'nin sohbetlerine katılarak bilgi ve görgüsünü arttırır. Kazim Möçü köy mektebinde temel eğitimini tamamladıktan sonra önce Lesken medresesine, sonra Dağıstan'da Endirey medresesine giderek yüksek tahsil yapmıştır. Bilâhare, ikinci kez Hac ibadeti için gittiği Mekke'den Kahire'ye geçerek burada El-Ezher Üniversitesinin kurslarına iştirak etmiştir.[178]

Şair tahsilini tamamladıktan sonra da babasından yadigâr kalan demirci atölyesinde çalışmaya devam etmiştir. Boş zamanlarında köyün mescidine giderek burada Kur'an-ı Kerim okur. Mescidin cemaatine Kur'an-ı Kerim'den bazı sureleri tercüme ve tefsir eder. Cemaat bu yüzden ona büyük hayranlık duymakta; "Böyle

---

[176] Tamara Bittirlanı, **Karaçay-Malkar Din Nazmuçuluk**, Nalçik, 2010, s. 34.

[177] Kâzim Meçiyev, **Nazmula Kitabı**, (Hazırlayan: Alim Töppelanı), Nalçik, 1984, s. 6; B.T. Sozayev, **Malkar Literatura**, Nalçik, 1986, s. 15.

[178] Kâzim Meçilanı, **Çığarmalarını Eki Tomluğu**, C. 1, (Hazırlayan: Alim Töppeyev), Nalçik, 1989/1, s. 11; **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** ..., s. 99.

giderse Kâzim, bütün Malkar'ın en büyük imamı olacak" şeklinde iltifat etmektedir. Hakikaten de şair genç yaşına rağmen çevresinde, hem dinî görevlerini eksiksiz ve aksatmadan yerine getiren iyi bir dindar, hem de dinî ilimleri iyi bilen bir âlim olarak tanınmaya başlamıştır. Fakat cemaatin düşündüğünün aksine, şairin "imam" olmaya pek niyeti yoktur. Onun bütün aklı fikri, köyün ileri gelenlerinden biri olan Çöpellev Bözü Efendi'nin kütüphanesinde okumuş olduğu Nizâmî, Nevâî ve Fuzulî'nin şiirlerindedir.[179]

Çöpellev Efendi, klasik medrese tahsili yanında, Vladikavkaz şehrinde Rus Lisesini de okuyan, dünyayla iletişim halinde olan, edebiyata meraklı, halk tarafından çok sevilen, âlim ve aydın bir kişidir. Çöpellev Efendi zengin bir kütüphaneye sahiptir. Kütüphanesinde Şark edebiyatına ait klasik eserlerin tamamı ve ayrıca bol miktarda Rusça kitap yer almaktadır. Şair, başta Rusça olmak üzere birkaç yabancı dil bilen ve geniş bir hayat tecrübesine sahip olan Çöpellev Efendi'ye büyük hayranlık duymaktadır. Sık sık onu ziyaret etmekte, onunla çeşitli konular hakkında uzun süren sohbetler yapmaktadır. Şair bu ziyaretlerinde Çöpellev Efendi'nin zengin kütüphanesinden faydalanmayı da ihmal etmiyor; Nizâmî, Ali Şîr Nevâî, Fuzulî, Firdevsî, Burûnî, Farâbî ve İbnî Sina'nın eserlerini okuma imkânını buluyordu. Çöpellev Efendi'nin şairin bilhassa edebî şahsiyetinin oluşmasında çok büyük etkisi vardır.[180]

Şair bir taraftan şark edebiyatının klasik eserlerini okuyarak kendisini edebî yönden geliştirirken, bir taraftan da şiirler yazmaya başlamıştır. Şairin ilk yazdığı şiirlerinin büyük kısmı dinî konular üzerinedir. Bunların başında "İyman-İslam" (İman-İslâm) manzûmesi gelmektedir. **"İyman-İslam"** (İman-İslâm) adlı eserinde, İslâm'ın temeli sayılan 32 farzı, halkın anlayacağı bir şekilde ve manzûm halde anlatmaktadır.[181]

Eser ilk defa 1909 yılında Lokman Asanî el-Balkarî'nin "Kitabü Mürşidi'n-Nisâ" adlı kitabının son kısmında yayınlanmıştır. Bu kitap aynı zamanda Karaçay-Malkar Türkçesiyle ve Arap harfleriyle yayınlanmış ilk matbu eserdir. Şair bunun

---

[179] Alim Töppelanı, "XX. Ömür Malkarnı Zakiy Adamları: Bözülanı Çöpellev Efendi", **Zaman Gazetesi**, Nalçik, 25 İyun 1992, s. 4.
[180] Kâzim Meçilanı, **Çığarmalarını Eki Tomluğu**, C. 2, (Hazırlayan: Alim Töppeyev), Nalçik, 1989/2, s. 294.
[181] Hacı Lokman Asan el-Balkarî, **Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ**, Temirhan-Şura, 1909, s. 34-42.

dışında; "İbrahim" (Hz. İbrahim-Hz. İsmail Kıssası), "Beş Namaz" (Beş Vakit Namaz) "Rasul" (Resul), "Aldanmağız Ahır Zaman Duniyaga" (Aldanmayın Ahir Zaman Dünyaya) gibi yazdığı birçok eserinde dinî konuları işlemiş ve bu yolla halka İslâm dinini anlatmaya çalışmıştır.

Şark edebiyatının en meşhur eserlerinden biri olan "Tahir ile Zühre" hikâyesi Karaçay-Malkar Türklerinde de çok sevilen ve yaygın olan bir hikâyedir. Şair halkın çok sevdiği bu hikâyeyi Karaçay-Malkar Türkçesiyle manzûm ve mensûr bir şekilde yazılı hale getirmiştir. Ancak şairin bu eseri, Karaçay-Malkar Türkçesiyle yazılmış basit bir kopya değil, birtakım mesajların verildiği ve bazı millî kültür unsurların katıldığı yeni bir "Tahir ile Zühre" yorumudur.[182]

Şairin gençlik yıllarında yazdığı şiirlerin arasında; toplum düzenini eleştiren, çeşitli haksızlıkları ve adaletsizlikleri dile getiren sosyal içerikli şiirlerinin sayısı da az değildir. Şairin bu tür şiirleri yazmasında, Çöpellev Efendi'nin etkisi büyüktür. Çöpellev Efendi hayatı boyunca fakir ve ezilmiş halk tabakalarının haklarını savunan bir kimse olmuştur. Holam ve Bızıngı bölgesinde toprak reformunun yapılmasını, toplumdaki türlü eşitsizliklerin çözümlenmesini istemiş ve bu konularda ateşli bir mücâdele vermiştir. Şair de, Çöpellev Efendi'nin bu fikirlerinden çok etkilenmiş ve kendisi de bu fikirleri benimsemiştir.

Şair toplumdaki sosyal ve ekonomik dengesizliğin sebebini bölgenin idaresini elinde bulunduran beylerde görmektedir. "Sağışla" (Düşünceler) adlı şiirinde eski erdemli beylere duyduğu özlemini ifade etmektedir. Toplumdaki bozulmanın ancak, beylerin eski beyler gibi halkı ezmeyen, hakkaniyetli ve erdemli kimseler olmalarıyla düzelebileceğini ümit etmektedir. Bu ümidini "Allay Biyle Kerekdi Bizge" (Öyle Beyler Gerek Bize) adlı şiirinde dile getirmektedir.[183]

---

[182] Tamara Bittirlanı, "Tahir bla Zuhra", **Kâzim (Kommünizmge Col Gazetni Kâzim Tuvğanlı 130 Cıl Tolganına Atalğan Ençi Çığıvu)**, S. 1, Nalçik, 20 Oktyabr 1989, s. 13.
[183] **Çığarmalarını Eki Tomluğu** …, 1989/1, s. 296; Kâzim, **Nazmula-Zikirle-Poemala**, (Hazırlayan: Abdullah Begiylanı), Nalçik, 1996, s. 173.

Şairin bu tür sosyal içerikli şiirlerinin içinde en güzel ve en meşhur olanı "Caralı Cuğutur" (Yaralı Dağ Keçisi) adlı eseridir. Şair bu eserinde, geçimini avcılıkla sağlayan Haşim'in hayat hikâyesiyle beylerin baskısı altında, fakir, sıkıntılı ve zor şartlarda yaşayan bütün bir halkın durumunu anlatmaya çalışmaktadır. Eserde, dağ keçisini yaralayan kurt ile Cambolat Bey, zulüm ve baskı düzeninin temsilcisi olarak gösterilmekte iken; yaralı dağ keçisi ile Haşim ise ezilen bütün bir halkı temsil etmektedir.[184]

Bunun dışında, şairin az da olsa tabiat, vatan sevgisi ve aşk üzerine şiirleri de vardır. Şair iki kere Hac farizasını yerine getirmek vesilesiyle yola çıktığı zaman başta Mekke, Medine, Şam ve Kahire gibi Arap şehirleri olmak üzere pek çok yeri dolaşmış, İstanbul'u ve Anadolu'yu gezip görmüş; ancak, şiirlerinde de ifade ettiği üzere bütün bu gezip gördüğü yerleri, doğduğu köyün "tezek kokusu"na değişmemiştir.[185]

Kâzim Möçü, 1917 yılında cereyan eden Bolşevik ihtilaline de ilgisiz kalmamıştır. Hatta kendisi bu hareketin samimî ve faal bir destekçisi olmuştur. Rus idareciler ile Malkar beylerinin baskısı altında ve zor şartlarda yaşayan fakir halkın çilesinin ancak bu yeni düzenle sona ereceğini ümit etmiştir. Şair, Bolşevik ihtilâliyle birlikte, beyleri ve toplum düzenini sert şekilde eleştiren, Bolşevikliği öven, bütün halkı ihtilâli desteklemeye çağıran coşkulu şiirler yazmıştır. Aynı şekilde, Sovyet düzeninin oturmasıyla birlikte yeni Sovyet hayatını ve Lenin'i öven şiirleri de mevcuttur.[186]

Şairin bu tür eserlerinin içinde Sovyet rejimini pek abartılı bir şekilde öven örnekleri de vardır. Ancak, bunların bizzat şair tarafından kaleme alınmadığı kanaati yaygındır. Buna göre, bu tür abartılı şiirler, Sovyet rejiminin kanatları altına almak suretiyle, şair adına ama şairi korumak amacıyla başkaları tarafından kaleme alınmıştır. Meselâ, 1939 yılında Kaysın Kuliy ve Kerim Otar tarafından hazırlanarak şairin adıyla yayınlanan "Meni Sözüm" (Benim Sözüm) adlı şiir kitabı bu tür şiirlerle doludur. Bu

[184] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 367.
[185] **Malkar Literatura** …, s. 22.
[186] **Nazmula Kitabı** …, s. 16.

kitap şairin 1930'lu yıllarda cereyan eden tutuklama furyasından kurtulmasına ve 1944 sürgünü öncesinde hayatta kalmasına vesile olmuştur.[187]

Kâzim Möçü de 85 yaşında iken, Malkar Türklerinin 8 Mart 1944 tarihinde topyekün Orta Asya'ya sürgün edilmesi sırasında, halkıyla birlikte Kazakistan'a sürgün gitmiştir. Bir süre ailesiyle birlikte Taldı-Kurgan vilayetinin Kirov ilçesinde yaşamış, 1945 yılı başlarında Telman adlı kolhozun yakınındaki Kök-Suv köyüne yerleştirilmiştir. Şair 1945 yılının sonlarına doğru burada hayatını kaybetmiştir. Kök-Suv köyündeki mezarı 1994 yılında yeniden tanzim edilmiş, 2000 yılında da Kabardey-Malkar Cumhuriyetinin başkenti Nalçik'te, adına ithaf edilen parktaki anıt mezarına nakledilmiştir.[188]

Kâzim Möçü kendisi hayatta iken üç eseri yayınlanmıştır. Birincisi, yukarıda da bahsedildiği üzere, 1909 yılında yayınlanan Kitabü Mürşidi'n-Nisâ adlı eserde yer alan "İman-İslâm" manzumesidir. İkincisi, 1918 yılında yayınlanan "Nazmu Soltan Hamid Kalabek Eş-Şegemî" (Soltan Hamit Kalabek'in Şiiri) adlı eseridir. Şairin bu eseri, Menşeviklere karşı savaşırken hayatını kaybeden Malkarlı Bolşevik Soltan Hamit Kalabek'e ithafen yazdığı bir mersiyedir.[189] Üçüncüsü, 1939 yılında, Kerim Otar, Canakayıt Zalihan ve Salih Hoçu'nun hazırlayıp şairin adıyla yayınladıkları "Meni Sözüm" (Meni Sözüm) adlı kitabıdır.

Kâzim Möçü'ünün ölümünden sonraki yıllarda, kendi adıyla, pek çok kitabı basılmış; şairin hayatı ve eserleri üzerine pek çok araştırma ve makale yayınlanmıştır. Bu çalışmalar halen devam etmektedir. Burada çok önemli bir hususu belirtmek durumundayız ki, o da şairin eserlerini, bizzat kendisinin defterlere yazarak kaydetmesidir. Böylelikle eserlerinin tamamına yakınının günümüze kadar korunarak gelmesine vesile olmuştur. Bir diğer önemli husus ise, gelecekte modern Malkar şiirinin en büyük iki şairi olacak olan Kaysın Kuliy ile Kerim Otar'ın, kendi şahsî ve edebî istikbâllerini bir kenara bırakıp, hem şairle ve hem de eserleriyle çok yakından

---

[187] **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 101.
[188] Abdullah Begiylanı, "Taş Okuna Et Tuvğan Cerine Kaytar", **Kâzim (Kommünizmge Col Gazetni Kâzim Tuvğanlı 130 Cıl Tolğanına Atalğan Ençi Çığıvu)**, S. 1, Nalçik, 20 Oktyabr 1989, s. 8.
[189] Kâzim, **Nazmu Soltan Hamid Kalabek Eş-Şegemî**, Baksan-Kala, 1918.

ilgilenerek Kâzim Möçü'yü bütün dünyaya takdim etmeleridir. Şairin elyazmalarının derlenip toplanmasında, bunların Rus (Kiril) harflerine aktarılarak yayınlanmasında Kaysın Kuliy ve Kerim Otar'ın çok büyük emeği vardır.

Kâzim Möçü'nün hayatı ve eserleri üzerine çalışma yapan iki önemli isim daha vardır. Bunlar; Alim Töppe ve Abdullah Begiy'dir. Alim Töppe'nin, 1989 yılında, şairin hayatı ve bütün eserlerini bir araya getirerek yayınladığı "Çığarmalarını Eki Tomluğu" (Eserlerinin İki Cildi) adlı iki ciltlik kitabı, şairle ilgili en önemli kaynak kitap özelliğini halen korumaktadır. Alim Töppe'nin bu çalışmasının dışında, şairle ilgili olarak yine pek çok kitabı ve makalesi vardır.

Şair ve eserleriyle ilgili çalışmalar yapan bir diğer isim, günümüz Karaçay-Malkar şiirinin en önemli şairlerinden biri olarak kabul edilen Abdullah Begiy'dir. Şair kendisini adeta Kâzim Möçü'nün felsefesine ve eserlerini adamıştır. Kâzim Möçü adına hazırlayıp, 1996 yılında yayınladığı "Nazmula-Zikirle-Poemala" (Şiirler, İlahiler, Manzumeler) ile 2002 yılında yayınladığı "Din Kitabı" adlı kitaplarda, şairin bütün eserlerini bir araya toplamış, ayrıca Alim Töppe'nin yukarıda bahsedilen iki ciltlik kitabındaki bazı eksiklik ve hataları düzeltmiştir.

II. 1. 3. 10. Yusuf Haçir (1873-1903)

Ahmet oğlu Yusuf Haçir, Karaçay'ın Kart-Curt köyünde doğmuştur. Bir dönem Karaçay'da Kadı olarak görev yapan Cafer Haçir'in kardeşidir. Temel eğitimini doğduğu köydeki mektepte almıştır. Bilâhare; Malkar'da Köndelen medresesine ve Dağıstan'a giderek buralarda İslâmi ilimler üzerine yüksek tahsil görmüştür. Ayrıca, Köndelen'de Süleyman Çabdar Efendi'den özel olarak Arapça dersleri almıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra memleketine dönerek medresede çocuklara Arapça dersleri vermeye başlamıştır.[190]

Yusuf Haçir bilhassa Arap edebiyatına ilgi duymuştur. Bilâhare kendisi de şiirler yazmaya başlamıştır. Şairle ilgili olarak ilk bilgileri İslam Karaçaylı (Hubiy)

---

[190] Abdurahman Doyunlanı, **Haçirlanı Cağafar Afendi**, Çerkessk, 2004, s. 28.

vermektedir. “Pisateli i Poetı Karaçaya” (Karaçay Yazar ve Şairleri) adlı makalesinde şair hakkında şöyle denilmektedir: “Eski şairlerimiz içerisinde Yusuf Haçir’in önemli bir yeri vardır. Dinî şiirleri yanı sıra kendisi aynı zamanda Karaçay-Malkar’da en bilgili alimlerden biri olarak kabul edilmektedir. Maalesef, hastalığından dolayı, genç yaşta, 1903 yılında hayata veda etmiştir.” [191]

Yusuf Haçir’in genç yaşta vefat etmesi sebebiyle edebî faaliyetleri de yarım kalmıştır. Ayrıca, eserlerinden de sadece üç şiiri korunarak günümüze ulaşabilmiştir. Bunlar da uzun yıllar sonra Türkiye’de ortaya çıkmıştır. Yusuf Haçir’in “Cennet”, “Hesap” ve “Cehennem” başlıklı bu üç şiiri; 1905 yılında Kafkasya’dan Türkiye’ye göç ederek yerleşen, Karaçay kafilesinden Kart-Curt medresesi müderrisi Geriy Sılpağar Efendi’ye ait Hicri 1322 (Miladi 1904) tarihli bir el yazması mecmuada yer almaktadır. Bu el yazması mecmuayı, Geriy Efendi’nin talebesi olan Sâdât Efendi bizzat kendisi yazmış ve Geriy Efendi’ye hediye etmiştir.[192]

Bu eserler aradan çok uzun bir zaman geçtikten sonra, Geriy Efendi’nin torunu olan Dr. Yılmaz Nevruz tarafından ancak 1981 yılında yayınlanabilmiştir. Dr. Yılmaz Nevruz’un şairin son dönemleriyle ilgili naklettiği rivayetlere göre; Yusuf Haçir bedenen cılız ve hassas ruhlu bir insanmış. Ayrıca kendisinde kanama hastalığı mevcutmuş. Çevresinin ısrarıyla evlenme kararı almış. Düğün günü, gelin alayı kız evine hareket etmek üzereyken şair kanama hastalığından dolayı vefat etmiştir.[193]

II. 1. 3. 11. Nuh Kuday (1868-1931)

Nuh Kuday Efendi, Malkar’ın Köndelen kasabasında doğmuştur. Köndelen medresesinde tahsil yapmıştır. Süleyman Çabdar’ın öğrencilerindendir. Bilâhare Dağıstan’a giderek burada yüksek tahsil görmüştür. Memleketine döndükten sonra Çegem bölgesindeki Suvsuzla köyüne yerleşerek, köy mescidinde imamlık yapmaya, ayrıca çocuklara Kur’an-Kerim, hadis ve peygamberler tarihi dersleri vermiştir. Nuh

---

[191] T.Ş. Bittirova, **Karaçayevo-Balkarskiye Deyateli Kulturı Kontsa XIX-Naçala XX v. İzbrannoeye v Dvuh Tomah**, Tom II, Nalçik, 1996, s. 192.
[192] Yılmaz Nevruz, “Karaçayca Bir El Yazması Mecmua ve Yusuf Haçır’ın Dini Manzumeleri”, **Türk Kültürü Dergisi**, S. 218, Ankara, 1981, s. 165.
[193] **“Karaçayca Bir El Yazması …”, Türk Kültürü** …, s. 166.

Kuday Efendi, 1931 yılında, Çegem bölgesinde Sovyet rejimine karşı başlatılan isyanın Ruslar tarafından bastırılmasından sonra tutuklanmış, hapishanede işkence edilerek öldürülmüştür.[194]

Şairin edebî eserlerinden pek azı günümüze kadar ulaşabilmiştir. Elyazması şeklinde günümüze kadar korunarak gelen "İman-İslam" manzumesi, muhtevası bakımından benzerlerinden farklı olması dikkat çekmektedir.[195]

II. 1. 3. 12. İsmail Akbay (1874-1937)

Yakup oğlu İsmail Akbay, Karaçay'ın Oğarı Teberdi köyünde doğmuştur. Varlıklı bir ailede büyümüştür. Babası Yakup Efendi de meşhur bir din adamı, âlim ve eğitimcidir. Yakup Efendi aynı zamanda, Muhammet-Mirza Kırımşavhal, Aslan-Mirza Botaş ve Candarbek Bayramkul'la birlikte Kart-Curt köyünde, Kırımlı Gaspıralı İsmail Bey'in **"Usûl-i Cedît"** esaslarına uygun olarak bir mektep açan ilk kişi olup, ayrıca bu mektebin de öğretmenliğini yapmıştır. Oğarı Teberdi köyüne yerleştikten sonra da aynı şekilde burada da bir mektep açarak eğitimcilik işine devam etmiştir. Onun yetiştirdiği öğrencileri, başta kendi oğlu İsmail Akbay olmak üzere, Karaçay-Malkar Türklerinin gelecekteki ilk modern aydınlarını teşkil etmişlerdir.[196]

İsmail Akbay, ilk eğitimini doğduğu köyde, babasının açtığı mektepte aldıktan sonra, babası tarafından Malkar'da Yukarı Bashan köyündeki dayılarının yanına gönderilmiştir. İsmail burada dayısı Zülkarney Efendi'nin medresesinde tahsil görmüştür. İsmail Akbay'ın gerçekten zeki ve okumaya çok hevesli bir çocuk olduğuna kanaat getiren babası Yakup Efendi oğlunu yüksek tahsil görmesi için Kazan şehrine göndermiştir. İsmail Akbay buradaki tahsilini tamamladıktan sonra Kırım'a geçerek İsmail Gaspıralı Bey'in Akmescit (Simferopol) şehrindeki "Usûl-i Cedît" okuluna devam eder. Buradaki eğitimini tamamladıktan sonra sırasıyla; Tiflis'te, Bakü'de ve son

---

194 **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 265.
195 **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 137.
196 **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 138.

olarak İstanbul Darü'l-Fünun'da tahsilini arttırmak için muhtelif kurslara devam etmiştir.[197]

İsmail Akbay, 1898 yılında, İstanbul'daki tahsilini tamamladıktan sonra memleketine döner. Kendisi henüz yirmi dört yaşında olmasına rağmen, birkaç yabancı dil bilen, pek çok yeri gezip görerek hayat tecrübesi edinen; gerek İslâmî ilimler, gerekse beşerî ve müspet ilimler konusunda muazzam ölçüde yetişmiş biri olarak geri dönmüştür. Kendisine Karaçay'ın idare merkezi olan Kart-Curt'taki medresede müderrislik gibi bazı yüksek mevkili işler teklif edildiği halde, İsmail Akbay bütün bu teklifleri kabul etmeyerek doğduğu yer olan Yukarı Teberdi köyünün mescidinde imamlık ve aynı zamanda babası Yakup Efendi'nin kurduğu okulda öğretmenlik yapmaya başlamış, uzun bir zaman da bu işlerle meşgul olmuştur.[198]

İsmail Akbay'ın, varlıklı bir aileye mensup olması sebebiyle, zenginlikte, makam ve mevkîde gözü olmamış; tahsil hayatı boyunca gezip gördüğü yerlerde edindiği hayat tecrübesi ve dış dünyadaki izlenimleri, onu halkını geleceğe hazırlamanın ancak eğitimle olacağına kanaat getirmesine sebep olmuş, bu yüzden de kendisini halkının eğitim işine adamıştır. İsmail Akbay ayrıca yumuşak mizaçlı, sevecen, hoşgörülü ve aşırı derecede yardım sever bir insan olduğundan dolayı halk tarafında çok sevilen ve sayılan bir kişi olmuştur. Bu yüzden kendisi halk tarafından "Çokuna Efendi" adıyla anılmaya başlanmıştır. Köy mescidinde imamlık yaptığı zaman cemaate, çocukların, bilhassa da kız çocuklarının okutulmasının önemini anlatmaya çalışmıştır. Öğretmenlik yaptığı okul için, köyündeki evleri tek tek dolaşarak ailelerinden çocuklarını okula göndermelerini istemiş ve bütün bu çocukların hepsini hiçbir ücret almadan okutmuş, çocukların birçok kırtasiye masraflarının da bizzat kendisi karşılamıştır.[199]

İsmail Akbay, tahsil gördüğü yıllarda, bilhassa İstanbul'da kaldığı dönemde, kitap, gazete ve dergi gibi muhtelif basın ve yayın işlerinin bir milletin sosyal ve kültürel yönden gelişmesinde büyük önem taşıdığını anlamıştı. Bu sebeple, boş

---

[197] **İzvestnıye Lüdi Karaçayevo-Çerkessi** …, s. 35.
[198] **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 139.
[199] **Caşav bla Fahmu** …, s. 48.

zamanlarında bu işlerin nasıl yapıldığını öğrenmek için bizzat gazetelerde ve matbaalarda işçi olarak çalışmıştır. Memleketinde döndükten sonra burada da matbuat işlerine girmek istemiş ancak maddi ve teknik bakımdan yeterli imkânı olmadığı için bundan vazgeçmiştir. Bu yüzden bütün enerjisini ve zamanını, halkını dinî ve millî bakımdan eğitecek kitaplar hazırlamaya sarf etmiştir.[200]

İsmail Akbay hazırladığı ilk kitabını basmak üzere, İsmail Gaspıralı Bey'in Akmescit (Simferopol) şehrindeki okulunda tahsil görürken arkadaşlık kurduğu Dağıstanlı Ebusufyan Akayev ile Muhammet-Mirza Mavrayev'in Temirhan-Şura şehrinde kurmuş oldukları İslâm Matbaası'na gider. İsmail Akbay'ın Karaçay-Malkar Türkçesi için Arap harflerinden teşkil edilmiş bir alfabeyle, şiirler, kısa hikâyeler ve gramer bilgilerini içeren ve herhalde ismi de **"Ana Tili"** (Ana Dili) olan ilk kitabı 1910 yılında bu matbaada basılır. Bu kitabın kaynaklarda geçen resmi künyesi Rusça: "Uçebnoye Posobiye Dlya Pervonaçalnogo Obuçeniya Detey Pismu i Çteniyu na Karaçayevskom Yazıke" (Çocuklara Karaçay Dilinde Temel Okuma ve Yazma Öğretim Kılavuzu) şeklindedir.[201] Ancak, kitabın ismi ve künyesi her ne kadar muhtelif kaynaklarda rivayet edilmekteyse de, bu eserin mukadderatı belli olmayıp, araştırmalarımız neticesinde günümüzde bu kitaba ulaşan veya bu kitabı gören bir kişi dahi olmadığını öğrendik.

İsmail Akbay'ın, dinî bilgileri içeren, bir tür kısa ilmihal diyebileceğimiz **"Kitabü'l-İman ve'l-İslâm"** adlı ikinci eseri yine aynı matbaada 1912 yılında basılmıştır. Bu eserin isminden dolayı "İman-İslâm Manzumesi"ni ihtiva ettiği söylense de,[202] kitabın bir kopyasının elimizde mevcut olması hasebiyle, bunun doğru olmadığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Kitap, toplam yedi sayfalık, kısa ve öz şekilde bazı dinî bilgileri ihtiva eden, kesinlikle manzum olmayıp, düz yazı ile basılmış küçük bir ilmihal özelliğini taşımaktadır.[203]

---

[200] R.T. Hatuyev, **Çokuna Efendi**, Çerkessk, 2014, s. 15.
[201] R.H. Haşhojeva, "Pisateli Kabardino-Balkarii", **Bibliografiçeskiy Slovar**, Nalçik, 2003, s. 14.
[202] **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 140.
[203] İsmail Efendi ibn Yakub el-Karaçay, **Kitabü'l-İman ve'l-İslâm**, Temirhan-Şura, 1912.

İsmail Akbay'ın **"Mevlidü'n-Nebî"** adlı üçüncü kitabı 1915 yılında yine Temirhan-Şura'da ve aynı matbaada basılmıştır. Eser, adından da anlaşılacağı üzere, Karaçay-Malkar Türkçesiyle yazılmış bir Mevlid-i Şerif'tir. Basım tarihi 1915 olmakla birlikte aslında eserin 1898 yılında kaleme alındığı söylenmektedir.[204] Maalesef epeyce araştırmamıza rağmen bu kitabın aslına ulaşamadık. Tezimizde yer alan, İsmail Akbay'a ait "Mavlut" (Mevlid-i Şerif) metni; eserin aslından Rus (Kiril) harflerine aktarıldığı belirtilen ve 1991 yılında İsmail Akbay adına yayınlanan "Zikirle-Mavlut" (İlahiler-Mevlit) adlı kitaptan alınmıştır.

İsmail Akbay'ın 1916 yılında Tiflis'te bastırdığı **"Ana Tili"** (Ana Dili) adlı dördüncü kitabı ile yine 1924 yılında Batalpaşinsk (bugünkü Rusya Federasyonuna bağlı Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyetinin başkenti Çerkessk) şehrinde bastırdığı **"Ana Tili"** (Ana Dili) adlı beşinci kitabı; rivayet edilen birinci kitapta olduğu gibi, Karaçay-Malkar Türkçesi için Arap harflerinden teşkil edilmiş bir alfabeyle, şiirler, kısa hikâyeler ve gramer bilgilerini ihtiva etmektedir. Bu kitapların her ikisi de elimizde mevcuttur.[205] 1916 basımı ile 1924 basımı arasında muhteva bakımından büyük bir fark yoktur. Dikkatimizi çeken önemli iki farklılıktan birincisi; kitabın müellifi olarak birinci kitapta "İsmail Akbaylanı" yazarken, ikinci kitapta müellifin isminin "İsmail Akbayef" şeklinde değiştirilmesidir. İkinci olarak dikkatimizi çeken farklılık ise, birinci kitapta yer alan şiir ve metinlerde bol bol kullanılan "Allah" kelimesinin, ikinci kitaptan tamamen çıkarılmış olmasıdır. Birincisi tercih edilmek kaydıyla, her iki kitap da, mukayese edilerek, tezimizde yer alan İsmail Akbay'ın şiirleri için kaynak olarak kullanılmıştır.

İsmail Akbay'ın altıncı kitabı 1926 yılında Batalpaşinsk'te basılan **"Tılmaç/Orusdan Karaçay Tilge Tılmaç Kitab"** (Rusça-Karaçayca Sözlük) adlı eseridir. Bu eser aynı zamanda ilk Rusça-Karaçayca sözlüktür. Rusça kelimelerin Karaçayca karşılığı Arap harfleriyle verilmiştir.[206]

---

204 **Zikirle-Mavlut** …, s. 98.
205 İsmail Akbaylanı, **Ana Tili**, Tiflis, 1916; İsmail Akbayef, **Ana Tili**, Batalpaşinsk, 1924.
206 **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 142.

İsmail Akbay'ın, Malkar aydınlarından İsmail Abay'la birlikte hazırladığı yedinci kitabı, 1926 yılında Moskova'da basılan **"Bizni Küçübüz, Bizni Ceribizdi/Karaçay bla Malkar Tilde Ullulağa Elible"** (Bizim Gücümüz, Bizim Vatanımızdır / Karaçay-Malkar Dilinde Yetişkinler İçin Alfabe) adlı eseridir. Bu kitap da adından anlaşılacağı üzere yetişkinlere okumayı ve yazmayı öğretmek için hazırlanmış bir alfabe ve okuma kitabıdır. Bu eserin diğerlerinden bir önemli farkı, her bir sayfasının karşılıklı olarak Arap ve Latin harfleriyle birlikte tanzim edilmiş olmasıdır. Bu kitapta İsmail Akbay'ın birkaç şiiri de yer almaktadır.[207]

İsmail Akbay, Sovyet egemenliğinin gelmesinden sonra, özel mülkiyeti kolektifleştirme faaliyetleri sırasında, sahip olduğu bütün servetini; evlerini, iki dükkanını, kereste imalathanesini ve bir yazlık villasını, bütün tarlalarını ve diğer arazilerini devlet hazinesine devrederek, 1922 yılında Oğarı Teberdi köyünden Batalpaşinsk (bugünkü Çerkessk) şehrine taşınmıştır. Burada millî alfabenin teşkili ve millî matbaanın kurulması çalışmalarına başlamıştır. 1924 yılında, ilk millî Karaçay gazetesi olan **"Tavlu Caşav"** (Dağlı Hayatı) gazetesinin kurulmasına öncülük etmiş, yıllarca bu gazetede redaktör olarak görev yapmıştır.[208]

İsmail Akbay, eğitim ve yayıncılık faaliyetleriyle, kitaplarıyla, şiirleriyle, Karaçay-Malkar Türklerinin yazılı edebiyatının gelişmesinde en büyük katkıyı sağlayan kişilerden biridir. Halkının eğitim, kültür ve bilimde gelişmesi için canı gönülden hizmet etmiş ve büyük başarılara imza atmıştır. Tam anlamıyla bir vatansever olan İsmail Akbay, 1930'lu yılların başlarından itibaren, Sovyet rejimine intisap eden veya etmeyen, bütün millî aydınların tutuklanmaya başlamasıyla, bütün işlerini bırakarak Oğarı Teberdi köyüne geri dönmüştür. Ancak, burada da sürekli takip altında tutulmuş, nihayetinde "halk düşmanı" yaftasıyla 1937 yılında tutuklanmış, az bir süre hapishanede tutulduktan sonra kurşuna dizilmek suretiyle öldürülmüştür.[209]

---

[207] İ. Abaylanı; İ. Akbaylanı, **Bizni Küçübüz, Bizni Ceribizd-Karaçay bla Malkar Tilde Ullulağa Elible**, Moskova, 1926.
[208] **Karaçay Literatura** …, s. 50.
[209] **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 143.

Karaçay-Malkar yazılı edebiyatının gelişmesinde çok büyük rolü olan İsmail Akbay üzerine ilmî çalışmalar henüz yeni başlamıştır. Bu çalışmalardan biri de, Raşid Hatuyev'in 2014 yılında yayınladığı **"Çokuna Efendi"** adlı kitabıdır. Eser, İsmail Akbay'ın hayatı, eğitimciliği, yayıncılığı ve eserleri üzerine yapılan kapsamlı bir çalışmadır.[210]

II. 1. 3. 13. İsmail Semen (1891-1981)

Nuh oğlu İsmail Semen, Karaçay'ın Uçkulan köyünde doğmuştur. Kendisi oldukça dindar bir ailede büyümüştür. Babası Hacı Nuh efendi yedi defa Hacca gitmiş, yedinci farizasını yerine getirdikten sonra Mekke'de vefat etmesi sebebiyle İsmail Semen küçük yaşta yetim kalmıştır. İsmail Semen, temel eğitimini Uçkulan köyü mektebinde, Muhammed Toturkul Efendi'den almıştır. Bilâhare, Malkar'da Könedelen medresesinde ve Dağıstan'da Temirhan-Şura medresesinde yüksek tahsil görmüştür.[211]

İsmail Semen çocukluğundan itibaren edebiyata merak sarmış, şiirler, destanlar söylemeye başlamıştır. Amcaları Hacı Şuayıp, Hacı Yusuf ve Hacı Husey, küçük yaşta yetim kalan İsmail'le özel olarak ilgileniyor, ona sürekli ilahiler ve Mevlid-i Şerif'i öğretiyorlardı. Delikanlılık çağına geldiği zamanlarda, dağların yamaçlarındaki yaylalarda, dayısı Husin Bici'nin at yılkılarına ve koyunlarına çobanlık ederken, tabiatın güzellikleri ona yeni şiirleri için ilham vermiştir.[212]

İsmail Semen, kendi şiirlerinin yanı sıra, kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü geleneğe ait destanların tamamını bilir ve çok güzel icra ederdi. Bu vasfından dolayı halk onu "Cırçı İsmail" (Ozan İsmail) şeklinde anmaya başlamıştır. İlerleyen zamanlarda, İsmail Semen'in ozanlık vasfı kendisine büyük şöhret getirmiştir. Nitekim, İsmail Semen, bütün Sovyetler Birliği çapında, 1936 yılında Ermenistan'ın başkenti

---

[210] R.T. Hatuyev, **Çokuna Efendi**, Çerkessk, 2014.
[211] **Karaçay Poeziyanı Antologiyası** …, 2006, s. 103.
[212] İsmail Semenlanı, **Aktamak**, (Hazırlayanlar: Azret Semenlanı, Abdullah Begiylanı), Mingi Tav, S. 1 (65), Nalçik, 1996, s. 10.

Erivan'da, "David Sasun Destanının 1000. Yılı" şerefine düzenlenen halk şairleri yarışmasında birinci olmuştur.[213]

Sovyet hükümeti, komünist ideolojiyi daha geniş kitlelere yaymak ve benimsetmek amacıyla halk şairlerine de el atmıştır. Komünist Parti, Sovyetler Birliği sınırları içindeki bütün milletlerin halk şairlerini baskı altına alarak, Sovyet rejimini öven tarzda yeni şiirler üretmelerini istemiştir. Kuzey Kafkasyalı halk şairlerinin bir kısmı Komünist Partinin bu emrine istemeyerek boyun eğmiş; bir kısmı da isteyerek ve canı gönülden bu emri tatbik etmiş; bazı maddî imkân ve imtiyazlar karşılığında Komünist Parti'nin istediği şekilde eserler vermiştir.[214]

Bunların içinde en önemli ve etkili olanı Kuzey Kafkasya'nın en meşhur halk şairlerinden biri olan Dağıstanlı (Lezgi) Süleyman Stalski'dir. Millî eserleri Rusça'ya tercüme etme konusunda kâbiliyetli bir mütercim ve aynı zamanda bir şair olan Dağıstanlı (Lak) Efendi Kapiyev sayesinde, Sovyet liderlerine methiyeler yazmak suretiyle o dönemde neredeyse Kuzey Kafkasya'nın birinci adamı olmuştur. Süleyman Stalski bu methiyeleri sayesinde 1936 yılında Moskova'ya davet edilerek Lenin nişanıyla taltif edilmiş, kendisine birçok hediyeler verilmiş, ayrıca bir de otomobil hediye edilmiştir. Süleyman Stalski, Lenin nişanını Stalin'in elinden alırken adeta kendisinden geçerek: "Ben bugün yetmiş yaşımdayım, fakat bütün bir ömrüm, bu yetmiş dakikaya değmez. Bütün sıhhatimi ve kuvvetimi hiç esirgemeden Sovyet vatanı için adamaya söz veriyorum" diye haykırmıştır. Ne var ki, Süleyman Stalski'ye bu sözünü yerine getirmek nasip olmamış; 1937 yılında, millî komünist aydınların "Sovyet aleyhtarlığı ve burjuva milliyetçiliği" ithamıyla tutuklanarak öldürülmelerine yüreği daha fazla dayanamamış ve ani bir kalp krizi sebebiyle hayatını kaybetmiştir.[215]

Bunun üzerine Kuzey Kafkasya'da ikinci bir Süleyman Stalski yaratmak amacıyla başka bir halk şairi aramaya başlayan Komünist Parti yetkilileri nihayetinde; yukarıda da bahsedildiği üzere, "David Sasun Destanının 1000. Yılı" şerefine

---

[213] İsmail Semenlanı, **Cırla bla Nazmula**, (Hazırlayan: İsrafil Çavuş, Bilal Laypan), Moskova, 1992, s. 4.
[214] Ramazan Karça, "Kuzey Kafkasya Edebiyâtının Sovyet Devrindeki Durumu Hakkında Bazı Kayıtlar", **Dergi**, S. 23-24, München, 1961, s. 71.
[215] Ramazan Karça, "Kuzey Kafkasya Edebiyâtı Üzerine", **Dergi**, S. 57, München, 1969, s. 35.

düzenlenen halk şairleri yarışmasında birinci olan İsmail Semen'i bulmakta gecikmemişlerdir. Komünist Parti yetkilileri ve Efendi Kapiyev geleceğin büyük Sovyet halk şairini keşfetmiş olmanın sevinciyle hemen İsmail Semen'le görüşerek birtakım imtiyazlar karşılığında kendisinden Sovyet rejimini ve liderlerini öven tarzda eserler vermesini istediler. Fakat hiç ummadıkları bir şekilde, İsmail Semen'den sert ve keskin bir şekilde ret cevabı aldılar. Bunun üzerine, Komünist Parti yetkilileri ve Efendi Kapiyev, bir başka Karaçay halk şairi olan Kasbot Koçkar'a yönelmişlerdir.[216]

İsmail Semen, bu dönemde, Sovyetler Birliği'nin her tarafında olduğu gibi, Karaçay-Malkar'da uygulanan baskı ve zulüm siyasetiyle, komünist olan, olmayan, bütün millî aydınların katledilmesine karşı tepkisinden dolayı Efendi Kapiyev'in teklifini kabul etmemiştir. Buna rağmen, Komünist Parti'nin emriyle, İsmail Semen'in adıyla fakat İsmail Semen'in iradesi dışında, üç şiir kitabı yayınlanmıştır. Bunlar sırasıyla; "Cırla" (Türküler) [217], "Cırla bla İynarla" (Türküler ve Maniler, Mikoyan-Şahar, 1938) ve "Cırla bla Nazmula" (Türküler ve Şiirler) [218] adlı eserlerdir. Bu kitapların birinci ve üçüncü kitap elimizde mevcuttur. Her iki kitapta da, baştan sona "Lenin", "Stalin" ve "Yeni Sovyet Hayatı" üzerine abartılı bir şekilde övgü şiirleri yer almaktadır.[219] Bu şiirlerin İsmail Semen'e ait olmadıkları aşikârdır. Zaten bunu kendisi de kabul etmemiş ve olumsuz tepki göstermiştir. Ancak, İsmail Semen'in bu hareketi, bundan sonraki edebî hayatının sonunu getirmiştir. Bu tarihten sonra, İsmail Semen'in hiçbir eseri yayınlanmadığı gibi, herhangi bir yerde adının geçmesi dahi yasaklanmıştır.[220]

---

216 "Kuzey Kafkasya Edebiyâtının … ", **Dergi** …, s. 72.

217 İsmail Semenlanı, **Cırla**, (Hazırlayanlar: A.S. Gerbekov, D. Baykulov, H.İ. Aybazov, Ş. Bilimgotov), Mikoyan-Şahar, 1937.

218 İsmail Semenlanı, **Cırla bla Nazmula**, (Hazırlayanlar: T. Ortabayev, D.B. Bayramkulov, M.T. Goguyev), Mikoyan-Şahar, 1939.

219 Öte yandan şunu da eklemek gerekir ki, yukarıda bahsedilen bu üç kitap; 1930'lu yılların sonlarında ve Karaçaylıların 2 Kasım 1943 tarihindeki topyekün sürgünü öncesinde, İsmail Semen'in tutuklanmayarak hayatta kalmasına da vesile olmuştur. İsmail Semen'in bu üç eserini hazırlayıp yayınlayanlar, o dönemin Karaçaylı komünist genç şairleridir. Belki onlar da, Kaysın Kuliy ile Kerim Otar'ın Kâzim Möçü'yü kurtarmak amacıyla Kâzim Möçü adına yayınladıkları "Meni Sözüm" (Benim Sözüm) adlı şiir kitabı gibi, İsmail Semen gibi büyük bir millî şairin hayatta kalmasını sağlamak amacıyla böyle bir işe girişmiş de olabilirler.

220 **Cırla bla Nazmula** …, 1992, s. 5.

İsmail Semen, bu şekilde, Karaçay-Malkar edebiyatından tamamen silinmek istenmiştir. Meselâ; "Karaçay Poeziyanı Antologiyası" (Karaçay Şiiri Antolojisi)[221] adlı kitapta kendisine ve eserlerine yer verilmemiştir. Yine, İsmail Semen'in en meşhur ve en çok sevilen "Mingi Tav" (Elbruz Dağı) adlı şiiri ile dillerde destan olan "Aktamak" (Akgerdanlı) adlı uzun manzumesi, "Karaçay Halk Cırla" (Karaçay Halk Türküleri) adlı kitapta, müellifi belirsiz bir "anonim halk türküsü" gibi verilmiştir.[222]

İsmail Semen'in asıl edebî eserlerine gelince; şairin ilk eserleri dinî konular üzerinedir. Bunların tamamı ancak 1990'lı yıllardan sonra yayınlanabilmiştir. Şair bu tür şiirlerinde didaktik ve teşvik edicidir. Meselâ; "Can Bergenni Kavğası" (Can Verme Mücadelesi), "Kıyamat Kün" (Kıyamet Günü), "Şafağat" (Şefaat), "Namaz Kıl", "Beş Vahtı Namaz" (Beş Vakit Namaz), "Beş Vahtı Namaznı Nürü" (Beş Vakit Namazın Nuru) ve "Beş Vahtı Namaz Farız" (Beş Vakit Namaz Farz) gibi şiirlerinde, ahiret hayatı için, halkı dinin gereklerini yerine getirmeye davet etmektedir.[223]

Şairin yurt ve tabiat sevgisi üzerine yazdığı şiirlerin en güzel ve en meşhur örneği "Mingi Tav" (Elbruz Dağı) adlı eseridir. Şairin bu eseri yediden yetmişe o kadar çok sevilmektedir ki, Karaçay-Malkar Türklerinin adeta millî marşı gibidir.

Şairin aşk konulu eserlerinden en meşhur olanı, ilk (aslında ikinci) eşi[224] Anisat Hanım için yazdığı "Aktamak" (Akgerdanlı) adlı manzumesidir. Şair, iki bin dörtlükten fazla olan bu uzun manzumesinde; Anisat Hanım'a aşık olduğu ilk günden başlayarak, eşinin ölümüne kadar geçen sürede yaşanan olayları ve eşine karşı beslediği duygularını anlatmaktadır.[225]

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, 1990'lı yılların başından itibaren İsmail Semen ve eserleri yeniden gündeme gelmeye başlamıştır. Şairler, yazarlar ve bilim adamları; İsmail Semen'in şöhretine lâyık bir şekilde, şair ve eserleri üzerine çalışmaktadırlar. Şairin eserleri sürekli olarak gazetelerde, dergilerde, şiir

---

[221] M. O. Akbaylanı; H. B. Bayramuklanı, N. M. Kagıylanı, **Karaçay Poeziyanı Antologiyası**, Stavropol, 1965.
[222] **Karaçay Halk Cırla** …, s. 209.
[223] İsmail Semenlanı, "Zikirle", (Hazırlayan: Marva Semenlanı), **As-Alan Jurnal**, S. 1 (4), Moskova, 2001.
[224] İsmail Semen'in kısa sürmüş olsa da bundan önce bir evliliği daha olmuştur. Bu eşinin adı da Anisat'tır.
[225] **Aktamak** …, s. 10.

antolojilerinde yayınlanmaktadır. Ayrıca şairin gerçek eserleri derlenip toplanarak kendi adına kitaplar halinde yayınlanmaktadır. Şairin hayatı ve eserleri üzerine önemli çalışmalar yapanlar arasında; Azamat Süyünç, Nazife Kağıy, Azret Semen, Bilal Laypan, Abdullah Begiy, Gazi Muhammed Toturkul, Zühre Kara ve Tamara Bittir isimlerini sayabiliriz.

Şairin hayatı ve kendisine ait olan gerçek eserleri üzerine ilk çalışmayı yapan Bilal Laypan'dır. İsrafil Çavuş'la birlikte hazırlayıp yayınladığı "Cırla bla Nazmula" (Türküler ve Şiirler) adlı kitapta, şairin edebî şahsiyeti üzerine önemli bilgiler yer almaktadır. Eserde, şairin daha çok 1930'lu yıllardan sonra yazdığı şiirlere yer verilmiştir. Bunların arasında Stalin başta olmak üzere dönemin bazı Sovyet liderlerini sert şekilde eleştiren şiirleri dikkat çekmektedir.[226]

Zühre Kara'nın "Hudojestvennıy Mir İsmaila Semenova" (İsmail Semen'in Sanat Dünyası, Moskova, 1997) adlı ilmî çalışmasında, şairin hayatı ve bütün eserleri üzerine hem şekil, hem de muhteva bakımından tahliller yer almaktadır.[227] Yine aynı şekilde Gazi Muhammed Toturkul'un "Velikiy Pevets Kavkaza" (Kafkasya'nın Büyük Ozanı) adlı eserinde de İsmail Semen'in muhtelif eserleri şekil ve muhteva yönünden tahlil edilmektedir.[228]

İsmail Semen'in oğlu ve aynı zamanda kendisi de meşhur bir şair olan Azret Semen ile yine meşhur bir şair olan Abdullah Begiy'in birlikte hazırladıkları "Aktamak" (Akgerdanlı) adlı eserin giriş bölümünde şairin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Müteakiben şairin ilk eşi Anisat Hanım'a yazmış olduğu Aktamak manzumesinin tamamı verilmiştir.[229] Ayrıca, Mehmet Said Arbatlı'nın İsmail Semen ve "Aktamak" (Akgerdanlı) adlı eseri üzerine Yüksek Lisans Tez çalışması mevcuttur.[230] Şairin dinî şiirleri ilk olarak Marva Semen tarafından

---

[226] İsmail Semenlanı, **Cırla bla Nazmula**, (Hazırlayanlar: İsrafil Çavuş, Bilal Laypan), Moskova, 1992.
[227] Zuhra Karayeva, **Hudojestvennıy Mir İsmaila Semenova**, Moskova, 1997.
[228] Kaziy-Magomet Totorkulov, **Velikiy Pevets Kavkaza**, Çerkessk, 2006.
[229] İsmail Semenlanı, **Aktamak**, (Hazırlayanlar: Azret Semenlanı, Abdullah Begiylanı), Mingi Tav, S. 1 (65), Nalçik, 1996.
[230] Mehmet Said Arbatlı, **İsmail Semen ve Aktamak**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.

hazırlanarak 2001 yılında “Zikirle” (İlahiler) adıyla yayınlanmıştır.[231] Son olarak, 2011 yılında, Azret Semen ve Zubayda Eleku tarafından hazırlanarak şairin kendi adıyla yayınlanan “Zikirle” adlı kitabında yine dinî şiirleri yer almaktadır.[232]

II. 1. 3. 14. Yahya Kappuş (1905-1986)

Aslanbek oğlu Yahya Kappuş, Karaçay’ın Eski Cögetey köyünde doğmuştur. Kendisi küçük yaşta iken annesi vefat edince öksüz kalmıştır. Temel eğitimini doğduğu köyün mektebinde almıştır. Daha sonra tahsilini ilerletmek üzere, arkadaşları Davut Batça ve Ramazan Sozaruk’la birlikte Malkar’ın Köndelen medresesine gitmiştir.[233]

Yahya Kappuş, Köndelen medresesinde başarılı bir tahsil dönemi geçirmiştir. Burada; Yusuf Ahmet, Ali Eney ve Adıham Goça adlı meşhur hocalardan ders almıştır. Hocaları da kendisinden çok memnun kalmışlardır. Bu sebeple Yahya Kappuş’u, tahsilini tamamladıktan sonra, Köndelen’de bir mescitte imam olarak tayin etmişlerdir. Yahya Kappuş burada bir taraftan imam olarak çalışırken, bir taraftan da dinî şiirler yazmaya başlamıştır.[234]

Bu dönem, Bolşevik ihtilali ve etkileri sonucunda ortaya çıkan din düşmanlığı başladığından, Yahya Kappuş için oldukça sıkıntılı geçmiştir. Yahya Kappuş bir süre sonra, tutuklanma ve hapsedilme tehlikesi üzerine, Köndelen kasabasındaki imamlık görevini bırakarak memleketine geri dönmüştür.[235]

Ancak, Karaçay’daki durum da, Malkar’dakinden pek farklı değildir. Her tarafta endişe ve korku hüküm sürmektedir. Bunun üzerine Yahya Kappuş kendi memleketinde açıktan imamlık ve buna benzer dinle ilgili hiçbir işle meşgul olmaz. Evine kapanarak kendini kitap okumaya ve şiir yazmaya verir. İlerleyen zamanlarda, gizlice çocuklara ders vermeye başlar ve kendisine yeni öğrenciler yetiştirir. Yahya Kappuş Efendi’nin üzerinde en çok durduğu mesele, dinde olmadığı halde varmış gibi gösteren, kendi

---

[231] İsmail Semenlanı, “Zikirle”, (Hazırlayan: Marva Semenlanı), **As-Alan Jurnal**, S. 1 (4), Moskova, 2001.
[232] İsmail Semenlanı, **Zikirle**, (Hazırlayanlar: Azret Semenlanı, Zubayda Elekulanı), Çerkessk, 2011.
[233] **Karaçay-Malkar Din Nazmuçuluk** …, s. 106.
[234] **“Din Adabiyatıbıznı Tarıhından”, Mingi Tav Jurnal** …, s. 143.
[235] Yahya Afendi Kappuşlanı, **İyman-İslam**, (Hazırlayanlar: Muhammat Bicilanı, Sekinat Bicilanı, Alim Albotlanı), Moskova, 1992, s. 2.

menfaatlerine göre dini değiştiren "yarım molla"ların dine ve dolayısıyla halka verdikleri zarardır. Şiirlerinde de en çok bu konu üzerinde durmaktadır.[236]

Yahya Efendi, bir süre sonra, aşırı derecede çok kitap okumaktan dolayı gözlerini kaybetmiştir. Buna rağmen tuttuğu yoldan vazgeçmemiştir. Öğrencileri de onu yalnız bırakmamışlardır. Yahya Efendi gizlice çocuklara ders vermeye devam etmiş, sürekli yeni öğrenciler yetiştirmeye devam etmiştir. Şiirlerini ise artık bundan sora öğrencileri Yahya Kappuş'un ağzından yazmaya başlamışlardır. Yumuşak mizaçlı, sevecen ve hoşgörülü bir yapıya sahip olan Yahya Kappuş Efendi 1986 yılında vefat etmiştir.[237]

Yahya Kappuş Efendi'nin kendisi hayatta iken eserleri yayınlanamamıştır. Eserleri ancak 1992 yılında öğrencileri tarafından "İman-İslam" adlı kitabında yayınlanmıştır. Yahya Kappuş Efendi'nin şiirlerinde cahillik, sonradan uydurularak dine sokulan adetler, gençlere nasihatler gibi konular işlenmektedir.[238]

II. 2. Sovyet Egemenliği Sonrası Yazılı Edebiyat

Sovyet egemenliği sonrası yazılı edebiyat dönemi, 1920'li yılladan başlayarak SSCB'nin sona erdiği 1991 yılına kadar devam eden bir dönemi kapsamakta, muhteva bakımından ana hatlarıyla Sovyet ideolojisini propaganda eden konuları ihtiva etmektedir.

II. 2. 1. Gazetecilik ve Matbuat Faaliyetleri

1920'li yılların başlarında Karaçay ve Malkar'da matbaanın kurulmasıyla birlikte kitap, gazete, dergi ve broşür gibi yayınların sayısı artmıştır. Karaçay-Malkar Türklerinde ilk matbuat faaliyetleri 4 Temmuz 1918 tarihinde Batalpaşinski şehrinde Komünistlerin yayın organı olan **"İzvestiya Sovyetov Narodnıh Deputatov"** (Halk Temsilcileri Konseyi Bülteni) adlı gazetenin yayınlanmasıyla başlamıştır. Rusça yayınlanan bu gazetede daha çok Bolşevik hareketi anlatılmakta ve halkı bu harekete

236 **"Din Adabiyatıbıznı Tarıhından", Mingi Tav Jurnal** …, s. 144.
237 **İyman-İslam** …, s. 6.
238 **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 292.

davet eden tarzda haberler ve makaleler yayınlanmaktadır. 1920 yılı Nisan ayında bu gazetenin adı **“Krasnıye Gorı Kubani”** (Kızıl Kuban Dağlıları) şeklinde değişmiştir. Daha sonra bu gazete ileriki yıllarda da yayın hayatına devam edecek ve 1957 yılında **“Leninskoye Znamya”** (Lenin Bayrağı) adını alacaktır.[239]

Millî alfabenin teşkili ve ana dilde eğitimle ilgili 1923 yılında İssi-Suv (bugünkü Pyatigorski) şehrinde bir toplantı düzenlenir. Toplantıda Karaçay-Malkar Türkçesi için alfabe çalışmaları yapılır ve Karaçay-Malkar’da faaliyet gösteren Rus okullarında çeşitli derslerin ana dilde öğretilmesi yönünde bir müfredat programı hazırlanır. Toplantının sonunda daha önceden İsmail Akbay, İsmail Abay, Umar Aliy ve Muhammet Eney’in Arap alfabesinden ıslah ederek hazırladıkları bir alfabe kabul edilir.

Bunu müteakip 1923 yılında Umar C. Aliy’in **“Karaçay Elible”** (Karaçay Alfabesi) ile 1924 yılında Muhammet Eney’in **“Malkar Alifbi”** (Malkar Alfabesi) adlı kitapları yayınlanır. Bilâhare İsmail Akbay’ın 1916 yılında yayınlanan **“Ana Tili”** (Ana Dili) adlı kıraat bilgilerini ihtiva eden ilk okuma kitabı yeniden düzenlenip genişletilerek 1924 yılında tekrar yayınlanır. Ayrıca yine 1924 yılında, Karaçaylı şair İssa Karaköt’ün **“Cangı Şigirle”** (Yeni Şiirler) adlı kitabı basılmıştır [240]

1922 yılında Batalpaşinski (bugünkü Çerkessk) şehrinde Rusça yayımlanmaya başlayan **“Gorskaya Bednota”** (Yoksul Dağlılar) gazetesinin bir sayfasında, Arap alfabesi ve Karaçay-Malkar Türkçesiyle şiirler, makaleler ve haberler yayımlanmaya başlanmıştır. Bunu müteakip, 19 Ekim 1924 yılında tamamı Karaçay-Malkar Türkçesi ve Arap alfabesiyle **“Tavlu Caşav”** (Dağlı Hayatı) adlı ilk Karaçay-Malkar gazetesi yayım hayatına başlamıştır. 1928 yılında **“Tavlu Carlıla”** (Yoksul Dağlılar) adını alacak olan bu gazetenin, Karaçay-Malkar modern yazılı edebiyatının gelişiminde çok büyük rolü olmuştur. Bu gazete sırasıyla; 1934 yılında **“Kızıl Karaçay”** (Kızıl Karaçay) ve 1959 yılında da **“Leninni Bayrağı”** (Lenin Bayrağı) adlarıyla 1991 yılına kadar

---

[239] Münir Bilimgotlanı; Raşid Laypanlanı, “Leninni Bayrağı-Tuvganı Emda Ösüv Colu”, **Zamannı Avazı**, Çerkessk, 1975, s. 161.
[240] S. M. Hapayeva, “İz İstorii Sozdaniya Karaçayevo-Balkarskoy Pismennosti”, **Problemı İstoriçeskoy Leksiki Karaçayevo-Balkarskogo i Nogayskogo Yazıkov**, Çerkessk, 1993, s. 138.

yayın faaliyetine devam etmiştir. 1991 yılında **"Karaçay"** (Karaçay) adını alan bu gazete haftada iki gün olmak üzere halen yayın hayatına devam etmektedir.[241]

Malkar Türklerindeki matbuat ve gazetecilik faaliyetleri ise Haziran 1921 tarihinde Nalçik şehrinde Komünist Partisinin yayın organı olan **"Krasnaya Kabarda"** (Kızıl Kabardey) adlı gazetenin yayınlanmasıyla başlamıştır. Bu gazete de tamamen Rusça olarak yayınlanıyor ve Bolşevik ihtilâli ile Komünist ideolojiyi propaganda eden haber ve makaleleri ihtiva ediyordu.

Bu gazete Haziran 1924 tarihinden itibaren **"Kara Halk"** (Emekçi Halk) adıyla Rusça, Karaçay-Malkar Türkçesi ve Kabardeyce yayınlanmaya başlamıştır. Baş yazarları Tavso Beppay ve Sohta Nasta olan bu gazetede Elcorka Akşayak, Mahamet Tsora, Salih Şava, Habu Katsi, Ahmet Bözü, İshak Guze, Çomay Uyana, Muharbiy Nöger, Hamit Temmo, Bert Gurtu, Azret Hola, Minaldan Şava gibi Malkarlı aydınların makaleleri yayınlanmıştır.

Bu gazete daha sonra sırasıyla 1931 yılında **"Leninçi Col"** (Lenin Yolu), 1957 yılında **"Kommunizmge Col"** (Komünizm Yolu) ve son olarak da "Zaman" adlarıyla yayınlanmıştır. Söz konusu bu gazete halen Karaçay-Malkar Türkçesiyle Nalçik şehrinde **"Zaman"** adıyla yayın hayatına devam etmektedir.[242]

Umar Aliy'in 1924 yılında yayımlanan **"Cangı Karaçay-Malkar Elible"** (Yeni Karaçay-Malkar Harfleri) adlı kitabı Karaçay-Malkar Türkçesiyle ve Latin alfabesiyle yayımlanmış ilk kitaplardandır.[243] 1926 yılında "Tavlu Caşav" gazetesi ve diğer bütün matbuatın Latin alfabesine geçmesiyle Karaçay-Malkar yazılı edebiyatının gelişimi daha da hızlanmış; birbiri ardına kitaplar yayımlanmaya başlamıştır. İsmail Akbay'ın **"Tılmaç"** (Dilmaç~Rusça-Karaçayca Sözlük, 1926), Ashat Bici'nin **"Bilim"** (1926), Azret Örten'in **"Cangı Cırla"** (Yeni Şarkılar, 1927) ve **"Erkinlikni Ciltinleri"** (Hürriyet Kıvılcımları, 1929), Umar Aliy'in **"Birlikde Tirlik"** (Birlikte Dirlik, 1929), Umar Bayramkul'un **"Karaçay Tilni Grammatikası"** (Karaçay Dilinin Grameri, 1931)

---

[241] **"Leninni Bayrağı …", Zamannı Avazı** …, s. 162.
[242] Adilhan Adiloğlu, **Sovyet Döneminde Karaçay-Malkar Edebiyatı**, Ankara, 2005, s. 16.
[243] **Karaçay Literatura** …, s. 11.

ve Hasan Appa'nın **"Kara Kübür"** (Kara Sandık, 1935) adlı romanı, Karaçay-Malkar Türkçesiyle ve Latin alfabesiyle yayımlanan ilk eserler olup; Karaçay-Malkar Türklerinin modern yazılı edebiyatın gelişmesinde büyük pay sahibi olmuşlardır.[244]

1938 yılında Rus (Kiril) harflerine dayalı Karaçay-Malkar Türkçesi alfabesinin kabul edilmesiyle birlikte Latin alfabesi matbuatına da son verilmiştir. Aslında, Rus (Kiril) alfabesi 1938 yılından çok daha önce Karaçay-Malkar Türkleri tarafından bilinmekte ve kullanılmaktaydı. 1827 yılında Malkar Türklerinin, 1828 yılında da Karaçay Türklerinin Rus Çarlığı hakimiyetine girmesinden sonra Ruslar süratle Karaçay ve Malkar köylerinde Rusça eğitim veren okullar açmışlardı. Kart-curt köyündeki Rus okulunun öğretmeni Nikolay Kiriçenko, köyün ileri gelenlerinden Abdulkerim Hubiy'in yardımıyla 1897 yılında ilk **"Rus-Karaçay Sözlüğü"**nü hazırlamıştır. Karaçaylı aydın kimseler, Karaçay'daki Rus okullarında Rusça eğitimin yanı sıra ana dilde de eğitim yapılması gerektiğini kavramışlar ve bu yönde birtakım çalışmalar yapmaya başlamışlardı. İlk olarak, Abdulkerim oğlu İmmolat Hubiy, Karaçay-Malkar Türkçesi için bir Rus (Kiril) alfabesi hazırlamış fakat Rusça eğitim veren okullarda ana dilde eğitime izin verilmeyince bu alfabenin bir kullanım alanı olmamış, dolayısıyla da bu dönemde Rus (Kiril) harflerine dayalı bir alfabeyle Karaçay-Malkar Türkçesinde herhangi bir eser yayımlanamamıştır.[245]

II. 2. 2. Sovyet Edebiyatının Teşekkülü

Sovyet egemenliği sonrasındaki Karaçay-Malkar edebiyatının başlangıcını, İstanbul, Kahire, Kırım ve Dağıstan medreselerinde tahsil görmüş olan Kâzim Möçü, Kasbot Koçhar, Appa Canibek, İsmail Akbay ve İsmail Semen gibi Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinin son temsilcileri ile Çarlık Rusyası okullarında eğitim görerek yurtlarına dönen; İslâm Hubiy, Umar Aliy, Ashat Bici, İsmail Karaköt, Azret Örten, Said Şahmurza, Said Otar, Bert Gurtu, Tohtar Borlak, Magomet Orus, Omar Etez, Salih Hoçu, Azret Buday, Hasan Bostan ve Hasan Appa gibi genç eğitimciler teşkil etmektedir.

---

[244] **"Leninni Bayrağı …", Zamannı Avazı** …, s. 167.
[245] **Karaçay Literatura** …, s. 12.

Sovyet döneminin şairleri; başta İssa Karaköt ve Azret Örten olmak üzere, Davut Baykul, Abdulkerim Batça, Hasan Bostan ve diğerleri yeni gelen Bolşevik ihtilali ve sonrasındaki Sovyet düzeninin iyiliğini, rahatlığını, fakir halkın ihtilali nasıl sevinçle karşıladığını anlatan coşkulu şiirler yazmışlardır. Eski hayat ile Sovyet düzeninin karşılaştırılması ön plandadır. Sovyet dönemi öncesi Karaçay Türklerinde sosyal tabakalar arasındaki çatışmalar anlatılmakta, devrim sayesinde fakir halkın, zengin beylerin zulmünden kurtuldukları vurgulanmakta; bazı adet ve geleneklerin bozukluğu ve kötülüğü ifade edilerek bazı millî değerler aşağılanmakta; dinin kültürü ve sanatı gerilettiği, milletin gelişmesinin önünde bir engel olarak durduğu işlenmektedir.

1927 yılında İslâm Hubiy'in başkanlığında Abidat Botaş, Magomet Dışekov ve Halid Astejev'in kurucu üyeliğinde **"Karaçay-Çerkes Yazarlar Birliği"** kurulmuştur. Bu derneğin, modern yazılı edebiyatın gelişmesinde büyük katkısı vardır. Kuruluşun şiir bölümünü İssa Karaköt ile Ashat Bici, nesir bölümünü Abdulkerim Batça, tiyatro ve piyes bölümünü de Gemma Geben ile Abitat Botaş yürütmüşlerdir. Bu dönemde; müşterek hazırlanan **"Almanah: Karaçay Sovet Hudojestvo Literaturanı Ülgüleri"** (Almanak: Karaçay Sovyet Sanatı ve Edebiyatından Örnekler, Mikoyan-Şahar, 1936), **"Nazmula"** (Şiirler, Mikoyan-Şahar, 1937) **"Cırla bla İynarla"** (Şarkılar ve Maniler, Mikoyan Şahar, 1938), **"Cırla bla Nazmula"** (Şarkılar ve Şiirler, Mikoyan Şahar, 1938), **"Stihi i Pesni"** (Şiirler ve Şarkılar, Pyatigorsk, 1940) adlı kitaplar yayımlanmıştır.[246]

Bu dönemde Karaçay-Malkar Türkçesiyle yazılıp sahneye konulan piyeslerin çokluğu da dikkat çekmektedir. Bu piyeslerin konusu genellikle Sovyet rejimi öncesi Karaçay-Malkar Türklerinin toplum yapısındaki sosyal tabakalar arası çatışmalar, Bolşevik ihtilâli ve Bolşevik-Menşevik mücadelesiyle ilgilidir. Meselâ Aliy Korkmaz'ın **"Kızıl Askerni Tamadasın Kadetlege Cesirge Tüşgeni"** (Kızıl Ordu Komutanının Menşeviklere Esir Düşmesi, 1929) adlı bir perdelik piyesi ve Abdülkerim Batça'nın **"Ahmat-Batır"** (Ahmet-Batır, 1933) adlı beş perdelik piyesi ile Barısbiy Çotça'nın

---

[246] **Karaçay Literatura** …, s. 56.

“Urlaññan Murat” (Çalınan Murat, Mikoyan-Şahar, 1936) adlı altı perdelik piyesi bunların başında gelmektedir.

Aliy Korkmaz’ın eserinde Karaçay’daki Bolşevik kuvvetlerinin komutanı olan Davut’un Menşeviklere esir düştüğü fakat her türlü baskı ve işkenceye rağmen Bolşeviklik davasından vazgeçmediği anlatılmaktadır. Menşevikler esir aldıkları Davut’u önce parayla satın almaya çalışırlar fakat buna muvaffak olamayınca türlü işkenceler yaparlar. Ancak Davut yine de davasından dönmez. Eserin sonunda ise Bolşevik kuvvetleri yetişerek Davut’u Menşeviklerin elinden kurtarırlar. Abdülkerim Batça’nın eserinde ise yine Bolşevik ihtilâli ve Sovyet rejiminin kurulması sırasında yaşanan mücadeleler anlatılmaktadır.[247]

Barasbiy Çotça’nın “Urlaññan Murat” (Çalınan Murat) adlı eserinde ise Bolşevik ihtilâli öncesinde Karaçay-Malkar Türklerinin toplum yapısı proleter bir bakış açısıyla anlatılarak sosyal tabakalar arasındaki çatışmalar sergilenmekte, yönetime hakim olan beyler sert bir şekilde eleştirilmektedir. Eserin sonunda Bolşevik ihtilâliyle birlikte beylerin zulmünden kurtulan fakir halkın sevinci anlatılmaktadır. Perde enternasyonal marşıyla kapanmaktadır.[248]

Karaçay-Malkar Türklerini temsilen Abdülkerim Batça’nın da katıldığı 1934 yılı Ağustos ayında Moskova’da yapılan I. Sovyet Şair ve Yazarlar Kurultayında Maksim Gorki “Sovyet Edebiyâtı Üzerine” başlıklı bildirisinde **“Sosyalist Realizm”** (Toplumcu Gerçekçilik) anlayışının kıstaslarını ve metodlarını belirlemiştir. Buna göre bütün şair ve yazarlar bundan sonra eserlerinde yeni Sovyet hayatı ve insanını anlatacaklardır. Bu kurultayın ardından Sosyalist realizm anlayışı devletin resmî edebiyât politikası olarak kabul edilmiştir.

Edebî faaliyetlerin tezli ve eğitici bir işlevinin olması gerektiğini ileri süren Sosyalist realizmin ilkelerine göre edebî eserlerin temel amacı Komünizmi ve Sosyalist değerleri topluma yaymaktır. Ferdîyetçiliği reddeden, kollektif dayanışmayı ön plana

---

[247] Asiyat Karalanı, “Karaçay Literaturada Ullu Ata Curt Kazavatnı Teması”, **İzlem**, Çerkessk, 1978, s. 195.
[248] Barısbiy Çotçalanı, **Urlaññan Murat**, Mikoyan-Şahar, 1936.

çıkaran bu anlayış edebiyâtta iyimser ve gerçekçi bir bakış açısının olması gerektiğini savunmaktadır. Bu da ancak toplumu Marksist-Leninist dünya görüşüyle yeniden yorumlamakla mümkündür.[249]

II. 2. 3. Sovyet Egemenliği Sonrası Şair ve Yazarlar

1917 Bolşevik ihtilalinden itibaren 1930'lu yılların sonlarına kadar devam eden dönemde şiir ve nesrin ana teması Sovyet rejimini halka anlatmak ve benimsetmektir. Kâzim Möçü, Kasbot Koçkar ve Appa Canibek gibi Sovyet egemenliği öncesi dönemin meşhur şairleri de yeni kurulan Sovyet düzenini canı gönülden desteklemişler; Sosyalizm, Sovyet hayatı, Komünist Parti, Lenin vb. konularda yeni eserler vermişlerdir.

Bolşevik ihtilâli ve Sovyet rejimi öncesinde daha çok dinî manzumeleriyle tanınan **Kâzim Möçü** de, 1917 Bolşevik ihtilali ve sonrasındaki Sovyet düzenini gönülden desteklemiş ve övgü dolu şiirler yazmıştır. Kâzim Möçü, Çarlık Rusyasının Kafkasya'daki idarecileri ile Malkar beylerinin baskısı altında zor şartlarda yaşayan fakir halkın çilesinin ancak bu yeni düzenle birlikte sona ereceğini umut ettiğinden Bolşevik ihtilâlinin samimî ve faal bir destekçisi olmuş, bütün halkı da bu hareketi desteklemeye çağırmıştır. Meselâ "Bolşevikni Colu Tüzdü" (Bolşeviğin Yolu Doğrudur) adlı şiirinde Bolşevik hareketinin doğruluğunu ve haklılığını anlatmakta, halkı bu harekete davet etmektedir.

1920'li yılı sonlarına doğru Sovyet düzeninin oturmasıyla birlikte Kâzim Möçü de yeni Sovyet hayatını ve kurumlarını öven şiirler yazmaya başlar. Meselâ "Lenin", "Caññı Carık" (Yeni Işık), "Kızıl Asker" (Kızıl Asker) ve "Kolhozğa" (Kolhoz İçin) adlı şiirlerinde Sovyet düzenini coşkulu bir şekilde övmektedir. İlk kez 1924 yılında "Kara Halk" (Emekçi Halk) gazetesinde yayınlanan "Sabet Bılas" (Sovyet Egemenliği) adlı şiiri bu tür şiirlerinin en meşhurudur.[250]

Yukarıda, "İsmail Semen" maddesinde, Sovyet rejiminin komünist ideolojiyi daha geniş kitlelere yaymak ve benimsetmek amacıyla halk şairlerine de el atmasından

---

[249] A.İ. Karalanı; D.B. Borlaklanı, **Karaçay Literatura**, Çerkessk, 1990, s. 6.
[250] **Nazmula Kitabı** …, s. 6.

ayrıntılı bir şekilde bahsedilmişti. Sovyet hükümeti tarafından cömertçe sağlanan maddî imkân ve imtiyazlar karşılığında, bazı halk şairleri isteyerek ve canı gönülden, Komünist Partisinin emirleri doğrultusunda eserler vermişlerdir.[251]

Komünist Parti yetkilileri, o dönemde çok meşhur olan Karaçay halk şairi İsmail Semen'den yüz bulamayınca, Karaçaylıların bir başka meşhur halk şairi **Kasbot Koçkar**'la temas kurmuşlardır. Yüz yaşını çoktan devirmiş olan bu yaşlı halk şairi Sovyet hükümetinin istediği şekilde Lenin, Sovyet hayatı ve Komünist Partiyi öven tarzda eserler vermiş veya onun adıyla birileri bu şiirleri kaleme almıştır. Meselâ "Caş Boldum" (Gençleştim) adlı şiirinde Bolşevik ihtilâli ve Sovyet rejimiyle birlikte dünyaya yeniden gelmiş gibi olduğunu, vücudunun adeta genç bir delikanlı gibi heyecan ve coşkuyla dolduğunu anlatmaktadır. Fakat Kasbot Koçkar'ın bu tür şiirleri, bir Süleyman Stalski veya Kazak Türklerinin meşhur halk şairi Cambıl Cabayev'in şiirleri gibi istenilen düzeyde bir etki sağlayamadığından Komünist Parti yetkilileri bu yaşlı halk şairine Sovyet tarzı şiirler söylettirmekten vazgeçmişledir. Zaten onların temposuna daha fazla dayanamayan Kasbot Koçkar da bir hafta sonra hayatını kaybetmiştir.[252]

Sovyet yönetiminin 1920'li yıllardan itibaren eski hayat tarzına, eski âdetlere ve bilhassa dine karşı çıkma siyaseti, edebiyâtı yönlendiren en önemli özelliklerinden biridir. Sovyet hükümeti bununla halkı kendi geçmişinden, tarihinden ve zengin geleneklerinden kopararak hayatın asıl mânâsının Sosyalist rejimle başladığını telkin eden Marksist-Leninist ideolojiyi kabul ettirmeyi gaye edinmiştir. Bu ideolojinin gereğini yerine getirmek üzere manzum eserler veren, Bolşevik ihtilâli ve Sovyet rejiminin zaferini coşkulu bir şekilde terennüm eden Karaçay-Malkarlı şairlerin başında İssa Karaköt ve Azret Örten gelmektedir.

[251] Ramazan Karça, "Kuzey Kafkasya Edebiyâtı Üzerine", **Dergi**, S. 57, München, 1969, s. 36.
[252] M.A. Habiçlanı, **Koçharlanı Kasbot-Halk Cırçılanı Tamadası**, Çerkessk, 1986, s. 32.

II. 2. 3. 1. İsa Karaköt (1900-1942)

İsa Karaköt, Sovyet egemenliği sonrası Karaçay-Malkar edebiyatının bayraktar şairlerinden biridir. Bolşevik ihtilâlini ve Sovyet rejimini coşkulu bir şekilde öven şiirleriyle tanınmıştır. Eserlerinde "Bolşevik ihtilâli", "Sosyalizm", "Sovyet hayatı", "Komünist Parti", "Lenin", vb. gibi konuları bolca işlemiştir. Sovyet düzeninin kurulmasından sonra Komünist Partiye üye olmuş ve eğitim görmek üzere Moskova'ya gönderilmiştir. 1921-1924 yılları arasında Moskova'da "Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi"nde okumuş ve buradan iyi bir komünist olarak mezun olmuştur.

İsa Karaköt öğrencilik yılları sırasında başta Vladimir Mayakovski, Maksim Gorki ve S. Yesenin olmak üzere birçok Sovyet-Rus şair ve yazarlarının eserleriyle haşır neşir olmuş, 1922 yılından itibaren şiirler yazmaya başlamıştır. İsa Karaköt'ün 1924 yılında Moskova'da Arap harfleriyle ve Karaçay-Malkar Türkçesiyle yayınladığı **"Cangı Şigirle"** (Yeni Şiirler) adlı kitabı Sovyet egemenliği sonrası Karaçay-Malkar edebiyatının ilk şiir kitabı sayılmaktadır. İsa Karaköt'ün Sovyetik temalar dışında kayda değer birkaç şiiri vardır. Meselâ ilk olarak 12 Ağustos 1928 tarihinde "Tavlu Caşav" (Dağlı Hayatı) gazetesinde yayınlanan **"Kavkaz"** (Kafkasya) adlı şiiri çok meşhur olup modern Karaçay-Malkar şiirinin klasiklerinden biri sayılmaktadır.[253]

II. 2. 3. 2. Azret Örten (1907-1955)

Sovyet rejiminin en ateşli savunucu şairlerinden bir diğeri de Azret Örten'dir. Öğrencilik yıllarında iken edebiyâta merak sarmış, Şark edebiyâtının bütün eserlerini okumuş ve hatta şiir yazmaya klasik şairleri taklit ederek başlamıştır. Meselâ **"Cangı Cırla"** (Yeni Şiirler, Rostov-Don, 1927) adlı kitabında yer alan şiirlerinde, muhteva yönünden olmasa da, şekil bakımından klasik şairlerin etkisi görülmektedir. Şair bu kitabında yer alan şiirlerinde bolca Arapça ve Farsça kelimeler ile tamlamalar kullanmaktadır. "İslâm dinini çağrıştırması sebebiyle" kendisi bu konuda uyarılmış

---

[253] İssa Karakötlanı, **Erkinlikni Savğası**, Stavropol, 1980, s. 8.

olmalıdır ki, bu yüzden de **“Erkinlikni Ciltinleri”** (Hürriyet Kıvılcımları, 1929) adlı ikinci kitabında bu tür Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalara hiç yer verilmemiştir.[254]

Azret Örten meşhur Sovyet Rus şairi Vladimir Mayakovski’den çok etkilenmiştir. Azret Örten’in yazdığı şiirler hem muhteva, hem de şekil bakımından V. Mayakovski’nin şiirlerine çok benzemektedir. Bu yönüyle Azret Örten Karaçay-Malkar şiirinin Mayakovskisi sayılmaktadır. Azret Örten şiirlerinin birçoğunda Sovyet rejimini, Komünist Partiyi ve Lenin’i överken, dinî ve millî değerleri sert bir şekilde eleştirmektedir.

Rusça’dan tercüme ederek 1931 yılında yayınladığı **“Dinge Karşçı”** (Dine Karşı) adlı kitabında medenî hayatın gelişmesinde dinin bir engel olduğuna dair bir sürü fikirler ileri sürmektedir. Son derece koyu ve inanmış bir komünist olarak bilinmesine rağmen Sovyet yetkilileri tarafından 1937 yılında tutuklanarak hapse atılmıştır. Uzun yıllar sürgünde hapis hayatı yaşadıktan sonra 1955 yılında serbest bırakılmıştır. Ancak hapiste iken sağlığı bozulan Azret Örten yurduna dönerken tren vagonunda hayatını kaybetmiştir.[255]

II. 2. 3. 3. Hasan Appa (1904-1939)

Bu dönemde, **“Kara Kübür”** (Kara Sandık) adlı romanın müellifi Hasan Appa da dikkat çekmektedir. Hasan Appa, 1930-36 yılları arasında Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi Komünist Partisinin üst düzey kademelerinde çalışmış ve bilâhare Karaçay-Çerkes Ö. B. Başsavcısı olarak görev yapmış, 1936 yılında Karaçay-Çerkes Ö. B. Komünist Partisi 2. Sekreteri, 1937 yılında da 1. Sekreteri olmuştur.

Hasan Appa, Karaçaylıların kurtuluşunun ancak Komünizm ile gerçekleşeceğine yürekten inanan samimi bir komünist idi. Fakat ilerleyen yıllarda, Rusların komünizm maskesi altında Karaçay Türklerine yaptığı zulmü bizzat yaşayıp görünce hayal kırıklığına uğramış ve komünist hareket içerisinde olmaktan duyduğu pişmanlığı

---

[254] P. Baltin, **İz İstorii Karaçayevskoy Poezii**, Çerkessk, 1961, s. 47.
[255] A.İ. Karayeva, **Oçerk İstorii Karaçayevskoy Literaturı**, Moskova, 1966, s. 104; Aminat Oruslanı, **Ömür Tanışlanı Sağınıvu**, Çerkessk, 1975, s. 48.

halkına karşı açıkça itiraf etmiştir. 1937 yılında tutuklanan Hasan Appa iki yıla yakın bir süre hapishanede korkunç işkencelere maruz kalmış, sağlığını tamamen kaybetmiş bir vaziyette, ölümünden bir ay önce kaldırıldığı Batalpaşinski (bugünkü Çerkessk) şehri hastanesinde henüz 35 yaşını doldurmadan 4 Haziran 1939 tarihinde ölmüştür.[256]

Hasan Appa'nın Sovyet egemenliği sonrası Karaçay-Malkar edebiyatındaki önemi ve şöhreti 1935 yılında yayımlanan meşhur "Kara Kübür" (Kara Sandık) adlı üç ciltlik romanıyla teşekkül etmiştir. Bu romanın en büyük özelliği Karaçay-Malkar Türkçesiyle yazılmış ilk roman olmasıdır. Romanın ilk iki cildi 1935 ve 1936 yıllarında yayımlanmış, daha sonra bu ilk iki cilt tek bir cilt halinde birleştirilerek 1937 yılında tekrar yayımlanmıştır. Romanın en önemli ve son bölümü olan üçüncü cildi ise Hasan Appa'nın tutuklanması ve sonra da öldürülmesi nedeniyle yayımlanamamıştır.[257]

Hasan Appa bu romanında; Karaçay Türklerinin 1890'lı yılların sonu ile 1900'lü yılların başları, hatta doğrudan doğruya 1905 Rus ihtilaline rastlayan bir dönemini anlatmaktadır. Romanda, Karaçay'daki Çarlık Rusyası idarecileri ile Karaçay beyleri, proleter bakış açısıyla sert bir şekilde eleştirilirken; türlü baskılar altında ezilen fakir halk tabakalarının kurtulacağı günler, yani Bolşevik ihtilali ve sonrasındaki kurulacak olan yeni Sovyet hayatı müjdelenmektedir.[258]

Roman açık ve akıcı bir dille yazılmıştır. Rusça kelimelerin kullanılmamasına özen gösterilmiştir. Tarihî olaylara, halk edebiyatı ürünlerine ve etnografik unsurlara romanda bolca yer verilmekte, eski adet ve geleneklerden örnekler verilerek Karaçay Türklerinin eski kültürü ve hayatı güzel bir şekilde tasvir edilmektedir.[259]

Hasan Appa ilerleyen yıllarda Sovyet rejiminin gerçek iç yüzünü ve çarpıklıklarını görüp hayal kırıklığına uğrayınca, bu durumu anlatmak üzere romanının üçüncü cildini kaleme almıştır. Fakat romanın üçüncü cildi (el yazması) yayımlanamadan, Hasan Appa'nın tutuklandığı 1937 yılında Sovyet yetkilileri

---

[256] Mahmut Aslanbek, "Şimali Kafkasya'da Karaçaylıların İmhası", **Kafkasya Dergisi**, S. 4-5, Münich, 1951, s. 26.
[257] **"Kuzey Kafkasya Edebiyatı Üzerine", Dergi** …, s. 36.
[258] Asiyat Karalanı, **Karaçay Literaturasını Oçerki**, Çerkessk, 1966, s. 127.
[259] Appalanı Hasan, **Kara Kübür**, Mikoyan-Şahar, 1937.

tarafından yakılarak imha edilmiştir. Hasan Appa'nın yakın çalışma arkadaşlarının rivayetlerine göre, romanının üçüncü cildinde Stalin ve Beriya gibi dönemin üst düzey liderleri eleştirilmekte ve Sovyet rejiminin çarpıklıkları dile getirilmekteydi.[260] Romanın üçüncü cildinin imha edilmesi sebebiyle bu eser tabiatıyla eksik kalmıştır. Bunun üzerine Sovyet yetkililerinin emriyle söz konusu bu romanın devamı niteliğinde **Dahir Koban** adlı başka bir Karaçaylı yazara **"Tavlada Tavuş"** (Dağlarda Ses) adında ısmarlama bir roman yazdırılmıştır.[261]

1940-1960 yılları arası dönem; Sovyet düzeninin oturduğu, Sovyet tipi yerli aydınların ve edebiyatçıların yetişip olgunlaştığı dönemdir. Bu dönemin şiirlerinin konusu, bir önceki dönemle bağlantılı olarak hemen hemen aynıdır. Konular; Büyük Bolşevik Devrimi, Kızıl Bayrak, Yeni Sovyet Hayatı, Lenin ve Komünist Partiye övgü, halkların kardeşliği ve dostluğu vb.dir. Bu dönemin belli başlı şair ve yazarları arasında; Kaysın Kuliy, Kerim Otar, Umar B. Aliy, Abdulkerim Baykul, Şaharbiy Ebze, Halimat Bayramuk, Osman Hubiy, Canakayıt Zalihan, Habib Katsi, Safar Makit, Azret Semen, Azamat Süyünç, Seyit Laypan, Magomet Çotça, Magomet Hubiy, Nasu Abayhan adlarını sayabiliriz.

Bu dönemin en önemli özelliği, 1940'lı yılların ortalarında seslerini duyurmaya başlayan Halimat Bayramuk, Osman Hubiy, Kaysın Kuliy ve Kerim Otar gibi genç şair ve yazarların edebiyata yeni bir çizgi getirmeleridir. Bu edebiyatçılar ilk şiir yazmaya başladıkları yıllardan itibaren Sovyetik temalarla birlikte kişisel duygu ve heyecanlarını anlatan lirik şiirler de yazmışlar, ayrıca yurt, millet ve tabiat sevgisi gibi konuları ön plana çıkarmaya başlamışlardır.

II. 2. 3. 4. Halimat Bayramuk (1917-1996)

Bu dönemde yetişen ve Karaçay-Malkar edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Halimat Bayramuk dönemin tehlikeli şartlarına rağmen **"Karçanı Üydegisi"** (Karça'nın Ailesi) adlı kitabında, birçok yazar ve şairin aksine,

---

[260] Azamat Süyünçlanı, "Appa ulu Hasan", **Miyikge**, Çerkessk, 1974, s. 282.
[261] Dahir Kobanlanı, **Tavlada Tavuş**, Çerkessk, 1963.

cesur bir şekilde, bütün eski millî adet ve geleneklerin kötülenmesine ve bunların tamamen ortadan kaldırılmasına karşı çıkmış, "kötüler gelenekler ortadan kaldırılsın fakat halkımız için müspet olan millî değerlerimiz yerinde kalsın. Onlar, eskiden olduğu gibi bugün de, yani Komünizm zamanında da bize lâzımdır" diyebilmiştir.[262]

Halimat Bayramuk hem nesir, hem de şiir alanında çok başarılı eserler vermiştir. Eserlerinde Sovyetik temalardan kaçınmaya özen göstermiş, daima millî değerleri konu almıştır. Bilhassa roman kahramanlarının iç dünyasını yansıtan olağanüstü psikolojik tahlilleri vardır. Halimat Bayramuk aynı zamanda eski SSCB zamanında eserleri Rusçaya tercüme edilen ilk Türk kadın edebiyatçısıdır. Roman, deneme, hikâye ve şiir olmak üzere toplam 34 kitabı yayınlanmıştır.[263] Halimat Bayramuk'un en önemli eserlerinden biri olan **"Ontört Cıl"** (On Dört Yıl)[264] adlı romanı Dr. Yılmaz Nevruz tarafından Türkiye Türkçesine aktarılarak **"İki Kasım Bin Dokuz Yüz Kırk Üç"** adıyla yayınlanmıştır.[265] Romanda, Karaçay-Malkar Türklerinin sürgün hayatı sırasında çektikleri sıkıntılar anlatılmaktadır.

II. 2. 3. 5. Kaysın Kuliy (1917-1985)

Bu dönemde şiir alanında dikkat çeken en önemli isim Kaysın Kuliy'dir. **"Salam Ertdenlik"** (Selam Sabah) adlı ilk şiir kitabı 1940 yılında yayımlanmıştır. İlk edebî eserleri Sosyalist realizmin ilkelerine tam bir uygunluk göstermektedir. İlerleyen yıllarda ise edebî kâbiliyetinin mahsûllerini ortaya koymaya başlamıştır. Şiirlerinde tabiat tasvirleri, hayal dünyası ve anlatım gücündeki zenginliği, kuvvetli bir millet ve yurt sevgisi dikkat çekmektedir. Kaysın Kuliy'in şiirlerinde en çok üzerinde durduğu tema "vatan" ve bununla bağlantılı olarak da "tabiat"tır. Gerek gerçek hayatı, gerekse şiirleri onun doğduğu topraklara tutku derecesinde bağlı olduğunu göstermektedir. Şair

[262] Halimat Bayramuklanı, **Karçanı Üydegisi**, Çerkessk, 1962.
[263] İbrahim Şaman, "Halimat Bayramuk", (Çeviren: Dr. Yılmaz Nevruz), **Birleşik Kafkasya Dergisi**, S. 12, Eskişehir, 1998, s. 17.
[264] Halimat Bayramuklanı, **Ontört Cıl**, Çerkessk, 1990.
[265] Halimat Bayramuk, **İki Kasım Bin Dokuz Yüz Kırk Üç**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1995.

doğduğu toprakların tabiî güzelliklerine hayrandır. Bu sebeple şairin bu tür eserlerinde epik söylemlerden ziyade, pastoral bir bakış açısı hâkimdir.[266]

Şair 1966 yılında yayımlanan **"Caralı Taş"** (Yaralı Taş) adlı şiir kitabı Maksim Gorki Edebiyat Ödülünü, 1974 yılında yayımlanan **"Cer Kitabı"** (Yer Kitabı) adlı kitabı "Sovyetler Birliği Devlet Edebiyat Ödülünü almıştır. Kaysın Kuliy'in bütün edebi eserleri, 1990 yılında eski SSCB'nin en büyük edebiyat ödülü sayılan "Lenin Edebiyat Ödülü"ne layık görülmüştür. Kaysın Kuliy günümüzde modern Karaçay-Malkar şiirinin en büyük şairi olarak kabul edilmektedir.[267]

Kaysın Kuliy ve eserleri üzerine Türkiye'de yayınlar yapılmaya başlanmıştır. Şairin eserleri ilk olarak, Kanşavbiy Miziyev tarafından 1997 yılında **"Yaralı Taş"** ismiyle şiir kitabı olarak yayınlanmıştır.[268] Mehmet Said Arbatlı'nın şairin hayatı, sanatı ve eserleri üzerine bir doktora çalışması vardır. Bu çalışma bilâhare **"Seni Seviyorum Hayat-Kaysın Kuliyev: Hayatı, Sanatı ve Şiirleri"** adıyla yayınlanmıştır.[269]

II. 2. 3. 6. Sürgün Dönemi

Maalesef bu dönemde, genç şair ve yazarların şiir ve nesir alanında olgun eserler vermeye başladığı sırada, 2 Kasım 1943 tarihinde Karaçay Türkleri, 8 Mart 1943 tarihinde de Malkar Türkleri topyekün bir şekilde Orta Asyanın muhtelif bölgelerine sürgün edilmişlerdir. Karaçay-Malkar Türklerinin sürgün dönemi, Karaçay-Malkar edebiyatının ölü dönemidir. Birçok Karaçay-Malkarlı şair, yazar ve aydın, çeşitli bahanelerle tutuklanarak hapse atılmış ve hemen sonrasında işkence edilerek öldürülmüşlerdir. Sağ kalabilenler ise Orta Asyanın muhtelif yerlerinde dağınık bir

---

[266] M. Said Arbatlı; Ali Erol, "Kaysın Kuliyev Şiirlerinde Vatan Kavramı", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, S. 31, 2011, s. 71.

[267] Alim Töppelanı, **Malkar Adabiyat**, Nalçik, 1993, s. 5.

[268] Kaysın Kuliev, **Yaralı Taş**, (Çeviren: Kanşaubiy Miziyev), Ahmet Yesevi Vakfı Yayınevi, Ankara, 1997.

[269] Mehmet Said Arbatlı, **Seni Seviyorum Hayat-Kaysın Kuliyev: Hayatı, Sanatı ve Şiirleri**, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2014.

halde en kötü şartlarda hayatta kalma mücadelesi vermişlerdir. Birçok yüksek tahsil görmüş kişiler taş ocaklarında karın tokluğuna birer köle gibi çalıştırılmışlardır.[270]

Bu kötü ve zor şartlara rağmen bazı Karaçay-Malkarlı şairler ortaklaşa hazırladıkları **"Birge Cırlayık"** (Birlikte Şarkı Söyleyelim)[271], **"Ciltinle"** (Kıvılcımlar)[272], **"Taza Cürekden"** (Temiz Kalpten)[273], **"Caşavubuznu Bayragı"** (Hayatımızın Bayrağı), **"Bizni Sözübüz"** (Bizim Sözümüz) adlı şiir antolojilerini yayımlamayı başarmışlardır. Yine aynı dönemde, Kerim Otar'ın **"Colla"** (Yollar, 1957)[274] ve İsa Botaş'ın **"Cüregimden Cırlayma"** (Yüreğimden Şarkı Söylüyorum)[275] adlı şiir kitapları Frunze (bugünkü Bişkek) ve Alma-Ata şehirlerinde yayınlanmıştır.

II. 2. 3. 7. Sürgün Dönüşü

Karaçay-Malkar Türklerinin Orta Asya'daki sürgün hayatı sona erip Kafkasya'ya dönmelerinden sonra; Halimat Bayramuk, Osman Hubiy, Kaysın Kuliy ve Kerim Otar gibi önde gelen edebiyatçılar, Karaçay-Malkar edebiyatını büyük bir heyecanla yeniden kurma çalışmalarına başlamışlardır. Vatana kavuşma heyecanı ve sevinci, genel olarak bu dönemin başlarında verilen eserlerin en belirgin konusudur. Fakat bu arada her ihtimale karşı ve şartlar bunu gerektirdiğinden Sovyet düzenine duyulan "minnettarlık" ve "sadakat" teması da bu dönemin eserlerinde göz ardı edilmemiştir.[276]

Bu dönemde eskilerle birlikte yeni edebiyatçılar da yetişmeye başlamıştır. Yeni şair ve yazarların arasında; Azamat Süyünç, Nazir Hubiy, Azret Semen, Tanzilâ Zumakul, Alim Töppe, Bilal Appa, Musa Batça, Nazifa Kagıy ve Azret Akbay adlarını sayabiliriz. Bu dönemde, II. Dünya Savaşı üzerine yazılan eserlerin sayısı bir hayli fazladır. Bu konuyla bağlantılı olarak şiir ve nesirde genellikle; Sovyetler Birliği topraklarının savaşta Nazi-Alman ordularına karşı kahramanca savunulması, savaşta

---

[270] Mahmut Aslanbek, **Karaçay ve Malkar Türklerinin Faciası**, Ankara, 1952, s. 30.
[271] **Birge Cırlayık**, (Hazırlayan: İ. Rahayev), Frunze, 1957.
[272] **Ciltinle**, (Hazırlayan: Hamzat Kobanlanı), Alma-Ata, 1957.
[273] **Taza Cürekden**, (Hazırlayan: Hamzat Kobanlanı), Frunze, 1957.
[274] M.A. Hubiylanı; A.A. Süyünçlanı, K.T. Laypanlanı, **Ana Literatura**, Çerkessk, 1976, s. 34.
[275] İssa Botaşev, **Cüregimden Cırlayma**, Frunze, 1957.
[276] **Karaçay Literaturasını Oçerki** …, s. 128.

ölenlerin kahramanlıklarını yansıtan övgü şiirleri, savaşın getirdiği yıkım ve savaş karşıtlığı gibi temalar işlenmektedir. Bunun dışında yurt sevgisi ve tabiat sevgisi konulu lirik şiirler de yazılmıştır. Ayrıca, köy hayatı ve halk kültürü bu dönemin şair ve yazarların eserlerine konu olmuştur.[277]

1970'li yılların sonlarına doğru verilen edebî eserlerde ise en belirgin özellik, konuların toplumsallıktan bireyselliğe kaymasıdır. Şiirin teması artık "toplum" değil "birey"dir. Bu dönemin şiirlerinde genel olarak tek bir insanın iç dünyası, gizli duyguları, hayata bakışı ve çevresiyle olan ilişkilerinin psikolojik analizi gibi temalar işlenmektedir.[278]

II. 2. 3. 8. Kerim Otar (1912-1974)

Karaçay-Malkar edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olan Kerim Otar, bilhassa Malkar şiirinin; Kâzim Möçü ve Kaysın Kuliy ile birlikte üç büyük şairinden biri olarak kabul edilmektedir. Şiirlerinde güçlü bir lirizm vardır. Millet sevgisi ve yurt özlemi temalı şiirleri oldukça coşkulu ve duygu yüklüdür.

Kerim Otar'ın adının edebiyat sahasında duyulmaya başlaması Kaysın Kuliy ile aynı döneme denk gelmektedir. Dönemin diğer şairleri gibi Kerim Otar da şiire yeni başladığı bu yıllarda Sovyet rejimine uygun eserler vermiştir; çünkü "Yeni Hayat" kavramı onun için de yeni doğan bir güneştir.

Bu dönemde daha çok Bolşevik ihtilali ve Sovyet rejimini öven, sosyalist toplumculuk fikrinin ön plana çıktığı, millî unsurların çok az yer bulduğu şiirler ön plana çıkmıştır. Ancak, kısa bir süre sonra, bütün Kuzey Kafkasyalı şairler proleter ideolojiye uygun bir şekilde "kollektivizm", "kızıl asker", "sosyalist hayat", "kolhoz ve sovhoz hayatı" türkülerini "hep bir ağızdan" terennüm ederken; Kerim Otar eserlerinde tek bir insanın kendine has sevincini, mutluluğunu, iç duygularını, üzüntülerini, umutlarını dile getirmeye başlamış, hatta daha da ileri giderek, cesur bir şekilde,

---

277 **"Karaçay Literaturada …", İzlem** …, s. 196.
278 **Karaçay Literatura**…, s. 138.

sosyalist bir toplumun asla kişiliksiz bireylerden oluşamayacağını söylemiş, bireyin değerine, tek bir insanın kalitesinin önemine dikkat çekmiştir.[279]

Pek çok şair eserlerinde toplumsal temaları işleyerek genel geçer ifadelerle "biz", "siz" gibi belli belirsiz kelimelere mağlup olurken; Kerim Otar halkının, tarihinin, kültürünün unsurlarını "ben" sözüyle ifade etmeyi başarmış; hiç kimsenin cesaret edemediği bir dönemde, binlerce kalabalığın ağzından çıkan basma kalıp ifadeler yerine; tek bir insanın değerini yükseltmiştir. Kerim Otar bu bakımdan sadece Karaçay-Malkar şairleri arasında değil, bütün Kuzey Kafkasya şiirinde adeta bir öncüdür. Edebiyat tarihçisi Prof. Dr. Zeytun Tolgur'un ifadeleriyle: "Kerim Otar, sadece Karaçay-Malkar şiirinde değil, bütün Kuzey Kafkasya'da, şiire can veren, onu yeniden yapılandıran, şiire lirizmi getiren birkaç şairden biridir. Hatta bütün Rusya'nın en meşhur şairleriyle mukayese ederek, Kerim Otar'ın onlara denk bir şair olduğunu söylersek mübalağa etmiş olmayız."[280]

II. Dünya Savaşının başlaması üzerine, Kerim Otar hiç tereddüt etmeden savaşa katılmak için orduya yazılır. Halbuki, iki büyük ağabeyi de savaş olması sebebiyle zorunlu olarak silah altına alınmış olduklarından, kendisi askerlik görevinden muaf tutulmuştu. Buna rağmen Kerim Otar ısrarla ve kendi isteğiyle kaydını yaptırarak Sovyet ordusu saflarında yer almış, şiddetli çarpışmaların cereyan ettiği cephelerde Almanlara karşı bizzat savaşmıştır. Savaş sırasında ağabeyleri Abdurrahman ile Abdullah'ı kaybetmiştir. Ayrıca kendisi de savaşta ağır bir şekilde yaralanarak bir bacağını kaybetmiştir.[281]

Kerim Otar bu dönemde yazdığı şiirlerinde, bizzat yaşayıp görmesi sebebiyle, savaşı çok canlı anlatmaktadır. Bazı şiirlerinde düşmana karşı vatanı savunmak için coşkulu bir şekilde halka çağrı yaparken; bazı şiirlerinde ise doğruluk ve adalet için savaşta her iki karşı tarafta da canlar feda edilirken geride kalan yetimlerin acıklı

---

[279] Kerim Otarlanı, **Duniya Tınçlığın Tileyme Kadardan**, (Hazırlayan: R.K. Otarova), Nalçik, 1995, s. 5.
[280] Kerim Otarlanı, **Saylamala**, Nalçik, Hazılayanlar: Magomet Mokalanı, Rimma Otarlanı, 1997, s. 7.
[281] **Duniya Tınçlığın Tileyme Kadardan** …, s. 6.

hallerine dikkat çekmekte, savaşın her iki tarafa da yıkım ve felâketten başka bir şey getirmediğine vurgu yapmaktadır.[282]

Kerim Otar uzun bir müddet hastanede tedavi gördükten sonra malûl olması sebebiyle ordudan terhis edilerek “veteran” (gazi) unvanıyla ve başta “Kızıl Yıldız” nişanı olmak üzere pek çok kahramanlık madalyasıyla yurduna gönderilmiştir. Kerim Otar yurduna döndükten bir süre sonra büyük bir faciayla karşılaşır. 8 Mart 1944 tarihinde, dönemin SSCB Genel Sekreteri Josef Stalin’in emriyle, bütün Malkar halkı “savaş sırasında Almanlarla işbirliği içerisinde bulunarak vatana ihanet etmek” ithamıyla topyekün bir şekilde Orta Asya’nın muhtelif bölgelerine sürgün edilmiştir. Kerim Otar da halkıyla birlikte sürgüne gitmiş; sürgün hayatını Kırgızistan’da geçirmiştir. Bir bacağı olmadığı halde, fabrikada işçi olmak da dahil, pek çok işte çalışmıştır.

Kerim Otar doğruluğun erdemine ve gerçek adaletin tecellisine yürekten inanan ve bunu sonuna kadar savunan; kararlı, cesur ve inatçı bir şahsiyettir. On üç yıllık sürgün hayatı boyunca halkının iade-i itibarı ve Kafkasya’daki öz yurduna geri dönüşü için kıyasıya mücadele vermiştir. Hatta halkının ata yurduna dönmesini sağlamak için en çok çabayı sarf eden insandır demek yanlış olmayacaktır. Bununla ilgili olarak dönemin SSCB Genel Sekreteri Nikita Kruşçev’e bir de mektup yazma cesaretini göstermiştir.

Şair mektubunda: Malkar halkının haksız yere sürgün edildiğini, halkının iade-i itibarını ve öz yurduna dönmesine izin verilmesini” talep eden keskin bir mektup yazmıştır. İnsanların kendi gölgesinden korkarak yaşadığı bir dönemde, tarihin kaydettiği en baskıcı rejimlerinden birinin başındaki kişiye böyle bir mektubu yazabilmesi için bir insanın cesaretten öte halkına karşı sınırsız ve coşkun bir sevgi beslemiş olması gerekir ki Kerim Otar’da bütün bu hasletler ziyadesiyle mevcut idi.[283]

---

[282] **Saylamala** …, s. 8.
[283] M.H. Mokayev, **Kerim**, Nalçik, 2003, s. 14.

Sürgün yıllarının en çileli dönemlerinde dahi pek çok Karaçay-Malkar şairi eserlerinde hâlâ sosyalizmin ve Sovyet rejiminin erdemlerinden bahsederken; savaşta yurdunu düşmandan korumak için iki ağabeyini ve bir bacağını kaybeden Kerim Otar halkına bu zulmü reva gören idarenin daima karşısında olmuştur. Şiirlerinde; halkının haksız yere sürgün edildiğini, düzenin hep böyle devam etmeyip, adaletin mutlaka tecelli edeceğini ve halkının masum olduğu gerçeğinin bir gün ortaya çıkacağını işlemekte; sürgünde çile çeken halkını sabretmeye ve birlik olmaya davet etmektedir. Ayrıca şairin bütün bu şiirlerinde mecazî veya dolaylı bir anlatım yerine; doğrudan, açık, sert ve eleştirel bir üslup kullanmış olması da oldukça dikkat çekmektedir.[284]

Sürgünden döndükten sonra Karaçay-Malkar edebiyatının yeniden canlandırılması için yapılan çalışmalarda Kerim Otar'ın büyük rolü ve emeği vardır. İlk olarak Karaçay-Malkarca yayınlanan **"Şuyohluk"** (Dostluk) adlı edebiyat dergisini kurmuştur. Genel yayın yönetmeni olduğu bu dergiyle, uzun bir dönem adeta ölüm uykusuna zorlanmış olan Karaçay-Malkar şiirini tekrar canlandırmayı başarmıştır. Ayrıca sadece dönemin yetkin şair ve yazarlarını bu dergi etrafında toplamakla kalmamış; bu dergiyle genç şair ve yazarların da yetişmesine imkân sağlamıştır.[285]

Kerim Otar'ın hayatında, çağdaş Karaçay-Malkar şiirinin kurucusu olarak kabul edilen Kâzim Möçü'nün özel bir yeri vardır. Kâzim Möçü'yü ve eserlerini ilk keşfeden, onu edebiyat dünyasına ilk kez tanıtan Kerim Otar olmuştur. 1940 yılında, Kâzim Möçü'yü Şıkı köyünden Nalçik şehrine getirmiş, Kabardey-Malkar Şairler ve Yazarlar Birliğinin asil ve daimi üyesi olmasını sağlamıştır. Kerim Otar, Kaysın Kuliy ile birlikte, Kâzim Möçü'ye bilhassa dindarlık suçlamasıyla zulüm etmek isteyenlerin karşısında olmuş, her daim onu koruyup kollamıştır. Kerim Otar, Kâzim Möçü'nün evlâdı da olmuş, ona arkadaşlık da etmiştir. Kendisi de Kâzim Möçü'nün büyük sevgisine ve iltifatlarına mahzar olmuştur.[286]

Şairin adı daima Kâzim Möçü ve Kaysın Kuliy ile birlikte anılmakta ve onlarla denk sayılmaktadır. Karaçay-Malkar edebiyatının mihenk taşlarından biri olarak kabul

---

284 **Duniya Tınçlığın Tileyme Kadardan** …, s. 7.
285 **Saylamala** …, s. 9.
286 **Duniya Tınçlığın Tileyme Kadardan** …, s. 8.

edilen Kerim Otar'ın Karaçay-Malkar Türkçesi ve Rusça olmak üzere yirmiden fazla kitabı yayınlanmış; ayrıca edebî şahsiyeti ve eserleri üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Ayrıca, şairin seçilmiş şiirlerini ihtiva eden **"Şairin Sözü"** adlı bir eseri de, tarafımızdan hazırlanmak suretiyle 2012 yılında Ankara'da yayınlanmıştır.[287]

II. 2. 3. 9. Osman Hubiy (1918-2001)

Sovyet egemenliği sonrası Karaçay-Malkar edebiyatının en önemli temsilcilerinden biridir. Edebî faaliyetlerine çok genç yaşta ve şiir yazarak başlamış fakat daha sonra nesir türüne geçmiş ve romanlarıyla çok meşhur olmuştur. Güçlü roman tekniğiyle bütün roman yazarları içerisinde Karaçay-Malkar Türkçesini edebî yönden mükemmel derecede kullanabilen birkaç edebiyâtçıdan biri olarak kabul edilmektedir.[288]

Osman Hubiy'in asıl şöhreti 1959, 1962 ve 1965 yıllarında yayınlanan üç ciltlik **"Amanat"** (Rehine) adlı romanıyla teşekkül etmiştir. Romanda II. Dünya Savaşı sırasında Karaçay-Malkar ülkesinin Almanlar tarafından işgâl edilmesi anlatmaktadır. Almanlar, Karaçay-Malkar topraklarını işgâl ettiği sırada eli silah tutan bütün Karaçay-Malkarlı erkekler ise muhtelif cephelerde ve Kızıl Ordu saflarında Almanlara karşı savaşmaktadırlar. Vatanda kalanlar ise ellerinden geldiği kadarıyla Alman işgâline karşı direniş göstermektedirler. Öte yandan eskiden beri Sovyet rejimine düşman olan küçük bir grup ise Almanlarla işbirliği yapmıştır. Fakat bir süre sonra Kızıl Ordu, işgâlci Almanları ve yerli işbirlikçileri bütünüyle yurttan temizlemiştir. Yazar bu romanında dolaylı olarak Karaçay-Malkar Türklerinin II. Dünya Savaşı sırasında Sovyet vatanını korumak için büyük kahramanlıklar gösterdiğini ve Sovyet rejimine ihanet etmediğini anlatmaya çalışmaktadır.[289]

Osman Hubiy, 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında Kuzey Kafkasya'dan Osmanlı Türkiyesine ve Suriye'ye göç eden Karaçay-Malkar Türklerinin hayatını konu alan **"Assı"** (Asi) adlı romanını yayınlamıştır. Romanda Karaçay-Malkar Türklerinin

---

[287] Kerim Otar, **Şairin Sözü**, (Hazırlayan: Adilhan Adiloğlu), Yüce Erek Yayınları, Ankara, 2012.
[288] **Ana Literatura** …, s. 71.
[289] Osman Hubiylanı, **Amanat**, Çerkessk, 1990.

kafileler halinde Osmanlı Türkiyesine göç etmeleri sırasında yaşadıkları birtakım olaylar dramatize edilmekte ve daha sonra bu göçmenlerin Türkiye'ye yerleştikten sonra karşılaştıkları zorluklar, uyum problemleri ve hayat mücadeleleri anlatılmaktadır. Şahsî kanaatimize göre, romanda ele alınan olaylar gereğinden fazla abartılmış, bazı gerçek dışı olaylara yer verilmiştir. Romanın, Sovyet siyasetine uygun bir şekilde Türkiye'yi kötülemek ve Türkiye'de yaşayan Karaçay-Malkar Türklerinin sözde perişan hayatını anlatmak suretiyle propaganda maksadıyla yazıldığı aşikârdır.[290]

II. 2. 3. 10. Tanzilâ Zumakul (1934)

Kaysın Kuliy ve Kerim Otar'dan sonra Malkar Türklerinin en meşhur şairlerinden biri olarak kabul edilen Tanzilâ Zumakul aynı zamanda Malkarlı ilk kadın şairdir. **"Kayada Gülle"** (Kayalıkta Güller) adlı ilk şiir kitabı 1959 yılında yayımlanmıştır. Edebiyat çalışmalarını aralıksız sürdüren Tanzilâ Zumakul bir dönem SSCB Parlamentosunda Milletvekili olarak da görev yapmıştır. 1974 yılında yayımlanan **"Sokrovennost"** (Gizli Duygular) adlı Rusça şiir kitabı Maksim Gorki Edebiyat Ödülüne layık görülmüştür. Tanzilâ Zumakul eski SSCB'de bu edebiyat ödülünü alan ilk kadın şairdir.[291]

II. 2. 3. 11. Musa Batça (1939-1982)

Çocukluğu ve gençliği sürgün hayatında geçmiştir. İnsanın iç dünyasını dile getiren psikolojik ve felsefî tarzda şiirlerin yer aldığı **"Sağışla"** (Düşünceler) adlı ilk şiir kitabı 1968 yılında yayınlanmıştır. Musa Batça daha çok nesir tarzında verdiği eserlerle tanınmıştır. **"Elçilerim"** (Köylülerim) adlı ilk hikâye kitabı 1972 yılında yayınlanmıştır. Bunun dışında, **"Kümüş Akka"** (Gümüş Dede) adlı hikâyesi çok güzeldir. Yazar bu hikâyesinde eski Karaçay-Malkar inançlarıyla bağlantılı olarak II. Dünya Savaşı sırasında cephede ölen gençlerin acısı sebebiyle psikolojik yönden yıkıma uğrayan ailelerinin üzüntüsünü anlatmaktadır. Piyes türünde de başarılı eserler veren Musa

[290] Osman Hubiylanı, **Assı**, Çerkessk, 1988.
[291] B. H. Musukalanı, **Malkar Literatura**, Nalçik, 1996, s. 57.

Batça'nın **"Töppesinde Culduz Caññan"** (Tepesinde Yıldız Parlayan) adlı piyesi büyük ilgi görmüş ve pek çok yerde sahnelenmiştir.[292]

II. 2. c. 12. Bilal Appa (1939)

Şiir ve nesir türünde başarılı eserler veren Bilal Appa'nın **"Ata Curtuma"** (Ata Yurduma) adlı ilk kitabı 1964 yılında yayınlanmıştır.[293] Yazarın asıl şöhreti, ince hicivlerin yer aldığı piyes ve tiyatro türü eserleriyle teşekkül etmiştir. **"Cuvulğan Şilapa"** (Şerefine İçki İçilen Şapka) adlı piyesi büyük ilgi görmüştür. Yazar bu eserinde Sovyet rejimi tarafından içkiye boğulan toplumun yozlaşmasını anlatmakta, sarhoş insanların komik hallerini göstererek güldürürken, inceden inceye sistemi eleştirmektedir.[294] Bunun dışında duygulu ve romantik tarzda yazdığı şiirleriyle de dikkat çekmiştir. Meselâ **"Tişiruvla"** (Kadınlar) adlı şiiri çok beğenilmiş ve hemen bestelenerek şarkı haline getirilmiştir.

II. 2. 3. 13. Karaçay-Malkar Şiirinin Bugünkü Durumu

SSCB'de M. Gorbaçov ile başlayan açıklık siyasetiyle birlikte, 1980'lerin sonlarından itibaren Karaçay edebiyatında da değişmeler yaşanmıştır. Artık bu dönemde, Karaçaylılar az da olsa birtakım siyasi baskılardan kurtulmaya başlamıştır. Bu dönemde, bilhassa şiirde millî ve manevî değerler ön plana çıkmıştır. Genç edebiyatçılar, Sovyet döneminde unutturulmaya çalışılan, hatta o dönemde, şartlar gereği, yerli aydınların bile yerden yere vurduğu, millî ve manevî değerlere büyük bir heyecanla sarılmışlardır.

SSCB zamanında Karaçay-Malkar Türklerine yapılan haksızlıklar dile getirilmekte, özellikle de Orta Asya sürgünü dolayısıyla her bakımdan yıkıma uğrayan milletin hesabı sorulmakta, geçmişte taparcasına övdükleri, başta Stalin olmak üzere, meşhur Sovyet liderleri açıkça lânetlenmektedir. Bu dönemin yeni edebiyatçıları arasında; Albert Özden, Mutalip Beppay, Bilal Laypan, Abdullah Begiy, Muradin Ölmez, Dina Mamçu ve Fatima Bayramuk adlarını sayabiliriz.

---

[292] **Ana Literatura** …, s. 125.
[293] Bilal Appalanı, **Ata Curtuma**, Stavropol, 1964.
[294] Bilal Appalanı, **Kucur Adamla**, Çerkessk, 1985, s. 5.

Edebî faaliyetlerine 1970'li yıllarda başlayan **Fatima Bayramuk**'un ilk şiir kitabı olan **"Kün Beşik"** (Güneş Beşiği) adlı eseri 1990 yılında yayınlanmıştır.[295] Şairin 1991 ve 1997 yıllarında yayınlanan iki ciltlik **"Buşuv Kitab"** (Yas Kitabı) adlı eseri büyük ilgi görmüştür.[296] Her iki eserde, Karaçay-Malkar Türklerinin sürgün hayatı sırasında yaşadığı sıkıntılar ve çektiği çileler anlatılmaktadır. Fatima Bayramuk edebî faaliyetlerine devam etmekte ve halen Moskova'da yaşamaktadır.

Uzun yıllar **"Mingitav"** (Elbruz Dağı) adlı edebiyât dergisinin Genel Yayın Yönetmeni olarak görev yapan **Abdullah Begiy**'in şiirlerinde millî ve manevî değerler ön plandadır. Sade bir üslubu vardır. Kullandığı bazı imgelerle millî değerleri yüceltmektedir. Şairin **"İgilikge İynanuv"** (İyiliğe İnanmak) adlı ilk şiir kitabı 1979 yılında yayınlanmıştır. Ayrıca şair, Kâzim Möçü'nün hayat görüşüne ve felsefesine yürekten bağlıdır. Kâzim Möçü'nün bugüne kadar yayınlanmış ve yayınlanmamış şiirlerini toplayarak bir kitap halinde yayınlamıştır.[297]

Meslek hayatına gazeteci olarak başlayan **Bilal Laypan** 1993 yılından itibaren Rusça ve Karaçay-Malkar Türkçesiyle **"Üyge İgilik"** (Merhaba) adlı gazeteyi çıkarmaya, 1998 yılından itibaren de **"As-Alan"** adlı siyasî ve kültür dergisini yayınlamaya başlamıştır. Bir taraftan da edebî faaliyetlerine devam etmiştir. Eserlerinde daha çok millî unsurları ön planda tutmaktadır. Vatan sevgisi ve bağımsızlık teması üzerine pek çok eseri vardır. 1983 yılında Sovyetler Birliği Genç Şairler Yarışmasında birinci olmuştur. Karaçay-Malkar Türkçesiyle yazdığı şiirleri on cilt halinde yayınlanmıştır. Bunun dışında Rusça yazdığı üç şiir kitabı vardır. Rusça şiir kitapları 1995 yılında Rusya Federasyonu Yazarlar Birliği Ödülüne lâyık görülmüştür. 2003 yılında Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti Millî Şairi unvanını alan Bilâl Laypan halen Norveç'te yaşamaktadır.[298]

---

[295] Fatima Bayramuklanı, **Kün Beşik**, Çerkessk, 1990.
[296] Fatima Bayramuklanı, **Buşuv Kitabı**, C. I, Çerkessk, 1991; Fatima Bayramuklanı, **Buşuv Kitabı**, C. II, Çerkessk, 1997.
[297] Tanzilâ Zumakullanı; Ahmat Sozaylanı, Alim Töppelanı, **Malkar Poeziyanı Antologiyası**, Nalçik, 2008, s. 135.
[298] **Sovyet Döneminde Karaçay-Malkar Edebiyatı** …, s. 116.

Dina Mamçu'nun ilk şiir kitabı olan **"Tambla Aytırma"** (Yarın Söylerim) adlı eseri 1990 yılında yayınlanmıştır.[299] Şairin ilk olarak 1991 yılında kaleme alıp yayınladığı **"Karaçay"** adlı destansı uzun şiiri büyük ilgi görmüş ve ona haklı bir şöhret kazandırmıştır. Bu uzun şiiri daha sonra 2000 yılında yayınlanan **"Poemala Kitabı"** (Destanlar Kitabı) adlı eserinde de yer almıştır.[300] Şair, millî ve manevi şiirleri yanında duygulu ve romantik şiirleriyle dikkat çekmektedir.

Günümüzde Rusya Federasyonuna bağlı bütün federe cumhuriyetlerde olduğu gibi Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Malkar özerk cumhuriyetleri de ekonomik sıkıntılar içerisindedir. Buna bağlı olarak, eskiye oranla Karaçay-Malkar Türklerinin kitap, dergi, gazete gibi yayımlarının sayısı oldukça azalmış durumdadır. Bu ekonomik sıkıntılar, siyasi baskıdan kurtulmuş ve dünyaya açılma dönemine girmiş olan Karaçay-Malkar edebiyatındaki gelişmelerin önünü biraz kesmiş durumdadır.

---

[299] Dina Mamçulanı, **Tambla Aytırma**, Çerkessk, 1990.
[300] Dina Mamçulanı, **Poemala Kitabı**, Çerkessk, 2000.

İKİNCİ BÖLÜM

KARAÇAY-MALKAR ŞİİRİNDE HÂKİM TEMALAR

I. İNANÇ MERKEZLİ TEMALAR

İnanç kavramını genel olarak; bir yaratıcıya, herhangi bir öğretiye veya görüşe, hatta bir kişiye duyulan bağlılık, güven ve umut şeklinde tanımlamak mümkündür. İnanç, insanoğlu için hayati bir önem taşır. Çünkü inanç bir insanın düşünce hayatında olmakla birlikte onun maddî dünyasını düzenleyen itici bir güçtür. Yani, bir duygu ve düşünce hareketi halinde, insanın iç ve dış dünyasına yön verir.[301]

I. 1. İslâmiyetin Kabulünden Önceki İnançlar

İslâm öncesi eski Türk dinî inancında tabiat üstü birçok koruyucu güçlerin dışında bir de "Tengri" (Gök Tanrı) inancı vardır. Bu inanç bütün tabiat üstü güçlerin en üstünde yer alır ve en büyük ilah olarak kabul edilirdi.[302]

Tengri (Gök Tanrı) dışında, eski Türk dinî inancına göre tabiat üstü pek çok koruyucu güçlerin bulunduğuna inanılırdı. Bu inançlardan biri de, birtakım tabiat üstü güçlerin hakimiyetinde bulunduğuna inanılan kayalara ve taşlara gösterilen hürmettir. Bazı tabiat güçlerinin söz konusu bu kaya ve taşlarda vücut bulduğuna inanıldığı için bu kayalar ve taşlar kutsal olarak kabul edilirdi.[303]

I. 1. 1. Teyri (Tengri ~ Gök Tanrı) ve Kadav Taş İnancı

Karaçay-Malkar Türkleri, 18. yüzyıl başlarında İslam dinini kabul edene kadar, eski Türk dinî inançlarına benzer bir şekilde, pagan-şaman inançlarını devam ettirmişler ve buna bağlı olarak birtakım tanrı, tanrıça ve tabiat üstü koruyucu güçlere inanmışlardır. İslam öncesi bu inanç kültür dönemine ait sözlü edebiyat ürünlerinin

---

[301] Belkıs Temren, "Din Antropolojisi Açısından İnanç ve Din Olgusuna İlişkin Bir Değenlendirme", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 38, S.1/2, Ankara, 1998, s. 302.

[302] Abdülkadir İnan, **Eski Türk Dini Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1976, s. 15.

[303] Jean-Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, (Çeviren: Aykut Kazancıgil), İstanbul, 1994, s. 117.

büyük bir kısmı, Karaçay-Malkar Türkçesinde genel olarak "cır" adı verilen destan ve halk şarkılarıyla günümüze kadar yaşatılarak korunmuştur. Sözgelimi; Teyri, Çoppa, Erirey, Gutan, Gollu, Dolay, İnay, Apsatı ve Biynöger gibi mitolojik halk şarkılarının hepsi Karaçay-Malkar Türklerinin İslam öncesi inanç kültürünün ürünleridir.

Karaçay-Malkar Türklerinin eski dinî inançlarına göre **"Teyri"** (Tengri ~ Gök Tanrı) adı verilen bir ilahın bütün kainatı ve dünyayı yarattığına inanılırdı. Her türlü dert ve sıkıntılarının giderilmesi için ona dualar ederler, dilekler dilerlerdi. Meselâ İslâm öncesi Karaçay-Malkar Türklerinin dinî inançlarında; yağmur yağdırması için Teyri'ye törenler düzenlenir, kurbanlar sunulur ve dualar edilirdi:

Cokdan bar etgen Teyri	*Yoktan var eden Tanrı*
Bardan cok etgen Teyri	*Vardan yok eden Tanrı*
Har zatha küçü cetgen Teyri	*Her şeye kâdir Tanrı*
Ullu Teyri, Han Teyri	*Yüce Tanrı, Han Tanrı*
Bulutlanı iy Teyri	*Bulutları gönder Tanrı*
Cavunlanı cavdur Teyri.[304]	*Yağmurları yağdır Tanrı.*

Eski Türklerde olduğu gibi Karaçay-Malkar Türkleri de, birtakım tabiat üstü güçlerin bazı kaya ve taşlarda vücut bulduklarına inanırlardı. Bu yüzden bu kaya ve taşlar kutsal sayılırdı. Meselâ; "Çoppa Taş", "Totur Taş", "Bayrım Taş", "Apsatı Taş", "Kök Taş ~ Ot Taş", "Kaşha Taş", "Koş Taş", "Irıs Taş", "Işhaytı Taş", "Eliya Taş", "Nart Taş" ve "Kadav Taş" gibi daha pek çok kaya ve taş, Karaçay-Malkar Türkleri tarafından kutsal kabul edilirdi. Meselâ; Malkar'da Bızıngı bölgesinde "Cer İyesi"nin (toprak ve bereket tanrısı) alâmeti olarak kabul edilen "Koş Taş"ına yapılan dua şöyledir:

Teyrini taşısa	*Tanrının taşısın*
Cer İyesini baş şağatısa	*Toprak Tanrısının alâmetisin*
Tilegibizge bir kara	*Dileğimize kulak ver*
Katış, bir boluş	*Vasıta ol, yardım et*
Ayt cerni karnına	*Söyle toprağın karnına*
Carsıvubuznu, ber boluş.[305]	*Derdimizi, yardım et.*

[304] Tanzila Hacilanı, **Karaçay-Malkar Folklor**, Nalçik, 1996, s. 11.
[305] Mahti Curtubaylanı, **Karaçay-Malkar Mifle**, Nalçik, 2007, s. 54.

Karaçay-Malkar Türklerinin eski dinî inançlarına göre kutsal sayılan bu kaya ve taşlardan birisi de **"Kadav Taş"**tır. "Karaçaynı Kadav Taşı" (Karaçay'ın Temel Taşı) ve "Karça Taş" şeklinde de adlandırılan bu taş esasen büyükçe bir meteor (gök taşı) taşıdır ve bazı fizikî hasarlara rağmen günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Bu taş günümüzde bile Karaçay Türkleri tarafından kutsal kabul edilmektedir; öyle ki halk tarafından koruma altına alınmış olup, çevresine korunaklar yapılmıştır.

"Kadav Taş" ile ilgili pek çok rivayet vardır. Bunlardan birkaçı şöyledir; anlatılanlara göre bu taş "Cer İyesi"nin (toprak ve bereket tanrısı) bir alâmeti imiş. İnsanlar bu taşın yanından geçerken her zaman taşın sağ tarafından geçmeye özen gösterirlermiş. Çünkü taşın sol tarafının altında "Cer İyesi" yaşarmış. Şayet insanlar bu taşın sol tarafından geçerlerse "Cer İyesi"nin gazabına maruz kalırlarmış.

Başka rivayete göre; Karaçay Türklerinin efsanevi kurucu atası "Karça" ve halkı, Kafkasya'da kendilerine yurt arayışı içerisinde iken, çok yakınlarına gökyüzünden büyük bir meteor taşı düşmüş. Karça bunu Teyri'nin bir işareti olarak görmüş ve halkını bu gökten düşen taşın yakınına yerleştirmiş. Bu yüzden bu taşın adına **"Karaçaynı Kadav Taşı"** (Karaçay'ın Temel Taşı" denilmiş. Bunun yanı sıra Karça halkına hitap edeceği zaman daima bu taşın tepesine çıkarak yaparmış. Bu sebeple bu taşa " Karça Taş" (Karça'nın Taşı) da denirmiş.[306]

Karaçay-Malkar Türklerinin İslâm öncesi dinî inanç kültüründe çok önemli yerleri olan; gerek "Teyri" (Tengri ~ Gök Tanrı) inancı, gerekse "Kadav Taş" inancı; İslâmiyetin kabulünden sonra da kültürel anlamdaki tesirini sürdürmeye devam etmiştir. Bu tesiri, Karaçay-Malkar Türklerinin çağdaş yazılı edebiyatının ilk temsilcilerinden biri olan **Küçük Bayramuk**'un (1772-1862) **"Karaçaynı Kadav Taşı"** (Karaçay'ın Temel Taşı) başlıklı eserinde görmek mümkündür:

Teyribiz savğağa bergen	*Tanrımızdan hediye gelen*
Halkımı nasıbın körgen	*Halkımın kısmetini veren*
Karçanı cıyının körgen	*Karça'nın halkını gözeten*
Babalarıma kuçak kergen	*Atalarıma kucak açan*

[306] **Karaçay-Malkar Folklor** …, s. 56.

Balalarıma bağa bergen	*Çocuklarıma değer veren*
Karaçaynı Kadav taşı	*Karaçay'ın Temel Taşı*
Etegiñe tiyse başı	*Eteğine eğilip değse başı*
Küçük senden küç aladı	*Küçük senden güç (ilham) alır*
Alğanın cırğa saladı.[307]	*Aldığını şiirlerine koyar.*

Görüldüğü gibi eserde açık bir şekilde "Karaçaynı Kadav Taşı"nın kutsallığından bahsedilmektedir. Şaire göre; "Allah'ın bir hediyesi" olan bu kutsal taş halkı koruyup kollamakta; bereket ve bolluk ihsan etmektedir. Söz konusu bu taşa öylesine değer vermektedir ki, şair "secde edip başı bu taşa değdiğinde, taştan ilham aldığını ve bu ilhamla şiirler yazdığını" söylemektedir.

Şair eserinde "Teyri" kelimesini kullanırken; İslâmiyet öncesi dinî inanç sisteminde yer alan "Gök Tanrı"yı mı, yoksa İslâm dininin kabulüyle birlikte dile giren gerçek anlamda "Allah" sözünü mü kastetmektedir; burası belirsizdir. Daha doğrusu bu noktayı analiz etmede çözümsüz kalmaktayız. Bunun sebebi de; bu mısraları yazan şairin; donanımlı iyi bir Müslüman olmakla kalmayıp; Dağıstan'da Aksay Medresesinde okumuş, müteakiben İstanbul'da İslâmî ilimler üzerine yüksek tahsil görmüş ve Karaçay'da uzun müddet kadı olarak görev yapmış bir zat olmasıdır. Yani şair aynı zamanda İslâm dini üzerine yüksek tahsil yapmış bir alimdir.

Ancak şu noktayı da belirtmemiz gerekir ki; "Teyri" kelimesi günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde bile "Allah" kelimesi ile nöbetleşe kullanılmaya devam etmektedir. Ayrıca, bilhassa günlük konuşma dilinde; yemin etme veya söz verme gibi bir durum söz konusu olduğunda; "vallahi" anlamında "teyri" kelimesi kullanılmaktadır. Örnekler: "Teyri men aytmağanma" (Vallahi ben söylemedim), "Teyri senden başha süygenim cokdu" (Vallahi senden başka kimseyi sevmiyorum), v.b. Velhasıl, bu son bilgilerin ışığında; şairin eserinde "Teyri" kelimesini, gerçek anlamda "Allah" kelimesi yerine kullanmış olduğunu düşünmemiz de mümkündür.

[307] Aznavur Gürüklanı, "Anı Nazmuları Halkıbıznı Süyerge Üyretedile", **Mingi Tav Jurnal**, No: 4 (140), Nalçik, 2008, s. 107; bkz. **1 numaralı metin.**

I. 1. 2. Avcılık ve Tabiat Dengesinin Korunması İnancı

İnsanlık tarihinin en eski iktisadî uğraşılarından biri olarak kabul edilen avcılık faaliyeti eski Türklerde iktisadî hayatta olduğu kadar, sosyal hayat üzerinde de tesiri kuvvetli olan bir müessese olmuştur. Bu tesir öylesine kuvvetli olmuştur ki eski Türk sosyal hayatında bazı dinî inançların doğmasına sebep olmuştur. Avcılıkla bağlantılı olarak bu dinî inançların başında; dağların, ormanların ve hayvanların koruyucu ruhları olduğu inancı vardır.[308]

Eski Türk inancına göre avın verimliliği ve zenginliği tamamıyla bu ruhların himâyesi altındadır. Avlanmak üzere ıssız ve uçsuz bucaksız ormanlar ile yüksek ve aşılmaz dağlara giden avcılar, kendilerini çeşitli tehlikelerden koruyacak, ümitsizlikten kurtaracak ve bilhassa avın bereketli geçmesini sağlayacak bir kuvvetin varlığına, ormanların, dağların ve hayvanların koruyucu sahipleri olduğuna inanmış ve ava bu inancın teşvikiyle çıkmışlardır. Buna göre eski Türkler ava çıkmadan önce dinî mânâda törenler yapar, avın başarılı ve bereketli olması için gereken bütün örf ve kaidelere riayet ederlerdi. Bilhassa avlanacak hayvanı koruyan ruha bağlılıklarını göstermeye çalışırlardı. Her avcı ava çıkmadan önce gerektiği şekilde bir dinî ibadet yapmak mecburiyetindeydi. Av hayvanlarının koruyucusu da, avcıların kendisine gösterdiği bu saygı ve ilgi nispetinde onlara av konusunda cömert olurdu.[309]

Eski Türklerin bu inançlarıyla bağlantılı olarak Kuzey Kafkasya bölgesinde yaşayan Karaçay-Malkar Türklerinin eski kültüründe, av hayvanlarının, bilhassa geyik ve dağ keçisi cinsinden yabanî hayvanların **"Apsatı"** adında bir koruyucusu olduğuna dair bir inanç vardır. Bu inanca göre Apsatı, koruyucusu olduğu hayvanların kendisinden izinsiz olarak avcılar tarafından avlanmasına müsaade etmezdi. Bunun aksini yapan avcılar, Apsatı tarafından çeşitli şekillerde lânetlenerek büyük felâketlerle karşılaşırlardı. Bu yüzden, avcılar ava çıkmadan önce, Apsatı'nın şerefine törenler tertip ederler; kurbanlar keserler, dualar ederler, dilekler dilerlerdi. Mesela, Yukarı Çegem bölgesinde "Apsatı Taşı" adı verilen kutsal bir kayanın olduğu yerde, sonbaharda geyik

---

[308] Tuncer Baykara, **Türk Kültür Tarihine Bakış**, AKM Yayınları, Ankara, 2001, s. 109.
[309] Ahmet Caferoğlu,"Türklerde Av Kültü ve Müessesesi", **VII. Türk Tarihi Kongresi Bildirileri**, C. I, TTK Yayınları, Ankara, 1972, s. 169.

avına çıkmadan önce burada Apsatı için törenler yapılır, kurbanlar kesilir, dualar edilir, Apsatı Taşı'nın etrafında, bir tür dinî ibadet şeklinde çeşitli danslar icra edilirdi. Karaçay-Malkar Türklerinin eski kültüründeki bu inanca göre, Apsatı başlangıçta beyaz bir dağ keçisi şeklinde, daha sonraları ise yüksek dağların tepesindeki bir tahtta oturan, heybetli, uzun ve ak sakallı ihtiyar bir adam olarak tahayyül edilmiştir.[310]

Karaçay-Malkar Türklerinin eski kültüründeki avcılıkla ilgili bu inançlar, Karaçay-Malkar sözlü edebiyatına da kuvvetli bir şekilde tesir ederek destan ve efsanelere aksetmiştir. **"Biynöger"** adlı destan bu tesirin en güzel örneklerinden biridir. Biynöger destanında; Apsatı ve onun kızı Fatima tarafından lânetlenerek felâkete uğrayan bir avcının hikâyesi konu edilmektedir.

Destanda anlatılanlara göre; Biynöger yaşadığı bölgede meşhur bir avcı olarak bilinmektedir. Hemen her gün dağlarda geyik ve dağ keçisi avlamaktadır. Öte yandan bu durum, geyiklerin ve dağ keçilerinin koruyucusu olan Apsatı'nın hoşuna gitmemektedir. Çünkü Biynöger gereğinden fazla avlanmakta, geyiklerin ve dağ keçilerinin neslini tüketmektedir. Apsatı bu yüzden Biynöger'i cezalandırmaya karar verir. Bir zaman sonra Biynöger'in ağabeyi ölümcül bir hastalığa yakalanır. Onun iyileşmesi için bir dişi geyiğin sütü gerekmektedir. Biynöger bu dişi geyiği bulmak için dağlara çıkar. Bir süre sonra aradığı dişi geyiği bulur ve günlerce onun peşinden dolaşır.

Biynöger dişi geyiğin peşinden giderken her nasılsa kendisini yalçın kayalıkların tepesinde bulur. Fakat oradan aşağıya inmesi mümkün değildir. Biynöger on beş gün boyunca yalçın kayalıkların tepesinde aç ve susuz yaşamaya çalışır. Aşağıya inmenin imkânı olmadığını anlayan Biynöger daha fazla dayanamaz ve sevgilisinin de telkinleriyle kendisini kayalıklardan aşağı atar. Bütün bu olan biteni en başından beri Apsatı planlamıştır. Biynöger'i günlerce peşinden koşturan geyik ise aslında Apsatı'nın kızı Fatima'dır. Fatima, Biynöger'i yalçın kayalıkların tepesine getirmiş, aşağıya

---

[310] Hamit Laypanlanı; Mahmut Dudalanı, **Eski Karaçay Cırla**, Mikoyan-Şahar, 1940, s. 12, 18; T. M. Haciyeva, **Malkarlılanı bla Karaçaylılanı Halk Poeziya Çıgarmaçılıkları**, Elbrus Kitap Basma, Nalçik, 1988, s. 18, 222.

inilmesi mümkün olmadığından, onu çaresiz bırakmış, gereğinden fazla avladığı geyiklerin bedelini hayatıyla ödetmiştir.[311]

İktisadi ve sosyal hayat kuvvetli bir müessese olan avcılık faaliyetiyle ilgili olarak bütün bu inançların Karaçay-Malkar Türklerinin sadece sözlü edebiyatına tesir etmekle kalmadığı; akislerinin yazılı edebiyata kadar devam ettiği görülmektedir.

Karaçay-Malkar Türklerinin çağdaş yazılı edebiyatının ilk temsilcilerinden biri olan **Kaltur Semen**'in (1750-1850) bazı eserlerinde bu tesir görülmektedir. Meselâ **"Hici"** (Sırık) adlı şiirinde sakat ya da engelli hayvanları avlamanın felâketle sonuçlanacağına işaret etmektedir. Kendisi de bir avcı olan şair, bir av sırasında ayağı aksak bir geyikle karşılaşır. Onu avlamak için sürekli geyiğin peşinden koşar. Fakat bir zaman sonra kendisini yalçın ve sarp kayalıkların tepesinde bulur. Geriye dönmesinin de imkânı yoktur. Orada mahsur kalmıştır. Şair burada aynı Biynöger gibi Apsatı'nın lânetine uğradına inanmaktadır:

Kayağa mindim da hici dedile	*Dağa çıktım sırık dediler*
Biyçem öldü da hucu dedile	*Eşim öldü avare dediler*
Allıma çıkdı bir ashak cuğutur	*Karşıma çıktı bir aksak geyik*
Sakatha tiyme Teyri suvutur	*Sakata dokunma Tanrı lânetler*
Men tohtamadım atdım ashaknı	*Ben durmadım vurdum aksağı*
Uşkoğum çarlab ciltinle çakdı	*Tüfeğim patladı, kıvılcımlar çaktı*
Kaçdı da sürdüm bir bekge bardı	*Kaçtı, takip ettim, dar bir yere vardı*
Alaydan da tas bolub kaldı	*Oradan da kayboluverdi*
Kolumda uşkoğum bir nöger kibik	*Elimde tüfeğim bir arkadaş gibi*
Beklenib kaldım Biynöger kibik	*Mahsur kaldım Biynöger gibi*
Bir canım hava, üç canım kaya	*Bir tarafım boşluk, üç tarafım kayalık*
Canım kolumda, ayağım taya.[312]	*Canım elimde, ayağım kayar gibi.*

Daha sonra şair mahsur kaldığı kayalıklardan, uzun sırıkları birbirine bağlamak suretiyle hazırlanan bir teçhizatla, aşağı indirilip kurtarılmıştır. Öte yandan şairin kurtarılması için uzun sırıklarlardan hazırlanan bu teçhizatın, şairin bu olaydan sonraki

---

[311] S.A. Goçiyalanı; R.A.K. Ortabaylanı, H.İ. Süyünçlanı, **Karaçay Halk Cırla, Moskova**, 1969, s. 11; R.A.K. Ortabayeva, "Karaçayevo-Balkarskaya Ohotniçya Poeziya", **Voprosı Folklora Narodov Karaçayevo-Çerkesii**, Çerkessk, 1983, s. 6.

[312] Kaltur Semenlanı, **Kaltur**, (Hazırlayan: Azret Semenlanı), Karaçayevsk, 2003, s. 6; bkz. **2 numaralı metin.**

hayatında önemli bir yeri olmuştur. Halk, sakat ya da engelli hayvanı avlamak isterken mahsur kalan şaire, ders olsun diye, "Hici" (Sırık) lâkabını koymuştur.[313]

Şair yine **"Endi Uvçuluk Kalsın"** (Artık Avcılık Dursun) adlı şiirinde çıkmış olduğu bir av esnasında; yaşlı bir dağ keçisini avlamak üzere iken, Apsatı'nın ikâz etmesi üzerine, avcılığı bırakmaya karar verir:

Kart cuğuturnu ışañña sala Sampaldan tartdım Ol atılmadı, sora bir tavuş Mañña bılay aytdı	*Yaşlı dağ keçisine nişan alıp* *Tetiği çektim* *Patlamadı, sonra bir ses* *Bana şöyle dedi*
Kaltur endi koy, uvnu artı Kuvdu, urunu artı kuru Adam cok, can cok, Apsatı Kesi söleşdi bolur	*Kaltur artık bırak, avın sonu* *Yoktur, kuyunun dibi kuru* *İnsan yok, canlı yok, Apsatı'nın* *Kendisi konuştu herhalde*
Ber razılık, bügünden sora Sen aythan bolsun Cuvab bolmadı Aytdım kesime Endi uvçuluk kalsın.[314]	*Helal et, bugünden sonra* *Senin dediğin olsun* *Cevap gelmedi* *Dedim kendime* *Artık avcılık dursun.*

Şairin her iki eserinde de, sıradan bir avcılık hikâyesi anlatmadığı aşikârdır. Bilâkis, bu iki eserdeki hakim tema, kaynağı çok eskiye dayanan bir tefekkürün edebiyat sahasındaki tahayyülüdür. Eski Türk sosyal hayatında çok önemli yeri olan avcılık müessesesi oldukça katı kurallarla inşa edilmiştir. Buna göre her isteyen, dilediği zaman ve dilediği şekilde avlanamaz. Bilhassa av hayvanlarının büyüyüp çoğalabilmeleri için ilkbahar ve sonbahar arasında avlanmak kesinlikle yasaktır. Hayvan türlerinin yitirilmesi kaygısı, ihtiyaçtan fazlasını tüketmemek, tabiata saygı ve çevreyi korumak, koruyucu ruhları incitmemek, eski Türklerdeki avcılık müessesesinin kaynağını teşkil eder.[315]

Bu düşünceden hareketle, şairin vermek istediği mesaj tabiatın dengesini korumakla ilgilidir. Her iki eserde de insanın tabiat ve tabiat güçleriyle mücadelesi

---

[313] Nazifa Kagıylanı, **Tinte Barıb**, Çerkessk, 1965, s. 5.
[314] Kaltur Semenlanı, **a.g.e.,** 2003, s. 46; bkz. **3 numaralı metin.**
[315] **Türklerin ve Moğolların Eski Dini** …, s. 180.

anlatılmakta ve tabiata karşı gelenlerin başlarına ne tür felâketler gelebileceği uyarısı yapılmaktadır. Benzer şekilde; Kırgız Türklerinin "Kococaş" destanında da hakim tema avcılık ve tabiat dengesinin korunmasıyla ilgilidir. Destanda verilen mesajın muhtevası; "Her kim olursa olsun, bu kişi halkın çok sevdiği bir kahraman olsa dahi, tabiatın kurallarına aykırı bir iş yaparsa öyle ya da böyle mutlaka cezasını bulur. Buradan da tabiatın dengesini bozmaya kimsenin hakkı ve gücü olmadığı fikri çıkarılır. Bu fikrin beslendiği kaynak ise soyu tükenmeye yüz tutmuş hayvanlara karşı dengeli bir şekilde yaklaşılmasını isteyen atalarımızın ta eski çağlardan gelen bir çağrısı ve nasihatidir."[316]

I. 1. 3. Kamlık, Büyücülük ve Üfürükçülük

İslâm öncesi dönemde eski Türklerin dinî inançlarında büyü, sihir, kehânet, falcılık, cincilik faaliyetlerinin önemli bir yeri olup; dinî merasimleri yöneten ve bu merasimlerle bağlantılı olarak söz konusu bu tür faaliyetleri gerçekleştiren kişilere de "Kam" adı verilmiştir. Kaşgarlı Mahmut "Kam" kelimesini Arapçaya "kâhin" şeklinde tercüme etmiştir. Kamlar, tanrılarla, ruhlarla ve cinlerle ilişki kurabildiğine inanılan kutsal ve seçkin kimselerdir.[317]

Kamlar yalnızca din adamı değil; aynı zamanda hekimlik, büyücülük ya da sihirbazlık vazifesini de görmüşlerdir. Onlar büyü yapar, efsunlu sözler söyler, insanların içinden geçenleri bilir, gâipten haber verir; bilhassa insanlara musallat olan kötü ruhlar ve cin çarpması gibi hastalıkları kendilerine has birtakım yöntemlerle tedâvi ederlerdi.[318]

Kamlık vazifesini yapan kimseler genellikle erkek olmakla birlikte az da olsa kadınlar arasından çıkmış olan kamlar da vardı. Bilhassa cin, şeytan ve kötü ruh gibi

---

316 Gülzura Cumakunova, "Kırgız Destanlarından Kococaş Destanı", **Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri**, Ankara, 2002, s. 161.
317 Günay Tümer; Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara, 1993, s. 84.
318 Abdülkadir İnan, **Eski Türk Dini Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1976, s. 54; Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, TTK Yayını, Ankara, 1995, s. 73.

tabiat üstü varlıklar tarafından musallat olmuş kişileri tedavi eden, bunların arınma merasimlerini yöneten kamlar genellikle kadın olup bunlara “Kam Katun” denilirdi.[319]

Eski Türk kültürüyle bağlantılı olarak elbette Karaçay-Malkar Türklerinin eski dinî inançlarında da bu tür faaliyetler ve kişiler yer almış olup, hatta İslâm dinini kabul etmelerinden sonra bile uzun bir müddet bu eski inançların izleri devam etmiştir. İslâm öncesinde Karaçay-Malkar Türklerinin eski dinî inançlarında, yukarıda izah etmeye çalıştığımız “Kamlık” vazifesini yapanlar genellikle kadın olup, bunlara “kâhin, büyücü, sihirbaz, cadı, üfürükçü” anlamına gelen “Obur”, “Kurtha” ya da “Bilgiç” denilmiştir. Bunlar da aynı “Kam Katun”lar gibi bilhassa insanlara musallat olan kötü ruhları kovmak için düzenlenen arınma merasimlerini yönetirler; büyü, sihir vb. yöntemlerle hastaları tedavi ederlerdi.[320]

Kaltur Semen’in **“Orusbiyları ~ Ekinçi Emina”** (Orusbiy Aşireti ~ İkinci Veba Salgını) adlı eserinde; büyü ve sihirle halkı veba hastalığından koruyan bir kadından bahsedilmektedir:

Haparıbız cürüydü şaytan bla, cin bla	*Hikayemiz anlatılıyor, şeytan ile, cin ile*
Sımayılnı katını obur Cannethan	*İsmail’in karısı üfürükçü Cannethan*
Eminanı Bashañña koymadı	*Vebayı Bashan’a sokmadı*
Hıynı bla, cek bla.[321]	*Büyü ile, cin ile.*

19. yüzyıl başlarında, önceleri Malkar’da Bızıngı vadisinde yaşayan Orusbiy aşireti içerisinde baş gösteren birtakım toprak anlaşmazlıkları sonucu aşiretin bir kısmı burayı terk ederek Baksan vadisine yerleşmiştir. Ancak, Baksan vadisine gelip yerleşenler arasında toprakları paylaşma konusunda yine bir anlaşmazlık baş gösterince, bunlar da kendi aralarında bölünmüş ve Baksan vadisini terk ederek Karaçay’da Teberdi vadisine göç etmişlerdir. Teberdi vadisinde Camagat adı verilen bir bölgeye yerleşerek burada yeni bir köy kuran Orusbiy aşireti, 1801-1814 yılları arasında baş gösteren kuvvetli bir veba salgınına maruz kalmıştır.

---

319 **Türklerin ve Moğolların Eski Dini** …, s. 63.
320 **Karaçay-Malkar Mifle** …, s. 479.
321 **Eski Karaçay Cırla** …, s. 36. bkz. **4 numaralı metin.**

Veba salgını sebebiyle köy halkının tamamına yakını hastalıklar dolayısıyla hayatını kaybeder. Kurtulmayı başarabilen pek az insan da köyü terk ederek Baksan vadisine geri döner. Eserde anlatılanlara göre; Baksan vadisine geri dönen bu insanlar dolayısıyla veba salgınından haberdar olan Baksan vadisi halkı kendi köylerine veba hastalığının girmesini engellemek için birtakım çareler aramakta; çözümü de büyü ve sihirde bulmaktadırlar. Nitekim eserde de "Üfürükçü Cannethan" adlı bir kadının büyü ve sihir yardımıyla veba illetini Baksan vadisine sokmadığından bahsedilmektedir.[322]

I. 2. İslâmiyetten Sonraki Dinî Temalar

Türklerin, İslâm dinini yaygın şekilde kabul edip Müslüman olduktan sonra, medreselerde din bilginleri ile tekke ve dergahlarda sufîler tarafından oluşturulan dinî ve tasavvufî edebiyat geniş anlamda "Türk-İslâm Edebiyatı" olarak adlandırılmıştır. Bilhassa XI-XII. asırlarda, Hoca Ahmet Yesevî'nin basit ve anlaşılır bir dille yazmış olduğu "hikmet" adlı dinî şiirlerinin, Türklerin İslâm dinini yaygın bir şekilde kabul etmesinde çok büyük etkisi olmuştur.[323]

İslâm dininin yaygın olarak kabul edilmesi oldukça geç dönemlerde olmakla birlikte çok hızlı bir benimseme ve olgunlaşma süreci yaşayan Karaçay-Malkar Türklerinde de aynı şekilde halka İslâm dinini öğretmek ve benimsetmek maksadıyla bir dinî edebiyat akımı teşekkül etmiştir. Bilhassa Davut Şavay-Abayhan, Kâzim Möçü ve Süleyman Çabdar gibi şairlerin eserlerinde daha çok itikadî ve ibadetlerle ilgili unsurların ele alındığı görülmekte, tasavvufî konulara girilmediği dikkat çekmektedir.

I. 2. 1. İtikadî Unsurlar

İslâm inancına göre itikat, imânın esasları ve buna ilişkin tasdik, inkâr, küfür gibi hususların detaylı bir biçimde tartışılmasını sağlayan hüküm ve prensiplerdir. İslâm anlayışına göre imân kavramı ise "Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak" şeklinde tanımlanır. Bu inanca sahip bulunan kimseye "mümin", inancının gereğini tam bir teslimiyetle yerine

---

[322] **Eski Karaçay Cırla** …, s. 34-35.
[323] Abdurrahman Güzel, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006. s. 70.

getiren kişiye de “Müslim” denir. Bir insanın mümin olması “Kelime-i Şehâdet”in muhtevasına inanmasıyla gerçekleşir. “Allah’tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed’in Allah’ın kulu ve peygamberi olduğuna” inanan bir insan, bununla birlikte Hz. Muhammed’in tebliğ ettiği imân esaslarını da kabul etmiş olur.[324]

I. 2. 1. 1. Allah

İslâm inancına göre Allah, eşi ve benzeri olmayan, kâinatı ve kâinattaki bütün her şeyin yaratıcısıdır ve övülmeye lâyık tek varlıktır. Tevhid inancı, yani; Allah’ın varlığına, birliğine, O’ndan başka ilah olmadığına, eşi ve benzeri bulunmadığına inanmak, İslâm’ın temelini ve imânın esasını oluşturur.[325]

Sovyet egemenliği öncesindeki Karaçay-Malkar şiirinde müstakil olarak “Allah”ı konu alan herhangi bir eser mevcut değildir. Ancak pek çok eserde İslâmî görüşe uygun olarak “Allah”ın isminden ve sıfatlarından bahsedilmektedir. Karaçay-Malkar yazılı edebiyatının en önemli ve en büyük şairlerinden biri olarak kabul edilen **Kâzim Möçü**’nün (1859-1945) **“Allahğa Mahtav”** (Allah’a Övgü) adlı eserinin başlığı ve girişinde “Allah”ın ismi geçiyorsa da, eserin bundan sonraki kısmında, yalnız Allah’ı anlatan mısralar olmayıp; genel olarak İslâm’ın esasları anlatılmaktadır:

Mahtav bolsun bir Allahğa bu kelâm	*Övgü olsun bir Allah’a bu kelâm*
Fayğambarğa bolsun salavat-salam	*Peygambere olsun salavat-selâm*
Sora bolsun ashabına, alina	*Sonra olsun ashabına, âline*
Andan sora Musliymannı barına.[326]	*Ondan sonra Müslümanların hepsine.*

Kâzim Möçü’nün **“İyman-İslam”** (İman-İslâm) adlı eserinin bir bölümünde ise yine İslâmî görüşe uygun olarak; yalnız Allah’a mahsus olan bazı sıfatları; Allah’ın birliği, eşi ve benzeri olmadığı, öncesi ve sonrasının olmadığı, her yerde nâzır ve her şeye kâdir olduğu ifade edilmektedir:

Allah birdi, koşağı cokdu, hakdı	*Allah birdir, eşi yoktur, haktır*
Harkim añña kerekli bollukdu	*Herkes O’na muhtaç olacaktır*

[324] Mustafa Sinanoğlu, “İmân”, **TDVİA**, C. 22, İstanbul, 2000, s. 212.
[325] Ergün Çapan, **Bir Müslümanın Yol Haritası**, Işık Yayınları, İstanbul, 2011, s. 46.
[326] Kâzim, **Nazmula-Zikirle-Poemala**, (Hazırlayan: Abdullah Begiylanı), Nalçik, 1996, s. 81; bkz. **5 numaralı metin.**

Avvalı cokdu, andan alğın bolmaz Ahırı cok, andan artha zat kalmaz	*Evveli yoktur, O'ndan önce bir şey olmaz* *Ahiri yok, O'ndan geriye bir şey kalmaz*
Uşamaydı ol, añña uşağan cok kişi Bol degenley bolub kalır har işi	*Benzemez O, O'na benzeyen yok kimse* *Ol deyince oluverir her işi*
Kökde tüyül, cerde tüyül ullu Allah Artda tüyül, alda tüyül sıylı Allah	*Gökte değil, yerde değil yüce Allah* *Arkada değil, önde değil yüce Allah*
Har halknı carathan Ol'du, sözümü al Bir Allahğa sen bu künde iyman sal.[327]	*Her milleti yaratan O'dur, sözümü al* *Bir Allah'a sen bu günde iman et.*

Yahya Kappuş'un **"Allahdan Korkmak Bılaydı"** (Allah'tan Korkmak Şöyledir) adlı eserinde Allah korkusu işlenmektedir. Şair eserinde, Allah'tan korkmanın, O'nun emirlerine uyup, yasaklarından sakınmak olduğunu ifade etmektedir:

Allahdan korkğannı Segiz zatda bolad ışanı Birinçisi közündedi Aytayım añıla anı	*Allah'tan korkmanın* *Sekiz şeyde olur alâmeti* *Birincisi gözündedir* *Söyleyim de anla bunu*
Allahdan korkğannı közü Köz ziynanı etmeydi Kulluğun etgenden başha Havlelikge ketmeydi.[328]	*Allah'tan korkanın gözü* *Göz zinası etmez* *Kulluk etmekten başka* *Vaktini boşa geçirmez.*

I. 2. 1. 2. Melekler

İslâm dinine göre, meleklerin varlığına inanmak, imânın esaslarındandır. Yani, İslâm dininde meleklerin varlığına ve İslam dininin melek görüşüne inanmayan bir kişi imân etmiş sayılmaz. Melekler doğrudan Allah'ın emirlerine göre hareket ederler ve kendi iradeleri yoktur, yani inisiyatif kullanamazlar. İslâm dinine göre melekler; yemeyen, içmeyen, erkeklik ve dişiliği olmayan, uyumayan, günah işlemeyen, gözle görülmeyen, nuranî varlıklar olarak nitelenmişlerdir.[329]

327 Hacı Lokman Asanî el-Balkarî, **Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ**, Temirhan-Şura, 1909, s. 35; bkz. **6 numaralı metin.**
328 Yahya Afendi Kappuşlanı, **İyman-İslam**, (Hazırlayanlar: Muhammat Bicilanı, Sekinat Bicilanı, Alim Albotlanı), Moskova, 1992, s. 52-53; bkz. **7 numaralı metin.**
329 Lütfi Şentürk; Seyfettin Yazıcı, **Diyanet İslâm İlmihali**, Ankara, 1996, s. 36.

Meleklere imân ve onlarla ilgili olarak; sahip olduğu bazı özellikler, belli başlı büyük melekler gibi bazı hususlar, **Kâzim Möçü**'nün **"İyman-İslam"** (İman-İslâm) adlı eserine de İslâmî görüşe uygun olarak aksetmiştir:

Mölekle Allahnı sıylı kulları Allahğa kulluk etedile har barı	*Melekler, Allah'ın üstün kulları* *Allah'a kulluk ediyorlar tamamı*
Allahnı buyruğun bir da koymayla Köz cumub açhança assı bolmayla	*Allah'ın buyruğundan asla çıkmazlar* *Göz kapayıp açar gibi, âsi olmazlar*
Aşamayla, içmeyle, cuklamayla Erkeklik, tişilikni oylamayla	*Yemezler, içmezler, uyumazlar* *Erkekliği, dişiliği bilmezler*
Unutmay tur aythanlarımı al da Möleklege iynan sen bu halda.[330]	*Unutma söylediklerimi tut ezberde* *Meleklere inan sen bu hâlde.*

Kur'an-ı Kerim'de veya hadislerde meleklerin sayıları ve çeşitleri tam olarak belirtilmemiştir. Bununla birlikte bazı meleklerin görevleri gerek Kur'an-ı Kerim'de ve gerekse hadislerde geçmektedir. İslam dinine göre özellikle dört büyük melek olarak anılan dört büyük melek vardır. Bunlar: Cebrâil, Azrâil, Mikâil ve İsrâfil'dir. Bu dört meleğin her biri belli bir görevi yerine getirmektedir.

I. 2. 1. 2. 1. Cebrâil

İslâm dinine göre dört büyük melekten biri olan Cebrâil'in başlıca görevi peygamberlere Allah'ın vahiylerini bildirmek ve Allah'ın emir ve yasaklarını iletmektir. Yani, Allah ile peygamberler arasında bir aracı vazifesini görmektir. Allah'ın Hz. Muhammed'e peygamberlik görevini Cebrâil tevdi etmiştir. Ayrıca, 23 yıla yakın bir süre içerisinde Kuran-ı Kerim ayetlerini Hz. Muhammed'e Cebrâil ulaştırmıştır.[331]

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde; dört büyük melekten biri olan Cebrâil'in adı ilk olarak; Hz. İbrahim ve İsmail Kıssası'nda geçmektedir:

---

[330] **Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ** …, s. 36; bkz. **6 numaralı metin.**
[331] **Diyanet İslâm İlmihali** …, s. 37.

Kıçırdı añña Cabırayıl, aythanıñı etmediñ	*Bağırdı ona Cebrail, söylediğini yapmadın*
Kurman etip, alıka süygeniñe cetmediñ.[332]	*Henüz sevdiğini kurban edip gelmedin.*

Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'i Allah'a kurban etmekte tereddüt etmesi ya da geciktirmesi üzerine Cebrail, Hz. İbrahim'i sertçe uyararak; Allah'a sürekli kurbanlar sunduğunu, fakat en çok sevdiği şeyi kurban etmekte tereddüt ettiğini söylemektedir.

İsmail Akbay'ın (1874-1937) **"Mavlut"** (Mevlid-i Şerif) adlı eserinde, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in, Miraç'a yükselmesi sırasında, Cebrail ile olan münasebeti şöyle anlatılmaktadır:

Bir keçe Mekkâda kesim cuklab turğanlay	*Bir gece Mekke'de tek başıma uyurken*
Men ilgenib uyandım, Cabrayil kıçırğanlay	*Ben irkilip uyandım, Cebrail seslenince*
Kördüm meni katımda öre turub Cabrayil	*Gördüm, yanımda ayakta duruyor Cebrail*
Aytdı maññа ya Rasul, çakıradı Allah seni bil	*Dedi bana ya Resul, çağırıyor Allah seni bil*
Cabrayilge men aytdım, endi neçik eteyim	*Cebrail'e ben dedim, şimdi ne yapayım*
Tanımağan cerimde kesim kalay keteyim	*Bilmediğim yerde kendi başıma nasıl gideyim*
Bılay ete turğanlay Cabrayil kelgendi	*Bu haldeyken Cebrail çıka gelmiş*
Ullu Allahnı salamın fayğambarğa bergendi.[333]	*Yüce Allah'ın selâmını peygambere vermiş,*

İsmail Semen'in (1891-1981) bir eserinde, Hz. Muhammed Peygamber methedilirken, Cebrail'in Hz. Muhammed'e öğretmenlik (yol göstericilik) ettiği ifade edilmektedir:

Cabraildi ustazıñ	*Cebrâil'dir öğretmenin*
Başıñdadı altın tacıñ	*Başındadır altın tacın*
İlmuñ lavhul mahfuzdan	*İlmin levhü'l- mahfuzdan*
Kurannı bildiñ hafızden.[334]	*Kuran'ı bildin ezberden.*

Yahya Kappuş'un (1905-1986) bir eserinde ise; Hz. Musa Peygamber ve kavminin Kızıldeniz'i ikiye yarıp karşı tarafa geçerken; onu takip eden Firavun'un, ikiye ayrılan denizin tekrar birleşmesi ve suların altında kalması üzerine; herhalde

[332] Kâzim, **Nazmula-Zikirle-Poemala**, (Hazırlayan: Abdullah Begiylanı), Nalçik, 1996, s. 127; bkz. **8 numaralı metin.**
[333] İsmail Akbaylanı, **Zikirle-Mavlut**, (Hazırlayan: Abul-Kerim Bayramuklanı), Çerkessk, 1991, s. 5; bkz. **9 numaralı metin.**
[334] İsmail Semenlanı, "Zikirle", **As-Alan Jurnal**, S. 1 (4), Moskova, 2001, s. 377; bkz. **10 numaralı metin.**

imana gelerek kelime-i şehadet getirmesini önlemek için Cebrâil'in Firavun'un ağzına vurması ifade edilmektedir:

Fırğavun suvdan korkğunçu	*Firavun ırmaktan korkmadan önce*
Kâfır bolğanlay turğandı	*Kâfir olarak yaşamıştı*
Korkub iman salğanında	*Korkup imana geldiğinde*
Cebrail avzuna urğandı.[335]	*Cebrâil ağzına vurmuştu.*

I. 2. 1. 2. 2. Azrâil

İslâm dinine göre dört büyük melekten biri olan Azrâil, Allah'ın kendisine verdiği emirle, eceli tamamlanmış canlıların ruhlarını almakla görevli olan melektir.[336] Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde Azrâil'in can almaya geldiği zaman insanların düştüğü durum şöyle tasvir edilir:

Can almaknı hallarından bezerse	*Can vermenin hallerinden bezersin*
Azırayılnı körseñ, umut tizerse	*Azrâil'i görürsen ümit dizersin*
Duniyadan kuvançıñ bla keterse	*Dünyadan sevincinle gidersin*
İynanma duniyağa, aldar ol miskin	*İnanma dünyaya, aldatır o, miskin*
Azırayıl kelir, alır canıñı	*Azrâil gelir, alır canını*
Can alğanda kaltıratır sanıñı	*Can alırken titretir bedenini*
Cuvuklarıñ talar cıyğan malıñı	*Akrabaların yağmalar malını*
İynanma duniyağa, aldar ol miskin.[337]	*İnanma dünyaya, aldatır o, miskin.*

Azrail'in, Hz. Muhammed'in ruhunu almaya gelmesi ve peygamberimizin vefat etmeden önce Azrâil ile olan konuşmaları çok canlı bir şekilde anlatılmaktadır:

Maññа izin barmıdı üyügüzge kirirge	*Bana izin var mı, evinize girmek için*
Ol nür bolub carıthan betigizni körürge	*Nur saçan yüzünüzü görmek için*
Eşik açdı, kel dedi, Azrayilge Fatima	*Kapıyı açtı, gel dedi, Azrâil'e Fatma*
Kirib keldi Azrayil fayğambarnı katına	*Girip geldi Azrâil, peygamberin yanına*
Kelgenmise sen maññа ziyaratımı etgerge	*Geldin mi sen, beni ziyaret etmeye*
Oğese keldiñmi canımı alıb keterge	*Yoksa geldin mi, canımı alıp gitmeye*

[335] Yahya Afendi Kappuşlanı, **İyman-İslam**, (Hazırlayanlar: Muhammat Bicilanı, Sekinat Bicilanı, Alim Albotlanı), Moskova, 1992, s. 87; bkz. **11 numaralı metin**.
[336] **Diyanet İslâm İlmihali** …, s. 37.
[337] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 60; bkz. **12 numaralı metin.**

Men kelgenme buyursañ canıñı alıb keterge	*Ben geldim izin verirsen canını almaya*
Ziyaratıñı bitdirib sen aythannı eterge.[338]	*Ziyareti bitirip, senin dediğini yapmaya.*

I. 2. 1. 2. 3. Mikâil

İslâm dinine göre dört büyük melekten biri olan Mikâil, insanların rızıklarını ulaştırmak ve Allah'ın iradesine göre tabiat olaylarını düzenlemekle görevli melektir.[339] Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde Mikâil'in kendisine mahsus özelliklerini anlatan herhangi bir eser mevcut değildir. Dört büyük melek anlatılırken sadece ismi zikredilmektedir:

Dağıda biligiz ey mukmin kulla	*Yine de biliniz ey mümin kullar*
Aladan törtüsü artık sıylıdıla	*Onlardan dördü daha üstündürler*
Biri Cebrâildi, biri Mikâil	*Biri Cebrâil'dir, biri Mikâil*
Biri İsrâfildi, biri Azrâil.[340]	*Biri İsrâfil'dir, biri Azrâil.*

I. 2. 1. 2. 4. İsrâfil

İslâm dinine göre dört büyük melekten biri olan İsrâfil'in başlıca görevi, Allah'ın emriyle kıyamet günü iki defa Sûr'a üflemektir. Sûr'u ilk üflemesiyle bütün canlılar ölecek ve dünya hayatı sona erecek; ikinci defa üflemesiyle ölen bütün canlılar tekrar dirilecek ve ahiret hayatı başlayacaktır.[341] Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde İsrâfil'in görevi şöyle anlatılmaktadır:

Ol kün İsrâfil sûrun avuzuna salır	*O gün İsrâfil sûrunu ağzına alır*
Üfkürüb har bir savnu canın alır	*Üfleyip her bir canlının ruhunu alır*
Kırk cılğa düniya buzulub kalır	*Kırk yıl dünya bozuk halde kalır*
Ekinçi da İsrâfil sûrun alır	*İkinci kere İsrâfil sûrunu alır*
Biyağı sûr ekinçi üfkürülür	*Aynı sûr ikinci kere üflenir*
Ölgenle bir da kalmayın tirilir.[342]	*Ölenlerin hepsi tekrar dirilir.*

338 **Zikirle-Mavlut** …, s. 52; bkz. **9 numaralı metin.**
339 **Diyanet İslâm İlmihali** …, s. 37.
340 **Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ** …, s. 36. bkz. **6 numaralı metin.**
341 **Diyanet İslâm İlmihali** …, s. 37.
342 **Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ** …, s. 38-39. bkz. **6 numaralı metin.**

I. 2. 1. 2. 5. Kirâmen Kâtibîn

İslâm dinine göre dört büyük melek dışında, görevleri icabı sürekli insanlarla birlikte olan, insanların yaptıkları iyilik ve kötülükleri yazan melekler vardır. Bunlara "Kirâmen Kâtibîn" (Yazıcı Melekler) denir. İslâm inancına göre bu melekler her insanın sağ ve sol omzunda yer alır; sağ tarafta olan iyi davranışları, yani sevapları kaydeder; sol tarafta olanı kötü davranışları, yani günahları kaydederler.[343] Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde şöyle anlatılırlar:

Har adamğa ekişer mölek cetedile Günahın, suvabın defter etedile	*Her insana ikişer melek gelirler* *Günahını, sevabını defter ederler*
Sıylı cazıvçudu alanı atları Başdan ayak nurdu alanı zatları.[344]	*Kirâmen Kâtibîn onların isimleri* *Baştan sona nurdur onların bedenleri.*

I. 2. 1. 2. 6. Münker ve Nekîr

İslâmî inanca göre, insanlar öldükten sonra onları mezarda sorgulayan meleklerdir. Her ikisine birden "Münkereyn" de denir. Münker ve Nekîr adlı meleklerin yaptıkları sorgulama neticesinde kabir hayatının cennet mi, yoksa cehennemde mi geçeceği belirlenir.[345] Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde Münker ve Nekîr adlı sorgu meleklerinin bazı özellikleri ve kabir sorguları şöyle anlatılmaktadır:

Adamla da, kömüp, kaytıp keterle Mıçımayın Munkir, Nakir ceterle	*İnsanlar da, gömüp, dönüp giderler* *Gecikmeden Münker, Nekir gelirler*
Allah, fayğambardan suval eterle Ullu gitçe koymay, alay tinterle	*Allah, peygamber hakkında sual ederler* *Büyük, küçük demeden, öyle araştırırlar*
Munkir ursa seni kökge mindirir Nakir ursa seni cerge siñdirir	*Münker vursa seni göğe çıkarır* *Nekir vursa seni yere batırır*
Munkirni avzundan otla çaçılır Kabırğa cahanim eşik açılır.[346]	*Münker'in ağzından ateşler saçılır* *Mezara cehennem kapısı açılır.*

---

[343] **Diyanet İslâm İlmihali** …, s. 37.
[344] **Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ** …, s. 36; bkz. **6 numaralı metin.**
[345] **Diyanet İslâm İlmihali** …, s. 37.
[346] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 83; bkz. **5 numaralı metin.**

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şairlerinden **Nuh Kuday** (1868-1931) ise Münker ve Nekîr adlı melekleri şöyle anlatmaktadır:

Munkir, Nakir degeniñ	*Münker, Nekir dediğin*
Tar kabırda coluğur	*Dar mezarda karşılar*
Ol kabırnı içinde	*O mezarın içinde*
Saññа soruv sorulur	*Sana soru sorulur*
Munkir, Nakir kelir bizge	*Münker, Nekir gelir bize*
Suval eter sizge-bizge	*Sual eder size, bize*
Büsüremez sözübüzge	*İtibar etmez sözümüze*
Tebinir ol közübüzge.[347]	*Vurur o gözümüze.*

I. 2. 1. 3. Kitaplar (Tevrat, Zebur, İncil, Kuran-ı Kerim ve Suhuflar)

İslâm dinine göre, imânın şartlarından biri de kitaplara inanmaktır. Bu kavram, Allah tarafından bazı peygamberlere kitaplar indirildiğine ve bu kitapların indirildikleri zaman muhtevalarının tamamıyla doğru ve gerçek olduğuna inanmak demektir. İslâmî inanca göre Allah tarafından peygamberlere gönderilmiş dört büyük kitap vardır. Bunlar sırasıyla; Tevrat, Zebur, İncil ve Kuran-ı Kerim'dir.

İslâm inancına göre Tevrat, Hz. Musa Peygambere; Zebur, Hz. Davut Peygambere; İncil, Hz. İsa Peygambere indirilmiştir. Bu kitapların hepsi de İslâm dinine göre haktır, ancak sonradan tahrif edilerek değiştirildikleri için Allah katında bir geçerlilikleri kalmamıştır. Allah tarafından gönderilen son kitap Kuran-ı Kerim olup, yine son peygamber olan Hz. Muhammed'e gönderilmiştir. Tahrif olmayan ve değiştirilmeyen tek kitap Kuran-ı Kerim'dir. [348]

Bunun dışında, İslâm dinine göre, bir de "Suhuf" (sahifeler, sayfalar) şekline adlandırılan ve Allah tarafından dört peygambere gönderildiğine inanılan ilâhî risâleler vardır. Bunlar sırasıyla; Hz. Adem, Hz. Şît, Hz. İdrîs ve Hz. İbrahim peygamberlere gönderilmiştir. Ancak bunlar kitap değildir ve yukarıda belirtilen dört büyük kitapla karıştırılmamalıdır. [349] Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde; Allah

---

[347] Tamara Bittirlanı, **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat**, Nalçik, 2002, s. 266; bkz. **13 numaralı metin.**
[348] Muhammed Hamidullah, **İslâm'a Giriş,** (Çeviren: Cemal Aydın), TDV Yayınları, Ankara, 2010, s. 90.
[349] **İslâm'a Giriş** …, s. 91.

tarafından peygamberlere indirilen suhuf ve kitaplar kronolojik olarak şöyle anlatılmaktadır:

Üçünçüsü sen iynanıb et hiysab Allah kökden tüşürdü cüz tört kitab	*Üçüncüsü, sen inanıp, et hesap* *Allah gökten indirdi yüz dört kitap*
Bil aladan cüzüsü capırakdı Törtüsü ullu, da barısı hakdı	*Bil onlardan yüzü suhuftur* *Dördü büyük, hepsi de haktır*
Tört ulludan biri Tavrat, biri İncil Biri Zebur, biri sıylı Kur'ân, bil	*Dört büyükten biri Tevrat, biri İncil* *Biri Zebur, biri yüce Kur'ân, bil*
Cüzden onun alğın Adem alğandı Cıyırma onu İdirisge barğandı	*Yüzden onunu önce Adem almış* *Otuzu İdris'e verilmiş*
Eki cıyırma on Şit faygambar alğandı On kitabı İbrahimge kalğandı	*Ellisini Şit Peygamber almış* *On sahifesi İbrahim'e kalmış*
Tavratnı tüşürdü Allah, Mussağa İncilni bergendi sıylı İssağa	*Tevrat'ı indirdi, Allah, Musa'ya* *İncil'i vermiş yüce İsa'ya*
Zeburnu Davud faygambarğa berdi Kurannı Ahmatha tiyişli kördü	*Zebur'u Davud Peygamber'e verdi* *Kur'ân'ı Ahmed'e münasip gördü*
Barını hukmusun buzğandı Kuran Kurannı hukmusu buzulmaz iynan	*Hepsinin hükmünü bozmuş Kur'ân* *Kur'ân'ın hükmü bozulmaz inan*
Hallarıñı şeriyatha uşat da Kitablağa iynan sen bu sıfatda. [350]	*Hâllerini şeriata uydur da* *Kitaplara inan sen bu hâlde.*

I. 2. 1. 4. Peygamberler

İslâm dinine göre, imânın şartlarından biri de peygamberlere inanmaktır. Peygamberler, Allah tarafından bir dini veya dinî öğretiyi yaymakla görevlendirildiğine inanılan kişilerdir. İslâm inancına göre peygamberler, Allah'ın dünyadaki elçisi kabul edilmektedirler. Kur'an-ı Kerim'de; Allah'ın insanlara pek çok peygamber gönderdiği bahsi geçmekte ve bu peygamberlerden ancak 28 peygamberin ismi zikredilmektedir. Hz. Adem hem ilk insan ve hem de ilk peygamber; Hz. Muhammed ise son

[350] **Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ** …, s. 36-37; bkz. **6 numaralı metin.**

peygamberdir.[351] Bu mevzu, Sovyet egemenliğinden önceki Karaçay-Malkar şiirinde de aynı şekilde anlatılmaktadır:

Avvalı bizni ullu atabız Adem Artları Muhammed Aleyhisselâm	*İlki bizim büyük atamız Adem* *Sonları Muhammed Aleyhisselâm*
Köb fayğambar keldi aralarında Sıylı Allah ciberib halkğa barın da	*Çok peygamber geldi ikisinin arasında* *Yüce Allah gönderip insanlara tamamını da*
Kur'ânda eskerilgen cıyırma segiz Atların aytayım sizge bilsegiz	*Kur'ân'da belirtilen yirmi sekiz* *İsimlerini söyleyeyim size bilseniz*
Adem, İdris, Nuh, Hud, biri Yunus hak Salıh, İbrahim, İsmail, biri Ishak	*Adem, İdris, Nuh, Hûd, biri Yunus hak* *Salih, İbrahim, biri İshak*
Yakub, Yusuf, Lut bla Harun, Mussadı Zekeriyya, Yahya, biri İssadı	*Yakup, Yusuf, Lût ve Harun, Musa'dır* *Zekeriya, Yahya, biri İsa'dır*
Zülkif, Elyasa, İlyasdı, Eyyub Davud, Süleymandı, biri Şuayub	*Zülkif, Elyasa, İlyas'tır, Eyüp* *Davud, Süleyman'dır, biri Şuayıp*
Üzeyir, Lokman, Zulkarneynde hiylâf bar Artları bizni Muhammed fayğambar.[352]	*Üzeyir, Lokman, Zülkarneyn'de ihtilaf var* *Sonları bizim Muhammed Peygamber.*

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde bazı belli başlı peygamberlere mahsus şiirler ve bazı şiirlerin içerisinde yer alan mısralar mevcuttur. Bunlar sırasıyla Hz. İdris, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Davut, Hz. Yusuf ve Hz. Muhammed peygamberlerdir.

I. 2. 1. 4. 1. Hz. İdris

Hz. İdris, Kuran-ı Kerim'de ismi zikredilen peygamberlerden biri olup; kumaşı ve kumaştan elbise dikmeyi ilk kez onun ihdas ettiğini; insanların da onun sayesinde hayvan derileri giymekten kurtulup, kumaştan elbiseler giymeye başladıkları söylenir. [353] Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde de Hz. İdris Peygamberin bu özelliği anlatılmaktadır:

---

[351] Abdullah Aydemir, **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler**, TDV Yayınları, Ankara, 1996, s. 1-2.
[352] **Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ** …, s. 37; bkz. **6 numaralı metin.**
[353] **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler** …, s. 43.

Bismillâh deb zem-zem suvla içerge	*Bismillah deyip zemzem suları içmeye*
Ullu Allah günahladan keçerge	*Yüce Allah'tan günahların affını dilemeye*
İdris nabi bizge hulla biçerge	*İdris peygambere cennet giysisi diktirmeye*
Nasıb etgin, ya Rabbana, ya Zalcalal.[354]	*Nasip et, ya Rabbena, ya Zülcelal.*

I. 2. 1. 4. 2. Hz. Nuh

İslâm inancına göre Hz. Nuh, büyük peygamberler arasında sayılan, kendisine inanmayan kavmi tufan ile helâk edilen peygamberdir. Kur'ân-ı Kerim'in "Nuh" suresinde tevhid mücadelesi anlatılmaktadır. Hz. Nuh, kavminin putperestlikten, zalimlikten ve azgınlıktan vazgeçmediğini görünce, kavmini cezalandırması için Allah'a dua etmiştir. Allah da onun duasını kabul etmiş ve inkârcı kavminin tûfanla helâk edileceğini, kendisinin ve inananların kurtulacağını bildirerek bir gemi yapmasını istemiştir. Geminin inşası tamamlandıktan sonra her hayvan türünden birer çift, Hz, Nuh'un, boğulmasına hükmedilenler dışındaki, aile fertleri ve imân eden diğer kimseler gemiye bindirilmiştir. Sonrasında, Allah'ın emriyle yeryüzünde büyük bir tufan teşekkül etmiş, Hz. Nuh ve kendisine inananlar dışındaki herkes helâk olmuştur.[355]

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinin en önemli temsilcilerinden biri olan **Davut Şavay-Abayhan**'ın **"Nuh Fayğambar"** (Nuh Peygamber) adlı eserinde, Hz. Nuh'un gemisiyle yol alırken selâmına karşılık verilmemesi sebebiyle, geminin çarparak Elbruz dağının tepesini ikiye ayırdığından bahisle, insanların türlü felâketlere maruz kaldıkları halde bundan ders almadıkları anlatılmaktadır:

Mından alğa köb cıllada	*Bundan çok yıllar öncesinde*
Nuh fayğambarnı kemesi	*Nuh peygamberin gemisi*
Cüze ketib Karaçayda	*Yüzerek yol aldı, Karaçayda*
Mingitavğa keldi kesi	*Elbruz dağına geldi kendisi*
Fayğambarnı salamına	*Peygamberin selâmına*
Cuvab bolmay ketgendi	*Verilmeyince karşılık*
Nuh kemesi anı cırıb	*Nuh'un gemisi kesmiş*
Başın ayrı etgendi	*Tepesinde oluşmuş bir yarık*

[354] İsmail Semenlanı, "Zikirle", **As-Alan Jurnal**, S. 1 (4), Moskova, 2001, s. 352; bkz. **14 numaralı metin.**
[355] Ömer Harman, "Nuh", **TDVİA**, C. 33, İstanbul, 2007, s. 226.

Suv kıyama, ot kıyama	*Su kıyameti, ateş kıyameti*
Barısın da kördü insan	*Hepsini gördü insan*
Endi neden öterse	*Artık neyle sınanırsın*
Körgüztür kelir zaman.[356]	*Gösterir gelecek zaman.*

I. 2. 1. 4. 3. Hz. İbrahim ve Hz. İsmail

Hz. İbrahim, Kur'an-ı Kerim'de isminden ve muhtelif kıssalarından çokça bahsedilen bir peygamberdir. Allah, Hz. İbrahim'e samimiyetinden dolayı "Halil" yani "dost" sıfatını vermiştir. Ayrıca, Hz. İbrahim'in "Hanîf" yani Allah'ın birliğine inanan ve Allah'a ortak koşmayan biri olduğu özellikle belirtilmiştir. Hz. İbrahim hakkında, Kur'an-ı Kerim'de ve İslâmi eserlerde çokça bahsedilmektedir. Hz. İbrahim'in ismi, Kur'an-ı Kerim'de, "İbrahim" suresi dışında, 68 kere geçmektedir. Hz. Muhammed'in hadislerinde de muhtelif vesilelerle Hz. İbrahim'den ve sünnetlerinden detaylarıyla bahsedilmektedir. Tefsir, tarih, edebiyat ve enbiya kıssalarına ait eserlerde de Hz. İbrahim'in ismine sık sık temas edilir.[357]

Hz. İbrahim'in İsmail ve İshak adında iki oğlu olmuştur. Hz. İbrahim'den sonra her ikisi de peygamber olmuşlardır. Hz. Muhammed'in doğrudan Hz. İsmail'in soyundan geldiği, dolayısıyla da, Hz. İsmail'in Arapların; kardeşi Hz. İshak'ın da İsrail oğullarının büyük ataları olduğu kabul edilmektedir.[358]

Hz. İbrahim'in uzun bir süre çocuk sahibi olamadığından, Allah'a çocuğu olması için defalarca yalvarmış, dualar etmiştir. Allah da, Hz. İbrahim'in dualarını kabul ederek, Cebrail vasıtasıyla, Hz. İbrahim'e bir oğlan çocuğu olacağını müjdelemiştir. Bunun üzerine Hz. İbrahim de aşırı sevincinden, oğlu olduğu zaman onu, Allah rızası için kurban edeceğini söylemiştir. Nihayetinde, Allah, Hz. İbrahim'e bir oğul nasip etmiştir. Hz. İbrahim çocuğun ismini "Allah duamı kabul etti" anlamında "İsmail" koymuştur.[359]

---

[356] Davut-Haci Şavaylanı-Abayhanlanı, **Duniya Sağışla**, C. 1, (Hazırlayan: Hamit Malkondulanı), Nalçik, 2007/1, s. 72; bkz. **15 numaralı metin.**
[357] **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler** …, s. 57.
[358] **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler** …, s. 69.
[359] Mustafa Âsım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, TDV Yayınları, Ankara, 2013, s. 186.

Hz. İsmail'in büyüyüp serpildiği bir zamanda; Hz. İbrahim'e, bir gece rüyasında, ahdettiği üzere, Allah rızası için İsmail'i kurban etmesi hatırlatılır. Bunun üzerine Hz. İbrahim, oğlu Hz. İsmail'e, bu rüyasından bahseder. Hz. İsmail, kendisinin Allah'a kurban edilmesine rıza gösterir. Hz. İbrahim oğlu Hz. İsmail'i kurban edeceği sırada; Allah'ın emriyle Cebrail Aleyhisselâm yanında bir koç ile Hz. İbrahim'in yanına gelir ve Allah'ın kendisini imtihan ettiğini ve bu imtihandan başarılı bir şekilde geçtiğini, bu sebeple oğlu Hz. İsmail'i değil de, yanında getirdiği koçu kurban etmesini söyler.[360]

Hz. İbrahim'in, oğlu Hz. İsmail'i Allah'a kurban etme hikâyesi, Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirine de aksetmiştir. **Kâzim Möçü**'nün **"İbrahim"** adlı eserinde hususi olarak Hz. İbrahim'in oğlunu Allah'a kurban etme teşebbüsü anlatılmaktadır:

Caşı bolmay, İbrahim Allahdan caş izledi	*Oğlu olmayan İbrahim Allah'tan oğul istedi*
Bir caş ber deb Allahdan tohtamayın tiledi	*Bir oğul ver diye Allah'tan durmadan diledi*
Sen caş berseñ, Allahım saññа kurman eterem	*Sen oğul verirsen Allah'ım sana kurban ederdim*
Seni üçün bek süygen bir zatımı keserem	*Senin için çok sevdiğim bir şeyi keserdim*
Allah añña caş berdi, añña İsmayıl atadı	*Allah ona oğul verdi, O'na İsmail adını verdi*
Ol, malların kesdirip kurman etip başladı	*O, hayvanlarını kestirip kurban etmeye başladı*
Kıçırdı añña Cabırayıl aythanıñı etmediñ	*Bağırdı ona Cebrail söylediğini yapmadın*
Kurman etip, alıka süygeniñe cetmediñ	*Kurban edip, henüz sevdiğine gelmedin*
Közü kıymay, cıladı, caşın kurman eterge	*Gözü kıymadı, ağladı, oğlunu kurban etmeye*
Amal tapmay, tebredi tavğa alıp keterge	*Çaresiz kaldı, hazırlandı, dağa alıp gitmeye*
İbrahim bla İsmayıl tavğa aylanıp ketdile	*İbrahim ile İsmail dağa doğru gittiler*
Bara-bara, ekisi Mina tavğa cetdile	*Gide gide ikisi, Mina dağına vardılar*
Hazır boldu İbrahim caşnı kurman eterge	*Hazırlandı İbrahim oğlunu kurban etmeye*
Közü kıymay, cıladı anı başın keserge	*Gözü kıymadı, ağladı O'nun başını kesmeye*
Bıçak tartdı boynuna bıçak anı kesmedi	*Bıçağı dayadı boynuna, bıçak onu kesmedi*
Irahat bolup catdı caş ornundan da tepmedi	*Sakince uzandı oğlan, yerinden kımıldamadı*
Taşha tartdı bıçaknı anı sınap körürge	*Taşa dayadı bıçağı, onu denemek için*
Taşnı kesip, ol bıçak ötüp ketdi tübüne	*Taşı kesti o bıçak, geçip gitti dibine*
Azat etip caşnı, Allah koçhar iydi ornuna	*Azat etti oğlanı Allah, koç gönderdi onun yerine*
Sözün tuthanı üçün ırazı boldu kuluna.[361]	*Sözünü tuttuğu için razı oldu kuluna.*

[360] **Peygamberler Tarihi** …, s. 187.
[361] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 125; bkz. **8 numaralı metin.**

I. 2. 1. 4. 4. Hz. Yusuf

Hz. Yakup'un oğullarından biri olan Hz. Yusuf, Kuran-ı Kerim'de ismi en çok zikredilen peygamberlerden biridir. Kuran-ı Kerim'in "Yusuf" suresinin büyük bir kısmında Hz. Yusuf'un hayatını anlatılmaktadır. Hz. Yusuf son derece fizik güzelliğine sahip ve aynı zamanda çok zeki bir çocuk olması sebebiyle kardeşlerine oranla babasının sevgisine daha fazla nail olmuştur. Bu sebeple, kıskanç ağabeyleri tarafından önce kuyuya atılmış, daha sonra Mısırlılara köle olarak satılmıştır. Hz. Yusuf rüyaları yorumlama yeteneğini vasfıyla kölelikten kurtulmayı başarmış, başından pek çok olaylar geçmiş, neticede Mısır sarayında çok yüksek bir mevkiye ulaşmıştır. Nihayetinde, babası Hz. Yakup'a kavuşmuş; kardeşleriyle de karşılaşmış ve onları affetmiştir. Kuran-ı Kerim'de anlatılan Hz. Yusuf'un hayat hikâyesi **"Ahsenü'l-Kasas"** (Hikâyelerin En Güzeli) şeklinde adlandırılmış; **"Kıssa-i Yusuf"** (Yusuf'un Hikâyesi), **"Yusuf ile Züleyha"** ve **"Destan-ı Yusuf"** gibi değişik isimlerle ortaya konulan pek çok edebî eserin konusu olmuştur.[362]

Hz. Yusuf'un hayat hikâyesi, Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde de yerini almıştır. **Davut Şavay-Abayhan**'ın **"Üsüp Fayğambar bla Karındaşları"** (Yusuf Peygamber ile Kardeşleri) adlı eserinde, İslâmî kaynaklara uygun olarak, Hz. Yusuf'un hayatı uzun ve ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır:

Kuranda, Tavratda da ol ülgüça alındı	*Kur'an'da, Tevrat'ta emsal gösterildi*
Üsüp, Okupha da ullu hurmet salındı	*Yusuf'a, Yakup'a büyük hürmet edildi*
Fayğambarlığın Allah anı köp sınağandı	*Peygamberliğini Allah çok sınadı*
Caşav tolkunlarında ayamay kıynağandı	*Hayatın dalgalarıyla epeyce zorladı*
Ata-babaladan da ol balalağa öter	*Atalardan sonraki nesillere aktarılır*
Birden birge aytılıp, keñ uzaklağa keter	*Biri diğerine anlatır, uzaklara yayılır*
Fayğambar haparladan ayırma, bek seyiri	*Peygamber hikâyelerinin en güzeli*
Üsüpnü tavruhu da har üyge kirir tiri.[363]	*Yusuf'un hikâyesi her eve girmeli.*

İsmail Semen'in bir eserinde de, pek çok hikâye ve şiire konu olan, Hz. Yusuf'un fizikî güzelliğinden bahsedilmektedir:

---

[362] **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler** …, s. 75.
[363] Davut-Haci Şavaylanı-Abayhanlanı, **Duniya Sağışla,** C. 2. (Hazırlayan: Hamit Malkondulanı), Nalçik, 2007/2, s. 5; bkz. **16 numaralı metin.**

Bu ariuvluk nedi desele Yusuf kesin tanıtır	*Bu güzellik nedir dediklerinde* *Yusuf kendisini tanıtır*
Yusufnu ariuvluğuna Candet hurla şaşarla	*Yusuf'un güzelliğine* *Cennet hurileri şaşırırlar*
Subhan allazi halakahu deb Eslerin cıyıb başlarla.[364]	*Sübhanellezi helakahü diye* *Akıllarını toplamaya çalışırlar.*

I. 2. 1. 4. 5. Hz. Musa

İslâm inancına göre, Hz. Musa, Allah tarafından İsrail oğullarına gönderilen büyük peygamberlerden biridir. Ayrıca dört ilahî kitaptan biri olan **"Tevrat"** da Hz. Musa'ya gönderilmiştir. Allah ile aracısız konuşmak nail olduğu için kendisine "Kelîmullah" denilmiştir.[365]

Davut Şavay-Abayhan'ın **"Mussa Fayğambar"** (Musa Peygamber) adlı eserinde, Hz. Musa'nın hayat hikâyesi; dünyaya gelişi, saraya intikali, peygamber olması, İsrail oğullarını kurtarmak için firavuna karşı giriştiği mücadelesi ve İsrail oğullarını Mısır'dan çıkarışı, gösterdiği mucizeler, Sina'da ilâhî emirleri alışı, çöldeki olaylar ve İsrâil oğullarına rehberlik edişi, Kuran-ı Kerim'e ve İslâmî kaynaklara uygun olarak, uzun ve ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır:

Mussanı tavruhların sabiy zamandan eşitdim Anı seyir haparına men akılımı böldüm	*Musa'nın hikâyelerini çocukluğumda dinledim* *Onun ilginç hikâyesine ben dikkatimi verdim*
Bir zamanda Üsüpnüça Allah anı sınadı İbrahimni tuvdukların bu duniyada kıynadı	*Bir zaman, Yusuf gibi, Allah onu da sınadı* *İbrahim'in torunlarını bu dünyada zorladı*
Kıynasa da ullu Allah, fayğambarlıknı berdi Okupnu tuvdukların Ol ençi, ariuv kördü	*Zorlasa da yüce Allah, peygamberlik verdi* *Yakup'un torunlarını özel ve güzel eyledi*
Mussa fayğambarıbız Misir elinde tuvdu Sabiylikden akıl alıp ol seyir esli boldu	*Musa peygamber Mısır ülkesinde doğdu* *Çocukluktan itibaren pek zeki oldu*
İbrahimni milletin mında ullu kıynalla Okupnu tuvdukların kul ornuna sınalla.[366]	*İbrahim'in milletini burada pek zorladılar* *Yakup'un torunlarını kölelikle sınadılar.*

---

[364] **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 361; bkz. **17 numaralı metin.**
[365] Ömer Faruk Harman, "Musa", **TDVİA**, C. 31, İstanbul, 2006, s. 211.
[366] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 112; bkz. **18 numaralı metin.**

I. 2. 1. 4. 6. Hz. Davut

Hz. Davut, Kur'an-ı Kerim'de ismi zikredilen büyük peygamberlerden biridir. Kendisine dört kitaptan biri olan **"Zebur"** gönderilmiştir. Kuran-ı Kerim ve hadislerde Hz. Davut'un çeşitli özellikleri anlatılmakla birlikte hayat hikâyesiyle ilgili ayrıntılı bilgi verilmemektedir. Hz. Davut'la ilgili, diğer İslâmî kaynaklarda yer alan ayrıntılı bilgiler İsrailiyat kaynaklıdır. Hz. Davut aynı zamanda bir kraldır. İsrâiloğulları tarihinde, peygamberlikle birlikte hükümdarlık ilk defa Hz. Davut'un şahsında bir araya gelmiştir. İbadete ve salih amele çok düşkün olması, günah işlemekten titizlikle kaçınması, Allah'ı çok zikretmesi, demiri işleyip zırh yapması, Hz. Davut'un Kuran-ı Kerim'de belirtilen özelliklerindendir. Ayrıca, diğer İslâmî kaynaklarda, Hz. Davut'un çok güzel ve gür bir sese sahip olması sebebiyle, Zebur okurken dağların, taşların ve hayvanların bile durup Hz. Davut'u dinledikleri anlatılmaktadır.[367]

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, Hz. Davut'la ilgili olarak eserler verilmiştir. **Davut Şavay-Abayhan**'ın **"Davut Fayğambar"** (Davut Peygamber) adlı eserinde, Hz. Davut'un hayat hikayesi anlatılmaktadır:

Davut fayğambar tuvup ösdü Falistinde Sabiy zamanında ol aylandı Misirde	*Davut peygamber doğup büyüdü Filistinde* *Çocukluğunda gezip dolaştı Mısırda*
Akılı tüz, sözü şatık, taza niyeti Har bir işni ebine cetdirgen adeti	*Akıllı, güzel sözlü, yüzü gülen* *Her işin yolunu yordamını bilen*
Carlılanı karındaşıça körgen Adamnı amanın, igisin ayıra bilgen	*Fakiri, muhtacı kardeş gibi gören* *İnsanların iyisini, kötüsünü bilen*
Hıylanı, osal niyetni terk sezgen Ol zatha ayıp etip, col bermegen.[368]	*Hileyi, kötü niyeti hemen sezen* *Hoş görmeyip buna yol vermeyen.*

İsmail Semen'in bir eserinde ise Hz. Davut'un sesinin güzelliği vurgulanmaktadır:

Davutnu ariuv avazına Segiz candet çaykalır.[369]	*Davut'un güzel sesiyle* *Sekiz cennet çalkalanır.*

[367] **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler** …, s. 151.
[368] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 143; bkz. **19 numaralı metin.**

I. 2. 1. 4. 7. Hz. Süleyman

Hz. Süleyman aynı babası Hz. Davut gibi İsrailoğullarına gönderilen bir peygamber olup aynı zamanda bir hükümdardır. Kuran-ı Kerim başta olmak üzere İslâmî kaynaklarda Hz. Süleyman'dan ve üstün vasıflarından genişçe bahsedilmektedir. Hz. Süleyman'ın şükreden, sâlih, hakîm, anlayışlı bir kul olduğu bildirilmekte, keskin zekâsı, engin bilgisi ve hikmetiyle karmaşık meseleleri kolayca çözüme kavuşturma yeteneğinden söz edilmektedir. Yine İslâmî kaynaklarda Hz. Süleyman'ın kuş dilini bildiği, rüzgara, hayvanlara ve cinlere hakim olduğu ifade edilmektedir. Bütün bu sahip olduğu üstün vasıfları sayesinde bütün dünyaya hâkim olduğu rivayet edilmektedir.[370]

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, Hz. Süleyman'la ilgili olarak, **Davut Şavay-Abayhan**'ın "Davut Fayğambar" (Davut Peygamber) adlı eserinde, Hz. Süleyman'la ilgili uzunca bir bölüm yer almaktadır. Burada Hz. Süleyman'ın kısaca hayat hikâyesi anlatılmaktadır:

Tamata caşı Sülemen	*Büyük oğlu Süleyman*
Akılı ullu, bilimi keñ	*Aklı büyük, ilmi geniş*
Bir arsarsız, ayıbsız	*Bir kusuru, ayıbı yok*
Davutnu kesi bla teñ	*Davut'un kendisiyle denk*
Çıpçıkla, cılanla bla	*Kuşlarla, yılanlarla*
Bardırğandı ol uşak	*Sohbetine devam etmiş*
Kaplanla bla söleşe	*Kaplanlarla konuşa konuşa*
Kalğandı alağa uşap.[371]	*Onlara benzeyivermiş.*

Aynı şairin **"Sülemen Fayğambar"** (Süleyman Peygamber) adlı eserinde, Hz. Süleyman'ın yine türlü hayvanların dillerini konuşup anlayabilmesi sebebiyle, onlarla olan münasebeti anlatılmaktadır:

Sülemen fayğambar	*Süleyman peygamber*
Çıpçık tilde söleşgendi	*Kuş dilinde konuşmuş*
Tüye, iynek, koy tilni	*Deve, inek, koyun dilini*
Barın kalmay ol bilgendi	*Eksiksiz hepsini bilmiş*

---

[369] **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 361; bkz. **17 numaralı metin.**
[370] Ömer Faruk Harman, "Süleyman", **TDİVA**, C. 38, İstanbul, 2010, s. 59.
[371] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 161; bkz. **19 numaralı metin.**

Teñiz boynuna barıp	*Deniz kenarına gidip*
Suv tavuşha tıñılağandı	*Suyun sesini dinlemiş*
Çabaklanı carsuvların	*Balıkların dertlerini*
Barın kalmay añılağandı [372]	*Eksiksiz hepsini anlamış.*

I. 2. 1. 4. 8. Hz. İsa

Hz. İsa, hayatı zorlukla, çileyle geçen, aldığı ağır görev ve sorumluluk karşısında herhangi bir yılgınlık göstermeden dini insanlara tebliğ görevini yerine getiren, Kuran-ı Kerim'de de ifade edildiği üzere, **"ülü'l-azm"** (Azim Sahibi) peygamberlerden biridir. İslâm inancına göre Hz. İsa, annesi Hz. Meryem'in, Allah'ın kudretiyle, hamile kalması suretiyle babasız doğmuştur. Ancak, Hıristiyanların iddia ettikleri gibi bir Tanrı veya Tanrı'nın oğlu değildir. O da diğer peygamberler gibi bir insandır ve Allah'ın kuludur. Bu sebeple ona ulûhiyyet nispet etmek, onu rab edinmek kesinlikle doğru değildir.

Hz. İsa, İsrailoğullarına gönderilmiş bir peygamberdir. Tevrat'ı tasdik etmiş ama bazı hususlarda onu feshetmiştir. Bilâhare kendisine dört kitaptan biri olan **"İncil"** verilmiştir. Kavmine namazı ve zekâtı emretmiştir. Pek çok büyük mucize göstermesine rağmen kendisine pek az insan imân etmiştir. İsrailoğulları Hz. İsa'yı öldürmeye karar vermişlerse de, ona benzeyen başka bir adamı öldürmüşlerdir. Hz. İsa, Allah'ın kudretiyle göğe yükseltilmiştir.[373]

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, Hz. İsa ile ilgili olarak eser vermiş olan **Davut Şayay-Abayhan**'ın **"Hıysa Fayğambar"** (İsa Peygamber) başlıklı şiiri yer almaktadır. Eserde, Hz. İsa'nın doğumunun müjdelenmesi, dünyaya gelişi, tebliği, mucizeleri, dünyevi hayatının sonu ve Allah katına yükseltilişi anlatılmaktadır:

Fayğambarla içinde bek sıylığa sanalğan	*Peygamberler içinde pek kıymetli sayılan*
Anası Mariyam, kökden buyruk bla tuvğan	*Annesi Meryem, gökten buyrukla doğan*
Ullu Allahnı atından, Cabrail uçup kelgendi	*Yüce Allah'ın emriyle Cebrail uçup gelmiş*
Mariyam bla söleşe, kuvanç haparnı bergendi	*Meryem'le konuşup, müjdeyi vermiş*

[372] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 73; bkz. **20 numaralı metin.**
[373] Ömer Faruk Harman, "İsa", **TDVİA**, C. 22, İstanbul, 2000, s. 469.

Ullu Allahnı buyruğundan seni avurluk ceñer	*Yüce Allah'ın emriyle sana ağırlık gelir*
Allah aytsa, karnıñda, fayğambar bolluk öser	*Allah'ın izniyle karnında peygamber büyür*
Anı tuvarın bilip, macüsüle korkdula	*Onun doğacağını bilen putperestler korktular*
Kökden, culduzladan ala, kerti hapar sordula	*Gökten, yıldızlardan onlar haber sordular*
Anı tuvğan künün bilip, biz saklarğa kerekbiz	*Onun doğacağı günü öğrenip beklemeliyiz*
Kayda bolsa da tabıp, canın alığa kerekbiz.[374]	*Nerede olursa olsun bulup canını almalıyız.*

I. 2. 1. 4. 9. Hz. Muhammed

İslâm inancına göre, Allah tarafından gönderilmiş olan peygamberlerin en büyüğü ve sonuncusu Hz. Muhammed'dir. Tebliğ ettiği İslâm dini son din, Kur'an-ı Kerim de Allah'ın tarafından gönderilen son kitaptır. Hz. Muhammed, 20 Nisan 571 Pazartesi günü Mekke'de doğmuştur. Babasının adı Abdullah, annesinin adı Âmine'dir. Doğumundan sonra dört yaşına kadar sütannesi Halime'nin yanında kalmış, bundan sonra iki yıl boyunca da annesi Amine'nin yanında kalmıştır. Altı yaşında iken annesi onu akrabalarıyla tanıştırmak ve babası Abdullah'ın kabrini ziyaret etmek için Medine'ye götürmüştür. Hz. Amine, dönüş sırasında hastalanıp vefat etmiş ve orada toprağa verilmiştir.

Küçük yaşta yetim ve öksüz kalan Hz. Muhammed ise dedesine teslim edilmiştir. Altı yaşından sekiz yaşına kadar dedesi Abdulmuttalib'in yanına kalmıştır. O da ölünce, vasiyeti üzerine amcası Ebu Talib'in himayesine girmiştir. Hz. Muhammed, on üç yaşından itibaren amcaları ile birlikte ticarete atılmış, uzun bir süre bu işle meşgul olmuştur. Bu alanda doğruluk ve dürüstlük vasıflarıyla tanınmıştır. Bu sebeple kendisine "el-Emin" (güvenilir, dürüst) lâkabı verilmiştir. Yirmi beş yaşına geldiğinde Hz. Hatice ile evlenmiştir. 35 yaşına geldiğinde, o zaman çok mühim bir iş olan "Kâbe Hakemliği" görevine getirilmiştir.

Hz. Muhammed, kırk yaşında iken, Allah tarafından peygamberlikle görevlendirilmiştir. Hz. Muhammed'in peygamberliğine ve İslâm dinine davetine evet diyerek ilk mümin olma şerefine erişenler Hz. Hatice, Hz. Ali, Hz. Zeyd ve Hz. Ebu Bekir olmuştur. Hz. Muhammed'in peygamberlik görevinin ilk on yılı çok sıkıntılı

---

[374] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 136; bkz. **21 numaralı metin.**

geçmiştir. Eşi Hz. Hatice ve amcası Ebu Talib ölünce, kendisine karşı olanların eza ve cefaları artmaya, şiddetlenmeye başlamıştır. Meselâ, Hz. Muhammed, destek sağlamak amacıyla Taif'e gitmiş, fakat Taifliler İslam'ı kabul etmeyerek kendisine destek vermemişler, bir de üstüne Hz. Muhammed'i taşlatmışlardır. Ardı arkası kesilmeyen bu sıkıntılara rağmen Hz. Muhammed, İslâm'ı tebliğ çabalarını sürdürmeye devam etmiş ve bu zor günlerinde Allah'ın isteğiyle Mirac'a eriştirilmiştir.

Allah'ın emri ve buna bağlı olarak Hz. Muhammed'in müsaadesiyle 622 yılında Müslümanlar Mekke'den Medine'ye göç etmişlerdir. İslâm tarihi literatüründe buna "Hicret" denilmiştir. Kısa bir süre sonra Hz. Muhammed de Hz. Ebu Bekir'le birlikte Medine'ye göç etmiştir. Hz. Muhammed zamanında, Müslümanlar ile Mekkeli müşrikler arasında Bedir, Uhud ve Hendek gibi büyük savaşlar olmuştur. 630 yılında Mekke fethedilmiştir.

Hz. Muhammed, 632 yılında, Hac esnasında Mekke'de Arafat'ta yüz binden fazla Müslüman'a bir konuşma yapmıştır. İslâm düşüncesinin bir özeti olan ve insan hakları bakımından çok mükemmel prensipler içeren bu konuşma, İslâm literatüründe "Veda Hutbesi" diye anılmaktadır. İslâm dinini; sabırla, azimle ve cesaretle insanlara ulaştıran Hz. Muhammed, 8 Haziran 632 Pazartesi günü vefat etmiş, Allah'ın rahmetine kavuşmuştur.[375]

Hz. Muhammed, Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde pek çok esere konu olmuş, adı pek çok eserde zikredilmiş, yalnız kendi adına mahsus eserler de verilmiştir. **Kâzim Möçü**'nün **"Rasul"** (Resul) başlıklı eserinde Hz. Muhammed'in doğumundan vefatına kadar olan bütün hayatı anlatılmaktadır:

Ol Rasulnu duniyağa keliri cuvuk boldu	*O Resulün dünyaya gelmesi yakınlaştı*
Özü karnında bolup atası Abdullah öldü	*Kendisi ana karnındayken babası Abdullah öldü*
Rabbiğul aval ayda miñ şukur bolsun Hakğa	*Rebiü'l-evvel ayında binlerce şükür Hakk'a*
Rasul, duniyağa kelib belgili boldu halkğa	*Resul dünyaya gelip beyan oldu halka*
Süyüp koluna aldı Abdul-Mutalif, kelip	*Sevinip kucağına aldı Abdül Müttalip gelip*
Şaytan-cin cılav boldu munu tuvğanın bilip	*Şeytan, cin ağladı O'nun doğduğunu öğrenip*

[375] **Peygamberler Tarihi** …, s. 9-10.

Anası Aminatdan Rasul duniyağa endi	*Anası Amine'den Resul dünyaya indi*
Miñ cıldan beri caññan Farslanı otu öçüldü.[376]	*Bin yıldan beri yanan Farsların ateşi söndü.*

Yine aynı şairin **"İyman-İslam"** (İmân-İslâm) başlıklı eserinin bir bölümünde Hz. Muhammed'in nesebinden bahsedilmektedir:

Atası Abdullah, aytayım sanab	*Babası Abdullah, anlatayım sayıp*
Abdulmuttalib, Haşim, Abdulmunaf	*Abdül Müttalip, Haşim, Abdül Menaf*
Tuvğan anasıdı sıylı Aminat	*Öz annesidir soylu Amine*
Emçek anası bolğandı Haliymat	*Süt annesi olmuş Halime*
Mekkede tuvub hicret etgendi	*Mekke'de doğup hicret etmiş*
Mediynede duniyadan köçgendi.[377]	*Medine'de dünyadan göçmüş.*

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde; Hz. Muhammed Peygamberin en ayrıntılı şekilde anlatıldığı eser, **İsmail Akbay**'ın **"Mavlut"** (Mevlid-i Şerif) adlı eseridir. Eserde; Hz. Muhammed Peygamberin hayatı; doğumu, Mirac'a çıkışı, vefatı, vefatından sonraki durumun mütalaası uzun ve ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır:

Anı üçün caratdı ceti köknü, cerleni	*Onun için yarattı yedi göğü, yerleri*
Anı üçün boldurdu tişileni, erleni	*Onun için oldurdu, dişileri, erkekleri*
Bir fayğambar ozmadı kitabında körmeyin	*Bir peygamber geçmedi kitabında görmeden*
Anı bla kavumuna süyümçülük bermeyin	*Onunla ümmetine müjde vermeden*
Anı nürü carıtdı künçıkhannı, bathannı	*Onun nuru aydınlattı, doğuyu, batıyı*
Sıylı etdi ullu Allah anı bizge tabhannı	*Soylu etti yüce Allah O'nu bize doğuranı*
Ceti kökde mölekle marhabağa turdula	*Yedi gökte melekler selâma durdular*
Sora şaytannı kökden koymay kuvdula	*Sonra şeytanı gökten kaçırıp kovdular*
Marhaba ya marhaba, oy ahırat nürübüz	*Merhaba ya merhaba, ey ahiret nurumuz*
Esen keldiñ, hoş keldiñ halkdan sıylı biyibiz.[378]	*Esen geldin, hoş geldin, halktan asil beyimiz.*

İsmail Semen'in **"Fayğambarnı Nazmusu"** (Peygamberin Şiiri) başlıklı eserinde Hz. Muhammed'in doğduğu zaman dünyada yaşanan birtakım mucizevî

[376] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 131; bkz. **22 numaralı metin.**
[377] **Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ** …, s. 38; bkz. **6 numaralı metin.**
[378] **Zikirle-Mavlut** …, s. 7; bkz. **9 numaralı metin.**

olaylardan bahsedilmektedir. Ayrıca bu eserde; “Muhammed” isminden başka “Mahmut”, “Habib”, “Muhtar” isimlerinin de zikredilmesi önemlidir:

Mahmud, seni üçün carathandı Allah	*Mahmud, senin için yaratmış Allah*
Bu onsegiz miñ alamnı	*Bu on sekiz bin âlemi*
Ya Habib saññа tüşürdü	*Ya Habib sana indirdi*
Bu sıylı Kuran kelamnı	*Bu yüce Kur’an kelâmını*
Bir cüz cıyırma tört miñ	*Yüz yirmi dört bin*
Boldu keleçi, fayğambar	*Oldu elçi, peygamber*
Barısından sıylısı	*Hepsinden yücesi*
Rasul Muhammad Muhtar	*Resul Muhammed Muhtar*
Corla-kaçla uvalıb	*Putlar, haçlar parçalanıp*
Cerge tüşüb ketgendi	*Yere düşüp gitmişti*
Sen tuvğanlay, kuvanıb	*Sen doğunca, sevinip*
Kâba üy secde etgendi.[379]	*Kâbe secde etmişti.*

Aynı şairin **“Şafağat”** (Şefaat) başlıklı eserinde; Hz. Muhammed Peygamberin “Aydan parlak yüzü”, “Güneşten nurlu gözleri”, “aşıkların rüyâsı olması”, “göklerde yürüyen cennet bülbülü olması”, ve “gecelerin Ay’ı, gündüzlerin Güneşi olması” gibi güzel sıfatları ifade edilmektedir:

Aydan akdı türsünüñ	*Aydan parlak yüzün*
Künden nürlü közleriñ	*Güneşten nurlu gözlerin*
Mukminlege başarat	*Müminlere müjdedir*
Hadislede sözleriñ	*Hadislerdeki sözlerin*
Aşıklağa körünese	*Aşıklara görünürsün*
Cukulada tüş kibik	*Uykularda düş gibi*
Sen köklede cürüdüñ	*Sen göklerde yürüdün*
Candet bulbul kuş kibik	*Cennet bülbülü gibi*
Keçelege ayıbızsa	*Gecelerde Ay’ımızsın*
Kündüzlege künübüz	*Gündüzlerde Güneş’imiz*
Allah süygen Muhammadsa	*Allah’ın sevgilisi Muhammed’sin*
Halkdan sıylı biyibiz.[380]	*Halktan soylu beyimiz.*

Yine aynı şairin bir başka eserinde ise ve Hz. Muhammed’in “Habibullah” (Allah’ın sevgilisi) sıfatı vurgulanmaktadır:

---

[379] **“Zikirle”, As-Alan Jurnal** …, s. 353; bkz. **23 numaralı metin.**
[380] **“Zikirle”, As-Alan Jurnal** …, s. 370. bkz. **24 numaralı metin.**

Hak tağalanı habibise	*Hak Teâlânın sevgilisisin*
Har muslimannı tilindese	*Her Müslümanın dilindesin*
Mahşarda rahmat üleşirse	*Mahşerde rahmet dağıtırsın*
Sen habibullah Mustafa	*Sen Habibullah Mustafa*
Kökle, cerle erkelete	*Gökler, yerler iltifat ediyor*
Tavla, taşla zikir ete	*Dağlar, taşlar zikir söylüyor*
Bulbul kuşla uçub cete	*Bülbüller uçup yetişiyor*
Rasulullah Mustafa.[381]	*Resulullah Mustafa.*

İsmail Akbay'ın **"Mavlut"** (Mevlid-i Şerif) adlı eserinin **"Kökge Çıkğan"** (Miraç) başlıklı bölümünde; İslâm inancına göre, Hz. Muhammed'in, Allah tarafından göğe yükseltilerek huzuruna kabul edilmesini, başka bir deyişle Hz. Muhammed'in Miraç'a çıkışı anlatılmaktadır.

Hz. Muhammed, Hicret'ten bir yıl veya 16 ay önce, Recep ayının 27'nci gecesinde Mekke'den Burak adı verilen bir at üzerinde Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya götürülmüş ve buradan yükseltilerek Allah'ın huzuruna kabul edilmiştir. Hadislere göre, Hz. Muhammed bu yükselmede göğün katlarını Cebrail ile birlikte aşarken yedinci kattan sonra Sidretül Münteha'ya çıkmıştır. Cebrail'in Sidretül Münteha'dan ileriye geçememesi üzerine yolculuğunu tek başına sürdürmüş, zaman, mekân ve cihetin olmadığı ifade edilen katta, Allah ile aracısız görüşmüştür.[382]

Hz. Muhammed'in Miraç'a yükselmesi; Burak isimli atla Mekke'den Kudüs'e gidişi, buradan Cebrail ile birlikte göğe yükselmesi, Sidretül Münteha'ya ulaşması, Allah'ın huzuruna kabulü ve görüşmesi, Hz. Musa'nın tavsiyesiyle namazın beş vakit olarak düzenlenmesi gibi hadiseler, İsmail Akbay'ın eserine de İslâm inancına uygun bir şekilde anlatılmaktadır:

Bir keçe Mekkâda kesim cuklab turğanlay	*Bir gece Mekke'de tek başıma uyurken*
Men ilgenib uyandım, Cabrayil kıçırğanlay	*Ben irkilip uyandım, Cebrail seslenince*
Kördüm meni katımda öre turub Cabrayil	*Gördüm yanımda ayakta duruyor Cebrail*
Aytdı mañña ya Rasul, çakıradı Allah seni bil	*Dedi bana ya Resul, çağırıyor Allah seni, bil*

[381] **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 373. bkz. **10 numaralı metin.**
[382] **İslâm'a Giriş** …, s. 15.

Çıkdım eşik allına, kayğı bolub, korkarak Kördüm eşik allında cer salınıb bir Burak	*Çıktım dışarıya, kaygılanarak, korkarak Gördüm kapı önünde eyerlenmiş bir Burak*
Bir sağatnı içinde biz Kuddusha cetişdik Fayğambarla keldile, salam salam etişdik	*Bir saat içinde biz Kudüs'e ulaştık Peygamberler geldiler, selamlaştık*
Fayğambarla barısı meni imamğa saldıla Eki rakahat namaznı meni bla kıldıla	*Peygamberlerin hepsi beni imam seçtiler İki rekat namazı benimle kıldılar*
Miraçha çığıb biz, ceti kökden ötgende Ceti kökde kutulub, sidratha cetgende	*Miraç'a çıkıp biz, yedi kat gökten geçtiğimizde Yedi gökten çıkıp, Sidretül Münteha'ya yetiştiğimizde*
Biz cetgenley ullu Allah, har aytırın ğarz etdi Ummetime ol meni elli namaz farız etdi	*Biz varınca yüce Allah, söyleyeceklerini arz etti Benim ümmetime elli vakit namazı farz etti*
Mussa bla keññeşib har işimi tındırdım Kaytıb kelib alanı beş namazğa cıydırdım	*Musa ile istişare edip her işimi hallettim Dönüp gelip onları beş vakitte topladım*
Kaytıb kelip Kuddusda ala bla körüşdüm Cathan cerim suvumay Mekkâğa cetişdim.[383]	*Dönüp gelip Kudüs'te onlarla görüştüm Yattığım yer soğumadan Mekke'ye yetiştim.*

Davut Şavay-Abayhan'ın **"Muhammat Fayğambar"** (Muhammed Peygamber) başlıklı eserinde ise, Hz. Muhammed'in hayat hikâyesi anlatılmakta, ayrıca toplum içinde cereyan eden bazı olaylardan ayrıntılı kesitler verilmektedir. Şair eserine, Hz. Muhammed'e övgülerini sunarak başlamaktadır:

Adamlanı igisidi Muhammat Adamlanı sıylısıdı Muhammat	*İnsanların iyisidir Muhammed İnsanların asilidir Muhammed*
Carık nürü tohtamay urup turğan Kılığı, tili da seyir bolğan	*Nuru hiç durmaksızın parlayan Huyu da, dili de muhteşem olan*
Sabiylikde sabiylege süydürgen Ötürükden, hıyladan kaça bilgen	*Çocuk iken çocuklara sevdiren Yalandan, hileden kaça bilen*
Teñine, şuyohuna nür tecegen Adamlanı ahşısıdı Muhammat.[384]	*Arkadaşına, dostuna nur veren İnsanların iyisidir Muhammed.*

[383] **Zikirle-Mavlut** …, s. 27-32; bkz. **9 numaralı metin.**
[384] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 170; bkz. **25 numaralı metin.**

I. 2. 1. 5. Kader

İslâm dinine göre, imânın şartlarından biri de kadere inanmaktır. İslâm âlimlerince kader, ezelden ebede kadar meydana gelen veya gelecek olan, hayır veya şer, bütün hadiselerin Allah katında bilinmesi ve takdir edilmesi şeklinde tanımlanmıştır.[385] Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde "kadere imân" İslâm dinine uygun bir şekilde anlatılmaktadır:

Entda aytayım tıññılağız haparğa Altınçısı iynanmakdı kadarğa	*Yine anlatayım kulak verin habere* *Altıncısı inanmaktır kadere*
Kullanı işi düniyada madardı Ahşı, aman, iyman, küfrü, kadardı	*Kulların işi dünyada çâredir* *İyi, kötü, îmân, küfür, kaderdir*
Kadar degen bir Allahnı işidi İyman salğan Allah süygen kişidi	*Kader denen bir Allah'ın işidir* *İmân eden, Allah'ın sevdiği kişidir*
Siz süysegiz körde cuvab tabarğa Bu sıfatda iynanığız kadarğa. [386]	*İstiyorsanız mezarda cevap vermeyi* *Bu hâlde imân edin kadere.*

I. 2. 1. 6. Ahiret

İslâm dinine göre, ahiret hayatına inanmak; yani kıyâmet günüyle bütün canlıların ölmesinden sonra tekrar dirileceğine inanmak, imânın şartlarından biridir. Ahiret hayatı kıyâmet ile başlar. Allah'ın emriyle, İsrâfil adlı meleğin, sûru ilk üflemesiyle kıyâmet başlar; bütün canlılar ölür, dünya yok olur. İkinci defa üflemesiyle bütün canlılar tekrar dirilir. Mahşer günü herkes hesaba çekilir, dünyadaki imân ve amellerine göre ceza ya da mükâfat görür.[387] Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde ahiret hayatının başlangıcı şöyle anlatılır:

Ol kün İsrâfil sûrun avuzuna salır Üfkürüb har bir savnu canın alır	*O gün İsrâfil sûrunu ağzına alır* *Üfleyip her bir canlının canını alır*
Kırk cılğa düniya buzulub kalır Ekinçi da İsrâfil sûrun alır	*Kırk yıla kadar dünya bozuk halde kalır* *İkince kere İsrâfil sûrunu alır*

[385] **Bir Müslümanın Yol Haritası** …, s. 210.
[386] **Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ** …, s. 40; bkz. **6 numaralı metin.**
[387] **Diyanet İslâm İlmihali** …, s. 53.

Biyağı sûr ekinçi üfkürülür	*Aynı sûr ikinci kere üflenir*
Ölgenle bir da kalmayın tirilir	*Ölenlerin hepsi kalmayıp dirilir*
Har kimni defteri sırtına urulur	*Herkesin defteri sırtına yüklenir*
Anı tartmak üçün bazman kurulur.[388]	*Onu tartmak için terazi kurulur.*

İslâm anlayışına göre ahiret hayatı, insanın ölümüyle başlar. Bu durumda ahiret hayatı; ölüm, kabir hayatı, kıyâmet, yeniden dirilme, mahşer, hesap, mîzan, sırat, şefaat, cennet ve cehennem gibi devreleri kapsamaktadır.

I. 2. 1. 6. 1. Ölüm

İslâm inancına göre ölüm, ruhun bedeni terk etmesi ve bu dünyadan ahirete göç etmesi demektir. Yani bu anlayışa göre ölüm bir son değil, bilâkis daha gerçek bir hayata ve varoluşa geçiştir. Bütün canlılar ölecek ve tekrar dirildikten sonra ahiret hayatına başlayacaklardır. Bu durum, Âl-i İmran Suresi'nin 185. ayetinde şöyle anlatılmaktadır: "Her canlı ölümü tadacaktır. Kıyâmet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam geri verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konursa o gerçekten kurtuluşa ermiştir. Bu dünya hayatı ise aldatıcı zevkten başka bir şey değildir." [389]

İslâm literatüründe genellikle ölüm mefhumuyla birlikte anılan "ecel" kavramı ise Allah'ın yaratmış olduğu her bir canlı için belirlemiş olduğu yaşama süresinin sonudur. Başka bir deyişle bir canlının ömrünün bitim anı veya ölüm vaktidir. İslâm dinine göre, yeryüzündeki bütün canlı varlıklar ölecek, geriye yalnız Allah kalacaktır. Yani, Allah dışında bütün her şey fânidir. Bu anlayış, Rahman Suresi'nin 26-27. ayetlerinde vurgulanmıştır: "Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır." [390]

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde "ölüm" ve ölümle ilgili olarak "ecel" ve "fanî dünya" kavramları hakkında bir hayli eser verildiği görülmektedir.

---

[388] **Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ** …, s. 39; bkz. **6 numaralı metin.**
[389] **Diyanet İslâm İlmihali** …, s. 55.
[390] **Bir Müslümanın Yol Haritası** ..., s. 168.

Davut Şavay-Abayhan'ın bir eserinde, insanların kendilerini dünya zevklerine kaptırarak ölümü unutmamaları nasihat edilmektedir:

Duniyağa iynanmağız	*Dünyaya inanmayın*
Ölümnü unutmağız	*Ölümü unutmayın*
Duniyanı kuvançına	*Dünyanın zevklerine*
Uzak umut tutmağız.[391]	*Çok fazla kapılmayın.*

Yine aynı şairin bir başka eserinde ise insanların ahiret hayatında azaba tutulmak istemiyorlarsa, bu fâni dünyaya aldanmamaları gerektiği vurgulanmaktadır:

Adam ulu, sen sak bol	*İnsan oğlu sen dikkatli ol*
Hauh duniyağa aldatma	*Fâni dünyaya aldanma*
Avara bolğan canıña	*Avare olan canına*
Ahırat azabın sınatma.[392]	*Ahiret azabını yaşatma.*

Kâzim Möçü'nün bir eserinde, insanların fâni dünyanın zevklerine aldanarak hiç ölmeyecekmiş gibi yaşadıkları, halbuki her şey nihayete erdiğinde kendilerini ancak "kara toprak"ta bulacaklarını söylenmektedir:

Şat bolursa, kuvanırsa, külürse	*Mutlu olursun, sevinirsin, gülersin*
Tavusulmaz uzak ömür tilerse	*Tükenmeyecek bir ömür dilersin*
Barın koyup, kara cerge kirirse	*Hepsini bırakıp kara toprağa girersin*
İynanma duniyağa, aldar ol miskin.[393]	*İnanma dünyaya, aldatır o, miskin.*

Aynı şairin başka bir eserinde, insanların "ölüm korkusu" sebebiyle düştükleri durum anlatılmaktadır:

Ölür avruv tiyip, alay catarsa	*Ölüm hastalığı gelir, öyle yatarsın*
Bir zamanda, uyanıp, közüñü açarsa	*Bir zaman sonra uyanıp gözünü açarsın*
Karğanırsa, koymay namaz kılırğa	*Lânetlenirsin, başlarsın namaz kılmaya*
Mülküñü berip, başıñı culurğa	*Servetini verip, başını kurtarmaya*
Etgenleriñ tüşe başlar esiñe	*Amellerin gelmeye başlar aklına*
Korkuv kelir ol zamanda kesiñe	*Korku gelir o zamanda sana*
Kabıl bolmaz ol zamanda sözleriñ	*Kabul olmaz o zamanda sözlerin*
Bu duniyağa karay keter közleriñ.[394]	*Bu dünyaya açık gider gözlerin.*

[391] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 17; bkz. **26 numaralı metin.**
[392] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 87; bkz. **27 numaralı metin.**
[393] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 59; bkz. **12 numaralı metin.**
[394] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 81; bkz. **5 numaralı metin.**

Yine aynı şairin bir başka eserinde ise, insanların gençlik zamanlarında ibadet etmeyip sürekli erteledikleri, yaşlanarak sakalları ağardığında ise, aniden ölümle karşılaşıverdikleri anlatılmaktadır:

Namazımı etalmadım günahlarım tolğunçu	*Namaz kılmadım günahlarım doldu*
Ölümge iynanmadım sakalım ak bolğunçu	*Ölüme inanmadım sakalım ağardı*
Caşlığımda ölmem deb bilalmadım halımı	*Gençken ölmem deyip bilemedim hâlimi*
Can alıvçu kelgende sormay alır canımı.[395]	*Can alıcı geldiğinde sormadan alır canımı.*

Yahya Kappuş'un bir eserinde, zamanın çok çabuk geçerken, ölümün de aniden insanların karşısına aniden çıkıverdiği ifade edilmektedir:

Ömürüm ozdu kaldı	*Ömrüm aniden geçiverdi*
Günah üsümde coklab	*Günahlar üstümdeyken*
Ölüm keleçi keldi	*Ölüm elçisi birden geliverdi*
Cürek turğanlay cuklab.[396]	*Yürek derin uykudayken.*

Aynı şairin bir başka eserinde ise, tövbe kapısının hep açık olduğu, fakat can boğaza geldiği zaman, yani ölüm anında, af dilemenin kabul olmadığı anlatılmaktadır:

Can avalğa cetişginçi	*Can boğaza gelmeden*
Tovba eşik cabılmaydı	*Tövbe kapısı kapanmaz*
Can avalda kaytışhañña	*Can boğaza geldiğinde*
Keçilmeklik tabılmaydı.[397]	*Af dilemek kabul olmaz.*

Davut Şavay-Abayhan'ın bir eserinde, babayı, anneyi, kardeşleri birbirinden ayırdığı, yani ölümün kaçınılmaz olduğu söylenmektedir:

Acal avruv alaydı	*Ecel ağrısı şöyledir*
Sanlarıña cayılır	*Vücuduna yayılır*
Ata, ana, egeç, karındaşnı	*Babayı, anneyi, kardeşi*
Birbirinden ayırır.[398]	*Birbirinden ayırır.*

Aynı şairin, başka bir eserinde, aynı şekilde insanlar için ölümün kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır:

395 **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 135; bkz. **28 numaralı metin.**
396 **İyman-İslam** …, s. 75; bkz. **29 numaralı metin.**
397 **İyman-İslam** …, s. 85; bkz. **11 numaralı metin.**
398 **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 89; bkz. **30 numaralı metin.**

Sen kayrı atlasañ da	*Sen nereye gitsen de*
Acal birgeñde bolur	*Ecel yanında olur*
Sen kayrı col salsañ da	*Sen nereye gitsen de*
Ol tüz katıñda turur.[399]	*O tam yanında durur.*

Kâzim Möçü'nün bir eserinde, ağa düşmüş olan bir balık misali, insanın ölüm karşısındaki çaresizliği anlatılmaktadır:

Acal degen alaydı tuv sanlanı eritgen	*Ecel denen öyledir körpe bedenleri eriten*
Ana bla balanı birbirine termiltgen	*Anne ile yavrusunu birbirine özleten*
Günah işni köb etdim ömürü ölmey kallıkça	*Çok günah işledim hiç ölmeyecekmiş gibi*
Endi tüşdüm tuzakğa avğa tüşgen balıkça.[400]	*Şimdi düştüm kapana ağa düşen balık gibi.*

Aynı şairin başka bir eserinde, ayrıntılı bir şekilde, ölümün nasıl gerçekleşeceği; son nefeste dahi, şeytanın insanı kandırmak için uğraşacağı anlatılmaktadır:

Canıñı tartıp başlar ayakladan, cilikden	*Canını çekmeye başlar ayaklardan, ilikten*
Kökürekden, başıñdağı tükleden, bilekden	*Göğüsten, başındaki tüylerden, bilekten*
Küyer cüregiñ anañ bilmez halıñdan	*Kavrulur yüreğin annen anlamaz hâlinden*
Tük teñli fayda bolmaz adamıñdan, malıñdan	*Tüy kadar fayda olmaz dostundan, malından*
Söleşalmay, söz eşitmey, tutmay kalır sanlarıñ	*Konuşamaz, duyamaz, tutmaz vücudun*
Közleriñe körünür ahıratnı colları	*Gözlerine görünür ahiretin yolları*
Olsağat şaytan ceter iymanıñı alırğa	*O an şeytan gelir imânını almak için*
Kesiça kâfır eter cahanimge salırğa.[401]	*Kendi gibi kâfir yapar, cehenneme koymak için.*

Nuh Kuday'ın bir eserinde, ölümün kaçınılmaz olduğu, aniden ve acımasız bir şekilde geliverceği ifade edilmektedir:

Ölüm kelir sunmay turub	*Ölüm geliverir aniden*
Cığar cazıksınmay urup	*Acımadan vurup devirir*
Ne eterikbiz, öle turub	*Ne yapacağız ölürken*
Oy bizge ne halla kelir	*Ah bize ne haller gelir*
Sen kimse deb suramaydı	*Sen kimsin diye sormaz*
Ulutha aññа caramaydı	*Rüşvet ona geçmez*
Koy degeññe karamaydı	*Aman dileyene bakmaz*
Oy bizge ne halla kelir.[402]	*Ah bize ne haller gelir.*

---

[399] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 94; bkz. **31 numaralı metin.**
[400] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 139; bkz. **32 numaralı metin.**
[401] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 145; bkz. **33 numaralı metin.**
[402] **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 269; bkz. **34 numaralı metin.**

Davut Şavay-Abayhan'ın bir eserinde, ölümden hiç kimsenin kurtulamayacağı, bu sebeple, imânsız bir şekilde can vermekten Allah'a sığınmak gerektiği vurgulanmaktadır:

Bir adam da kutulmaz	*Hiç kimse kurtulamaz*
Bu duniyada ölümden	*Bu dünyada ölümden*
Ya Allahım sen sakla	*Ya Allah'ım sen koru*
İymansız can bergenden.[403]	*İmâsız can vermekten.*

Kâzim Möçü'nün bir eserinde, yine ölümden kurtulmanın imkânsızlığı ve hiç kimseye iltimas olmadığı ifade edilmektedir. Bu ifadeyi güçlendirmek için de Hz. Muhammed ve dört büyük halifenin isimleri gösterilmektedir:

Ayırmadı ne kul, ne biy, ne zalim	*Ayırmadı, köleyi, beyi, zalimi*
Muhammat kalmadı mında, ne Aliy	*Ne Muhammed kaldı, ne de Ali*
Karaçı sen, koyarçamıdı hali?	*Şöyle bir bak, bırakır mı gibi hâli?*
İynanma duniyağa, aldar ol miskin	*İnanma dünyaya, aldatır o, miskin*
Bir birlerin artda koyup ketdile	*Biri birini geride bırakıp gittiler*
Abu-Bekir, Omar, Osman ketdile	*Ebubekir, Ömer, Osman gittiler*
Aldavdu bu seni kibik köblege	*Kandırmacadır bu senin gibilere*
İynanma duniyağa, aldar ol miskin.[404]	*İnanma dünyaya, aldatır o, miskin.*

İslâm anlayışında, ölümle ilgili veya doğrudan ölen bir kimsenin arkasından abartılı bir şekilde **"mâtem"** ya da **"yas tutmak"** pek hoş karşılanmamıştır. Mâtem, büyük felâketlerden, özellikle sevilen bir kimsenin kaybedilmesinden duyulan derin üzüntüyü ve tutulan yası ifade eder. Ancak, Hz. Muhammed'in, ölenin arkasından bağıra çağıra ağlamayı, saçlarını kesmeyi, üstünü başını parçalamayı onaylamadığı bildirilmiştir. Bu tür davranış ve âdetlerin, İslâm âdâbından sapma olduğu ve İslâm diniyle bağdaşmadığı belirtilmiş; felâketler karşısında mümkün olduğunca sabırlı ve metanetli davranmak gerektiği telkin edilmiştir.[405]

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, İslâmî görüşe uygun olarak, ölenin arkasından abartılı bir şekilde yas tutmanın caiz olmadığı anlatılmaktadır. **Süleyman Çapdar**'ın "**Sarnav Etgen Katınlağa"** (Ağlayan Kadınlara) başlıklı

[403] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 80; bkz. **35 numaralı metin.**
[404] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 60. bkz. **12 numaralı metin.**
[405] Mustafa Çağrıcı, "Câhiliye Döneminde ve İslâm'da Matem", **TDVİA**, C. 28, Ankara, 2003, s. 129.

eserinde, ölenin arkasından feryat figân ederek ağlayan, ağıt yakan kadınlar eleştirilmektedir:

Ölük üçün sarnağanla	*Ölen için ağlayanlar*
Anı kibik tıñılağanla	*Aynı şekilde dinleyenler*
Lanat etedi ullu Allah	*Lânet ediyor yüce Allah*
Mudah boladı rasulullah	*Üzülüyor Resulullah*
Sarnasalar alar mında	*Ağlasalar onlar burada*
Azab köredi ölük anda	*Azap görür ölen orada*
Zabaniyler añña kelir	*Zebaniler ona gelir*
Türlü-türlü azab berir.[406]	*Türlü türlü azap verir.*

Yahya Kappuş'un bir eserinde, ölenin arkasından Kur'an-ı Kerim okunmasının uygun olmadığı ifade edilmektedir:

Ölgeññe Kuran okuyla	*Ölen için Kur'an okurlar*
Malın aşab suvabha	*Malını yerler, sevabına*
Şariğatda bu barmıdı	*Şeriatta bu var mıdır*
Ne deysiz cuvabha	*Ne dersiniz bunun cevabına*
Kuran savlağa kelgendi	*Kur'an sağlara gelmiştir*
Ölgenlege kelmegendi	*Ölüler için gelmemiştir*
Biz etgença etigiz deb	*Bizim yaptıklarımıza*
Şariğat izmu bermegendi.[407]	*Şeriat izin vermemiştir.*

Aynı şairin bir başka eserinde, ölenin arkasından, cenaze evinde, ziyafet verilmesi eleştirilmektedir:

Adam ölse, adamları	*İnsan ölünce akrabaları*
Añña aş, suv etelle	*Onun için yemek verirler*
Durus bolmağanla cıyılıb	*Riyakârlar toplanıp*
Anı aşab ketelle	*Onu yiyip giderler*
Fakırlanı ençi mülkün	*Fakirlerin hakkını*
Biz cıyılıb aşaybız	*Biz toplanıp yiyoruz*
Andan toyub, kulluk etib	*Ondan doyup, kulluk edip*
Duva eterge başlaybız.[408]	*Dua etmeye başlıyoruz.*

[406] **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 249; bkz. **36 numaralı metin.**
[407] **İyman-İslam** …, s. 66; bkz. **37 numaralı metin.**
[408] **İyman-İslam** …, s. 93; bkz. **38 numaralı metin.**

I. 2. 1. 6. 2. Kabir Hayatı

İslâm inancına göre, ölümle başlayıp yeniden dirilmeye kadar devam edecek süreye kabir hayatı denilir. İnsanlar öldükten sonra kabre konulunca Münker ve Nekir adında iki melek gelip onları sorgulayacak; imân ve güzel amel sahipleri bu sorulara doğru cevaplar verecekler ve kendilerine cennet kapıları açılarak cennet gösterilecektir. Kâfir ve münafıklar ise bu sorulara doğru cevap veremeyecek, onlara da cehennem kapıları açılacak ve cehennem gösterilecektir. Kâfirler ve münafıklar kabirde acı ve sıkıntı içinde azap görürken; müminler ise nimetler içerisinde mutlu ve sıkıntısız bir hayat süreceklerdir.[409]

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinin ilk temsilcilerinden biri olan **Davut Şavay-Abayhan**'ın bir eserinde kabir hayatı şöyle anlatılmaktadır:

Tar kabırda catarsa	*Dar mezarda yatarsın*
Töşeksiz, cuvurğansız	*Döşeksiz, yorgansız*
Ata-ana, ulansız	*Baba, anne, oğlansız*
Egeçsiz, karındaşsız	*Bacısız, kardeşsiz*
Kıyınlıkla köb bolurla	*Zorluklar çok olur*
Sanlarıñ da çirirle	*Bedenin de çürür*
Kurt bolub har bir sanıñ	*Solucan olur her bir yerin*
Canuvarla cürürle.[410]	*Hayvanlar yürür.*

Aynı şairin bir başka eserinde, bir insanın öldükten sonra kabirde nasıl sorgulanacağı anlatılmaktadır:

Saññа soruvla sorulurla	*Sana sorular sorulur*
Canıñda mölekle tururla	*Yanında melekler durur*
Ekisi senden soruv alırla	*İkisi seni sorgular*
Günahıñı esiñe salırla	*Günahlarını hatırlatırlar*
Amalsızlık kelir seni kesiñe	*Çaresizlik gelir sana*
Ziynalıknı tüşürürle esiñe	*Fenalığı getirirler aklına*
Sen a harib, uyalıb enişge kararsa	*Sen zavallı, utanıp aşağı bakarsın*
Amalsızdan avuzuñu cabarsa	*Çaresizlikten ağzını kaparsın*

[409] **Diyanet İslâm İlmihali** ..., s. 55.
[410] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 18; bkz. **26 numaralı metin.**

Ol zamanda bolurla	*O sırada olurlar*
Şağat, çarhıñ, cayağıñ	*Şahit, başın, yanağın*
Süyelirle saññа	*Karşına dikilirler*
Öz közleriñ, ayağıñ.[411]	*Kendi gözlerin, ayağın.*

Kâzim Möçü'nün bir eserinde kabir hayatı ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır:

Camağatıñ saññа namaz kılırla	*Cemaatin sana namaz kılar*
Eltip seni tar kabırğa salırla	*Götürüp seni dar mezara koyar*
Terk kuyarla üsüñe anda topurak	*Hemen dökerler üstüne orada toprak*
Can kirir da, kobarsa sen korkarak	*Can gelir de, kalkarsın sen korkarak*
Bir adam da eşitmez anda sözüñü	*Hiç kimse duymaz orada sesini*
Körürse kabırda caññız özüñü	*Görürsün mezarda yalnız kendini*
Adamla da, kömüp, kaytıp keterle	*İnsanlar da, gömüp, dönüp giderler*
Mıçımayın Munkir, Nakir ceterle	*Gecikmeden Münker, Nekir gelirler*
Munkir ursa seni kökge mindirir	*Münker vursa seni göğe çıkarır*
Nakir ursa seni cerge siñdirir	*Nekir vursa seni yere batırır*
Munkirni avzundan otla çaçılır	*Münker'in ağzından ateşler saçılır*
Kabırğa cahanim eşik açılır	*Kabire cehennem kapısı açılır*
Kabır kısar, küçlü tarlık cetdirir	*Kabir sıkar, pek darlık getirir*
Cikleriñi bir birinden ötdürür	*Eklemlerini birbirine geçirir*
Okusañ Kuran anda nöger bolur	*Okursan Kur'an, orada arkadaş olur*
Namaz kılsañ, kabırıñ nürden tolur.[412]	*Namaz kılarsan, mezarın nurla dolar.*

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinin önemli temsilcilerinden biri olan **Süleyman Çabdar**'ın (1851-1927) bir eserinde; öldükten sonra bir insanın kabir hayatında nelerle karşılaşacağı anlatılmaktadır:

Avval kabırı tar bolur	*İlk önce mezarı dar olur*
Ekinçisi otdan tolur	*İkincisi ateşten dolar*
Üçünçü sarıvek kelir	*Üçüncüsü canavar gelir*
Anı atı akrab bolur	*Onun adı akrep olur*
Otdan bolur eki közü	*Ateşten olur iki gözü*
Kök küküregenley sözü	*Gök gürlemesi gibi sözü*
Tırnakları temir bolur	*Tırnakları demirden olur*
Har tırnağı künlük coldu	*Her tırnağı bir günlük yoldur*

---

[411] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 96; **bkz. 31 numaralı metin.**
[412] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 88; bkz. **5 numaralı metin.**

Ol aytır atım akrabdı	*O söyler adım akreptir*
Maññа Allahdan buyruk bardı	*Bana Allah'tan buyruk vardır*
Urup cerge kiyirirge	*Vurup yere sokmaya*
Saññа azab tiyirirge.[413]	*Sana azap vermeye.*

I. 2. 1. 6. 3. Kıyâmet

İslâm inancına göre kıyâmet, dünya üzerindeki mevcut canlı ya da cansız bütün varlıkların yok olması demektir. Kıyâmetin ne zaman olacağını ancak Allah bilir. Bu konuda ne Hz. Muhammed'in, ne de ona vahiy getiren Cebrâil'in bilgisi vardır. Hatta zamanı gelince kıyâmet olayını fiilen başlatmakla görevli olan İsrâfil'in dahi kıyâmetin ne zaman gerçekleşeceği hakkında bir bilgisi yoktur. Bununla birlikte, İslâm bilginleri Kur'an-ı Kerim'den bazı ayetler ve hadislerle desteklemek suretiyle, kıyâmetin yaklaştığına ve nasıl gerçekleşeceğine dair, kıyâmet alâmetleri denilen, ipucu niteliğinde bazı bilgiler vermektedirler.[414] Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinin önemli temsilcilerinden Davut Şavay-Abayhan'ın **"Ahırzaman Kelmezmi?"** (Ahir Zaman Gelmez mi?) başlıklı eserinde, kıyâmet öncesinde yaşanacak olan bazı alâmetlerden şöyle bahsedilmektedir:

Men aytayım endi bolluk hallanı	*Ben anlatayım şimdi olacakları*
Bu duniyada sınamaklık zatlanı	*Bu dünyada yaşanacak şeyleri*
İymansızla din şartlanı bilmezle	*İmansızlar dinin gereklerini bilmezler*
Suralanı añılamay külürle	*Sureleri anlamayıp gülerler*
Kök türlenib alamatlar körünür	*Gökyüzü değişip alâmetler görünür*
Kün tuvub, kün batışdan oyulur	*Güneş doğar, batıdan yıkılır*
Karşı bolur cerge ay, kün da	*Yakınlaşır yeryüzüne ay, güneş de*
Cazıksın deb kıçırırla bütün da	*Af dileyip feryat eder herkes de*
Bu duniyağa kıyınlıkla çığarla	*Bu dünyaya dertler çıkar*
Ay tutar kün tavla erib ağarla	*Ay tutulduğu gün dağlar eriyip akar*
Culduzladan kökde biri atılır	*Yıldızlardan biri gökten kayar*
Ol çaçılıb, cerde palahsız kim kalır.[415]	*Parçalanınca zarar görmeyen kim kalır.*

---

[413] **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 246. bkz. **39 numaralı metin.**
[414] **Bir Müslümanın Yol Haritası** ..., s. 195.
[415] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 103-104; bkz. **40 numaralı metin.**

Aynı şairin **“Sıylı Kuran Surala”** (Yüce Kur’an Sureleri) başlıklı eserinde kıyâmet alâmetlerinden şöyle bahsedilmektedir:

Allay zaman kelir, insan Culduzla öçülürle Başıñda kök carılıb Tavla köçürülürle	*Öyle bir zaman gelir, ey insan* *Yıldızlar söner* *Yukarıda gök yarılıp* *Dağlar yürütülürler*
Ol zamanda kün öçülür Ol zamanda kök sögülür Teñiz suv tögülür Kabırlağa can kirir. [416]	*O zamanda güneş söner* *O zamanda gökyüzü göçer* *Deniz suları kabarır* *Mezarlara can girer.*

I. 2. 1. 6. 4. Sûr

İslâm dinine göre, kıyâmetin başladığını bildirmek ve kıyâmet gerçekleştikten sonra bütün insanların mahşer yerinde toplanmak üzere tekrar dirilmelerini sağlamak için İsrâfil adlı melek tarafından üfürülecek olan boruya “sûr” denilir. İslâm inancına göre, İsrâfil sûru iki defa üfleyecektir. İlkinde Allah’ın diledikleri hariç, göklerde ve yerde olan her şey dehşetinden sarsılacak ve her şey yıkılıp ölecek ve kıyamet gerçekleşecektir. İkincisinde ise insanlar tekrar dirilecek ve mahşer yerinde toplanacaktır.[417]

Kâzim Möçü’nün **“İyman-İslam”** (İmân-İslâm) adlı eserinde; kıyâmetin başladığını bildirmek ve sonrasında insanların mahşer yerinde toplanmak üzere tekrar dirilmelerini sağlamak için üfürülecek olan sûr ile ilgili şu mısralara yer verilmiştir:

Ol kün İsrâfil sûrun avuzuna salır Üfkürüb har bir savnu canın alır	*O gün İsrâfil sûrunu ağzına alır* *Üfleyip her bir canlının ruhunu alır*
Kırk cılğa düniya buzulub kalır Ekinçi da İsrâfil sûrun alır	*Kırk yıl dünya bozuk halde kalır* *İkinci kere İsrâfil sûrunu alır*
Biyağı sûr ekinçi üfkürülür Ölgenle bir da kalmayın tirilir.[418]	*Aynı sûr ikinci kere üflenir* *Ölenlerin hepsi tekrar dirilir.*

---

[416] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 33; bkz. **41 numaralı metin.**
[417] İsmail Karagöz, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, TDV Yayınları, Ankara, 2010, s. 599.
[418] **Kitâbü Mürşidi’n-Nisâ** …, s. 39; bkz. **6 numaralı metin.**

I. 2. 1. 6. 5. Tekrar Dirilme

İslâm inancına göre, kıyâmetin gerçekleşip tamamlanmasından sonra İsrâfil sûru ikinci defa üfleyecek ve bütün canlı varlıklar Allah tarafından tekrar diriltileceklerdir. Söz konusu bu tekrar dirilme; hem bedenen, hem de ruhen olacaktır.[419]

Kâzim Möçü'nün **"Allahğa Mahtav"** (Allah'a Övgü) başlıklı eserinde sûrun ikinci kere üflendikten sonra ölen kişilerin tekrar dirilerek kabirden çıkacağı şu mısralarla ifade edilmektedir:

Kobarsa kabırdan, sûr üfgürülüp	*Kalkarsın kabirden sûr üflenip*
Kalırsa ol cerde miñ cıl tirilip.[420]	*Kalırsın o yerde bin yıl dirilip.*

Yine aynı şairin "Karındaşım Tıñıla Mañña" (Kardeşim Dinle Beni) başlıklı bir başka eserinde de sûrun ikinci kere üflenmesinden sonra, ölen kişinin tekrar dirilerek ne şekilde mezardan çıkacağı anlatılmaktadır:

Kıssa bizni kabırıbız	*Sıkıştırsa bizi kabrimiz*
Neçik çıdar sabırıbız	*Nasıl dayanır sabrımız*
Üfkürülgende surubuz	*Üflendiğinde sûrumuz*
Biz kımıjalay turурbuz.[421]	*Biz çırılçıplak kalkarız.*

I. 2. 1. 6. 6. Mahşer

İslâm dinine göre, Allah tarafından bütün insanlar tekrar diriltildikten sonra hesaba çekilmek üzere bir yere toplanır. Bu toplanılan yere "mahşer" veya "arasat" denir. Mahşer gününde insanlar kendi dertlerini, hesaptan yüz akıyla çıkıp çıkmayacaklarını düşüneceklerinden, en yakınlarıyla bile ilgilenmeyeceklerdir. O gün müminlerin yüzleri parlayacak, kâfirlerin ise kararacaktır.[422]

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinin önemli temsilcilerinden biri olan **Yusuf Haçir**'in (1873-1903) bir eserinde, mahşer günü insanların dehşet içerisinde

---

[419] **Bir Müslümanın Yol Haritası** ..., s. 196.
[420] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 85; bkz. **5 numaralı metin.**
[421] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 66; bkz. **42 numaralı metin.**
[422] **Diyanet İslâm İlmihali** ..., s. 56.

kalarak birbirlerinden uzaklaşacağı; hatta anne ve babanın bile kendi öz evladından kaçacağı anlatılmaktadır:

Tilerseñ sen rahmat bolmaz alardan	*Dilesen de rahmet olmaz onlardan*
Kaçar keter ata ana baladan	*Kaçar gider baba, anne, yavrudan*
Sebeb kelmez sañña ata anadan	*Çare gelmez sana babadan, anadan*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa.[423]	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya.*

Kâzim Möçü'nün **"Beş Namaz"** (Beş Vakit Namaz) adlı eserinde; müminlerin mahşer yerine girerken ay gibi parlayacakları anlatılmaktadır:

Mukmin kulla arasatha atlı bolup barırla	*Mümin kullar mahşere atlarla giderler*
Anı körgen assıla seyirsinip kalırla	*Onları gören günahkârlar şaşırıp kalırlar*
Kavum-kavum barırla tolğan ayça carıtıp	*Grup grup giderler dolun ay gibi parlayıp*
İbadatnı ahşılığın assılağa tanıtıp	*İbadetin güzelliğini günahkârlara gösterip*
Bal şerbetle içerle salkınlağa olturup	*Bal şerbetleri içerler serin yerlerde oturup*
Fayğambarnı ümmetleri tögeregin tolturup	*Peygamberin ümmetleri çevresine toplanıp*
Soruv-suval körmezle günahları silinip	*Sorgu-sual görmezler günahları silinip*
Cannetlege barırla suvapları bilinip.[424]	*Cennetlere giderler sevapları bilinip.*

Kâzim Möçü'nün bir başka eserinde ise mahşer şöyle anlatılmaktadır:

Kobarsa kabırdan kesiñ calanlay	*Kalkarsın kabirden çıplak, tek başına*
Mahşar künde sen cürürse cayavlay	*Mahşer gününde sen yürürsün yaya*
Korkğandan, anda közüñü kakmazsa	*Korkudan orada gözünü kırpmazsın*
Bir söz söleşirge izmi tapmazsa	*Bir kelime etmeye cevaz bulamazsın*
Tuzça bolur ol kün anda erivüñ	*Tuz gibi erirsin o gün orada*
Tabalmazsa kirirge bir serivün	*Bulamazsın bir serin yer burada*
Kün issiden ol kün miyisiñ kaynar	*Aşırı sıcaktan o gün beynin kaynar*
Açıvuñdan ol kün cüregiñ canar	*Acıdan o gün yüreğin yanar*
Batarsa beliñe deri tereññe	*Batarsın beline kadar derine*
Başha sağış kelmez anda kölüñe	*Başka bir şey gelmez orada aklına*

[423] Yılmaz Nevruz, "Karaçayca Bir El Yazması Mecmua ve Yusuf Haçır'ın Dini Manzumeleri", **Türk Kültürü Dergisi**, S. 218, Ankara, 1981, s. 174; bkz. **43 numaralı metin.**
[424] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 147; bkz. **33 numaralı metin.**

Kayğı alır ol kün seni başıñı	*Üzüntü kaplar o gün senin başını*
Tanımazsa, körseñ, kesi caşıñı	*Tanımazsın görsen kendi evlâdını*
Elgenirse ol kün etgen hatañdan	*İrkilirsin o gün işlediğin günâhtan*
Öñelerse ol kün körgen atañdan. [425]	*Kaçarsın o gün gördüğün babandan.*

Yine **Kâzim Möçü**'nün bir başka eserinde mahşer günü şöyle tasvir edilmektedir:

Cılay, sarnay kobarla beynamazla kabırdan	*Ağlaya, sızlaya kalkarlar beynamazlar mezardan*
Cahanim akırapla ullu bolup kadırdan	*Cehennem akrepleri büyük olur katırdan*
Günahlıla betleri birbirinden süyümsüz	*Günahkârların yüzleri birbirinden sevimsiz*
Kabırladan kobarla kımıjalay, kiyimsiz	*Mezarlardan çıkarlar çırılçıplak, giyimsiz*
Arasatha barırla kırav tartıp közleri	*Mahşere giderler kırağı kaplayıp gözleri*
Korkğandan çıkmay kalır fakırlanı sözleri	*Korkudan çıkmaz zavallıların sözleri*
Zabaniyle kelirle assılanı körürle	*Zebaniler gelirler günahkârları görürler*
Ot kamiçile bla cahanimge sürürle.[426]	*Ateş kırbaçlarıyla cehenneme sürerler*

I. 2. 1. 6. 7. Hesap

İslâm dinine göre, bütün insanlar mahşerde bir araya toplandıktan sonra hesaba çekileceklerdir. Önce, kendilerine dünyada iken yaptıkları işlerin yazılı bulunduğu amel defterleri dağıtılacaktır. Amel defterleri cennetlik olanlara sağdan, cehennemlik olanlara soldan veya arkadan verilecektir. İnsanlar amel defterlerini ellerine aldıktan sonra hesaba çekileceklerdir.[427]

Davut Şavay-Abayhan'ın bir eserinde, hesap günü geldiği zaman, Allah'ın huzurunda, insanlara işledikleri günahların yüzlerine karşı bildirileceği anlatılmaktadır:

Ullu Allahnı allında süyelirle	*Yüce Allah'ın huzurunda dururlar*
Günahların alağa bildirirle	*Günahlarını onlara bildiriler*
Tobuklanıb keçkinlikle tilerle	*Diz çöküp af dilerler*
Eslerine köb zatla keltirirle.[428]	*Akıllarına çok şeyleri getirirler.*

[425] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 86; bkz. **5 numaralı metin.**
[426] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 147; bkz. **33 numaları metin.**
[427] **Bir Müslümanın Yol Haritası** ..., s. 197.
[428] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 34; bkz. **41 numaralı metin.**

Mahşer günü insanların nasıl hesaba çekileceği, **Yusuf Haçir**'in **"Hıysab"** (Hesap) adlı eserinde şöyle anlatılmaktadır:

Keltirirler mizan bizge kururlar	*Getirirler mizanı bizim için kurarlar*
Har adamnı arasatha sürürler	*Her insanı mahşere sürerler*
Har birevnü işlerinden sorurlar	*Her bir kişiyi işlerinden sorarlar*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Kimin kelir oñ canından kitabı	*Kiminin gelir sağ tarafından kitabı*
Har işni bolur anda hitabı	*Her işin olur orada hitabı*
Kimin kuvanç, kimin cılav hıysabı	*Kiminin sevinç, kiminin ağlama hesabı*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Hıysabları tınç bolğanlar keterler	*Hesapları iyi olanlar giderler*
Sıylı Allahnı vağdasına ceterler	*Yüce Allah'ın vaadine erişirler*
Niğmatına Haknı şukur eterler	*Hakkın nimetineşükür ederler*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa.[429]	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya.*

Kâzim Möçü de bir eserinde hesap zamanı, insanın kendi uzuvlarının, dünyada işledikleri amellere şahitlik edeceğini söylemektedir:

Barırsa hıysapha, aman kıynalıp	*Gidersin hesap vermeye pek zorlanıp*
Turursan Allahnı allında uyalıp	*Durursun Allah'ın karşısında utanıp*
Kararla, defteriñi sañña berip	*Bakarlar, defterini sana verip*
Cılarsan, içindegilerin körüp	*Ağlarsın içindekileri görüp*
Allah saññа hıysap eter sağatha	*Allah sana hesap çıkarır o saate*
Sanlarıñı söleşdirir şağatha. [430]	*Uzuvlarını konuşturur şahitliğe.*

I. 2. 1. 6. 8. Mîzan

İslâm inancına göre, insanların hesaba çekilmesinden sonra amellerinin tartıldığı ilâhî bir terazi ve adalet ölçüsüdür. Terazide iyilikleri kötülüklerinden ağır gelenler kurtuluşa erecek, yani cennete gidecek; hafif gelenler ise cehenneme gideceklerdir. Cehenneme gidenlerden mümin olanlar, işlediği günahın karşılığı olan cezayı çektikten sonra oradan çıkarılıp cennete alınacaklardır.[431]

---

[429] **"Karaçayca Bir El Yazması …", Türk Kültürü Dergisi** …, s. 171; bkz. **44 numaralı metin.**
[430] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 81. bkz. **5 numaralı metin.**
[431] **Diyanet İslâm İlmihali** ..., s. 57.

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, mahşer günü, insanların amel defterlerinin tartmak için mizan kurulacağı şöyle anlatılmaktadır:

Har kimni defteri sırtına urulur	*Herkesin defteri sırtına yüklenir*
Anı tartmak üçün bazman kurulur.[432]	*Onu tartmak için terazi kurulur.*

Bütün insanların mahşer günü kurulacak olan terazide tartılacağı, gizlice işledikleri günâhların dahi açığa çıkarılacağı ifade edilmektedir:

Kıyamatnı bazmanında	*Kıyâmet terazisinde*
Har bir adam çegilir	*Her bir insan tartılır*
Taşa etgen günahları	*Gizlice işlediği günahları*
Tuvra bolub körünür.[433]	*Açığa çıkar görünür.*

I. 2. 1. 6. 9. Sırat

İslâm dinine göre Sırat, cehennemin üzerinde bulundan bir köprü veya yoldur. Herkes buradan geçecektir. İşledikleri amellerine göre müminlerin kimisi süratli bir şekilde, kimisi de yavaş bir şekilde bu yoldan geçecek; kâfirler ve günahkârlar ise bu yolda yürürlerken ayakları sürçerek cehenneme düşeceklerdir.[434]

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, hesap ve mizan sonrasında, insanların Sırat'tan nasıl geçecekleri şöyle anlatılmaktadır:

Sıratnı aytayım tıññıla meni	*Sırat'ı anlatayım dinle beni*
Kişi kalmaz aññа barmayın keri	*Kimse kalmaz ona gitmeden geri*
Kıldan iniçge, kılıçdan citidi	*Kıldan ince, kılıçtan keskindir*
Andan ketgen cahanimni itidi	*Oradan düşen cehennemin itidir*
Beş cüz cıllık col bardı anı örü	*Beş yüz yıllık yoldur onun uzunluğu*
Tübü cahanim, kâfırlanı ceri	*Altı cehennemdir, kâfirlerin yeri*
Beş cüz cıllık colnu beş cüz enişi	*Beş yüz yıllık yolun beş yüz inişi*
Başha türlü cürür andan har kişi	*Başka türlü yürür oradan her kişi*

---

[432] **Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ** ..., s. 39; bkz. **6 numaralı metin.**
[433] **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 387; bkz. **45 numaralı metin.**
[434] **Bir Müslümanın Yol Haritası** ..., s. 198.

Kimle kök caşnağan kibik uçarla	*Kimileri yıldırım gibi uçarlar*
Kimle culduz uçhan kibik kaçarla	*Kimileri yıldız kayması gibi kaçarlar*
Kimleri cüyrük at kibik cürürle	*Kimileri süratli at gibi yürürler*
Andan kutulub cannetge kirirle	*Oradan kurtulup cennete girerler*
Kimleri törtayaklanıb öterle	*Kimileri dört büklüm geçerler*
Kimleri ötalmay tübüne keterle. [435]	*Kimileri geçemeyip dibe düşerler.*

I. 2. 1. 6. 10. Cennet

İslâm inancına göre cennet, âhiret hayatında müminlerin, çeşitli nimetlerle bezenmiş olan ve içinde ebedî olarak kalacakları mükâfat yeridir. İslâm dinine göre cennete ancak Müslümanlar gireceklerdir. Kâfir, müşrik ve münafık kişiler ise cennete giremeyecektir. Müslüman olup da günâh işleyenler ise, cehennemde günâhlarının cezasını çektikten sonra cennete gireceklerdir.[436] **Yusuf Haçir**'in **"Cannet"** (Cennet) adlı eserinde, cennet ve cennetteki nimetlerin güzelliği şöyle anlatılmaktadır:

Hak tağala bizni üçün cennetin	*Hak teala bizim için cennetini*
Carathandı aşın, hurun, kögetin	*Yaratmış aşını, hurisini, meyvesini*
Havzu suvun ve hem türlü şerbetin	*Havz-ı Kevseri ve her türlü şerbetini*
Aldanmağız ahırzaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Tüblerine altın tahta salınır	*Altlarına altın taht konulur*
Tübü bla tatlı suvlar barılır	*Altından tatlı sular akıtılır*
Har bir içki anda halal bolunur	*Her bir içki orada helâl olur*
Aldanmağız ahırzaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Kögetleri türsününde bir bolur	*Meyveleri görünüşte aynı gibi olur*
Çaynağanlay har birinden fark kelir	*Çiğneyince her birinden farklı tat gelir*
Bu zavukğa cetişirik kim bolur	*Bu saadete erişecek kim olur*
Aldanmağız ahırzaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Neden süyse andan kelib aşarlar	*Neyi isterse onu gelip yerler*
Tüblerine atlas töşek töşerler	*Altlarına atlastan döşek koyarlar*
Bu zavukğa kirib anda caşarlar	*Bu saadete girip orada yaşarlar*
Aldanmağız ahırzaman duniyağa.[437]	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya.*

---

[435] **Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ** ..., s. 39; bkz. **6 numaralı metin.**
[436] **Diyanet İslâm İlmihali** ..., s. 58.
[437] **"Karaçayca Bir El Yazması …", Türk Kültürü Dergisi** …, s. 169; bkz. **46 numaralı metin.**

I. 2. 1. 6. 11. Cehennem

İslâm dinine göre cehennem; âhiret hayatında, kâfirlerin ebedî olarak; günâh işlemiş Müslümanların da günâhları ölçüsünde cezalandırılmak üzere kalacakları ceza ve azap görme yeridir.[438] Cehennem ve cehennem azabı, **Yusuf Haçir**'in **"Cahanim"** (Cehennem) adlı eserinde şöyle anlatılmaktadır:

Melekler andan mından tutarlar Süyreb barıb cahanimge atarlar Ol cazıklar anda uzak catarlar Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Melekler oradan, buradan tutarlar* *Sürükleyip cehenneme atarlar* *O zavallılar orada çok zaman yatarlar* *Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Tört sanıña temir buğov salırlar Kollarına temir tokmak alırlar Urğan sayın başıñı tört carırlar Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Dört bir yanına demir kelepçe takarlar* *Ellerine demir tokmağı alırlar* *Her vurduklarında başını dörde bölerler* *Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Kara kültüm tüşer seni sanıña Akırablar çabar akğan kanıña Madar işle mında carlı canıña Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Kara morluklar gelir senin vücuduna* *Akrepler koşar gelir akan kanına* *Çare bul burada zavallı canına* *Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Eti küyüb ketgen sayın et kelir Har sanından ak irinler tögülür Ölüb ketmez anda uzak termilir Aldanmağız ahır zaman duniyağa.[439]	*Bedeni yandıkça yerine yeni et gelir* *Her uzvundan beyaz irinler dökülür* *Ölüp gitmez orada çok zaman kıvranır* *Aldanmayın ahir zaman dünyaya.*

Kâzim Möçü'nün **"Beş Namaz"** (Beş Vakit Namaz) adlı eserinde ise cehennem hayatı ve orada günahkârların göreceği azap şöyle tasvir edilmektedir:

Zabaniyle kelirle assılanı körürle Ot kamiçile bla cahanimge sürürle	*Zebaniler gelirler günahkârları görürler* *Ateş kırbaçlarıyla cehenneme sürerler*
Kiydirirle üslerine katırandan kölekle Kollarında kamiçi azap etgen tilekle	*Giydirirler üstlerine katrandan gömlekler* *Ellerinde kırbaç azap veren dilekler*
Kaynar suvla kuyarla, canar, küyer sanları Seksen cıllık azapda çıkmay turur canları	*Kaynar suları dökerler, yanar, kavrulur bedenleri* *Seksen yıllık azaptan çıkmadan kalır canları*

---

[438] **Bir Müslümanın Yol Haritası** ..., s. 208.
[439] **"Karaçayca Bir El Yazması …", Türk Kültürü Dergisi** …, s. 174; bkz. **43 numaralı metin.**

Tüye boynu kibikdi cahanimde cılanla	*Deve boynu gibidir cehennemde yılanlar*
Ursa, açıvu ketmez tamam miñ cıl cılarla	*Isırsa, acısı gitmez tam bin yıl ağlarlar*
Kün bişirip küydürür azaplıla terisin	*Güneş yakıp kavurur azaplıların derisini*
Kırk miñ kâfırnı silder zabaniyni birisi.[440]	*Kırk bin kâfiri atar zebanilerden birisi.*

Aynı şairin bir başka eserinde cehennem azabı şöyle anlatılmaktadır:

Barırsa anda sıyratha terk sürülüp	*Gidersin orada sırata hemen sürülüp*
Keterse sıyratdan enişge ürülüp	*Gidersin sırattan aşağı yuvarlanıp*
Emerle cılanla, üsüñe cıyılıp	*Emerler yılanlar, üstüne toplanıp*
Canarsa cahanimde cıyırılıp	*Yanarsın cehennemde büzülüp*
Şaytan bla seni birge baylarla	*Şeytan ile seni birlikte bağlarlar*
Etiñi cahanim itle çaynarla. [441]	*Bedenini cehennem köpekleri çiğnerler.*

I. 2. 2. İbadetle İlgili Unsurlar

Dinî bir terim olarak ibadet, insanın Allah'a saygı, sevgi ve itaatini göstermek, O'nun hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu belirli tutum ve gerçekleştirdiği davranışlar için kullanıldığı gibi daha genel olarak aynı mahiyetteki düşünüş, duyuş ve sözleri de ifade eder. Ancak kelimenin dinî içerikli belli ve düzenli davranış biçimleri için kullanımı daha yaygındır.[442]

İslâmî literatürde de ibadetin iki anlamı vardır. Genel anlamda ibadet, mükellefin Allah'a karşı duyduğu saygı ve sevginin sonucu olarak O'nun rızâsına uygun davranma çabasını ve bu şekilde yapılan iradî davranışları ifade eder. Böylece tamamen dinî olan görevlerden başka kişilerin Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yaptığı her fiil de ibadet olarak nitelendirilir ve ödüllendirilir. Bu amaçla fert ve toplum yararına gerçekleştirilen her olumlu davranış dinî ve mânevî bir anlam kazanmış olur. Özel anlamda ibadet ise mükellefin yaratanına karşı saygı ve boyun eğmesini simgeleyen, Allah ve Resulü tarafından yapılması istenen belirli davranış biçimlerdir. İslâm literatüründe ibadetin yaygın kullanımı da bu ikinci anlamdadır. İslâm'ın temel şartlarını teşkil eden namaz, oruç, zekât ve haccın yanında kurban kesme, itikâf, dua,

---

[440] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 147; bkz. **33 numaralı metin.**
[441] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 86; bkz. **5 numaralı metin.**
[442] Mustafa Sinanoğlu, "İbadet", **TDVİA**, C. 19, İstanbul, 1999, s. 233.

Kur'an okuma, hayır ve infakta bulunma gibi davranışlar terim anlamıyla ibadetin en bilinen örneklerini oluşturur.[443]

İbadetler, dinin özünü teşkil eden imân esaslarından sonra dinde ikinci önemli halkayı oluşturur. Diğer bir ifadeyle din, en yalın biçimiyle Allah'a inanma ve O'na ibadet etme olduğundan inanç ve ibadet sistemleri dinin aslî unsurlarını meydana getirir. Kur'an-ı Kerim'de başta namaz olmak üzere zekât, hac ve oruç olmak üzere temel ibadetler sıkça hatırlatılıp emredilir.[444] İbadetlerin ifasında en önemli ilke, ibadetin yalnızca Allah için yapılmasıdır. Tevhidin aslını, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan ibadet etmek, yapılan ibadetlerin karşılığını yalnızca Allah'tan beklemek teşkil eder. İbadetin özünü, kişinin niyeti ve onun gösterişten uzak olarak içten gelen bir istekle yapması oluşturur. Dinî terminolojide "ihlâs" denilen bu keyfiyet, ibadetlerin kabulünde esastır. İbadetlerin ifasında devamlılık ve süreklilik asıldır. Kur'an-ı Kerim'de insanın ölünceye kadar Rabbine kulluk etmesi istenir.[445]

İslâm dininde ibadetlere verilen ehemmiyetin, Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirine de aksettiği görülmektedir. **İsmail Semen'**in bir eserinde, namaz ve oruç gibi ibadetlerin önemine şöyle vurgu yapılmaktadır.

Oy, ne eteyim acalıma	*Ah, ne çâre ecelime*
Çabıb ceter bolcalına	*Koşup yetişir vadesine*
Toba eteyim günahıma	*Tövbe edeyim günahıma*
Secde eteyim Allahıma	*Secde edeyim Allah'ıma*
Oy, ne eteyim zamanıma	*Ah, ne çâre zamanıma*
Kılınmay kalğan namazıma	*Kılmadığım namazıma*
Tutmay koyğan orazama	*Tutmadığım orucuma*
Tavla teñli günahıma	*Dağlar kadar günahıma*
Oy, ne eteyim ömürüme	*Ah, ne çâre ömrüme*
Can beralmay termilligime	*Can çekişip, kıvranacağım*
Kabır azab körlügüme	*Kabir azabı göreceğim*
Kıyın soruv berligime.[446]	*Çetin sorgu sual olacağım.*

---

[443] Ferhat Koca, "İbadet", **TDVİA**, C. 19, İstanbul, 1999, s. 240.
[444] **"İbadet", TDVİA** …, s. 241.
[445] **"İbadet", TDVİA** …, s. 245.
[446] **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 385; bkz. **45 numaralı metin.**

I. 2. 2. 1. Abdest

İslâm dininde abdest, başta namaz olmak üzere, belli ibadetleri yapabilmek için bir düzen içerisinde bazı organları yıkama, bazılarını da mesh etme yoluyla yapılan arınma ve temizliktir. Ancak, abdest müstakil bir ibadet değil, namaz kılmak ve Kâbe'yi tavaf etmek gibi belli ibadetleri yapmak için vasıta niteliğindedir.

Abdest temiz su ile yapılır. Ancak, su bulunmadığı veya temiz olmadığından dolayı kullanılamadığı takdirde, temiz olan toprağa sürülen ellerle, yüzü, dirseklere kadar kolları mesh etmektir. Buna **"teyemmüm"** denir. Bir de **"gusül"** veya **"boy abdesti"** adı verilen bütün bedenin yıkanması suretiyle yapılan abdest vardır. Buna da **"taharet-i kübra"** (büyük temizlik) denir. Böyle bir temizliği gerektiren hal cünüplük ve kadınların hayız ve nifas (lohusalık) halinin sona ermesidir.[447]

Kâzim Möçü'nün **"İyman-İslâm"** (İman-İslâm) adlı eserinde abdest, teyemmüm ve guslün farzları ve ne şekilde yapılacağı şöyle anlatılmaktadır:

Abdezni tört farzına barayık Tört da farzın başha başha sanayık	*Abdestin dört farzına gidelim* *Dört farzını da birer birer sayalım*
Betin cuvmak har çegine cetdirib Kolun cuvar ciññirikden ötdürüb	*Yüzünü yıkamak, her tarafına erişip* *Kolunu yıkar dirsekten geçirip*
Başını törtden birine mash eter Ayakların aşıkdan cuvub keter	*Başının dörtte birini mesh eder* *Ayaklarını aşıktan itibaren yıkar gider*
Tayammumda eki farıznı bileyim Ullu Allahdan keçmeklikni tileyim	*Teyemmümün de iki farzını bileyim* *Yüce Allah'tan affetmesini dileyim*
Niyet etib kıbılağa karşı turur Eki kolun taza cerge eki urur	*Niyet edip kıbleye doğru durur* *İki elini temiz yere iki kere vurur*
Bir urğanın alğın betine sürter Ekinçisin bileklege mash eter	*Bir vurduğunu önce yüzüne sürer* *İkincisini bileklerine mesh eder*
Cuvunmaknı üç farzına öteme Üç da farzın bir bir bayan eteme	*Guslün üç farzına geçiyorum* *Üç farzını da bir bir beyan ediyorum*

[447] **Diyanet İslâm İlmihali** ..., s. 84, 102.

Sünnet abdezin alır olturub	*Sünnet abdestini alır oturup*
Avzun çaykar taza suvdan tolturub	*Ağzını çalkalar temiz suyla doldurup*
Burnun çaykar kemirçekden ötdürüb	*Burnunu çalkalar kıkırdaktan geçirip*
Çarhın cuvar barına suv cettirib cetdirib.[448]	*Bedenini yıkar her tarafına su değdirip.*

I. 2. 2. 2. Namaz

İslâm'ın beş şartından biri olan namaz, günün belli vakitlerinde abdestle birlikte Allah'ı anarak teslimiyetin gösterildiği bir ibadet şeklidir. İslâm inancına göre namaz, Allah'a ve Resûlü Hz. Muhammed'e imândan sonra, bütün amel ve ibadetlerden daha üstün bir ibadet olarak kabul edilmekte, Hz. Muhammed'in "Namaz, dinin direğidir" sözüyle de namazın önem derecesi vurgulanmaktadır.[449]

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şairlerinin eserlerinde namaz ve namazla ilgili bazı mefhumlara yer verdikleri görülmektedir. **Kâzim Möçü**'nün **"İyman-İslâm"** (İman-İslâm) adlı eserinde namazın farzları şöyle anlatılmaktadır.

Namazdağı on eki farıznı köreyik	*Namazdaki on iki farzı görelim*
Surağañña tamam cuvab bereyik	*Sorana tam cevap verelim*
On ekiden tışındadı cartısı	*On ikinin dışındadır yarısı*
Ol namaznı içindedi altısı	*O namazın içindedir altısı*
Tışındağı altısına tıññıla	*Dışındaki altısını dinle*
Men sanayım karındaşım aññıla	*Ben sayayım kardeşim anla*
Abdez almak, suvnu izleb tazasın	*Abdest almak, suyun arayıp temizini*
Har cerinden tabdırmak har nacasın	*Her tarafından temizlemek her necasetini*
Vahtısın bilmek, kıbılağa aylanmak	*Vaktini bilmek, kıbleye dönmek*
Avratın capmak, niyetin baylamak	*Avretini örtmek, niyetini etmek*
İçindegi altı farzından biri	*İçindeki altı farzından biri*
Alğıññısı kulak kakğan tekbiri	*İlk önce başlama tekbiri*
Öre turmak, alham sura okumak	*Ayakta durmak, fatiha suresini okumak*
Rükû, secde, tahiyatğa olturmak	*Rükû, secde, ettehiyyata oturmak*

448 **Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ** …, s.39-40; bkz. **6 numaralı metin.**
449 **Bir Müslümanın Yol Haritası** ..., s. 279.

Salam bermeklik vacibdi bileyik — *Selâm vermek vaciptir bilelim*
Sıylı Allahdan tamamlığın tileyik.[450] — *Yüce Allah'tan tamamını dileyelim.*

Davut Şavay-Abayhan'ın **"Caññılmağız İnsanla"** (Yanılmayın İnsanlar) adlı eserinde bir vakit namazın bir araba dolusu altından daha kıymetli olduğu vurgulanmaktadır:

Tıñılağız aytayım	*Dinleyin anlatayım*
Beş namaznı hakından	*Beş vakit namaz hakkından*
Bir namazım bağalıdı	*Bir vakit namaz kıymetlidir*
Bir arba altından.[451]	*Bir araba altından.*

Kâzim Möçü'nün bir eserinde namazın insanlara borç olduğu anlatılmaktadır:

Beş namaznı kılayık, ozup ne artha kalmayık	*Beş vakit namazı kılalım, geride kalmayalım*
Öle turup, cöññerge ibilisni almayık	*Ölürken yoldaş olarak iblisi almayalım*
Ey-hey, millet, tileyme namaz etmey catmazğa	*Ey, millet, diliyorum namaz kılmadan yatmayın*
Kılmay koyup namaznı günahlağa batmazğa	*Kılmadan bırakıp namazı günahlara batmayın*
Barıbızğa borç boldu namaz şartın bilirge	*Hepimize borç oldu namaz şartlarını bilmek*
Namaz şartın bilmeyin günahlağa kirirge	*Namazın şartlarını bilmeden günahlara girmek*
Ey-hey, millet, tileyme keçe namaz kılırğa	*Ey, hey, millet, diliyorum gece namaz kılınız*
Erikmeyin, talmayın şartın bilip tururğa	*Bıkmadan, usanmadan şartlarını yerine getiriniz*
Etmesek da andan artık beş namaznı eteyik	*Yapmasak da bundan sonra beş namazı kılalım*
Tüz collağa tüzelip iyman bla keteyik.[452]	*Doğru yola dönüp iman ile gidelim.*

Kâzim Möçü'nün **"Karındaşım Beş Namaznı Kel Tanı"** (Kardeşim Beş Vakit Namazı Gel Öğren) adlı eserinde insanları namaz kılmayı öğrenmeye davet etmektedir:

Karındaşım, beş namaznı kel tanı	*Kardeşim, beş vakit namazı gel öğren*
Beş namaznı kılmavçunu, bil anı	*Beş vakit namazı kılmayanı, bil onu*
Betinde bolmaz anı halal kanı	*Yüzünde olmaz onun helal kanı*
Haramdan tıyılmaz anı har sanı	*Haramdan kurtulmaz onun her bir yanı*
Ne haripdi beş namaznı etmegen	*Ne zavallıdır beş vakit namazı kılmayan*
Kitap aythan kulağına ötmegen	*Kitabın söyledikleri kulağından geçmeyen*

---

[450] **Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ** …, s. 41-42; bkz. **6 numaralı metin.**
[451] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 91. bkz. **31 numaralı metin.**
[452] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 143; bkz. **33 numaralı metin.**

Duniyada muratına cetmegen — *Dünyada muradına ermeyen*
Öle turup, iyman bla ketmegen — *Ölürken iman ile gitmeyen*

Bir sağatnı ırahatlanıp caşamaz — *Bir saati rahat yaşayamaz*
Bar malından, közü kıyıp, aşamaz.[453] — *Servetine gözü kıyıp, yiyemez.*

İsmail Semen de beş vakit namazın önemine dikkat çekmektedir:

Kelçi şukur eteyik — *Gel şükür edelim*
Bir Allahğa olturub — *Bir Allah'a, oturarak*
Beş namaznı kılayık — *Beş vakit namazı kılalım*
Secde-ruku tolturub.[454] — *Secde, rükû ederek.*

Davut Şavay-Abayhan bir vakit "**sabah namazı"** kılmanın bütün dünya malından kıymetli olduğunu ifade etmektedir:

Namazımı okuyum — *Namazımı kılayım*
Tañ athanlay azandan — *Sabah ezanından*
Bir namazım bağalıdı — *Bir vakit namaz kıymetlidir*
Sav duniya haznadan.[455] — *Bütün dünya malından.*

Aynı şair, işini gücünü bırakıp **"öğle namazı"** kılmaya koşanların cenneti satın alacaklarını söyleyerek öğle namazı kılmanın önemini vurgulamaktadır:

Cannetni satıb alırla — *Cenneti satın alırlar*
Din colunda uruññanla — *Din yolunda çalışanlar*

İşni koyub, aşığıb — *İşi bırakıp, koşarak*
Kün ortanı kılğanla.[456] — *Öğle vaktini kılanlar.*

İsmail Semen de **"öğle namazı"** kılanların mahşer gününde veliler ile aynı mertebede olacaklarını ifade ederek, öğle namazının önemine dikkat çekmektedir:

Kün ortanı kılğannı — *Öğle vaktini kılanın*
Kabır üyü keñ bolur — *Mezarı geniş olur*
Kıyamat kün mahşarda — *Kıyamet günü mahşerde*
Valiylege teñ bolur.[457] — *Velilere denk olur.*

---

[453] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 68; bkz. **47 numaralı metin.**
[454] **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 387; bkz. **48 numaralı metin.**
[455] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 91; bkz. **31 numaralı metin.**
[456] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 92; bkz. **31 numaralı metin.**

Aynı şair **“ikindi namazı”** kılanların kıyâmet günü mahşerde peygamber gibi görüneceklerini söylemektedir:

Ekindini kılğannı	*İkindi vaktini kılanın*
Tilekleri berilir	*Dilekleri kabul olur*
Kıyamat kün mahşarda	*Kıyamet günü mahşerde*
Rasul katış körünür.[458]	*Resul gibi görünür.*

Yine aynı şair **“akşam namazı”** kılanların cennet elbisesi giyeceklerini ifade etmektedir:

Aşham namaz kılğandı	*Akşam namazı kılandır*
Candet kiyim kiyerik	*Cennet elbisesini giyecek*
Adam hakın aşağandı	*Kul hakkını yiyendir*
Cahanim otda küyerik.[459]	*Cehennem ateşinde yanacak.*

Aynı şekilde **“yatsı namazı”** kılanların da nur ve bereket içerisinde olacakları söylenmektedir:

Cassı namaz kılğañña	*Yatsı namazını kılana*
Nür bereket çaçılır	*Nur, bereket yayılır*
Ertden namaz etgeñče	*Sabah namazı kılana*
Rahmat eşik açılır.[460]	*Rahmet kapısı açılır.*

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, namazla ilgili verilen eserlerde bilhassa **“namaz kılmanın mükâfatı”**na vurgu yapıldığı göze çarpmaktadır. **Süleyman Çapdar**’ın bir eserinde, namaz kılmanın cennete girmek için adeta bir anahtar vazifesi göreceği söylenmektedir:

Bereketdi malığızğa	*Berekettir malınıza*
Savutdu ol cavuğuzğa	*Silahtır o düşmanınıza*
Açuvlandırır şaytannı	*Öfkelendirir şeytanı*
Avur eter ol bazmannı	*Ağırlaştırır o teraziyi*
Kıyamatda tac başıña	*Kıyamette taçtır başına*
Bereketdi mında aşıña	*Berekettir burada aşına*
Üs kiyimiñ bolur anda	*Üstüne giysi olur orada*
Eterge sak bolsañ mında	*Dikkatli olursan burada*

[457] **“Zikirle”, As-Alan Jurnal** …, s. 383; bkz. **49 numaralı metin.**
[458] **“Zikirle”, As-Alan Jurnal** …, s. 383; bkz. **49 numaralı metin.**
[459] **“Zikirle”, As-Alan Jurnal** …, s. 383; bkz. **49 numaralı metin.**
[460] **“Zikirle”, As-Alan Jurnal** …, s. 383; bkz. **49 numaralı metin.**

Namazıñı koymay etalsañ	*Namazını aksatmadan kılarsan*
Közbavsuz etib ketalsañ	*Riyakârlık yapmadan gidersen*
Sıyratdan ol tınç ötkerir	*Sırattan çok rahat geçirir*
Cannetge ol açhıç berir.[461]	*Cennete anahtarını verir.*

Kâzim Möçü'nün bir eserinde de cemaatle birlikte namaz kılmanın mükâfatlarından bahsedilmektedir:

Beş namaznı camavatda kılğañña	*Beş vakit namazı cemaatle kılana*
Beş ahşılık bardı anı etalğañña	*Beş iyilik vardır onu yapabilene*
Duniyada añña fakırlık körülmez	*Dünyada ona fakirlik gelmez*
Ölgeninde, kabır azap berilmez	*Öldüğünde kabir azabı verilmez*
Sıyratda kök caşnağan kibik cürür	*Sıratta yıldırım gibi yürür*
Hıysapsız, azapsız cannetge kirir.[462]	*Hesapsız, azapsız cennete girir.*

Aynı şairin bir başka eserinde namaz kılanların mükâfat olarak cenneti göreceklerini söylemektedir:

Bu duniyanı zatları, barısı da kalırla	*Bu dünyanın şeyleri, hepsi de kalırlar*
Namaz koymay etgenle, sıylı cannet tanırla	*Namazı bırakmayıp kılanlar, cenneti görürler*
Namaz koymay etgenle azabha da tutulmaz	*Namazı bırakmayıp kılanlar azabı da görmez*
Bir namazı kalsa da azabdan kutulmaz.[463]	*Bir vakit namazı kalsa bile azaptan kurtulmaz.*

İsmail Semen'in bir eserinde de kılınan namazlar karşılığında insanların göreceği mükâfatları dile getirilmektedir:

Namazlarıñ candet kala işletir	*Namazların cennet kalesi inşa eder*
Tört canıñdan cumuşçula küçletir	*Dört bir tarafında hizmetçiler olur*
Candet köget, aşlar, suvlar aşatır	*Cennet meyvesi, sular, aşlar yedirir*
Zikirleriñ candet üynü çırağı.[464]	*Zikirlerin cennet evinin ışığı olur.*

Buna karşılık, Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, bir de **"namaz kılmayanların akibeti"** hakkında verilen eserler de dikkat çekmektedir.

---

[461] **Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 245; bkz. **39 numaralı metin.**
[462] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 88; bkz. **5 numaralı metin.**
[463] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 149; bkz. **33 numaralı metin.**
[464] **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 390; bkz. **50 numaralı metin.**

Davut Şavay-Abayhan'ın bir eserinde namaz kılmayan insanların mahşerde ne şekilde görünecekleri ifade edilmektedir.

Namazımı etmesem	*Namazımı kılmazsam*
Ak türsünüm karalır	*Ak benzim kararır*
Maşhar künde	*Mahşer gününde*
Közüm kökge aralır.[465]	*Gözlerim göğe takılır.*

Süleyman Çapdar'ın bir eserinde, beş vakit namaz kılmayan insanların, kabir hayatından itibaren azap görmeye başlayacakları, bunun kıyamete kadar süreceği ve hatta kıyâmetten sonra da azap görmeye devam edecekleri anlatılmaktadır:

Namazıñı koyğanıñ üçün	*Namazı bıraktığın için*
Zaya ömür coyğanıñ üçün	*Ömrünü ziyan ettiğin için*
Ertden namaz koyğanıñ üçün	*Sabah namazını bıraktığın için*
Urlukma tüşge deriçin	*Vuracağım öğlene kadar*
Tüşden başlab tüşüñ üçün	*Öğlen başlayıp, öğle vakti için*
Ekindi tamam kirginçin	*İkindi vakti gelene kadar*
Ekindi namazıñ üçün	*İkindi namazı için*
Koymam aşhamğa deriçin	*Bırakmam akşama kadar*
Aşham üçün azab sañña	*Akşam için azap sana*
Aşhamdan cassığa deriçin	*Akşamdan yatsıya kadar*
Cassı üçün azab sañña	*Yatsı için azap sana*
Cassıdan tebreb tañña	*Yatsıdan başlayıp sabaha kadar*
Bir adam sıltavu bolmay	*Bir insan sebepsiz yere*
Koysa namazların kılmay	*Bırakırsa kılmayıp namazlarını*
Kirmeyin amalsız zatdı	*Girmemesi imkânsız*
Cahanimde bolur anı atı.[466]	*Cehennemde olur onun adı.*

I. 2. 2. 3. Oruç

İslâm'ın beş esasından biri de Ramazan ayında oruç tutmaktır. Oruç, niyet ederek tan yerinin ağarmaya başlamasından itibaren güneş batıncaya kadar yememek, içmemek ve cinsi ilişkiden uzak durmak suretiyle yerine getirilen bir ibadettir.[467]

---

[465] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 93; bkz. **31 numaralı metin.**
[466] **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 246; bkz. **39 numaralı metin.**
[467] **Diyanet İslâm İlmihali** ..., s. 240.

Oruç ibadetinin önemi, **Davut Şavay-Abayhan**'ın bir eserinde otuz günlük orucun sırat köprüsünü rahat bir şekilde geçmeye imkân tanıyacağı şeklinde ifade edilmektedir:

Alay tuthan orazañ	*Öyl tuttuğun orucun*
Kıyamat kün açhıçıñ	*Kıyamet günü anahtarın*
Otuz künlük orazañ	*Otuz günlük orucun*
Sıyratha bashıçıñ.[468]	*Sırat köprüsünde basamağın.*

Aynı şekilde, **İsmail Semen**'in bir eserinde de, oruç tutanların kişilerin mahşer gününde yüzlerinin aydınlık olacağı ifade edilerek oruç ibadetinin önemi vurgulanmaktadır:

Ramazan ayım keledi	*Ramazan Ayı geliyor*
Onbir aydan baş bolub	*On bir ayın sultanı olup*
Kuvanıb kulluk eteyik	*Sevinçle ibadet edelim*
Har bir kayğı tas bolub	*Her bir kaygıdan kurtulup*
Orazanı tuthanla	*Oruç tutanlar*
Arık bolur etigiz	*Zayfilar bedeniniz*
Kıyamat kün mahşarda	*Kıyamet günü mahşerde*
Carık bolur betigiz.[469]	*Aydınlık olur yüzünüz.*

I. 2. 2. 4. Zekat

İslâm'ın esaslarından biri de zekât vermektir. Zekât vermek, maddî durumu iyi olan zengin kişiler tarafından, belli bir miktardaki malın ihtiyaç sahiplerine verilmesi ibadetidir. Zekât, namaz ve oruç gibi bir ibadet şekli olmakla birlikte, kişinin sahip olduğu malın belirlenmiş bir kısmını ihtiyaç sahibi kişi veya kişilere vermek suretiyle, toplumun bütün fertlerinin refah ve sosyal statüsünü yükseltmeye yönelik bir yardımlaşma ve dayanışma sistemini ifade etmektedir.[470]

İsmail Semen'in bir eserinde, zekât ibadetinin her türlü bereketin kaynağı olduğu ifade edilmektedir:

---

[468] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 91; bkz. **31 numaralı metin.**
[469] **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 379; bkz. **51 numaralı metin.**
[470] **Bir Müslümanın Yol Haritası** ..., s. 471.

Zekâtnı nürü köreme	*Zekâtın nuru imiş meğer*
Üyge bereket keltirgen	*Eve bereket getiren*
Kurannı nürü köreme	*Kur'an'ın nuru imiş meğer*
Seni daracağa cetdirgen	*Seni mertebelere yükselten*
Oy, ne eteyim bu canıma	*Ah, ne yapayım bu canıma*
Zekâtsız mallarıma	*Zekâtsız mallarıma*
İşley-işley tügenib	*Çalışa çalışa tükenip*
Kuru çıkğan sanlarıma	*Mahvolan vücuduma*
Kol bla bergen sadakañ	*Elle verdiğin sadakan*
Cılda bergen zekâtıñ	*Yılda bir verdiğin zekâtın*
Candetlede ballı hantıñ	*Cennetlerde ballı aşın*
Zikir, candetni çırağı.[471]	*Zikir, cennet ışığın.*

Kâzim Möçü de, ahiret hayatında, sırat köprüsünden geçerken, insanlar sahip oldukları dünya malından bir fayda gelmeyeceğini vurgulayarak zekâtın önemine dikkat çekmektedir:

Artık hayır kemleydi	*Fazla hayır gelmez,*
Duniya malnı köbünden	*Dünya malının çoğundan*
Cürüp kalay ötersiz	*Yürüyüp nasıl geçersiniz*
Kıldan iniçge köpürden?[472]	*Kıldan ince köprüden?*

I. 2. 2. 5. Hac

İslâm'ın beş esasından biri de Hac ibadetini yerine getirmektir. Hac ibadeti, İslâmi kurallarına uygun şekilde "ihram" adı verilen örtüye bürünerek, Arafat'ta ayakta durmak ve Kâbe'yi tavaf etmek suretiyle yapılan bir ibadettir.[473]

İsmail Semen'in bir dörtlüğünde Hac ibadeti ve Kâbe'yi görmek arzusu şöyle ifade edilmektedir:

Sarh kıssam, kiyçin, deyle, abanı	*Sarık bağlasam, giy diyorlar abayı*
Barıb körsem canım savlay Kâbanı	*Varıp görsem canım sağken Kâbe'yi*
Razı etsem atam bla anamı	*Razı etsem babam ile annemi*
Sal, Allahım, sıylı bolğan Kâbağa.[474]	*Gönder Allah'ım, yüce Kâbe'ye.*

[471] **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 385; bkz. **48 numaralı metin.**
[472] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 144; bkz. **33 numaralı metin.**
[473] **Diyanet İslâm İlmihali** ..., s. 282.
[474] **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 349; bkz. **14 numaralı metin.**

I. 2. 3. Dinî Şahsiyetler

Hz. Muhammed'in vefatından sonra, başta dört büyük halife olmak üzere, İslâm dininin yayılmasında ve İslâm medeniyetinin teşekkülünde etkili olan şahsiyetlerin isimleri doğal olarak dinî temaları ihtiva eden edebî eserlere de yansımıştır.

I. 2. 3. 1. Dört Büyük Halife

Hz. Muhammed, sadece İslâm dinini tebliğ eden bir peygamber olmakla kalmayıp, aynı zamanda, Mekke'nin fethinden sonra, İslâm dininin kurallarına uygun bir İslâm devleti kurmuş, kendisi de bu devletin en üst yöneticisi konumunda olmuştur. Yani, Hz. Muhammed hayatta iken hem dinî hem de siyasî konularda Müslümanların öncelikli başvuru kaynağıydı. Hz. Muhammed'in vefatından sonra ise Müslümanlar için yeni bir dönem başlamıştır.

Hz. Muhammed'in vefatından sonra, Arap toplumu dağılarak tekrar kabile düzenine geri dönme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu dağılmayı önlemenin ve devlet teşkilatının devamını sağlama amacıyla; Hz. Muhammed'in halefi olarak, devletin başına seçimle bir yöneticinin getirilmesi fikri benimsenmiş ve derhal icra edilmiştir. İslâm dinine uygun bir şekilde oluşturulan bu siyâsî ve hukukî yönetime **"Hilâfet"**, en üst yönetici makamındaki kişiye de **"Halife"** denilmiştir. Hz. Muhammed'in vefatının ardından seçimle Hilafet makamında Halife olarak görev yapan, sırasıyla; Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'den müteşekkil halifelere **"Dört Büyük Halife"** denilmektedir. Bu dört büyük halifenin en önemli özelliği hilafet makamına seçimle gelmiş olmalarıdır. Bu sebeple bu dört büyük halife için **"Hulefa-i Raşidin"** denilmektedir.[475]

Dört büyük halifeden ilki olan **Hz. Ebubekir** (573-634), Hz. Muhammed'in vefatı sonrasında ortaya çıkan dinden dönme hareketlerine, zekât vermek istemeyen kabilelere ve kendisini peygamber ilan eden çeşitli şahıslara karşı savaşmıştır. Hz. Ebubekir, kabileler arası savaşlarda harcanan enerjiyi Bizans ve Sasaniler üzerine yönlendirerek İslâm toplumunun fetih ve cihat amacında birleşmesini sağlamıştır.

---

[475] Mehmet Atalan, "Hz. Muhammed'in Vefatından Sonraki Hilafet Tartışmaları", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 9/2, 2004, s. 55**; İslâm'a Giriş** ..., s. 305.

Ayrıca, halifeliği sırasında, hafızların savaşlarda şehit olmaya başlaması üzerine tedbir olarak Kur'an-ı Kerim'i mushaf haline getirmiştir.[476]

Hz. Ebubekir'in vefatından sonra seçimle göreve gelen **Hz. Ömer** (581-644), bir yandan dış fetihlere devam ederek Arapların bölünmesini engellemiş, bir yandan da devlet teşkilatını geliştirmiştir. Hz. Ömer zamanında İslâm Devleti tam anlamıyla gerçek bir devlet yapısına kavuşmuştur. Hz. Ömer, hukuk ve adaletin tesisi için çok çaba sarf etmiştir. Herkese eşit davranmış; soyluluk, zenginlik, akrabalık, makam gibi unsurların adaleti engellemesine kesinlikle izin vermemiştir. İdaresi altındaki topraklarda adaletin katıksız bir biçimde uygulanması için her türlü önlemi almıştır.[477]

Üçüncü büyük halife olan **Hz. Osman** (580-656) zamanında dış fetihler devam etmiş ve İslâm Devleti iktisadi ve ticari bakımdan büyük bir gelişme göstermiştir. Öte yandan, Hz. Osman döneminde kabile çatışmaları tekrar baş göstermiştir. Bunun sebebi, Emevî kabilesine mensup olan Hz. Osman'ın kendi kabilesinden olan bazı kişilere devlet görevlerinde ayrıcalıklar tanımış olmasıdır. Bu durum, ileride İslâm dünyasını bölecek olan olayların nedeni olmuştur. Hz. Osman zamanında yapılan en büyük hizmetlerden biri de Hz. Ebubekir döneminde toplanarak mushaf haline getirilen Kur'an-ı Kerim'in çoğaltılarak önemli merkezlere gönderilmesidir.[478]

Dördüncü ve son büyük halife olan **Hz. Ali** (599-661) aynı zamanda Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve kızı Fatıma ile evli olması sebebiyle damadıdır. Üçüncü halife Hz. Osman'ın öldürülmesi ve yerine Hz. Ali'nin halife seçilmesiyle birlikte Emevî-Hâşimî mücadelesi başlamış; tarihte cereyean eden pek çok savaş neticesinde İslâm dünyası kendi içerisinde pek çok bölünmeye uğramıştır. Hz. Ali, İslam dünyasının hemen her yerinde, imanı, adaleti, ülke yönetimi, dürüstlüğü, savaşçılığı, cesareti ve ilmi ile anılmaktadır.[479]

---

[476] **İslâm'a Giriş** ..., s. 306.
[477] **İslâm'a Giriş** ..., s. 307.
[478] **İslâm'a Giriş** ..., s. 308.
[479] **İslâm'a Giriş** ..., s. 309.

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, az da olsa bazı eserlerde, dört büyük halifeyi teşkil eden Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin isimlerinin zikredilmektedir. Kâzim Möçü'nün **"Rasul"** (Resul) adlı eserinde, Hz. Muhammed'in vefatından sonra, tarihî olaylara uygun bir şekilde, İslâm Devleti'nin başına seçimle gelen dört büyük halifeden şöyle bahsedilmektedir:

İt künü tüş zamanda rasul duniyadan ketdi Ol künnü keçesinde ravzasın kömüp bitdi	*Bungun bir öğle vakti resul dünyadan gitti* *O günün gecesinde ravzasına gömülüp bitti*
Ashapları, ahsınıp buşuv-buşman boldula Saylap, Abu-Bekirni anı ornuna saldıla	*Ashapları ah çekip, üzülüp yas tuttular* *Seçimle Ebubekir'i O'nun yerine koydular*
Eki cıl bla aydan bu da duniyadan ketdi Hattab ulu Omarnı halk caññı halif etdi	*İki yıl bir ay sonra O da dünyadan gitti* *Hattab oğlu Ömer'i halk yeni halife seçti*
Bu halifa zamanda köb cerleni aldıla Şam, İrak, Misir halkla Musliymanla boldula	*Bu halife zamanında çok yerleri aldılar* *Şam, Irak, Mısır halkları Müslüman oldular*
Sav on cıl altı aydan bu da duniyadan ketdi Sora Osmannı ayırıp üçünçü halif etdile	*Tam on yıl, altı ay sonra O da dünyadan gitti* *Sonra Osman'ı seçip üçüncü halife yaptılar*
Bir ullu fitna bolup Osman da şeyit boldu Munu halifalığı on eki cılğa toldu	*Bir büyük fitne çıkıp Osman şehit düştü* *Onun halifeliği de on iki yıl sürdü*
Bu Osman zulmu bla şeyit bolğan keçede Aliyni halif etdile ayırıp törtünçüge	*Osman'ın zalimce şehit edildiği gece* *Ali'yi halife yaptılar seçip dördüncüye*
Aliy da şeyit boldu beş cıl halifa bolup Sora bu calğan duniya kaldı fitnadan tolup.[480]	*Ali de şehit oldu beş yıl halife olup* *Sonra bu yalan dünya kaldı fitneyle dolup.*

Aynı şairin **"İynanma Duniyağa"** (İnanma Dünyaya) adlı eserinde, fâni dünyada hiç kimsenin bâki kalmadığından bahsedilirken, Hz. Muhammed ve dört büyük halifenin isimleri de zikredilmektedir:

Ayırmadı ne kul, ne biy, ne zalim Muhammat kalmadı mında, ne Aliy Karaçı sen, koyarçamıdı hali? İynanma duniyağa, aldar ol miskin	*Ayırmadı, köleyi, beyi, zalimi* *Ne Muhammed kaldı burada, ne de Ali* *Baksana sen, kalır gibi mi durum?* *İnanma dünyaya, aldatır o, miskin*
Bir birlerin artda koyup ketdile Abu-Bekir, Omar, Osman ketdile	*Birbirlerini geride bırakıp gittiler* *Ebubekir, Ömer, Osman gittiler*

[480] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 133; bkz. **22 numaralı metin.**

Aldavdu bu seni kibik köblege	*Kandırmacadır bu senin gibilerine*
İynanma duniyağa, aldar ol miskin.[481]	*İnanma dünyaya, aldatır o, miskin.*

İsmail Akbay'ın **"Mavlut"** (Mevlid-i Şerif) adlı eserinde, Hz. Muhammed'in yatağında, vefat etmeden kısa bir süre önce, namazı kıldırması için Hz. Ebu Bekir'i imam olarak tayin ettiğini bildirmesi anlatılmaktadır:

İmam bolsun Abubekir, endi bar da hapar ayt	*İmam olsun Ebubekir, şimdi git de bildir halimi*
Aññа uysunla ashabla zaman boldu endi kayt	*Ona uysunlar ashaplar, zaman geldi dön şimdi*
Bilâl degen, başın çaçıb, cılay cılay kaythandı	*Bilâl, kendisinden geçip ağlayarak döndü*
Fayğambarnı aythanın ashablağa aythandı	*Peygamberin söylediklerini ashaplara bildirdi*
Abubekir turdu örge, imamçılık eterge	*Ebubekir kalktı ayağa, imamlık yapmaya*
Cılamayın çıdamad, mihrabğa ceterge.[482]	*Ağlamadan duramadı, mihraba geldiğinde.*

İsmail Semen'in **"Kıyamat Kün"** (Kıyamet Günü) adlı eserinde Hz. Ali'den ve meşhur kılıcı "zülfikâr"dan bahsedilmektedir:

Azret-Aliy zulfakkarlı	*Hazreti Ali zülfikârıyla*
Kolunda caşil bayrak	*Elinde yeşil bayrak*
Har bir adam barırla	*Her bir insan gider*
Calan baş, calan ayak	*Başı çıplak, yalın ayak*
Azret-Aliy zulfakkarlı	*Hazreti Ali zülfikârıyla*
Savutları belinde	*Silahları belinde*
Aminat, Ayşat, Fatimat	*Amine, Ayşe, Fatma*
Candetleni töründe.[483]	*Cennetlerin baş köşesinde.*

I. 2. 3. 2. Abdullah Buharî

İslâm dininin Karaçay-Malkar Türklerine ne zaman geldiği hususu ile İslâm dinini Karaçay'da halk kitlelerine yaygın biçimde öğreten ve benimseten ilk kişinin Esadullah oğlu Ali Efendi adında Dağıstanlı bir Kumuk Türkünün olduğu hakkında yukarıda bilgi verilmişti. Esadullah oğlu Ali Efendi'den sonra Karaçay'daki İslâmî faaliyetlere Abdullah Buharî adında bir Özbek Türkü devam etmiştir. Buhara'dan gelip, Karaçay'da Duvut köyüne yerleşen Abdullah Buharî'nin Karaçaylılar arasında İslâm

---

[481] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 59; bkz. **12 numaralı metin.**
[482] **Zikirle-Mavlut** …, s. 58; bkz. **9 numaralı metin.**
[483] **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 365; bkz. **17 numaralı metin.**

dininin benimsetilmesi ve yayılmasında çok büyük emeği olmuştur. Bilhassa eğitim konusuna çok önem vermiş, öğrencisi ve kayın biraderi olan Toğuzak Kipke ile Karaçay köylerinde mektep ve medreselerin açılmasına ön ayak olmuştur.[484]

Abdullah Buharî, gerek hayatta iken ve gerekse ölümünden sonra, Karaçaylılardan çok büyük hürmet görmüştür. Umar Aliyev, 1922 yılında "Tavlu Caşav" (Dağlı Hayatı) gazetesinde yayınlanan bir makalesinde Abdullah Buharî ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Karaçaylılara okumayı ve yazmayı öğreten, edebiyatımızın temelini kuran Şeyh Abdullah'tır. İlk olarak onun tarafından kaleme alınan "İman-İslâm" manzûmesi günümüze kadar birçok kişinin ezberinde muhafaza edilmiştir. Şeyh Abdullah'ın ismi halkımız arasında hâlen büyük hürmetle anılmaktadır." [485]

Şeyh Abdullah Buharî'nin hayatının son dönemlerini Teberdi vadisindeki eski Camagat köyünde geçirdiği, orada vefat ettiği ve cenazesinin de orada defnedildiği rivayet edilmektedir. Sonrasında Karaçaylıların hafızasında "Abdullah Şıyıh" ve "Şıyıh Afendi" gibi isimlerle manevi yerini muhafaza etmiştir. Yine bir başka rivayete göre Karaçaylılar Hac farzı öncesi ve sonrasında mutlaka Şeyh Abdullah Buharî'nin mezarını ziyaret ederlermiş.[486]

Abdullah Buharî'nin eğitim faaliyetleri dışında bir diğer önemli faaliyeti de Karaçay'da kaynağını şark edebiyatından alan bir dinî edebiyat akımını başlatmış olmasıdır. Pek çok Karaçay-Malkarlı şair tarafından kaleme alanın ve muhteva olarak İslâm dininin otuz iki farzını konu alan "İmân-İslâm" adlı manzûmeyi ilk olarak Abdullah Buharî yazmıştır. Bundan başka yine, "Mevlid-i Şerif", "Tahir ile Zühre", "Leylâ ile Mecnûn" ve "Kıssa-i Yusuf" gibi şark edebiyatının belli başlı eserlerini Karaçay-Malkar Türkçesiyle kaleme alan ilk şairdir. Fakat bu eserlerin hiçbiri günümüze ulaşmamıştır.[487]

---

[484] Kaziy Laypanlanı, "Tüzü Bılaydı", **Karaçay Gazetesi**, S. 12 (9983), Çerkessk, 15 Fevral 2007, s. 4.
[485] Tamara Bittirlanı, **Karaçay-Malkar Din Nazmuçuluk**, Nalçik, 2010, s. 29.
[486] **Karaçay-Malkar Din Nazmuçuluk** …, s. 30.
[487] **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 233.

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, Abdullah Buharî ile ilgili olarak günümüze kadar ulaşan sadece tek bir eser mevcuttur. Bu eser, Abdullah Buharî'nin öğrencisi ve kayın biraderi olan **Toğuzak Kipke**'nin **"Mübarek Şıyıh Abdullah"** (Mübarek Şeyh Abdullah) adlı şiiridir:

Karaçaynı konağısan Közübüznü çırağısan Oliyleni burağısan Mubarek şıyıh Abdullah	*Karaçay'ın misafirisin* *Gözümüzün nurusun* *Velîlerin burağısın* *Mübarek Şeyh Abdullah*
Kelib tohdadık allıñda Muhdadiy bolub duvañda Koş bizni sıylılarıña Mubarek şıyıh Abdullah	*Gelip durduk huzurunda* *Mühtedî olup duanda* *Kat bizi de ashabına* *Mübarek Şeyh Abdullah*
Buharadan kelib kalğansan Halknı tüz colga salğansan Aythan sözü unutulmağan Mubarek şıyıh Abdullah.[488]	*Buhara'dan gelmişsin* *Halkı doğru yola koymuşsun* *Söylediği sözü unutulmayan* *Mübarek Şeyh Abdullah.*

I. 2. 3. 3. Kötü Din Adamları

İslâmî literatürde "kötü din adamı" telâkkisi, genellikle "yobaz" veya "câhil" kavramlarını ihtiva eden anlayışı ifade etmektedir. Bu anlayışa göre kötü din adamları, İslâm şeriatına göre değil, kendi görüşleri temelinde fetva vererek fitne çıkarıp, halkı yoldan saptırmaktadırlar. Biraz ilim sahibi olmuşlarsa bile, bunu da şahsî maksatları için kullanmaktadırlar. Böylelikle, İslâm'ın dışına çıkarak, dini yıkmak için uğraşan kişilere örnek oluşturmakta ve onlara rehberlik etmiş olmaktadırlar.[489]

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde de, bu tür câhil ve doğruluktan uzak, kötü din adamlarını konu alan ve onları sert bir şekilde eleştiren eserlere rastlanmaktadır. Eserlerde, din adamlarının konumlarına yakışmayan davranışlarından duyulan rahatsızlık açık bir şekilde belirtilmektedir. Özellikle, bu tür din adamlarının, Kuranı-ı Kerim ve şeriata göre değil de, menfaatlerine göre hareket

---

[488] M. Bayçorov, "Blagoslovennıy Şeyh Abdullah", **Karaçayevtsı i Balkartsı**, Moskova, 1999, s. 351; bkz. **52 numaralı metin.**
[489] Mevlânâ Halid-i Bağdâdî, **Herkese Lâzım Olan İmân**, (Çeviren: Kemâhlı Feyzullah Efendi), Hakikat Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 124.

ettikleri ifade edilmektedir. Bu sebeple toplumda huzursuzluğun arttığı, sosyal düzenin bozulduğu, halkın manevî bakımdan çöküntü içine girdiğini vurgulanmaktadır.

Kaltur Semen'in **"Orusbiyları ~ Ekinçi Emina"** (Orusbiy Aşireti ~ İkinci Veba Salgın) adlı eserinde, veba felâketi sebebiyle ölen insanların bedenlerini, yakınlarının "ipek kumaş" vermedikleri için, yıkamayan din adamları eleştirilmektedir:

Tavlada bolalla	*Dağlarda olur*
Eminanı colları	*Vebanın yolları*
Köb dariy bermeseñ	*İpek kumaş vermezsen*
Ölüknü cuvmaydı	*Ölüyü yıkamıyor*
Bizni afendini kolları.[490]	*Bizim mollanın kolları.*

Appa Canibek'in **"Başımı Enişge İymedim"** (Başımı Aşağı Eğmedim) adlı eserinde, şair kendisine namaz kılmayı nasihat eden din adamlarının cahilliğinden dem vurmaktadır:

Bayla bla hoş tül edim	*Zenginlerle hoş değildim*
Din bla da şoh tül edim	*Din ile de dost değildim*
Meññe namaz kıl dey edile	*Bana namaz kıl diyorlardı*
Mağanasın aytırğa va	*Mânâsını açıklamayı ise*
Kesleri da bilmey edile. [491]	*Kendileri de bilmiyorlardı.*

Aynı şairin **"Apendi Kavumnu Üsünden"** (Molla Güruhu Hakkında) adlı eserinde, iki yüzlü ve sahtekâr kötü din adamları eleştirilmekte, bu tür din adamlarının halkın dinî duygularını sömürmeleri ve açgözlülükleri vurgulanmaktadır:

Mollağa aşav kerekdi	*Mollaya aş lâzım*
Aldab caşav kerekdi	*Dalavere hayat lâzım*
Karaññı millet	*Kara cahil millet*
Kesi abçısa da	*Kendisi darda kalsa da*
Aç bolub carsısa da	*Açlıktan sıkıntıya girse de*
Dinçilege taşıydı	*Dincilere taşır*
Kabırlada nür canadı	*Mezarlığa nur inmiş*
Dedile da men da çabdım	*Dediler de ben de koştum*
Colda bara bir som tabdım	*Yolda giderken bir akçe buldum*

---

490 M.O. Akbaylanı; H.B. Bayramuklanı, N.M. Kagıylanı, **Karaçay Poeziyanı Antologiyası**, Stavropol, 1965, s. 62; bkz. **4 numaralı metin.**

491 Rimma Ortabaylanı; Ahiya Bicilanı, **Kalay ulu Appanı Izın Izlay**, Çerkessk, 1995, s. 39; bkz. **53 numaralı metin.**

Menikidi dedi da molla	*Benimki dedi de molla*
Anı da aññа uzatdım.[492]	*Onu da ona uzattım.*

Küçük Bayramuk'un **"Sabırlık"** (Sabır) adlı eserinde ise, kötü din adamlarının yüzünden İslâm dinine bir halel gelmeyeceği, bu tür din adamlarının Allah tarafından cezalandırılacakları ifade edilmektedir:

Kökge çıkğan kurum kesek	*Gökyüzündeki alacakaranlık*
Ol künnü betin cabalmaz	*Güneşin yüzünü örtemez*
Apendibiz cahil ese	*Mollamız cahil ise*
Allahğa tamğa salalmaz	*Allah'ı lekeleyemez*
Ters okuy ese Kurannı	*Yanlış okuyorsa Kuran'ı*
Ullu Allah dertler anı.[493]	*Yüce Allah verir cezasını.*

I. 2. 4. Yapılması Günah Olan Şeyler

Bütün dinlerde mevcut olan "günah" kavramı, dinî emirlerin yerine getirilmemesi veya yasakların çiğnenmesiyle ortaya çıkan dinî, ahlakî ve vicdanî açıdan sorumluluk gerektiren bir olgudur. Nasıl, beşerî kanun veya kurallara aykırı hareketler "suç" şeklinde tanımlanıyorsa, dinî alandaki hata ve davranışlar da günah olarak adlandırılmaktadır. İslâm dinine göre günah, Allah'ın emirlerine aykırı yapılan bütün eylem, durum ve sözlerdir. Kuran-ı Kerim ve hadis kaynaklarına göre günahlar "büyük" ve "küçük" olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. En genel tanımıyla, Allah'ın ceza tayin ettiği ve işleyenin cehennemde azab edileceğini bildirdiği her günah "büyük günah", diğerleri "küçük günah"tır.[494]

I. 2. 4. 1. Büyücülük ve Falcılık

İslâm dininin kesin olarak yasaklayıp, reddettiği sihir veya büyü, insanlara yönelik olarak sözde birtakım tabiat üstü gizli güçlerin yardımı ve aracılığıyla belli bir maksadı gerçekleştirmek ve belli bir gayeye ulaşmak için uygulanan ve etkili olduğu kabul edilen eylemdir. Falcılık ise birtakım şekillerden bazı mânâlar çıkarmak ve geleceğe ait uydurmalarda bulunarak insanları aldatmaktan ibaret bir davranıştır.

[492] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 86; bkz. **54 numaralı metin.**
[493] İsmail Katçılanı, "Kitab Bolub Çıksa", **Karaçay Gazetesi**, Çerkessk, 11 May 2006, s. 4; bkz. **55 numaralı metin.**
[494] **Diyanet İslâm İlmihali** ..., s. 419.

Falcılık ve falcılığı geçim vasıtası yapmak, bundan para kazanmak da, fala baktırıp fal sonucuna göre geleceğini yönlendirmek İslâm dininde haram olarak kabul edilmektedir. İslâm dininde büyücülük ve falcılık büyük günahlardan sayılmaktadır. Çünkü büyücülük ve falcılık, tevhid inancıyla çelişmektedir. Çünkü, bütün yönleriyle bir insanın kaderi ve geleceği ancak Allah'ın elinde ve takdirindedir. [495]

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, büyücülükle ilgili olarak, **Appa Canibek**'in **"Hıynı-Halmeş"**(Büyü-Efsun) adlı eserinde, şair şakayla takıldığı bir kızın kendisine yaptırdığı büyü sebebiyle yaşadığı sıkıntıları anlatmaktadır:

Çam etib bir sant satüge	*Şakayla takıldım bir sürtüğe*
Başımı koydum azabha	*Başıma aldım belâyı*
Canıbeklağa kelin bol deb	*Canıbeklere gelin ol diye*
Nek kozğadım sirkebaşha	*Niye tahrik ettim bit kafalıyı*
Üylerine barıb caşadım	*Evlerine gidip kaldım*
Atası afendi köre edim	*Babası molla imiş meğer*
Başımı sant eterin	*Beni aptallaştıracağını*
Alğarakdan bilmedim	*Önceden bilemedim*
Köb hıynıların aşadım	*Çok büyüye maruz kaldım*
Aman bla caşadım	*Çok sıkıntı çektim*
At kişenledim suv boynuna	*Atımı bağladım ırmağın kenarına*
Kirib catmadım koynuna.[496]	*Girip yatmadım koynuna.*

Süleyman Çapdar'ın "**Usta Katınlağa Sormağız"** (Falcı Kadınlara Sormayın) adlı eserinde, falcılığın şeriata aykırı olduğu, fal baktıranların ahirette cehennemi satın aldıklarını söylemektedir:

Usta katınlağa barıb sormağız	*Falcı kadınlara gidip sormayın*
Şariyatha kelişmeydi ol formağız	*Şeriatla uyuşmuyor bu haliniz*
Ay harible ol ne zat deb barasız	*Ah zavallılar bu nedir diye gidiyorsunuz*
Anı üçün cahanimni satıb alasız	*Bu yüzden cehennemi satın alıyorsunuz*
Taş salğan adamla ne zat bilelle	*Fal bakan insanlar neyi biliyorlar*
Ollahiy ala bir zat bilmey ürelle.[497]	*Vallahi hiçbir şeyi bilmeyip havlıyorlar.*

495 **Diyanet İslâm İlmihali** ..., s. 433.
496 **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 63; bkz. **56 numaralı metin.**
497 **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 243; bkz. **57 numaralı metin.**

I. 2. 4. 2. Yalan ve Gıybet

İslâm dininde yalan söylemek ve gıybet etmek, büyük günahlar arasında sayılmaktadır. Hz. Muhammed, yalan konuşmanın münafıklığın en önemli belirtisi olduğunu ifade etmiştir. Gıybet bir insanın arkasından onun kusur ve ayıplarını konuşmak veya çekiştirmektir. Hadislerde, gıybet etmenin, ölmüş insanın etini yemek gibi olduğu bildirilmektedir.[498]

Kâzim Möçü'nün bir eserinde "yalan"la ilgili olarak şu mısralar yer almaktadır:

Ötürüknü aytırğa bir mukmiññe caramaz	*Yalan söylemek bir mümine yakışmaz*
Ötürüknü koymasañ iyman saññа karamaz	*Yalanı bırakmazsan imanın faydası olmaz*
Ötürüknü koymağan ahşılıknı alalmaz	*Yalanı bırakmayan iyiliği alamaz*
Ötürüknü koşmağan ters collağa baralmaz.[499]	*Yalan söylemeyen kötü yollara düşmez.*

Yahya Kappuş'un bir eserinde, "gıybet etmenin, ölmüş insanın etini yemek gibi olduğu" hadisinden hareketle, kendisini mümin olarak kabul eden birtakım insanların fırsat olduğunda gıybet etmekten geri kalmadıkları ifade edilmektedir:

Muminbiz degen bir kavum	*Müminiz diyen bir güruh*
Adam etden toymayla	*İnsan etinden doymuyorlar*
Gıybat, buhtan söleşmekni	*Gıybet, bühtan etmekten*
Tab tüşsele, koymayla.[500]	*Fırsat buldukça, geri kalmıyorlar.*

I. 2. 4. 3. Anne ve Babaya Asi olmak

İslâm dininde, bir müslümanın bütün görevleri iki maddede özetlenmiştir. Birincisi yalnız Allah'a ibadet etmek, ikincisi de Allah'ın yarattıklarına şefkat ve merhamet göstermektir. Yarattıkları içinde öncelik anne ve babaya verilmiş, onlara itaat edilmesi emredilmiştir. İslâm dini, anne ve babaya saygısız davranmayı ve asi olmayı yasaklamış ve bunu büyük günahlardan saymıştır.[501]

---

[498] **Diyanet İslâm İlmihali** ..., s. 441, 443.
[499] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 149; bkz. **33 numaralı metin.**
[500] **İyman-İslam** ..., s. 57; bkz. **58 numaralı metin.**
[501] **Diyanet İslâm İlmihali** ..., s. 439.

İsmail Semen'in bir eserinde, anne ve babaya hürmet edenlerin, onların duasını alanların, cennetin en güzel yerinde oturacakları; onları karşı kibirli ve asi olanların ise cehennemi dolduracakları söylenmektedir:

Anağa adeb etgenle	*Anneye hürmet edenler*
Adnin candetde olturur	*Adn cennetinde oturur*
Atağa öhtem söleşgenle	*Babaya kibirli konuşanlar*
Cahanimni tolturur	*Cehennemi doldurur*
Anağa adeb eteyik	*Anneye hürmet edelim*
Tilegen duvasına ceteyik	*Ettiği duaya erişelim*
Biz iman bla keteyik	*Biz imân ile gidelim*
Sen ğafu ayla ya Rahim.[502]	*Sen affeyle ya Rahim.*

II. TARİHÎ HADİSELER

Tarihî hadiselerin edebiyat üzerindeki tesiri çok büyüktür. Her edebî eserin içinde oluştuğu tarihî bir dönem vardır ki, söz konusu bu eserlerin hepsinde bu tarihî dönemlerin izlerini görmek mümkündür. Buna bağlı olarak edebî eserler ile edebî dönemlerin sınırını da tarihî dönemler belirler. Bir edebî eseri doğru anlayıp, yorumlayabilmek için o dönemin tarihî olaylarını iyi bilmek gerekir.

Tematik bakımdan, edebî eserlerin bir kısmı, oluştuğu dönemin izlerini taşırken, bir kısmı da doğrudan tarihî gerçek olayları ihtiva eder. Tabiî afetler, salgın hastalıklar, savaşlar ve buna benzer toplumsal felâketler pek çok edebî eserin konusu olmuştur. Bütün dünyada edebiyatlarında olduğu gibi, Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde de, tarihî hadiselerin kuvvetli tesiri olmuştur.

II. 1. Felâketler

Malkar'da Baksan vadisinde yaşayan Orusbiy sülalesinden Kandavur Bey'in ölmesi üzerine hanımı Uba-Biyçe iki oğlu ve maiyetiyle birlikte yaşadıkları yeri terk ederek Karaçay'da Teberdi vadisine göç ederler ve buraya yerleşirler. 1790-1800 yılları arasında Karaçay'da büyük bir veba salgını baş göstermiş ve büyük tahribata yol açmıştır. Buna "Birinçi Emina" (Birinci Veba Salgını) denilmektedir. Uba-Biyçe ve

---

[502] **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 367; bkz. **59 numaralı metin.**

mahiyetindeki halk Karaçay'da Teberdi vadisine yerleştikten sonra, 1808-1814 yılları arasında veba salgını tekrar ortaya çıkar ve Uba-Biyçe ile maiyetini kırıp geçirir. Buna da "Ekinçi Emina" (İkinci Veba Salgını) denilmiştir. Bu felâketten pek az insan sağ kalmayı başarabilmiştir. Onlar da Teberdi vadisini terk ederek Bashan vadisine geri dönmüşlerdir.[503]

1808-1814 yılları arasında cereyan eden bu felâket, Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirine de tesir etmiştir. İkinci veba salgınında ilk karısını ve altı çocuğunu kaybeden **Kaltur Semen**'in bu felâket dönemini anlatan meşhur "**Orusbiyları ~ Ekinçi Emina"** (Orusbiy Sülalesi ~ İkinci Veba Salgını) adlı eserinde, yukarıda kısaca bahsedilen tarihî hadiseler anlatılmaktadır:

Teberdige köpür saldım da, suv eltdi Biyağı emina Teberdini kuv etdi	*Teberdi'ye köprü yaptım da, sel götürdü* *Yine veba çıkıp Şam Teberdi'yi yok etti*
Tarığırğa kişi cokdu da ne eterge bilmeybiz Emina bolmasa, başha avruvdan ölmeybiz.[504]	*Dertlenecek kimse yok, ne yapsak bilmiyoruz* *Veba olmasa, başka hastalıktan ölmüyoruz.*

II. 2. Savaşlar

Savaşların toplum hayatı üzerindeki olumsuz etkisi büyüktür. İnsanlar savaşlarda hayatlarını veyahut sevdiklerini kaybederler. Savaş sebebiyle evlerini, yurtlarını terk etmek zorunda kalırlar. Savaş insanların hayatında büyük bir yaradır. Toplumu böylesine büyük yıkıma uğratan savaş hadisesinin edebiyat üzerindeki tesiri de büyüktür. Buna bağlı olarak, Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde de, savaş atmosferiyle ilgili duygu ve düşüncelerin dile getirildiği edebî eserler görülmektedir.

II. 2. 1. Karaçay-Rus Savaşı ve Rus Egemenliği

Osmanlı Devleti, Kuzey Kafkasya'da İslâmlaştırma faaliyetleri istenilen düzeyde netice vermediğinden, kabileler üzerinde gerektiği şekilde manevi nüfuzunu kuramıyor, dolayısıyla Rusların Kuzey Kafkasya'daki ilerleyişine bir türlü engel olamıyordu. Çünkü Ruslar gizli şekilde Koban ırmağının batısındaki kabileler içerisinde

---

[503] **Eski Karaçay Cırla** …, s. 35.
[504] **Karaçay Poeziyanı Antologiyası** …, s. 62; bkz. **4 numaralı metin.**

propaganda yapıyor, birtakım imtiyazlarla ve çeşitli vaatlerle onları kandırmak suretiyle kendi tarafına çekmeyi başarıyordu.

Bu menfî gelişmeleri takip eden Osmanlı Devleti, 15 Kasım 1824 tarihinde, Trabzon Valisi Hasan Paşa'yı Anapa Muhafızı olarak tayin etmiştir. 1825 yılı sonlarına doğru Anapa'ya gelen Hasan Paşa, Karaçay-Malkarlar da dahil bütün Kuzey Kafkasya kabilelerini İslâm dinine duhûlünü ve Osmanlı Devleti'ne sadakatini tazelemek üzere Anapa'ya davet eder. Kuzey Kafkasya kabileleri üç ay boyunca Anapa ve civarında kurulan çadırlarda ağırlanırlar. Hasan Paşa, Osmanlı Devleti'ne sadık kalacaklarına dair her bir kabileden söz alır ve onlardan yazılı ahidnâme ister.[505]

Karaçay Türkleri 26 Kasım 1826 tarihinde, Osmanlı Devleti'ne sadık kalacaklarına dair Trabzon Valisi ve Anapa Muhafızı Hasan Paşa'ya bir ahidnâme vermişlerdir. Başta, Karaçay Valisi İslâm Kırımşavhal olmak üzere yine başka Karaçay beyleri ile belli başlı asilzade sülalelerine mensup şahısların mühür ve ayrıca parmak basmak suretiyle tasdik ettikleri söz konusu bu ahidnâmede özetle; eskiden olduğu gibi bundan sonra da Osmanlı Devleti'ne sadık kalınacağı, emir ve hükümlere itaat edileceği, İslâm'a aykırı olan bütün kötü hâllerin bırakılacağı, şeriat hükümlerinin uygulanacağı ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki yapılan barış hâline ve antlaşmalara uyulacağı belirtilmektedir.[506]

Hasan Paşa da, Osmanlı Devleti'ne sadık kalacaklarına dair ahidnâme veren heyet başkanı İslam Kırımşavhal'ı Karaçay valisi tayin etmiş ve ayrıca Karaçaylara her türlü yardımın edileceğine dair söz vermiştir. Ancak, Kafkasya Rus orduları komutanı General Emanuel'in Karaçay topraklarını tehdit etmeye başlaması üzerine Karaçaylar söz aldıkları Hasan Paşa'dan 1828 yılında yardım istemişlerse de bu istekleri cevapsız kalmıştır.

Ruslar, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya'daki idare merkezi olan Anapa Kalesi'ni kuşatarak 18 Nisan 1828 tarihinde kesin bir şekilde ele geçirmişlerdir.

---

[505] M. Sadık Bilge, **Osmanlı Devleti ve Kafkasya**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 186.
[506] Adilhan Adiloğlu, "Karaçay-Malkar Türklerinin Rus Hakimiyetine Girişi", **Turkish Studies**, S. 3/1, 2008, s. 155.

Anapa'nın zaptından sonra, Koban ırmağının batısında yer alan Kuzey Kafkasya kabilelerinin kendiliklerinden itaat altına girecekleri bekleniyordu. Ancak Rusya'nın bu beklentisinin aksine kabileler kendi istekleriyle Rus hakimiyetine geçmeye niyetli olmadıklarını sessiz ve gergin bir bekleyiş içerisine girmek suretiyle ifade etmişlerdir. Ancak, Anapa'nın Ruslar tarafından zaptı Kuzey Kafkasya kabileleri nezdinde hakikâten büyük bir moral bozukluğuna yol açmıştır. Çünkü artık Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya ile olan irtibatı tamamen kesilmiştir.

Osmanlı Devleti'nden artık hiçbir şekilde destek gelmeyeceğini hesap eden bazı kabileler kendi istekleriyle Ruslara teslim olmaya başladılar. Karaçaylar ise General Emanuel'in tehditlerine rağmen Osmanlı Devleti'ne tâbi olmaya devam edeceklerini bildirerek Ruslara karşı direnmeye karar vermişlerdir.[507]

General Emanuel komutasındaki Rus ordularının 2 Kasım 1828 tarihinde Karaçay bölgesindeki Ullu-Hasavka dağı eteklerinden top ateşini başlatmasıyla Ruslar ile Karaçaylar arasında fiilen savaş başlamış olur. Yaklaşık bir gün süren savaştan sonra Ruslar bu savaştan galip çıkmışlardır. 3 Kasım 1828 günü General Emanuel ve ordusu herhangi bir engelle karşılaşmadan Ullu-Hasavka geçidinden ilerleyerek Karaçay topraklarına girmiştir. Karaçay temsilcileri 4 Kasım 1828 günü Kart-Curt bölgesinin Kılıyan Ayağı mevkiinde General Emanuel'e teslim olduklarını ve Rus Çarı'na bağlılıklarını bildiren yazılı bir ahidnâme vermişlerdir.[508]

Tarihte **"Hasavka Şavaşı"** olarak adlandırılan, Karaçay Türkleri ile Ruslar arasında cereyan eden bu savaşın Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde etkisi kuvvetli olmuştur. **Küçük Bayramuk**'un **"Hasavka"** adlı eserinde Karaçaylar ile Rus ordusu arasında cereyan eden savaş anlatılmaktadır:

Tav aslanla hazır bolub çığığız	*Dağ aslanları hazır olup çıkın*
Cav askerni ceññil ceññil cığığız	*Düşman askerini çabuk çabuk yıkın*
Oynatıgız sampallada kollanı	*Oynatın tetiklerdeki parmakları*
Kañña boyay Hasavkada collanı	*Kana boyayıp Hasavka'da yolları*

---

[507] **Osmanlı Devleti ve Kafkasya** …, s. 188.
[508] Yusuf Borlaklanı, "Hasavka Uruş", **Karaçay Gazetesi**, Çerkessk, 14 Mart 2001, s. 2.

Ot boşalıb, ok boşalıb kalsa da	*Barut bitip, kurşun tükenip kalsa da*
Taşla, ağaçla otça-tobça cavdula	*Taşlar, ağaçlar; barut, top gibi yağdılar*
Aslanlanı kurç belleri talsa da	*Aslanların çelik belleri yorulsa da*
Abıçarla çavullağa avdula	*Rus subayları uçurumdan yuvarlandılar*
Tizginleşib özenni örge cav kirdi	*Dizilip vadinin yukarısına düşman girdi*
Batır Kaytuk sabiylege köl berdi	*Cesur Kaytuk çocuklara moral verdi*
Tavluçukla, siz da ösüb cetersiz	*Dağlılar, siz de çoğalıp büyürsünüz*
Kanlı patçahğa dertigizni etersiz.[509]	*Kanlı Çar'dan öcünüzü alırsınız.*

Aynı şairin **"Ömer"** adlı eserinde, Hasavka savaşında vatanını savunması için canını veren Ömer adlı yiğit bir gencin hikâyesi anlatılmaktadır:

Batır Umar göcebsinib atlaydı	*Cesur Ömer cesaretle ilerliyor*
Korkmağız deb cavğa karşçı çartlaydı	*Korkmayın diye düşmana saldırıyor*
Cetigiz deb nögerlerin saklaydı	*Yetişin diye arkadaşlarını bekliyor*
Atadı da alçıların kablaydı	*Ateş edip öncülerini deviriyor*
Ma, ok tiygendi bizni cigit Umarğa	*Ah, kurşun gelmiş bizim yiğit Ömer'e*
Aman künde cer salğaneñ çubarğa	*Kötü günde eyer koymuştun atına*
Kerek ediñ bıllay küññe tuvarğa	*Gerekliydin bu gün için doğmaya*
Davlet baradı közleriñi cumarğa	*Devlet gidiyor gözlerini yummaya.*
Kurç sanlada begigen ol temir can	*Çelik vücutta perçinlenen o demir can*
Terk çıkmaydı bıllay tulpar caşladan	*Tez çıkmıyor böyle yiğit delikanlılardan*
Ötgür candan çartlab çığadı issi kan	*Korkusuz candan fışkırıp çıkıyor sıcak kan*
Teşib ötüb ketedi katı taşladan.[510]	*Delip geçip gidiyor sert kayalardan.*

Hasavka savaşından sonra Karaçay-Malkar toprakları artık resmen Çarlık Rusyası sınırlarına dahil olmuştur. Rus hakimiyetinin ilk dönemlerinde Karaçay-Malkarlar her bakımdan serbest bırakılmış ve askerlik gibi yükümlülüklerden muaf tutulmuşlardır. Ruslar 1834 yılında Karaçaylardan yeni bir ahidnâme daha almışlardır.[511]

Çarlık Rusyası hakimiyeti döneminin başlarında görülen bu nispî serbestlik ve rahatlık, **Küçük Bayramuk**'un bazı eserlerine de yansımıştır. Şairin "**Hasavka Uruşdan Sora**" (Hasavka Savaşından Sonra) adlı eserinde, Karaçay-Rus savaşı sırasında işitilen, Hasavka geçidinde yankılanan tüfek patlaması seslerinin, "Rus akçesi"

---

[509] **Karaçay Poeziyanı Antologiyası** …, s. 83; bkz. **60 numaralı metin.**
[510] **Karaçay Poeziyanı Antologiyası** …, s. 85; bkz. **61 numaralı metin.**
[511] R. Tebuyev; R. Hatuyev, **Oçerki İstorii Karaçayevo-Balkartsev**, Stavropol, 2002, s. 11.

şıngırtısıyla artık kesildiğini; Hasavka savaşı ve Rus hakimiyeti öncesinde bir Osmanlı Valisi konumunda olan Karaçay beyi İslâm Kırımşavhal ile onun muhalifi olan Amantiş'in çok çabuk çark ederek birden Rus muhibbi olmaları eleştirilmektedir:

Tav mıltıklanı atılğan tavuşu Sağaytadı Hasavkanı avuşun Orus açhanı zıññırdağanı Tunçukdurubmu koydu anı	*Fitilli tüfeklerin patlama sesi* *Titretiyor Hasavka geçidini* *Rus akçalarının şıngırtısı* *Durduruverdi birden onu*
İslam kavum bla Amantişleri Tobağa ceññil kaytalla Türkge aytıvçu omak sözlerin Endi Orusğa aytalla.[512]	*İslam tayfası ile Amantiş'in güruhu* *Tövbeye çok çabuk dönüyorlar* *Türklere söyledikleri güzel sözleri* *Şimdi Ruslar için söylüyorlar.*

Ancak, hızlı bir şekilde Osmanlı'yı bırakıp Rus yanlısı olan Karaçay beylerini eleştiren şairin kendisi de eleştirdiği duruma düşmektedir. Rus hakimiyeti sonrasında galiba Karaçay'da kadı olarak göreve başlayan şair böylelikle Rus Çarının hizmetine girmiş olmaktadır.[513]

Şair **"Küzgü bla Uşak"** (Ayna ile Sohbet) adlı eserinde, Çarlık Rusyası bağlanan Karaçay idaresinde yüksek mevkide bir göreve gelmesinden dolayı üzüntüsünü ifade etmektedir. Öte yandan bu yolla halkına faydalı olacağını da düşünmektedir. Yani şair burada bir iç hesaplaşma içerisindedir:

---

[512] Salıh Temirbolatlanı, "Elçile İgi Biledile", **Karaçay Gazetesi**, Çerkessk, 11 May 2006, s. 4; bkz. **62 numaralı metin.** **"Amantiş"** asıl adı **Tengizbiy Duda** olan bir başka Karaçay beyidir. Kendisi "casus" veya "hain" anlamında gelen "amantiş" lakabıyla anılmaktadır. Yüksek dağlarla kuşatılan Karaçay ülkesini fethetmek için öncelikle buraya giden yolları ve dağ geçitlerini bilmek gerekiyordu. Bu yolları Karaçaylılar dışında pek kimse bilmiyordu. Rus Generali Emanuel bu gizli yolların istihbaratını Karaçay beylerinden Tengizbiy Duda'dan almıştır. Tengizbiy Duda, Rus tahsil ve terbiyesi almış olduğundan tabiatıyla Rus muhibbi idi. Kırım Hanlığı'nın da Rusya'ya bağlanmasından sonra Osmanlı Devleti'nden Karaçaylılara bir fayda gelmeyeceğini ileri sürüyor, Karaçaylıların, Rusların zorla zaptetmesini beklemektense, kendi istekleriyle Rusya'ya bağlanmasını istiyordu. Bu sebeple başta General Emanuel olmak üzere bazı Rus generalleriyle de yakın dostluk kurmuştu. Tengizbiy Duda'nın sırf Karaçay Valisi olmak arzusu sebebiyle Karaçay'a giden yolların istihbaratını General Emanuel'e verdiği, hatta Rus ordusunun Karaçay'a harekat düzenlediği sırada General Emanuel'e yol kılavuzluğu yaptığı ileri sürülmekte ise de, bu iddia doğru değildir. Öte yandan, oğullarından birini Osmanlı Devleti'ne rehin olarak verdiği için Karaçay Valisi İslam Kırımşavhal'a karşı büyük düşmanlık beslediği de bilinmektedir; bkz. **"Karaçay-Malkar Türklerinin Rus Hakimiyetine Girişi", Turkish Studies** ..., s. 167.

[513] Rus hakimiyetine girmesinden önce Karaçay'da Kadılık görevini **Muhammed Hubiy** sürdürmekteydi. Muhammed Hubiy koyu bir Osmanlı taraftarı olup, ayrca İstanbul'da yüksek tahsil görmüş biriydi. Hasavka savaşında cephede Karaçay askerlerinin başında bulunarak savaşı bizzat yönetmiştir. Savaşın Rusların lehine sonuçlanması üzerine kendisi bir süreliğine Karaçay'ı terk etmek zorunda kalmış, boş kalan Kadılık görevine de, yukarıda eserlerinden bahsedilen, Küçük Bayramuk getirilmiştir; bkz. **"Karaçay-Malkar Türklerinin Rus Hakimiyetine Girişi", Turkish Studies** ..., s. 168.

Karaçayğa erke Küçük ediñ sen	*Karaçay'ın gözdesi Küçük'tün sen*
Ak patçahha itmi bolduñ ösüb, sen	*Rus Çarı'na it mi oldun büyüyüp sen* [514]
Men bilmeyme, biymi bolduñ ne va kul	*Bilmiyorum, bey mi oldun, yoksa kul*
Ne aytırla Macit, Kaytuk, Teyrikul	*Ne derler Macit, Kaytuk, Teyrikul*
Açma, küzgü, meni cürek caramı	*Açma, ayna, benim yürek yaramı*
Açma meni açılmazlık karamı	*Açma benim açılmayacak karamı*
Töre tülme tersni, tüznü ayırğan	*Töre değilim, yanlışı, doğruyu bilen*
Kul bolğanma halkğa bolluk hayırğa.[515]	*Kul oldum, halka faydası olacak bir işe.*

Şairin "**Ötürükçadı Kertim**" (Yalan Gibidir Doğrum) adlı eserinde "iç hesaplaşması" devam etmektedir. Şair bulunduğu mevkiye halkının iyiliği için geldiğini, fakat cahil halkın bunu anlayamadığını ifade etmekte, belki gelecek nesiller tarafından daha iyi anlaşılacağını ümit etmektedir:

Dese, birle deyle Debo uluğa	*Deseler ki birileri Debo oğluna*
Satılğansa, sen ketgense ulluğa	*Satılmışsın, sen kaybetmişsin kendini*
Kulak sala açı cürek uluvğa	*Kulak verip yüreğin acı haykırışına*
Kıynalama, kan uradı tuluğa	*Kan gelir baştaki beyne, üzme kendini*
Aythanlağa cokdu davum ne dertim	*Konuşanlara yoktur bir sözüm, kinim*
Ötürükça körünedi har kertim	*Yalan gibi görünüyor her doğrum*
Fahmuludu, sabiy köllüdü milletim	*Akıllıdır fakat çocuk ruhludur milletim*
Tar özende kalıb boldu ol cetim	*Dar vadide kaldığı için oldu yetim*
Zaman cetse carlı halkım añılar	*Zamanı gelirse zavallı halkım anlar*
Kara tanıb, eski esin caññılar	*Okur yazar olunca cahil zihnini yeniler*
Şoş sözüme tambla tuvduk tıñılar	*Sükût sözümü yarın torunlar anlar*
Bügün curtum körünedi bütün tar.[516]	*Bugün yurdum görünüyor çok dar.*

Küçük Bayramuk'un bir başka ilginç eseri de, meşhur Rus şairi **Aleksandr Puşkin** (1799-1837) ile karşılaşmasıyla ilgilidir. Şair ile Puşkin, muhtemelen 1829 yılında tesadüfen karşılaşmışlar ve sohbet etmişlerdir. Şairin, Puşkin'le karşılaşması ve sohbetin muhtevası **"Tübeşüv"** (Karşılaşma) adlı eserinde anlatılmaktadır. Puşkin'in

---

[514] Şairin ismi olan "Küçük" kelimesi, Karaçay-Malkar Türkçesinde "köpek yavrusu" anlamına gelmektedir. Şair burada, Rus hakimiyeti öncesinde Karaçay'ın gözdesi Küçük (köpek yavrusu) iken, Rus hakimiyetinden sonra büyüyüp (makam sahibi olup) it mi oldun, derken kelimeleri hem gerçek, hem de mecazî anlamda kullanarak kinaye yapmaktadır.

[515] Aznavur Gürüklanı, "Anı Nazmuları Halkıbıznı Süyerge Üyretedile", **Mingi Tav Jurnal**, No: 4 (140), Nalçik, 2008, s. 107; bkz. **63 numaralı metin.**

[516] **"Anı Nazmuları Halkıbıznı …", Mingi Tav Jurnal** …, s. 108; bkz. **64 numaralı metin.**

sohbetinden çok etkilenen şair, Puşkin'in de telkinleriyle, Rus hakimiyetine girmenin olumlu tarafları da olduğu da kanaatine varmaktadır:

Tolu hapar aytdım añña Ol, köl ete, aytdı mañña Tabiyğatda coruk alay Erisey bla Şam Karaçay	*Epey bir hikâye anlattım ona* *O, moral vererek, söyledi bana* *Doğanın kanunu böyle* *Rusya ile Büyük Karaçay*
Birge bolsa, sizge igi Caşav colnu köbdü tigi Cokdu tüb-tüz zat duniyada Dayım turmaydı kuş uyada	*Birlikte olursa, sizin için iyi* *Hayatta çoktur yolun yokuşu* *Yoktur dosdoğru şey dünyada* *Temelli kalmaz kuş yuvada*
Uçhan kuşha kök kerekdi Tavlu cürek kuş cürekdi Uçsun, çeksizlikni saylay Orus kökde Şam Karaçay.[517]	*Uçan kuşa gökyüzü gerekli* *Dağlının yüreği de kuş gibi* *Uçsun, sınır tanımadan* *Rus semalarında Büyük Karaçay.*

II. 2. 2. Osmanlı-Rus Savaşı

Ruslar 1861 yılında Kuzey Kafkasya'yı eyaletlere ayırarak yeni bir idari sistem kurmuşlardır. Buna göre Karaçaylar Kuban eyaletine, Malkarlar da Terek eyaletine bağlanmıştır. Böylece Karaçay-Malkarlar Rus hakimiyeti sırasında ilk defa ikiye ayrılmış oldular. 1865 yılında Kuban eyaletinin Elbruz askeri bölgesinin başına General N.G. Petruseviç getirilmiş, böylece Karaçayların başına ilk defa bir Rus valisi atanmıştır. Petruseviç zamanında Karaçay'da pek çok alanda büyük gelişmeler yaşanmıştır. Yeni köyler kurulmuş, topraksız köylülere toprak verilmiş, ulaşımı kolaylaştırmak için yeni yollar yapılmıştır.[518]

Ancak bu tarihten sonra yürürlüğe konulan başka bir yeni gelişme daha vardır; bu tarihe kadar askerlikten muaf olan Karaçay-Malkarlara artık bundan sonra Çarlık Rusyası ordusunda, bilhassa savaş zamanında, asker olarak görev yapma yükümlülüğü getirilmiştir. İlk olarak, 1877-1878 yıllarında cereyan eden Osmanlı-Rus savaşı için Karaçay'dan 100 genç alınmış, Çarlık Rusyası ordusu saflarında Osmanlı ordusuna

[517] Albert Özdenlanı, "Puşkin bla Karaçay", **Mingi Tav Jurnal**, No: 2 (138), Nalçik, 2008, s. 151; bkz. **65 numaralı metin.**
[518] İbragim Şamanlanı, **Koban Başında Tarih Haparla**, Çerkessk, 1987, s. 101.

karşı savaşmak üzere, kendi istekleri dışında ve zorla, Balkan cephesine, Bulgaristan'a gönderilmişlerdir.[519]

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı, Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirine de yansımıştır. **Kasbot Koçkar**'ın **"Eski Askerçile"** (Eski Askerler) adlı eserinde, Çarlık Rusyası ordusunda asker olarak görev yapmak üzere Karaçay'dan zorla toplanan gençlerin ve ailelerin üzüntüsü, cepheye giderken yolda ve savaş esnasında hayatlarını kaybeden (şehit olan?) [520] Karaçaylı gençlerin hikâyesi anlatılmaktadır:

Cavunla cavadıla kökde bulutla karalıb	*Yağmur yağıyor gökte bulutlar kararıp*
Asker çıkğandı Ullu Karaçaydan sanalıb	*Asker çıktı Büyük Karaçay'dan seçilip*
Caşla baradıla collanı tolturub, sağayıb	*Gençler gidiyor yolları kaplayıp, endişeyle*
Anala kaldıla, oy, ızlarından taralıb	*Analar kaldılar, arkalarından hasretle*
Caşla baradıla, atlağa minip, atılıb	*Delikanlılar gidiyorlar, atlarına binip*
Otovla kaldıla, oy, eşikleri tartılıb	*Evleri kaldı, ah, kapıları kilitlenip*
Caşla baradıla Koban özenlede karalıb	*Gençler gidiyor Kuban vadisini kaplayıp*
Kelinle kaldıla oy av tübünde aralıb	*Gelinler kaldı duvak altında gözleri açık*
Ak-Kalada bizge asker kiyim kiydirdile	*Ak-Kala'da bize asker elbisesi giydirdiler*
Ala va barıb maşinalağa mindirdile	*Alıp bizi götürüp trenlere bindirdiler*
Köble kemelede Kara teññizden ötdüle	*Birçokları gemilerle Karadeniz'den geçtiler*
Uruş ullu barğan Bolgariyağa cetdile	*Büyük savaşın olduğu Bulgaristan'a gittiler*
Kabırnı, indekni Adıgey teñle da kazalla	*Mezarı, hendeği, Çerkes arkadaşlar da kazıyor*
Haparıbıznı Orus teñleribiz cazalla	*Hikâyemizi Rus arkadaşlarımız yazıyor*
Ullu Karaçayda köget terekle kuv boldu	*Karaçay'da meyve ağaçları kurudu*
Av tübünde ariuv kelinçikle tul boldu.[521]	*Duvak altındaki güzel gelinler dul kaldı.*

Yine aynı konuyla ilgili olarak, **Kasbot Koçkar**'ın **"Deboş"** adlı eserinde, şairin de yakın akrabası olan, Ali Soltan oğlu Deboş Koçkar'ın savaş sırasında cephede vurulup hayatını kaybetmesi anlatılmaktadır:

Cüz adamnı allında oynay küle çıkgan ediñ	*Yüz adamın önünde oynaya güle çıkmıştın*
Eki eteğini bürek başından kayırıb	*İki eteğini kemerinin içine kıvırıp*

[519] M.A. Habiçlanı, **Koçharlanı Kasbot-Halk Cırçılanı Tamadası**, Çerkessk, 1986, s. 19.
[520] Burada, Hıristiyan Çarlık Rusyası ordusu saflarında, Müslüman Osmanlı ordusuna karşı savaşan ve hayatlarını kaybeten Müslüman Karaçaylı askerler için şehit kelimesini kullanmakta tereddüt ettik.
[521] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 148; bkz. **66 numaralı metin.**

Carathan Allahğa sen hata etgen ediñ	*Yaradan Allah'a sen ne günah işlemiştin*
Nek koydu seni teñ caşlarıñdan ayırıb	*Niçin bıraktı seni arkadaşlarından ayırıp*
Ok tiygendi Deboş seni kelib tüz öşünüñden	*Kurşun gelip girmiş Deboş, tam göğsünden*
Kanıñ ağadı cerge kesin tıyalmay tütünleb	*Kanın akıyor yere engel olamayıp dumanına*
Deboş can beredi da Slavada termilib	*Deboş can veriyor, Slava'da acı çekip*
Hacaliy baradı Kara teññizge kömülüb	*Hacaliy gidiyor Karadeniz'e gömülüp*
Kiyimleriñ kaldı artmakdan çıkmay, kirlenmey	*Giysilerin kaldı, heybeden çıkmayıp, kirlenmeden*
Ariuv Davumhannı kaldı kızlık beti türlenmey	*Güzel Davumhan'ın kaldı genç yüzü değişmeden*
Zavurbek afendini da talkan okuğan makamı	*Zavurbek Efendi'nin talkın okuyan nağmesi*
Koban kesin tıyalmay taşlağa uradı çaykalıb	*Koban ırmağı taşarak vuruyor taşlara kendini*
Ölü cabıvuna dariy gemhala biçedile	*Kefenini ipek kumaşından biçiyorlar*
Seni kebiniñe zemzem suvla bürkedile	*Kefenine zemzem suları serpiyorlar*
Kabır kaññalarıñı emen ağaçdan conadıla	*Mezar tahtalarını meşe ağacından yontuyorlar*
Kabırına kök kögürçünle konadıla.[522]	*Mezarına mavi güvercinler konuyorlar.*

II. 3. Zulüm ve Esaret

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, en büyük hiciv ustası olarak kabul edilen **Appa Canibek**, Karaçay'daki bazı köklü ve zengin, aynı zamanda başkalarına karşı zalimce davranan aileleri, o dönemde Karaçay'ın idaresini elinde bulunduran Çarlık Rusyasını ve onu destekleyen Karaçaylı idarecileri sert ve açık bir şekilde eleştiren şiirler söylemiştir. Bu durum, şairin iki farklı dönemde olmak üzere toplam on bir yılını, Sibirya'daki çalışma kamplarında mahkum olarak geçirmesine sebep olmuştur. Şair burada çok kötü şartlarda yaşamış, dayanılmaz zorluklara maruz kalmış, epeyce bir çile çekmiştir.[523]

Şairin **"Patçahlık Caşavumu Terseytdi"** (Çarlık Hayatımı Mahvetti) başlıklı eserinde, iki farklı dönemde, toplam on bir yıl kaldığı, Sibirya çalışma kamplarındaki mahkumiyet hayatı sırasında yaşamış olduğu zorlukları ve çileleri dile getirilmektedir:

Patçahlıknı mırtazakları	*Çarlık muhafızları*
Meni urdula, tüydüle	*Bana vurdular, dövdüler*
Kolumu, butumu baylab	*Elimi, ayağımı bağlayıp*
Temir arbağa atıb iydile	*Trene atıp gönderdiler*

[522] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 155; bkz. **67 numaralı metin.**
[523] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 27.

Ullu Sibirni keñ tüzlerine	*Sibirya bozkırlarına*
Alıb barıb atdıla	*Alıp götürüp attılar*
Boynuma va anda	*Boynuma da orada*
Temir kadamanı saldıla	*Demir prangayı taktılar*
Ereseyni keñ etekleri	*Rusyanın geniş arazileri*
Uzak em suvuk Sibirlerin	*Uzak ve soğuk Sibiryanın*
Ömürge buzlavuk cerlerin	*Ezelden buzlu yerlerini*
Aç, calanğaç bolub sınağanma	*Aç ve açıkta kalarak yaşadım*
Cer tübünde kömür kazdım	*Yerin altında kömür kazdım*
Bu işleni cüregime cazdım	*Bu işleri yüreğime yazdım*
Patçahlıknı küçünden	*Çarlık yüzünden*
Savluğumdan ayırıldım. [524]	*Sağlığımı kaybettim.*

III. SOSYAL TEMALAR

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde toplumdaki adaletsizlikler, gelir dengesizliği, kadınların haksızlığa uğraması, toplumsal yardımlaşma ve dayanışma, evlilik, okumanın önemi, adab-ı muaşeret gibi sosyal temaların oldukça fazla işlendiği dikkat çekmektedir.

III. 1. Toplumdaki Adaletsizlikler: Gelir Dengesizliği

Toplumdaki adaletsizliklerle ilgili olarak Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde daha çok **Kâzim Möçü** ve **Appa Canibek**'in eser verdiği görülmektedir. Her iki şairin de eserlerinde en çok eleştirdiği kişilerin başında zalim beyler, zenginler, yerel ve Rus idarecileri gelmektedir. Dağlık arazilerde yaşayan Karaçay-Malkarlar için geçmişten beri süre gelen işlenebilir toprak sıkıntısı, bilhassa 19. yüzyılın sonlarına doğru nüfusun artmasıyla birlikte, gelir dengesizliği daha da belirginleşmiş, toplumda huzursuzluklar yaratmaya başlamıştır. Netice olarak toplum "zenginler" ve "fakirler" şeklinde ikiye bölünmüştür. Elbette halkla iç içe yaşayan şairler de bu durumun farkındadırlar. Şairlere göre sosyal adaletsizliğin ve gelir dağılımındaki dengesizliğin temel sebebi egemen güçlerin idareye sahip olma ve zenginlik hırsları ile açgözlü olmalarıdır. Zalim ve acımasız beyler iktidarlarını daha da güçlendirmek için, zenginler

[524] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 46; bkz. **68 numaralı metin.**

de daha çok zengin olmak için çalışırlarken, fakir halkı hiç düşünmemekte ve umursamamaktadırlar.

Kâzim Möçü'nün ilk yazdığı şiirler arasında toplum düzenini eleştiren, çeşitli haksızlıkları ve adaletsizlikleri dile getiren sosyal içerikli eserleri oldukça fazladır. Kâzim Möçü'nün bu tür şiirleri yazmasında, yukarıda kendisinden genişçe bahsedilen **Çöpellev Efendi**'nin etkisi büyüktür. Çöpellev Efendi hayatı boyunca fakir ve ezilmiş halk kitlelerinin yanında ve onların haklarını savunmuş, Malkarda Holam ve Bızıngı bölgesinde toprak reformunun yapılmasını, toplumdaki türlü eşitsizliklerin çözümlenmesini istemiş ve bu konularda ateşli bir mücâdele vermiştir. Kâzim Möçü, Çöpellev Efendi'nin bu fikirlerinden çok etkilenmiş ve kendisi de bu fikirleri aynen benimsemiştir. Kâzim Möçü bu tür fikirleri daha ilk şiirlerinden itibaren dile getirmeye başlamıştır. Meselâ şairin 1886 yılında kaleme almış olduğu **"Apsatı"** adlı şiirinde toplumdaki eşitsizlikler dile getirilmektedir.[525]

Şair "Apsatı" adlı eserini, yukarıda ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı üzere, Karaçay-Malkar Türklerinin İslâm öncesi eski inançlarına göre geyik ve dağ keçisi cinsinden yabanî hayvanların koruyucusu olan "Apsatı"nın işlendiği **"Biynöger"** adlı destandan ilham alarak yazmıştır. Söz konusu bu destanın muhtevasında, destanın yaratıcısı Apsatı ve hayvanların tarafındadır. Kâzim Möçü'nün yazdığı şiirde ise durum farklı olup; tam aksine, şair avcıların tarafındadır. Çünkü eserde avcılar ezilen halkı, Apsatı ise halka zulüm eden beyleri temsil etmektedir. Bu yüzden şair eserinde Apsatı'yı eleştirmektedir. Destandaki muhtevanın aksine, şairin eserinde hayatı türlü sıkıntılarla geçen fakir avcılar, Apsatı'ya karşı sürdürülen mücadeleden gâlip çıkmaktadırlar:

Carlı uvçu alğış ete atlanır Tañ alada kavalına kablanır	*Zavallı avcı dua ederek yola çıkar* *Şafak vakti tüfeğine sarılır*
Ol uvçunu eltib barır miyikge Buyruk eter cuğuturğa, kiyikge	*Apsatı, avcıyı alıp götürür yükseğe* *Buyruk verir dağ keçisine, geyiğe*

525 Adilhan Adiloğlu, "Karaçay-Malkar Yazılı Edebiyatının Kurucusu Kâzim Möçü", **Turkish Studies**, S. 1/2, 2006, s. 207.

Calavlada Apsatıdan batır cok	*Kayalıklarda Apsatı'dan cesur yok*
Aññа ışaññan uvçulada akıl cok	*Ona güvenen avcılarda akıl yok*
Apsatını közü bolur cütülü	*Apsatı'nın gözü olur pek keskin*
Carlı uvçu kelmez colğa türtülür.[526]	*Zavallı avcı dönülmez yola girer.*

Kâzim Möçü, toplumdaki sosyal ve ekonomik dengesizliğin sebebini bölgenin idaresini elinde bulunduran beylerde görmektedir. Şair **"Sagışla"** (Düşünceler) adlı eserinde eski erdemli beylere duyduğu özlemini dile getirmektedir:

Olturdula burun bizde	*Oturdular eskiden bizde*
Carlı kart da, biy da birge	*Fakir yaşlı da, bey de, birlikte*
Tabındıla bir teyrige	*Tapındılar bir tanrıya*
Birlik boldu elibizde	*Birlik oldu yurdumuzda*
Endi biylik uçuz boldu	*Şimdi beylik ucuz oldu*
Adet, töre kutsuz boldu	*Adet, töre kutsuz oldu*
Biz körmeybiz oñnu, solnu	*Göremiyoruz sağımızı, solumuzu*
Kim izleydi aman colnu?[527]	*Kim istiyor ki kötü yolu?*

Şair toplumdaki bozulmanın ancak, bölge beylerinin eski beyler gibi halkı ezmeyen, hakkaniyetli ve erdemli kimseler olmalarıyla düzelebileceğini ümit etmektedir. Şair bu ümidini umudunu **"Allay Biyle Kerekdi Bizge"** (Böyle Beyler Gerek Bize) adlı eserinde ifade etmektedir:

Halkğa salmay buğov, kişen	*Halka takmayan kelepçe, pranga*
Namısların tuta bilgen	*Namuslarını korumasını bilen*
Töreni cavlap, tüzge burğan	*Töreyi denetleyip, doğruyu gösteren*
Allay biyle kerek bizge.[528]	*Öyle beyler gerek bize.*

Şair **"Tavbiyleri Sizge Sözüm"** (Beyler Size Sözüm) adlı eserinde, ezilen halkın sonsuza kadar sabredip beklemeyeceğini ve yakın bir gelecekte toplumsal bir isyanın teşekkül edebileceğini îma etmekte, bu yüzden de bir an önce toprak reformunun yapılması gerektiğini ifade ederek, beyleri açık bir şekilde uyarmaktadır:

---

[526] Kâzim Meçilanı, **Çıgarmalarını Ekitomluğu**, C. 1. (Hazırlayan: Alim Töppeyev), Nalçik, 1989/1, s. 133; **bkz. 69 numaralı metin.**
[527] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 173; bkz. **70 numaralı metin.**
[528] **Çığarmalarını Eki Tomluğu** …, 1989/1, s. 296; bkz. **71 numaralı metin.**

Tavbiyleri, sizge sözüm	*Beyler size sözüm*
İgilikni körsün közüm	*İyiliği görsün gözüm*
Halk ömürge turmaz tözüp	*Halk sonsuza dek durmaz sabredip*
Aytaman bolurnu bilip	*Söylüyorum olacakları görüp*
Adamlabız biz da, siz da	*İnsanız hepimiz, biz de, siz de*
Birdi ümmet, birdi söz da	*Birdir ümmet, birdir söz de*
Zulmuluknu tüp eteyik	*Zalimliği ortadan kaldıralım*
Cerni, suvnu teñ eteyik.[529]	*Toprağı eşitçe paylaşalım.*

Şair **"Tüzlük"** (Doğruluk) adlı eserinde, nihayetinde dünyanın kimseye kalmadığını, bu yüzden de zenginlerin ve beylerin boşuna övündüğünü söylemekte, ölünceye kadar mücadelesine devam edeceğini, dünyada yıkılmayacak tek kalenin "doğruluk" olduğunu vurgulamaktadır:

Oyulmaz kala duniyada	*Yıkılmayacak tek kale dünyada*
Tüzlükdü, küçlü cok andan	*Doğruluktur, daha güçlü yok ondan*
Tüzlük acaşmaz tumanda	*Doğruluk kaybolmaz dumanda*
Ol ölmez, ketip kayadan	*O ölmez, düşüp kayalıktan*
Mahtanmağız bay da, biy da	*Övünmeyin zenginler, beyler*
Bizniça, insansız siz da	*Bizim gibi insansınız siz de*
Kalmabız biz biribiz da	*Kalmaz hiçbirimiz, birimiz bile*
Nedi baylık, mülk da, üy da	*Nedir ki zenginlik, servet, ev de*
Munu aythan aksak Kâzim	*Bunu söyleyen aksak Kâzim*
Kelginçiññe maññа ölüm	*Gelinceye kadar bana ölüm*
Kısılğınçı eki közüm	*Kapanıncaya kadar iki gözüm*
Tüzlükge kuldu meni sözüm![530]	*Doğruluğa kuldur benim sözüm.*

Kâzim Möçü'nün bu tür eserlerinin içinde en güzel ve en meşhur olanı **"Caralı Cugutur"** (Yaralı Dağ Keçisi) adlı şiiridir. Sekiz bölümden oluşan eserde, geçimini avcılıkla sağlamaya çalışan Haşim'in hayat hikâyesiyle birlikte, beylerin baskısı altında, fakir, sıkıntılı ve zor şartlarda yaşayan bütün bir halkın durumunu anlatılmaktadır. Eserde, kurt ve Cambolat Bey zulüm ve baskı düzeninin temsilcisi olarak gösterilmekte iken, yaralı dağ keçisi ile Haşim ise ezilen bütün bir halkı temsil etmektedir. Şair eserinin sonunda fakir ve ezilen halk ile yaralı dağ keçisi arasındaki benzerliğe dikkat çekmektedir:

[529] **Çığarmalarını Eki Tomluğu** …, 1989/1, s. 73; bkz. **72 numaralı metin.**
[530] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 224; bkz. **73 numaralı metin.**

Carlı Haşim, kesiñ da	*Zavallı Haşim, sen de*
Caralı cuğutursa	*Yaralı bir dağ keçisisin*
Körgen kıyınlığıñı	*Gördüğün zulümleri*
Sen kaçan unutursa?	*Sen ne zaman unutursun?*
Oy, meni carlı halkım!	*Ey, benim zavallı halkım!*
Kıyınlıkda turasa	*Zulmün içerisindesin*
Sen da, bir başha bolmay	*Senin de bir farkın yok*
Caralı cuğutursa	*Yaralı bir dağkeçisisin*
Carlı halkım, börüle	*Zavallı halkım, kurtların*
Kuvub barğan caralı	*Takip ettiği yaralı*
Cuğutursa, ne eteyim	*Dağ keçisisin, ne yapayım*
Kim bolur bizni callı?[531]	*Kim olur bize yardımcı?*

Appa Canibek'in toplumdaki adaletsizliklerle ilgili olarak verdiği eserler de genellikle açgözlü zenginler ve baskıcı beyler hakkındadır. Şair eserlerinde zenginleri ve beyleri, kimi zaman alaycı bir ifadeyle, kimi zaman da sert bir şekilde eleştirmektedir. Şair **"Başımı Enişge İymedim"** (Başımı Aşağı Eğmedim) adlı eserinde, beyler ile Çarlık idarecilerinin hayatını mahvetmelerinden dem vururken, kendisi de çoban ve ırgatları zenginlere karşı kışkırtarak bozgunculuk yapmakla suçlanmaktadır:

Buzdula caşavumu	*Mahvettiler hayatımı*
Biyle bla patçahlık	*Beyler ile Çarlık*
Terseygendi caşav colum	*Altüst oldu hayatım*
Malçı caşlanı tıñılatıb	*Çobanları kendine çekip*
Baylağa karşçı küreşese	*Zenginlere muhalif oluyorsun*
Calçı kavumnu teriltese	*Irgat kısmını kışkırtıyorsun*
Kırkıncik etib küreşese.[532]	*Bozgunculukla uğraşıyorsun.*

Şair **"Hırtlavumu Koyalmam"** (Tenkit Etmeyi Bırakamam) adlı eserinde, beylerin ve zenginlerin baskılarına karşı asla boyun eğmeyeceğini ve onları eleştirmeye devam edeceğini söylemektedir:

Semenle bla caraşmadım	*Zorbalarla anlaşamadım*
Ala meni duşmanlarım	*Onlar benim düşmanlarım*
Çırtda boluşalmadım	*Asla düzenlerine giremedim*
Ala aythañña boy berib	*Söylediklerine boyun eğmedim*
Kısılıb da kalalmadım	*Geri durup da çekilmedim*

[531] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 367; bkz. **74 numaralı metin.**
[532] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 38; bkz. **53 numaralı metin.**

Oğay, bayladan korkmam	*Hayır, zenginlerden korkmam*
Semenleden es taşlamam	*Zorbalara karşı yılmam*
Hırtlavumu koyalmam.[533]	*Tenkit etmeyi bırakamam.*

Şairin **"Bödenelarıʺ** (Bödeneoğulları) adlı eserinde, Karaçaylıların Bayçora sülalesinin zengin bir kolu olan Bödene sülalesi eleştirilmektedir. Şair eserinde, Bödene sülalesinin çok zengin olmakla birlikte fakir insanları evin avlusuna bile sokmadığını, yanlarında çalıştırdıkları ırgatların emeklerinin karşılığını vermediklerini ifade etmektedir:

Bödeneları oñsuz konaknı	*Bödeneoğulları fakir misafiri*
Arbazğa koymaydıla	*Avluya sokmuyorlar*
Kesleri va adam	*Kendileri insanların emeğini*
Kıyından toymaydıla	*Yemekten doymuyorlar*
Bödeneları bizge teñ	*Bödeneoğulları, bizim kadar*
Bay cokdu deb mahtanıb	*Zengin yok diye övünerek*
Aslan Hacini kızın	*Hacı Aslan'ın kızı*
Canaynı tileydile	*Canay'ı istiyorlar*
Kirli baylıkdan	*Kirli zenginlikten*
Ne keledi deb bermeydile	*Ne fayda deyip vermiyorlar*
Bıla da birbirlerine	*Bunlar da birbirlerini*
Köten etedile	*Beğenmiyorlar* [534]
Hak bermeydi calçığa	*Hakkını vermez ırgata*
Et aşatmaydı malçığa	*Et yedirmez çobana*
Küçüklerin bitle keselle	*Eniklerini bit keser*
Pariyleri açdan ölelle	*Köpekleri açlıktan ölür*
Ölseñ, calçıla hars ururla	*Ölürsen, ırgatların alkışlar*
Kalmayın barı toy tutarla	*Hepsi birden dans eder oynar*
Semenleb barasa hakların	*Gasp ediyorsun haklarını*
Tabdırmayın, kıyınların.[535]	*Vermiyorsun emeklerinin karşılığını.*

Şairin **"Bödenelanı bla Gâvurlanı Calçılarıʺ** (Bödeneoğulları ile Gâvuroğullarının Irgatları) adlı eserinde, yine Bödene sülalesinin ırgatları ile Tambiy sülalesinin zengin bir kolu olan Gâvur sülalesinin ırgatları arasında geçen çekişme alaycı bir ifadeyle anlatılmaktadır:

---

[533] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 45; bkz. **75 numaralı metin.**
[534] Şair burada "Boklu, sidikliye mânâ bulur" demek istiyor.
[535] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 89; bkz. **76 numaralı metin.**

Bödeneleri baydıla deb	*Bödeneoğulları daha zengin diye*
Alanı calçıları	*Onların ırgatları*
Gâvurları baydıla deb	*Gâvuroğulları daha zengin diye*
Bılanı calçıları	*Bunların ırgatları*
Biribiri bla öçeşdile	*Birbirleriyle iddialaştılar*
Alay ete keldile da	*Böyle devam ederek*
Bir birin buvdula	*Birbirlerini boğdular*
Tayakla bla urdula	*Sopalarla vurdular*
Ne añılaşınmadı	*Neydi anlaşılmayan*
Nek biri birin añılamalla	*Niye birbirlerini anlamadılar*
Ol da, ol da bir itni boğulla	*O da, bu da aynı itin boku*
Adamlanı coğulla	*Hepsi namert insanlar*
Gâvurları da, Bödeneları da	*Gâvuroğulları da, Bödeneoğulları da*
Adam haknı aşayla	*Kul hakkı yiyorlar*
Haram mülk bla caşayla.[536]	*Haram kazançla yaşıyorlar.*

Şairin **Carlı Dırğa** (Zavallı Dırğa) eserinde, Karaçaylıların Çoma sülalesinin yanında ırgat olarak çalışan Dırğa'nın beş yıllık emeğinin karşılığını alamadığı, hakkını almak için mücadele ettiğinde ise çok kötü bir şekilde dayak yediği anlatılmaktadır:

Carlı Dırğa calçı boldu	*Zavallı Dırga ırgat oldu*
Çomalağa malçı boldu	*Çomalara çoban oldu*
Beş cıllık calın davladı	*Beş yıllık ücretini istedi*
Tüzlüknü va tabmadı	*Adaleti ise bulamadı*
Kıyını üçün tüyüş açdı	*Hakkı için mücadele etti*
Hak ornuna tayak tabdı	*Hak yerine dayak yedi*
Biri boynuna urdu	*Biri boynuna vurdu*
Biri kolun buvdu	*Biri kolunu büktü*
Biri kabırğasına urdu	*Biri kaburgasına vurdu*
Barısı da türtdüle	*Hepsi de vurdular*
Ayamayın tüydüle	*Acımadan dövdüler*
Közün, kaşın teşdile	*Gözünü, kaşını yardılar*
Mal ornuna cumduruk berdile.[537]	*Mal yerine yumruk verdiler.*

Şairin **"Azamat-Geriy"** başlıklı çok enteresan bir şiiri vardır. Şair bu eserini, eski bir anonim çocuk şiiri olan "Azamat-Geriy" adlı bir esere tehzil olarak yazmıştır.

[536] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 90; bkz. **77 numaralı metin.**
[537] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 92; bkz. **78 numaralı metin.**

Şairin eserine geçmeden önce burada tehzil konusu olan bu anonim çocuk şiirini ve onun ilginç hikâyesini kısaca nakletmek gerekir.

Kafkasya doğumlu Karaçay muhacirlerinden olup, Konya ilinin Sarayönü ilçesine bağlı Başhüyük kasabasında yaşamış olan, Lokman (Şıkka) Sılpagar'ın kızı **Aminat Çağar** (1893-1993) ile yaptığım bir mülâkatta,[538] kendisi "Azamat-Geriy" adlı bu anonim çocuk şiirini hem ezberden okumuş, hem de bu şiirle ilgili şöyle bir hikâye anlatmıştır:

"Karaçay beylerinden birinin oğlu olmuş. Eskiden beylerin yeni doğan çocukları 'emçek' denilen bir âdet gereği bir süt anneye verilirmiş. Çocuk büyüyüp belli bir yaşa gelene kadar bu süt annenin yanında kalır, onun tarafından bakılır ve yetiştirilimiş. Bey de, çocuğun yetiştirilmesi karşılığında, süt anneye ve ailesine birtakım imtiyazlar sunarmış. Beyin oğlu olduğunu duyan köyün kadınları, beyin oğluna süt anne olabilmek için beyin hanımından talepte bulunmuşlar. Talep sayısı çok olunca, beyin hanımı da bir yarışma düzenlemiş. Köyün kadınları yarışmada hünerlerini göstermeye başlamışlar. İçlerinden kurnaz bir kadın, bebeğe 'Azamat-Geriy' ismiyle hitap ederek bir şiir okur. 'Azamat-Geriy' ismi o dönemde sadece beylere mahsus kullanılan bir isimdir. Bebeğine "Azamat-Geriy" ismiyle hitap edilmesi, beyin hanımının çok hoşuna gider ve süt anne olarak da bu kadını seçer."

Beyin oğluna süt anne olabilmek için kadının okuduğu bu şiir, şairin tehziline de konu olan, "Azamat-Geriy" adlı anonim çocuk şiiridir. Muhtelif kitaplarda yayınlanmış[539] olan bu şiirin, Aminat Çağar tarafından söylenen varyantı şöyledir:

Azamat-Geriy bizni hanıbız Kurman bolsun añña canıbız	*Azamat-Geriy bizim hanımız* *Kurban olsun ona canımız*
Azamat-Geriy han atlıdı Uçhan kuşdan kanatlıdı	*Azamat-Geriy han adlıdır* *Uçan kuştan kanatlıdır*

[538] 1993 yılında yaptığım bu mülâkatın ses kaydı halen özel arşivimde muhafaza edilmektedir.
[539] Rimma Ortabaylanı, **Çum Çum Çum Terek**, Çerkessk, 1994, s. 6; Tanzilâ Hacilanı, **Karaçay-Malkar Folklor**, Nalçik, 1996, s. 514.

Anı miññen atı sarı atdı Arbazında altın terek ornatdı	*Onun bindiği at sarı attır* *Avlusunda altın ağaç vardır*
Tüb tamırı Taşlı-taladan karaydı Baş bulçuğu culduzlanı sanaydı	*Kökleri Taşlı-tala'dan bakar* *Başındaki dalları yıldızları sayar*
Capırağı kulaç carım boladı Salkınında on miñ asker konadı	*Yaprağı yarım kulaç kadar* *Gölgesine on bin asker konar*
Karnaşlağa hora acirle saylathan Egeçlege altın kâmar baylathan	*Kardeşlerine cins aygırlar seçtirir* *Kız kardeşlerine altın kemer bağlatır*
Kelinlege bal çayırla çaynathan Cavların aman açı sarnathan.	*Gelinlere bal sakızları çiğnetir* *Düşmanlarını çok fena ağlatır.*

Appa Canibek'in bahsi geçen anonim şiire tehzil olarak yazdığı **"Azamat-Geriy"** adlı eserinde ise yine alaycı bir ifadeyle beylerin durumu eleştirilmektedir. Beyler ve çocukları adeta kuş sütüyle beslenirken, yanında çalışan ırgatlar ise kirli suları içmekte, ahırlarda yatıp kalkmaktadırlar:

Azamat-Geriy Han atlı Anı miññen atı kanatlı	*Azamat-Geriy Han adlı* *Onun bindiği atı kanatlı*
Kızlarına bal çayırla çaynatadı Caşlarına tay horala saylatadı	*Kızlarına bal sakızları çiğnetir* *Oğullarına cins tayları seçtirir*
Kızlarına kutune, dariy kiydiredi Caşların tuv acirlege mindiredi	*Kızlarına kadife, ipek giydirir* *Oğullarını genç aygırlara bindirir*
Kesi da caş otovlağa kiredi Calçılarına çaykamdı içiredi	*Kendisi genç kızlarla gerdeğe girer* *Irgatlarına kirli, pis suları içirir*
Ala at orunlada aşaydıla Suvukdan öle caşaydıla.[540]	*Onlar at ahırlarında yemek yiyorlar* *Soğuktan donarak yaşıyorlar.*

Hayatının büyük bir kısmını çobanlık ve ırgatlık yaparak geçiren **Kasbot Koçkar**'ın **"Calçılık"** (Irgatlık) adlı eserinde, şair emeğinin karşılığında sadece bir eşek ile bir uyuz inek alabildiği, çobanlık ve ırgatlıkla geçen uzun yıllarını hüzünle dolu bir şarkıya benzetmektedir:

[540] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 102; bkz. **79 numaralı metin.**

Cılkı kütdüm, biçen çaldım	*At sürüsü güttüm, ot biçtim*
Hakıma va gırnay aldım	*Karşılığında bir eşek aldım*
Çabırlarım cırtıldıla	*Çarıklarım yırtıldı*
Bayla artha ıhtırdıla	*Zenginler itip kaktı*
Hakıma va kotur gılca	*Karşılığı ise bir uyuz inek*
Aşım mulhar, ornum murcar	*Yemeğim kuru ot, yatağım sedir*
Calçılıkda ötgen cılım	*Irgatlıkta geçen yılım*
Mıdahlıkdan tolğan cırım.[541]	*Hüzünle dolu şarkım.*

III. 2. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Kadınların Haksızlığa Uğraması

"Cinsiyet" bir insanın kadın veya erkek olarak mevcut genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikleri olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım sadece kadın ve erkek arasındaki cinsiyet farkını ifade etmektedir. **"Toplumsal Cinsiyet"** ise farklı kültürde, tarihin farklı dönemlerinde ve farklı coğrafyalarda kadınlara ve erkeklere toplumsal olarak yüklenen roller ve sorumlulukları ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri, toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına uygun olarak çeşitli mekanizmaları da üretir. Bu mekanizmalar tarihsel süreç içerisinde, toplumun siyasi ve ekonomik koşullarına göre çeşitlilik ve değişikler gösterir.[542]

Toplumsal cinsiyet rolleri aynı zamanda kadın ve erkek arasında bir hiyerarşik düzeni oluşturmuştur. Bu düzen, ailede ve toplumda kadın-erkek rollerini belirlemekte, tüm toplumsal yapı ve değerlerde varlığını hissettiren ikili dünyayı kurmakta ve kadın-erkek arasında hiyerarşik bir ilişkiye yol açmaktadır. Buna bağlı olarak iki cinsin toplumsal alandaki temsiliyetleri de farklılaşmaktadır. Kadın daha çok ev gibi özel alanlarda kalırken, erkek dışarıda ve her türlü kamusal alanda kendini ifade edebilmektedir. Çalışma yaşamından siyasete, sivil toplum örgütlenmesinden eğitime kadar her türlü kamusal alanda iki cins temelindeki bu görünüm toplumsal cinsiyet eşitsizliğini oluşturmaktadır.[543]

---

[541] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 85; bkz. **80 numaralı metin.**
[542] Ersan Ersoy, "Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 19, S. 2, Elazığ, 2009, s. 209.
[543] Şevket Ökten, "Toplumsal Cinsiyet ve İktidar", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 2/8, 2009, s. 302.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, daha açık bir ifadeyle "kadınların haksızlığa uğraması" kavramı Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirine de yansımıştır. **Kâzim Möçü**'nün **"Kız Tuvduyese"** (Kız Doğmuşsa) adlı eserinde, kadınların dünyaya adeta çile çekmek için geldikleri, anne ve babaların bile kız doğduğu zaman sevinemedikleri, bu sebeple dünyaya gelen her kız çocuğunun bedbaht doğduğunu anlatılmaktadır.

Kıyıñña deb tuvar canı	*Çile çekmek için doğar canı*
Tüzelmez anı bir sanı	*Düzelmez onun hiçbir tarafı*
Küye keter cürek kanı	*Yanar kavrulur yüreği*
Muratları tolmay kalır	*Gerçekleşmez hiçbir hayali*
Kuvanmazla ataları	*Sevinmezler babaları*
Mudah bolur anaları	*Üzülür hep anneleri*
Künü, tünü cılay barır	*Gündüzü, gecesi hep gözyaşı*
Muratları tolmay kalır	*Gerçekleşmez hiçbir hayali*
Kız tuvğañña kuvanmağız	*Kız doğarsa sevinmeyin*
Boş akılğa cubanmağız	*Boşuna kendinizi avutmayın*
Añña çüyre iyman, farız	*Ona makus talih farz*
Kıyınlıkğa keledi har kız.[544]	*Dünyaya bedbaht doğar her kız.*

Şairin **"Kıznı Tarığıvu"** (Kızın Dertlenişi) adlı eserinde, yine bir kızın daha dünyaya gelirken bahtsız doğduğu, kız olması sebebiyle annesinin sevgisinden bile mahrum kaldığı ifade edilmektedir:

Allah mañña çaçnı uzunun	*Allah bana uzun saç vermiş*
Berip, nasıp bermey koyğandı	*Ama kısmetsiz bırakmış*
Anam, kara közle berip	*Annem, kara gözlerini vermiş*
Süymekligimi sıyırğandı.[545]	*Aşkı, sevgiyi geri almış.*

Yine aynı şairin "Tarığuv" (Dertleniş) adlı eserinde ise, fakir olması sebebiyle sevdiği gençle evlenmesine izin verilmeyen bir kızın dertlenişi anlatılmaktadır. Talihsiz kız daha sonra yaşlı bir adamla evlendirilmiş, kocası öldükten sonra, birkaç adamla daha evlendirilmiştir. Şair eserin sonunda, talihsiz kızın adeta alınıp satılan bir meta haline getirildiğini söylemektedir:

---

[544] **Çığarmalarını Eki Tomluğu** …, 1989/1, s. 231; bkz. **81 numaralı metin.**
[545] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 31; bkz. **82 numaralı metin.**

Süye edim bir ulannı	*Seviyordum bir delikanlıyı*
Carlı üyürde tuvğannı	*Fakir bir evde doğanı*
Anı durus körmedile	*Onu uygun görmediler*
Süygenime bermedile	*Sevdiğime vermediler*
Tüz adamla, ne eteyim	*Ey insanlar, ne yapayım*
Süymegenime berdile?	*Sevmediğime verdiler?*
Çal sakallı kart kişini	*Kırçıl sakallı ihtiyarı*
Maññа tiyişli kördüle	*Bana münasip gördüler*
Alay bla cılay cılay	*Böylelikle ağlayarak*
Talay cıllarım ketdile	*Uzun yıllarım geçtiler*
Biri satıp, biri alıp	*Biri satıp, biri alıp*
Meni malğa teñ etdile.[546]	*Beni bir mala denk gördüler.*

III. 3. Toplumsal Yardımlaşma ve Dayanışma

Toplumsal yardımlaşma birden fazla insanın birbirine yardım etmesi, yardıma ihtiyacı olana destek olunması veya ortak çalışmasıdır. Toplumsal dayanışma ise insanların ortak değerlerde birleşmeleri ve birlikte hareket etmeleridir. Daha açık bir ifadeyle; duygu, düşünce ve ortak çıkarlarda birbirlerine karşılıklı bağlanmalarıdır. İnsan doğası gereği toplumsal bir varlıktır. Yalnız yaşaması mümkün değildir. Başka insanlarla birlikte yaşamanın gereği olarak dayanışmayı, yardımlaşmayı, fedakârlığı, birlikte iş yapmayı öğrenir.[547]

Karaçay-Malkar Türklerinde toplumsal yardımlaşma ve dayanışmaya büyük önem verilmiştir. Karaçay-Malkar kültüründe **"mammat"** adı verilen, yazılı olmayan fakat toplumun bütün kesimlerince kabul gören bir "imece" usulü yardımlaşma ve dayanışma düzeni teşekkül etmiştir. Bu yardımlaşma ve dayanışma kültürü günümüzde halen varlığını sürdürmektedir.

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, toplumsal yardımlaşma ve dayanışma kültürüyle ilgili olarak birkaç eserin yer aldığı görülmektedir. **Kaltur Semen**'in **"Çalkıçıla"** (Tırpancılar) adlı eserinde, birlikte çalışmanın önemine binaen, az emekle, kısa sürede ve daha çok iş yapılabileceği vurgulanmaktadır:

---

[546] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 33; bkz. **83 numaralı metin.**

[547] Rıdvan Küçükali; Özlem Bektaş Öztaşkın, "Sosyal Koruma Ekseninde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma", **Akademik Bakış Dergisi**, S. 29, 2012, s. 6.

Korkma, homuh, oynay küle işle eterbiz	*Korkma, miskin, güle oynaya işlerimizi yaparız*
Bav allında arak arak tişle eterbiz	*Ahırın önünde ekin demetlerini yığarız*
Kış amandı kılıç kibik şıp deb ceter	*Kış zalimdir, kılıç gibi şıp diye yetişir*
Aş bolmasa, malıbıznı alıb keter	*Yem olmazsa, hayvanlarımızı alıp gider*
Sen aythança bolsa kaplanlaça kayırılışırbız	*Dediğin gibi olursa, kaplanlar gibi kapışırız*
Gır mır bolub mıçımayın ayırılışırbız	*Birbirimizle bozuşarak hemen ayrılırız*
Men aythança etsek köb tüyülbüz törtevbüz	*Benim dediğim gibi yaparsak, dört kişiyiz*
Alğışdaça esen kaçha ceterbiz.[548]	*Duadaki gibi, sağ salim güze erişiriz.*

Aynı şairin başka bir eserinde ise komşuluk ilişkilerine değinilmektedir. Komşuluğun sosyal hayat anlayışının temel ögesi olduğu, önemsiz veya küçük sebepler yüzünden komşuların birbiriyle kavga etmemesi gerektiği, sevgi alıp, sevgi vermenin de bir yardımlaşma ve dayanışma örneği olduğu, yani komşu komşunun gönlüne bile muhtaç olduğu söylenmektedir:

Bir biriñi nek soyasız	*Birbirinizi niçin hırpalıyorsunuz*
Eki arada eki çelek ayran üçün	*Arada iki bakraç yoğurt için*
Honşu honşudan hater aladı	*Komşu komşunun gönlünü alır*
Önküç beredi	*Ödünç verir*
Önküç kuru da kuvana barıb	*Ödünç verilen sevinerek gider*
Cılay keledi.[549]	*Fakat ağlayarak gelir.*

İsmail Akbay'ın **"Küz Cıyın"** (Güz Grubu) adlı eserinde, kış mevsimi için hayvanlarına ot biçmeye çıkan köylülerin, kendi aralarında yaptıkları iş bölümü sayesinde, ahenkli şekilde çalışmaları anlatılmaktadır:

Soyum malların sürüb allına	*Kesim hayvanlarını katarak önüne*
Küz cıyın tebrer cırlay, kuvana	*Güz grubu başlar türkü söylemeye neşeyle*
Kışlıkğa ceter, balağan eter	*Kışlık ağılına gelir, barınağını yapar*
Kim otun alır, kim koş baş çalır	*Kimi odun toplar, kimi dalları keser*
Kim haltas çüy, gıldıvay salır	*Kimi balyoz çivisi, tırpana sap takar*
Tañ atmay cıyın çalkığa barır	*Güneş doğmadan grup ot biçmeye gider*
Çalkıla birden, oñdan sermerle	*Tırpanlar hep birden sağdan keserler*
Biçenin kırıb, solğa tizerle.[550]	*Otları keserek sol tarafa dizerler.*

[548] **Kaltur** …, s. 11; bkz. **84 numaralı metin.**
[549] **Kaltur** …, s. 22; bkz. **85 numaralı metin.**
[550] **Karaçay Poeziyanı Antologiyası** …, s. 105; bkz. **86 numaralı metin.**

Şairin **“Nögerlik”** (Arkadaşlık) adlı eserinde yine birlikte ve ortaklaşa çalışmanın önemi vurgulanmaktadır. Eserde, birlikte çalışanlar, birinin eksik olduğu veya bilmediği bir konu hakkında diğerinden faydalanarak bilgi alış verişinde bulunarak daha iyi bir sonuç alınabileceği anlatılmaktadır:

Üçüsü da nığışda	*Üçü de köşe başında*
Birbirlerin tabdıla	*Birbirlerini buldular*
Keññeş etib, caraşıb	*İstişare edip, anlaşıp*
Saban nöger boldula	*Tarla işinde ortak oldular*
Karuvların bir etib	*Güçlerini birleştirip*
Saban sürüb başladıla	*Tarla sürmeye başladılar*
Sürüb boşab, sabañña	*Sürdükten sonra tarlaya*
Urluk çaçıb boşadıla	*Tohum ekip bitirdiler*
Nögerlikni hayırın	*Ortaklığın faydasını*
Ala ariuv bildile	*Onlar iyi anladılar*
Birbirine karaşıb	*Birbirlerine bakışıp*
Kuvanç bolub küldüle.[551]	*Neşeyle güldüler.*

Şairin **“Ayrı Çabak, Balık, Duvadak”** (Yengeç, Balık, Kuğu) adlı eserinde ise, bir kişinin tek başına yapamayacağı yada güç yetiremeyeceği işleri başka insanların yardımıyla yapılabileceği, ancak birlikte yapılan işlerin de bir yöntem ve plan dahiline göre yapılması gerektiği vurgulanmaktadır:

Ayrı çabak, balık, duvadak	*Yengeç, balık, kuğu*
Aytdıla, biz bu arbanı tartayık	*Dediler, biz bu arabayı çekelim*
Cegildile bla barı arbağa	*Dayandılar hepsi birden arabaya*
Cürek bla küreşdile barmağa	*Var güçleriyle uğraştılar yürütmeye*
Duvadak uçub tartdı havağa	*Kuğu uçup çekti havaya*
Tartayedi balık anı suv taba	*Çekiyordu balık onu suya*
Anı tartdı ayrı çabak artına	*Onu çekti yengeç geriye*
Arba kaldı kımıldamay alayına	*Araba kaldı yerinde öylece*
Köb küreşib keslerin da soydula	*Çok uğraştılar, çok yoruldular*
Cük arbanı birikmeyin koydula	*Yük arabasını, birleşmeyip, bıraktılar*
Kerek bolmaydı aytırğa kimdedi günah	*Gerek yok söylemeye, kimdedir hata*
Harkim biledi neden boldu bu balah.[552]	*Herkes biliyor neden yürümedi araba.*

[551] M. Abaylanı; İ. Akbaylanı, **Bizni Küçübüz Bizni Ceribizd**, Moskova, 1926, s. 15; bkz. **87 numaralı metin.**
[552] İsmail Akbaylanı, **Ana Tili**, Tiflis, 1916. s. 50; bkz. **88 numaralı metin.**

III. 4. Aile Kurma: Dünürcülük, Eş Seçimi, Evlilik

Karaçay-Malkar Türklerinde **“keleçilik”** adı verilen **“dünürcülük”** âdeti, beğenilen kızın ailesinden istenilmeye gidilmesidir. Kıza talip olan erkeğin ailesinin ileri gelen erkek ve kadınları önceden belirlenmiş olan bir günde kızı ailesinden istemek üzere kız evine giderler. Genellikle kız evi, biraz da naz evi olması sebebiyle, ilk istemede kızı vermez. Kızın istenmesi sürecinde, kıza talip olan damat adayının taşıdığı özellikler sorulur. Kız evi, birkaç defa daha kız istendikten sonra, olumlu cevabı erkek tarafına bildirir.

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, bu âdetle ilgili unsurların geçtiği, **Kaltur Semen**’in **“Keleçile”** (Dünürcüler) adlı eserinde, şairin bizzat kendisi için gönderdiği dünürcüler anlatılmaktadır. Şair çok beğendiği “Hammesey” adlı bir kızı istemek üzere, kızın babasına dünürcüler gönderir. Ancak önceden, dünürcülerine kendisini türlü şekillerde övmelerini, bilhassa sahip olduğu maddî zenginliklerini vurgulamalarını tembihlemiştir. Şair “evin direği” olabilecek tipte bir eş aramaktadır. Bu eş tipi, kocası evde olmadığı zaman evi idare edebilecek kudrete sahip, malına ve mülküne sahip çıkabilecek, namuslu, cömert, misafirperver ve görgülü bir kadındır. Bütün bu özellikleri taşıyan tek bir kadın vardır o da şairin beğenip dünürcü gönderdiği Hammesey’dir:

Kıblağa aylanıb Tohanala kibik, üyleri bardı Degiz degenem	*Güney cepheli* *Köşk gibi evleri var* *Deyin demiştim*
Otov üyü Konak üyü bardı Degiz degenem	*Yatak odası* *Misafir odası var* *Deyin demiştim*
Kalturğa kibik sıy Kişige berilmeydi Degiz degenem	*Kaltur’a verilen değer* *Kimseye verilmiyor* *Deyin demiştim*
Bayla kızların teceydile Kesleri calınıb Degiz degenem	*Zenginler kızlarını teklif ediyor* *Kendileri yalvarıp* *Deyin demiştim*

Bu ırıshını barına da iye köz bla Karağan tişiruv kerekdi Degiz degenem	*Bu varlığın hepsine sahip* *Çıkacak kadın lâzım* *Deyin demiştim*
Kim da tabıladı, alay a Anı tındırallık caññız Hammeseydi Degiz degenem.[553]	*Birisi bulunur elbette, ama* *Bunu becerebilecek yalnız Hammesey'dir* *Deyin demiştim.*

Geleneksel aile yapısında, kocasına göre konumu daha geride olmasına rağmen, aile içi ilişkilerde kadının çok önemli bir role sahip olduğu kabul edilir. Bu anlayışa göre ailenin esas yükünü omuzlayan ve erkeğin başarılı olmasını sağlayan asıl unsur kadındır. **"Her başarılı erkeğin arkasında bir kadın vardır"** sözüyle de tasdik edilen, toplumun, "Bir erkek, ancak hanımı kendisine destek oluyorsa, gerçekten başarılı ve mutludur" şeklindeki genel düşüncesi de bu anlayışın ürünüdür.[554]

Bu anlayışın Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirindeki yansımasını **Appa Canibek**'in **"Erkişini Kanatları"** (Erkeğin Kanatları) adlı eserinde görmekteyiz. Şair eserinde "iyi kadın" ile "iyi cins atı" birbirine benzetmekte ve her ikisini de bir erkeğin "iki kanadı" olarak değerlendirmektedir. Kötü kadın kanadı kırık bir kargaya benzetilirken, becerikli kadının kocasına güç verdiği söylenmektedir. Şair eserinde eş seçiminde dikkat edilmesi gereken hususları belirlemekte ve evlenilecek kadının tarifini yapmaktadır:

İgi tişiruv bla igi at Erkişini kanatlarıdıla	*İyi kadın ile iyi at* *Erkeğin kanatlarıdır*
Aman tişiruvu bolğan Kanatı sıññgan karğalaydı	*Karısı kötü olan* *Kanadı kırık karga gibidir*
Osal atha miññen kişi va Ceter cerine cetalmaydı	*Kötü ata binen erkek ise* *Gideceği yere yetişemez*
Ciger katın erge küç beredi Tulpar at erni tavkel etedi.[555]	*Becerikli kadın erkeğe güç verir* *İyi cins at erkeği cesur yapar.*

[553] **Kaltur** …, s. 33; bkz. **89 numaralı metin.**
[554] Celaleddin Çelik, "Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din", **Karadeniz Dergi**, S. 8, Ankara, 2010, s. 28.
[555] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 79; bkz. **90 numaralı metin.**

Şairin **“Tişiruvnu Amanı”** (Kadının Kötüsü) adlı eserinde ise kötü kadının tarifi yapılmaktadır. Ona göre aile kurumunun sağlıklı yürümesini sağlayan kadındır. Kadının huysuzluğu evde huzursuzluk yaratır. Böylelikle ailenin düzeni ve mutluluğu bozulur. Buna bağlı olarak da erkek bu durumun tesirinde kalarak kendini işine veremez ve sürekli başarısız olur. Kadın küçük meseleleri büyüterek kocasını yıpratmamalıdır. Şair eserinde, dedikoducu, kocasına karşı asi ve nankör kadın tipini eleştirmekte, **“Erkeği vezir eden de, rezil eden de kadındır”** mesajını vermektedir:

Ey, tişiruvnu amanı	*Ey, kadının kötüsü*
Sense erkişini palahı	*Sensin erkeğin belâsı*
Eriñi tersine burasa	*Kocanı tersine çevirirsin*
İgi halisin buzasa	*İyi hâlini bozarsın*
Kazannı boşuna ışırma	*Tencereyi boşuna karıştırma*
Caşavnu tüyüş bla aşırma	*Hayatını kavgayla geçirme*
Eriñi söz bla kızdırma	*Kocanı sözle kızdırma*
Turmuşuñu boş buzdurma	*Hayatını boş yere mahvetme*
Erkişi ot da, tişiruv suv	*Erkek ateş ise, kadın sudur*
Eriñ canıb tebrese	*Kocan alevlenmeye başlarsa*
Üsüne çelek bla suv kuy	*Üzerine kovayla su dök*
Oldu saññа amanatım.[556]	*Budur nasihatim sana.*

Toplumca kabul gören ve en genel tanımıyla **“evlilik”** bir erkek ile bir kadının, birbirlerini ruhen ve bedenen uygun görüp anlaşmak suretiyle, belli kurallar ve törenler dahilinde bir araya gelmeleri, birlikte yaşayarak dünyaya çocuk getirmek ve onları koruyup eğitmek amacıyla bir aile kurmaları demektir. Evlilik bir aile sorumluluğunu getireceğinden kişi yaşamını bu sorumluluklara göre düzene sokmak zorundadır.

Kendisinde başkalarının sorumluluğunu taşıma gücü bulamayan, kendi başına bir hayat yaşamak isteyen kişilerin böyle bir ortama girmeleri pek mümkün değildir. Aile sorumluluğundan kaçan ve başıboş bir hayat sürmeyi seven kişilerin tercihi olan **“bekârlık”** ise üzerinde aile sorumluluğu olmayan bir rahatlık kavramını ifade etmektedir.[557]

[556] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 137; bkz. **91 numaralı metin.**
[557] Azize Nilgün Canel, **Evlilik ve Aile Hayatı**, İstanbul, 2012, s. 17.

Şair **“Üydegilensem”** (Evlenirsem) adlı eserinde, bir yandan evliliğin düzenli ve huzurlu hayatı sağlayan bir kurum olduğunu kabul ederken, diğer yandan da kendisinde evlilik hayatının yürümesi için gerekli olan bazı sorumlulukları taşıma gücü olmadığını ifade etmektedir:

Kesi otovumda caşarma	*Kendi evimde yaşarım*
Kesi ornumda catarma	*Kendi yatağımda yatarım*
Kesi otumda cılınırma	*Kendi ateşimde ısınırım*
Kesi hantımı aşarma	*Kendi yemeğimi yerim*
Alaymıdı? Oğay	*Öylemi? Hayır*
Katın alsañ	*Evlenirsen*
Al koluña balta	*Al eline baltayı*
Başıña va hata	*Başına da belâyı*
Otun keltir, un keltir	*Odun getir, un getir*
İynek savdur, koy kesdir	*İnek sağdır, koyun kestir*
Deb katınıñ koymaz	*Diye, karın bırakmaz*
Mıyıklanı buralmazsa	*Bıyıklarını buramazsın*
At belinde turalmazsa	*At sırtında gezemezsin*
Koy Appa, katın kayğını.[558]	*Boşver Appa evlenmeyi.*

Şair aynı şekilde **“Katın Al Deb Koymayla”** (Evlen Diye Israr Ediyorlar) adlı eserinde yine evlilik hayatının getireceği birtakım sorumluluklardan kaçmaktadır. Şaire göre bekârlık onun için en rahat ve huzurlu hayat şeklidir. Şair eserinde, bekâr olduğu sürece, hiçbir sınırlama olmaksızın, canı ne zaman neyi isterse yapabileceğini söylemekte, **“Bekârlık sultanlıktır”** tezini savunmaktadır:

Katın alsañ otun al	*Evlenirsen odun al*
Koluñu rıshığa sal	*Eline ekmeğini al*
Andan ese	*Bunun yerine*
Omak kiyin da aylan	*Güzelce giyin de dolaş*
Bar koşlağa konakğa	*Git çiftliklere misafir ol*
Tatımlı at aşları seniki	*Lezzetli at yemleri senin*
Ballı-cavlu hantları meniki	*Yağlı, ballı yemekler benim*
Koş ayrandan tartarsa	*Çiftlik ayranından içersin*
Cılı murcarında catarsa.[559]	*Sıcak sedirinde yatarsın.*

---

[558] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 43; bkz. **92 numaralı metin.**
[559] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 44; bkz. **93 numaralı metin.**

Evlenmesi için toplumdan baskı gören şairin **“Meññe Can Avrutasız”** (Bana Üzülüyorsunuz) adlı eserinde, evlilik hayatı için gerekli maddîyattan ve yaşının geçkin olması sebebiyle beden gücünden yoksun olduğu ifade edilmektedir. Şair topluma seslenerek, evlenme konusunda kendisine artık baskı yapılmamasını istemektedir:

Katın alsam üy kerekdi	*Evlenirsem ev lâzım*
Taş kazarğa, kazık kağarğa	*Taş çıkarmak, kazık çakmak için*
Meni karıvum cetmeydi	*Benim gücüm yetmiyor*
Cılım kelgendi endi	*Yaşım gelmiş artık*
Sanım aythanımı etmeydi	*Bedenime söz geçmiyor*
Mından köb seleke etmegiz	*Daha fazla alay etmeyin*
Boldu, bu soruvnu bermegiz	*Artık bu soruyu sormayın*
Bu sözle bla oynamağız	*Bu sözlerle dalga geçmeyin*
Meni canımı kıynamağız.[560]	*Benim canımı üzmeyin.*

Şairin **“Üydegi Kurar Hıysab Cok”** (Aile Kurma Fikri Yok) adlı eserinde, şair aynı şekilde, sorumluluk korkusu bir yana, evlendiği takdirde ailesine bakacak maddî imkânlara sahip olmadığını, bekârlık hayatında bir gün tok, bir gün aç gezdiğini, bu sebeple de kendisinin evlenip aile kurma fikrine çok uzak olduğunu söylemektedir:

Kayda mekâm tabarma	*Nereden ev bulurum*
Koşum cok, malım cok	*Çiftliğim yok, malım yok*
Ne rıshı bla asrarma	*Hangi işle bakarım*
Kesim a caññız aylanama	*Bense yalnız, tek başımayım*
Kayda biçen malğa dev cok	*Hani hayvanlara ot demek yok*
Birde aç bola, birde va tok	*Bazen aç, bazen de tok*
Üydegi kurar mende hıysab cok.[561]	*Aile kurma fikri bende yok.*

III. 5. Okumanın Önemi

“Eğitim”, “öğretim” ve “öğrenme” birbirleriyle iç içe olan kavramlardır. Eğitim ve öğretimin amacı öğrenmeyi sağlamaktır. Eğitim, insanın etkileşim kurduğu her kişi, grup ya da kitle iletişim araçları yardımıyla ömür boyu devam eden bir süreçtir. Öğretim ise eğitimin planlı ve programlı kısmıdır, okullar vasıtasıyla insanlara hayatta gerekli

---

[560] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 45; bkz **94 numaralı metin.**
[561] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 46; bkz **95 numaralı metin.**

olan bilgi ve kabiliyetlerin sistematik bir şekilde verilmesidir. Toplumların gelişmesinde ve kalkınmasında eğitimin rolü büyüktür.

Eğitim ve öğretimin temel amacı toplumu oluşturan insanları hayata hazırlamak ve toplumla uyumlu bir şekilde yaşamasını sağlamaktır. Bu da toplumun sosyal ve kültürel özelliklerinin öğretilmesiyle mümkündür. İnsanlar, eğitim ve öğretim yoluyla, toplumun değerlerini, davranış şekillerini, toplumun kendisine sunduğu imkânları ve bundan yararlanma yollarını ve hayatını devam ettirme becerisini öğrenirler.[562]

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, eğitim ve öğretimle ilgili olarak bilhassa okumanın önemine dikkat çeken eserler verildiğini görmekteyiz. Kendisi de bir eğitimci olan **İsmail Akbay**'ın **"Nasihat"** adlı eserinde, çocukların hayatta belli ber yere gelebilmeleri için mutlaka okumaları gerektiği nasihat edilmektedir:

Caşım cürü mektabğa	*Oğlum git okula*
Mektab ilim tabdırır	*Okul ilim verir*
İlim, amal bir bolsa	*İlim ile eylem bir olsa*
Ceti köget kabdırır	*Yedi meyve yedirir*
Oku, küreş, bol alim	*Oku, uğraş, ol alim*
Kalma cahil atılıb.[563]	*Kalma cahil bir kenarda.*

Şairin **"Mektabğa Çakıruv"** (Okula Çağrı) adlı eserinde, yine okumanın önemine dikkat çekilmekte ve çocukların hiç aksatmadan okullarına devam etmeleri istenilmektedir:

Siz turuğuz caşçıkla	*Kalkın çocuklar*
Mektabğa siz barığız	*Okulunuza gidin*
Kiyimleni siz kiyib	*Giyimlerinizi giyip*
Kitablanı alığız	*Kitaplarınızı alın*
Canuvarla, çegetle	*Hayvanlar, ormanlar*
Barı tavuş etele	*Hepsi sesleniyor*

---

[562] John A. Laska, "Eğitim Programı ile Öğretim Arasındaki İlişki", (Çeviren: Oğuz Gürbüztürk), **A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 22, S. 1, Ankara, 1989, s. 252.
[563] **Ana Tili** …, s. 60; bkz. **96 numaralı metin.**

Anda bolğan har bir zat	*Orada olan her bir şey*
İşlerine cetelle	*İşlerine gidiyor*
Kitablanı kötürüb	*Kitapları taşıyıp*
Siz mektabğa barığız	*Okulunuza gidin*
Allah süymeydi erinçekni	*Allah sevmez tembeli*
Dersigizni alığız.[564]	*Dersinizi öğrenin.*

Şairin **"Sohtaçıknı Cırı"** (Öğrencinin Türküsü) adlı eserinde, çocukları okula gitmeye özendirmek maksadıyla, okuluna devam etmekten büyük mutluluk duyan bir çocuğun duyguları yansıtılmaktadır:

Candan süyüp, kuvanıb	*Canı gönülden, sevinçle*
Men mektabğa barama	*Ben okuluma gidiyorum*
Ustazıma tıññılab	*Öğretmenimi dinleyip*
Derslerimi alama	*Derslerimi öğreniyorum*
Küreşgeññe okurğa	*Gayret et okumaya*
Okuv akıl beredi	*Okumak akıl verir*
Üsündegi av tayıb	*Üstündeki perde kayıp*
Köz da carık köredi.[565]	*Gözler de açık görür.*

III. 6. Adab-ı Muaşeret

Geniş ölçüde görgü ve nezaket kurallarını ihtiva eden ahlâkî ve sosyal içerikli bir kavramdır. Bir toplumda örf, âdet, gelenek ve kural haline gelmiş iyi tutum, cömertlik, incelik ve kibarlık gibi hayranlık ve takdir uyandıran medenî ve ahlâkî davranış tarzlarıdır. İnsanların belli bir olay veya durum karşısında nasıl davranmaları gerektiğini gösterir. Toplumdaki bireylerin yaşayış ve karşılıklı münasebetleri, toplumun genel kabul gören anlayışına uygun ise bunlar saygı ve hürmete lâyık davranış şekilleridir. Bu davranışları sergileyenler de "terbiyeli", "saygılı", "nazik", "cömert", "hoşgörülü" ve benzeri şekillerde nitelendirilirler. Aksine davranış sergileyenler ise "bencil", "kaba", "saygısız", "terbiyesiz" ve benzeri sıfatlarla tanımlanırlar. "Adabı-ı muaşeret" veya "görgü ve nezaket kuraları" şeklinde adlandırılan bu ahlâkî ve içtimaî kurallarına aykırı davranmanın hukukî veya kanunî bir

[564] **Ana Tili** …, s. 70; bkz. **97 numaralı metin.**
[565] **Karaçay Poeziyanı Antologiyası** …, s. 143; bkz. **98 numaralı metin.**

yaptırımı yoktur. Buna uymayanlar toplum tarafından ayıplanır ve sergiledikleri davranışlar "terbiyesizlik" ve "edepsizlik" sayılarak kınanırlar.[566]

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde "adab-ı muaşeret"le ilgili olarak, gezgin halk ozanı tipinde, sert hicivleriyle tanınmış bir şair olan **Appa Canibek**'in eserleri dikkat çekmektedir. Sözünü hiç kimseden sakınmayan, cesur ve gururlu bir hiciv ustası olan şair, bütün bir hayatını at sırtında; bir köyden bir köye, bir yayladan diğer bir yaylaya, bir çiftlikten başka bir çiftliğe giderek; gördüğü olumsuzlukları, açgözlü, kaba, görgüsüz ve cimri kişileri şiirlerinde sert bir şekilde eleştirmiştir. Böylelikle toplumda bilhassa fakir kesimlerin büyük sevgisini kazanırken, zengin ve güçlü kişilerin olumsuz tepkisiyle karşılaşmıştır.

Şairin **"Colovçulukda"** (Yolculukta) adlı eserinde, ısrarla kendisini davet eden bir çiftlik sahibinin görgüsüzlüğü eleştirilmektedir:

Özenni enişge kele turğanlay	*Vadiden aşağı doğru gelirken*
Açavnu üydegisi allıma çıkdıla	*Açav'ın aile fertleri önüme çıktılar*
Koymalla da üyge çakırdılar	*Israrla evlerine davet ettiler*
Kathan gırcınçıknı allıma saldıla	*Bayat ekmeği önüme koydular*
Ariuv ayta tögeregimden aldıla	*İltifat ederek çevremi sardılar*
Sora esletmey başlığımı çohun kesdile	*Gizlice başlığımın püskülünü kestiler*
Urdula da tobuk başımı teşdile	*Vurdular da diz kapağımı kırdılar*
Aladan kaçıb Tukuş Hacige konak bardım	*Kaçtım oradan, Tukuş Hacı'ya gittim*
Men koşga kirgenley, ol gırcınların	*Ben çiftliğe girince, ekmekleri*
Murcar tübüne caşırdı	*Sedirin altına sakladı*
Carlı Zulkarnayğa barğanımda va	*Fakir Zülkarney'e gittiğimde ise*
Konakça körüb, adebli, namıslı aşırdı.[567]	*Hürmet gösterip ağırladı, güzelce uğurladı.*

Şair **"Çotçaları"** (Çotçaoğulları) adlı eserinde ise başka bir çiftlikte kendisine gösterilen misafirperverliğe övgü dolu sözler söylemektedir:

Çotçaları muholsuz	*Çotçaoğulları samimiyetle*
Konaknı aladıla	*Misafir kabul ediyorlar*

---

[566] Mustafa Çağrıcı, "Edep", **TDVİA**, C. 10, İstanbul, 1994, s. 412.
[567] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 51; bkz. **99 numaralı metin.**

Aşlavnu tolturub	*Tepsiyi doldurup*
Allına hant saladıla	*Önüne yemeği koyuyorlar*
Çotçalanı Cumuşnu koşunda	*Çotçalardan Cumuş'un çiftliğinde*
Konak boldum, keçe kaldım	*Misafir oldum, gece kaldım*
Közlerin, başların teşdile	*Etrafımda dört dolandılar*
Tamam adam kibik kördüle.[568]	*Lâyıkıyla insan gibi davrandılar.*

Hayatını bir köyden bir başka köye giderek, sürekli gezmekle geçiren şair, gezip gördüğü köylerin ve köy halkının olumsuzluklarını da eleştirmekten geri durmamıştır. Şair **"Taşköpürde"** (Taşköpür Köyünde) adlı eserinde, adı geçen köyde maruz kaldığı sıkıntıyı dile getirmektedir:

Gırcın ornuna, kurğak Taşköpürçüle	*Ekmek yerine, sıska Taşköpürlüler*
Kabnı saldıla, üçgül tuvrab tabakğa	*Kabak koydular, üçe bölüp, tabağa*
Kan cavğayedi Taşköpür kabakğa	*Lanet olsun Taşköpür köyüne*
Başlığımı oka çohun kesdile	*Başlığımın sırma püskülünü kestiler*
Tobuğumu başın kara kösev etdile.[569]	*Diz kapağımı kapkara morarttılar.*

Şairin **"Teberdide"** (Teberdi Köyünde) adlı eserinde, şairle hiç ilgilenmediklerinden dolayı, laf cambazlığıyla çok meşhur olan Teberdi köyünün insanları eleştirilmektedir:

Teberdiçile aş ornuna	*Teberdililer yemek yerine*
Söz berdile	*Laf cambazlığı yaptılar*
Aylana kelgen kalak	*Beni başı boş gezen*
İtça kördüle	*Köpek gibi gördüler*
Söz bla tolturdula aş ornumu	*Lafla doldurup midemi*
Baş enişge körgüzdüle	*Yokuş aşağı gösterdiler*
Tüz columu.[570]	*Gideceğim yolu.*

Şairin **"Keçe Kaldım Bir Koşda"** (Gece Kaldım Bir Çiftlikte) adlı eserinde, şair yine gittiği bir çiftlikte çok kötü muameleye maruz kaldığını anlatmakta, aç bırakıldığını, gece çöplük gibi bir yerde yatırıldığını, sabaha kadar her tarafının bitlendiğini söylemektedir:

---

[568] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 54; bkz. **100 numaralı metin.**
[569] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 56; bkz. **101 numaralı metin.**
[570] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 58; bkz. **102 numaralı metin.**

Keçe kaldım bir koşda	*Gece kaldım bir çiftlikte*
Cathan edim bağuşda	*Yatmıştım çöplükte*
Bilâmuknu kızğandı	*Un çorbasını kıskandı*
Aşhınımı kozğadı	*Midemi tahrik etti*
Aç bolsam da ne eteyim	*Acıksam da ne yapayım*
Töñşüy catdım taññа deri	*Dönerek yattım sabaha kadar*
Açlık içimi kemirdi	*Açlık içimi kemirdi*
Tañ atmay kalay keteyim	*Sabah olmadan nasıl gideyim*
Kesim da köb küreşdim	*Kendim de çok uğraştım*
Bürçele, bitle bla	*Pirelerle, bitlerle*
Etimi bir bek aşadıla	*Her tarafımı yiyip bitirdiler*
Irahın etib boşadıla.[571]	*Sakat edip, mahvettiler.*

Şairin **"Hukelanı Okub"** (Hukelerin Yakup) adlı eserinde, adı geçenin kişinin kirli, pasaklı ve aşırı derecede cimri oluşu hicvedilmekte, bilhassa kalabalık gelen misafirden de hiç hoşlanmadığı bildirilmektedir:

Pokun-Sırtın tolturadıla Azananı itleri	*Pokun-Sırtı'nı doldurmuş Azana'nın köpekleri*
Huke ulu Okubnu va açdan, arıkdan	*Huke oğlu Yakup'un açlıktan, zayıflıktan*
Örge kobalmaydıla ıstavatda itleri	*Ayağa kalkamıyor ağıldaki köpekleri*
Anı başlık çuññuruna sıyınmaydıla	*Onun başlığının içine sığmıyor*
Kapdal cağasından çığıb cayılğan	*Kaftanının yakasında gezinen*
Koçharla kibik törtmüyüz bitleri	*Koçlar gibi dört boynuzlu bitleri*
Köb kallık konaknı örge kıstaydı	*Çok kalacak misafiri geri kovuyor*
Atlı, ögüzlü konaknı	*Atı, öküzü olan misafirlerden*
Alay igi uşatmaydı.[572]	*Öyle pek hoşlanmıyor.*

Şairin **"Tazartukları"** (Tazartukoğulları) adlı eserinde, Karaçaylara yakın bir bölgede yaşayan Çerkes Tazartuk ailesine ait bir çiftliğe yolu düşen şairin burada başından geçen olaylar anlatılmaktadır. Geceyi çiftlikte geçiren şair burada hiç de misafirperver karşılanmamıştır. Çiftlikte çalışanlar onun kim olduğunu bilmediklerinden şairle pek ilgilenmezler. Şair sabah erkenden atına binip çiftliği terk ederken, çiftlikte çalışanları, onun meşhur hiciv şairi Appa Canibek olduğunu fark ederler. Şairin kendileri hakkında olumsuz şiir yazacağını bildiklerinden, şairi en iyi

[571] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 75; bkz. **103 numaralı metin.**
[572] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 86; bkz. **104 numaralı metin.**

şekilde ağırlamak için, şaire bir gün daha çiftlikte kalması için ısrar ederler. Fakat şair bunu kabul etmez ve onların kabalığını, görgüsüzlüğünü anlatın bir şiir yazar:

Arhız başında caylıkda Tazartuklanı baylıkda Keçe kaldım koşlarında	*Arhız'ın yukarısındaki yaylada* *Tazartukların mülkünde* *Gece kaldım çiftliklerinde*
Meni koşha cıydıla Kalmuk şay, lokum saldıla Şay bla kölümü aldıla	*Beni çiftliğe aldılar* *Kalmuk çayı ile börek koydular* *Çayla kandırmaya çalıştılar*
Tañnı aşığıb saklayma Cırlay, murulday başlayma Kirli murcarğa catama	*Sabahı sabırsızlıkla bekliyorum* *Şarkı söylüyor, mırıldanıyorum* *Kirli sedirde uzanmış yatıyorum*
Tazartukları it biyle Ay da, carkalay küysünle İşlenmeklikni bilmeyle	*Tazartukoğulları, görgüsüz beyler* *Ey, odun parçaları gibi yansınlar* *Adab-ı muaşeretten bîhaberler*
Konakbaylık etmeyle Arığan toklu kesmeyle Appanı sıylı körmeyle.[573]	*Misafirperverlik yapmıyorlar* *Bir cılız kuzuyu bile kesmiyorlar* *Appa'ya hürmet göstermiyorlar.*

Şairin **"Acilanı Kapşe"** (Acilerin Kapşe) adlı eserinde, adı geçen kişi tamahkârlığı ve cimriliği yüzünden hicvedilmektedir. Şair, sahip olduğu büyük servete rağmen, ayakkabılarını bile giymeye kıyamayıp çıplak ayakla gezen adama, yarın bir gün ölüp gideceğini, biriktirdiği servetin de kim bilir kimler tarafından harcanacağını, bunun yerine yiyip, içip keyfine bakmasını söylemektedir:

Onmiñle bla sanaladı Acilanı Kapşeni koyları Onla bla sanaladıla Bashan pariyleri, itleri	*On binlerle sayılıyor* *Acilerin Kapşe'nin koyunları* *Onlarla sayılıyor* *Tazıları, köpekleri*
Cağasında toy etedile Karavuz koññur bitleri Asırı kirden cıltıraydı Bilinmeydi kapdal cağası	*Yakasında dans ediyor* *Koyu kahverengi bitleri* *Aşırı kirlilikten parlıyor* *Görünmüyor kaftan yakası*
Bu hucu mal, canım Kimge azık, aş bolur	*Bu gâni mal, mülk, canım* *Kimlere kalır, azık, aş olur*

[573] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 100; bkz. **105 numaralı metin.**

Aşa, kiy, ansı Kapşe	*Ye, giyin, yoksa Kapşe*
Mal allıñdan tas bolur.[574]	*Servetin önünden kaybolur.*

Şair **"Şaylılanı Zıldıla"** (Şaylıların Hödükleri) adlı eserinde, kendisine de akraba olan, bir çiftlik sahibinin kaba ve görgüsüz oğullarını eleştirmektedir. "Şaylıoğlulları" ailesi, şairin de mensubu olduğu "Canibek" sülalesinin bir koludur. Şairin misafir olduğu Şaylıoğulları çiftliğinin sahibi olan adam, oğulları tarafından hakir görülmekte ve sürekli saygısızca kötü muamelelere maruz kalmaktadır. Oğulları, babalarına, "Sen bizim babamızsın, fakat annemizin de kocasısın. Yani aynı zamanda sen bizim damadımız, eniştemiz de sayılırsın" gibi inanılmaz derecede korkunç ve kaba bir anlayışla, her gün fiilen babalarının sırtına binerek onunla dalga geçmektedirler.[575] Şair de çiftlikte olduğu zaman bu olaya şahit olur ve çok üzülür.[576] Dahası, çiftliğe buyur etseler de, şaire de çok kaba davranmışlar, onu gerektiği şekilde ağırlamamışlardır:

Şaylıları telile	*Şaylıoğullarından deliler*
Atalarına minedile	*Babalarının sırtına binerler*
Küyövge min deb	*Damadın sırtına bin diye*
Hılikge etib küledile	*Dalga geçip gülüyorlar*
Baydı Şaylılanı koşları	*Şaylıoğullarının çiftliği zengindir*
İşlenmegendile caşları	*Çok görgüsüzdür oğulları*
Çabırlarımı tartmadıla	*Çizmelerimi çekmediler*
Kırıb örge salmadıla	*Temizleyip yukarı koymadılar*
Et-cen koşum deb mahtandım	*Akrabamın çiftliği diye övündüm*
O, hali kerekli caşlağa	*Ey, terbiye lâzım delikanlılara*
Uşab kalalla mallağa	*Benzemişler neredeyse hayvanlara*
Karnaşça korkmay aytdım.[577]	*Kardeşçe korkmadan söyledim*

[574] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 108; bkz. **106 numaralı metin.**
[575] Karaçay-Malkar Türklerinin eski âdetlerinden biri de yeni damatlara eziyet etmektir. Bu eziyetlerden biri de damadın sırtına binmektir. Hatta galiba bu âdetten türemiş olsa gerek, "Eşegiñ cok ese, küyövüñ da mı cokdu!?" (Eşeğin yoksa, damadın da mı yok!?) şeklinde bir deyim de vardır. Babalarına eziyet eden oğulları da, bahsi geçen âdetten ilhâm almak suretiyle böyle terbiyesizce ve kaba bir davranış içerisine girmişlerdir.
[576] Oğullarının babalarına yaptığı bu terbiyesizlik bütün Karaçay'da ayan beyan olunca, Canibekler sülalesi, Şaylıoğulları ailesini dışlamış, reddetmiş ve bir daha onların Canibek soyadını kullanmasına izin vermemiştir. Gerçekten de hâlen günümüzde, bahsi geçen aile, Canibekler ile aynı soydan olmalarına rağmen "Canibekov" soyadını değil de, "Şayliyev" soyadını taşımaktadırlar. 2009 yılında Karaçay'da bulunduğum sırada, yukarıda anlatılan hikâyenin gerçekliğini teyit etmekle kalmayıp, aradan o kadar uzun zaman geçmesine rağmen, Şayliyev ailesinin günümüzde dahi toplum tarafından ayıplandığını öğrendim, Hatta bu aileye mensup kişilerin bugün bile herhangi bir sebepten dolayı Şayliyev soyadını söylerken yüzlerinin kızardığını ve çok utandıklarını anlatan rivayetleri bizzat dinledim.
[577] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 119; bkz. **107 numaralı metin.**

IV. SEVGİ VE AŞKLA İLGİLİ TEMALAR

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde istifade edilen başlıca malzemelerden biri de sevgi ve aşkla ilgili temalardır. Bu tür eserlerde genellikle tabiat ve yurt sevgisi birlikte işlenirken; aşk temasıyla ilgili olarak da "beşerî aşk" dile getirilmektedir.

IV. 1. Tabiat ve Yurt Sevgisi

Sovyet dönemi öncesi Karaçay-Malkar şiirinde tabiat kavramı, kendisinden istifade edilen başlıca malzemelerden biridir. Bazı eserlerde, tek başına "tabiat güzellikleri" şeklinde ifade edilirken, bazı eserlerde ise "yurt sevgisi" temasıyla birlikte karşımıza çıkmaktadır. Bu tür eserlerde tabiat ve yurt sevgisi birlikte işlenerek; dağlar, ormanlar, ırmaklar, kuşlar gibi birtakım tabiat unsurları bakımından yurdun eşsiz bir ülke olduğu, ayrıca bu olağanüstü güzellikte tabiata sahip bir ülkede doğmanın ve yaşamanın lütuf olduğu vurgulanmaktadır.

Kasbot Koçkar'ın **"Sabanlıkda"** (Çayırda) adlı eserinde, dağların başından süzülen ilk ışıklarıyla kendisini belli eden güneşin, Elbruz dağından gülümseyerek tabiatı seyrederken, otlakların da serin rüzgârlar tarafından okşandığı tasvir edilmektedir. Şair bir taraftan tırpanıyla ot kesmek için hazırlanırken, bir taraftan da, bu muhteşem tabiat güzelliği karşısında ilhâmla dolan gönlünde yeni bir şiirin doğmaya başladığını söylemektedir:

Tav başları köb turmayın carıyla Eki butum bara barıb arıyla	*Dağ tepeleri gecikmeden aydınlanıyor* *İki bacağım git gide yoruluyor*
Miññi Tavdan kün ışarıb karaydı Biçenlikni salkın ayaz sılaydı	*Güneş Elbruz dağından tebessümle bakıyor* *Otlakları serin rüzgârlar okşuyor*
Beşkarışnı tablab canuv eteme Sabanlıkda dürüleni tizeme Kümüş çık da çalkı avuznu cuvadı Sabanlıkda sabır cırım tuvadı.[578]	*Tırpanı çekiçleyip keskinleştiriyorum* *Çayırda biçilmiş otları diziyorum* *Gümüş renkli çiğ de tırpanı ıslatıyor* *Çayırda sessizce şarkım doğuyor.*

[578] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 187; bkz. **108 numaralı metin.**

Şair **“Bulbulğa Suklanama”** (Bülbüle İmreniyorum) adlı eserinde ise ormanda şarkı söyler gibi öten bülbülün sesine, henüz yeşermeye başlayan bir filizin kulak verip dinlemesi, taşların ve ağaçların adeta yeniden canlanır gibi yeşillenmesi, kırlangıcın bile neşeyle ötmesi karşısında şair bülbülün sesine olan hayranlığını ifade etmektedir.

Çegetde cırlaydı tav bulbulçuk	*Dağ bülbülü ormanda şarkı söylüyor*
Kulak salıb tıñılaydı har bulçuk	*Yeşeren her filiz kulak verip dinliyor*
Can kirgença, caşillenedi taş, ağaç	*Canlanmış gibi yeşilleniyor taş, ağaç*
Cüyüldeydi kuvanç etib karılğaç	*Ötüyor sevinçle, neşeyle kırlangıç*
Cumarık da, karılğaç da tülme men	*Sülün de, kırlangıç da değilim ben*
Bolsayed bulbul cırğa cırım teñ.[579]	*Olsaydı bülbülün sesine şarkım denk.*

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde tabiatla ilgili olarak işlenen en önemli konulardan biri de “dağ” temasıdır. Karaçay-Malkar Türklerinin yaşadığı yerler oldukça yüksek rakımlı dağlık arazilerdir. Dolayısıyla şairler için de dağlar önemli mekânlardan biridir. Dağlar şairler için tabiat bütünü içinde oldukça önemli bir konum arz eden, gerçek ve hayatî bir unsurdur. **Kasbot Koçkar**’ın **“Kafkaz Tavla”** (Kafkas Dağları) adlı eserinde, adeta gökyüzüne kanatlarını sermiş gibi duran engin Kafkas dağlarının insanlara şifa dağıtan havasını solurken, Elbruz dağından esen rüzgârın sesini, Kazbek dağına gönderilmiş bir selam şeklinde tahayyül etmekte, Kafkas dağlarının eteklerinde yaşamanın mutluluğu ve gururuyla şarkı söylemeye başladığını ifade etmektedir:

Adamlağa savluk berib	*İnsanlara şifa vererek*
Miyik kökge kanat kerib	*Gökyüzüne kanat sererek*
Turadıla Kafkaz tavla	*Duruyorlar Kafkas dağları*
Başlarında darman hava	*Başlarında ilaç gibi havaları*
Miññi Tavdan Kazbek Tavğa	*Elbruz dağından, Kazbek dağına*
Cel beredi salam, savğa	*Rüzgâr selamını armağan ediyor*
Sizni bla kölü ullu	*Sizinle birlikteyken gönlü mağrur*
Bolub cırlaydı Bağır ulu.[580]	*Olup Bağır oğlu şarkı söylüyor.*

[579] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 189; bkz. **109 numaralı metin.**
[580] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 188; bkz. **110 numaralı metin.**

Konum itibariyle, Kuzey Kafkasya bölgesinin merkezî kısmında, Karaçay ve Malkar topraklarının da tam ortasında yer alan **Elbruz dağı**, 5.642 metre yüksekliğiyle, sadece Kafkasların değil, bütün Avrupa kıtasının da en yüksek dağıdır. Elbruz dağının, Karaçay-Malkar Türkçesindeki karşılığı, **"yüce ve ebedî dağ"** anlamında, **"Mingi Tav"** şeklindedir. Kendisine verilen isimden de anlaşılacağı üzere, Karaçay-Malkar Türkleri Elbruz dağını eskiden olduğu gibi günümüzde de kutsal saymaktadırlar. Elbruz dağının buzlar ve karlarla kaplı iki ayrı başı, yani iki zirvesi vardır. Bu iki zirveyi kaplayan buzlar ve karlar, yaz mevsiminde bile hiç erimediğinden dolayı ayrı bir güzellik katmaktadır. Dağın bu yapısı pek çok hikâyenin de konusu olmuştur. Günümüzde, Karaçay-Malkar Türklerinin, bu iki zirveden birini "Karaçay", diğerini de "Malkar" şeklinde nitelendirerek, "Elbruz dağının iki başı gibiyiz" şeklinde bir deyişleri de mevcuttur.

İsmail Semen'in **"Mingitav"** (Elbruz Dağı) adlı eserinde, Karaçay-Malkar Türklerinin manevi hayatlarında, "yücelik" ve "ebedîlik" kavramlarının her ikisini de kendisinde taşıyarak, çok önemli bir konum arz eden Elbruz dağına karşı hissedilen sevgi ve hayranlık duyguları sergilenmektedir:[581]

Sen kökge cete miyikse	*Sen gökyüzüne yakın, yücesin*
Kafkaz tavlanı içinde	*Kafkas dağlarının içinde*
Miyala kibik cıltıray	*Cam gibi parlayarak*
Kaññа buzlarıñ üsüñde	*Sert buzulların üstünde*
Çiñ alğa saññа tañ ata	*İlk önce güneş sana doğar*
Çiñ artha senden kün bata	*En son güneş senden batar*
Sen kiyiz börknü ağarta	*Keçe kalpağın ağarmış*
Etegiñ caşil katapa	*Eteğin yeşil kadife*
Senden sora kaysı tavdu	*Senden başka hangi dağdır*
Ariuvluk bla bay bolğan	*Güzelliğiyle zengin olan*
Başı kış bolub, beli caz bolub	*Başı kış, beli bahar olup*
Eteklerinde cay bolğan.[582]	*Eteklerinde yaz olan.*

[581] Şairin "Mingitav" adlı şiiri, en güzel ve en meşhur eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu eser günümüzde yediden yetmişe bütün Karaçay-Malkarlar tarafından ezbere bilinecek kadar çok sevilmektedir. Bu eserin, Karaçay-Malkar Türklerinin "resmî olmayan millî marşı" olduğunu söylersek abartmış olmayız.

[582] İsmail Semenlanı, **Cırla bla Nazmula**, (Hazırlayan: İsrafil Çavuş, Bilal Laypan), Moskova, 1992, s. 35; bkz. **111 numaralı metin.**

Tabiat sevgisi temasının en önemli unsurlarından biri de ağaç ve ormanlardır. Yeryüzündeki bütün canlıların hayatında, ormanlar ve onu meydana getiren ağaçların önemi çok büyüktür. Ormanların faydası saymakla bitirilemez. Alınan nefesten, günlük hayatta kullanılan eşyalara kadar pek çok şeyin, ormanlardan elde edilen ağaçlarla bir ilgisi vardır. Ayrıca ormanların tabiatın görünümünü ve dengesini değiştirip, yeşil görüntüsüyle çevresine ferahlık hissi vererek, insanların ruhunda müspet bir etki yaratmaktadır. Kısacası ormanlar bulundukları yerin maddî ve manevî en önemli zenginlik kaynaklarından biridir. Buna bağlı olarak, ağaçların ve ormanların önemi ve faydası, edebiyat sahasına da yansımış, pek çok şairin eserine konu olmuştur.

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, ağaçların ve ormanların önemini vurgulayan, **İsmail Akbay**'ın **"Sakla Kesme"** (Dur Kesme) adlı eseri, tabiat sevgisi temasına dahil edilebilecek güzel örneklerden biridir. Aşağıda mukayese etmeye çalışacağımız üzere, **Mehmet Emin Yurdakul**'un **"Sakın Kesme"** adlı şiiriyle benzerlikler gösteren bu eserde, ormanların önemini ve faydasını anlatan şair, ağaçların da insanlar kadar önemli olduğunu, kendisinden elde edilen ürünlerle insanlığa hizmet ettiklerini, bu sebeple de ormanların korunması gerektiğini dile getirmektedir:

Ullu borçdu adamlağa Çegetleni saklarğa Ornatırğa, ösdürürge Üyretirge, sak bolurğa	*Büyük borçtur insanlara* *Ormanları korumak* *Dikmek, büyütmek* *Öğretmek, korumak*
Sakla kesme caş ağaçnı, Çapraklansın, süyünsün Sakla kesme, seni curtuñ Calan bolmay kiyinsin	*Dur kesme körpe ağacı* *Yapraklansın, serpilsin* *Dur kesme, senin yurdun* *Çıplak kalmasın, giyinsin*
Sakla kesme, cel urğanda Şuvuldasın, sanlansın Anañ Kafkaz ölü bolmay Savğa uşasın, canlansın	*Dur kesme, rüzgar estiğinde* *Uğuldasın, gelişip büyüsün* *Ana yurdun Kafkas ölmesin* *Sağlıklı olsun, canlansın*
Sakla kesme, tüblerinden Suvuk, salkın cel kelsin Ortasında kün tayakla Carık bersin, nür bersin	*Dur kesme, altından* *Soğuk, serin rüzgar essin* *Arasından güneş ışıkları* *Aydınlık versin, ışık versin*

Sakla kesme, har butakda	*Dur kesme, her dalında*
Bir kanatlı cırlasın	*Bir kuş şarkı söylesin*
Sakla kesme, salkınında	*Dur kesme, gölgesinde*
Bir arığan tınçaysın.[583]	*Yorulan biri dinlensin.*

"Cenge Giderken" adlı şiirinde, "Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur" diyerek kimliğini Türk olarak açıkça ve gururla söyleyen ilk şair olan **Mehmet Emin Yurdakul** (1869-1944), hem bu özelliğiyle, hem de şiirlerini hece ölçüsüyle ve sade bir dille yazması ona "Millî Şair" ve "Türk Şairi" unvanlarını kazandırmıştır. Mehmet Emin Yurdakul'un millî ve manevi şiirleri dışında, çocuklar için özel yazdığı şiirler de vardır. Şairin bu tür eserleri genellikle çocuklara çeşitli öğütler veren özellikte şiirlerdir. Bazı şiirlerinde yaş olarak çocuktan çok gençlere de seslenilmektedir. Meselâ, **"Sakın Kesme"** adlı eserinde seslenilen kitle "hemşehri" olsa da, bu eser, çocuk şiiri kabul edilerek okul kitaplarına konulmuştur.[584] Şair eserinde ağaçların ve ormanların önemine dikkat çekerek, onların korunması gerektiği konusunda uyarıda bulunmaktadır:

Ey hemşehri, sakın kesme! Yaş ağaca balta vuran el onmaz
Bu kütükler "Nice yıldır, hiçbirine kervan gelmez, kuş konmaz"
Bunları kes, o baltanla çürümüş ağaçları yere ser
Bak, sizin köy şu yemyeşil koruluğun gölgesinde ne güzel
Gönülleri açmadadır yaprakların arasından esen yel
Yazık, günah olmaz mı ki, çıplak kalsın bu zümrüt yurt, şirin yel

Hem dünyada en birinci borç değil mi her kula
Bir tohumu fidan yapmak, fidanı da bir orman
Eğer böyle olmasaydı ne kalırdı oğula
"Mirasımı artır" diye öğüt veren atadan

Sakın kesme! Her dalında bir güzel kuş ses versin
Sakın kesme! Gölgesinde yorgun çiftçi dinlensin
Sakın kesme! Şu verimli köye kanat, kol gersin
Sakın kesme! Aziz vatan günden güne şenlensin.

Görüldüğü gibi, Mehmet Emin Yurdakul'un (1869-1944) **"Sakın Kesme"** adlı eseri ile hemen hemen aynı dönemde yaşamış olan İsmail Akbay'ın (1874-1937)

---

583 **Karaçay Poeziyanı Antologiyası** …, s. 105; bkz. **112 numaralı metin.**
584 Bedri Aydoğan, "Mehmet Emin Yurdakul'un Çocuk Şiirleri", **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 19/2, Adana, 2010, s 121, 124.

“Sakla Kesme” (Dur Kesme) adlı eseri arasında muhteva bakımından bir benzerlik dikkat çekmektedir.

Dr. Yılmaz Nevruz, İsmail Akbay’ın “Sakla Kesme” (Dur Kesme) adlı şiirini, Mehmet Emin Yurdakul’un “Sakın Kesme” adlı eserinden esinlenerek yazdığını söylemektedir. Karaçay’da yayıncılık ve matbaacılığın kurucularından biri olan İsmail Akbay’ın tahsil ve görgüsünü arttırmak maksadıyla 1890’lı yılların ortalarında İstanbul’da bulunduğu sırada, yayıncılık ve matbaacılık işlerini öğrenmek için pek çok gazetede ve matbaada çalıştığı bilinmektedir. Ayrıca, edebiyata ve sanata meraklı olduğundan, dönemin ünlü fikir ve sanat adamlarıyla tanışmış, eserlerini takip etmiş ve onların etkisinde kalmıştır.[585]

Hakikaten de, kolayca fark edilebilecek şekilde her iki eserde de, ağaçların ve ormanların önemi ve korunması gerektiği vurgulanmakta, bunun yanında her iki eserde de, kimi yerlerde aynı kelimeler, neredeyse aynı cümleler kullanılmaktadır:

Mehmet Emin Yurdakul

Hem dünyada en birinci borç değil mi her kula
Bir tohumu fidan yapmak, fidanı da bir orman

İsmail Akbay

Büyük borçtur insanlara / Ormanları korumak
Dikmek, büyütmek / Öğretmek, korumak

* * *

Mehmet Emin Yurdakul

Sakın kesme! Şu verimli köye kanat, kol gersin
Sakın kesme! Aziz vatan günden güne şenlensin

İsmail Akbay

Dur kesme, rüzgar estiğinde / Uğuldasın, gelişip büyüsün
Ana yurdun Kafkas ölmesin / Sağlıklı olsun, canlansın

---

[585] Yılmaz Nevruz, **Birleşik Kafkasya Dersi - Şiir Özel Saysı**, S. 18, Eskişehir, 1999, s. 37.

Mehmet Emin Yurdakul

Sakın kesme! Her dalında bir güzel kuş ses versin
Sakın kesme! Gölgesinde yorgun çiftçi dinlensin

İsmail Akbay

Dur kesme, her dalında / Bir kuş şarkı söylesin
Dur kesme, gölgesinde / Yorulan biri dinlensin.

Tabiat ve yurt sevgisi temasına kaynaklık eden başlıca unsurlardan biri de **"gurbet"** ve **"sıla hasreti"** ile bunları tamamlayan **"hüzün"** duygusudur. Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde bu temayla ilgili olarak **İslam Kırımşavhal**'ın **"Teññiz Cağada"** (Deniz Kenarında) adlı eserinde, şairin yurdundan uzakta, gurbette olması sebebiyle daima sılaya hasret duyduğunu, kederlendiğini ve hüzünlendiğini görmekteyiz.

Şair, ciğerlerinden hasta olması sebebiyle, tedavi olmak için gittiği Kırım'ın Yalta şehrinde, hastalığından kurtulamayıp hayata veda edeceğini anladığından, bir an önce, çok sevdiği ve hasret kaldığı memleketine dönmeyi arzu etmektedir. Şair eserinde denizi ve denize ait unsurları sembolleştirerek hayatındaki özlemlerini ve beklentilerini anlatmaya çalışmaktadır:

Teññiz menden öññeleydi	*Deniz bana gücenmiş*
Arı beri töññereydi	*Dalgalarını savuruyor*
Ketme ketme deb tileydi	*Gitmemi istemiyor*
Oğay desem öbkeleydi	*Hayır dersem küsüyor*
Bizde de bardıla teññizle	*Bizde de vardır denizler*
Tolkunları egizle	*Dalgaları ikizler*
Çabakları çubarla, semizle	*Balıkları alaca, semizler*
Cağaları inci taşdan	*Kıyıları inci taşından*
Mekâmları soslan taşdan	*Kayaları granitten*
Sağışların tökmeydile tışına	*Düşüncelerini vurmuyorlar açığa*
Kuturmaydıla seni kibik boşuna	*Kudurmuyorlar senin gibi boşuna*
Men alanı senden ariuv tanıyma	*Ben onları senden iyi tanıyorum*
Men alağa tansık bolub karayma.[586]	*Ben onlara hasretle bakıyorum.*

[586] Nazifa Kagıylanı, **Kürenli Cazuvla**, Karaçayevsk, 2001, s. 139; bkz. **113 numaralı metin.**

Yurt sevgisi temasıyla ilgili olarak, **Kâzim Möçü**'nün **"Bağdatha, Istambulğa Bardım"** (Bağdat'a, İstanbul'a Gittim) adlı eserinde ise, gerek iktisadi, gerekse sosyal ve kültürel bakımdan, yabancı memleketlere göre ne kadar geride veya zayıf olursa olsun, öz yurdun şairin gönlünde daima üstün olduğu vurgulanmaktadır. Şair eserinde Bağdat, İstanbul ve Mekke gibi dünyanın en önemli büyük şehirlerini gezip gördüğünü, ancak fakir memleketine dönüp geldiğinde annesinden yeniden doğmuş gibi olduğunu söyleyerek öz yurduna olan sonsuz sevgisini dile getirmektedir:

Bağdatha da, Istambulğa da bardım	*Bağdat'a da, İstanbul'a da gittim*
Mekkânı Kâba taşına baş urdum	*Mekke'de Kâbe taşına secde ettim*
Alay kayıthanda carlı cerime	*Ancak döndüğümde fakir yurduma*
Anama caññıdan tuvğança boldum.[587]	*Annemden yeni doğmuş gibi oldum.*

Aynı şairin **"Arabda, Türkde Aylanıb Keldim"** (Arabistan'da, Türkiye'de Gezdim) adlı eserinde, yine aynı şekilde öz yurda olan bağlılık ve sevgi duygusu vurgulanmaktadır. Şair eserinde Arabistan ve Osmanlı Türkiyesi'ni gezip gördükten sonra memleketindeki dağların ve köyündeki tezek kokusunun kendisine daha bir hoş geldiğini söylemektedir:

Arabda, Türkde da aylanıb keldim	*Arabistan'da, Türkiye'de gezdim*
Entda Bızıññını tavların kördüm	*Yine Bızıngı'nın dağlarını gördüm*
Maññа hıçıvundu barından ese	*Bana daha hoş geliyor hepsinden*
Carlı elimi kıyı ot iyisi.[588]	*Fakir köyümün tezek kokusu.*

Uzun yıllar boyunca Sibirya çalışma kamplarında esaret hayatı yaşayan **Appa Canibek**'in **"Patçahlık Caşavumu Terseytdi"** (Çarlık Hayatımı Mahvetti) adlı eserinde, şairin maruz kaldığı zorluklar ve çilelerin acısıyla birlikte yurduna duyduğu özlemin hüznü yansıtılmaktadır. Şair eserinde çok zaman yurduna hasret kalıp ağladığını, türlü acılara maruz kalsa da öz yurdunun aklından hiç çıkmadığını, ana dilini konuşmayı çok özlediğini ifade ederken; kim olursa olsun, nerede ve ne kadar uzakta olursa olsun, bir insanın öz yurdunu unutmaması gerektiğini söylemektedir:

Curtumu izleb cılağanma	*Yurduma hasret kalıp ağladım*
Alay a eterge madar cok	*Fakat olur bir çaresi yok*

[587] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 201; bkz. **114 numaralı metin.**
[588] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 218; bkz. **115 numaralı metin.**

Terslikni çekmey amal cok	*Çile çekmeden imkânı yok*
Koldan kele turğan takal cok	*Elden gelen başka çözüm yok*
Abzırab bek açısam da	*Çok acı çekip yılsam da*
İşleb, etib arısam da	*Çalışıp çok yorulsam da*
Suvuk siñib avrusam da	*Soğuk içime işleyip hastalansam da*
Curtum ketmey edi esimden	*Yurdum gitmiyordu aklımdan*
Kesi allıma söleşe edim	*Kendi kendimle konuşuyordum*
Alcamayın cañnız kesi sözümden	*Tereddütsüz yalnız kendi sözümle*
Tansıklab turdum öz tilimi	*Çok özledim ana dilimi*
Tuvub ösgen Tavlu elimi	*Doğup büyüdüğüm yurdumu*
Har kökenin, taşın, cerimi	*Her çalısını, taşını, toprağını*
Tuvğan curtun har zaman da	*Öz yurdunu hiçbir zaman da*
Kerekdi unutulmazğa	*Kim olursan ol, unutmamalısın*
Kayda uzakda, kim bolsa da. [589]	*Ne kadar uzakta da olsan da.*

IV. 2. Beşerî Aşk

Edebiyat sahasının değişmez ve en çok istifade edilen malzemelerinden biri olan "aşk" kavramını, insanın kendisi dışında başka bir varlığa karşı duyduğu aşırı, şiddetli ve derunî sevgisi şeklinde ifade etmek mümkündür. Edebî eserlere konu olan aşk temasının genel olarak iki farklı açıdan işlendiği görülür. Bunlardan birincisi "ilâhî aşk" ve ikincisi de "beşerî aşk"tır.

Basit ve çekici bir arzudan, hastalık derecesine kadar varan alışkanlık ve tutkular daha çok beşerî aşkı tarif eder. Beşerî aşk hem maddî, hem de manevî olabilir. Cinsî duygular ve cazibe ön planda tutulmak suretiyle oluşan aşk maddîdir. Beşerî aşk aynı zamanda manevîdir: duygular platonik veya hayalî olabilir. Burada bir zevk ve bağlı olma düşüncesi vardır ki bu da beşerî aşkın mecazî tarafıdır.

İlâhî aşk ise hakiki aşktır, yani Allah aşkıdır. "Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi arzu ettim ve âlemi yarattım" meâlindeki bir hadiste ilâhi aşkın özü böyle

[589] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 47; bkz. **68 numaralı metin.**

anlatılmaktadır. Yani, Allah'ı bilmek, tanımak ve anlamaya çalışmak suretiyle O'na ulaşmak veya kavuşmak çabası ilâhi aşkın kaynağını teşkil etmektedir.[590]

Karaçay-Malkar Türkçesinde **"süymeklik"** kelimesiyle karşılanan **"aşk"** temasıyla ilgili olarak, Sovyet dönemi öncesi Karaçay-Malkar şiirinde de eserler verildiğini görülmektedir. Bu eserlerin tamamı beşerî aşk üzerine olup, iki kahramanlı aşk hikâyeleridir. Bu eserlerin bir kısmı, kaynağını şark edebiyatından almış olan aşk konulu halk hikâyeleri, bir kısmı da Karaçay-Malkar Türklerinin kendi içerisinde gerçekten yaşanmış aşk hikâyeleridir. Bunun dışında şairlerin aşk teması üzerine yazmış oldukları kısa şiirler de mevcuttur.

IV. 2. 1. Kaynağını Şark Edebiyatından Alan Eserler

Sovyet egemenliği önesi Karaçay-Malkar şiirinde, kaynağını şark edebiyatından alan ve aşk konusunun işlendiği eserler, "iki kahramanlı aşk hikâyeleri" şeklinde adlandırabileceğimiz, maddî aşkı ve bu uğurda âşıkların başından geçen maceraları konu alan eserlerdir. Bunların en güzel örnekleri; "Tahir ile Zühre", "Leylâ ile Mecnûn" ve "Yusuf ile Züleyha" adlı eserlerdir

IV. 2. 1. 1. Tahir ile Zühre

Türk halk edebiyatında âşıkların yaratıp geliştirdiği en önemli türlerden biri de halk hikâyeleridir. Halk hikâyelerinde öyküleme esas olup, şekil bakımından nazım ve nesir karışık haldedir. Halk hikâyeleri XV. yüzyıldan itibaren eski destanların yerini almış, kahramanlık konuları cemiyetteki sosyal ve kültürel değişmelere paralel olarak aşk konularına dönüşmüştür. Ancak, geçiş döneminde bu iki konunun birlikte bulunduğu halk hikâyeleri de vardır. Bu geçiş dönemini yansıtan en güzel örneklerden biri de "Tahir ile Zühre" hikâyesidir. Türk halk edebiyatında halk hikâyesi geleneği içerisinde ayrı bir yeri olan "Tâhir ile Zühre" hikâyesi, Orta Asyadan Balkanlara kadar bütün Türk boyları ve Türklerle yakın münasebetleri olan Arnavutlardan Ermenilere

---

[590] Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Rehber Yayınları, Ankara, 1997, s. 73; Mustafa Uzun, "Aşk: Edebiyat, Kültür ve Sanat", **TDVİA**, C. 4, İstanbul, 1991, s. 18-19.

kadar pek çok milletlerin arasında tercüme ya da adaptasyon yoluyla yayılmış ve büyük ilgi görmüştür.[591]

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Türk dünyasının hemen her bölgesinde teşekkül eden "Tahir ile Zühre" adlı halk hikâyesi, Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar edebiyatındaki seçkin yerini, **Kâzim Möçü** tarafından 1891 yılında kaleme alınmış olan **"Tahir ile Zuhura"** (Tahir ile Zühre) adlı eseriyle almıştır. Eser, şekil ve muhteva bakımından, diğer varyantlarla büyük benzerlik göstermektedir.

Tahir ile Zühre arasındaki beşerî aşkın konu edildiği eser, nazım ve nesir karışık halde yazılmıştır. Eserin başında Tahir ile Zühre'nin ailelerinin çocuksuz olması, kahramanların doğumu ve bilâhare birbirlerine âşık olmaları, evlenmelerinin engellenmesi, Tahir'in Mardin'e gönderilmesi, bir sandık içerisinde Şat ırmağına bırakılması, Göl padişahının kızları tarafından kurtarılması, Zühre'nin başkası biriyle evlendirilmek istenmesi, Tahir'in ile Zühre'nin ölümleri, mezarlarının başında gül fidanlarının yeşermesi gibi epizotlar, Fikret Türkmen'in Tahir ile Zühre hikâyesinin yapısal bakımından tahlilleriyle tam bir uyum göstermektedir.[592]

Kâzim Möçü'nün kaleme almış olduğu "Tahir ile Zühre" adlı eserin Karaçay-Malkar varyantının konusu kısaca şöyledir:

Şair eserinin giriş kısmına, Tahir ile Zühre'nin hâline çok üzülüp ağladığını, kendi yurdunda da Tahir ile Zühre gibi çok ıstırap çeken âşıkların olduğunu, âşıkları birbirinden ayıranların, kıyamet günü kendilerine cehennemi hazırladıklarını söyleyerek başlamaktadır.

Çocukları olmayan **"Babahan"** adlı bir hükümdar ile **"Bahir"** adlı veziri bir gün, hükümdarın özel bahçesine doğru yola çıkarlar. Yolda rastladıkları yaşlı bir dervişin, "Bana bin altın verenin Allah ne muradı varsa versin" sözü üzerine hükümdar, "Çocuğum olsun diye harcadığım paraların hiçbir faydasını göremedim. Şu dervişe para vereyim de, belki duası kabul olur" deyip dervişe parayı verir. Sonra yollarına devam

---

591 Fikret Türkmen, **Tahir ile Zühre**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 5, 9-10
592 **Tahir ile Zühre** …, s. 31.

ederek bahçeye gelirler. Bu sefer de, bahçede büyük bir ağacın altında kitap okur halde, üzerinde beyaz elbiseleri olan başka bir dervişle karşılaşırlar. Tanışma faslından sonra hükümdar, dervişe gönüllerinden geçen şeyin ne olduğunu sorunca, derviş birinin hükümdar, birinin vezir, gönüllerinden geçenin de evlât arzusu olduğunu söyler. Bunun üzerine hükümdar dervişten yardım ister. Derviş önündeki yıldızname kitabına bakarak şöyle devam eder:

Eki közün tefterine kadadı Culduzlağa, ceti kökge karadı	*İki gözünü defterine dikti* *Yıldızlara, yedi kat göğe baktı*
Ceti köknü izmisin tuvra çekdi Körgenlerin alağa bayam etdi	*Yedi kat göğün hâlini anladı* *Gördüklerini onlara anlattı*
Dedi: Kökde caññı çıkğan culduz bar Şukur bolsun, carık ızı, colu bar	*Dedi: gökte yeni doğan yıldız var* *Şükürler olsun, aydınlık yolu var*
İzmi bardı anda kızğa, ulañña Duva eter nasıbına kuvaññan	*İzin vardır orada kıza, oğlana* *Dua eder nasibine sevinen*
Ullu Allahdan izmi bılay bolğandı Kökde sizge eki bala tuvğandı.[593]	*Yüce Allah'ın izniyle şöyle olmuş* *Gökte size iki çocuk doğmuş.*

Derviş koynundan çıkardığı bir elmayı ikiye bölüp, yarısını hükümdara, yarısını vezire verir. Elmaları bu gece yemelerini, Allah'ın izniyle ikisinin de çocukları olacağını söyler. Birine kız, birine de oğlan doğacağını, evlilik çağları geldiğinde onları evlendirmelerini tembih eder. Hükümdar ile veziri, dervişin söylediklerini kabul edip birbirleriyle sözleştikten saraya dönerler. Elmaları yedikten dokuz ay dokuz gün sonra vezirin oğlu, hükümdarın da kızı dünyaya gelir:

Seyir etib kıznı nür sıfatına Ne atarğa bilmeydile atına	*Hayret edip kızın nur çehresine* *Ne koymayı bilemiyorlar ismine*
Köb aşhıla köb kün davlaş boldula Cırçıladan, bilgiçleden sordula	*İleri gelen kimseler günlerce tartıştılar* *Ozanlara, bilgelere, dervişlere sordular*
Kitaplada Zuhuranı kördüle Ol at mıñña tiyişlidi dedile	*Kitaplarda Zühre'yi gördüler* *Bu isim ona münasiptir dediler*

[593] Kâzim Meçilanı, **Çığarmalarını Ekitomluğu**, C. 1. (Hazırlayan: Alim Töppeyev), Nalçik, 1989/1, s. 155; bkz. **116 numaralı metin.**

Bahirni da ullu boldu kuvançı Kartlığında boldu sabiy cubançı	*Bahir'in de büyük oldu sevinci* *İhtiyarlığında oldu çocuk eğlencesi*
Kökden izmi kelib anı esine Aytdı Bahir, sabır, üydegisine	*Gökten esin gelip onun aklına* *Dedi Bahir, sukunetle, eşine*
Tahir bolsun balabıznı tüz atı Tolub barsın duniyada muratı.[594]	*Tahir olsun yavrumuzun ismi* *Gerçekleşsin dünyada tüm gayesi.*

Burada hükümdar ile vezirin çocuklarının doğuşuyla ilgili olarak, eserde dervişin yıldızname kitabına bakarak hükümdar ile vezirinin çocukları olacağını söylemesi ve bilâhare hükümdarın kızına **"Zühre"**, vezirin oğluna da **"Tahir"** isimlerinin konulması, Fikret Türkmen'in ileri sürdüğü, Tahir ile Zühre hikâyesinin konusunun astrolojik tasavvur ve inançlardan kaynaklandığı, hikâyedeki kahramanların isimlerinin de gök cisimleriyle ilişkili olduğu görüşüyle de uygunluk arz etmektedir.[595]

Tahir ile Zühre sarayda birlikte büyürler. En tanınmış hocalardan ders alırlar. Çocuklar büyüyüp serpildikçe Tahir çok yakışıklı bir delikanlı, Zühre de dillere destan güzel bir kız olup çıkar. Eserde, Zühre'nin güzelliği şöyle anlatılır:

Betini iñiligi, cannet gülü Sıfatı, tiygen kibik ertden künü	*Yüzünün allığı cennet gülü* *Çehresi, sabah güneşi gibi*
Kaşları, kalam tartıb ızlağanlay Avazı, talda bulbul cırlağanlay	*Kaşları kalem çekilmiş iz gibi* *Sesi, daldaki bülbülün sesi gibi*
Sanları, suvnu subay kamişinley Erinleri, ertde bişgen cilekley.[596]	*Vücudu ırmağın zarif kamışı gibi* *Dudakları, erken olgunlaşmış çilek gibi.*

İlerleyen zamanlarda Zühre, Tahir'e âşık olur ve uyurken Tahir'i öper. Tahir çok kızar çünkü kardeş olduklarını sanmaktadır. Bir gün Zühre, Tahir'i tekrar öper, bunun üzerine Tahir de çok sinirlenip Zühre'yi tokatlar. Zühre o kadar üzülür ki "Allah'ım benim aşkımın yarısını da Tahir'e ver" diye dua eder. Bunun üzerine Tahir de Zühre'ye aşık olur. Bu sefer de Zühre kendini naza çeker. Kardeş olmadıklarını öğrenen Tahir ile

[594] **Çığarmalarını Eki Tomluğu** …, 1989/1. s. 157-158; bkz. **116 numaralı metin.**
[595] **Tahir ile Zühre** …, s. 164, 169-170, 207.
[596] **Çığarmalarını Eki Tomluğu** …, 1989/1. s. 158; bkz. **116 numaralı metin.**

Zühre günden güne birbirlerine daha çok bağlanırlar. Sazlarını alıp birbirlerine türküler, maniler söylerler.

Zühre'ye gizlice âşık olan saray kölesi **"Arap"** ise hasetliğinden bütün bu olup biteni hükümdarın karısına anlatır. Hükümdar kızını Tahir'le evlendirmenin zamanı geldiğini söyler. Ancak karısı buna karşı çıkar ve az da olsa hükümdarın aklını çelmeyi başarır. Fakat, Tahir ile Zühre'nin arasındaki büyük aşkı, hükümdar kendi gözleriyle de görünce, onları evlendirmeye karar verir. Buna karşılık hükümdarın karısı, hazırladığı büyülü şerbeti içirmek suretiyle kocasını Tahir'e düşman eder ve onu saraydan kovdurur. Zühre'yi de başka bir saraya kapatır. Zühre'nin aşkıyla yanıp tutuşan Tahir bir gün Zühre'nin sarayının önüne gelerek sitem dolu türküler söyler. Zühre de olayların aslını dadısından öğrenir ve her şeyi Tahir'e anlatır. Arap köle bunları görünce yine hükümdara haber verir. Hükümdar da bu sefer çok öfkelenip Tahir'i Mardin'e sürer.

Şair eserin bu kısmında, iki âşık gencin birbirinden ayrılmasına tahammül edemeyerek kendi duygularını ifade etmektedir. Öylesine öfkelenmiştir ki, şaire göre iki sevgiliyi birbirinden ayıran fitneci kişilere lânet okumak ile imânla ölmenin eşdeğer olduğunu söylemektedir:

Fitnaçını kul casağın ber Kâzim	*Fitnecinin kul vergisini ver Kâzim*
Hıylaçını havle itley kör Kâzim	*Sahtekârı aylak köpek gibi gör Kâzim*
Bu duniyada süygen colun kesgeñne	*Bu dünyada âşıkların yolunu kesene*
Nalat bere, iyman bla öl Kâzim![597]	*Lânet okuyup, imân ile öl Kâzim!*

Mardin'e sürgün edilen Tahir burada yedi yıl boyunca zindanlarda çile çeker. **"Keloğlan"** adlı bir ozanın yardımıyla zindandan kaçmayı başarır. Tahir ile Zühre tekrar gizlice görüşmeye başlarlar. Kırk gün boyunca hasret giderip, doyasıya muhabbet ederler. Ancak, ahir'in geri döndüğünü ve Zühre'yle görüştüğünü duyan saray kölesi Arap bu durumu hükümdara bildirir. Hükümdar da hemen muhafızları gönderip Tahir'i yakalatır. Hükümdar, Tahir'in başını kestirecek iken, Tahir'in annesi **"Huban"** hanımın yalvarıp yakarması üzerine bundan vazgeçip Tahir'i büyük bir sandık içerisinde **"Şat"** ırmağına attırır.

[597] **Çığarmalarını Eki Tomluğu** …, 1989/1. s. 169; bkz. **116 numaralı metin.**

Tahir’in içinde bulunduğu sandık Şat ırmağında yol alarak **“Göl Padişahı”**nın ülkesine varır. Zühre önceden Göl padişahının kızlarına, Tahir’i kurtarmaları için mektup yazmıştır. Göl padişahının kızları Tahir’i bulup kurtarırlar. Ancak kısa bir süre sonra Göl padişahının kızları da Tahir’e âşık olurlar. Fakat Tahir’in gönlü Zühre’de olduğundan Göl padişahının kızlarına yüz vermez. Göl padişahının kızları Tahir için birbirleriyle kavga etmeye başlayınca Tahir de onları bırakıp kaçar.

Tahir oradan geçen bir kervanla birlikte kendi ülkesine döner. Ancak bu sırada hükümdar, Zühre’yi başka birisiyle evlendirmek üzeredir. Bunu duyan Tahir çok üzülür. Kadın kılığına girip saraydaki düğün şenliklerine gider. Burada birtakım şifreli manilerle kendisinin Tahir olduğunu Zühre’ye bildirir. İkisi ertesi gün kaçmak için anlaşırlar. Durumu öğrenen Arap köle hükümdara haber verir. Tahir yine hükümdarın muhafızları tarafından yakalanır.

Hükümdar Tahir’i idam ettirmek üzere iken, bütün ahali Tahir’i affetmesi için hükümdara yalvarır. Hükümdar, kendisinin ve kızı Zühre’nin ismini anmadan üç tane mani söyleyebilirse Tahir’i affedeceğini söyler. Tahir iki maniyi söyler fakat üçüncü maniyi söyleyecek iken Zühre’yi göz göze gelirler. Tahir üçüncü manide gayri ihtiyari bir şekilde Zühre’nin ismini kullanır:

Haparım cok kesimden	*Haberim yok kendimden*
Kışmı keldi? Cazmıd bu?	*Kış mı geldi? Bahar mı bu?*
Ak carıtıb, nür cayğan	*Aydınlatarak, nur saçan*
Zuhramıd? Aymıd bu? [598]	*Zühre midir? Ay mıdır bu?*

Bunun üzerine hükümdar da Tahir’in başını kesme emrini verir. Cellat baltasını tam Tahir’in boynunu vuracak iken, Allah’ın emriyle Tahir orada ruhunu teslim eder. Bunu gören Zühre aklını kaybeder. Hekimler çare bulamaz. Bir gün Tahir’in mezarına giden Zühre canını alması için Allah’a dua eder ve Tahir’in mezarına sarılmış halde iken ölür. Zühre’yi takip eden Arap köle de bu durum karşısında hançerini kalbine saplayarak kendisini öldürür. Bir süre sonra âşıklara özel iki mezar yapılır Tahir ile Zühre yan yana gömülür. Arap köle de onların ayak ucu tarafına gömülür.

---

[598] **Çığarmalarını Eki Tomluğu** …, 1989/1. s. 226; bkz. **116 numaralı metin.**

Bir süre sonra Zühre’nin mezarının üstünde beyaz, Tahir’in mezarının üstünde de kırmızı gül fidanları çıkmış. Arap kölenin mezarının üstünde ise dikenli kara çalı çıkmış. Burayı ziyaret eden âşıklar, her gelişlerinde bu dikenli kara çalıyı sürekli kesmelerine rağmen tekrar çıkar, beyaz ve kırmızı gül fidanları büyüyüp birbirlerine yakınlaştıkça, dikenli kara çalı da büyüyüp bu iki gül fidanının arasına girer, birbirlerine kavuşmasına engel olurmuş.

IV. 2. 1. 2. Leylâ ile Mecnûn

“Leylâ ile Mecnûn” hikâyesi ilk önce X. yüzyılda Arap halk edebiyatında ortaya çıkan, ancak daha sonra Fars, Türk ve Urdu edebiyatlarında daha çok işlenen dünyaca meşhur bir aşk hikâyesidir. Arap edebiyatında gerçekten de yaşanmış bir aşk öyküsünden ortaya çıktığı sanılan bu hikâyeye dair rivayetlere göre olaylar Hicretin birinci yılında Arabistan yarımadasında yaşanmıştır. Buna göre hikâyenin başlangıcı, ölümü 690-700 yılları olarak gösterilen Kays (Mecnûn) bin Mülevvah Amirî ile Leylâ binti Mehdî bin Sa’d Amirîye’nin başından geçen olaylara bağlanmaktadır. Beni Amir kabilesi liderinin üç oğlundan biri olan Kays, yakışıklı musiki ve şiirden hoşlanan bir gençtir. Leylâ’ya duyduğu aşkı yüzünden aklını kaybedince “Mecnûn” adını almıştır.[599]

Pek çok varyantı olan Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin bilinen ve yaygın olan konusu özetle şöyledir: “Arabistan’da Necid yöresinde çadırlarda yaşayan Benî Âmir kabilesine mensup Kays ile Leylâ, çölde hayvan otlatırlarken birbirlerini görüp âşık olurlar. Bu sevdanın duyulması üzerine Leylâ, ailesi tarafından alı konur ve Kays’a gösterilmez. Bundan sonra Kays için ıstıraplı bir hayat başlar. Kays’ın üzüntüsünü gören babası, Leylâ’yı oğluna ister. Ancak Leylâ’nın babası, kızının adını dillere düşürdüğünü bahane ederek Leylâ’yı Kaysa’a vermez. Bu durum karşısında Kays’ın aşkı ve ıstırabı daha da artar. Kays bilinmez bir halde çölde hayvanlarla yaşamaya başlar. Onu iyileştirmek için ailesinin her bir girişimi sonuçsuz kalır. Babası bu dertten kurtarmak için onu Kabe’ye götürür. Kabe’ye giden Kays bu aşkından kurtulmayı dilemek yerine tam tersi olarak aşk derdinin artması için Allah’a dua eder.

---

[599] Agâh Sırrı Levend, **Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun Hikâyesi**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1959, s. 1.

Bir zaman sonra Leylâ'nın başka biriyle zorla evlendirildiği haberi gelince, Kays bu ıstırabın tesiriyle büsbütün aklını kaybeder ve "Mecnûn" lâkabını alır. Leylâ da Mecnûn'a olan aşkına daha fazla katlanamaz ve ıstırap içerisinde ölür. Mecnûn ise Leylâ için ağıtlar yakıp aşkının acısını terennüm ederek çöllerde dolaşmaya devam eder. Nihayetinde bir gün Mecnûn, Leylâ'nı mezarı başında iken Allah'a yalvararak kendisinin de canını alması için dua eder. Mecnûn'un duası kabul olur ve orada ruhunu teslim eder. Öldükten sonra Leylâ'nın mezarının yanına gömülür. Mecnûn böylelikle Leylâ'sına kavuşmuş olur." [600]

Arabistan'da Mecnûn'a atfedilen şiirler önce sözlü gelenekte ortaya çıkmış daha sonra anonim edebiyattan derlenerek yazıya geçirilmiştir. Ebu Bekir Valibî'nin "Divanü Mecnûn-ı Leylâ" adlı eseri, Leylâ ile Mecnûn hikâyesi hakkındaki rivayetlerin ve şiirlerin derlenip toplanarak bir araya getirildiği ilk eserdir. Leylâ ve Mecnûn hikayesinin Fars edebiyatında ilk kaynağı ise Ebu'l Ferec İsfahani'nin X. yüzyılın sonlarında yazmış olduğu "Kitâbü'l-Agânî"dir. Ebu'l Ferec İsfahani'nin eserinde de Leylâ ve Mecnûn ile ilgili sözlü ve yazılı rivayetleri derleyerek bir araya getirilmiştir. Bu eser daha sonra yazılacak olan Arap, Fars, Türk ve Urdu edebiyatlarındaki Leylâ ile Mecnûn hikâyeleri ve mesnevilerine kaynaklık etmiştir.[601]

Basit bir aşk hikâyesini, kurgulayarak planlı bir hikaye şekline getirip müstakil bir mesnevi halinde ilk eseri ortaya koyan Nizamî Gencevî'dir. 4718 beyitten oluşan ve 1188 yılında tamamlanan Nizamî'nin bu eseri aynı zamanda bütün Leylâ ile Mecnûn mesnevilerinin de kaynağıdır. Nizamî'den itibaren büyük ilgi gören Leylâ ile Mecnûn mesnevisi, Fars şiirinde Dihlevî, Câmî, Hilâlî, Hatifî, Mektebî ve Süheylî gibi pek çok şair tarafından ele alınmışsa da hiçbiri Nizamî'nin seviyesine ulaşamamıştır.[602]

Leylâ ile Mecnûn hikâyesi Türk edebiyatında da çok büyük ilgi görmüştür. Aşkın ve âşıklığın sembolü olarak özellikle şiirde sıkça anılan bu hikâyeyi Türk edebiyatında ilk defa ele alan Gülşehrî'dir. Şairin "Mantıku't-tayr" adlı eserinde Leylâ ile Mecnûn hikâyesi özet halinde verilmiştir. Türk edebiyatında Leylâ ile Mecnûn

---

[600] **Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında** …, s. VII-VIII.
[601] **Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında** …, s. 6, 11.
[602] Nizamî, **Leyla ile Mecnun**, (Çev: Ali Nihat Tarlan), MEB Yayınları, İstanbul, 1990, s. VI.

hikâyesinin ilk müstakil mesnevisi ise Edirneli Şâhidî'nin "Gülşen-i Uşşâk" adlı eseridir. Bu eser ilk olmasına rağmen Fuzûlî'nin eserinden sonra Türk edebiyatında en iyi işlenmiş Leyla ile Mecnun mesnevisi olarak kabul edilir.[603]

Bu eserden sonra Ali Şîr Nevâî'nin beş mesneviden oluşan "Hamse"si içerisinde yer alan "Leylâ vü Mecnûn" adlı eseri çok önem arz etmektedir. Ali Şîr Nevâî, Nizâmî ve Emir Hüsrev'in aynı adı taşıyan mesnevilerine cevap olarak, tahminî 1484 yılında ve Çağatay Türkçesiyle yazdığı bu eseriyle, Türk diliyle de yüksek düzeyde bir edebî eser meydana getirilebileceğini ispat etmiştir.[604]

Leylâ ile Mecnûn hikâyesiyle ilgili olarak pek çok mesnevi yazılmış olmasına karşılık, Türk edebiyatının en güzel Leylâ ile Mecnûn mesnevisinin Fuzûlî'nin "Leylâ vü Mecnûn" adlı eseri olduğu kabul edilir. Klasik Türk edebiyatının en güzel mesnevilerinden biri olan "Leylâ vü Mecnûn", Fuzûlî'nin anlatımındaki samimiyet ve lirizm sayesinde, Nizâmî'nin eseri de dahil, Arap ve Fars edebiyatlarındaki örneklerinden çok daha fazla beğenilmiş ve ilgi görmüştür.[605]

Fuzûlî, eserini kaleme almadan önce hikâyenin Farsça yazılmış örneklerini incelemiş, bunların içinde Nizâmî ile Hatifî'nin mesnevilerini kendisine örnek edinmekle birlikte yer yer tasarruflarda bulunmuş, bazı motifleri değiştirmiş, özellikle konunun ele alınışında bir kısım değişiklikler yapmıştır. Meselâ Nizâmî'nin eserinde Leylâ, Kays'ın amcasının kızı iken Fuzûlî onları akraba göstermez. Nizâmî, Leylâ ile Mecnûn'u çölde karşılaştırmazken Fuzûlî eserinin en lirik sahnesini çöldeki buluşma ile anlatır. Nîzâmî'de olaylar Mecnûn'un ölümüyle sona ererken Fuzûlî iki âşığı cennette buluşturup mezarlarının türbeye dönüştüğünü söyler.[606]

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, Leylâ ile Mecnûn hikâyesiyle ilgili olarak, **Davut Şavay-Abayhan**'ın eser verdiği görülmektedir. Şairin **"Leyla bla Mecnun"** (Leylâ ile Mecnun) adlı eseri baştan sona nazım şeklinde

---

603 **Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında** …, s. 103, 108, 132, 133.
604 Ali Şir Nevayi**, Leyli vü Mecnun**, (Haz: Ülkü Çelik Şavk), TDK Yayını, Ankara, 2011, s. 21.
605 Fuzuli, **Leylâ ile Mecnun**, (Haz. Necmettin Halil Onan), Maarif Basımevi, İstanbul, 1956, s. IV.
606 İskender Pala, "Leylâ vü Mecnûn", **TDVİA**, C. 27, Ankara, 2003, s. 163.

yazılmıştır. Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin Karaçay-Malkar varyantı diyebileceğimiz, Davut Şavay-Abayhan'ın "Leyla bla Mecnun" adlı eserinin kısaca özeti şöyledir:

"Arap çöllerinin ileri gelenlerinden, çok zengin bir adamın, onca malı mülkü ve serveti olmasına rağmen, yüzü hiç gülmemektedir. Çünkü bir türlü çocuğu olmamaktadır. Aradan çok uzun bir zaman geçtikten sonra, nihayet ettiği duaları neticesinde, bu zengin adamın bir oğlu olur. Çocuğun adına Mecnûn koyarlar. Mecnûn büyüyüp yakışıklı bir delikanlı olur. Kendisi şiire ve müziğe meraklıdır. Mecnûn on yedi yaşına geldiğinde, çöllerde babasının koyun sürülerini gütmeye başlar. Günlerden bir gün, Mecnûn koyunları güderken oradan bir kervan geçer. Kervanın içinde göz alıcı derecede güzel bir beyaz deve, devenin üstünde de çok güzel bir kız vardır. Mecnûn o anda kıza aşık olur. Mecnûn üç gün boyunca kervanı takip ederek sürekli kızı seyreder ve onun için şiirler, türküler söyler. Müteakiben köyüne döner. Günlerce uykusunda hep o kızı sayıklayıp durur.

Günlerden bir gün Mecnûn koyunlarını alıp tekrar o kervanın geçtiği yere gider ve günlerce o kervanın geçmesini bekler. Nihayet bir gün kervan gelir. Ancak kervan orada uzun süre konak vermeyecektir. Bunu öğrenen Mecnûn çok üzülür. Kendisini takip ettiğini fark eden kız da Mecnûn'a ilgi duymaktadır. Kervan hareket etmeden önce Mecnûn'un yanına gelerek kız kendisini tanıtır. Adı Leylâ olan kız ile Mecnûn epeyce sohbet ederler. Leylâ, Mecnûn'a, artık kendisini takip etmemesini, açıktan şiirler, türküler söylememesini, daha dikkatli olmasını öğütler. Babasının çok güçlü ve zengin bir adam olduğunu, ona zarar vermesinden korktuğunu söyler. Ayrılmadan önce Leylâ çok sevdiği beyaz devesini, 'okşadıkça beni hatırlarsın' diye, Mecnûn'a hediye eder. Daha sonra Leylâ ve kervan oradan ayrılır. Ancak Mecnûn, Leylâ'nın sözünü dinlemeyip, gizlice kervanı takip eder. Kervanın peşi sıra giden Mecnûn, Leylâ için sürekli şiirler, türküler söylemeye devam eder. Mecnûn'un Leylâ'ya olan aşkı artık her tarafta ayan beyan olur. Bir gün kervancı başı gelip Mecnûn'la konuşup, onu uyarır. Başına kötü bir şey gelmesinden endişe ettiğini söyler. Bunun üzerine Mecnûn, Leylâ'dan ayrılmanın üzüntüsüyle perişan bir halde köyüne döner.

Mecnûn içinde bulunduğu durumu, babasından çekindiği için, annesine anlatır. Annesi de oğlunun üzüntüsünün sebebini kocasına anlatır. Mecnûn'un babası eşini, dostunu toplayıp Leylâ'yı oğluna istemek için dünürcülüğe gider. Leylâ'nın babası misafirleri çok iyi karşılar, çok güzel ağırlar. Nihayet, Mecnûn'un babası, Leylâ'yı oğluna ister. Leylâ'nın babası olumsuz cevap vermez. Ancak Mecnûn'la ilgili pek iyi şeyler duymadığını, her yerde onun aklını kaybedip delirdiği haberinin anlatıldığını söyler. Mecnûn'un durumunu iyice araştırdıktan sonra ona göre hareket edeceğini bildirir. Bir müddet sonra Leylâ'nın babası, Mecnûn'u araştırdıktan sonra, olumsuz cevabını, kızını Mecnûn'a vermeyeceğini söyler. Mecnûn çok üzülür, dertlenip hastalanır. Babası onu pek çok hekime tedavi ettirir ama bir sonuç alamaz. Allah'tan şifa bulması için onu Kâbe'ye götürür. Ancak, Mecnûn aşk acısını unutturmaması, hatta daha da arttırması için Allah'a dua eder:

Nek berdi cannı maññа carathan Leylağa meni bılay taralthan	*Niçin verdi bu canı bana yaradan* *Leylâ için beni böyle kıvrandıran*
Anı sıfatı kirdi canıma Siññendi har tügüme, kanıma	*Onun sıfatı girdi ruhuma* *Sindi her tarafıma, kanıma*
Esimi, cüregimi alğandı Sanlarıma carala salğandı	*Aklımı, yüreğimi aldı* *Bedenimde yaralar açtı*
Men anı bir zatha da sanamam Leyla degen avruvsuz bolalmam	*Ben onu kötü bir şeyden saymam* *Leylâ hastalığı olmadan yaşayamam*
Meni avruvum anı atıdı Canıma siññen, ay sıfatıdı.[607]	*Benim hastalığım onun adıdır* *Ruhuma sinmiş, Ay gibi sıfatıdır.*

Bundan sonra Mecnûn kendini çöllere atar. Orada vahşi hayvanlarla birlikte sefil bir hayat sürmeye başlar. Bir müddet sonra babası üzüntüsünden ölür. Annesi gelip eve dönmesi için yalvarır ama Mecnûn kabul etmez. Çok geçmeden annesi de üzüntüsünden ölür. Mecnûn bir zaman sonra Leylâ'dan mektup alır. Mektupta Leylâ'nın hiç görmediği zengin bir tüccarla zorla evlendirileceği yazılıdır. Leylâ, Mecnûn'dan gelip kendisini kaçırmasını istemektedir. Mecnûn, Leylâ'nın yaşadığı yere gider. Gece gizlice buluşup birbirleriyle hasret giderirler. Ancak buluştukları yerde, Leylâ'nın babasının adamları

[607] Davut-Haci Şavaylanı-Abayhanlanı, **Duniya Sağışla**, C. 2. (Hazırlayan: Hamit Malkondulanı), Nalçik, 2007/2, s. 70-71; bkz. **117 numaralı metin.**

tarafından yakalanırlar. Mecnûn yaka paça götürülerek zindana atılır. Fakat Mecnûn'un sevenleri onu zindan kurtarıp kaçırırlar. Mecnûn tekrar çöllere dönüp orada yaşamaya devam eder. Bir zaman sonra Leylâ'nın evlendiği haberi gelir. Ancak Leylâ düğünden üç gün sonra intihar ederek canına kıyar. Bunu duyan Mecnûn çok üzülür ve büsbütün aklını kaybeder. Aşırı üzüntüsünden gözleri kör, kulakları duymaz olur. Kısa bir süre sonra da son nefeste 'Leylâm' diyerek can verir. Mecnûn'un sevenleri, Mecnûn'u Leylâ'nın mezarının yanına gömerler. Leylâ ile Mecnûn'un aşkı dillerde destan olur. Çöllerin en ücra köşesinden, en görkemli saraylara kadar yayılan bu acıklı hikâyeyi herkes göz yaşları içerisinde dinler."

Davut Şavay-Abayhan'ın eseri oldukça uzun olmasına rağmen âdeta belirsizliklerle dolu, alelacele yazılmış bir özet mahiyetindedir. Konu ve işlenişi bakımından aslına yakın olmakla birlikte eserde hikâyeyle ilgili bazı önemli ayrıntılar verilmemiştir. Hikâyede yer alan kahramanların pek çoğunun isimleri ile olayların geçtiği mekânların isimlerine dair verilen bilgiler yok denecek kadar azdır. Meselâ, Leylâ ile Mecnûn'un aileleri, hangi kabilelere mensup oldukları, babalarının isimleri gibi önemli ayrıntılar eserde zikredilmemektedir. Hatta, Mecnûn'un asıl adı olan "Kays" isminden bile bahsedilmemektedir. Eserde Mecnûn'un ilk ve asıl adının "Mecnûn" olduğu söylenmektedir. Halbuki, hikâyenin aslına göre, Mecnûn'un ilk ve asıl ismi "Kays" olup, Leylâ'ya karşı duyduğu aşkı ve ıstırabı sebebiyle aklını kaybetmesi üzerine "Mecnûn" ismini sonradan lâkap olarak almıştır. Hikâyenin en önemli ayrıntılarından biri olan bu durumun herhangi bir şekilde esere yansıtılmadığı görülmektedir. Bu da şairin hikâyenin aslına tam olarak hakim olmadığını göstermektedir.

Bunun dışında, "Leylâ ve Mecnun" hikâyesiyle ilgili olarak, Sovyet egemenliği sonrası dönemde, **Ali Şir Nevâî**'nin **"Leylâ ile Mecnûn"** adlı eserinin, Rusça tercümesi esas alınarak ve Özbek Türkçesi tercümesiyle de karşılaştırmak suretiyle, **Ahmet Koban** tarafından Karaçay-Malkar Türkçesinde çevrilerek yayınlanmış olduğunu bir ilâve bilgi olarak söyleyebiliriz.[608]

---

[608] Alişer Navoi, **Leyla bla Mecnun**, (Çeviren: Ahmat Kobanlanı), Çerkessk, 1991.

IV. 2. 1. 3. Yusuf ile Züleyha

Türk edebiyatında yaygın olarak "Yusuf ile Züleyha" ve "Kıssa-i Yusuf" gibi adlar altında mesnevi şeklinde kaleme alınan, Hz. Yusuf'un başından geçen olayların anlatıldığı hikâyedir. Hz. Yusuf'un hikâyesi, Tevrat ve İncil'de yer almış, Kur'ân-ı Kerîm'de "ahsenü'l-kasas" (kıssaların en güzeli) şeklinde adlandırılan "Yusuf" suresinde anlatılmıştır. Hz. Yusuf'un rüyası ve kuyuya atılması, Yakup peygamberin sabrı, Züleyha'nın tutkulu aşkı ve Yusuf'un Allah'a tevekkülü, hikâyenin başlıca ana temalarıdır.[609]

Türk edebiyatında önemli bir yeri olan Yusuf ile Züleyha hikâyesi, XIII. yüzyıldan itibaren şairler arasında bir hayli rağbet görmüş, XIX. yüzyıla kadar yazılmaya devam etmiştir. Türk edebiyatında ilk örneği 1232 yılında **Kul Ali** tarafından **"Kıssa-i Yusuf"** adıyla kaleme alınmıştır. İkinci eser **Haliloğlu Ali**'ye ait olup, **Kırımlı Mahmud**'un Kıpçak Türkçesi'yle kaleme alınan fakat yarım kalan eserini, Anadolu Türkçesiyle tamamlamıştır.[610]

XIV. yüzyılda yazılan Yusuf ve Züleyhâ mesnevileri arasında en dikkate değer olanı **Şeyyad Hamza**'nın mesnevisidir. 1529 beyitten meydana gelen eserin pek çok baskısı mevcuttur. Şeyyad Hamza'nın lirik anlatımı ve akıcı üslûbuyla mesnevi hem çok okunmuş hem de sonraki eserlere örnek oluşturmuştur. Yusuf ile Züleyha hikâyesinin bir başka tanınmış örneklerinden biri de **Hamdullah Hamdi**'ye aittir. Molla Câmî'nin aynı adı taşıyan mesnevisinden ilham alınarak yazılmıştır. Ancak ihtiva ettiği millî ve mahallî unsurlarla Türk insanının duyguları ve gelenekleri çok güzel yansıtmıştır. Lirik bir üslûpla yazılan gerek Şeyyad Hamza'nın ve gerekse Hamdullah Hamdi'nin eserlerinde daha çok Züleyha'nın öne çıkarıldığı dikkat çekmektedir. Her iki eserde de Züleyha'ya geniş yer verilmiş, hikâye âdeta Züleyha'nın Yusuf'a olan aşkı üzerine kurulmuştur.[611]

---

[609] Melike Gökcan Türkdoğan, **Klasik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2011, s. 39.

[610] Ali Cin, **Türk Edebiyatının İlk Yusuf ve Züleyha Hikâyesi Ali'nin Kıssa-yı Yusuf'u**, TDK Yayını, Ankara, 2011, s. 38-39.

[611] Agâh Sırrı Levend, "Hamdi'nin Yusuf u Züleyha'sı", **TDAY Belleten**, Ankara, 1968, s. 173; Hanife Koncu, "Yusuf ve Züleyha", **TDVİA**, C. 44, İstanbul, 2013, s. 39.

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, Yusuf ile Züleyha hikâyesiyle ilgili olarak, yine **Davut Şavay-Abayhan**'ın eser verdiği görülmektedir. Şair **"Üsüp Fayğambar bla Karındaşları"** (Yusuf Peygamber ile Kardeşleri) adlı uzun eserini baştan sona nazım şeklinde yazmıştır. Şair eserinin giriş kısmında, eserini oluştururken; Kur'an-ı Kerim'den, Kazan Tatarlarından (Yusuf Kitabı adlı eserden?), Arapça kitaplardan, tefsir kitaplarından, Mekke ve Mısır seyahatleri sırasında duyduğu rivayetlerden faydalandığını söylemektedir:

Bu tavruhnu alğanma bek süygen Kurandan	*Bu hikâyeyi aldım çok sevdiğim Kur'an'dan*
Dağıda ol kelgendi Kazanlı Tatarladan	*Dahası yine geldi Kazan Tatarlarından*
Eşitdim haparlanı Mekkada, Misirlede	*İşittim hikâyeyi Mekke'de, Mısır'da*
Arapça da okudum, anı köp tapsirlede	*Arapçasını okudum, pek çok tefsirleri de*
Üsüp bla Zuleyha, Arap tilde çığarma	*Yusuf ile Züleyha, Arap dilinde bir eser*
Har okuvçuğa cürek darmandı, bek ayırma.[612]	*Her okuyucuya kalp ilacıdır, pek güzel.*

Davut Şavay-Abayhan'ın eserinde hikâye, Yusuf'un rüya görmesiyle başlar. Yusuf on dört yaşında iken, bir gece rüyasında on bir yıldız ile ayın ve güneşin kendisine secde ettiğini görmüştür. Bir mânâ veremediği rüyasını babasına anlatır. Babası bu rüyayı, ay ile güneşin anne ile baba, on bir yıldızın da kardeşleri olduğunu, Yusuf'a Allah tarafından peygamberlik ve krallık bahşedileceği şeklinde yorumlar ve rüyasını hiç kimseye söylememesini tembihler. Ancak o sırada onları gizlice dinleyen Yakup'un üvey kızı Yusuf'un rüyasını ve yorumunu, Yakup'un diğer oğullarına anlatır ve babanız Yusuf'u sizden daha çok seviyor diye kardeşlerini Yusuf'a karşı kışkırtır. Eskiden beri Yusuf'u kıskanan kardeşleri bu sefer Yusuf'a karşı iyice kinlenirler.

Babası Yusuf'u kardeşlerinden ne kadar sakınsa da, bir gün ormana, kırlara çıkarıp eğlendirme bahanesiyle kardeşleri Yusuf'u götürüp bir kuyuya atarlar, gömleğini kana bulayıp, babalarına Yusuf'un kurt tarafından parçalandığını söylerler. Korktuğu şeyin başına geldiğini gören Yakup oğlunun hasretiyle çok acı çeker. Bir müddet sonra da ağlamaktan gözlerine perde iner.

---

612 Davut-Haci Şavaylanı-Abayhanlanı, **Duniya Sağışla**, C. 2, (Hazırlayan: Hamit Malkondulanı), Nalçik, 2007/2, s. 5; bkz. **16 numaralı metin.**

Kudüs'te yaşayan Abid adında bir derviş rüyasında Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atıldığını görür. Sonra gelip Yusuf'u kurtarır. Ancak, kardeşleri gelip Yusuf'u tekrar yakalarlar. Bu sırada oradan geçen ve Mısır'a gitmekte olan bir kervanla karşılaşırlar. Kardeşleri Yusuf'u, kervanda Malik adlı bir tüccara köle olarak satarlar.

Kervan Mısır'a vardıktan sonra, Yusuf'u bu sefer Mısır hükümdarının Kıtfir adlı veziri satın alıp evine götürür. Yusuf burada vezirin hizmetinde çalışmaya başlar. Kıtfir'in Züleyha adında genç bir karısı vardır. İlk geldiği günden beri Yusuf'u çok beğenmektedir. Züleyha'nın Yusuf'a olan aşkı gün geçtikçe artar. Yusuf ise Züleyha'ya hiç yüz vermemektedir. Züleyha artık Yusuf'tan başka bir şey düşünemez hale gelmiştir:

Üsüpnü nür sıfatı aldı anı tınçlığın Unutdu keçe-künnü, sağış alğandı başın	*Yusuf'un nur sıfatı aldı onun aklını* *Unuttu geceyi gündüzü, düşüncelere daldı*
Ol anı töşegine tartır umut etgendi Üsüp da, kaçıp andan, uzak, keri ketgendi	*Onu yatağına çekmek için çok uğraştı* *Yusuf ise ondan uzak durdu, geri kaçtı*
Zuleyha köp kaytarıp, aldar umut etgendi Alay Üsüpden a ol ayıpla eşitgendi	*Züleyha onu sürekli kandırmaya çalıştı* *Fakat Yusuf'tan epeyce bir azar işitti*
Açuv kelip başha, dert tuthandı Zuleyha Bir kün Üsüpnü saklap, cabışdı ol caşha	*Çok öfkelendi, kinlendi Züleyha* *Bir gün niyetlendi Yusuf'a sarılmaya*
Üsüp a, ceññil bolup, arbazğa çabıp çıkdı Davur etip alayda, Zuleyha halknı cıydı.[613]	*Yusuf ise dahi atik oldu, kaçtı avluya* *Feryat etti Züleyha herkesi topladı oraya.*

Tam bu sırada kapıda Züleyha'nın kocası Kıtfir belirir. Züleyha, Yusuf'un kendisine saldırdığını söyler. Kıtfir her ikisini de dinledikten sonra karısının suçlu olduğunu ve Yusuf'a iftira ettiğini anlar. Fakat dedikoduları önlemek için Yusuf'u zindana attırmak zorunda kalır. Züleyha'nın bir köleye âşık olduğunu duyan Mısır'ın asil kadınları onu kınayınca Züleyha da kadınları evine davet eder. Önlerine meyve tabakları yanında keskin birer bıçak koydurur ve Yusuf'u içeriye çağırtır. Yusuf'un güzelliği karşısında şaşkına dönen kadınlar meyve yerine ellerini keserler:

Üsüpnü ol arbazğa, baylap, alıp keldile Anı körgenley, ala barmakların kesdile	*Yusuf'u bağlayıp, bahçeye alıp getirdiler* *Onu görünce kadınlar parmaklarını kestiler*

[613] **Duniya Sağışla** …, 2007/2, s. 41; bkz. **16 numaralı metin.**

Üsüpnü ariuvluğu alanı hayran etdi	*Yusuf'un güzelliği onları şaşkına çevirdi*
Anı nürü alağa ayça, künça terk cetdi	*Onun nuru onlara ay ve güneş gibi geldi*
Üsüp kirdi alayğa, tohananı carıta	*Yusuf girdi oraya, sarayı aydınlattı*
Betinden, sıfatından urğan nürü apçıta	*Endamından çıkan ışığı herkesi şaşırttı*
Bütev cıyırması da kesdile barmakların	*Yirmisi de kestiler parmaklarını*
Üsüpnü sıfatına böldüle akılların	*Yusuf aldı başlarından akıllarını*
Anda bolğan ariuvluk, avuzların camatdı	*Onun bu güzelliğinden dilleri tutuldu*
Bir-bir katınlanı va közlerin da kamatdı	*Bazı kadınların da gözleri kamaştı*
Kan tamğanın eslemey, seyir etip karalla	*Farkında değiller kanın aktığını*
Hayrandan avuzların aça kaldıla ala.[614]	*Şaşkınlıktan açık kaldı ağızları.*

Yusuf'un güzelliğine hayran kalan kadınlar Züleyha'ya hak verirler. Yusuf'u zindandan çıkması için yalvarırlar. Fakat Züleyha, Yusuf'a karşı çok öfkeli olduğundan, kabul etmez. Hatta ölene kadar bir daha kadın yüzü göremesin gibisinden Yusuf için beddualar eder. Yusuf tekrar zindana atılır. On yıl boyunca zindanda çile çeker. Mısır hükümdarının gördüğü bir rüyayı doğru bir şekilde tabir edince zindandan çıkarılır ve ülkenin malî işleriyle görevlendirilir. Yedi yıllık kıtlık döneminde ülkeyi sıkıntıdan kurtarır. Yusuf bir gece rüyasında Züleyha'yı görür. Züleyha, Yusuf'a yaptıklarından dolayı çok pişman olduğunu söyler:

Seni süygenley ötüp baradı da caşavum	*Seni severek geçiyor bütün ömrüm*
Mudah bolğandı mında bu duniyada turuvum	*Hüzünle doldu bu dünyada hayatım*
Açuv çança, bir saññа taraladı bavurum	*Acılarla sıkışıyor senin için göğsüm*
Alay bla ötedi har bir künde turuvum	*Bu şekilde geçiyor her bir günüm*
Carsıuvmu barısın sen, canım, eşitirse	*Tüm dertlerimi canım sen işitirsin*
Ol zamanlada meni coklay, izley kelirse.[615]	*O zaman beni arar, bulur, gelirsin.*

Yusuf her gece bu rüyayı görmeye başlayınca, bu rüyanın boşuna olmadığını düşünür ve Züleyha'yı aramaya başlar. Nil ırmağı kenarında Züleyha ile karşılaşır. Züleyha gençleşmiş ve güzelleşmiştir. Züleyha tekrar pişman olduğunu ve Yusuf'tan kendisini affetmesi için yalvarır. Yusuf da Züleyha'yı affeder ve ikisi evlenirler.

[614] **Duniya Sağışla** …, 2007/2, s. 42; bkz. **16 numaralı metin.**
[615] **Duniya Sağışla** …, 2007/2, s. 46; bkz. **16 numaralı metin.**

Bir müddet sonra kardeşleri erzak almak için Mısır'a gelirler. Yusuf kendisini tanıtır ve onları affettiğini söyler. Aynı anneden doğan kardeşi Bünyamin'i yanında alıkoyup diğer kardeşlerini erzak verip geri gönderir. Yurtlarına geri dönen kardeşleri, Yusuf'un gömleğini babalarına verirler. Yakup gömlekten Yusuf'un kokusunu alınca onun yaşadığını anlar ve gömleği gözlerine sürmesiyle tekrar görmeye başlar. Daha sonra Yusuf bütün ailesini Mısır'a getirtir. Hepsi Yusuf'u selamlamak üzere önünde eğilirler. Böylece Yusuf'un rüyası gerçekleşmiş olur. Yakup kısa bir müddet sonra ölür. Vasiyeti üzerine geri götürülerek İbrahim ve İshak peygamberlerin yanına gömülür.

Görüldüğü üzere, Davut Şavay-Abayhan'ın eserinde, Yusuf ile Züleyha arasında geçen hadiselerin pek ayrıntısına girilmemiştir. Eserin genelinde Yusuf'un başına gelen talihsiz olaylar, kardeşlerinin yaptığı kötülükler, köle olarak alınıp satılması, Mısır'da önemli bir makama gelerek ülke yönetiminde söz sahibi olması gibi hadiseler uzun uzun anlatılırken, Yusuf ile Züleyha arasında yaşananlar özet şeklinde geçiştirilmiştir. Meselâ Yusuf ile Züleyha hikâyesinin en önemli epizotlarından biri olan Züleyha'nın arkasından çekmek suretiyle Yusuf'un gömleğini yırtması hadisesi eserde sadece "Züleyha'nın Yusuf'a sarılmak için yeltenmesi" şeklinde anlatılmıştır.

IV. 2. 2. Kaynağını Yaşanmış Hadiselerden Alan Eserler

Sovyet egemeniliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, kaynağını Karaçay-Malkar Türklerinin kendi içerisinde yaşanmış gerçek hadiselerden ve dillere destan olmuş aşk hikâyelerinden almış olan başlıca eserler; Kasbot Koçkar'ın "Horasan" ve "Aycayak" adlı eserleri ile İsmail Semen'in "Aktamak" adlı eseridir.

IV. 2. 2. 1. Horasan

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, aşk temasıyla ilgili olarak, **Kasbot Koçkar**'ın **"Horasan"** adlı eseri, kaynağını Karaçay-Malkar Türklerinin kendi içerisinden, gerçekten yaşanmış ve dillere destan olmuş aşk hikâyelerinden almış olan en önemli eserlerden biridir. Eserde bizzat şairin aşık olduğu Horasan adlı güzel bir kıza duyduğu beşerî aşkı anlatılmaktadır.

Kasbot Koçkar ile Horasan arasındaki bu aşk hikâyesi, otuzlu yaşlarında iken Caşarbek adlı zengin bir adamın yanında ırgat olarak çalışmasıyla başlar. Caşarbek'in Horasan adında güzel bir kızı vardır. İlerleyen zamanda Kasbot ile Horasan birbirlerine aşık olurlar. Ancak, Horasan'ın babası durumu öğrenince Kasbot'u döverek evinden kovar. Horasan'ı da ahıra hapseder, bir hafta sonra da zengin bir adamla evlendirir. Bu duruma çok üzülen Kasbot köyü terk ederek başka bir köye yerleşir. Aradan uzunca bir zaman geçtikten sonra Kasbot da başka biriyle evlenir.[616]

Şair eserinin giriş kısmında, sevgilisinin de ismi olan "Horasan" sözünü türlü benzetmelerle, güzel mânâlarla açıklamaya çalışmaktadır. Meselâ, şairin arkadaşları için Horasan "güzel bir doru tay", "parlayan bir dolunay", "endamı güzel yaratılandır", aynı zamanda geniş bir coğrafyanın, bir bölgenin adıdır. Şair ise Horasan isminin kendisinde yarattığı en güzel çağrışımı şöyle ifade etmektedir:

Men a Horasan deb aytama teñlerim	*Ben Horasan diyorum dostlarım*
Altın çıpçıkğa	*Altın serçeye*
Anı cırlağanı uşaydı teñlerim	*Onun şarkı söylemesi benziyor dostlarım*
Kılkobuz kılçıkğa.[617]	*Sazın teline*

Horasan da şaire âşıktır, hatta onu deliler gibi sevmektedir. Kasbot'a olan aşkı yüzünden dertli düşüncelere boğulmakta, sabahlara kadar uyuyamamaktadır. İki seveni birbirinden ayıranlara lânet etmekte, makus talihine isyan etmektedir. Aşk acısının insanı içten içe kemirerek bitirdiğini, ölmekten daha zor olduğunu söylemektedir:

Süymeklik avruv kalay kıyındı	*Aşk ağrısı ne kadar zormuş*
Sav sanlarıñı kemirgen	*Sağlam vücudu kemiren*
Can bergenden kıyın köreyem	*Can vermekten zormuş meğer*
Süygeni bolub termilgen.[618]	*Sevdiği için acı çeken.*

Horasan'ın babası tarafından dövülerek kovulan Kasbot, köyünü terk ederken, yüreğinde hâlâ bir umut taşımaktadır. Kasbot'un aşkı o kadar büyüktür ki, Horasan'ın adını andığı zaman, gökyüzünde uçan turnalar durup ağlamakta, yeryüzündeki çimenler solmaktadır. Aşk acısıyla hüzünlenen şair, yüce dağların zirveleriyle adeta kucaklaşan

---

[616] M.A. Habiçlanı, **Koçharlanı Kasbot-Halk Cırçılanı Tamadası**, Çerkessk, 1986, s. 11.
[617] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 91; bkz. **118 numaralı metin.**
[618] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 93; bkz. **118 numaralı metin.**

gökyüzündeki bulutları seyrettiği zaman, yüreğinde yeni umutların yeşerdiğini söylemekte, sevgilisini gökyüzündeki bulutlara benzeterek, yeryüzüne yağmur olup birlikte yağmayı teklif etmektedir:

Sanga süymekligimi cırga salıb aytsam	*Sana olan aşkımı türkülerle söylesem*
Sarnay ötedile zurnukla	*Ağlayarak geçiyor turnalar*
Horasanım deb cerge karasam	*Horasan'ım deyip de yere baksam*
Muval boladıla kırdıkla	*Soluveriyor çimenler*
Mında caşav tar bolgandı	*Burada hayat zorlaştı*
Kel Karaçayga avayık	*Gel, Karaçay'a gidelim*
Sen bulut bolub men caññur bolub	*Sen bulut, ben yağmur olup*
Ekibiz birden cavayık	*İkimiz birden yağalım*
Ah deb ahsınıb kökge karasam	*İç çekerek gökyüzüne baksam*
Tohtab karaydıla bulutla	*Durup bakıyor bulutlar*
Dağıda ahsınıb tavlağa karasam	*Yine iç çekip dağlara baksam*
Cürekde toladıla umutla.[619]	*Yüreğimde yeşeriyor umutlar.*

Aradan epeyce uzun bir zaman geçtikten sonra, günlerden bir gün, Kasbot ile Horasan sokakta karşılaşırlar. Kasbot önce Horasan'ı tanıyamaz. Çünkü aradan geçen yıllar Horasan'a acımasız davranmıştır. Horasan'ın o eski güzelliğinden artık eser kalmamıştır. Karşılaşma esnasında Horasan'ın tedirgin bir hal alması üzerine, şair ancak dikkatlice baktığı zaman karşısındaki kadının Horasan olduğunu anlar. Bu karşılaşmada her ikisi de birbirlerine tek bir söz söylemeden bakışırlar. Sonra Horasan hızlı adımlarla Kasbot'un yanından uzaklaşır. Kasbot, Horasan'ın arkasından uzunca bir süre baka kalır. Horasan'ın bu haline çok şaşıran Kasbot, Horasan için yazdığı eserini şöyle tamamlar:

Tuvra bolumuñu men aytsam endi	*Doğrusu hâlini söylesem şimdi*
Horasanım, ariuv ala cavluk	*Horasanım, güzel, alacalı şalın*
Kalmağandı seni üsüñde canım	*Kalmamış senin üstünde canım*
Endi alğın kibik ariuvluk	*Artık eskisi gibi güzelliğin*
Ala cavluğuñ betin athandı	*Alacalı şalının renkleri solmuş*
Sarğalıb üsüñü cabhandı	*Sararıp solup üstünü örtmüş*
Sanıñ gokkaça çağıb akğandı	*Endamın bir çiçek gibi dökülmüş*
Cüregim mıdahlık tabhandı.[620]	*Yüreğim kederden hüzünlenmiş.*

---

[619] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 95; bkz. **118 numaralı metin.**
[620] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 96; bkz. **118 numaralı metin.**

IV. 2. 2. 2. Aycayak

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, aşk temasıyla ilgili olarak, **Kasbot Koçkar**'ın **"Aycayak"** adlı eseri, yine kaynağını Karaçay-Malkar Türklerinin kendi içerisinden, gerçekten yaşanmış ve dillere destan olmuş aşk hikâyelerinden almış olan en önemli eserlerden biridir. Şair eserinde bizzat âşık olduğu Aycayak güzel bir kadına karşı duyduğu fakat daha ziyade "karşılıksız" olan beşerî aşkını anlatmaktadır.

Kasbot Koçkar ile Aycayak arasındaki bu aşk hikâyesi, şairin yetmişli yaşlarında cereyan etmiştir. Kasbot Koçkar evvelce âşık olduğu Horasan adlı güzel bir kız yüzünden yaşadığı Uçkulan köyünü terk ederek Duvut köyüne yerleşmek zorunda kalmıştı. Şair yerleştiği yeni köyde başka bir kızla evlenmiş ise de bu evlilik türlü sebepler yüzünden yürümemiş ve eşinden ayrılmak zorunda kalmıştır.

Kasbot Koçkar sahip olduğu koyun sürülerini otlatmak maksadıyla Duvut köyünden Teberdi vadisine gittiği bir gün Töben Teberdi (Sıntı) köyünde "Aycayak" adında güzel ve dul bir kadınla karşılaşır. Anlatılan rivayetlere göre, kocasının vefat etmesi üzerine, iki küçük oğluyla dul kalan Aycayak, dillere destan güzelliği, becerikliliği ve hamaratlığıyla çevresindeki bütün erkekleri peşinden koşturuyormuş. Daha önceden de hakkında pek şey duyan Kasbot Koçkar ilk görüşte Aycayak'a âşık olur. Şair aşkını bildirmek ve kendisiyle evlenmek için Aycayak'a aracılar gönderirse de Aycayak nazlanarak işi biraz ağırdan almaktadır. Aycayak'ın çevresi de, şairle ilgili olumsuz fikirler söyleyerek Aycayak'ın aklını çelmektedirler. Nihayetinde Aycayak son karar olarak, yaşlı olduğu gerekçesiyle, şairle evlenemeyeceğini bildirir. Şair bu duruma çok üzülür. Aycayak'a olan aşkını şiirlere döker.[621]

Şair eserinin giriş kısmında, Aycayak'ı gördüğü ilk günden itibaren ona âşık olduğunu, sırf onu her gün görebilmek için kendi köyünü, çiftliğini terk ettiğini, yemeden içmeden kesildiğini, Aycayak'ın güzelliği aklını başından aldığını, masallarda anlatılan divanelere döndüğünü söylemektedir:

---

[621] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 14.

Aycayak, ala cavluğuñ	*Aycayak, alaca şalın*
Anı çaçakları coharlay	*Onun saçakları ipek gibi*
Seni süyüp bolub kalama	*Sana aşkımdan ötürü oldum*
Tavruhladağı haparlay.[622]	*Masallarda anlatılanlar gibi.*

Aycayak'ın başına örttüğü meşhur alacalı ipek şalı eserin en önemli objesidir. Şair eserinin başından sonuna kadar bu alacalı ipek şalı kullanmaktadır. Şair alacalı ipek şalı Aycayak'a çok yakıştırmakta, bu şalın ona ayrı bir güzellik kattığını ifade etmektedir.

Aycayak, ala cavluğuñ	*Aycayak alaca şalın*
Kesiñi keñden tanıtad	*Seni uzaktan tanıtıyor*
Kıyılğan kara kaşlarıñ	*Yay gibi kara kaşların*
Eki közümü arıtad	*İki gözümü yoruyor*
Aycayak, ala cavluğuñ	*Aycayak alaca şalın*
Kutas çaçıñı cabadı	*Simsiyah saçını örtüyor*
Seni amaltın cüregim	*Senin yüzünden yüreğim*
Tamam tavusulub kaladı.[623]	*Tamamen bitmiş, tükeniyor.*

Şair zamanı boşa geçirmenin kimseye bir faydası olmayacağını, kendisini nazla, cilveyle oyalamamasını, ne zamana kadar bu şekilde kıvrandıracağını söylemektedir. Şair, Aycayak için türkü söylemekten yanaklarının yara olduğunu, onu görmek için sürekli uzun yolları gelip gitmekten ayaklarının nasıl bağladığını, genç bir delikanlı gibi heyecan içerisinde olduğunu, artık beklemeye tahammülü kalmadığını ifade etmekte, ikisinin evliliğinin fallarda bile çıktığını söylemektedir:

Aycayak, kara da kaşlarıñ	*Aycayak kara kaşların*
Cılkığa cararmı caşlarıñ	*Yılkıyı güder mi oğullarının*
Cazuvuñ maññа da bolurmu	*Kaderin bana yazılmış mıdır*
Tuvra bir çığadı taşlarıñ.[624]	*Bu yönde çıkıyor falların.*

Şair delicesine âşık olduğu Aycayak'la evlenmeyi çok istemektedir. Hatta Aycayak'ın annesinin bile kızını kendisine vermeyi gönlü olduğunu fakat çekemeyenlerin işi bozduğunu söylemektedir. Şair kendisi hakkında söylenen boş iftiralar yüzünden, Aycayak'ı bir türlü evlenmeye ikna edememektedir:

---

[622] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 113; bkz. **119 numaralı metin.**
[623] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 114; bkz. **119 numaralı metin.**
[624] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 115; bkz. **119 numaralı metin.**

Oy, tarpan tayla oynayla	*Ey, alacalı taylar oynuyor*
Ala oynağandan toymayla	*Onlar oynamaktan doymuyor*
Seni anañ maññа berliged	*Seni annen bana verecekti*
Kalğan süymegenle koymayla	*Çekemeyenler bırakmıyor*
Oy, cılkılada kaşha tay	*Ey, yılkıda alnı beyaz benekli tay*
Ayağın salmaydı tuzakğa	*Ayağını koymuyor kapana*
Bu tüzelgen işni nek iydiñ	*Bu yolunda giden işi niye bıraktın*
Boş tille bla uzakğa.[625]	*Kuru bir iftira yüzünden uzağa.*

Şair, Aycayak'a olan aşkı yüzünden yanıp tutuşurken, Aycayak'ın şairde pek gönlü yok gibidir. Kardeşleri kendisini şairle evlendirmek niyetinde olsalar da, Aycayak şairi yaşlı bulmakta, bu yüzden de onunla evlenmeyeceğini söylemektedir:

Akbay, Ahmat, Nazbiy da ölmesin	*Akbay, Ahmet, Nazbiy de ölmesin*
Meni tişsiz kartha bermesin	*Beni dişsiz ihtiyara vermesin*
Bu kartdan bir bek korkama	*Bu ihtiyardan pek korkuyorum*
Men cuklamayma, kalkıyma	*Ben uyumuyorum, uyukluyorum*
Üç karnaşçığım da süyelle	*Üç kardeşim de istiyor*
Meni tişsiz kartha berirge	*Beni bu dişsiz ihtiyara vermeyi*
Men suklanama da öleme	*Ben çok heves ediyorum*
Anı miññen atın körürge	*Onun bindiği atı görmeyi*
Oy, Bağır ulu da burulsun	*Ey, Bağır oğlu bükülsün*
Bir ariuv atlağa minedi	*Nasıl da güzel atlara biniyor*
Körpe tonla da kiyedi	*Kuzu kürklerini de giyiyor*
Ariuv katınlanı süyedi.[626]	*Güzel kadınları da seviyor.*

Aycayak'ın bu sözleri üzerine şairin kalbi kırılır. Şair, dünyaları sanki kendisi yaratmış gibi bu kadar kibirli olmamasını öğütlemekte, kendisi için söylediği türküleri dinleyebilmek için yollarını gözlediğini ne çabuk unuttuğunu hatırlatmaktadır. Aycayak'ın sözlerine çok içerleyen şair için âşık olduğu kadına karşı beslediği hisleri değişmiştir. Şair peşinden çok dolaştığı Aycayak artık kendisi istese de onunla hemen evlenemeyeceğini, komşularına, çevresine sorup soruşturduktan sonra iyice düşünüp öyle karar vereceğini söylemektedir:

---

[625] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 116; bkz. **119 numaralı metin.**
[626] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 119; bkz. **119 numaralı metin.**

Bir köp aylandırdıñ ızıñdan	*Çok dolaştırdın peşinden*
Küz oraklarım kaldı orulmay	*Güz ekinlerim kaldı biçilmeden*
Kelseñ da allık tüyülme	*Gelsen de almayacağım*
Honşu katınlağa sorulmay	*Komşu kadınlara sormadan*
Oyra, tavda otlağan kiyikle	*Ey, dağda otlayan geyikler*
Ala catmaydıla soylanmay	*Onlar yatmıyorlar uzanmadan*
Seni alay alıb koyalmam	*Seni artık öylece alamam*
İgi sağış etmey, oylanmay.[627]	*İyice düşünüp karar vermeden.*

IV. 2. 2. 3. Aktamak

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde, aşk temasıyla ilgili olarak, kaynağını Karaçay-Malkar Türklerinin kendi içerisinden, gerçekten yaşanmış ve dillere destan olmuş aşk hikâyelerinden almış olan bir başka önemli eser de **İsmail Semen**'in **"Aktamak"** adlı uzun manzumesidir. Şair, 1243 dörtlükten oluşan eserini, ilk olarak 1916 yılında kaleme almış, 1938 yılında tamamlanmıştır. Eserde bizzat şairin aşık olup, bilâhare evlendiği **"Anisat"** adlı güzel bir kıza duyduğu beşerî aşkı anlatılmaktadır.

İsmail Semen'in "Aktamak" adlı eseri muhtelif tarihlerde yayınlanmış olan dergi, şiir antolojisi ve almanak türünden eserlerde parça parça yayınlanmıştır. Ancak bunlar yazarı belli olmayan, bir anonim halk şarkısı gibi gösterilmiştir. Mesela, **"Karaçay Cırla"** (Karaçay Şarkıları)[628] ve **"Karaçay Halk Cırla"** (Karaçay Halk Şarkıları)[629] kitaplarda İsmail Semen'in "Aktamak" adlı eserinin bazı kısımları verilmiş ama eserin müellifinden hiç bahsedilmemiştir.[630] Bunun sebebi, Sovyet rejimiyle ters düşen İsmail Semen'in ismini ve edebî şahsiyetini yok etme çalışmalarından kaynaklanmaktadır.[631]

---

627 **Koçharlanı Kasbot** …, s. 120; bkz. **119 numaralı metin.**
628 N.M. Kagiyeva, **Karaçay Cırla**, Çerkessk, 1968, s. 39-40.
629 S.A. Goçiyalanı; R.A.K. Ortabaylanı, H.İ. Süyünçlanı, **Karaçay Halk Cırla**, Moskova, 1969, s. 209-221.
630 "Karaçay Halk Cırla" (Karaçay Halk Şarkıları) adlı kitabın açıklamalar kısmında eserle ilgili olarak şu bilgiler verilmiştir: "Aktamak türküsü, Karaçay sözlü edebiyatının en büyük, en geniş ve en meşhur eserlerlerinden biridir. Uzunluğu dört bin mısradan fazladır. Burada ancak bir kısmı verilmiştir. Eserin ritmi, birden fazla atın aynı anda yürürken çıkardığı ayak sesi temposuyla aynı şekildedir." bkz. **Karaçay Halk Cırla** …, s. 270.
631 Yukarıda isimleri zikredilen eser ve buna benzer diğer eserlerin müelliflerini kesinlikle tenzih ederiz. Bu müellifler bilakis İsmail Semen'in edebî eserlerini isimsiz de olsa o dönemin tehlikeli şartlarına rağmen cesurâne bir şekilde yayınlamışlardır. Bu müelliflerin amacı İsmail Semen'in adını vermeseler de eserlerini kayda geçirmek suretiyle yok olup gitmesine mani olmaktır.

Komünist Parti yetkilileri, “David Sasun Destanının 1000. Yılı” şerefine düzenlenen halk şairleri yarışmasında birinci olan İsmail Semen’le görüşerek birtakım imtiyazlar karşılığında kendisinden Sovyet rejimini ve liderlerini öven tarzda eserler vermesini istemişler, ancak hiç ummadıkları bir şekilde, İsmail Semen’den sert ve keskin bir şekilde ret cevabı almışlardır.[632]

İsmail Semen, bu dönemde, Sovyetler Birliği’nin her tarafında olduğu gibi, Karaçay-Malkar’da uygulanan baskı ve zulüm siyasetiyle, komünist olan, olmayan, bütün millî aydınların katledilmesine karşı tepkisinden dolayı bu teklifi kabul etmemiştir. Ancak, İsmail Semen’in bu hareketi, bundan sonraki edebî hayatının sonunu getirmiştir. Bu tarihten sonra, İsmail Semen’in hiçbir eseri yayınlanmadığı gibi, herhangi bir yerde adının geçmesi dahi yasaklanmıştır.[633]

İsmail Semen’in “Aktamak” adlı eserinin tamamı ancak 1996 yılında yayınlanabilmiştir. Şairin oğlu ve aynı zamanda kendisi gibi meşhur bir şair olan **Azret Semen** ile Mingitav Dergisi Genel Yayın Yönetmeni **Abdullah Begiy** tarafından hazırlanarak yayınlanan “Aktamak” adlı kitapta eserin orijinaline ve tamamına yer verilmiştir. Bunun dışında kitabın giriş kısmında şair ve eser hakkında kıymetli bilgiler ihtiva eden uzunca bir önsöz bulunmaktadır.[634] Türkiye’de İsmail Semen’in “Aktamak” adlı eseriyle ilgili olarak **Mehmet Said Arbatlı**’nın **“İsmail Semen ve Aktamak”** başlıklı Yüksek Lisans Tezi mevcuttur. Mehmet Said Arbatlı’nın çalışmasında İsmail Semen’in Aktamak adlı eserinin tamamı Latin harflerine ve Türkiye Türkçesine aktarılarak verilmiştir.[635]

İsmail Semen’in “Aktamak” adlı eserine gelince, şair bu uzun manzumesinde âşık olduğu ve bilâhare evlendiği hanımına olan beşerî aşkını dile getirmesinin yanında, Karaçay-Malkar Türklerinin gelenek ve göreneklerini, yaşayış tarzlarını, hayat

---

[632] Ramazan Karça, “Kuzey Kafkasya Edebiyâtının Sovyet Devrindeki Durumu Hakkında Bazı Kayıtlar”, **Dergi**, S. 23-24, München, 1961, s. 72.
[633] İsmail Semenlanı, **Cırla bla Nazmula**, (Hazırlayanlar: İsrafil Çavuş, Bilal Laypan), Moskova, 1992, s. 5.
[634] İsmail Semenlanı, **Aktamak**, (Hazırlayanlar: Azret Semenlanı, Abdullah Begiylanı), Mingi Tav, S. 1 (65), Nalçik, 1996.
[635] Mehmet Said Arbatlı, **İsmail Semen ve Aktamak**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006.

anlayışlarını, kısacası Kafkasya coğrafyasının sosyal ve kültürel yapısını da yansıtmıştır. Aktamak adlı eser bu yönüyle aşk teması ile iç içe bütün bir halkın kültürünü pek çok ayrıntısıyla tanıtan oldukça kıymetli bir eserdir.[636]

Şairin eserine başlık olarak "Aktamak" kelimesini seçmesiyle ilgili olarak M. Said Arbatlı şöyle bir açıklama getirmektedir: *"İsmail Semen'in en bilinen ve sevilen eserlerinden biri Aktamak isimli uzun manzumesidir. Aktamak 'ak boyunlu, ak gerdanlı' anlamına gelmesinin yanında, Karaçay dilinde boyun kısmı beyaz olan, gelinciğe benzeyen zarif bir hayvana verilen isimdir. Şair bu şiirini ilk hanımı, Karaçay'ın İja sülalesinden Anisat isimli kadın için yazmıştır. Sevdiğine 'Aktamak' ismini vererek yukarıdaki her iki anlamı da kast etmiş olmalıdır. Ayrıca, Karaçay-Malkar âdetlerine göre kadın kocasına ismiyle hitap etmediği gibi, erkek de hanımına isminden ziyade 'üydegi (evdeki)' ya da 'Semenlanı kızı (Semenlerin kızı)' vb. gibi ailesinin ismiyle seslenir. Onun daha sonra hanımı olacak sevdiği kıza takma isim takmasında bu geleneğin de etkisi olmalıdır."*[637]

Bizim kanaatimize göre ise, İsmail Semen'in oğlu Azret Semen'in de açıkladığı üzere, şairin eserine başlık olarak bu kelimeyi seçmesinin esas sebebi, kısa süreli bir evlilik yaşadığı ilk hanımı ile daha sonra âşık olduğu ve bilâhare evlendiği ikinci hanımının isimlerinin **"Anisat"** olmasıdır. İsmail Semen'in, eserini ithaf ettiği hanımıyla olan evliliğinden daha önce kısa süreli de olsa bir evliliği daha olmuştur. İsmail Semen'in pek bilinmeyen bu ilk evliliği, kayın validelerin anlaşmazlığı neticesinde çok kısa sürmüş ve sona erdirilmiştir. Dolayısıyla, İsmail Semen'in de bu eserini "ilk" değil de, "ikinci" hanımına yazmış olduğu ortaya çıkmaktadır.[638]

İsmail Semen görücü usulü tanışıp evlendiği ve anlaşıldığı kadarıyla pek de gönlü olmadığı **"Anisat"** adlı ilk eşinden ayrıldıktan sonra bir düğünde görüp tanıştığı yine **"Anisat"** adlı güzel bir kıza âşık olur. İsmail Semen gördüğü ilk günden itibaren âşık olduğu kız için şiirler yazmaya başlar. Hatta bu dönemde Karaçay'da pek meşhur

---

[636] M. Said Arbatlı, "Karaçay-Malkar Halkının Aynası: Aktamak Manzumesi", **Karadeniz Araştırmaları**, S. 42, Ankara, 2014, s. 111.
[637] **"Karaçay-Malkar Halkının Aynası …", Karadeniz Araştırmaları** …, s. 113.
[638] **Aktamak** …, s. 11.

olan **Kasbot Koçkar**'ın **"Aycayak"** adlı manzumesine benzer bir eser meydana getirmeye niyetlenir:

Sekirib mindim miyikge	*Sıçrayıp çıktım yükseğe*
Cuvuk barmadım carına	*Gidemedim uçurum kenarına*
Aycayak kibik belgili eterme	*Aycayak gibi meşhur ederim*
Seni tav elleni barına.[639]	*Seni dağ köylerinin tümüne.*

İsmail Semen böylece âşık olduğu kız için yeni bir eser hazırlamaya başlar. Ancak şair bu yeni eserinin başlığı veya ismi konusunda biraz tereddüt içerisinde kalır. Çünkü ayrıldığı hanımının ismi de, yeni âşık olduğu kızın ismi de "Anisat"tır. Şair önceleri eserinin başlığına "Anisat" ismini vermeyi düşünür. Ancak eserini ayrıldığı eşi "Anisat" için mi, yoksa yeni âşık olduğu "Anisat" için mi yazdığı konusunda, halk içinde tereddütlere ve dedikodulara sebep olacağının farkındadır. Yani şair aslında bu eserini yeni âşık olduğu Anisat adlı kız için yazmakta, fakat halk arasında bu eserini ayrıldığı ve bir türlü unutamadığı "Anisat" adlı hanımına yazmış gibisinden söylentilerin çıkmasından endişe duymaktadır. Bu yüzden de eserine başlığına "Anisat" değil de "Aktamak" ismini koyar:

Öltürme meni etgen antıma	*Bozdurma bana yeminimi*
Bılay cuvuk oltur katıma	*Şöyle yakın otur yanıma*
Anisat derge uyalğan eteme	*Anisat demeye utanıyorum*
Aktamak atadım atıña.[640]	*Aktamak koydum adına.*

Şair âşık olduğu "Anisat" adlı kıza ve eserinin başlığına neden başka bir isim değil de "Aktamak" ismini koymuştur? "Aktamak" kelimesi, Karaçay-Malkar Türkçesinde "ak boyunlu", "ak gerdanlı" ve "ak göğüslü" anlamına gelmektedir. Ayrıca bu kelime, boynu ile göğüs kısmı beyaz olan ağaç sansarına da verilen bir isimdir. Ancak günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde bu kelimeyle daha ziyade "fark edilecek derecede beyaz tenli güzel kadın" mânâsı kastedilmektedir.[641] Şairin âşık olduğu "Anisat" adlı kız da, yukarıda kelimenin sözlük anlamında tarif edildiği, fark edilecek derecede beyaz tenli ve uzun boyunlu çok güzel bir kızdır:

---

[639] **Aktamak** …, s. 12; bkz. **120 numaralı metin.**
[640] **Aktamak** …, s. 12; bkz. **120 numaralı metin.**
[641] J.M. Guzelanı, **Karaçay-Malkar Tilni Angılatma Sözlügü**, C. 1, Nalçik, 1996, s. 104.

Kökden cavum cavmaydı	*Gökten yağmur yağmıyor*
Bu cer cavumnu cutmayın	*Bu toprak yağmuru yutmadan*
Meni duniyam ketib kalırmı	*Şu dünyadan geçip gider miyim*
Ol ak boynuñdan bir tutmayın.[642]	*O ak boynunu bir kez okşamadan.*

İsmail Semen şiirleriyle aşkını ilân ederek artık ciddi bir şekilde Anisat'a talip olduğunu belli ettikten sonra, kız tarafının nabzını ölçmek maksadıyla, kızın ailesine gayrı resmi olarak elçiler göndermeye başlar. Fakat elçiler işi beceremezler. Kızın ailesi şaire karşı pek müspet bakmamaktadır. Şairi çekemeyen düşmanları onunla ilgili olumsuz şeyler söyleyerek kızın ailesini şaire karşı doldurmuşlardır. Bunun üzerine şair de, işi beceremeyen elçilere sitemde bulunur:

Belimde altın kamam bar	*Belimde altın kamam var*
Meni cırğa usta anam bar	*Türküye usta anam var*
Ejivçülerim eki egeçim	*Eşlik eden iki kız kardeşim*
Bacaralmaydı keleçim	*İşi beceremiyor elçilerim*
Mahar tavda Toğay çat	*Mahar dağında Toğay yaylası*
Meni toru cılkım otlasın	*Benim doru yılkım otlasın*
Kesim kesine bir tiyişginçi	*Elim eline değinceye kadar*
Keleçi cürüv tohtasın.[643]	*Elçiler artık gidip gelmesin.*

Şair bundan sonra kız evine elçiler göndermeyi bırakır ve bu görevi bizzat kendisi şiirleriyle yapmaya karar verir. Şair şiirlerinde, kızın da kendisinde gönlü olduğunu fakat bunu açıkça belirtmekten çekindiğini ifade etmekte, aslında kızın kardeşi ile annesinin şairi beğendiklerini ve kızlarına münasip gördüklerini, fakat kızın babası bu işe pek sıcak bakmadığından dolayı ellerinden bir şey gelmediğini söylemektedir.

Şair bir gün, bütün cesaretini toplayarak, bir bahaneyle kızın evine gider. Avluda kızın annesiyle karşılaşır. Şair ile kızın annesi orada biraz sohbet ederler. Kızın annesi şairi beğendiğini ve kızına münasip gördüğünü ima eder. Kızın annesinden bu mesajı alan şair çok mutlu olur. Ancak kızın babasının menfî yaklaşımından dolayı sevinci biraz buruktur:

---

[642] **Aktamak** …, s. 13; bkz. **120 numaralı metin.**
[643] **Aktamak** …, s. 15; bkz. **120 numaralı metin.**

Seni süygenli bolğanma	*Senin aşkından oldu*
Sav sanlarımdan ırahın	*Sağlıklı bedenim hasta*
Anañ Sırmağa ayıb salmayma	*Annen Sırma'yı ayıplamıyorum*
Atañı bolsun günahım.[644]	*Vebali babanın boynuna.*

Aradan epeyce bir zaman geçer. Şairin kıza âşık olduğu günden itibaren bir yıl olmuştur. Şiirlerinde kızın babasına yönelik övgü dolu sözler söylese de, şaire karşı kızın babasının tutumu bir türlü değişmez. Şair üzgündür ama umudunu kaybetmez ve aşkından hiç vazgeçmez. Şair bundan sonra âşık olduğu kıza ithafen başladığı "Aktamak" adlı eserine **"fayton"** unsurunu ekleyerek esere yeni bir boyut kazandırır. Şair sevdiği kızı hayalinde yarattığı fayton arabasıyla türlü türlü diyarlara götürüp gezdirmeye başlar. Şairin asıl amacı aşkını bütün dünyaya duyurmaktır:

Min Aktamağım faytoñña	*Bin Aktamağım faytona*
Biz cer-suv körüb kaytırğa	*Biz diyar diyar gezelim*
Bu üç özeni kuvanç haparın	*Şu Karaçay'daki aşk hikâyesini*
Kıyır ellege da aytırğa.[645]	*Uzak diyarlarda da söyleyelim.*

Şairin hayalinde yarattığı bu fayton adeta onun bir umut gemisidir. Şair nereyi hayal etmekteyse fayton da oraya gitmektedir. Şair sevgilisini önce Karaçay köylerinde gezdirir. Oradan Malkar ve Kabardey bölgesine geçerler. Ancak şair bununla yetinmez ve sırasıyla; Dağıstan, Gürcistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Semerkand, Tacikistan, Çin ve Hindistan'ı gezerler. Oradan da Arabistan'a doğru yol alırlar. Önce İran, Basra körfezi ve oradan da Mekke'ye gelirler. Şair Mekke'de Kâbe'nin etrafında gezen melekler ile sevgilisini kıyaslamaktadır:

Mekkâda miñ miñ mölekle	*Mekke'de binlerce melekler*
Uçub cürüydüle havada	*Uçup geziyorlar havada*
Ariuvluk bla seññe cetallık	*Güzellikte sana erişecek*
Biri da cokdu alada.[646]	*Bir tane bile yok aralarında.*

Şairin hayalinde yarattığı bu dünya seyahati, Mekke'den Tahran'a, buradan Erivan'a, oradan da Karaçay'a dönmeleriyle son bulur. Şairin artık dayanacak gücü

[644] **Aktamak** …, s. 16; bkz. **120 numaralı metin.**
[645] **Aktamak** …, s. 17; bkz. **120 numaralı metin.**
[646] **Aktamak** …, s. 19; bkz. **120 numaralı metin.**

kalmamıştır. Sevdiğine bir an önce kavuşmak, onunla aile kurmayı istemektedir. Şair meşhur faytonuyla sevgilisini alıp kaçırmak için şöyle seslenir:

Min Aktamağım faytoñña	*Bin Aktamağım faytona*
Tulpar Kasım da boluşur	*Pehlivan Kasım da yardımcı olur*
Talpığan cürek tilegin tabsa	*Çarpan yürek muradına ererse*
Kaynağan kayğı soruşur.[647]	*Kaynayan kaygılar da huzur bulur.*

Bunu müteakiben kısa bir süre sonra şair arkadaşlarının da yardımıyla sevdiği kızı kaçırarak kendi evine getirir. Ancak aynı gün kızın ailesi ve akrabaları toplanarak gelip kızı şairin evinden alıp geri götürürler. Şair bu duruma çok üzülür. Fakat geri durmaz fırsat kollayarak kızı ikinci kez kaçırıp evine getirir. Kız bu sefer kendi isteğiyle kaçtığını bildirince ailesi onu almaya gelmez. Babası onun için artık benim öyle bir kızım yok mesajını gönderir. Şair böylece muradına erer, sevdiği kız ile evlenir. Evlilikleri yirmi yıl sürer. Şair ile Aktamak mutlu bir evlilik hayatı geçirirler. Şairin hanımı 1938 yılında vefat eder. Aktamak'ın bu zamansız ölümü şairi derinden etkiler. Şair hanımının vefatına çok üzülür. Şair eserini şöyle tamamlar:

Sen ölüb ketdiñ, men kalıb ketdim	*Sen ölüp gittin, ben kaldım*
Caşarık tülme kün körüb	*Yaşayamam artık gün görüp*
Bügünden arı carlı İsmail	*Bugünden sonra zavallı İsmail*
Basdırılmağan sav ölük	*Gömülmeyen, yaşayan bir ölü*
Men Aktamaknı tanığanımda	*Ben Aktamağı tanıdığımda*
Otuz cılım da cetmeyin	*Yaşım otuza gelmedi*
Toksan cılımda kelgenimde da	*Doksan yaşımda da*
Süymeklik derti ketmeyin.[648]	*Ona olan aşkım bitmedi.*

İsmail Semen'in ana teması "aşk" olan "Aktamak" adlı eserinde, şairin sevgilisine olan büyük aşkının yansıtılmasıyla birlikte Karaçay-Malkar Türklerinin kültüründe kadına bakış açısıyla ilgili pek çok unsur ortaya konmaktadır. Şair eserinde toplumda iyi, güzel ve takdir edilen kadının özelliklerini ve bir kadından beklenilen davranışları Aktamak'ın şahsında anlatmaktadır. Eserde özellikle kız isteme, kız kaçırma, evlilik, düğün gibi konulardaki âdet ve geleneklere fazlaca yer verilmektedir.

---

[647] **Aktamak** …, s. 20; bkz. **120 numaralı metin.**
[648] **Aktamak** …, s. 22; bkz. **120 numaralı metin.**

Bunun dışında, Karaçay-Malkar Türklerinin sosyal yapısı, ekonomik yaşantısı ve temel geçim kaynakları hakkında bazı bilgiler dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak, İsmail Semen'in beşerî aşkı konu aldığı "Aktamak" adlı eseri aynı zamanda Karaçay-Malkar Türklerinin kültürün, inançlarını, coğrafyasını yansıtmaktadır. Bu anlamda, İsmail Semen'in "Aktamak" adlı eseri için pek çok yönüyle Karaçay-Malkar Türklerini yansıtan bir aynadır demek mümkündür.[649]

IV. 2. 2. 4. Kâzim Möçü'nün Beşerî Aşkı Konu Alan Şiirleri

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinin en önemli temsilcilerinden birisi olarak kabul edilen Kâzim Möçü'nün eserlerinin büyük bir kısmı genel olarak dinî, ahlâkî ve sosyal içeriklidir. Bununla birlikte şairin bilhassa gençlik yıllarında, sayıca az ve kısa olsa da, beşerî aşkı konu alan şiirlerine de rastlanmaktadır. 1890 yılında kaleme alınan bu şiirler şairin otuzlu yaşlarına denk gelmektedir. Şairin eserlerinden bu dönemde yaşadığı köyünde, aynı mahallede, komşusu olduğu bir kıza âşık olduğu anlaşılmaktadır. Şairin **"Saññа Kayık bla Barırğa"** (Sana Kayıkla Gelmeyi) adlı şiirinde uzaktan, gizli ve platonik bir aşk duygusu içerisinde olduğu yansıtılmaktadır:

Saññа kayık bla barırğa	*Sana kayıkla gelmeyi*
Umut etgenem, kayığım	*Ümit etmiştim, kayığım*
Tübü başına burulup	*Alabora oldu, devrildi*
Men cartı columda kaldım	*Ben yarı yolda kaldım*
Meni önümü eşitmeyse	*Benim sesimi duymuyorsun*
Atıñı ayta colğa çıksam	*Adını söyleyerek yola çıksam*
Calan kaya zıñırdavun	*Çıplak kayalıktaki yankısını*
Eşteme, seni çakırsam.[650]	*Duyuyorum, seni çağırsam.*

"Honşubuz" (Komşuyuz) adlı şiirinde şairin âşık olduğu kızın babası ile kardeşinin, şaire karşı olumsuz bir tutum içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Şair sevdiği kızın evinin, cennet kapısının günahkârlara kapalı olması gibi, kendisine kapalı olduğunu söylemektedir:

---

[649] **"Karaçay-Malkar Halkının Aynası …", Karadeniz Araştırmaları** …, s. 120.
[650] Kâzim, **Saylama Çığarmaları**, (Hazırlayan: Abdullah Begiyulu), Nalçik, 2009, s. 12; bkz. **121 numaralı metin.**

Atañ bla karındaşıñ	*Baban ile kardeşin*
Arabıznı keñ etdile	*Aramızı açtılar*
Men saññа carsıy turğanlı	*Ben sana dertleneli*
Enişge köb suvla ketdile	*Aşağıdan çok sular aktı*
Üyüñü eşigi maññа	*Evinin kapısı bana*
Açılırık bolmaz alay	*Açılmayacaktır, aynı*
Günahlılağa cannetni	*Günahkârlara cennetin*
Eşigi açılmağanlay.[651]	*Kapısının kapanması gibi.*

"Arbazıña Karay Ozama" (Avlunuza Bakarak Geçiyorum) adlı şiirinde, şair her gün şafak vakti odun kesmek için ormana giderken sevdiği kızın evinin yanından geçerken kızın ağlama sesini duyduğunu söylemektedir. Kızın babası ile kardeşi yüzünden ayrı düşen bu iki gencin durumuna sadece insanlar değil, dağlar, taşlar bile hüzünlenmektedir:

Arbazıña karay ozama	*Avlunuza bakarak geçiyorum*
Otunñña bara tañ alada	*Oduna giderken şafak vakti*
Seni cılağan tavuşuñu	*Senin ağlama sesini*
Eşiteme men kayalada	*Duyuyorum ben kayalıklarda*
Adamla uğay, kayala da	*Değil insanlar, kayalıklar da*
Cazıksınalla ekibizge	*Acıyorlar ikimize*
Seni atañ bla karındaşıñ	*Baban ile kardeşin*
Bir da erimeydile bizge.[652]	*Hiç acımıyorlar bize.*

Kâzim Möçü aynı zamanda yaşadığı köyün demirci ustasıdır. Bir gün sevdiği kızın babası şairin demirci dükkânına gelir. Atına köstek yaptırır. Fakat şairle hiç konuşmaz. Şair köstеği örste döverken adeta yüreği de dağlanmaktadır. Ancak şair **"Atañ Keldi Gürbecige"** (Baban Geldi Demirci Dükkanına) adlı şiirinde "seviyorum köstek yarasını" derken herhalde aşk acısından duyduğu hazzı ifade etmektedir:

Atañ keldi da gürbecige	*Baban geldi de demirci dükkanına*
Atına kişen işletdi	*Atına köstek yaptırdı*
Anı birgesine üyüne	*Onunla birlikte evine*
Meni cüregimi da eltdi	*Benim yüreğimi de götürdü*

[651] **Saylama Çığarmaları** …, s. 13; bkz. **122 numaralı metin.**
[652] **Saylama Çığarmaları** …, s. 14; bkz. **123 numaralı metin.**

Süyeme kişenni carasın	*Seviyorum köstek yarasını*
Cüregim da üyüñde kalsın	*Yüreğim de evinde kalsın*
Atañ emilik atın tıyar	*Baban vahşi atını ehlileştirir*
Seni va ne hazna tıyalsın.[653]	*Ya seni elinde nasıl tutsun.*

"Allah Bizge Süymeklik Cazdı" (Allah Bize Aşkı Yazdı) adlı şiirinde şair bu sefer, birbirini seven iki gencin kaderinin Allah tarafından yazılmasına rağmen insanların buna engel olmasına karşı duyduğu isyânını dile getirmektedir:

Allah bizge süymeklik cazdı	*Allah bize aşkı yazdı*
Adamla sıyıralla anı	*İnsanlar bizden alıyor onu*
Kökdegi Allahdan küçlümüdü	*Gökteki Allah'tan güçlü mü*
Cerdegi adamnı aythanı	*Yerdeki insanın sözü*
Allah bizge nasıp buyurdu	*Allah bize kısmet buyurdu*
Adamala unamayla anı	*İnsanlar kabul etmiyor bunu*
Biz alay tileybiz tabınıp	*Biz öyle diliyoruz tapınarak*
Nek bolmaydı Allahnı aythanı?[654]	*Neden olmuyor Allah'ın buyruğu?*

"Culduzlağa Karayma" (Yıldızları Seyrediyorum) adlı eserinde şair aşkı yüzünden orucu, namazı bıraktığını, sadece aşkını zikrederek, "Mecnûn" misali aklını kaybettiğini söylemektedir. Şair kızın babasından merhamet beklemenin fayda etmeyeceğini, kendi babasının başlık parası verecek kadar zengin olmadığını ve umutların tükendiğini ifade etmektedir:

Teli bolub culduzlağa karayma	*Mecnûn halde yıldızları seyrediyorum*
Otuz cılda akılımı kurutub	*Otuz yaşımda aklımı kaybettim*
Caññız seni zikir etib aytama	*Dilimde yalnız seni zikrediyorum*
Orazamı, namazımı unutub	*Orucumu, namazımı terk ettim*
Küysüz bolub aylaññandan ne fayda	*Merhamet beklemekten ne fayda*
Atañ seni maññа berir halı cok	*Babanın seni bana verir hâli yok*
Kalın berib, bizge colnu açarğa	*Başlık parası verip, yolumuzu açacak*
Meni carlı atamı da malı cok.[655]	*Benim fakir babamın da malı yok.*

"Kara Kaşıñ, Kara Közüñ" (Kara Kaşın, Kara Gözün) adlı şiirinde, şair âşık olduğu kıza seslenerek kendisine kaçıp kaçmayacağını sormaktadır? Kızın babası ve

---

[653] **Saylama Çığarmaları** …, s. 15; bkz. **124 numaralı metin.**
[654] **Saylama Çığarmaları** …, s. 16; bkz. **125 numaralı metin.**
[655] **Saylama Çığarmaları** …, s. 17; bkz. **126 numaralı metin.**

kardeşinin şaire karşı olumsuz tutumları sebebiyle artık yapılacak başka bir şey kalmamıştır:

Kara kaşıñ, kara közüñ Bal-şekerden tatlı sözüñ Saklap tursam seni, tözüp Kelirmise maña özüñ? [656]	*Kara kaşın, kara gözün* *Baldan, şekerden tatlı sözün* *Bekleyip dursam seni sabırla* *Gelir misin bana kendin?*

Şairin bu çağrısına sevdiği kız herhalde olumsuz cevap vermiş olmalıdır ki, şair **"Kılıç Cara Sav Bolsa da"** (Kılıç Yarası İyileşse de) adlı eserinde, kalbinin ağır yara aldığından dem vurmaktadır. Şair eserinde kılıcın kestiği yaranın iyileşebileceğini ama aşk yarasının asla iyileşemeyeğini ifade söylemektedir:

Tav başında tav bolmaz Caññız terek bav bolmaz Kılıç cara sav bolsa da Süymeklik cara sav bolmaz.[657]	*Dağ üstüne dağ olmaz* *Tek ağaçtan ahır olmaz* *Kılıç yarası iyileşse de* *Aşk yarası iyileşmez.*

[656] **Saylama Çığarmaları** …, s. 21; bkz. **127 numaralı metin.**
[657] **Saylama Çığarmaları** …, s. 25; bkz. **128 numaralı metin.**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

1. Karaçaynı Kadav Taşı

Teyribiz savğağa bergen
Halkımı nasıbın körgen
Karçanı cıyının körgen
Babalarıma kuçak kergen
Balalarıma bağa bergen
Karaçaynı Kadav taşı
Etegiñe tiyse başı
Küçük senden küç aladı
Alğanın cırğa saladı.[658]

Karaçay'ın Temel Taşı

Tanrımızdan hediye gelen
Halkımın kısmetini veren
Karça'nın halkını gözeten
Atalarıma kucak açan
Çocuklarıma değer veren
Karaçay'ın temel taşı
Eteğine eğilip değse başı
Küçük senden güç alır
Aldığını şiirlerine koyar.

2. Hici

Kayağa mindim da hici dedile
Biyçem öldü da hucu dedile
Allıma çıkdı bir ashak cuğutur
Sakatha tiyme Teyri suvutur

Men tohtamadım atdım ashaknı
Uşkoğum çarlab ciltinle çakdı
Kaçdı da sürdüm bir bekge bardı
Alaydan da tas bolub kaldı

Kolumda uşkoğum bir nöger kibik
Beklenib kaldım Biynöger kibik
Bir canım hava, üç canım kaya
Canım kolumda, ayağım taya

Meni izlegenle, tabar muratlı
Uşkok atdıla, men da ata turdum
Ekinçi ertenbla meni tabdıla
Manslanı iydile hicini tağıb
Olturdum añña tavkellik tabıb

Sırık

Dağa çıktım sırık dediler
Eşim öldü avare dediler
Karşıma çıktı bir aksak geyik
Sakata dokunma Tanrı lânetler

Ben durmadım vurdum aksağı
Tüfeğim patladı, kıvılcımlar çaktı
Kaçtı, takip ettim, dar bir yere vardı
Oradan da kayboluverdi

Elimde tüfeğim bir arkadaş gibi
Mahsur kaldım Biynöger gibi
Bir tarafım boşluk, üç tarafım kayalık
Canım elimde, ayağım kayar gibi

Beni arayanlar, bulmak umuduyla
Tüfek attılar, ben de attım sürekli
İkinci günür sabahı beni buldular
Urganları gönderdiler sırığa bağlayıp
Oturdum ona cesaret bulup kendimde

---

[658] Aznavur Gürüklanı, "Anı Nazmuları Halkıbıznı Süyerge Üyretedile", **Mingi Tav Jurnal**, No: 4 (140), Nalçik, 2008, s. 107.

Tartılıb çıkdım kaya başına	*Çektiler, çıktım dağın başına*
Kadalıb mansha kutulğanımda	*Tutunup urgana, kurtulduğumda*
Alay bolğanem çabarlay çarsda.[659]	*Öyle olmuştum, koşar gibi yarışta.*

3. Endi Uvçuluk Kalsın	***Artık Avcılık Dursun***
Uvğa bardım da, barğanım kibik	*Ava gittim de, gittiğim gibi*
Kurulay kaytıb keldim	*Eli boş geri döndüm*
Eşitgen zatımı, körgen zatımı	*Duyduğum, gördüğüm şeyleri*
Üyge aytıb keldim	*Evdekilere söyleyip geldim*
Kart cuğuturnu ışañña sala	*Yaşlı dağ keçisine nişan alıp*
Sampaldan tartdım	*Tetiği çektim*
Ol atılmadı, sora bir tavuş	*Patlamadı, sonra bir ses*
Maññа bılay aytdı	*Bana şöyle dedi*
Kaltur endi koy, uvnu artı	*Kaltur artık bırak, avın sonu*
Kuvdu, urunu artı kuru	*Yoktur, kuyunun dibi kuru*
Adam cok, can cok, Apsatı	*İnsan yok, canlı yok, Apsatı'nın*
Kesi söleşdi bolur	*Kendisi konuştu herhalde*
Apsatı senden korathan malım	*Apsatı senden eksilttiğim hayvan*
Miñ çaklı kiyik	*Bin kadar geyik*
Sıñar birin da öltürmegenme	*Tek birini bile öldürmedim*
Alanı, süyüb	*Onları isteyerek*
Ber razılık, bügünden sora	*Helal et, bugünden sonra*
Sen aythan bolsun	*Senin dediğin olsun*
Cuvab bolmadı	*Cevap gelmedi*
Aytdım kesime	*Dedim kendime*
Endi uvçuluk kalsın.[660]	*Artık avcılık dursun.*

4. Orusbiyları ~ Ekinçi Emina	***Orusbiy Aşireti ~ İkinci Veba Salgını***
Biz çıkğan edik tar Bashandan cer karay	*Biz çıkmıştık dar Bashan'dan, yurt arayarak*
Cürügen edik calğan duniyada kün sanay	*Yürümüştük yalan dünyada gün sayarak*
Çığa keldik, tar Bashandan üzülüb	*Çıkıp geldik, dar Bashandan ayrılarak*
Kirgen edik Şam Teberdige tizilib	*Girmiştik Şam Teberdi'ye dizilerek*

[659] Kaltur Semenlanı, **Kaltur**, Hazırlayan: Azret Semenlanı, Karaçayevsk, 2003, s. 6.
[660] **Kaltur**…, s. 46.

Biz umut etdik Ullu Teberdide caşarğa
Bizge buyurulmadı
Muhunu budayından aşarğa

Biz ümit ettik Büyük Teberdi'de yaşamayı
Bize nasip değilmiş
Muhu'nun buğdayından yemeye

Kan cavğandı Muhunu başı çatlağa
Kimle minerle Meker tamğalı atlağa

Felâket gelmiş Muhu tepesindeki yaylaya
Kimler biner Meker damgalı atlara

Bizni haparıbıznı, oy, kimle barıb aytırla
Ullu Bashanda nığış saklağan kartlağa

Bizim hikâyemizi, ey, kimler gidip anlatır
Büyük Bashan'da köşe başında oturan yaşlılara

Şeyit ölükleni, cuvmay, salalla kabırğa
Eminadan kaçhanlanı sanaydıla gâvurğa

Şehit bedenleri, yıkamadan gömüyorlar mezara
Vebadan kaçanları sayıyorlar gâvura

Kelemetni kızı bolur ariuv Uba-Biyçe
Ol iynekleni savub, çeget tüzge kıstadı

Kelemet'in kızı vardır güzel Uba-Biyçe
O inekleri sağıp, orman içine gönderdi

İyneklerim ertden çıkdan kelginçi
Tohanabız cılan cırmaz hans boldu
Eki ilâçinim duniyadan tas boldu

İneklerim sabah çiyi gelmeden
Konağımız yılan gidemez şekilde ot bağladı
İki lâçinim dünyadan kayboldu

Orusbiy ullu cigit Elmırza öldü ese
Mayorlanı, Tav-Artına eltib kim satar

Orusbiy oğlu yiğit Elmırza öldüyse
Bahadırları, Svanlara götürüp kim satar

Süygen balam gitçe Alhaz öldü ese
Altınlını sılab sıypab, kim atar
Sarı sadağın kökge aylandırıb, kim tutar

Sevdiğim yavrum küçük Alhaz öldüyse
Altın tüfeği okşayarak kim atar
Sarı yayını göğe çevirip kim tutar

Teberdige köpür saldım da, suv eltdi
Biyağı emina Teberdini kuv etdi

Teberdi'ye köprü yaptım da, sel götürdü
Yine veba çıkıp Şam Teberdi'yi yok etti

Tavlada bolalla eminanı colları
Köb dariy bermeseñ
Ölüknü cuvmaydı bizni afendini kolları

Dağlarda oluyor vebanın yolları
Fazladan ipek kumaşı vermezsen
Ölüyü yıkamıyor bizim imamın elleri

Meker tamğalı kıññırboyun acirle
Minilmey, tutulmay, boş kaldıla

Meker damgalı, iyi cins aygırlar
Binilmeden, başı boş kaldılar

Ullu Teberdini cıltırathan
Caş katınla tul kaldıla

Büyük Teberdi'yi aydınlatan
Genç kadınlar dul kaldılar

Terek kesdim da Teberdide, suv eltdi
Abadanla, şıyıhnı allıbızğa salıb
Kıbılağa aylanıb, duva etdik

Ağaç kestim de Teberdide, ırmak götürdü
Büyüklerimiz, mollayı önümüze koyup
Kıbleye dönüp dua ettik

Mañıray kaldı azgek tolu köb koyubuz	*Meleyerek kaldı çok sayıda cılız koyunumuz*
Bashanda etile bolur	*Bashan'da yapılıyordur*
Ullu kuvançıbız, toyubuz	*Büyük eğlencemiz, düğünümüz*
Haparıbız cürüydü şaytan bla, cin bla	*Hikayemiz anlatılıyor, şeytanla, cinle*
Sımayılnı katını obur Cannethan	*İsmail'in karısı üfürükçü Cannethan*
Eminanı Bashañña koymadı hıynı bla, cek bla	*Vebayı Bashan'a sokmadı büyüyle, cinle*
Bizni bu haparıbıznı eşitse, kelir edi	*Bizim bu hikâyemizi işitseydi gelirdi*
Çöppelevnü anası Davlethan	*Çöpellev'in annesi Davhethan*
Bulut bla, kök bla	*Bulut ile gökyüzünden*
Keç çığadı Gitçe Kolnu çolpanı	*Geç çıkıyor Gitçe-Kol vadisinde sabah yıldızı*
Bashannı tavların küsey öldü	*Bashan'ın dağlarına hasret kalarak öldü*
Atabiyni cigit tuvğan sopanı	*Atabiy'in yiğit doğan kahramanı*
Cer kazabız, kerki bla coññanlay	*Toprağı kazıyoruz, keserle yontarak*
Kuldoz ulu caññız Mirzamek ölgenley	*Kuldoz'un tek oğlu Mirzamek ölünce*
Gıdı içinde maral, kiyik boş kaldı	*Ormandaki marallar, geyikler serbest kaldı*
Kelinleribiz eşikge çığarğa uyalıb	*Gelinlerimiz helâya gitmekten utanıp*
Betlerine kara cabuvla tartalla	*Yüzlerine kara örtüler çekiyorlar*
Kişi kalmaz, eminadan ölmeyin	*Kimse kalmaz, vebadan ölmeden*
Namıs deb bir küçlü zat çıkğandı da	*Şeref diye bir güçlü şey çıkmış da*
Caşlarıbız ölelle, katınların körmeyin	*Gençlerimiz ölüyor, karılarını görmeden*
Tögerekge karaybız da	*Etrafa bakıyoruz da*
Tavla bolmasa, cuk körmeybiz	*Dağlardan başka, bir şey görmüyoruz*
Tarığırğa kişi cokdu da ne eterge bilmeybiz	*Dertlenecek kimse yok, ne yapsak bilmiyoruz.*
Emina bolmasa, başha avruvdan ölmeybiz.[661]	*Veba olmasa, başka hastalıktan ölmüyoruz.*

[661] M.O. Akbaylanı; H.B. Bayramuklanı, N.M. Kagıylanı, **Karaçay Poeziyanı Antologiyası**, Stavropol, 1965, s. 62-63.

5. Allahğa Mahtav | ***Allah'a Övgü***

Mahtav bolsun bir Allahğa bu kelâm! Fayğambarğa bolsun salavat-salam!	*Övgü olsun bir Allah'a bu kelâm!* *Peygambere olsun salavat-selâm*
Sora bolsun ashabına, alina! Andan sora Musliymannı barına!	*Sonra olsun ashabına, âline!* *Ondan sonra Müslümanların hepsine!*
Ay, mukmin ay, tıñıla bu sözlege Cılamukla kelir, eşitseñ, közlege	*Ey, mümin ey, kulak ver bu sözlere* *Gözyaşları gelir, işitsen, gözlere*
Aldatmay tur kesiñi duniya malğa Işanmay tur kelip kallık acalğa	*Aldatma kendini dünya malına* *Güvenme, geliverecek ecele*
Amal et, erkinlik koldan ketginçi Kayğıñı kör, acal saññа cetginçi	*Çare bul, gücün elinden gitmeden* *Başının çaresine bak ecel sana gelmeden*
Uzun tutma bu duniyada amalnı Unutmay tur saññа kellik acalnı	*Uzun tutma bu dünyada ameli* *Unutma sana gelecek eceli*
Köb cıyma bu duniyanı kir malından Saññа aytama ölmeklikni halından	*Çok toplama bu dünyanın pis malından* *Sana söylüyorum ölümün halinden*
Ölür avruv tiyip, alay catarsa Bir zamanda, uyanıp, közüñü açarsa	*Ölüm hastalığı gelir, öyle yatarsın* *Bir zaman sonra uyanıp gözünü açarsın*
Karğanırsa, koymay namaz kılırğa Mülküñü berip, başıñı culurğa	*Lânetlenirsin, bırakmadan namaz kılmaya* *Servetini verip, başını kurtarmaya*
Etgenleriñ tüşe başlar esiñe Korkuv kelir ol zamanda kesiñe	*Ettiklerin gelmeye başlar aklına* *Korku gelir o zamanda sana*
Kabıl bolmaz ol zamanda sözleriñ Bu duniyağa karay keter közleriñ	*Kabul olmaz o zamanda sözlerin* *Bu dünyaya bakarak gider gözlerin*
Azırayıl alır seni canıñı Olsağatdan tüzetirle sanıñı	*Azrâil alır senin canını* *O anda düzeltirler bedenini*
Mollala kaññağa salıp cuvarla Eki katı ak bla da çulğarla	*Mollalar teneşire koyup yıkarlar* *İki kat kefenle de sararlar*
Cansız atha salıp, colğa çığarla Ahlularıñ seni ızıñdan cılarla	*Salacağa koyup yola çıkarlar* *Akrabaların senin arkadan ağlarlar*
Camağatıñ saññа namaz kılırla Eltip seni tar kabırğa salırla	*Cemaatin sana namaz kılar* *Götürüp seni dar mezara koyar*

Terk kuyarla üsüñe anda topurak
Can kirir da, kobarsa sen korkarak

Hemen dökerler üstüne orada toprak
Can gelir de, kalkarsın sen korkarak

Ol zamanda bilirse ölgeniñi
Körürse tar kabırğa kirgeniñi

O zaman anlarsın öldüğünü
Görürsün dar mezara girdiğini

Kulak salırsa anda kelâmlağa
"Savman!" deb kıçırırsa adamlağa

Kulak verirsin orada konuşulanlara
"Sağım!" diye bağırırsın adamlara

Bir adam da eşitmez anda sözüñü
Körürse kabırda cañňız özüñü

Hiç kimse duymaz orada sözünü
Görürsün mezarda yalnız kendini

Adamla da, kömüp, kaytıp keterle
Mıçımayın Munkir, Nakir ceterle

İnsanlar da, gömüp, dönüp giderler
Gecikmeden Münker, Nekir gelirler

Allah, fayğambardan suval eterle
Ullu gitçe koymay, alay tinterle

Allah, peygamber hakkında sual ederler
Büyük, küçük bırakmadan, öyle araştırırlar

Aşhı bolsañ, seni ariuv körürle
Biri sorup, biri cuvap berirle

İyi olursan, seni iyi görürler
Biri sorup, biri cevap verir

Bek surarla: "Aytçı!" deb namazıñdan
Hayuvanla cılarla avazıñdan

Israrla sorarlar: "Söyle!" diye namazdan
Hayvanlar ağlarlar sesinden

Munkir ursa seni kökge mindirir
Nakir ursa seni cerge siñdirir

Münker vursa seni göğe çıkarır
Nekir vursa seni yere batırır

Munkirni avzundan otla çaçılır
Kabırğa cahanim eşik açılır

Münker'in ağzından ateşler saçılır
Mezara cehennem kapısı açılır

Kabır kısar, küçlü tarlık cetdirir
Cikleriñi bir birinden ötdürür

Kabir sıkar, pek darlık getirir
Eklemlerini birbirine geçirir

Okusañ Kuran anda nöger bolur
Namaz kılsañ, kabırıñ nürden tolur

Okusan Kur'an orada arkadaş olur
Namaz kılsan, mezarın nurla dolar

Tamam etseñ hac, oraza, zekâtnı
Kuvanıp tabarsa anda har zatnı

Yerine getirirsen hac, oruç, zekâtı
Sevinerek bulursun orada her şeyi

Munkir, Nakir tınç suvallar eterle
Cubata, cuklatıp, berip keterle

Münker, Nekir kolay sualler sorarlar
Oyalayıp, uyutup, birden giderler

Sen mahşarğa deri anda kalırdan
Kobar ol kün har adam da kabırdan

Sen mahşere kadar orada kalırsın
Kalkar o gün herkes mezardan

Sañña ol künnü hallarından aytayım Mahşar halnı tavruhuna kaytayım	*Sana o günün hallerini söyleyeyim* *Mahşer halinin hikâyesine döneyim*
Kobarsa kabırdan, sur üfgürülüp Kalırsa ol cerde miñ cıl tirilip	*Kalkarsın kabirden sur üflenip* *Kalırsın o yerde bin yıl dirilip*
Kobarsa kabırdan kesiñ calanlay Mahşar künde sen cürürse cayavlay	*Kalkarsın kabirden kendin tek başına* *Mahşer gününde sen yürürsün yayan*
Korkğandan, anda közüñü kakmazsa Bir söz söleşirge izmi tapmazsa	*Korkudan orada gözünü kırpmazsın* *Bir kelime etmeye cevaz bulamazsın*
Tuzça bolur ol kün anda erivüñ Tabalmazsa kirirge bir serivün	*Tuz gibi olur o gün orada erimen* *Bulamazsın girmeye bir serin yer*
Cuvukğa ener kün da, bir atım kadar Tabalmazsa ol kün kutulur madar	*Yakına iner güneş de bir adım kadar* *Bulamazsın o gün kurtulmaya bir çare*
Kün issiden ol kün miyisiñ kaynar Açıvuñdan ol kün cüregiñ canar	*Aşırı sıcaktan o gün beynin kaynar* *Acıdan o gün yüreğin yanar*
Cüklerse ol kün arkaña adamıñı Bilalmazsa ol kün bolluk halıñı	*Yüklenirsin o gün sırtına akrabanı* *Bilemezsin o gün olacak halini*
Batarsa beliñe deri tereññe Başha sağış kelmez anda kölüñe	*Batarsın beline kadar derine* *Başka şey gelmez orada aklına*
Kayğı alır ol kün seni başıñı Tanımazsa, körseñ, kesi caşıñı	*Üzüntü kaplar o gün senin başını* *Tanımazsın görsen kendi evlâdını*
Elgenirse ol kün etgen hatañdan Öñelerse ol kün körgen atañdan	*İrkilirsin o gün işlediğin günâhtan* *Kaçarsın o gün gördüğün babandan*
Eki cıyırma bla on suvalğa barırsa Cuvap bermegende, miñ cıl kalırsa	*Elli soruyla sorgulanırsın* *Cevap veremediğinde bin yıl kalırsın*
Cuvap bergeniñley, ceñil öterse Andan sora sen hıysapha ceterse	*Cevap verdiğinde hemen geçersin* *Ondan sonra sen hesabını verirsin*
Barırsa hıysapha, aman kıynalıp Turursan Allahnı allında uyalıp	*Gidersin hesap vermeye zorlanıp* *Durursun Allah'ın karşısında utanıp*
Kararla, defteriñi sañña berip Cılarsan, içindegilerin körüp	*Bakarlar, defterini sana verip* *Ağlarsın içindekileri görüp*

Allah saññа hıysap eter sağatha
Sanlarıñı söleşdirir şağatha

Barırsa anda sıyratha terk sürülüp
Keterse sıyratdan enişge ürülüp

Emerle cılanla, üsüñe cıyılıp
Canarsa cahanimde cıyırılıp

Şaytan bla seni birge baylarla
Etiñi cahanim itle çaynarla

Cılarsa ol kün suv berigiz deb maññа!
Canşay tur deb, cuvap eterle saññа

Süye bolsañ cahanimge barmazğa
Küreş ibilisge boyun salmazğa

Duniya bla nafs aythaññа aylanma
Cahanimde şaytan bla baylanma

Nek almaysa bu sözleni esiñe
Neçik cazık etalmaysa kesiñe?

Karındaşım, bu sözleni ariuv al
Kitap aythan har bir sözge boyun sal

Ahşılık etseñ, duniyada bir berip
Kuvanırsan, ahıratda on körüp

Hayır et da, bu duniyada kullağa
Erkin bolursa cannetde hurlağa

Konak kelse seni üyüñe, ariuv kör
Az-köb bolsun, sadakanı biraz ber

Allah buyurğannı koymay etalsañ
Buyurmağan işlerinden ketalsañ

Cannetleni sıylıların alırsa
Cahanimden uzak bolup kalırsa

Ariuv bolsa har adamğa kılığıñ
Kabıl bolur seni etgen kulluğuñ

Allah sana hesap çıkarır o saate
Uzuvlarını konuşturur şahitliğe

Gidersin orada sırata hemen sürülüp
Gidersin sırattan aşağı yuvarlanıp

Emerler yılanlar, üstüne toplanıp
Yanarsın cehennemde büzülüp

Şeytan ile seni birlikte bağlarlar
Bedenini cehennem köpekleri çiğnerler

Ağlarsın o gün su verin diye bana!
Sayıklamaya devam et diye cevap verirler sana

İstiyorsan cehenneme gitmemeyi
Uğraş iblise boyun eğmemeyi

Dünya ile nefsin söylediğine bakma
Cehennemde şeytan ile bağlanma

Niçin almıyorsun bu sözleri kafana
Nasıl acımıyorsun kendine?

Kardeşim bu sözleri güzelce anla
Kitabın her bir sözüne kendini bağla

Sevap işlesen, dünyada bir verip
Sevinirsin, ahirette on alıp

Hayır et de, bu dünyada kullara
Muktedir olursun cennetteki hurilere

Misafir gelirse senin evine, değer ver
Az-çok da olsa biraz sadaka ver

Allah'ın buyruğunu eksiksiz yaparsan
Buyurmadığı işlerden kaçınırsan

Cennetlerin değerlisini alırsın
Cehennemden uzak kalırsın

Güzel olursa her insana davranışın
Kabul olur senin ettiğin kulluğun

Çomart bolsañ, nür cannetge kirirse Sıyratda kök caşnağanlay cürürse	*Cömert olursan, nur cennetine girersin Sıratta yıldırım gibi yürürsün*
Erinmeyin, camağatha cürüseñ Halk katında sıylıladan biri sen	*Üşenmeyip cemaatle hareket edersen Halk katında soylulardan biri olursun*
Bolsañ mında beş namaznı eterge sak Kıyamat kün bolur betiñ sütden ak	*Edersen burada beş vakit namaza dikkat Kıyamet günü olur yüzün sütten ak*
İncitmeseñ anañ bla atañı Allah keçer seni etgen hatañı	*İncitmezsen annen ile babanı Allah affeder senin ettiğin hatayı*
Duniyada ne süyseñ karındaşıña Ahıratda ol kellikdi başıña	*Dünyada ne istediysen kardeşine Ahirette o gelecek başına*
Öksüzge, fakırğa kelse cazığıñ Bek köb bolur seni ahırat azığıñ	*Öksüze, fakire olursa merhametin Pek çok olur senin ahirette yiyeceğin*
Ahşılanı ahşılığın unutma Saññа amanlık etgenlege dert tutma	*İyilerin iyiliğini unutma Sana kötülük yapanlara kin tutma*
Hayır berse halkğa avzuñ bla koluñ Tüz bolur ahıratda barlık coluñ	*İyilik etse halka ağzın ile elin Düzgün olur ahirette gidecek yolun*
Adamlağa, til cürütüp, söz salma Ahıratnı azabın satıp alma	*İnsanlara, söz götürüp getirme Ahiretin azabını satın alma*
Esiriklik etgen bolsañ ümmetge Ötalmazsa cahanimden cannetge	*Kibirlilik edersen ümmete Geçemezsin cehennemden cennete*
Teñleriñe etgen bolsañ zarlık Ahırında sınarıksa bek tarlık	*Arkadaşlarına edersen fesatlık Sonunda yaşarsın pek darlık*
Kızğanç bolsañ, aznı-köbnü sanarsa Kıyamat kün cahanimde canarsa	*Kıskanç olursan, azı-çoğu sayarsın Kıyamet günü cehennemde yanarsın*
Sak bol, adamnı ızından iş sögerse Ahşılıklarıñdan berip tölerse!	*Dikkat et, insanın arkasından gıybet edersin Sevaplarından verip ödersin*
Namaz kılsañ adamlağa közbavğa Alırsa Allahnı sen kesiñe cavğa	*Namaz kılarsan insanlara gösteriş için Edersin Allah'ı sen kendine düşman*
Calğan aytsañ, sen avzuña keltirip İyman tohtar senden keññe sekirip	*Yalan söylersen, sen ağzına alıp İman durur senden uzağa kaçıp*

Adam hakın alğan bolsañ sen, urlab Alır senden kıyamat kün on karlab	*Kul hakkını yersen çalarak* *Alır senden kıyamet günü ona katlanarak*
Bu duniyada etseñ şo bir artıklık Kelir saññа ahıratda cazıklık	*Bu dünyada yaparsan bir kötülük* *Gelir sana ahirette zavallılık*
Bu duniyada barsañ nafsıñ coluna Erkin etseñ ibilisni koluna	*Bu dünyada gidersen nefis yoluna* *İmkân verirsen iblisin eline*
Namaz kılma deb arsarsız buyurur Öle turub, iymanıñı sıyırır	*"Namaz kılma!" diye tereddütsüz buyurur* *Ölürken imanını götürür*
Aldar seni, duniyada küçün cayıb Eter saññа kıyamat kün bek ayıb	*Aldatır seni, dünyada gücünü yayıp* *Eder sana kıyamet günü pek ayıp*
Aytır ol kün ayıp etme, deb, maññа Ayıp tiyişlidi menden bek saññа!	*Söyler o gün ayıp etme, diye, bana* *Ayıp münasiptir benden çok sana*
Duniyada bay bolup, saññа barmadım Kuru vasvas bla seni aldadım	*Dünyada zengin olup, sana gitmedim* *Boş vesvese ile seni kandırdım*
Saldım seni kutulmazlık tuzakğa Kaçarıkma senden bügün uzakğa	*Düşürdüm seni kurtulmaz tuzağa* *Kaçacağım senden bugün uzağa*
Nek korkmaysa, bu işleni köre-bile Nek turasa duniyada oynay-küle?	*Neden korkmuyorsun, bunları göre göre* *Neden duruyorsun dünyada oynaya güle?*
Meni canım, namazıñı kaldırma İbilisni tuzağına saldırma	*Benim canım, namazını bırakma* *İblisin tuzağına kapılma*
Sen aldatsañ ibilisge, duşmaññа Ahırında sen kalırsa buşmaññа	*Sen aldanırsan iblise, düşmana* *Sonunda sen düşersin pişmanlığa*
Buşmanlıkdan artda fayda tapmazsa Artha aylanıp bu duniyağa kaytmazsa	*Pişmanlıktan sonra fayda bulamazsın* *Geri dönüp bu dünyaya gelemezsin*
Bu duniyağa kaytırıñı süyerse Kaytalmayın, cahanimde küyerse	*Bu dünyaya dönmeyi istersin* *Dönemeyip cehennemde yanarsın*
Allah bla saklanabız biz ma andan Tergev alğın, harip adam, sen mından	*Allah'a sığınırız biz işte ondan* *Hesabını yap, zavallı adam, sen bundan*
Beş namaznı kaldırmayın etalğan Haram zatdan kesin saklap ketalğan	*Beş vakit namazı bırakmadan kılan* *Haramdan kendisini koruyan*

İbilisge boysunurğa unamaz Ahıratda bu işleni sınamaz	*İblise boyun eğmeyi kabul etmez* *Ahirette bu işleri görmez*
Aldatmay tur kesiñi ibilisge Hak iynan fayğambar aythan hadisge	*Aldatma kendini iblise* *Haktır, inan peygamberin söylediği söze*
Fayğambar aythanlanı igi añıla Men da aytama, sen da, iynanıp, tıñıla	*Peygamberin söylediklerini iyi anla* *Ben de söylüyorum, sen de, inanıp, dinle*
Beş namaznı camavatda kılğañña Beş ahşılık bardı anı etalğañña	*Beş vakit namazı cemaatle kılana* *Beş iyilik vardır onu yapabilene*
Duniyada añña fakırlık körülmez Ölgeninde, kabır azap berilmez	*Dünyada ona fakirlik gelmez* *Öldüğünde kabir azabı verilmez*
Üçünçüsün bayan etmem men sañña Berirle defterin on künden añña	*Üçüncüsünü beyan etmem ben sana* *Verirler defterini on gün sonra ona*
Sıyratda kök caşnağan kibik cürür Hıysapsız, azapsız cannetge kirir	*Sıratta yıldırım gibi yürür* *Hesapsız, azapsız cennete girir*
Kâzim harip bu nazmunu etgende Koydu, tındı, beytleri cüz cetgende	*Garip Kâzim bu şiiri yazdığında* *Bıraktı, durdu, beyitleri yüz olduğunda*
Allah añña cannet kiyim kiydirsin Har birine canı kibik süydürsün.[662]	*Allah ona cennet elbisesi giydirsin* *Her birine canı gibi sevdirsin.*

6. İyman-İslam	***İman-İslâm***
Bismillahirrahmanirrahim Vel-avnü min ledün âlim hakim	*Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla* *Yardım, âlim ve hâkim olan Allah'tandır*
Bismillah bla başlayma sözümü Hak colğa karatsın Allah közümü	*Besmele ile başlıyorum sözümü* *Hak yoluna çevirsin Allah gözümü*
Bilgenim cokdu men harib neteyim Sıylı Allahğa mahtav, ısbas eteyim	*Bildiğim yoktur, ben garip, ne edeyim* *Yüce Allah'a övgü, şükran eyleyeyim*
Fayğambarğa salat, salam salayım Kıyamatta şafağatın alayım	*Peygambere sâlât, selâm edeyim* *Kıyamette şefaatini alayım*
Musliymanla iyman-İslâm biligiz Ölgen künde iyman bla ölügüz	*Müslümanlar îmân, İslâm biliniz* *Öldüğünüz günde îmânla ölünüz*

[662] Kâzim, **Nazmula-Zikirle-Poemala**, Hazırlayan: Abdullah Begiylanı, Nalçik, 1996, s. 81-88.

Bilmegenle musliymañña sanalmaz
Ölgeninde iyman bla can almaz

Bilmeyenler Müslüman sayılmaz
Öldüğünde îman ile can vermez

İyman-İslâm üyreteme alğañña
Erkek, tişi, akılbalık bolğañña

Îmân, İslâm öğretiyorum alana
Erkek, kadın, akıl baliğ olana

Amal cokdu tamam bilib sanamay
Cıyırma bla on eki farıznı tanımay

Çare yok, hepsini bilip saymadan
Otuz iki farzı bilmeden

Men sanayım sen tıñññılab iynan da
Altı farız tamam bardı iymanda

Ben sayayım sen dinleyip inan da
Altı farz tamam vardır îmânda

İslâmda da beş bardı kertisi
Abdezde bardı aladan törtüsü

İslâm'da da beşi vardır hakikâti
Abdestte vardır bunların dördü

Cuvunmakğa da üçüsün aldıla
Eki farıznı tayammumda kıldıla

Gusüle de üçünü aldılar
İki farzı teyemmümde kıldılar

On ekisi namazdadı aytayık
Entda iymanda altı farızğa kaytayık

On ikisi namazdadır diyelim
Yine îmândaki altı farza dönelim

Altı farızdan avvalına tıñññıla
Bir Allahğa iynanmakdı aññıla

Altı farzdan ilkini dinle
Bir Allah'a inanmaktır anla

Allah birdi, koşağı cokdu, hakdı
Harkim añña kerekli bollukdu

Allah birdir, zeyli yoktur, haktır
Herkes O'na muhtaç olacaktır

Avvalı cokdu, andan alğın bolmaz
Ahırı cok, andan artha zat kalmaz

Evveli yoktur, O'ndan önce bir şey olmaz
Ahiri yok, O'ndan geriye bir şey kalmaz

Uşamaydı ol, añña uşağan cok kişi
Bol degenley bolub kalır har işi

Benzemez O, O'na benzeyen yok kimse
Ol deyince oluverir her işi

Kökde tüyül, cerde tüyül ullu Allah
Artda tüyül, alda tüyül sıylı Allah

Gökte değil, yerde değil yüce Allah
Arkada değil, önde değil yüce Allah

Oñda tüyül, solda tüyül bir Allah
Har bir cerdedi, tazadı Ol, ullu Allah

Sağda değil, solda değil, bir Allah
Her bir yerde hazır ve nâzırdır O, yüce Allah

Har halknı carathan Ol'du, sözümü al
Bir Allahğa sen bu künde iyman sal

Her milleti yaratan O'dur, sözümü al
Bir Allah'a sen bu günde iman et

Ekinçi bilmek, mölekleni halların
Allah bilir, kişi bilmez sanların

İkincisi bilmektir meleklerin hâllerini
Allah bilir, kimse bilmez sayılarını

Mölekle Allahnı sıylı kulları	*Melekler, Allah'ın üstün kulları*
Allahğa kulluk etedile har barı	*Allah'a kulluk ediyorlar tamamı*
Allahnı buyruğun bir da koymayla	*Allah'ın buyruğundan asla çıkmazlar*
Köz cumub açhança assı bolmayla	*Göz kapayıp açar gibi, âsi olmazlar*
Aşamayla, içmeyle, cuklamayla	*Yemezler, içmezler, uyumazlar*
Erkeklik, tişilikni oylamayla	*Erkekliği, dişiliği bilmezler*
Dağıda biligiz ey mukmin kulla	*Yine de biliniz ey mümin kullar*
Aladan törtüsü artık sıylıdıla	*Onlardan dördü daha üstündürler*
Biri Cebrâildi, biri Mikâil	*Biri Cebrâil'dir, biri Mikâil*
Biri İsrâfildi, biri Azrâil	*Biri İsrâfil'dir, biri Azrâil*
Kimi kökde cürüydü, kimi cerde	*Kimi gökte yürür, kimi yerde*
Münker, Nekir, suval etedile körde	*Münker, Nekir sual ederler mezarda*
Har adamğa ekişer mölek cetedile	*Her insana ikişer melek gelirler*
Günahın, suvabın defter etedile	*Günahını, sevabını defter ederler*
Sıylı cazıvçudu alanı atları	*Üstün kâtiptir onların isimleri*
Başdan ayak nurdu alanı zatları	*Baştan sona nurdur onların bedenleri*
Unutmay tur aythanlarımı al da	*Unutma söylediklerimi tut ezberde*
Möleklege iynan sen bu halda	*Meleklere inan sen bu hâlde*
Üçünçüsü sen iynanıb et hiysab	*Üçüncüsü, sen inanıp et hesap*
Allah kökden tüşürdü cüz tört kitab	*Allah gökten indirdi yüz dört kitap*
Bil aladan cüzüsü capırakdı	*Bil onlardan yüzü suhuftur*
Törtüsü ullu, da barısı hakdı	*Dördü büyük, hepsi de haktır*
Tört ulludan biri Tavrat, biri İncil	*Dört büyükten biri Tevrat, biri İncil*
Biri Zebur, biri sıylı Kur'ân, bil	*Biri Zebur, biri yüce Kur'ân, bil*
Cüzden onun alğın Adem alğandı	*Yüzden onunu önce Adem almış*
Cıyırma onu İdirisge barğandı	*Otuzu İdris'e verilmiş*
Eki cıyırma on Şit faygambar alğandı	*Ellisini Şit Peygamber almış*
On kitabı İbrahimge kalğandı	*On sahifesi İbrahim'e kalmış*
Tavratnı tüşürdü Allah, Mussağa	*Tevrat'ı indirdi, Allah, Musa'ya*
İncilni bergendi sıylı İssağa	*İncil'i vermiş yüce İsa'ya*

Zeburnu Davud faygambarğa berdi
Kurannı Ahmatha tiyişli kördü

Zebur'u Davud Peygamber'e verdi
Kur'ân'ı Ahmed'e münasip gördü

Barını hukmusun buzğandı Kur'ân
Kur'ânnı hukmusu buzulmaz iynan

Hepsinin hükmünü bozmuş Kur'ân
Kur'ân'ın hükmü bozulmaz inan

Hallarıñı şeriyatha uşat da
Kitablağa iynan sen bu sıfatda

Hâllerini şeriata uydur da
Kitaplara inan sen bu hâlde

Dağıda tıññılağız haparlağa
Törtünçüsü iynanmak fayğambarlağa

Yine dinleyin haberlere
Dördüncüsü inanmaktır peygamberlere

Avvalı bizni ullu atabız Adem
Artları Muhammed Aleyhisselâm

İlki bizim büyük atamız Adem
Sonları Muhammed Aleyhisselâm

Köb fayğambar keldi aralarında
Sıylı Allah ciberib halkğa barın da

Çok peygamber geldi ikisinin arasında
Yüce Allah gönderip insanlara tamamını da

Kur'ânda eskerilgen cıyırma segiz
Atların aytayım sizge bilsegiz

Kur'ân'da belirtilen yirmi sekiz
İsimlerini söyleyeyim size bilseniz

Adem, İdris, Nuh, Hud, biri Yunus hak
Salıh, İbrahim, İsmail, biri Ishak

Adem, İdris, Nuh, Hûd, biri Yunus hak
Salih, İbrahim, biri İshak

Yakub, Yusuf, Lut bla Harun, Mussadı
Zekeriyya, Yahya, biri İssadı

Yakup, Yusuf, Lût ve Harun, Musa'dır
Zekeriya, Yahya, biri İsa'dır

Zülkifli, Elyasa, İlyasdı, Eyyub
Davud, Süleymandı, biri Şuayub

Zülkifli, Elyasa, İlyas'tır, Eyüp
Davud, Süleyman'dır, biri Şuayıp

Üzeyir, Lokman, Zulkarneynde hiylâf bar
Artları bizni Muhammed fayğambar

Üzeyir, Lokman, Zülkarneyn'de itilaf var
Sonları bizim Muhammed Peygamber

Bu sözlege sen iynanıb şeksiz bol
Har barısından sıylıdı artık ol

Bu sözlere sen inanıp emin ol
Hepsinden daha üstündür O

Ol tuthan din, İbrahimni milleti
Har ümmetleden sıylıdı ümmeti

Onun dini, İbrahim'in milleti
Bütün ümmetlerden yücedir ümmeti

Atası Abdullah, aytayım sanab
Abdulmuttalib Haşim Abdulmunaf

Babası Abdullah, anlatayım sayıp
Abdülmüttalip Haşim Abdülmünaf

Tuvğan anasıdı sıylı Aminat
Emçek anası bolğandı Haliymat

Öz annesidir soylu Amine
Süt annesi olmuş Halime

Mekkede tuvub hicret etgendi
Mediynede duniyadan köçgendi

Mekke'de doğup hicret etmiş
Medine'de dünyadan göçmüş

Atın aytıb salavatla salayık
Kıyamatta şafağatın alayık

İsmini söyleyip salâvat getirelim
Kıyamette şefaatini alalım

Allah bersin biz hariblege iyman
Fayğambarlağa bu sıfatda iynan

Allah versin biz gariplere îmân
Peygamberlere bu hâlde inan

Karnaşla sak boluğuz İslâm diññe
Beşinçisi iynanmak kıyamat küññe

Kardeşler sıkıca bağlanın İslâm dinine
Beşincisi inanmaktır kıyamet gününe

Ol kün İsrâfil surun avuzuna salır
Üfkürüb har bir savnu canın alır

O gün İsrâfil surunu ağzına alır
Üfleyip her bir canlının canını alır

Kırk cılğa düniya buzulub kalır
Ekinçi da İsrâfil surun alır

Kırk yıla kadar dünya bozuk halde kalır
İkince kere İsrâfil surunu alır

Biyağı sur ekinçi üfkürülür
Ölgenle bir da kalmayın tirilir

Aynı sur ikinci kere üflenir
Ölenlerin hepsi kalmayıp dirilir

Har kimni defteri sırtına urulur
Anı tartmak üçün bazman kurulur

Herkesin defteri sırtına yüklenir
Onu tartmak için terazi kurulur

Sıratnı aytayım tıññıla beri
Kişi kalmaz añña barmayın keri

Sırat'ı anlatayım dinle beri
Kimse kalmaz ona gitmeden geri

Kıldan iniçge, kılıçdan citidi
Andan ketgen cahanimni itidi

Kıldan ince, kılıçtan keskindir
Oraya düşen cehennemin itidir

Beş cüz cıllık col bardı anı örü
Tübü cahanim, kâfırlanı ceri

Beş yüz yıllık yoldur onun uzunluğu
Altı cehennemdir, kâfirlerin yeri

Beş cüz cıllık colnu beş cüz enişi
Başha türlü cürür andan har kişi

Beş yüz yıllık yolun beş yüz inişi
Başka türlü yürür oradan her kişi

Kimle kök caşnağan kibik uçarla
Kimle culduz uçhan kibik kaçarla

Kimileri yıldırım gibi uçarlar
Kimileri yıldız kayması gibi kaçarlar

Kimleri cüyrük at kibik cürürle
Andan kutulub cannetge kirirle

Kimileri süratli at gibi yürürler
Oradan kurtulup cennete girerler

Kimleri törtayaklanıb öterle
Kimleri ötalmay tübüne keterle

Kimileri dört büklüm geçerler
Kimileri geçemeyip dibe düşerler

Allah bla saklanabız andan biz Ahır küññe bılay iynanığız siz	*Allah ile korunuyoruz ondan biz* *Ahir gününe böyle inanın siz*
Entda aytayım tıññılağız haparğa Altınçısı iynanmakdı kadarğa	*Yine söyleyeyim kulak verin habere* *Altıncısı inanmaktır kadere*
Kullanı işi düniyada madardı Ahşı, aman, iyman, küfrü, kadardı	*Kulların işi dünyada çâredir* *İyi, kötü, îmân, küfür, kaderdir*
Kadar degen bir Allahnı işidi İyman salğan Allah süygen kişidi	*Kader denen bir Allah'ın işidir* *Îmân eden, Allah'ın sevdiği kişidir*
Mukmin kulun Allah aruv köredi Kulluk etse razılığın beredi	*Mümin kulunu Allah güzel görür* *Kulluk ederse razılık verir*
Kâfır kulun Allah aruv körmeydi Kâfırlıkğa razılığın bermeydi	*Kâfir kulunu Allah güzel görmez* *Kâfirliğe razılık vermez*
Siz süysegiz körde cuvab tabarğa Bu sıfatda iynanığız kadarğa	*Siz istiyorsanız mezarda cevap vermeyi* *Bu hâlde inanın kadere*
İslâmda beş farıznı aytayım alğañña Biri şahadatdı iyman salğañña	*İslâm'da beş farzı söyleyeyim alana* *Biri şehadettir îmân sahibi olana*
Ekinçisi oraza aynı körgeññe Üçünçü zekâtdı maldan bergeññe	*İkincisi oruç ayını görene* *Üçüncüsü zekâttır, malından verene*
Törtünçüsü beş namazdı etgeññe Beşinçisi hacdı küçü cetgeññe	*Dördüncüsü beş namazdır kılana* *Beşincisi hacca gitmektir, gücü olana*
Abdezni tört farzına barayık Tört da farzın başha başha sanayık	*Abdestin dört farzına gidelim* *Dört farzını da birer birer sayalım*
Betin cuvmak har çegine cetdirib Kolun cuvar ciññirikden ötdürüb	*Yüzünü yıkamak, her tarafına erişip* *Kolunu yıkar dirsekten geçirip*
Başını törtden birine mash eter Ayakların aşıkdan cuvub keter	*Başının dörtte birini mesh eder* *Ayaklarını aşıktan itibaren yıkar gider*
Cuvunmaknı üç farzına öteme Üç da farzın bir bir bayan eteme	*Guslün üç farzına geçiyorum* *Üç farzını da bir bir beyan ediyorum*
Sünnet abdezin alır olturub Avzun çaykar taza suvdan tolturub	*Sünnet abdestini alır oturup* *Ağzını çalkalar temiz suyla doldurup*

Burnun çaykar kemirçekden ötdürüb Çarhın cuvar barına suv cettirib cetdirib	*Burnunu çalkalar kıkırdaktan geçirip* *Bedenini yıkar her tarafına su değdirip*
Tayammumda eki farıznı bileyim Ullu Allahdan keçmeklikni tileyim	*Teyemmümün de iki farzını bileyim* *Yüce Allah'tan affetmesini dileyim*
Niyet etib kıbılağa karşı turur Eki kolun taza cerge eki urur	*Niyet edip kıbleye doğru durur* *İki elini temiz yere iki kere vurur*
Bir urğanın alğın betine sürter Ekinçisin bileklege mash eter	*Bir vurduğunu önce yüzüne sürer* *İkincisini bileklerine mesh eder*
Namazdağı on eki farıznı köreyik Surağañña tamam cuvab bereyik	*Namazdaki on iki farzı görelim* *Sorana tam cevap verelim*
On ekiden tışındadı cartısı Ol namaznı içindedi altısı	*On ikinin dışındadır yarısı* *O namazın içindedir altısı*
Tışındağı altısına tıññıla Men sanayım karındaşım aññıla	*Dışındaki altısını dinle* *Ben sayayım kardeşim anla*
Abdez almak, suvnu izleb tazasın Har cerinden tabdırmak har nacasın	*Abdest almak, suyun arayıp temizini* *Her tarafından temizlemek her necasetini*
Vahtısın bilmek, kıbılağa aylanmak Avratın capmak, niyetin baylamak	*Vaktini bilmek, kıbleye dönmek* *Avretini örtmek, niyetini etmek*
İçindegi altı farzından biri Alğıññısı kulak kakğan tekbiri	*İçindeki altı farzından biri* *İlk önce başlama tekbiri*
Öre turmak, alham sura okumak Rükû, secde, tahiyatğa olturmak	*Ayakta durmak, fatiha suresini okumak* *Rükû, secde, ettehiyyata oturmak*
Salam bermeklik vacibdi bileyik Sıylı Allahdan tamamlığın tileyik	*Selâm vermek vaciptir bilelim* *Yüce Allah'tan tamamını dileyelim*
Tamam etsin Allah cartı kalğannı Allah süysün sözlerimi alğannı	*Tamam etsin Allah yarım kalanı* *Allah sevsin sözlerimi alanı*
Aruv körüb beytilerimi cazğannı Kabıl etib cüregine salğannı	*Güzel görüp beyitlerimi yazanı* *Kabul edip yüreğine koyanı*
Har işinde Allah kayğı bermesin Ölgeninde kabır azab körmesin	*Her işinde Allah dert vermesin* *Öldüğünde kabir azabı görmesin*

Ahıratda akubağa tutmasın	*Ahirette azap görmesin*
Men haribni duvadan unutmasın	*Ben garibi duadan mahrum bırakmasın*
Etgen ayıbların Allah caşırsın	*Ettiği ayıpları Allah gizlesin*
Duniyadan iyman bla aşırsın	*Dünyadan îmân ile göndersin*
Kâzim harib köb canşadıñ uyalmay	*Garip Kâzim çok konuştun utanmadan*
Bilgeniñ bolmay, tiliñi tıyalmay	*Bilgin olmadan, dilini tutamadan*
Endi koyduk mundan ozdurmayın biz	*Artık bıraktık bundan ileri gitmeyelim biz*
Beytileribiz tamam cetişgendi cüz	*Beyitlerimiz tamam olmuş yüz*
Munu cazdım suvablık bolmak üçün	*Bunu yazdım sevap kazanmak için*
Okuğanladan bir duva almak üçün.[663]	*Okuyanlardan bir dua almak için.*

7. Allahdan Korkmak Bılaydı	***Allah'tan Korkmak Şöyledir***
Allahdan korkğannı	*Allah'tan korkmanın*
Segiz zatda bolad ışanı	*Sekiz şeyde olur alâmeti*
Birinçisi közündedi	*Birincisi gözündedir*
Aytayım añıla anı	*Söyleyim de anla bunu*
Allahdan korkğannı közü	*Allah'tan korkanın gözü*
Kurañña talpıb karaydı	*Kuran'a hevesle bakar*
Mahlukatlağa da karab	*Mahlûkata da bakıp*
Oylaşdırırğa caraydı	*Düşünmesine yarar*
Allahdan korkğannı közü	*Allah'tan korkanın gözü*
Köz ziynanı etmeydi	*Göz zinası etmez*
Kulluğun etgenden başha	*Kulluk etmekten başka*
Havlelikge ketmeydi	*Serseriliğe gitmez*
Ekinçisi kulakdadı	*İkincisi kulaktadır*
Ol kulağın tıñlatadı	*O kulağına dinletir*
Kurañña, hadislege sora	*Kur'an'ı, sonra hadisleri*
Hikmatlanı añılatadı	*Hikmetleri anlatır*
Allahdan korkğan kulağın	*Allah'tan korkan kulağını*
Haram sözge tıñlatmaydı	*Haram söze vermez*
Kereksiz sözlege tıñlab	*Lüzumsuz sözleri dinleyip*
Alanı da añılatmaydı	*Onları da anlatmaz*

[663] Hacı Lokman Asanî el-Balkarî, **Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ**, Temirhan-Şura, 1909, s. 34-42.

Üçünçüsü tilindedi	*Üçüncüsü dilindedir*
Anı tili söleşedi	*Onun dili konuşur*
Kuran bla hadisleni	*Kur'an ile hadisleri*
Zikirge da küreşedi	*Zikirle de meşgul olur*
Allahdan korkğannı tili	*Allah'tan korkanın dili*
Haram söznü söleşmeydi	*Haram sözü konuşmaz*
İncitivçü söznü aytıb	*Kötü söz söyleyip*
Adam bıla küreşmeydi	*İnsan ile uğraşmaz*
Törtünçüsü cürekdedi	*Dördüncüsü kalptedir*
Anı cüregi tazadı	*Onun kalbi temizdir*
Allahnı esgerib, korkub	*Allah'ı anarak korkar*
Eti, beti da azadı	*Bedeni, yüzü de incelir*
Anı cüregi har zaman	*Onun kalbi her zaman*
Hak zatha bek ileşedi	*Hakka çok yakındır*
Anı üçün har sanı igini	*Onun için her uzvu iyiliği*
Eterge küreşedi	*Yapmaya uğraşır*
Beşinçisi kolundadı	*Beşincisi elindedir*
Kolu kuran költüredi	*Eli Kur'an kaldırır*
Ol urunub, anı üyüne	*O çalışarak evine*
Halal rıshı keltiredi	*Helâl rızkı getirir*
Anı kolu urlab, urub	*Onun eli çalıp çırparak*
Adamnı kıynamaydı	*İnsanı üzmez*
Küçü cetse, cumuş etib	*Elinden geldiğince çalışıp*
Zalimni sıylamaydı	*Zalime değer vermez*
Altınçısı karnındadı	*Altıncısı midesindedir*
Karnına halalnı kuyadı	*Midesine helâl aş koyar*
Aç bolsa da, karınçığın	*Aç olsa da karnı*
Haram aşladan tıyadı	*Haram aştan kaçar*
Cetinçisi nafsındadı	*Yedincisi nefsindedir*
Nafsın ziynağa iymeydi	*Nefsini zinaya bırakmaz*
Nekahlaşınmağanına	*Nikahlanmadığına*
Allahdan korkub, tiymeydi	*Allah'tan korkup dokunmaz*
Segizinçi ayakladadı	*Sekizincisi ayaklardadır*
Ol ala bla baradı	*O onlarla gider*
Şariğatnı aytuvçuğa	*Şeriatı bildirene*
Andan nasihat aladı	*Ondan nasihat alır*

Kim da bolsun bu segizin
Aytılğança saklasa
Vallahi ol candetlidi
Kurandağın caklasa

Herkes bu sekiz şarta
Söylendiği gibi uyarsa
Vallahi o cennetliktir
Kur'an'dakini tutarsa

Bu segizni saklamağanla
Fasikla alalla
Ala tovbasız ölsele
Cahanimge baralla.[664]

Bu sekiz şarta uymayanlar
Fasıklar onlardır
Onlar tövbesiz ölürlerse
Cehenneme giderler.

8. İbrahim

İbrahim

Allahnı atın esgerip Bismillah deb başlayım
Terk okuna men sizge hapar aytıp boşayım

Allah'ın adını anıp Bismillah diye başlayım
Hemen, şimdi ben size hikâyeyi anlatayım

Buruññu zamanlada caşadı bir akılman
Uzaklada, bizde da haparları aytılğan

Eski zamanlarda yaşadı bir bilge insan
Uzaklarda, bizde de hikâyeleri anlatılan

Anı atı İbrahim fayğambarğa sanalğan
İgilikge tabıññan halkı süygen bir adam

Onun adı İbrahim peygamber olan
İyiliğe tapınan, halkın sevdiği bir insan

Caşı bolmay, İbrahim Allahdan caş izledi
Bir caş ber deb Allahdan tohtamayın tiledi

Oğlu olmayan İbrahim Allah'tan oğul istedi
Bir oğul ver diye Allah'tan durmadan diledi

Sen caş berseñ, Allahım saññа kurman eterem
Seni üçün bek süygen bir zatımı keserem

Sen oğul verirsen Allah'ım sana kurban ederdim
Senin için çok sevdiğim bir şeyi keserdim

Allah aññа caş berdi, aññа İsmayıl atadı
Ol, malların kesdirip kurman etip başladı

Allah ona oğul verdi, O'na İsmail adını verdi
O, hayvanlarını kestirip kurban etmeye başladı

Sora tüşünde eşitdi, süygeniñi kesmeyse
Bılay bla endi sen muratıña cetmeyse

Sonra rüyasında işitti, sevdiğini kesmiyorsun
Böylelikle artık sen muradına ermiyorsun

Ol, kaldırmay, koyların kurman etip taşladı
Har keçeden tohtamay bir tüş körüp başladı

O, bütün koyunlarını kurban etmeye başladı
Her gece sürekli bir rüya görmeye başladı

Kıçırdı aññа Cabırayıl aythanıñı etmediñ
Kurman etip, alıka süygeniñe cetmediñ

Bağırdı ona Cebrail söylediğini yapmadın
Kurban edip, henüz sevdiğine gelmedin

Cüz tüyesi bar edi barın kesip, aş etdi
Biyağılay, tüşünde biyağı söznü eşitdi

Yüz devesi vardı hepsini kesip, yedirdi
Yine rüyasında aynı sözü işitti

[664] Yahya Afendi Kappuşlanı, **İyman-İslam**, (Hazırlayanlar: Muhammat Bicilanı, Sekinat Bicilanı, Alim Albotlanı), Moskova, 1992, s. 52-54.

Bar edi anı cüz atı barısın da kesdirdi	*Vardı onun yüz atı, hepsini kestirdi*
Bolğan mülkün, kaldırmay barın artın etdirdi	*Bütün servetinin sonunu getirdi*
Murat etdi İbrahim men işimi bitdirdim	*Murat etti İbrahim ben işimi bitirdim*
Süygenimi koymayın men sözüme cetdirdim	*Sevdiklerimin hepsiyle ben sözümde durdum*
Dağıda eşitdi, deydi, keçe cuklap, tüşünde	*Tekrar işitti, diyor, gece uyurken rüyasında*
Entda tolmaydı sözüñ cartılık bar işiñde	*Yine durmadın sözünde, eksiklik var işinde*
Mal kesgenden fayda cok İsmayılnı kurman et	*Hayvan kesmekten fayda yok, İsmail'i kurban et*
Oldu da bek süygeniñ anı alıp, tavğa ket!	*O'dur en çok sevdiğin, O'nu alıp dağa git!*
Ketmey da ol ne etsin Allahğa söz bergendi	*Gitmeyip de ne yapsın Allah'a söz vermişti*
Bu tüşnü da, tohtamay cetmiş keçe körgendi	*Bu rüyayı da durmadan yetmiş gece görmüştü*
Közü kıymay, cıladı, caşın kurman eterge	*Gözü kıymadı, ağladı, oğlunu kurban etmeye*
Amal tapmay, tebredi tavğa alıp keterge	*Çaresiz kaldı, hazırlandı, dağa alıp gitmeye*
Anasına aytdı Ol, İsmayılnı hazırla	*Annesine söyledi O, İsmail'i hazırla*
Ertden bla kerekbiz biz otuñña barırğa	*Erkenden gideceğiz, biz odun kesmeye*
Aşatdı, kiyindirdi colğa saldı balasın	*Yedirdi, giyindirdi, yola hazırladı yavrusunu*
Kayğılı etip koydula anı taphan anasın	*Kaygı içinde bıraktılar O'nun doğuran annesini*
İbrahim bla İsmayıl tavğa aylanıp ketdile	*İbrahim ile İsmail dağa doğru gittiler*
Bara-bara, ekisi Mina tavğa cetdile	*Gide gide ikisi, Mina dağına vardılar*
Aytdı ibilis Hacarğa caşnı eltedi keserge	*Söyledi iblis, Hacer'e oğlanı götürüyor kesmeye*
Sen kerekse, mıçımay ızlarından ceterge!	*Sen vakit kaybetme peşlerinden yetişmeye!*
Bu sözleni nek aytdıñ ey, kara betli kişi?!	*Bu sözleri niye söyledin ey, kara yüzlü adam?!*
Balalağa bolurmu atalanı ol işi?	*Yavrularına yapar mı babalar öyle bir işi?*
Anasından söz tapmay kaytdı ibilis kıynala	*Annesinden yüz bulamayıp döndü iblis içlenip*
Izlarından çapdı ol cetdi alanı Minada	*Peşlerinden koştu o yetişti onlara Mina'da*
Caşha karap, aytdı ol seni eltedi keserge	*Oğlana bakıp söyledi o, seni götürüyor kesmeye*
Atañ murat etedi seni kurman eterge	*Baban niyet etti seni kurban etmeye*
Aytdı İsmayıl, ey kişi, ata etermi bu işni?!	*Söyledi İsmail, ey adam, baba yapar mı bu işi?!*
Nek aldaysa sen meni kara betli sen kişi	*Niçin kandırıyorsun beni, kara yüzlü herif seni*
İynanmadı İsmayıl anı aythan sözüne	*İnanmadı İsmail, onun sözüne*
Taşnı aldı koluna urdu anı közüne	*Taşı aldı eline, vurdu onun gözüne*

Dağıda bir taş alıp urdu anı başına Ol taş bla anı ol cara saldı kaşına	*Yine bir taş alıp vurdu onun başına* *O taş ile onun, yara verdi, kaşına*
Aytdı añña atası caşırmadı bir cuğun Cetdi bügün eterge ullu Allahnı buyruğun	*Söyledi ona babası, saklamadı hiçbir şeyi* *Gelecek bugün yerine yüce Allah'ın buyruğu*
Hazır boldu İbrahim caşnı kurman eterge Közü kıymay, cıladı anı başın keserge	*Hazırlandı İbrahim oğlunu kurban etmeye* *Gözü kıymadı, ağladı O'nun başını kesmeye*
Kıbılağa aylanıp tüz tohtadı İbrahim Bıçak alıp koluna hazır boldu bu halil	*Kıbleye dönüp durdu İbrahim* *Bıçağı alıp eline hazır oldu bu sadık*
Canuvarla, cıyılıp añña barı cıladı Ne eter bu halil deb Allah anı sınadı	*Hayvanlar toplanıp O'na hepsi ağladı* *Ne yapar bu sadık diye Allah onu sınadı*
Bıçaknı caş körür deb anı canı kıynaldı Körmesin deb bıçaknı caşnı közün bayladı	*Bıçağı oğlan görür diye O'nun canı sıkıldı* *Görmesin diye bıçağı oğlanın gözlerini bağladı*
Közlerimi baylama atam, bayla sanımı Meni anama körgüztme kölegimde kanımı	*Gözlerimi bağlama baba, bağla bedenimi* *Benim, anneme gösterme, gömleğimdeki kanımı*
Bıçak tartdı boynuna bıçak anı kesmedi Irahat bolup catdı caş ornundan da tepmedi	*Bıçağı dayadı boynuna, bıçak onu kesmedi* *Sakince uzandı oğlan, yerinden kımıldamadı*
Taşha tartdı bıçaknı anı sınap körürge Taşnı kesip, ol bıçak ötüp ketdi tübüne	*Taşa dayadı bıçağı, onu denemek için* *Taşı kesti o bıçak, geçip gitti dibine*
Bıçak kalay keser edi, kesme dese añña Allah! Caşçık kalay teber edi, tepme dese añña Allah!	*Bıçak nasıl keserdi, kesme derse ona Allah!* *Çocuk nasıl kımıldardı, kımıldama derse ona Allah!*
Azat etip caşnı, Allah koçhar iydi ornuna Sözün tuthanı üçün ırazı boldu kuluna	*Azat etti oğlanı Allah, koç gönderdi onun yerine* *Sözünü tuttuğu için razı oldu kuluna*
Tekbir etip, ol koçhar İsmayılğa eññendi Kutulğanın İsmayıl ol sağatdan bilgendi	*Tekbir alıp, o koç İsmail'e indi* *Kurtulduğunu İsmail o anda bildi*
Tavuş keldi başından muratıña cetdiñ deb Irazı boldum men sañña aythanıñı etdiñ deb	*Ses geldi yukarıdan muradına erdin diye* *Razı oldum ben sana sözünü tuttun diye*
Fayğambarım İbrahim sen bildirdiñ işiñi Keltirgense ornuna köre turğan tüşüñü	*Peygamberim İbrahim, sen gösterdin işini* *Getirdin yerine gördüğün rüyayı*
Köb şukurla etdi ol caşı azat bolğanda Kuvandırdı Hacarnı caşın alıp barğanda	*Çok şükür etti O, oğlu azat olduğunda* *Sevindirdi Hacer'i oğlunu götürdüğünde*

Munu üçün borç boldu bizge kurman eterge Salat-salam salığız muratlağa ceterge	*Bunun için borç oldu bize kurban kesmeye* *Sâlât-selâm ediniz muratlarınıza ermeye*
Har cıl sayın, tohtamay siz kurmanla etigiz Maşhar künde, kıynalmay sıyratından ötügüz	*Her yıl durmadan siz kurbanlar kesiniz* *Mahşerde kolayca sırat köprüsünden geçiniz*
Siz süysegiz ümmetle ırahat bolur canığız Har zamanda, tohtamay salavatla salığız	*Siz isterseniz, ümmetler rahat olur canınız* *Her zaman, durmadan salavatlar ediniz*
Kâzim harip, sen aytdıñ İbrahimni nazmusun Suvaplarıñ köb bolsun günahlarıñ az bolsun!	*Garip Kâzim sen söyledin İbrahim'in şiirini* *Sevapların çok olsun, günahların az olsun!*
Har balağa kıyınlık kelgen açı sağatda Ak koçharı makırıp kelsin anı katına![665]	*Her çocuğa zorluk geldiği kötü zamanında* *Ak koçu meleyip gelsin onun yanına!*

9. Mavlut	***Mevlid-i Şerif***
Muslimanla aytayım siz mavlutha tıñılağız Fayğambarnı haparın başdan ayak añılağız	*Müslümanlar söyleyim siz mevlidi dinleyin* *Peygamberin hikâyesini baştan sona anlayın*
Alğın başlab aytayım boluşlusun al burun Halkdan alğa caratdı fayğambar bolluk nürün	*Önce başından başlayıp anlatayım ahvalin* *Halktan önce yarattı peygamber olacak nurun*
Anı üçün caratdı ceti köknü, cerleni Anı üçün boldurdu tişileni, erleni	*Onun için yarattı yedi göğü, yerleri* *Onun için oldurdu, dişileri, erkekleri*
Allah murat etgendi anı nürün cayarğa Anı nürü başladı birden birge tayarğa	*Allah murat etti onun nurunu yaymaya* *Onun nuru başladı birden bire çıkmaya*
Taza bolğan atadan, sıylı anağa aylandı Ata, ana aşhısı fayğambarğa saylandı	*Temiz bir babadan, soylu bir anaya çevrildi* *Babanın, annenin iyisi peygamber için seçildi*
Bir fayğambar ozmadı kitabında körmeyin Anı bla kavumuna süyümçülük bermeyin	*Bir peygamber geçmedi kitabında görmeden* *Bununla ümmetine müjde vermeden*
Bu sıfatda, bu colda köçe kele ketgendi Mekkâda Kurayişli Abdullahğa cetgendi	*Bu şekilde, olaylar bu yolda cereyan etmiş* *Mekke'de Kureyşli Abdullah'a erişmiş*
Anı nürü atadan Aminatha cetgendi Sıylı bolğan ananı buvazlığı ceññendi	*Onun nuru babadan Amine'ye erişmiş* *Soylu annenin gebeliği tezahür etmiş*
Fayğambarla tüşünde közüv közüv keldile Karnındağı caşından süyümçülük berdile	*Peygamberler rüyasında sıra sıra geldiler* *Karnındaki oğlundan müjde verdiler*

[665] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 125-129.

Senden sıylı ullu Allah bir katını körmedi Saññа bergen balanı bir katıñña bermedi	*Senden asil, yüce Allah, bir kadını görmedi Sana verdiği yavruyu hiçbir kadına vermedi*
İnşa Allah korkma sen rahatlanıb catarsa Karnıñdağı tuvğanlay sen Muhammat atarsa	*İnşallah, korkma, rahat bir şekilde yatarsın Karnındaki doğunca sen Muhammed koyarsın*
Buvaz bolub anası eki ay tamam tolğanda Öldü atası Abdullah Medinağa barğanda	*Gebe kalıp annesi iki ay tamam olanda Öldü babası Abdullah Medine'ye varanda*
Kayın atası cak boldu Aminatha kararğa Ayamayın küreşdi har işine cararğa	*Kayın atası hami oldu Amine'ye bakmaya Hiçbir fedakârlıktan kaçınmadı her işinde*
Fayğambarnı tuvar közüvü cetgendi Anı tabhan anası küçeññenlik etgendi	*Peygamberin doğum zamanı gelmişti Onu doğuran anası epey güçlük çekmişti*
Sıylı bolğan mölekle can canından çabdıla Başhaladan caşırıb kanatların cabdıla	*Soylu melekler dört bir tarafından koştular Başkalarından gizlemek için kanatlarını örttüler*
Mariyam bla Asiyat mıçımayın cetdile Eki hur kız keldile anaçılık etdile	*Meryem ile Asiye hemen geldiler İki huri kız geldiler annelik ettiler*
Anasından tuvdu ol avrutmayın arıtıb Bu duniyağa çıkdı ol tolğan aylay carıtıb	*Anasından doğdu O, incitmeden, yorup Bu dünyaya çıktı O, dolun ay gibi parlayıp*
Tuvdu taza cuvulub tamam kindigi kesilib Közüne sürme sürtülüb ariuv sunnet etilib	*Doğdu, tertemiz yıkanıp, göbeği kesilip Gözüne sürme çekilip, güzelce sünnet edilip*
Başın örge költürüb kolun cerge cetdirib Közün kökge karatıb tilin tasbih etdirib	*Başını yukarı kaldırıp, elini yere uzatıp Gözünü göğe dikip, dilini tespih ettirip*
Onekinçi baş keçe, rabiğulavval ayda tuvdu Kökde, cerde, har kayda, kuvanç köb boldu	*On ikinci gece, Rebiül evvel ayında doğdu Gökte, yerde, her yerde, büyük sevinç oldu*
Anı nürü carıtdı künçıkhannı, bathannı Sıylı etdi ullu Allah anı bizge tabhannı	*Onun nuru aydınlattı, doğuyu, batıyı Soylu etti yüce Allah O'nu bize doğuranı*
Ceti kökde mölekle marhabağa turdula Sora şaytannı kökden koymay kuvdula	*Yedi gökte melekler merhabaya durdular Sonra şeytanı gökten kaçırıp kovdular*
Marhaba ya marhaba, oy ahırat nürübüz Esen keldiñ, hoş keldiñ halkdan sıylı biyibiz	*Merhaba ya merhaba, ey ahiret nurumuz Esen geldin, hoş geldin, halktan asil beyimiz*
Ol duniyağa çıkğanın cumla alam bilgendi Har bir kayğı tas bolub ullu kuvanç kelgendi	*O'nun dünyaya geldiğini cümle âlem bildi Her bir kaygı dağılıp, büyük bir sevinç geldi*

Dedi alanı har biri tavuş etib marhaba	*Dedi onların her biri yüksek sesle merhaba*
Marhaba ya marhaba, padişahım marhaba	*Merhaba ya merhaba, padişahım merhaba*
Marhaba ya marhaba, köz carığım marhaba	*Merhaba ya merhaba, gözümün nuru merhaba*
Marhaba ya marhaba can tansığım marhaba	*Merhaba ya merhaba, can hasretim merhaba*
Marhaba ya marhaba, sense halknı tilegi	*Merhaba ya merhaba, sensin halkın dileği*
Marhaba ya marhaba, sense halknı süygeni	*Merhaba ya merhaba, sensin halkın sevdiği*
Marhaba ya marhaba, mavlutuñu kurağanbız	*Merhaba ya merhaba, mevlidi hazırladık*
Marhaba ya marhaba, seni allıña turğanbız	*Merhaba ya merhaba, senin huzuruna durduk*
Kabır azab körgüzmey, kabırlada catdırlık	*Kabir azabı görmeden, kabirlerde yatıracak*
Günahlanı keçdirib, cannetleni tabdırlık	*Günahları affettirip, cennetleri bulduracak*
Marhaba ya marhaba, şafağatıñı bilebiz	*Merhaba ya merhaba, şefaatini biliyoruz*
Marhabağa biz turub, senden anı tileybiz	*Merhabaya biz durup, senden onu diliyoruz*
Ol tuvğanlay cuklandı macus otu, canmadı	*O doğunca söndü mecusi ateşi, yanmadı*
Faris suvu kurudu, bir tamçısı tammadı	*Fars suyu kurudu, bir damlası bile yağmadı*
Arsar bolub kaldıla, kâfırlanı başları	*Şaşkın kaldılar, kâfirlerin başları*
Umur çumur boldula, kulluk etgen kaçları	*Paramparça oldu taptıkları haçları*
Kutulğanlay Aminat, bir süyümçü ciberdi	*Kurtulunca Amine, bir müjdeci gönderdi*
Kelsin körsün atabız, Allah bizge caş berdi	*Gelsin görsün babamız, Allah bize oğul verdi*
Abdul Mutalib barıb, caşın alıb körgendi	*Abdülmüttalip gidip, oğlunu alıp gördü*
Har körgenin Aminat, aññа hapar bergendi	*Her gördüğünü Amine, ona haber verdi*
Caşın alıb koynuna, köb sözlege cetdi ol	*Oğlunu alıp kucağına, çok sözler söyledi*
Ullu Allahğa kuvanıb, köb şukurla etdi ol	*Yüce Allah'a sevinip, çok şükürler etti*
Altı ay emçek içirdi, kesi anası Aminat	*Altı ay süt içirdi, kendi anası Amine*
Tıñılağız aytadı, süt anası Halimat	*Dinleyin anlatıyor, süt anası Halime*
Banu Sagid atlıdı, biz caşağan elibiz	*Ben-i Said'dir yaşadığımız yer, yurdumuz*
Cavum cavmay kün kızıb, kayğılıdı kölübüz	*Yağmur yağmaz, güneşten yanar ruhumuz*
Elibizni başları, cıyıldıla, toldula	*Köyümüzün büyükleri bir araya toplandılar*
Katın, kişi kalmayın, onov keññeş boldula	*Kadın erkek hepsi toplanıp bir karara vardılar*
Onovları ol boldu, biz Mekkâğa barayık	*Kararları şu oldu, biz Mekke'ye gidelim*
Kurayişli biyleden emçek ulan alayık	*Kureyşli beylerden evlatlık oğlan alalım*

Bereketli tüyüldü, biz caşağan elibiz	*Bereketli değil yurdumuz, köyümüz*
Kurayişli biyleden bereketle körürbüz	*Kureyşli beylerden bereket görürüz*
Men cetginçi har biri, emçek ulan aldıla	*Ben yetişinceye kadar her biri evlatlık aldılar*
Cetalmayın kaldıñ deb, maññа korkuv saldıla	*Yetişemeyip kaldın diye bana korku saldılar*
Bolalmadım alaça, men kesimi kurarğa	*Olamadım onlar gibi, çabuk hazırlanamadım*
Barıb kirdim men elge, emçek ulan sorurğa	*Varıp girdim köye, evlatlık oğlan sordum*
Bir sebebsiz bolmaydı, ullu Allahnı har işi	*Sebepsiz olmuyor yüce Allah'ın her işi*
Meni allıma colukdu, carık betli bir kişi	*Benim önüme çıktı, aydınlık yüzlü bir kişi*
Bir canına burulub, maññа öterge koydu col	*Kenara çekilip geçmem için bana yol verdi*
Abdullahnı atası Abdul-Mutalib edi ol	*O, Abdullah'ın babası, Abdülmüttalib idi*
Emçek izlegenimi aythanımda men aññа	*Evlatlık aradığımı söylediğimde ben ona*
Siz süygenle bayla deb cuvab berdi ol maññа	*Siz zenginleri seversiniz diye cevap verdi o bana*
Mende bardı bir öksüz, ulanımdan tuvğandı	*Ben de vardır bir öksüz, oğlumdan oldu*
Asrar bolsañ bereyik, altı ay tamam bolğandı	*Bakacaksan verelim, tam altı ayı doldu*
Aytdı maññа kayt artha, meni bla barayık	*Dedi bana, dön geri, gel birlikte gidelim*
Alır bolsañ biz anı işlerine karayık	*Eğer alacaksan biz o işlere bakalım*
Kaytıb bardık üyüne, meni sıylı kördüle	*Döndük, vardık evine, bana değer verdiler*
Dariylege bölenib, caşnı maññа berdile	*İpeklere sarılı halde oğlanı bana verdiler*
Caşnı alğanlay koluma, közün açıb karadı	*Oğlanı alınca elime, gözünü açıp baktı*
Közlerinden nür çığıb, cüregime caradı	*Gözlerinden nur çıkıp, yüreğime yaradı*
Aythan edim alağa, men ızıma kaytayım	*Söylemiştim onlara, ben geri döneyim*
Bu caşçıknı boluşlusun men erime aytayım	*Bu oğlancığın hâlini kocama anlatayım*
Barıb aytdım erime, kel barayık, köreyik	*Varıp söyledim kocama, gel gidelim, görelim*
Men süygença sen süyseñ emçek alıb keleyik	*Benim sevdiğim gibi seversen alıp gelelim*
Erim aytdı körgenley, nek almadıñ munu sen	*Kocam dedi görünce, niye almadın bunu sen*
Maññа sormay alsañ da razı bolluk edim men	*Bana sormadan alsan da razı olurdum ben*
Ceññil boldu har sanım, anı emçek alğanlay	*Dinçleşti her tarafim O'nu süt evlada alınca*
Emçeklerim kızdıla, anı avzuna salğanlay	*Memelerim yandı, O'nun ağzına verince*
Anı emçek alğınçı kesi caşım toymayed	*Onu almadan önce kendi oğlum doymuyordu*
Keçe catsam ornumda köz kısarğa koymayed	*Gece yattığımda gözlerimi yumdurmuyordu*

Emçek alıb tebredik, kabıl bolub tilekle	*Evlatlık aldık, kabul olmaya başladı dilekler*
Nögerlege cetişdik, rahat bolub cürekle	*Arkadaşlarla denk olduk, rahatladı yürekler*
Nögerlerim keldile, caşnı alıb kördüle	*Arkadaşlarım geldiler, oğlanı alıp gördüler*
Alğış etib har biri, caşnı mañña berdile	*Dua edip her biri, oğlanı bana verdiler*
Kuvanışıb barıbız, emçeklege kablanıb	*Sevinçliyiz hepimiz, evlatlıklarımızı aldık*
Eşeklege minişib, colubuzğa atlanıb	*Eşeklere binerek biz yolumuza çıktık*
Baralmağan eşegim, barın ozub başladı	*Yürümeyen eşeğim hepsini geçmeye başladı*
Anı bla miññenley alğın halın taşladı	*O'nunla birlikte binince önceki hâlini bıraktı*
Anı emçek alğınçı takır edi caşavum	*O'nu evlatlık almadan önce zordu hayatım*
Ol üyüme kirgenley erkin boldu aşavum	*O evime girince bereketli oldu yediğim aşım*
Anı nürü bla men bütünledim carıkdan	*O'nun nuruyla ben canlandım ışıktan*
Bölek kölüm bar edi, karıvsuzla arıkdan	*Biraz ruhum vardı, güçsüzdüm zayıflıktan*
Koylarımı cıydırıb anı allına eltdirdim	*Koyunları toplayıp O'nun önüne götürdüm*
Sıylı bolğan kolların sırtlarına cetdirdim	*Mübarek ellerini koyunların sırtlarına değdirdim*
Arık bolğan koylarım kalmay semiz boldula	*Zayıf olan koyunlarımın hepsi semiz oldular*
Kurub turğan celinleri, kızıb sütden toldula	*Kuruyan süt keseleri sütle dolup taştılar*
Bir tabakğa aş salıb, aññа aşatsam başından	*Bir tabağa aş koyup önce O'na yedirsem*
Toyuvçaned üyürüm anı kalğan aşından	*Doyuyordu ailem, O'ndan kalan yemekten*
Ol tabaknı tolturub, birer birer bergende	*O tabağı doldurup, birer birer verdiğimde*
Toyarmelle deb andan, kesim sınab körgende	*Doyarar mı diye bizzat denediğimde*
Aşavçanelle birerin, bir zatın da koymayın	*Yiyorlardı her biri, hiçbir şey bırakmadan*
Kaluvçanelle karaşıb birerinden toymayın	*Bakışıp kalıyorlardı, hiçbiri de doymadan*
Caşlarıma aytuvçem, Muhammatnı urmağız	*Oğullarıma söylerdim, Muhammed'e vurmayın*
Muhammatdan alğın siz aş katına turmağız	*Muhammed'den önce siz yemeğe oturmayın*
Közüvüne cetgende, cumuşumu eterge	*Zamanı geldiğinde, işlerimi görmeye*
Çıkdı bir kün caşım bla koyçuklanı küterge	*Çıktı bir gün oğlumla koyunları gütmeye*
Çabıb keldi caşçığım, beti sarı, ak bolub	*Koşup geldi oğlum, beti benzi sararıp*
Hahay etdi ol maññа, cılamukdan köz tolub	*Panik içinde gözleri yaşlarla dolup*
Aytdı maññа ey anam Muhammatğa cetiş sen	*Dedi bana ey anam Muhammed'e yetiş sen*
Sav tabarsa anı deb, umut etalmayma men	*Sağ bulursun O'nu diye, umut etmiyorum ben*

Çabıb bardım men aññа, cüregim bek taralıb	*Koşup gittim ben ona, yüreğim pek sıkışıp*
Tabhan edim men anı, közü kökge aralıb	*Bulmuştum ben onu, gözleri göğe takılıp*
Ol kırdışha olturdu, barğanımı körgende	*O çimenliğe oturdu, vardığımı görünce*
Cüregimi cazdı ol, mañña aylanıb külgende	*Yüreğim sıkıştırdı O, bana dönüp gülünce*
Aman tüldü cüregim, anı alay körgende	*Rahatladı yüreğim, onu öyle görünce*
Rahat etdi ol meni, aytıb hapar bergende	*Rahatlattı O beni, anlatıp bilgi verince*
Aytdı mañña oy anam eki mölek keldile	*Dedi bana, ey anam, iki melek geldiler*
Kollarımdan tutdula, tüz sırtımdan cıkdıla	*Ellerimden tuttular, tam sırtımdan yıktılar*
Citi bıçak aldıla, cüregimi cardıla	*Keskin bıçağı aldılar, kalbimi yardılar*
Aman kanın keterib, carık nürnü saldıla	*Pis kanı temizleyip, parlak nuru koydular*
Öşünümü tikdile, bir sağatha sav etdile	*Göğsümü diktiler, bir saate iyileştirdiler*
Seni kelgeniñi körgende, meni koyub ketdile	*Senin geldiğini görünce, beni bırakıp gittiler*
Anı kibik men anda köb alamat körgenem	*Buna benzer ben O'da çok alâmet görmüştüm*
Korkğanımda men anı eltib üyüne bergenem	*Korktuğum için O'nu götürüp evine vermiştim*
Hapar aytdım men sizge, cüreklege salığız	*Anlattım ben size, yüreklerinize alın*
Salavatla köb salıb, şafağatın alığız	*Çok salavat söyleyip, şefaatini alın*
Tıñılağız aytayım kökge çıkğan safarın	*Dinleyin anlatayım Miraç seferini*
Esigizde tutuğuz fayğambarnı haparın	*Aklınızda tutun peygamberin hikâyesini*
Bir keçe Mekkâda kesim cuklab turğanlay	*Bir gece Mekke'de tek başıma uyurken*
Men ilgenib uyandım, Cabrayil kıçırğanlay	*Ben irkilip uyandım, Cebrail seslenince*
Kördüm meni katımda öre turub Cabrayil	*Gördüm, yanımda ayakta duruyor Cebrail*
Aytdı mañña ya Rasul, çakıradı Allah seni bil	*Dedi bana ya Resul, çağırıyor Allah seni bil*
Çıkdım eşik allına, kayğı bolub, korkarak	*Çıktım dışarıya, kaygılanarak, korkarak*
Kördüm eşik allında cer salınıb bir Burak	*Gördüm kapı önünde eyerlenmiş bir Burak*
Miyik edi kadırdan, atdan biraz gitçerek	*Büyüktü katırdan, attan biraz küçük*
Nür cohardan kuralıb, üsündeki at kerek	*Nur cevherinden hazırlanmıştı üstündeki eyer*
Kördüm anı canında öre turub bir mölek	*Gördüm onun yanında bekleyen bir melek*
Aytdı mañña ya Rasul kabıl boldu har tilek	*Dedi bana ya Resul kabul oldu her dilek*
Min atıña, ya Rasul, biz atlanıb keteyik	*Bin atına, ya Resul, biz yola çıkıp gidelim*
İnşa Allah bügeçe ceti kökden öteyik	*İnşallah bu gece yedi kat gökten geçelim*

Mindim añña, tartdı ol, ayakların aldırıb Köz cetişgen cerlege, atlamların saldırıb	*Bindim ona, çekti o, ayaklarını kaldırıp* *Gözün yetiştiği yerlere, adımlarını atıp*
Biz örlesek tik örge, miyik bolub art canı Tigelesek enişge, uzun bolub al canı	*Tırmansak dik yokuşa, yüksek oluyordu arkası* *Yokuş aşağı insek, uzuyordu ön tarafı*
Bir sağatnı içinde biz Kuddusha cetişdik Fayğambarla keldile, salam salam etişdik	*Bir saat içinde biz Kudüs'e ulaştık* *Peygamberler geldiler, selamlaştık*
Fayğambarla barısı meni imamğa saldıla Eki rakahat namaznı meni bla kıldıla	*Peygamberlerin hepsi beni imam seçtiler* *İki rekat namazı benimle kıldılar*
Andan çığıb Buraknı bir toğayğa bayladık Andan örge ekibiz cayavluknu sayladık	*Oradan çıkıp Burak'ı bir halkaya bağladık* *Oradan yukarı ikimiz yaya gitmeyi tercih ettik*
Miraçha çığıb biz, ceti kökden ötgende Ceti kökde kutulub, sidratha cetgende	*Miraç'a çıkıp biz, yedi kat gökten geçtiğimizde* *Yedi gökten çıkıp, Sidret'e yakınlaştığımızda*
Aytdı Cabrayil, mından örge men barmam İzin bolmay atlasam, açımayın men kalmam	*Dedi Cebrail, buradan yukarı ben gidemem* *İzin olmadan gidersem, kalmam ceza görmeden*
Cabrayilge men aytdım, endi neçik eteyim Tanımağan cerimde kesim kalay keteyim	*Cebrail'e ben dedim, şimdi ne yapayım* *Bilmediğim yerde kendi başıma nasıl gideyim*
Caşil Raf-raf kelgende, biz söleşe turğanlay Kıynalmayın bardık, mañña nöger bolğanlay	*Yeşil Raf-raf geldiğinde, biz konuşurken* *Zorlanmadan vardık, bana arkadaşlık ederek*
Caşil Raf-raf bla men köb cabuvdan ötgenek Köb cabuvdan kutulub Kavsaynağa cetgenek	*Yeşil Raf-raf ile ben çok perdeden geçmiştik* *Çok perdeden kurtulup, Kavseyn'e gelmiştik*
Biz cetgenley ullu Allah, har aytırın ğarz etdi Ummetime ol meni elli namaz farız etdi	*Biz gelince yüce Allah, söyleyeceklerini arz etti* *Benim ümmetime O, elli vakit namazı farz etti*
Mussa bla keññeşib har işimi tındırdım Kaytıb kelib alanı beş namazğa cıydırdım	*Musa ile istişare edip her işimi hallettim* *Dönüp gelip onları beş vakitte topladım*
Kaytıb kelip Kuddusda ala bla körüşdüm Cathan cerim suvumay Mekkâğa cetişdim	*Dönüp gelip Kudüs'te onlarla görüştüm* *Yattığım yer soğumadan Mekke'ye yetiştim*
Tınç çığarğa süysegiz öle turub canığız Mavlut etib, siz añña salavatla salığız	*Rahat çıkmasını istiyorsanız ölürken canınız* *Mevlid söyleyip, siz O'na salavatlar ediniz*
Kıyamat kün siz andan şafağatın alığız Cahanimni otundan uzak bolub kalığız	*Kıyamet günü siz O'ndan şefaatini alınız* *Cehennemin ateşinden uzakta kalınız*

Sıylı süygen kuluna rahmat etsin ullu Allah
Ahlu ashablarına razı bolsun ullu Allah

Pek sevdiği kuluna rahmet etsin yüce Allah
Ashap ehline razı olsun yüce Allah

Mavlut etgen adamla biz tileybiz ya Allah
Munu cazğan adamnı günahların keç Allah

Mevlid söyleyen insanlar, diliyoruz ya Allah'ım
Bunu yazan adamın günahlarını affet Allah'ım

Biz cıyılğan kulanı candet ahlu et Allah
Amin, amin ya Allah, amin, amin ya Allah

Biz toplanan kulları cennet ehli et ya Allah
Amin, amin ya Allah, amin, amin ya Allah

Ay, adamla aytayım, cüreklege alığız
Şafağatın esgerib salavatla salığız

Ey, insanlar söyleyim, yüreklerinize alınız
Şefaatin hatırlayıp salavatlar ediniz

Duniya ullusu Muhammat altmış üçge cetgendi
Cılamukla tögügüz, ol duniyadan ketgendi

Dünya ulusu Muhammed altmış üçe gelmiş
Gözyaşları dökün, o dünyadan gitmiş

Cuvuk bolğan zamanda duniyadan köçerge
Allah iydi keleçi añña hapar eterge

Yakınlaştığı zaman dünyadan göçmeye
Allah gönderdi elçi ona haber vermeye

Kelib aytdı keleçi, meni Allah iygendi
Seni süygen ullu Allah, tansık bolub izleydi

Gelip söyledi elçi, beni Allah gönderdi
Seni seven yüce Allah, hasretle bekliyor

Bu haparnı bilgende, kaytıb kirdi üyüne
Tansık bolğan Allahnı, buyruğuna süyüne

Bunu öğrendiğinde, dönüp girdi evine
Özlem duyan Allah'ın buyruğuna sevinip

Kelib üyde turayed, anı kızı Fatima
Anı alay körgende, çabıb keldi katına

Gelmiş evde duruyordu, O'nun kızı Fatma
O'nu öyle görünce, koşup geldi yanına

Atam, canım, kalaydı seni bügün hallarıñ
Nek bolğansa sen bılay, avruymudu sanlarıñ

Babam, canım, nasıl senin bugün halin
Neden oldun sen böyle, hasta mı bedenin

Men ne eteyim Fatima, sanım kızıb küyedi
Süyüññen Allahğa, canım barırğa süyedi

Ben ne yapayım Fatma, bedenim yanıyor
Sevgili Allah'a, canım gitmeyi istiyor

Bu haparnı eşitgenley ashabları cetdile
Tavaf etib hucrasın, cılay cılay ketdile

Bunu işitince ashapları hemen geldiler
Tavaf edip hücresini, ağlayarak gittiler

Bilâl edi har ertden fayğambarğa kelivçü
Uyavmudu, cuklaymıdı, fayğambarnı bilivçü

Bilâl idi her sabah peygamberi ziyaret eden
Uyanık mı, uyuyor mu, peygamberi bilen

Kelib aytdı, assalatu ya habibu zulcalal
Cuvab etdi fayğambar, men baralmam Bilâl

Gelip söyledi, esselatü ya habibi zül celal
Cevap verdi peygamber, ben gidemen Bilâl

İmam bolsun Abubekir, endi bar da hapar ayt
Añña uysunla ashabla zaman boldu endi kayt

İmam olsun Ebubekir, şimdi git de bildir halimi
Ona uysunlar ashaplar, zaman geldi dön şimdi

Bilâl degen, başın çaçıb, cılay cılay kaythandı Fayğambarnı aythanın ashablağa aythandı	*Bilâl, kendisinden geçip ağlayarak döndü* *Peygamberin söylediklerini ashaplara bildirdi*
Abubekir turdu örge, imamçılık eterge Cılamayın çıdamad, mihrabğa ceterge	*Ebubekir kalktı ayağa, imamlık yapmaya* *Ağlamadan duramadı, mihraba geldiğinde*
Cılav bolub mejgitde, kıçırıkdan tolğandı Ashablanı tavuşu fayğambarğa barğandı	*Herkes ağladığından mescitte doldu feryat sesi* *Ashapların ağlama sesleri peygambere gitti*
Tutuğuz meni, turayım, mejgitime barayım Ashablağa cetişib hallarına karayım	*Yardımcı olun bana, kalkıp mescide gideyim* *Ashaplara gidip hallerine bakayım*
Örge turub bardı ol, ashablanı canına Mıdah bolub karadı ashablanı halına	*Ayağa kalkıp gitti O, ashapların yanına* *Üzülüp baktı ashapların haline*
Ölüm meni ayırsa sizden dedi Muhammat Ashablarım eterme sizni Allahğa amanat	*Ölüm beni ayırsa sizden dedi Muhammed* *Ashaplarım ederim sizi Allah'a emanet*
Anı zikir etib siz ol aythannı etigiz İman bla, din bla bu duniyadan ketigiz	*O'nu zikredip siz, O'nun dediklerini yapınız* *İman ile, din ile bu dünyadan gidiniz*
Cahanimden süysegiz uzak bolurğa sanığız Mavlut etib siz aññа salavatla salığız	*Cehennemden uzak olmak istiyorsa bedeniniz* *Mevlid söyleyip siz O'na salavatlar ediniz*
Bılay aytıb fayğambar kaytdı üyüne, ornuna Cılav bolub Fatima, kadalğandı boynuna	*Böyle söyleyip peygamber döndü evine* *Ağlayarak Fatma sarıldı boyuna*
Atam canım ölme sen, seni üçün men öleyim Sen sav bolub seni üçün kurman bolayım	*Babam, canım, ölme, senin yerine ben öleyim* *Senin sağlığın için ben sana kurban olayım*
Canım kızım Fatima, köbdü, endi cılama Közleriñi suvun sürt kızım endi kıynalma	*Canım kızım Fatma, yeter artık ağlama* *Gözyaşlarını sil kızım artık üzülme*
Hasan bla Huseyin kelsinle meni katıma Hapar berçi alağa, süygen kızım Fatima	*Hasan ile Hüseyin gelsinler benim yanıma* *Haber ver onlara, sevgili kızım Fatma*
Ala bla söleşib men alanı köreyim Kuvanç bolub alağa men canımı bereyim	*Onlarla konuşup, ben onları göreyim* *Onlarla hasretimi giderip ben canımı vereyim*
Ala çabıb keldile fayğambarnı canına Alanı körüb kuvanıb tınçlık keldi canına	*Onlar koşarak geldiler peygamberin yanına* *Onları görünce sevindi, huzur geldi canına*
Amal cokmud atabız sen canıñı bermezge Tuvmay kalsak aşhı ed seni bılay körmezge	*Çare yok mu babamız, can vermemek için* *Keşke doğmasaydık seni böyle görmemek için*

Hasan bla Huseyin bu sözleni aytdıla Cılay cılay ekisi ızlarına kaytdıla	*Hasan ile Hüseyin bu sözleri söylediler* *Ağlayarak her ikisi de geri döndüler*
Bılay ete turğanlay Cabrayil kelgendi Ullu Allahnı salamın fayğambarğa bergendi	*Bu haldeyken Cebrail çıka gelmiş* *Yüce Allah'ın selâmını peygambere vermiş*
Sor degendi ullu Allah, men tilegin köreyim Ne tilese fayğambar, añña anı bereyim	*Sor demiş yüce Allah, dileğini yerine getireyim* *Ne dilerse peygamber, O'na vereyim*
Ummetimi tileyme, ayt Allahğa, kayt keri Oldu meni tilegim, tuvğan künümden beri	*Ümmetimi diliyorum, söyle Allah'a, dön geri* *Odur benim dileğim, doğduğum günden beri*
Cabrayil kaythanlay, mıçımayın terk keldi Ummetiñi keçdi deb süyümçülük ol berdi	*Cebrail gider gitmez tekrar geri döndü* *Ümmetini bağışladı diye müjdeyi verdi*
Har bir ğalam kabırdan ğarasatha kaythanda Fayğambarla har biri nafsım nafsım aythanda	*Her bir alem kabirden mahşere gittiğinde* *Peygamberlerin her biri nefsim dediğinde*
Fayğambarım Muhammat ummetim derikdi Har aythanın ullu Allah ol kün añña berlikdi	*Peygamberim Muhammed ümmetim diyecek* *Her istediğini yüce Allah o gün O'na verecek*
Ummet eseñ sen añña, hitmatıñı et tamam Ayt, cürekni cılatıb, assalatu va assalam	*Ümmet isen sen O'na, hitmetini et tamam* *Söyle, yürekten ağlayıp, esselatü vesselam*
Siz süysegiz candetde rahat bolurğa canığız Mavlut etib siz añña salavatla salığız	*Siz istiyorsanız cennette rahat olsun canınız* *Mevlid söyleyip siz O'na salavatlar ediniz*
Fayğambarım işeksiz keterigin bilgendi Ashabların körürge canı bla süygendi	*Peygamberim şüphesiz gideceğini biliyordu* *Ashaplarını görmeyi candan istiyordu*
Ashabları terk bolub çabıb añña cetdile Salam berib añña ala ullu hurmet berdile	*Ashapları hemen koşup O'na geldiler* *Selâm verip O'na, onlar büyük hürmet ettiler*
Bayan etdi osiyat ashablarına söleşib Kuvanayık dedi ol carık betden tübeşib	*Beyan etti vasiyetini ashaplarıyla konuşup* *Sevinelim dedi O, güler yüzle karşılayıp*
Hasan bla Huseyin, candan süygen balala Hasan bla Huseyin, Fatimağa kalalla	*Hasan ile Hüseyin, candan sevdiğim yavrular* *Hasan ile Hüseyin, Fatma'ya kaldılar*
Keltirigiz caşlanı, tobuğuma salığız Candetlede köreyik, sav salamat kalığız	*Getirin oğlanları, dizime oturtunuz* *Cennetlerde görüşelim, sağ selamet kalınız*
Çakırığız Bilâlnı, kelsin meni katıma Añña cüknü cükletib, köb miññenme atıma	*Çağırınız Bilâl'ı, gelsin benim yanıma* *Ona yükü yükleyip, çok bindim atıma*

Söleşigiz, aytığız, razılığın alığız
Ayşat bla Fatima sav salamat kalığız

Konuşun, söyleyin, gönlünü alınız
Ayşe ile Fatma sağ selamet kalınız

Bilâl salah kıçırsın, halkğa hapar berirge
Ashablarım cıyılıb canazıma kelirle

Bilâl sâlâ okusun, halka duyurmak için
Ashaplarım toplanıp cenazeme gelmesi için

Fazliy kuysun suvumu, Aliy cuvsun sanımı
Uzaymayın bereme bir Allahğa canımı

Fazlı döksün suyu, Ali yıkasın bedenimi
Uzatmadan veriyorum bir Allah'a canımı

Abubekirni allına canazımı salığız
Ashablarım barığız sav salamat kalığız

Ebubekir'in önüne cenazemi koyunuz
Ashaplarım hepiniz sağ selamet kalınız

Cannı bergen izleydi, meni kesine bereyim
Ummetlerim men sizni candetlede köreyim

Canı veren istiyor, ben kendisine vereyim
Ümmetlerim ben sizi cennetlerde göreyim

Siz süysegiz kalmayın candetlege barırğa
Aşığığız, unutmay salavatla salırğa

Siz istiyorsanız hepiniz cennetlere gitmeyi
Acele edin, unutmayıp salavatları getirmeyi

Bu sözlede turğanlay bir kıçırık kelgendi
Azrayil bolğanın ol Muhammat bilgendi

Bunları söylerken bir çığlık sesi geldi
Azrâil olduğunu Muhammed bildi

Maññа izin barmıdı üyügüzge kirirge
Ol nür bolub carıthan betigizni körürge

Bana izin var mıdır evinize girmeye
Nur gibi aydınlık yüzünüzü görmeye

Avruyd sıylı fayğambar dedi añña Fatima
İzin sañña tabılmaz, kirirge anı katına

Hasta şimdi yüce peygamberimiz dedi Fatma
İzin sana verilmez, girmek için yanına

Biz turabız katınla, anı halın sınaşıb
Bar işiñe karnaşım, biz turabız cılaşıb

Biz kadın kısmı bekliyoruz haline bakıp
Git işine kardeşim biz duruyoruz ağlaşıp

Dağıda bir kıçırdı, men ketalmam körmeyin
Süyülüññen zatnı alıb süygenine bermeyin

Yine bir ses geldi, ben gidemem görmeden
Sevgiliyi alıp sevdiğine vermeden

Kimdi bilmeyme atam seni körmey ketmeydi
Kayt deb añña men aytsam aytahımı etmeydi

Kimdir bilmiyorum, seni görmeden gitmiyor
Geri dön desem de, söylediğimi yapmıyor

Can alıvçu Azrayil oldu kızım Fatima
Sen tıymaçı kelme koy kelsin meni katıma

Can alıcı Azrâil odur kızım Fatma
Sen engel olma, bırak gelsin yanıma

Ana bla atanı, egeç, karnaş, balanı
Ayırıvçu, koymavçu, birbirinden alanı

Anne ile babayı, bacıyı, kardeşi, yavruyu
Ayıran, bırakmayan, birbirinden onları

Oldu sıysız etdirgen canın alıb sanlanı
Ata ana öltürüb, öksüz etgen balanı

Ol değersiz bırakan canı alıp bedeni
Babayı, anneyi öldürüp, öksüz eden yavruyu

Eşik açdı, kel dedi, Azrayilge Fatima Kirib keldi Azrayil fayğambarnı katına	*Kapıyı açtı, gel dedi, Azrâil'e Fatma* *Girip geldi Azrâil, peygamberin yanına*
Kelgenmise sen maññа ziyaratımı etgerge Oğese keldiñmi canımı alıb keterge	*Geldin mi sen bana, ziyaret etmeye* *Yoksa geldin mi canımı alıp gitmeye*
Men kelgenme buyursañ canıñı alıb keterge Ziyaratıñı bitdirib sen aythannı eterge	*Ben geldim izin verirsen canını almaya* *Ziyareti bitirip senin dediğini yapmaya*
Men aythannı sen etseñ, sıylı konak mölegim Ummetimi cazıksın, oldu senden tilegim	*Dediğimi yaparsan, mübarek konuk, meleğim* *Ümmetime acı, odur senden dileğim*
Ullu Allahdan ol zaman aññа tavuş cetgendi Har tilekni ullu Allah aññа kabıl etgendi	*Yüce Allah'tan o sırada O'na seslenmiş* *Her dileğini yüce Allah kabul etmiş*
Ashablağa bildirdi har bir zatnı tamamın Aytığız deb buyurdu ummetlege salamın	*Ashaplara bildirdi her bir şeyi tastamam* *Söyleyin diye buyurdu ümmetlere selamın*
Sunnetimi tutsunla candan süygen ummetim Ala üçün hazırdı şafağatım, candetim	*Sünnetime uysun candan sevdiğim ümmetim* *Onlar için hazırdır şefaatim, cennetim*
Bılay aytıb fayğambar canın berdi Allahğa Ummet etgen bizni aññа şukur Allahğa	*Böyle söyleyip peygamber canını verdi Allah'a* *Ümmet kılan bizi O'na, şükür Allah'a*
Siz süysegiz ummetle şafağatın alırğa Kerek bolad har zaman salavatla salırğa	*Siz istiyorsanız ümmetler şefaat almak* *Lâzımdır her zaman salavatlar getirmek*
Cılamukla siz tögüb salavatla salığız Osiyatın siz tutub razılığın alığız	*Gözyaşları dökerek salavatlar getiriniz* *Vasiyete siz uyup rızasını alınız*
Ay karnaşla, tıñılağız mından oyum alayık Aññа oylaşıb, tüzelib carık betden barayık	*Ey kardeşler, dinleyin, bundan ders alalım* *Mütalaa edip, kendimize çeki düzen verelim*
Bir adam umut etmesin bu duniyada caşarğa Uzak, uzun har zaman duniyadağın aşarğa	*Hiç kimse ümit etmesin bu dünyada kalmayı* *Çok uzun zaman bu dünyadan nimetlenmeyi*
Rasul ketgen duniyadan amal bolmaz kalırğa Fayğambarğa berilmegen erkinlikni alırğa	*Resul'ün gittiği dünyada çare yoktur kalmaya* *Peygambere verilmeyen izni almaya*
Endi canım karağız bu duniyanı halına Haram, halal ayırmay aldaññanbız malına	*Artık, canım, bakın bu dünyanın haline* *Haram, helal ayırmadan aldanıyoruz malına*
Biz aldandık duniyağa kalay bolur halıbız Ayırılıb canıbız, topurak bolur sanıbız	*Biz aldandık dünyaya nice olur halimiz* *Ayrılır canımız, toprak olur bedenimiz*

Ahıratnı unutduk, aşhı amal etmeybiz Allah aythan tüz colda bir barıbız ketmeybiz	*Ahireti unuttuk, iyi amel edemiyoruz* *Allah'ın buyurduğu yolda gidemiyoruz*
Keligiz din karnaşla bu hallanı koyayık Haram aşnı biz koyub halal aşdan toyayık	*Geliniz din kardeşlerim bu halleri bırakalım* *Haram aşı biz bırakıp helal aştan doyalım*
Bu duniyanı artha atıb aşhı amal eteyik Günahlanı keçdirib bu duniyadan keteyik	*Bu dünyayı geride bırakıp iyi amel edelim* *Günahlardan affolup bu dünyadan gidelim*
Allah aythan zatlanı biz barısın eteyik Anı bla biz anı rahmatına ceteyik	*Allah'ın buyurduklarını biz yerine getirelim* *Böylelikle biz O'nun rahmetine erişelim*
Umut etib, tileybiz rahmatıñdan biz seni Sıylı bolğan fayğambar hater et da keç bizni	*Ümit edip, diliyoruz rahmetinden biz senin* *Yüce peygamberimiz esirgeyip bağışla bizi*
Salat-salam aytabız fayğambarnı canına Ashab-ashab ansarğa, ummetleni barına	*Sâlât, selam söylüyoruz peygamberin ruhuna* *Ashaplara, Ensara, ümmetlerin tamamına*
Salavatla salığız, şafağatın alırğa Ullu Allahdan tileybiz, carık betden barırğa	*Salavatlar söyleyin, şefaatini almaya* *Yüce Allah'tan diliyoruz gitmeyi yüz aklığıyla*
Allah, Allah, ya Allah, günahlanı keç Allah Allah, Allah, ya Allah, rahmatıñı et Allah	*Allah, Allah, ya Allah, günahları affet Allah'ım* *Allah, Allah, ya Allah, rahmet et Allah'ım*
Allah, Allah, ya Allah, tilekleni kör Allah Allah, Allah, ya Allah, candetleni ber Allah	*Allah, Allah, ya Allah, dilekleri kabul et Allah'ım* *Allah, Allah, ya Allah, cennetleri ver Allah'ım*
Cürekleni taza etib ullu Allahğa kaytığız Ay, karnaşla barığız Allah Allah aytığız	*Yürekleri temiz tutup yüce Allah'a dönünüz* *Ey, kardeşlerim hepiniz Allah, Allah deyiniz*
Har tilegi tabılır ullu Allahğa kaythannı Candetlege boş eter Allah Allah aythannı	*Her dileği kabul olur yüce Allah'a dönenin* *Cennetlerde yeri hazırdır Allah, Allah diyenin*
Zikirge san bermeyin siz köb zikir etdigiz Bu duniyada tohtamay Allah Allah etigiz	*Zikirleri saymadan, siz çokça zikir ediniz* *Bu dünyada durman Allah, Allah deyiniz*
Oldu, günah kurutub, muratlağa cetdirlik Barmıd sizde, çakırıb, Allah Allah etdirlik	*Budur günahları affettiren, muratlara erdiren* *Var mı sizde, çağırıp, Allah, Allah dedirten*
Ullud zikir carığı, siz körmezsiz köz bla Har avruvdan sav bolad Allah Allah söz bla	*Büyüktür zikirin ışığı, siz görmezsiniz göz ile* *Her hastalıktan iyileşir, Allah, Alah sözü ile*
Siratdan tınç ötmezsiz, Allah sizge öt demey Duniyadan ketmegiz Allah Allah köb demey	*Sırat'tan rahat geçemezsiniz, Allah geç demeden* *Dünyadan gitmeyin çokça Allah, Allah demeden*

Amal cokdu caşarğa, ol duniyağa kaytmayın
Candetleni tabmazsız Allah Allah aytmayın

Çare yoktur yaşamaya, öteki dünyaya dönmeden
Cennetleri bulamazsınız Allah, Allah demeden

İman bla, din bla, ol duniyağa kaytayık
Keçe-kündüz tohtamay Allah Allah aytayık

İman ile, din ile, öteki dünyaya dönelim
Gece, gündüz durmadan, Allah, Allah diyelim

Sirat mizandan kutulub candetlege öteyik
Sabiy, kart da kalmay, Allah Allah eteyik

Sırat'tan, Mizan'dan kurtulup cennete geçelim
Çocuk, ihtiyar hepimiz Allah, Allah diyelim

İnşa Allah kutulub, candetlege keterbiz
Anda kalmay ummetle Allah Allah eterbiz

İnşallah kurtulup, cennetlere gideriz
Orada bütün ümmetler Allah, Allah deriz

Har kayğıdan kutulub, candetlege cetişib
Hurla bla kıçırıb, Allah Allah etişib

Bütün dertlerden kurtulup cennetlere erişip
Huriler ile yüksek seste, Allah Allah deyip

Sirat mizandan kutulub, candetlege kirgende
Kalmay mumin kıçırıb, Allah Allah degende

Sırat'tan, Mizan'dan kurtulup cennete girende
Müminler yüksek sesle Allah Allah diyende

Kaldırmasın ullu Allah, camalın körmeyin
Tuvra aylanıb biz añña Allah Allah demeyin.[666]

Bırakmasın yüce Allah, cemalini göstermeden
Dosdoğru O'na dönüp Allah, Allah demeden.

10. Sıylı Cuma Kününde

Mübarek Cuma Gününde

Cerni üsünde insannı
Patçahıdı ya Rasul
İslam dinni tuthanla
Barıñ añña ummet bol

Yer yüzünde insanın
Padişahıdır ya Resul
İslâm dinine inananlar
Hepiniz O'nun ümmeti olun

Aşık cürekni caññan kömürü
Samavarla kaynatır
Farız, vacib tuthanlanı
Candetlede oynatır

Aşık yüreğin yanan kömürü
Semaverleri kaynatır
Farzı, vacibi yerine getirenleri
Cennetlerde oynatır

Hak tağalanı habibise
Har muslimannı tilindese
Mahşarda rahmat üleşirse
Sen habibullah Mustafa

Hak tealanın habibisin
Her müslümanın dilindesin
Mahşerde rahmet dağıtırsın
Sen Habibullah Mustafa

Cer kuvana edi, cürüseñ
Kökle süyünç edi örleseñ
Kaşbu keramat açılıb
Alamğa ğilmuñ çaçılıb

Yer mutlu oluyordu yürüdüğünde
Gökler seviniyordu yukarı çıktığında
Keşfü kerâmet açılıp
Aleme ilmin dağılıp

---

666 İsmail Akbaylanı, **Zikirle-Mavlut**, Hazırlayan: Abul-Kerim Bayramuklanı, Çerkessk, 1991, s. 5-62.

Kökle, cerle erkelete
Tavla, taşla zikir ete
Bulbul kuşla uçub cete
Rasulullah Mustafa

Gökler, yerler iltifat ediyor
Dağlar, taşlar zikir söylüyor
Bülbüller uçup yetişiyor
Resulullah Mustafa

Cüz tört kitab kökden tüşgen
Segizge alanı üleşgen
Sıylı Kuran saññа tiyişgen
Ahmadu Muhtar

Yüz dört kitap gökten indi
Sekizi onları paylaşan
Sana münasip yüce Kur'an
Ahmedü Muhtar

Allah deb zikir etgenle
Bal çayırla çaynağan
Candetleden ülüş allık
Nafsıların kıynağan

Allah diye zikir edenler
Bal sakızları çiğneyen
Cennetlerden pay alacak
Nefslerine direnen

Aşık bolub tebredim
Madinanı körürge
Kıyamat kün borçlu bolğun
Candetleden berirge

Aşık olmaya başladım
Medine'yi görmeye
Kıyamet günü borçlu ol
Cennetlerden vermeye

Karaññı cerge ayıbızsa
Candetlede cayıbızsa
Kuran tüşgen din bayıbızsa
Ahmadu Muhtar

Karanlık yerde Ay'ımızsın
Cennetlerde yazımızsın
Kur'an indirilen ulumuzsun
Ahmedü Muhtar

Aşıklanı tilegi
Kulli mukminni keregi
Cer cüzünü din teregi
Ahmadu Muhtar

Aşıkların dileği
Bütün müminlerin ihtiyacı
Yer yüzünün din ağacı
Ahmedü Muhtar

İslam dinde birinçise
Şeriatda töreçise
Allah iygen din keleçise
Ahmadu Muhtar

İslâm dininde birincisin
Şeriatta hakimsin
Allah gönderdiği elçisin
Ahmedü Muhtar

Madinada nakış masçitle
Minaraları altından
Sıylı ziyaratnı sen körseñ
Koyub ketmezse katından

Medine'de nakışlı mesçitler
Minareleri altından
Kultsal ziyaretgâhı sen görsen
Bıkakıp gidemezsin yanından

Madinada altın minara
Bulbulla konub kuvana
Seni ziyaratıñ nür cana
Ahmadu Muhtar

Medine'de altın minare
Bülbüller konup sevinir
Senin ziyaretgâhın nur saçıyor
Ahmedü Muhtar

Madinada caşil tahtala
Çaykalıb ösgen baçhala
Cetmelle saññа başhala
Ahmadu Muhtar

Medine'de yeşil evlekler
Mümbit büyüyen bahçeler
Erişemediler sana başkaları
Ahmedü Muhtar

Ay, cer, kalay sıylısa
Rasul turğan koynuñda
Caşil caşnab tavlarıñ
Zikir etelle boynuñda

Ah, toprak, ne kadar şanslısın
Resul duruyor koynunda
Yeşil bereketli dağların
Zikir ediyorlar boynunda

Ay, kök, kalay seyirse
Rasul seññe tebregen
Bir sağatnı içinde
Ceti kat kökge örlegen

Ah, gökyüzü, pek temaşasın
Resul sana geldi
Bir saatin içinde
Yedi kat göğe yükseldi

Ay, kök kalay seyirse
Calınsız çırak candırthan
Ğarşnı, kursnu baylığıñı
Muhammadha tanıthan

Ah, gökyüzü, pek temaşasın
Dumansız ateş yandıran
Arşın, kürsün zenginliğini
Muhammed'e tanıtan

Ay, kök, kalay seyirse
Culduzla bla casalıb
Saññа çıkğan ya Rasul
Sav duniyada mahtalıb

Ah, gökyüzü, pek temaşasın
Yıldızlarla bezenen
Sana çıkan ya Resul
Bütün dünyada övülen

Ceti kat köknü keñinde
Candet Buraknı belinde
Har muslimannı kölünde
Ahmadu Muhtar

Yedi kat göğün enginliğinde
Cennet Burağı'nın belinde
Her müslümanın gönlünde
Ahmedü Muhtar

Arkada avur cügübüz
Költüralmazça belibiz
Tavladan avur günahlarıbız
Ahmadu Muhtar

Sırtımızda ağır yükümüz
Taşıyamıyor belimiz
Dağlardan ağır gühahlarımız
Ahmedü Muhtar

Fayğambarlanı ğambarısa
Candet hurlanı hurmasısa
Mukmin kullanı sırmasısa
Ahmadu Muhtar

Peygamberlerin ambarısın
Cennet hurilerinin hurmasısın
Mümin kulların sırmasısın
Ahmedü Muhtar

Közden çıkğan cılamuk
Cüzer kibik köl bolsun
Senden sebeb izleydi ummet
Tişi bolsun, er bolsun

Gözlerden akan yaşlar
Yüzecek kadar göl olsun
Senden şefaat istiyor ümmet
Dişi olsun, erkek olsun

Tilegiñi Allah berdi — *Dileğini Allah verdi*
Ay, kün, kökden tigeledi — *Ay, Güneş, gökten indi*
Koltuklarıñdan tiydi alaşa — *Koltuklarından aşağıda*
Sav duniya boldu tamaşa — *Bütün dünya oldu temaşa*

Tilegiñi Allah bersin — *Dileğini Allah versin*
Hak fayğambar kabıl körsün — *Hak peygamber kabul görsün*
Melaikler amin desin — *Melekler amin desin*
Ya Rabbiy, ya Rahman — *Ya Rabbi, ya Rahman*

Nürlenib uçsun cürekle — *Nurlanıp uçsun yürekler*
Zikirde talsın bilekle — *Zikirde yorulsun bilekler*
Kabıl bolsun, ya Rasul — *Kabul olsun, ya Resul*
Saññа tileññen tilekle — *Sana edilen dilekler*

Col tabılmadı baylıkda — *Yol bulunmadı zenginlikte*
Bügün musafir tarlıkda — *Bugün misafir darlığında*
Madinanı körgüz Allah — *Medine'yi göster Allah'ım*
Ölüb ketginçi savlukda — *Ölüp gitmeden sağlıkta*

Atıñı aytsak zikirde — *Adını söylesek zikirde*
Cürekle nürden kaynaydı — *Yürekler nurla kaynıyor*
Cel tebretgen terekleça — *Rüzgarın salladığı ağaçlar gibi*
Sanlarıbız oynaydı — *Bedenlerimiz oynuyor*

Alimleni alimise — *Alimlerin alimisin*
Din başçılanı zalimise — *Din önderlerinin emirisin*
Arabnı, Acamnı hanısa — *Arabın, Acemin hanısın*
Sen mukminleni canısa — *Sen müminlerin canısın*

Ay carık seni nürüñden — *Ay'ın ışığı senin nurundan*
Kün carık eki koluñdan — *Güneşin ışığı iki elinden*
Seni sıylı etgendi Allah — *Seni mübarek kılmış Allah*
Caratılğannı barından — *Yaratılanların hepsinden*

Cabraildi ustazıñ — *Cebrail'dir öğretmenin*
Başıñdadı altın tacıñ — *Başındadır altın tacın*
İlmuñ lavhul mahfuzdan — *İlmin levhül mahfuzdan*
Kurannı bildiñ hafızden — *Kur'an'ı bildin hafızdan*

Alimle teñlik etmedi — *Alimler boy ölçüşemedi*
Zalimle saññа cetmedi — *Zalimler sana erişemedi*
Seni kibik tilegin Allah — *Senin dileklerin gibi Allah*
Birin da kabıl etmedi.[667] — *Hiçbirini kabul etmedi.*

[667] İsmail Semenlanı, "Zikirle", **As-Alan Jurnal**, S. 1 (4), Moskova, 2001, s. 373-378.

11. Künle Ketib Baradıla	*Günler Geçip Gidiyor*
Künle ketib baradıla Ömürleni tavusdurub Ölümle da keledile Adamlanı avuşdurub	*Günler geçip gidiyor Ömürleri tüketerek Ölümler de geliyor İnsanları göçürerek*
Allah, bizni ölür-ölmez Salih kullarıña koş Barzahda canlarıbıznı Cöññerle etib et hoş	*Allah'ım bizi ölür ölmez Salih kullarından eyle Berzahta canlarımızı Dostluğuna kabul eyle*
Ölüm sebebi kelginçi Biz Allahğa kaytayık La ilaha illallahnı Savlukda köb aytayık	*Ölüm gelinceye kadar Biz Allah'a dönelim La ilahe illallah'ı Sağlıkta çok söyleyelim*
Savluğunda anı aytmay Öle turub kim aytsa Savlukda Allahğa kaytmay Öle turub kim kaytsa	*Sağlığında onu söylemeyip Ölürken kim söylerse Sağlıkta Allah'a dönmeyip Ölürken kim dönerse*
Ol adam Allah canında Muminleden sanalmaz Öle turub aythanlıkğa Mumin bolub kalalmaz	*O insan Allah katında Müminlerden sayılmaz Ölürken söylese de Müminlerden olamaz*
Fırğavun suvdan korkğunçu Kâfır bolğanlay turğandı Korkub iman salğanında Cebrail avzuna urğandı	*Firavun ırmaktan korkmadan önce Kâfir olarak yaşamıştı Korkup imana geldiğinde Cebrail ağzına vurmuştu*
Korkğunçu iman salsa edi Ol da mumin bolluk edi Anı salğan imanı Kerti bolub, tolluk edi	*Korkmadan önce iman etseydi O da mümin olacaktı Onun ettiği iman Sahih, halis olacaktı*
Can avalğa cetişginçi Tovba eşik cabılmaydı Can avalda kaytışhañña Keçilmeklik tabılmaydı	*Can boğaza gelmeden Tövbe kapısı kapanmaz Can boğaza geldiğinde Af dilemek kabul olmaz*
Mumin bolub ölürge süygen Zikirçi bol har zaman La ilaha illallahnı Aythanlay tur sen haman	*Mümin olarak ölmek isteyen Zikir et her zaman La ilahe illallah'ı Söyle sen durmadan*

Zikirleni em sıylısı
Taşasıdı alanla
Taşa zikirni casusla da
Bilalmayın kalalla

Zikirlerin en değerlisi
Gizli olanıdır dostlar
Gizli zikiri casuslar da
Bilemeyip kalırlar

Taşa zikir siznikidi
Ey, caş tölü, biligiz
Avzuğuznu açmağanlay
Zikir etsin tiligiz

Gizli zikir sizinkidir
Ey, genç nesil, biliniz
Ağzınızı açmadan
Zikir etsin diliniz

Zikirni em sıylısı
Cürek etgen zikirdi
Hirada Habibni kulluğu
Zikri bla fikridi

Zikirin en değerlisi
Kalbin ettiği zikirdir
Hira'da Habib'in kulluğu
Zikri ile fikridir

Zikir Allahnı eskerib
Cürekde saklamakdı
Fikir mahlukğa oylaşıb
Allahnı haklamakdı

Zikir, Allah'ı anıp
Kalpte tutmaktır
Fikir, mahlûkatı düşünüp
Allah'a inanmaktır

Akıl iyesi, köke, cerge
Karab halklağa oylaş
Alanı carathan Allahğa
Cürekni baylab, tohtaş

Akıl sahibi, göğe, yere
Düşün milletlere bakıp
Onları yaratan Allah'a
Dur kalbini bağlayıp

Kuru iymaññа bazmay
Bol tüz turmaknı iyesi
Tüz bolmasañ, bolmazsa
Sen keramat iyesi

Sadece imanına güvenme
Ol doğruluk sahibi
Dürüst olmazsan, olamazsın
Sen keramet sahibi

Ters adamnı keramatı
Şaytandandı deb tanı
Allay keramat körünse
Kabıl etme sen anı

Namert kişinin kerameti
Şeytandandır diye bil
Öyle keramet görünürse
Etme sen onu kabul

Bu tizginleni men tizdim
Artımda kallıklağa
Ötürük haparlanı koyub
Kertini allıklağa.[668]

Bu mısraları ben yazdım
Arkamda kalacaklara
Yalanları bırakıp
Hakikati alacaklara.

---

[668] **İyman-İslam** …, s. 85-91.

12. İynanma Duniyağa	***İnanma Dünyaya***
Duniya bla bek dos bolup ne eterse? Bir kesekge bu duniyanı eltirse Duşman bolup, ayırılıp keterse İynanma duniyağa, aldar ol miskin	*Dünya ile sıkı dost olup ne yaparsın?* *Bir parça bu dünyadan götürürsün* *Düşman olup, ayrılıp gidersin* *İnanma dünyaya, aldatır o, miskin*
Şat bolursa, kuvanırsa, külürse Tavusulmaz uzak ömür tilerse Barın koyup, kara cerge kirirse İynanma duniyağa, aldar ol miskin	*Mutlu olursun, sevinirsin, gülersin* *Tükenmeyecek bir ömür dilersin* *Hepsini bırakıp kara toprağa girersin* *İnanma dünyaya, aldatır o, miskin*
Can almaknı hallarından bezerse Azırayılnı körseñ, umut tizerse Duniyadan kuvançıñ bla keterse İynanma duniyağa, aldar ol miskin	*Can vermenin hallerinden bezersin* *Azrâil'i görürsen umut dizersin* *Dünyadan sevincinle gidersin* *İnanma dünyaya, aldatır o, miskin*
Azırayıl kelir, alır canıñı Can alğanda kaltıratır sanıñı Cuvuklarıñ talar cıyğan malıñı İynanma duniyağa, aldar ol miskin	*Azrâil gelir, alın canını* *Can alırken titretir bedenini* *Akrabaların yağmalar malını* *İnanma dünyaya, aldatır o, miskin*
Senden Adam iynamlı edi, ayırdı Kördüñ, Havağa da ne işle buyurdu Nençavlannı, aldap, cerge kiyirdi İynanma duniyağa, aldar ol miskin	*Senden Adem inançlı idi, ayırdı* *Gördün, Havva'ya da neler buyurdu* *Birçoklarını, kandırıp, toprağa soktu* *İnanma dünyaya, aldatır o, miskin*
Bir fayğambar mında otan etmedi Nença alim muratına cetmedi! Nençavlannı umutları bitmedi! İynanma duniyağa, aldar ol miskin	*Bir peygamber bile burada yerleşmedi* *Birçok alim muradına eremedi!* *Birçoklarının umudu bitmedi!* *İnanma dünyaya, aldatır o, miskin*
Ayırmadı ne kul, ne biy, ne zalim Muhammat kalmadı mında, ne Aliy Karaçı sen, koyarçamıdı hali? İynanma duniyağa, aldar ol miskin	*Ayırmadı, kulu, beyi, zalimi* *Ne Muhammed kaldı burada, ne de Ali* *Baksana sen, bırakır gibi mi hali?* *İnanma dünyaya, aldatır o, miskin*
Bir birlerin artda koyup ketdile Abu-Bekir, Omar, Osman ketdile Aldavdu bu seni kibik köblege İynanma duniyağa, aldar ol miskin	*Birbirlerini geride bırakıp gittiler* *Ebubekir, Ömer, Osman gittiler* *Kandırmacadır bu senin gibilerine* *İnanma dünyaya, aldatır o, miskin*
Üç cıyırma tört miñ nabiy koymadı Nençaları ketgende da toymadı Birine da duniya tohta demedi İynanma duniyağa, aldar ol miskin	*Altmış dört bin nebiyi bırakmadı* *Birçokları gittiğinde de doymadı* *Hiçbirine dünya kal demedi* *İnanma dünyaya, aldatır o, miskin*

Sen turursa kardaş bolup, dos bolup
Ol da saññа kadalğanlay, kast bolup
Ahırında sen kalırsa tas bolup
İynanma duniyağa, aldar ol miskin.[669]

Senin durursun kardeş olup, dost olup
O da senin üzerine düşer yemin edip
Sonunda sen kalırsın kaybolup
İnanma dünyaya, aldatır o, miskin.

13. İyman-İslam

İman-İslam

Musliymanlar aytayım
Zikir bolsun sözübüz
Men Allahdan tileyme
Cannet bolsun colubuz

Müslümanlar söyleyim
Zikir olsun sözümüz
Ben Allah'tan diliyorum
Cennet olsun yolumuz

Hey millet tileymen
Namaz etmey catmazğa
Kılmay koyub namaznı
Günâhlağa batmazğa

Hey millet diliyorum
Namaz kılmadan yatmayın
Kılmadan bırakıp namazı
Günahlara batmayın

Barıbızğa borç boldu
Namaz şartnı atmazğa
Namaz şartnı bilmeyin
Günâhlağa batmazğa

Hepimize borç oldu
Namaz şartını bırakmayın
Namaz şartını bilmeden
Günahlara batmayın

Hey millet tileymen
Keçe namaz kılırğa
Erikmeyin, talmayın
Şartlarına çığarğa

Hey millet diliyorum
Gece namaz kılmayı
Bıkmadan, yorulmadan
Şartlarını yerine getirmeyi

Andan artık etmesek da
Beş namaznı eteyik
Tüz hallağa tüzelib
İyman bla keteyik

Daha fazlasını yapmasak da
Beş vakit namazı kılalım
Doğru hallere yönelip
İman ile gidelim

Cannet degen sıylı zat
Aññа col cuvuk bolmaz
Ol cannetge barırğa
Namaz kılmay caramaz

Cennet denen kutsal şey
Onun yolu yakın olmaz
O cennete gitmenin
Namaz kılmadan imkânı olmaz

Bu duniyanı zatları
Barısı da kalırla
Namaz koymay etgenle
Sıylı cannet tanırla

Bu dünyanın şeyleri
Hepsi de kalırlar
Namazı bırakmayıp kılanlar
Kutsal cenneti görürler

---

[669] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 59-60.

Namaz koymay etgenle
Azabha da tutulmaz
Bir namazı kalsa da
Ol azabdan kutulmaz

Namazı bırakmayıp kılanlar
Azabı da görmez
Bir vakit namazı kalsa da
O azaptan kurtulmaz

Hey millet tileymen
Salavatla salırğa
Beş namaznı kılırğa
Mejgitlege barırğa

Hey millet diliyorum
Salavatlar söyleyin
Beş vakit namazı kılmayı
Mescitlere gitmeyi

Musliymanla tileymen
Bu sözleni atmazğa
Bu sözleni unutub
Ters collanı barmazğa

Müslümanlar diliyorum
Bu sözleri atmayın
Bu sözleri unutup
Ters yollara sapmayın

Musliymanla tüzelib
Tüz collağa barayık
Cahanimni otundan
Uzak bolup kalayık

Müslümanlar yönelip
Doğru yollara gidelim
Cehennemin ateşinden
Uzakta kalalım

Ötürüknü aytırğa
Bir mukmiññe caramaz
Ötürüknü koymasañ
İyman sende tohtamaz

Yalan söylemek
Bir mümine yakışmaz
Yalanı bırakmazsan
İman sende durmaz

Ötürüknü koymağan
Ahşılıknı alalmaz
Ötürüknü koymayın
Cannet colda baralmaz

Yalanı bırakmayan
İyiliği alamaz
Yalanı bırakmadan
Cennet yolunda yürüyemez

Ters collağa da barıb
Ayak tutmay cığılsañ
Acalıñ cetib canıñ
Tamağıña tığılsa

Ters yollarda giderken
Ayağın takılıp düşersen
Ecel gelip canın
Boğazında sıkışırsa

Hiç birevden madar cok
Ölüm colun tıyarğa
Sıylı Allahdan tileybiz
Cannetlege cıyarğa

Hiç kimseden çare yok
Ölümün yolunu kesmeye
Yüce Allah'tan diliyoruz
Cennetlerde toplanmayı

Ölüm degen kerti zat
Sunmay turub cetedi
Ölür avruv tiygeññe
Añña kim ne etedi?

Ölüm denen gerçek şey
Ansızın geliverir
Ölüm hastalığı gelene
Ona kim ne yapabilir?

Bir kavumnu umutu
Caşlay men da ölmem deb
Ullu köllü bolmasın
Bu zatlanı körmem deb

Bazılarının ümidi
Gençken ben ölmem diye
Kibirlenmesin
Bu şeyleri görmem diye

Bu sözleni eşitib
Cüregine alğañña
Biz a neçik bolurbuz
Tar kabırğa barğanda

Bu sözleri işitip
Yüreğine alana
Halimiz nice olur
Dar mezara varanda

İyman-İslam bileyik
Bizden amal ketginçi
Toba etip koyayık
Ölür korkuv kelginçi

İman-İslam bilelim
Bizde çare tükenmeden
Tövbe edelim
Ölüm korkusu gelmeden

Köb zatlanı körürsen
Kabırda caññız kalğanda
Ne cuvapnı berirse
Munkir, Nakir barğanda

Çok şeyleri görürsün
Mezarda yalnız kalınca
Nasıl cevap verirsin
Münker, Nekir gelince

Munkir, Nakir degeniñ
Tar kabırda coluğur
Ol kabırnı içinde
Saññа soruv sorulur

Münker, Nekir dediğin
Dar mezarda karşılar
O mezarın içinde
Sana soru sorulur

İslam dinni sen tutsañ
Cuvap berir bolursan
Dinni tutmay sen barsañ
Hayran bolup turursan

İslam dinine sen uyarsan
Cevap verebilirsin
Dine uymadan sen gidersen
Şaşkın olup kalırsın

Bir da namaz etmeyse
Köb mal tutup cürüyse
Köb malıñı koyarsa
Cer tübüne kirirse

Hiç namaz kılmıyorsun
Çok servet ediniyorsun
Bütün servetini bırakırsın
Yerin altına girersin

Köb cerlede aytalla
Beş namaznı halından
Bizge payda cokdu da
Bu duniyanı malından

Çok yerlerde söylüyorlar
Beş vakit namazın halinden
Bize fayda yoktur
Bu dünyanın malından

Bu sözleni aytaman
Cüregim bla kıynalıb
Namaz şartın bileyik
Gitçelikden iynanıb

Bu sözleri söylüyorum
Yüreğimden ihlasla
Namaz şartını bilelim
Küçüklükten inanıp

Namaz borçdu, adamla	*Namaz borçtur insanlar*
Akıl-balık bolğañña	*Akıl baliğ olana*
Allah cannetni bersin	*Allah cennetini versin*
Sözlerimi alğañña	*Sözlerimi alana*
Cannetle da hazırdı	*Cennetler de hazırdır*
Namaz etib turğañña	*Namaz kılana*
Cahanim da hazırdı	*Cehennem de hazırdır*
Namaz etmey turğañña	*Namaz kılmayana*
Duniya bizni aldamay	*Dünya bizi aldatmadan*
Mudah bolsun kölübüz	*Üzgün olsun gönlümüz*
Allah bizni tüzetsin	*Allah bizi ıslah etsin*
Cannet bolsun ceribiz	*Cennet olsun yerimiz*
Munu cazğan Nuh fakır	*Bunu yazan garip Nuh*
Cüregim da bek takır	*Yüreğimde var pek kahır*
Allah senden tileymen	*Allah'ım senden diliyorum*
Cannetiñe sen çakır.[670]	*Cennetine sen çağır.*

14. Kâbanı Nazmusu	***Kâbe'nin Şiiri***
Atam ete, anam ete, tillendim	*Anne diye, baba diye dillendim*
Allah birdi, fayğambar hakdı deb ürendim	*Allah birdir, peygamber haktır diye öğrendim*
Ahırında hacilikge tebredim	*Sonunda Hacca gitmeye karar verdim*
Sal, Allahım, sıylı bolğan Kâbağa	*Gönder Allah'ım, yüce Kâbe'ye*
Sarh kıssam, kiyçin, deyle, abanı	*Sarık bağlasam, giy diyorlar abayı*
Barıb körsem canım savlay Kâbanı	*Varıp görsem canım sağken Kâbe'yi*
Razı etsem atam bla anamı	*Razı etsem babam ile annemi*
Sal, Allahım, sıylı bolğan Kâbağa	*Gönder Allah'ım, yüce Kâbe'ye*
Caş ömürüm kümüş kibik cıltırab	*Gençlik çağımda gümüş gibi parlayıp*
Kart ömürüm balık kibik kaltırab	*İhtiyarlık çağımda balık gibi titreyip*
Suvsuz cerde zem-zem suvla cıltırab	*Susuz yerde zemzem suları parlayıp*
Sal, Allahım, sıylı bolğan Kâbağa!	*Gönder Allah'ım, yüce Kâbe'ye*
Caş ömürde caşil terek çağadı	*Gençlik çağında yeşil ağaç filizlenir*
Kart ömürde çapırağı ağadı	*İhtiyarlık çağında yaprakları dökülür*
Kâba desek, cürek avruv tabadı	*Kâbe dediğimizde, yüreğimiz sancılanır*
Sal, Allahım, sıylı bolğan Kâbağa	*Gönder Allah'ım, yüce Kâbe'ye*

[670] Tamara Bittirlanı, **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat**, Nalçik, 2002, s. 266-269.

Caş ömürüm satuv-aluv, dav bolub	*Gençlik çağım iş, güç, mücadeleyle geçti*
Kart ömürüm citi közle av bolub	*İhtiyarlık çağımda, keskin gözlerime perde indi*
Barmay kalmam inşa Allah sav bolub	*Gitmeden kalmam inşallah sağ iken*
Sal, Allahım, sıylı bolğan Kâbağa	*Gönder Allah'ım, yüce Kâbe'ye*
Tavdan keldim tavuk kibik koññanlay	*Dağdan geldim tavuk gibi konarak*
Cerni üsüne guloş tayak urğanlay	*Toprağa baston sopasını vurarak*
Aşık cürek saññа küçlü caññanlay	*Yürekteki aşk ateşi har gibi yanarak*
Sal, Allahım, sıylı bolğan Kâbağa	*Gönder Allah'ım, yüce Kâbe'ye*
Caş ömürüm kablan tavdan avğança	*Gençliğim kaplanın dağı aşması gibi*
Kart ömürüm caz cabalak cavğança	*İhtiyarlığım baharda yağan kar gibi*
Mejgitime namazıma barğança	*Mescidime namaza gider gibi*
Sal, Allahım, sıylı bolğan Kâbağa	*Gönder Allah'ım, yüce Kâbe'ye*
Köknü barsam, ayrıplan maşina	*Gökte gitsem, uçak gibi*
Tamaşabız gürüldegen tavuşuna	*Hayret ediyoruz gürültülü sesine*
Barıb konsa ol Mekkânı başına	*Gidip konsa o Mekke'nin başına*
Sal, Allahım, sıylı bolğan Kâbağa	*Gönder Allah'ım, yüce Kâbe'ye*
Cayav ketsem, ceññil canım arımaz	*Yaya gitsem, canım hemen yorulmaz*
Uzak coldu, küçüm cetib karımaz	*Uzak yoldur, gücüm yetip dayanmaz*
Men carlığa allay nasıb tabılmaz	*Zavallı bana böyle kısmet bulunmaz*
Sal, Allahım, sıylı bolğan Kâbağa	*Gönder Allah'ım, yüce Kâbe'ye*
Gabidleni-cahidleni coluna	*Abidlerin, cahidlerin yoluna*
Alimleni, salihleni koluna	*Alimlerin, salihlerin eline*
İhram kiyib, ziyaratnı barına	*İhram giyip, ziyaretin hepsine*
Sal, Allahım, sıylı bolğan Kâbağa	*Gönder Allah'ım, yüce Kâbe'ye*
Tuvdum, ösdüm, tav tübünde, tar tala	*Doğdum, büyüdüm, dağ eteğinde, dar vadide*
Bu duniyada etdim günah-hatala	*Bu dünyada işledim günahlar, hatalar*
Ol Mekkâda can egeçle-atala	*O Mekke'de can bacılar, babalar*
Sal, Allahım, sıylı bolğan Kâbağa	*Gönder Allah'ım, yüce Kâbe'ye*
Soruv bolur mallarımı sanı üçün	*Sual olur mallarımın sayısı için*
Namaz kaldı açha üçün, mal üçün	*Namaz kaldı para için, mal için*
Saññа barğan iman üçün, can üçün	*Sana giden iman için, can için*
Sal, Allahım, sıylı bolğan Kâbağa	*Gönder Allah'ım, yüce Kâbe'ye*
Fayğambarğa mavlut etdir ay sayın	*Peygambere mevlid okut her ay*
Kuran okuy, namaz ete kün sayın	*Kur'an okuyarak, namaz kılarak her gün*
Acal ceter, bolcal etme kün sayın	*Ecel gelir, müddet verme her gün*
Sal, Allahım, sıylı bolğan Kâbağa	*Gönder Allah'ım, yüce Kâbe'ye*

Kün bolğayem kününe barıb körürge
Ay bolğayem kökden salam berirge
Farız-vacib namazlanı tölerge
Sal, Allahım, sıylı bolğan Kâbağa

Güneş olsaydım her gün görmeye
Ay olsaydım gökten selam vermeye
Farz, vacip namazları ödemeye
Gönder Allah'ım, yüce Kâbe'ye

Nür canadı Kâba degen altın tav
Termilelle, baralmayla ölgen-sav
Duniya malım közlerime cibek av
Sal, Allahım, sıylı bolğan Kâbağa

Nur gibi parlıyor Kâbe denen altın dağ
Çok arzuluyor, gidemiyor ölen, sağ
Dünya malı gözlerime ipekten ağ
Gönder Allah'ım, yüce Kâbe'ye

Beş kıblanı em sıylısı Kâbadı
Mukminlege kesi candet kaladı
Nasıblıla canı savlay baradı
Sal, Allahım, sıylı bolğan Kâbağa

Beş kıblenin en yücesi Kâbe'dir
Müminlere kendisi cennet kalesidir
Bahtı açıklar canları sağken gidiyorlar
Gönder Allah'ım, yüce Kâbe'ye

Duniya degen bir tamırsız terekdi
Avub basar, bek kaçarğa kerekdi
Har kününe bu tilegim tilekdi
Sal, Allahım, sıylı bolğan Kâbağa

Dünya denen bir köksüz ağaçtır
Devrilip düşer, hemen kaçmak gerekir
Her gün bu dileğim dilektir
Gönder Allah'ım, yüce Kâbe'ye

Bismillâh deb Zem-Zem suvla içerge
Ullu Allah günahladan keçerge
İdris nabi bizge hulla biçerge
Nasıb etgin, ya Rabbana, ya Zalcalal

Bismillah deyip zemzem suları içmeye
Yüce Allah'tan günahların affını dilemeye
İdris peygambere cennet giysisi diktirmeye
Nasip et, ya Rabbena, ya Zülcelal

Ya Allah deb, Arafat tavğa minerge
Labbayk-labbayk deb, anda kün körürge
Haci kılıb, ziyaratha barırğa
Nasıb etgin, Ya Rabbi, Ya Zalcalal

Ya Allah deyip, Arafat dağına çıkmaya
Lebbeyk, lebbeyk deyip, orada olmaya
Hacı olup, ziyarete gitmeye
Nasip et, ya Rabbim, ya Zülcelal

Madinada bolurmu eken mekâmım
Habib-Ullah, sense cürek darmanım
Seni zağif kullarıñbız, ya Kerim
Cazıksınıb sen karağın, Ya Rahim.[671]

Medine'de olur mu ki mekânım
Habibullah, sensin yürek ilacım
Senin zayıf kullarınız, ya Kerim
Acıyarak sen gözet bizi, ya Rahim.

15. Nuh Fayğambar

Nuh Peygamber

Mından alğa köb cıllada
Nuh fayğambarnı kemesi
Cüze ketib Karaçayda
Mingitavğa keldi kesi

Bundan çok yıllar öncesinde
Nuh peygamberin gemisi
Yüzerek yol aldı, Karaçayda
Elbruz dağına geldi kendisi

---

671 **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 349-352.

Fayğambarnı salamına	*Peygamberin selâmına*
Cuvab bolmay ketgendi	*Verilmeyince karşılık*
Nuh kemesi anı cırıb	*Nuh'un gemisi kesmiş*
Başın ayrı etgendi	*Tepesinde oluşmuş bir yarık*
Suv kıyama, ot kıyama	*Su kıyameti, ateş kıyameti*
Barısın da kördü insan	*Hepsini gördü insan*
Endi neden öterse	*Artık neyle sınanırsın*
Körgüztür kelir zaman.[672]	*Gösterir gelecek zaman.*

16. Üsüp Fayğambar bla Karındaşları — *Yusuf Peygamber ile Kardeşleri*

Bu tavruhnu alğanma bek süygen Kurandan	*Bu hikâyeyi aldım çok sevdiğim Kur'an'dan*
Dağıda ol kelgendi Kazanlı Tatarladan	*Dahası yine geldi Kazan Tatarlarından*
Eşitdim haparlanı Mekkada, Misirlede	*İşittim hikâyeyi Mekke'de, Mısır'da*
Arapça da okudum, anı köp tapsirlede	*Arapçasını okudum, pek çok tefsirleri de*
"Üsüp bla Zuleyha" Arap tilde çığarma	*"Yusuf ile Züleyha" Arap dilinde bir eser*
Har okuvçuğa cürek darmandı, bek ayırma	*Her okuyucuya kalp ilacıdır, pek güzel*
Men bilgenimi savlay tav cır halğa burama	*Bildiğimi tastamam nazım haline çeviriyorum*
Eşitsele, insanla unutmazlık sunama	*Dinleyenlerin unutmayacağını ümit ediyorum*
Kuranda, Tavratda da ol ülgüça alındı	*Kur'an'da, Tevrat'ta emsal gösterildi*
Üsüp, Okupha da ullu hurmet salındı	*Yusuf'a, Yakup'a büyük hürmet edildi*
Fayğambarlığın Allah anı köp sınağandı	*Peygamberliğini Allah çok sınadı*
Caşav tolkunlarında ayamay kıynağandı	*Hayatın dalgalarıyla epeyce zorladı*
Ata-babaladan da ol balalağa öter	*Atalardan sonraki nesillere aktarılır*
Birden birge aytılıp, keñ uzaklağa keter	*Biri diğerine anlatır, uzaklara yayılır*
Fayğambar haparladan ayırma, bek seyiri	*Peygamber hikâyelerinin en güzeli*
Üsüpnü tavruhu da har üyge kirir tiri	*Yusuf'un hikâyesi her eve girmeli*
Nazmu halda cazdım, anı ençirek sıylap	*Nazım halinde ben yazdım özenip*
Seyir etdi köp adam, söz tizmeme tıñılap	*Hayret etti herkes sözlerimi dinleyip*
Üsüpge on tört cılı tolğan zaman bolğandı	*Yusuf on dört yaşını doldurduğunda*
Ol atası Okupnu koynunda cuklağandı	*Babası Yakup'un kucağında uyuduğunda*

[672] Davut-Haci Şavaylanı-Abayhanlanı, **Duniya Sağışla,** C. 1. (Hazırlayan: Hamit Malkondulanı), Nalçik, 2007/1, s. 72.

Tañ ata, bir tamaşa tüşüne seyirsindi Nek körüññenin añña mağanasın bilmedi	*Sabaha karşı gördü tuhaf bir rüya* *Gördüğüne getiremedi bir mânâ*
Atam, çıkdı tüşümde kün-alamnı carıthan Tögerekge tolğan ay, ariuv nürün da cayğan	*Babam, göründü rüyamda güneş, alemi aydınlatan* *Dolun ay, her tarafa güzel ışığını yayan*
Culduzladan on biri alanı katlarında Tüşümde ala maññа etdile barı secda	*Yıldızlardan on bir tanesi onların yanında* *Rüyamda onların hepsi bana ettiler secde*
Culduzla da bir carık, birde mudah boldula Ay da, kün da katımda carığanlay turdula	*Yıldızlar bazen parlak, bazen sönük oldular* *Ay da, güneş de yanımda parlayarak durdular*
Saññа, caşım, tüşüñde ullu davlet berile Kün bla Ay tüşüñde, bil, atañ, anañdıla	*Sana, oğlum, rüyanda büyük ihsan verilmiştir* *Güneş ile ay rüyanda, bil, baban, annendir*
Fayğambarlık daraca, bileme, sen allıksa Üyde, keñde da mülklü, cerli bolup kallıksa	*Peygamberlik mertebesi, biliyorum, alacaksın* *Evde, uzakta da varlık sahibi biri olacaksın*
Kişige da caramaz tüşüñden cuk bilip Tüşüñü bildirme duniyada bir insaññа	*Kimseye faydası olmaz rüyanı bilmekten* *Rüyanı anlatma dünyada tek bir kişiye*
Okupnu öge kızı tüşnü savlay eşitdi Haparnı ol, suvutmay, başhalağa cetdirdi	*Yakup'un üvey kızı rüyanın hepsini işitti* *Haberi soğutmadan başkalarına yetiştirdi*
Bıla barı, cıyılıp, sağışlağa kaldıla Üsüpnü da bayamlap, bir kavum söz aytdıla	*Bunlar hepsi toplanıp derin düşüncelere daldılar* *Yusuf'un hakkında birtakım sözler konuştular*
Endi ol bolsa patçah biz caşağan cerlede İşletir barıbıznı, kullanıça, cellede	*Şimdi padişah olursa bizim yurtlarda* *Çalıştırır hepimizi köle gibi rüzgârda*
Keligiz, atabızğa barayık, söleşeyik Üsüpçüknü da birgebizge iy dep tileyik	*Gelin, babamıza gidelim, konuşalım* *Yusuf'u bizimle gönder diye dileyelim*
Anı ağaçha eltip, türlü işle eteyik Satayık uzaklağa, ne anda öltüreyik	*Onu ormana götürüp, türlü işler yapalım* *Satalım uzaklara ya da orada öldürelim*
Üsüpnü sizni bla bir carı da iyalmam Cüregimden ol işge ırazılık beralmam	*Yusuf'u sizinle hiçbir yere gönderemem* *Yüreğimden bu işe razılık veremem*
Süyeme dedi Üsüp, ol cerleni körürge Ağaç canıvarlanı, kiyikleni sürürge	*İstiyorum dedi Yusuf, o yerleri görmeyi* *Orman hayvanlarını, geyikleri sürmeyi*
Fakır Okup iyerge caşın tavkelli boldu Eslemedi caşlada zarlık otnu, unutdu	*Zavallı Yakup oğlunu göndermeye razı oldu* *Anlamadı oğullarındaki kıskançlık ateşini, unuttu*

Ağaçha cetip, ala barısı cıyıldıla
Üsüpnü öltürürge anda onovlaşdıla

Ormana gidip onlar hepsi toplandılar
Yusuf'u öldürmek için orada plan yaptılar

Ala barı Üsüpnü tüyerge süyeldile
Canı savlay huyuğa atarğa eltedile

Onların hepsi Yusuf'u dövmeye başladılar
Canı sağken kuyuya atmaya götürdüler

Hıylalıkğa iynanıp kelgenine sokurandı
Menden siz ne izleysiz dey, alağa karadı

Hileye inanıp geldiğine pişman oldu
Benden siz ne istiyorsunuz diye onlara baktı

Keleçekde biz seni kullarıñ bolalmabız
Allay artıklıkğa biz, bilip koy, tözalmabız

Gelecekte biz senin kölelerin olamayız
Böyle duruma biz, bil ki katlanamayız

Anı eşitip, Üsüp açıdı, bek cıladı
Suv berigiz, suvsapma dep alağa calındı

Bunu duyan Yusuf üzüldü, çok ağladı
Su verin, susadım diye onlara yalvardı

Karındaşla küldüle, birden aññа harh etip
Üsüpnü Ravil urdu, alğarak aññа cetip

Kardeşleri güldüler, hepsi birden kahkahayla
Yusuf'a Ravil vurdu gelip ilk önce ona

Kalğanları da, birden, can avrutmay, sokdula
Har birisi cuvuklap, kaytıp-kaytıp urdula

Diğerleri de hiç acımadan dövdüler
Her biri yakın gelip tekrar tekrar vurdular

Fayğambar tazalıkğa bir da sıyınmağanla
Siz karındaş Üsüpnü haram bla coyğanla

Peygamber soyuna hiç de yakışmayanlar
Siz kardeş Yusuf'u tuzak kurup mahvedenler

Bıllay sözle eşite, Yahuda can avrutdu
Ravil, Semen, birsile sağış azçık bulcutdu

Bu sözleri duyan, Yahuda biraz acıdı
Ravil, Simon, diğerleri biraz düşündü

Munu canın almayık dep, Yahuda bir aytdı
Karındaş bet saklayık dep, dağı ol sağaytdı

Bunun canını almayalım diye Yahuda dedi
Kardeş hakkı için diye yine o söyledi

Uyalmay, ol karındaş kanına da boyalmaz
Ol işni etgen adam duniyada bet carıtmaz

Utanmadan, kardeş kanına girilmez
Bu işi yapan insanın dünyada yüzü olmaz

Barısı da Üsüpge çıkdıla kacav bolup
Yahuda aythanında turmadı, katı korkup

Hepsi de Yusuf'un üstüne çullandılar
Yahuda sözünün arkasında duramadı korkusundan

Eltgen elle huyuğa, bir teren, ahırzaman
Burunda Şulğat degen iymansız gâvur kazğan

Götürmüşlerdi derin bir kuyunun yanına
Eskilerde Şulğat denen bir kâfirin kazdığı

Endi içi cılandan, makaladan da tolğan
Suvu bet-kol cuvarğa, içerge caramağan

Şimdi içi yılanlarla, kurbağalarla dolan
Suyu el yüz yıkamaya, içmeye yaramayan

Bir adam da katına barırğa bazınmağan
Kara, ak, sarı cılan, akırapladan tolğan

Hiç kimsenin yakınına gitmeye cesareti olmayan
Kara, ak, sarı yılanlar, akreplerle dolu olan

Bu zamanda Kuddusda şıyıh adam caşağand
Ne macüsü, ne gâvur ol caşavda bolmağand

O zamanda Kudüs'te bir ermiş adam varmış
Putperest ya da kâfir olarak yaşamazmış

Şıyıh bilip bolğandı Üsüpnü tuvarığın
Sora, kalay ese da, bildi anı kadarın

Ermiş biliyormuş önceden Yusuf'un doğacağını
Sonra biliyormuş onun kaderinde ne olacağını

Tüşünde kördü kiyik bir ağaçda bolğanın
Anı on maske kuvup, terenlege athanın

Rüyasında gördü bir yaban ormanında olduğunu
On köpek tarafından derinlere atıldığını

Ol bilgiç, ol kart şıyıh tañ atmayın uyandı
İtin, atın da alıp, cortuvulğa atlandı

Bilge ermiş şafak vakti uyandı
Atına atladığı gibi yola çıktı

Korkma, cipni katı kıs, ıçhınmazça beliñe
Bu ak bıstırnı alıp, igi çulğa közüñe

Korkma, ipi sıkıca bağla beline
Şu beyaz çaputu iyice sar gözüne

Cılan Üsüpnü iyip, alğan edi azıknı
Ol zamanda kadalıp çığardıla cazıknı

Yılan, Yusuf'u bıraktı, almıştı yiyeceği
O sırada uğraşıp çıkardılar zavallıyı

Men tanımağan kimse dep, Üsüp andan sordu
Anı eşitgenleyin, ol kartnı kölü toldu

Tanımadığım kimsin diye Yusuf ona sordu
Olan biteni dinleyen ihtiyar çok üzüldü

Menem, ariuvluğuñu tuvğunçu halkğa cayğan
Fakıra kölek kiyip, saññа da karap turğan

Bendim güzelliğini, sen doğmadan, halka anlatan
Kılık değiştirip uzaktan seni koruyup kollayan

Köp kitapladan bildim men seni tuvarıñı
Bukdurdum fayğambarlık bla caratılğanıñı

Pek çok kitaptan bildim senin doğumunu
Gizledim peygamberlikle yaratıldığını

Üsüp, karındaşlanı sen cüregiñden atma
Sen, kallay esele da, alağa dertni tutma

Yusuf kardeşlerini sen yüreğinden atma
Sen, ne olursa olsun, onlara kin gütme

Köp turmayın şıyıhğa bılayda acal cetdi
Üsüp kesi kalğanlay, alayda namaz etdi

Çok geçmeden ermişe orada eceli geldi
Yusuf kendi başına orada namaz kıldı

Karındaşla, içlerin korkuv ala kirdile
Okupha ne aytırğa ala sağış etdile

Kardeşlerin içine korku girdi
Yakup'a ne diyeceklerini düşündüler

Barı sıyıt-sarnavda ala kaytıp keldile
Eski terek tübünde ataların kördüle

Hepsi birden ağlayarak dönüp geldiler
Eski ağacın dibinde babalarını gördüler

Keçe ketip, cañıdan tañ carığı carıtdı
Carlı Okup caşların otovuna çakırtdı

Gece bitti, yeniden tan ağardı
Zavallı Yakup oğullarını çağırdı

Kaydadı, ne etdigiz Üsübümü dep, ol sordu
Cuvapha ol otovçuk cılavdan dağı toldu

Nerede, ne yaptınız Yusuf'a diye sordu
Cevap yerine odanın içi ağlamakla doldu

Uzakda bir kuturğan ana börünü maradık	*Uzakta kudurmuş bir kurt görmüştük*
Biz atdık, ok almadı, canlını uralmadık	*Biz attık, isabet etmedi, hayvanı vuramadık*
Kaytarıp da atdırdık, alay tiydiralmadık	*Tekrar attık ama isbet ettiremedik*
Artha, koşha barğanda, Üsüpnü tabalmadık	*Kampa geri döndüğümüzde Yusuf'u bulamadık*
İzley ketip, bir kañña boyalğan kölek kördük	*Ararken bir kanlı gömlek bulduk*
Tohtavsuz küye, cılay, anı biz alıp keldik	*Yana kavrula, ağlayarak biz bunu getirdik*
Üsüpnü va, mıçımay, tüyege mindirdile	*Yusuf'u vakit kaybetmeden deveye bindirdiler*
Aşıkmay, kerivanla kum tüzde tizildile	*Aheste bir şekilde kervanlar çölde dizildiler*
Sora Nil degen ullu suvğa ala cetdile	*Sonra Nil denen büyük ırmağa geldiler*
Anı boyununda köp el, kemele da kördüle	*Onun kıyısında pek köy, gemiler gördüler*
Nil suvda cuvundu ol, sanları boldu ceñil	*Nil ırmağında yıkandı, bedeni zindeleşti*
Alayğa uçup kelip, kondu mölek Cabrail	*Oraya uçarak gelip kondu melek Cebrail*
Hur halat, ak kiyimle fayğambarğa berdi ol	*Mukaddes elbiseleri peygambere verdi*
Savkal degenni aytıp, sora artha ketdi ol	*Hoşça kal deyip sonra geri gitti*
Üsüpnü körüp, bar halk közün almay karadı	*Yusuf'u gören herkes gözünü alamadı*
Kolundan kelgeniça kul-karavaş sayladı	*Herkes kendisine uygun köle seçti*
Kerivançıla kelip bazarda cıyıldıla	*Kervancılar gelip pazarda toplandılar*
Alayğa biy, bay, soltan, özürle cayıldıla	*Oraya beyler, zenginler, sultanlar, vezirler geldiler*
Keslerine bek kerek adamnı saylaydıla	*Kendilerine uygun köleleri seçiyorlar*
Üsüpnü körüp, anı betine karaydıla	*Yusuf'u görenler, onun yüzüne bakıyorlar*
Kurtha, bilgiç, macüsü da beri cetgendile	*Büyücü, kâhin, putperestler de geldiler*
Munu kim bolğanın bir bileyik degendile	*Bu kimmiş bir bilelim dediler*
Bir taypa va fayğambar, budu tuturuğubuz	*Bir kısım, bu peygamberdir, budur önderimiz*
Bu bollukdu köp zaman Misirde onovçubuz	*Bu olacak çok zaman Mısır'da hükümdarımız*
Alayğa cetdi Misir patçahnı keleçisi	*Oraya geldi Mısır hükümdarının elçisi*
Arbazında turuvçu, belgili keñeşçisi	*Sarayın avlusunda yaşayan meşhur veziri*
Üsüp üçün ol cüz kul, cüz da tüye beredi	*Yusuf için yüz köle, yüz deve verir*
Anı bla birgeley ol üyüne keledi	*Onunla birlikte evine gelir*
Kitfirni arbazında Üsüp endi caşaydı	*Yusuf artık Kitfir'in hanesinde yaşıyor*
Üyge, malğa, bahçağa, teregine karaydı	*Evine, malına, bahçesine, ağacına bakıyor*

Kitfirni Zuleyha dep, caş katını bolğandı Zuleyhanı közü va Üsüpde kalğandı	*Kitfir'in var Züleyha adında genç bir karısı* *Züleyha'nın gözü Yusuf'ta kaldı*
Üsüpnü nür sıfatı aldı anı tınçlığın Unutdu keçe-künnü, sağış alğandı başın	*Yusuf'un nur sıfatı aldı onun aklını* *Unuttu geceyi gündüzü, düşüncelere daldı*
Ol anı töşegine tartır umut etgendi Üsüp da, kaçıp andan, uzak, keri ketgendi	*Onu yatağına çekmek için çok uğraştı* *Yusuf ise ondan uzak durdu, geri kaçtı*
Zuleyha köp kaytarıp, aldar umut etgendi Alay Üsüpden a ol ayıpla eşitgendi	*Züleyha sürekli kandırmaya çalıştı* *Fakat Yusuf'tan epeyce azar işitti*
Açuv kelip başha, dert tuthandı Zuleyha Bir kün Üsüpnü saklap, cabışdı ol terk caşha	*Öfkelendi, kinlendi Züleyha* *Bir gün bekleyip yapıştı Yusuf'a*
Üsüp a, ceññil bolup, arbazğa çabıp çıkdı Davur etip alayda, Zuleyha halknı cıydı	*Yusuf ise atik oldu, kaçtı avluya* *Feryat etti Züleyha herkesi topladı oraya*
Üsüpge söz çığarıp, bek süydü tutdururğa Söz eşitip tışında, Kitfir keldi alayğa	*Yusuf'a iftira edip, çok istedi yakalatmayı* *Dışarıda gürültüleri duyan Kitfir geldi oraya*
Ayıplap Zuleyhağa terslik sende dep aytdı Keçginlik tilep caşdan, katının amanladı	*Ayıplayıp Züleyha'yı suç sendedir dedi* *Özür dileyip delikanlıdan, karısını azarladı*
Tohtamasañ a, ceriñ seni bek sıysız bolur Ahluñ, har körgen adam, seni ayıplay turur	*Durmazsan senin konumun pek kötü olur* *Çevren, herkes seni ayıplar durur*
Teñleri aytdıla tüznü tersleyse sen kalay Sen añña nek canlaysa, allay eriñ bolğanlay	*Arkadaşları dediler masuma nasıl iftira ettin sen* *Sen neden onu arzuluyorsun böyle kocan varken*
Cıyırmağızğa bıçak bla alma bereme Ol kelgenley, men alanı arıtığız derme	*Yirminize de bıçak ile elma veririm* *O gelince ben onları soyun derim*
Katığızğa barıb a, halığıznı körürme Ol tüz ketgenley, sizni bla söleşirme	*Yanınıza gelip de halinizi görürüm* *O gidince ben sizinle görüşürüm*
Üsüpnü ol arbazğa, baylap, alıp keldile Anı körgenley, ala barmakların kesdile	*Yusuf'u bağlayıp, bahçeye alıp getirdiler* *Onu görünce kadınlar parmaklarını kestiler*
Üsüpnü ariuvluğu alanı hayran etdi Anı nürü alağa ayça, künça terk cetdi	*Yusuf'un güzelliği onları şaşkına çevirdi* *Onun nuru onlara ay ve güneş gibi geldi*
Üsüp kirdi alayğa, tohananı carıta Betinden, sıfatından urğan nürü apçıta	*Yusuf girdi oraya, sarayı aydınlattı* *Endamından çıkan ışığı herkesi şaşırttı*

Bütev cıyırması da kesdile barmakların Üsüpnü sıfatına böldüle akılların	*Yirmisi de kestiler parmaklarını* *Yusuf aldı başlarından akıllarını*
Anda bolğan ariuvluk, avuzların camatdı Bir-bir katınlanı va közlerin da kamatdı	*Onun bu güzelliğinden dilleri tutuldu* *Bazı kadınların da gözleri kamaştı*
Kan tamğanın eslemey, seyir etip karalla Hayrandan avuzların aça kaldıla ala	*Farkında değiller kanın aktığını* *Şaşkınlıktan açık kaldı ağızları*
Çığarğa boluş anı, Zuleyha, azaplıkdan Anı tileybiz senden barıbız bir akıldan	*Kurtulmasına yardım et Züleyha azaptan* *Bunu istiyoruz senden hepimiz bir akıldan*
Uğay dedi Zuleyha, men añña boluşalmam Meni aman körgeññe igi közden karamam	*Hayır dedi Züleyha, ben ona yardım etmem* *Beni beğenmeyene ben de iyi gözden bakmam*
Üsüp köp zamannı cer tübünde ötdüredi On cıldan a azapha dağı adam tüşedi	*Yusuf çok zamanını yerin altında geçirdi* *On yıl çile dolduğunda yanına birisi geldi*
Ol a Kitfir patçahnı baş şapası bolğandı Bir kere Üsüpge ol soruv bla barğandı	*O adam Kitfir'in baş hizmetçisi imiş* *Bir keresinde Yusuf'a soruyla gitmiş*
Üsüp aytdı, üç künden patçahda sen bolluksa Alğınça erkinlikde bek igi caşarıksa	*Yusuf dedi üç gün sonra hükümdarın yanında olacaksın* *Önceki gibi hür ve refah halde yaşayacaksın*
Bir kün Kitfir Misirde bilgiçleni cıyğandı Körgen tüşün alağa cigi bla aythandı	*Bir gün Kitfir, Mısır'daki kâhinleri toplamış* *Gördüğü rüyayı onlara detaylı anlatmış*
Bek igi bilgiçleden kişi zat aytalmadı Ol tüşnü mağanasın kişi çığaralmadı	*En iyi kâhinler dahi bir söz söyleyemedi* *Bu rüyanın mânâsını kimse yorumlayamadı*
Sora hañña şapası aytdı Üsüp bolğanın Bu seyir adam anı carsıvun çaçallığın	*Sonra hükümdara hizmetçisi Yusuf'u söyledi* *Bu adamdır çözebilecek senin derdini*
Üsüpnü, cuvundurup, añña alıp keldile Patçahnı adamları karap, anı kördüle	*Yusuf'u temizlediler, alıp ona getirdiler* *Hükümdarın adamları bakıp onu gördüler*
Kitfir, cerinden turup, añña carık tübedi Körgen tüşün da añña savlay aytıp berdi	*Kitfir yerinden kalkıp onu güzel karşıladı* *Gördüğü rüyayı ona baştan sona anlattı*
Ol ceti semiz iynek mürzevlü cılladıla Ceti arık iynek da aç közüvlü cılladıla	*O yedi semiz inek bereketli yıllardır* *Yedi zayıf inek de kıtlık yıllarıdır*
Allay buyruk kellikdi bizge ullu Allahdan Saklarğa kerekbiz biz kesibizni palahdan	*Öyle buyruk gelecek bize yüce Allah'tan* *Korumamız gerek biz kendimizi belâdan*

Keçe-kün da solumay, hazırlanırğa kerek	*Gece gündüz durmadan hazırlanmak gerek*
Mürzev baylık da ceti cıl katı cıyarğa kerek	*Hububatı yedi yıl boyunca toplamak gerek*
Sora, Üsüpge karap, sende özürnü işi	*Sonra, Yusuf'a bakarak, sen artık vezirimsin*
Menden sora bir buyruk saññа bermez bir kişi	*Benden başka kimseden sen emir almazsın*
Esli adam, saklayık kıyınlıkdan adamnı	*Akıllı adam, koruyalım sıkıntıdan halkı*
Açlıkdan kutharayık bu cazık insanlanı	*Açlıktan kurtaralım bu zavallı insanları*
Üyge, curtha da kesiñ onovuñu eterse	*Evini, yurdunu da sen idare edersin*
Bek süyseñ, tişiruvnu üyüñe keltirirse	*Çok istiyorsan, kadını evine getirirsin*
Zuleyha öz tüşünde keldi Üsüp katına	*Züleyha rüyasında geldi Yusuf'un yanına*
Olturdu ol, kızara, uyala tüz canına	*Oturdu kızarıp, bozarıp, utanarak yanına*
Üsüp, bek sokurandım etgen bar işlerime	*Yusuf çok pişmanım bütün yaptıklarımdan*
Saññа sıylı aşlanı iyip turğan bir menme	*Sana güzel yiyecekleri gönderen bendim*
Seni süygenley ötüp baradı da caşavum	*Seni severek geçiyor bütün ömrüm*
Mudah bolğandı mında bu duniyada turuvum	*Hüzünle doldu bu dünyada hayatım*
Açuv çança, bir saññа taraladı bavurum	*Acılarla sıkışıyor senin için göğsüm*
Alay bla ötedi har bir künde turuvum	*Bu şekilde geçiyor her bir günüm*
Carsıuvmu barısın sen, canım, eşitirse	*Tüm dertlerimi canım sen işitirsin*
Ol zamanlada meni coklay, izley kelirse	*O zaman beni arar, bulur, gelirsin*
Allay tüşleni Üsüp kaytarıp da köp kördü	*Öyle düşleri Yusuf tekrar tekrar gördü*
Tüş körmegenine boşuna ol tüşündü	*Bu düşlerin boşuna olmadığını düşündü*
Zuleyhağa tüberge ol bardı tohanağa	*Züleyha'yı görmek için gitti konağa*
Bir macüsü kart katın çıkdı aññа bek alğa	*Bir kocakarı çıktı önüne ilk önce*
Toğuz künden kelirse Nilni oñ cağasına	*Dokuz gün sonra gelirsin Nil'in sağ yakasına*
Zuleyhanı körürse caşlık kelip sanına	*Züleyha'yı görürsün gençlik gelip vücuduna*
Ol zamanda alırsa anı sen da katıñña	*O zamanda alırsın onu sen de karılığa*
Nil suvnu cağasında süyeledi Zuleyha	*Nil ırmağı kenarında bekliyor Züleyha*
Kartlık ketip betinden, nür cetdi bar çarhına	*İhtiyarlık gitmiş yüzünden, nur gelmiş vücuduna*
Toğuz künden Üsüp keldi Nil suv boynuna	*Dokuz gün sonra Yusuf geldi Nil ırmağı kenarına*
Aylana, cürüy ketip, tübegendi bir kızğa	*Gezinirken oralarda karşılaşmış bir kızla*
Ol uşay tolğan ayğa, közleri culduzlağa	*O benziyor dolun aya, gözleri yıldızlara*

Üsüp, köp kıynap seni, kesim da kıynalğanma
Ullu Allahdan tilep, caşlık alay alğanma

Yusuf çok üzdüm seni, kendim de üzüldüm
Yüce Allah'tan dileyip gençliğimi aldım

Köp termilgenme seni üçün bir kesim kalıp
Köp eltdim zindaññña da azıknı tabın alıp

Çok sıkıntı çektim senin için bir kendim kalıp
Çok götürdüm zindana yiyecekleri alıp

Akılımı horladı ol zamanda telilik
Baş ketip, aman kılık etgendi maññа biylik

Aklımı başımdan aldı o zamanda delilik
Kafam gitti, kötü ahlâk hakim oldu bana

Cuklap turğan Üsüpge bıllay söz eşitildi
Seni, Zuleyhanı da Allah ençi süyedi

Uykudayken Yusuf'a böyle sözler işitildi
Seni, Züleyha'yı da Allah özel seviyor

Ekigiz da köp cılnı caşarıksız siz birge
Ayırılıp duniyadan, bir kün kirliksiz körge

İkiniz de uzun yıllar yaşayacaksınız birlikte
Ayrılırken dünyadan, bir gün gireceksiniz kabire

Halk allında patçah da bir altın muhur berdi
Anı bla Üsüpnü kulluğun belgi etdi

Halkın önünde hükümdar bir altın mühür verdi
Bununla Yusuf'un görevini belli etti

Köp turmay mürzevlü moñ cılla başlandıla
Üsüpnü onovuna başhala sıyındıla

Bir vakit sonra bereketli yıllar başladı
Herkes Yusuf'un iradesine girdi

Mürzev asırar küfle ol, buyurup, işletdi
Ceti cılnı alağa mürzev kuyup begitdi

Hububatı saklamak için küpler hazırlattı
Yedi yıl onlara hububatı koyup kapattı

Izı bla da ceti aç cılla başlandıla
Kün küydürüp, sabanla tamıçı tapmaydıla

Arkasından da yedi yıl kıtlık yılları başlıyor
Güneş yakıyor, tarlalara yağmur yağmıyor

Adamla kavğalanıp, patçahha terk bardıla
Üsüpge küfle açdır dep, aññа baş urdula

İnsanlar paniğe kapılarak hükümdara gittiler
Yusuf'a küpleri açtır diye ona yalvardılar

Ceti cıldan iyelik etdi har zatha Kitfir
Mında ol aç cıllanı kavğasız ötdü Misir

Yedi yıl boyunca hakim oldu her şeye Kitfir
Burada kıtlık yıllarını sakin geçirdi Mısır

Caşavun Okup, harip, cılay-cılay ötdürdü
Üsüpge sağış ete, avur tüşle kötürdü

Hayatını Yakup, garip, ağlayarak geçirdi
Yusuf'u düşünerek, kötü düşler gördü

Altmış cıl bla altmış ay Okup iynana sakladı
Cüreginde umutnu har kününde cokladı

Altmış yıl, altmış ay, Yakup sabırla bekledi
Yüreğindeki umudu hiçbir gün sönmedi

Caş tabılmağanına tamam allay bir boldu
Mürzev alırğa Misirge caşlağa ol buyurdu

Oğlunun bulunmayacağına kanaat getirdi
Hububat almak için Mısır'a oğullarına emretti

Tüyeleni casap, sak çığığız coluğuzğa
Tamam etip har zatnı, kaytığız ızığızğa

Develeri hazırlayın, dikkatli çıkın yola
Tamam edip her şeyi, dönün geriye

Misirge kelip ala, mürzev surap başlalla	*Mısır'a geldiler, hububat sormaya başladılar*
Aytdıla Üsüpge adamları tap haparla	*Verdiler Yusuf'a adamları güzel haberler*
Çakırtıp terk kesine, tıñıladı sözlerine	*Çağırttı huzuruna, kulak verdi sözlerine*
Birem-birem karadı cuvukdan közlerine	*Tek tek baktı yakından onların gözlerine*
Ol soruvla bergendi har birine alanı	*Sorular sordu her birine onların*
İgi bilir muratda içlerinde hallanı	*İyice anlamak maksadıyla iç hallerini*
Bir kavum zatlanı da tüşürgenley esine	*Bazı şeyleri de getirince aklına*
Sora Buniyaminni katı kısdı kesine	*Sonra sarıldı Bünyamin'e sıkıca*
Falistinden kelgenbiz, col arıtıp, bılayğa	*Filistin'den geldik, yolları aşıp, buraya*
Cer savlayın kuv bolup, kalğanbız da açlıkğa	*Toprak tamamen kurudu, kaldık açlıkta*
Kuyuğuz, tolturuğuz bılanı kapçıkların	*Dökün, doldurun bunların küplerini*
Tamam etigiz terk-terk har kerekli zatların	*Yetirine getirin hızlıca her isteklerini*
Bir avuk zamandan a Çüyütleni cetdile	*Bir süre sonra Yahudilere yetiştiler*
Bizdegi altın kuyğuç tas bolğandı dedile	*Bizim altın kepçemiz kayıp dediler*
Kıral başçı buyurdu bizge anı tabarğa	*Hükümdarın emri var bize onu bulmaya*
İzlep, kozğap, allına anı tabıp salırğa	*Arayıp tarayıp, önüne, onu bulup koymaya*
Kimde tapsak anı, sözsüz, kolğa cıyarğa	*Kimde bulursak onu derhal tutuklamaya*
Başha etmey zindañña atarıkbız dedile	*Doğrudan zindana atacağız dediler*
İzley ketgende, ala kuyğuçnu esledile	*Aradılar, onlar kepçeyi buldular*
Üsüpnü da çakırtıp, altınnı körgüztdüle	*Yusuf'u da çağırıp, altını gösterdiler*
Üsüp aytdı, siz erkin barığız üyügüzge	*Yusuf dedi, siz serbestsiniz, gidin evinize*
Kuyğuç tabıldı, Buniyamin barmaz birgegizge	*Kepçe bulundu, Bünyamin gitmez sizinle*
Yahuda, kaytıp, cesir, kul men bolayım dedi	*Yahuda, dönüp, ben olayım kölen dedi*
Onov et, endi sañña men tıñılayım dedi	*Kararını ver ben senin sözünden çıkmam dedi*
Sözüne kulak salmay, Üsüp anı kaytardı	*Sözüne itibar etmedi Yusuf onu geri çevirdi*
Kesi Buniyamiñňe tılmaçsız bılay aytdı	*Kendisi Bünyamin'e tercümansız şöyle söyledi*
Esiñi igi cıysañ, meni tanımazmısa	*Aklını iyice toparlasan, beni tanımaz mısın*
Açuv köp bu duniyada, körgen bolmazmısa	*Şu çileli dünyada, beni görmüş olmaz mısın*
Esiñdemid, Buniyamin, ağaçha barıvçubuz	*Hatrında mı Bünyamin, ormana gidişimiz*
Kolan iynek ızından birgeley çabıvçubuz	*Alaca ineğin peşinden birlikte koşmamız*

Koldan-kolğa satılıp, Üsüp karındaş menme
İt azabın köp kere bu duniyada körgenme

Elden ele satılan, Yusuf kardeşin benim
Çileleri çok kere bu dünyada görenim

Buniyaminni kuçaklap, Üsüp dağı cıladı
Sora, aññа aylanıp, işni da açıkladı

Bünyamin'e sarılıp, Yusuf yine ağladı
Sonra, ona dönüp, durumu anlattı

Bu kölekni eltip, sen atağa körgüztürse
Aññа hapar bergenley, artha salıp kelirse

Bu gömleği götür, babamıza gösterirsin
Ona her şeyi anlatır, geriye gelirsin

Buniyamin Okupha bir kavum hapar aytdı
Atasın da alağa bek süyüp tıñılatdı

Bünyamin, Yakup'a olan biteni anlattı
Babasını bunlara çok sevindirip dinletti

Okupha caşı eltip, ak kölekni berdi
Anı iyisgep, nürü Üsüpnü mındad dedi

Yakup'a oğlu getirip beyaz gömleği verdi
Onu koklayıp, Yusuf'un nuru bunda dedi

Üsüpnü ak kölegin uppa etip aylandı
Anı köp cılla sokur eki közü açıldı

Yusuf'un beyaz gömleğini öperek dolaştı
Onun uzun yıllardır görmeyen iki gözü açıldı

Ol col köllü bolğandı, zat bildirmey caşlağa
Üsüp çıkdı tüberge Nil cağada alağa

Yola çıkmaya hazırlandı, fark ettirmeden oğullarına
Yusuf çıktı karşılamak için Nil kenarında onları

Cerge avup cıladı, ol atasın körgenley
Okup, harip, sarnadı, caşın şo eslegenley

Yere kapanıp ağladı, o babasını görünce
Yakup, garip, ağladı, oğlunu fark edince

Karındaşla da, ürkgen koylaça, terk kaçdıla
Bir-birlerine aman, tırman sözle aytdıla

Kardeşleri ürken koyunlar gibi hemen kaçtılar
Birbirlerine kötü kötü sözler söylediler

Kuçakladı barısın alanı Üsüp cetip
Davum cok sizge dedi, kalmağız mından ketip

Sarıldı hepsine Yusuf onlara yetişip
Kin gütmüyorum size, kalın gitmeyin

Okup alayda açı kıçırıp, köp cıladı
Caşlarını katında bılay aytıp sarnadı

Yakup orada hıçkırarak çok ağladı
Oğullarının yanında şöyle deyip ağladı

Caşadım bu duniyada, caññа tınçlık tapmayın
Tilekle da tiledim, közlerimi capmayın

Yaşadım bu dünyada, ruhum huzur bulamayıp
Dilekler de bulundum, gözlerimi kapatmayıp

Cuklay, uyana, köp cıl türlü-türlü tüşledim
Sav kalıp, oñanıñı Buniyaminden bildim

Uyurken, uyanık iken, çok düşler gördüm
Hayatta olduğunu Bünyamin'den öğrendim

Okup bla sabiyle Misir cerde kaldıla
Tukum tamırları da bu cerge caraşdıla.[673]

Yakup ile çocukları Mısır yurdunda kaldılar
Onların soyları bu topraklara yerleştiler.

---

[673] Davut-Haci Şavaylanı-Abayhanlanı, **Duniya Sağışla,** C. 2. (Hazırlayan: Hamit Malkondulanı), Nalçik, 2007/2, s. 5-55. Metin kısaltılarak verilmiştir.

17. Kıyamat Kün	***Kıyamet Günü***
Ullu Allah seni bu hurmetiñi Atı bla birge cazdı atıñı Bilmeybiz, mahtayık kaysı zatıñı Bizge bir şafağat endi ya Rasul	*Yüce Allah senin hürmetini* *Adı ile birlikte yazdı adını* *Bilmiyoruz, övelim hangi sıfatını* *Bize şefaat şimdi ya Resul*
Ay, kün ariuvluğu saññа cetmeydi Başıñdan salkın bulut ketmeydi Özgele saññа teñlik etmeydi Bizge bir şafağat endi ya Rasul	*Ay'ın, Güneş'in güzelliği sana erişmiyor* *Başından serin bulut gitmiyor* *Diğerleri sana denk olamıyor* *Bize şefaat şimdi ya Resul*
Allahu tağala süyüb Muhammad zahir bolğan Sıylı bolğan sıfatlar Mahlukat nürden tolğan	*Allahü teala sevip* *Muhammed zâhir olmuş* *Yüce olan sıfatlar* *Mahlûkat nurla dolmuş*
Bu kimdi dese aytırla Nürlü bolğan Muhammad Mahşar halknı canı bolsun Saññа bügün amanat	*Bu kimdir dese söylerler* *Nurlu olan Muhammed* *Mahşer halkının canı olsun* *Sana bugün emanet*
Azret-Aliy zulfakkarlı Kolunda caşil bayrak Har bir adam barırla Calan baş, calan ayak	*Hazreti Ali zülfikârlı* *Elinde yeşil bayrak* *Her bir insan gider* *Başı çıplak, yalın ayak*
Caşil bayrak kurulur Altın tahtanı üsünde Ol Muhammad söleşir Caşil nürnü içinde	*Yeşil bayrak dikilir* *Altın tahtın üstüne* *O Muhammed konuşur* *Yeşil nurun içinde*
Cavhar nürle tögülür Közleriñden, kaşından Ay, kün kelib tiyerle Seni eki imbaşıñdan	*Cevher nurlar dökülür* *Gözlerinden, kaşından* *Ay, Güneş gelip dokunurlar* *Senin iki omzundan*
Atlamlarıñı saldırıb Kuşdan ceññil ceterse Ummet üçün sen ol kün Can kazavat eterse	*Adımlarını atıp* *Kuştan hızlı yetişirsin* *Ümmetin için sen o gün* *Can savaşı edersin*
Ayırırla, süzerle İbrahimni milletin Al candetge iyerle Muhammadnı ummetin	*Seçerler, bakarlar* *İbrahim'in milletini* *İlk cennete gönderirler* *Muhammed'in ümmetini*

Ol candetde bolurla Türlü-türlü mashabla Abubekir, Umar, Osman Anda Aliy ashabla	*O cennetler olurlar Türlü türlü kısımlar Ebubekir, Ömer, Osman Oradadır Ali, ashaplar*
Davutnu ariuv avazına Segiz candet çaykalır Bu ariuvluk nedi desele Yusuf kesin tanıtır	*Davut'un güzel sesiyle Sekiz cennet çalkalanır Bu güzellik nedir deseler Yusuf kendini tanıtır*
Yusufnu ariuvluğuna Candet hurla şaşarla Subhan allazi halakahu deb Eslerin cıyıb başlarla	*Yusuf'un güzelliğine Cennet hurileri şaşırırlar Sübhanellezi helakahü diye Akıllarını toplamaya başlarlar*
Cıla, miskin İsmağil Tavnu, taşnı taraltıb Azrail alır canıñı Közleriñi araltıb	*Ağla, miskin İsmail Dağı, taşı inletip Azrâil alır canını Gözlerin açık kalıp*
Cıla, miskin İsmağil Tavla şağatlık eterça Can berginçi kulluk et Birgeñe alıb keterça	*Ağla, miskin İsmail Dağlar şahitlik edecek kadar Can verinceye kadar kulluk et Yanına alıp gidecek kadar*
İsmağil, toba et sen Günahlısa vallah billâh Rahmat etsin ullu Allah Razı bolsun Rasullah	*İsmail, tövbe et sen Günahkârsın vallah billâh Rahmet etsin yüce Allah Razı olsun Resulullah*
Cıla, miskin İsmağil Ömür zıraf ketgenine Kılınmay kaldı farızlarıñ Acal cuvuk cetgeninde	*Ağla, miskin İsmail Ömrünün boşa gittiğine Kılınmadan kaldı farzların Ecel yakın geldiğinde*
Ketdi ömürüm cetmey fahmum Tavdan avur günahlarım Tersligime toba etdim Keç Allahım günahlarımdan.[674]	*Gitti ömrüm, yetmedi aklım Dağdan ağırdır günahlarım Günahlarıma tövbe ettim Affet Allah'ım günahlarımdan.*

[674] **"Zikirle", As-Alan Jurnal** ..., s. 361-367.

18. Mussa Fayğambar	*Musa Peygamber*
Mussanı tavruhların sabiy zamandan eşitdim Anı seyir haparına men akılımı böldüm	*Musa'nın hikâyelerini çocukluğumda dinledim* *Onun ilginç hikâyesine ben dikkatimi verdim*
Bir zamanda Üsüpnüça Allah anı sınadı İbrahimni tuvdukların bu duniyada kıynadı	*Bir zaman, Yusuf gibi, Allah onu da sınadı* *İbrahim'in torunlarını bu dünyada zorladı*
Kıynasa da Ullu Allah, fayğambarlıknı berdi Okupnu tuvdukların Ol ençi, ariuv kördü	*Zorlasa da yüce Allah, peygamberlik verdi* *Yakup'un torunlarını özel ve güzel eyledi*
Mussa fayğambarıbız Misir elinde tuvdu Sabiylikden akıl alıp ol seyir esli boldu	*Musa peygamber Mısır ülkesinde doğdu* *Çocukluktan itibaren pek zeki oldu*
İbrahimni milletin mında ullu kıynalla Okupnu tuvdukların kul orununa sınalla	*İbrahim'in milletini burada pek zorladılar* *Yakup'un torunlarını kölelikle sınadılar*
Bu millet, delle ala mında köpge kallıkdı Bir zamanda seni horlap Misirni kolğa allıkdı	*Bu millet, dediler, onlar burada çok kalacak* *Bir zaman sonra seni yenip Mısır'a hakim olacak*
Biz, eski Misirçile va alağa kul bollukbuz Cılla köp ötgende va zat etalmay kallıkbız	*Biz, eski Mısırlılar ise onlara köle olacağız* *Yıllar geçtiğinde de hiçbir şey yapamayacağız*
Seni amalıñ oldu alanı tunçukdururğa Adam sanın az etip sora kulğa bururğa	*Senin çaren şudur onları durdurmak için* *Nüfuslarını azaltmak, sonra köleye çevirmek*
Katınları birden sora sabiy cannı tapmazça İbrahimni milletini urluğu cayılmazça	*Kadınları birden başka çocuk doğurmasın* *İbrahim'in milletinin soyu çoğalmasın*
Ol sözleni eşitgende, fırğavun cuklamadı Teren sağışha ketip, tañın atdıralmadı	*Bu sözleri duyunca firavun uyuyamadı* *Derin düşüncelere girdi, sabahı edemedi*
Aman işle başlandıla Misirni bay cerinde Birden sora sav koymay sabiy urluk üylede	*Kötü işlere başlandı zengin Mısır yurdunda* *Bir çocuktan başka can bırakılmadı evlerde*
Ol kıyın zamanda, Nil suvnu boynunda Üyürüne, anasına tuvğan edi bir bala	*O zor zamanda, Nil ırmağının kenarında* *Ailesine, annesine doğmuştu bir çocuk*
Atadıla añña Mussa, ayaklarına ol tursa Közü, başı bek carık, kolu, süyegi bazık	*İsmini koydular Musa, ayağa kalktığında* *Endamı parlak, vücudu güçlü, sağlam*
Kişi bilmey ösgendi kalın ağaç içinde Kündüz terek üsünde, keçe kalıp üyünde	*Kimse bilmeden büyüdü yaban ormanda* *Gündüz ağaç tepesinde, gece kaldı evinde*
Ceti cılı tolğanda, anı esledi bir özür Kimse sen dep sorğanda, şağıreyli boldu közü	*Yedi yaşı dolduğunda fark etti onu bir vezir* *Kimsin sen diye sorduğunda, tanıttı kendini*

Mussa aytdı özürge, eki cıl mından alğa Urlap meni sabanda, keltirdile satarğa	*Musa söyledi vezire, iki yıl bundan önce* *Kaçırdılar beni tarladan, getirdiler satmaya*
Özür alay eşitgende, cazıksındı Mussanı Kaldırıp kesi üyünde, çınttı ariuv kördü anı	*Vezir bunu duyunca, üzüldü Musa'ya* *Götürdü kendi evine, güzelce baktı ona*
Mussanı caşha alıp, bek igi boldu aññа Duniyanı bar halın, ayta çıkdı köp taññа	*Musa'yı evlatlık alıp, pek iyi davrandı ona* *Dünyanın her bir halini anlatıp çıktı sabaha*
Özürle arasında, bilgiçle ortasında Mussa köp zatnı bildi, aman, igini da sezdi	*Vezirlerin arasında, kâhinlerin ortasında* *Musa çok şeyi öğrendi, iyiyi kötüyü bildi*
Anasına ol tübep, har zamanda kesinden Seyir hapar aladı tukumunu üsünden	*Annesiyle karşılaşıp, kendisi hakkında* *Şaşırtıcı bilgiler öğrendi soyu hakkında*
Sen caşım, dedi anası, İbrahimni kanındansa İshak bla Okupnu başha bolmay canındansa	*Sen oğlum, dedi annesi, İbrahim'in kanındansın* *İshak ile Yakup'un dosdoğru canındansın*
Men körgenme tüşümde, ala tınçayalmayla Fayğambarla cer cüzünde tınç catalmayla	*Ben gördüm rüyamda, onlar huzursuz* *Peygamberler yeryüzünde pek rahatsız*
Dağıda kördüm tüşümde, ala saññа keldile Tuvduklarıbıznı, Mussa, beri keltir, dedile	*Yine gördüm rüyamda, onlar sana geldiler* *Torunlarımızı, Musa, buraya getir dediler*
Sense, balam, calan da bizni mından çığarlık Bu cahanim otundan haripleni kutharlık	*Sensin, yavrum, bizi buradan çıkaracak* *Bu cehennem ateşinden garipleri kurtaracak*
Eki cıyırma cılnı ol Falistinde caşadı Hatif tavnu başına miñ kereden köp bardı	*Kırk yıl boyunca Filistin'de yaşadı* *Hatif dağının başına bin kere çıktı*
Ol zamannı içinde akılı türlendi anı Sıfatı da Mussanı, alğandı başha halnı	*Bu zaman içerisinde fikirleri değişti* *Görünümü Musa'nın aldı başka hali*
Seksen cılğa ol cetip, tayağın kolğa etdi Arsarlık kirip başına, köp zamannı incitdi	*Seksen yaşında geldiğinde asasını eline aldı* *Çok zaman tereddüt ve şüphe içerisinde kaldı*
İbrahimni, Okupnu kabırlarına bara Misirde bolğan işle cürekge cara sala	*İbrahim'in, Yakup'un mezarlarına gitti* *Mısır'da olan biten işler yüreğini incitti*
Bek kıynalğandı Mussa halknı ol kadarına Başha halkğa baş urup, savlay kul bolğanına	*Çok üzülüyordu Musa halkının bu kaderine* *Başka bir millete boyun eğip, köle olmasına*
Bir col Hatif tavunda ol cuklaydı bek tatlı Kulağına bir tavuş kelip turadı katı	*Bir keresinde Hatif dağının başında uyuyordu* *Sürekli kulağına birtakım sesler geliyordu*

Mussa, endi uyan sen, halkıñ saklaydı Misirde Akılıñ bla tavkellen, coluña terk tebre	*Musa artık uyan, halkın bekliyor Mısır'da Aklını başına topla, hemen çık yoluna*
Ma bu asa tayakdı saññа boluşluk eterik Buznu, celni keltirip, celni, otnu iyerik	*İşte bu asadır sana yardım edecek Buza, rüzgâra, ateşe hükmedecek*
Teñizni eki bölüp, har cerde karuv berlik Közüñ köre eterse bu cerlege iyelik	*Denizi ikiye bölüp, her yerde güç verecek Bu topraklara hükmedeceğini gözlerin görecek*
Mussa asa tayağı kayık boldu teñizde Cerge tiymey ayağı, atlık etgendi cerde	*Musanın asası kayık oldu denizde Yere değmedi ayağı, at oldu yerde*
Uçsa, kanat bitgendi, karay cerde hallağa Tasha söznü eşitip, anı aythandı Mussağa	*Seyretti yeryüzünü kanatlanıp uçtuğunda Gizli sırları işitip bildirdi Musa'ya*
Tüyege minip Mussa, tebredi uzak colğa Tavkellik kelip aññа, cüregi urdu alğa	*Deveye binip Musa çıktı uzak yolculuğa Cesaret geldi ona, yüreği çarpıyordu*
On künden cetdi Mussa Misirni keñ cerine Nil suvnu ızı bla tüşe colnu ebine	*On gün sonra geldi Musa Mısır yurduna Nil ırmağı boyunca devam etti yoluna*
Esli kartla cıyılıp, aldıla sözün Mussanı Allah bizni canlıdı, tüşümde kördüm anı	*Akıllı ihtiyarlar toplanıp dinlediler Musa'yı Allah bizimledir, rüyamda gördüm onu*
Tüşse da köp kıynalırğa, kalmasın ayıbıbız Kerekbiz bir bolurğa carlıbız em bayıbız	*Kalsak da zor şartlarda, olmasın ayıbımız Birlik olmalıyız, fakirimiz, zenginimiz*
Ne amalla da etip, ata curtha keteyik Kolaysızlıkdan ötüp, umutlağa ceteyik	*Bir çaresini bulup ata yurdumuza gidelim Bu çilelerden kurtulup, muradımıza erelim*
Tañ atıp, kün tiygenley, Mussa tayağın çançıp Tebredi fırğavunnu kabakların keñ açıp	*Sabah vakti, güneş doğunca, Musa asasını vurup Hareket etti, firavunun kapılarını ardına kadar açıp*
Carık tübelle kavumla, Mussa aytdı fırğavuñña Kıyınlıksız halkıbızğa, tilep keldik allığızğa	*İyi karşıladılar bazıları, Musa dedi firavuna Zalimsin halkımıza, yalvarmaya geldik huzuruna*
İbrahimni, Okupnu da erkin et tuvdukların Bolmasa, siz körürsüz, Misirde kıyınlıklanı	*İbrahim'in, Yakup'un serbest bırak torunlarını Ya değilse, görürsünüz Mısır'da olacakları*
Fırğavun aññа ters karap, söleşmey köpnü turdu Mussa bir töşge çığıp, asa tayağın kökge burdu	*Firavun ona ters baktı, konuşmadan durdu Musa bir tümseğe çıkıp asasını yukarı kaldırdı*
Ullu buz ursun dedi, ay, alaylay cel cetdi Taşlaça buzla tüşüp, adamlanı halek etdi	*Buz yağsın dedi, birden fırtına esti Taş gibi buzlar yağdı, insanları helak etti*

Mussa aytdı körürse endi da azaplıknı İbrahimni milletine tileyme azatlıknı	*Musa dedi görünsün yine türlü azabı* *İbrahim'in milletine istiyorum azatlığı*
Çığıp ketdi alaydan, fırğavun boldu hayran Asa tayağın Nilge atdı, suvu kızıl kañña batdı	*Çıkıp gitti oradan, firavun şaştı kaldı* *Asasını Nil'e attı, ırmak kızıl kana boyandı*
Fırğavun bla davlaşa, Mussa artha turmadı Fayğambar küreşse da, anı horlayalmadı	*Firavun ile mücadelesinde Musa geri durmadı* *Peygamber uğraş verse de onu yenemedi*
Mussa asa tayağın anı allına atdı Ol temir cılan bolup, kuyruğun oynatdı	*Musa asasını onun önüne attı* *O demir yılan olup kuyruğunu oynattı*
Mussanı katına kelip, kirdi alğın halına Fırğavun seyirsinip, korkdu kesi allına	*Musa'nın yanına gelip, döndü eski haline* *Firavun şaşkın halde, korktu kendisine*
Allah bu hatanı nek iydi, üç künden çığığız Tebregiz colğa, kalmasın mında ızığız	*Allah bu belâyı niçin gönderdi, üç gün içinde çıkınız* *Gidin yolunuza, kalmasın burada tek biriniz*
Tebrelle colğa malla, kazanla tağıp Üsüp fayğambarnı süyeklerin alıp	*Çıktılar yola, hayvanlarını, kazanlarını alıp* *Yusuf peygamberin kemiklerini de alıp*
Mussa asa tayağın költürdü örge Ullu Allahdan tiledi karap cerge	*Musa asasını kaldırdı yukarı* *Yüce Allah'tan diledi bakıp yere*
Sen boluşhun teñizni eki eterge Tayağım suvda, muratıma ceterge	*Sen yardım et denizi ikiye bölmeye* *Asam denizin içinde, muradıma ermeye*
Eki bolup teñiz, alay terk çaçıldı Alayda alağa bir ariuv cer açıldı	*İkiye bölündü deniz, dalgalar dağıldı* *Orada onlara pek güzel bir yer açıldı*
Halk ötgendi alaydan bir da kıynalmay Fırğavun a, kalğandı bir zat etalmay	*Halk geçmiş oradan hiç zorlanmadan* *Firavun ise kalmış hiçbir şey yapamadan*
Teñiz caphınçı, kesin cer ızğa atdı Alay, bir kesekden suv tübünde katdı	*Deniz kapanmadan, kendisini yola attı* *Fakat kısa bir süre sonra su altında kaldı*
Açlık kirip, köple bek tırman etdile Karıvsuzdan amanlarına cetdile	*Açlık geldi, pek çokları sitem ettiler* *Takatsiz kalıp sabırlarını tükettiler*
Misirde karınıbız toyup öleyek Bu erkinlikden belibizni bügeyik	*Mısır'da karnımız fazlasıyla doyuyordu* *Bu özgürlük denen şey belimizi büktü*
Mussa fayğambar alağa tıñıladı Kul niyet teren siññenin añıladı	*Musa peygamber onları dinledi* *Köle zihniyetinin derine sindiğini anladı*

Erkinlikni tatıvun köbü bilmedi	*Özgürlüğün tadını çoğu anlamadı*
Anı talpınıvluğun ariuv körmedi	*Onun mücadelesini hoş görmedi*
Mussa çığardı alanı kırtişge	*Musa getirdi onları çayırlık yere*
Suvu, ağaçı, kiyigi bolğan cerge	*Suyu, ağacı, hayvanları olan yere*
Tınçayığız, ma endi caşav degendi	*Dinlenin, alın size şimdi hayat demiş*
Alay aytıp, Mussa borçun tölegendi	*Böyle söyleyip Musa borcunu ödemiş*
Tiyrege macüsü patçahla cetdile	*Çevreden putperest hükümdarlar geldiler*
Köp zamannı davur-süyür da etdile	*Çok zaman boyunca gürültü patırtı ettiler*
Alağa ketigiz bılaydan dedile	*Onlara gidin buradan dediler*
Cer bizniki dep, öşün uruş etdile	*Topraklar bizim diye diklendiler*
Bılayda biz alay ertdeden caşaybız	*Burada eskiden biz yaşıyorduk*
Köp ömürleni halal kıyın aşaybız	*Uzun yıllar helal emeğimizi yiyorduk*
İbrahimni tıbır taşı bu cerlede	*İbrahim'in temeli, ocağı bu yerlerde*
Buruñññu kabırla bu ellede	*Eski mezarlarımız da bu köylerde*
Degendi Mussa alanı allarında	*Dedi Musa onların huzurunda*
Guruşhalık eslegende hallarında	*Kızgınlıklarını anlayıp hallerinde*
Kabırığız, adamığız da cükdüle	*Mezarlarınız, halkınız da yük bize*
Kurup ketigiz bu cerleden dedile	*Defolup gidin bu yerden dediler*
Mussa açuvlaññandı anı eşitip	*Musa öfkelendi bunu duyunca*
Macüsüleni sürgendi uruş etip	*Putperestleri kovaladı savaşla*
Sora tınçlık alğandı İbrahimni milleti	*Sonra huzur buldu İbrahim'in milleti*
Mussa kart bolup, Hatif tavğa örledi	*Musa yaşlandı, Hatif dağına tırmandı*
Alaydan karap köp cerleni esledi	*Oradan bakarak çok yerleri gözledi*
Misirden çığıp, halkım azat boldu dedi	*Mısır'dan çıktı, halkım özgür oldu dedi*
Cüzden atlap ol, Hatif tavnu başında	*Yüz yaşını geçirdi, Hatif dağında*
Olturuğa süygendi kesi taşında	*Oturmayı severdi kendi taşında*
Hatif tavda ol caşadı biyik, taza	*Hatif dağında faziletli bir şekilde yaşıyor*
Talmay kün sayın sıylı Tavratnı caza.[675]	*Yorulmadan, her gün mukaddes Tevrat'ı yazıyor*

[675] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 112-135. Metin kısaltılarak verilmiştir.

19. Davut Fayğambar	Davut Peygamber
Davut fayğambar tuvup ösdü Falistinde Sabiy zamanında ol aylandı Misirde	*Davut peygamber doğup büyüdü Filistinde* *Çocukluğunda gezip dolaştı Mısırda*
Akılı tüz, sözü şatık, taza niyeti Har bir işni ebine cetdirgen adeti	*Akıllı, güzel sözlü, yüzü gülen* *Her işin yolunu yordamını bilen*
Carlılanı karındaşıça körgen Adamnı amanın, igisin ayıra bilgen	*Fakiri, muhtacı kardeş gibi gören* *İnsanların iyisini, kötüsünü bilen*
Hıylanı, osal niyetni terk sezgen Ol zatha ayıp etip, col bermegen	*Hileyi, kötü niyeti hemen sezen* *Hoş görmeyip buna yol vermeyen*
Kökden, cerden, zamandan haparı bolğan Culduzlanı bir-birinden usta ayırğan	*Gökten, yerden, zamandan haberi olan* *Yıldızların her birini çok iyi bilen*
Cılanla umut etdile Kuddusha, Falistiññe kirirge Anda adamlanı kırıp keslerine uyala işlerge	*Yılanlar umut etti Kudüs'e, Filistin'e girmeye* *Orada insanları yok edip kendilerine yuva yapmaya*
Alay Davut fayğambar alanı aldadı Tögereklerine üç kat ot saldırdı	*Fakat Davut peygamber onları kandırdı* *Çevrelerine üç kat ateş yaktırdı*
Ala ol otdan çıkmazça boladıla Açuvdan, bir-birlerine çabadıla	*Onlar o ateşten çıkamayacak hale düştüler* *Öfkelerinden birbirlerine saldırıyorlar*
Bir-birlerin talap, açı sarnaydıla Alaydan çığalmayın, ot üsüne avadıla	*Birbirlerine saldırıp, feryat figan ediyorlar* *Oradan çıkamayıp, ateşin içinde kalıyorlar*
Bir col bir açı hapar keldi Ol Davutha mıçımay cetdi	*Bir keresinde acı bir haber geldi* *O haber hemen Davut'a verildi*
Kuddusda buğup bir kaplan Adamlanı etdi tamam hayran	*Kudüs'te yerleşen bir kaplan* *İnsanları tamamiyle etti şaşkın*
Davut aldı süñüsün Kamasın bla sadağın	*Davut aldı mızrağını* *Kaması ile oklarını*
Aytılğan ak acirine mindi Kuddus taba tebredi	*Meşhur beyaz aygırına bindi* *Kudüs'e doğru hareket etti*
Karasa va, alayda, bir ullu kaplan ana Huna üsünde tura, aşıkmay aşay tana	*Gördü ki, orada büyük bir dişi kaplan* *Duvar üstünde oturmuş yiyor bir dana*
Kaplan añña sekirdi, at celkesine mindi Ok çançıldı başına, ekinçi tiydi kaşına	*Kaplan ona atıldı, atın ensesine bindi* *Ok saplandı başına, ikincisi kaşına*

Kaplan açı kıçırdı, alayda soylanıp kaldı Kuddus eli cıyıldı, patçahğa hapar cayıldı	*Kaplan feci haykırdı, oraya devrildi kaldı Kudüs şehri toplandı, hükümdara haber ulaştı*
Bir kavum cılnı Davut, patçah arbaznı sakladı Kesine aman aytdırmay, taza niyet bla karadı	*Bir süre Davut, hükümdarın sarayını korudu Kendisine ayıp almadan, görevini lâyıkıyla yaptı*
Aman adam köp, patçahnı aññа kozutdula Davut seni marab, patçah orunuña karaydı	*Kötü insan çok, hükümdarı kışkırttılar ona Davut sana pusu kurmuş, göz koymuş tahtına*
Tilçilege ol iynandı, Davutha ters karadı Kızın berir umutun olsağat ol tohtatdı	*Fitnecilere inandı, Davut'a cephe aldı Kızını ona verme düşüncesini bıraktı*
Mindirip anı kemege İydi Davutnu uzak cerge	*Bindi onu bir gemiye Gönderdi Davut'u uzak yere*
Başladıla patçahnı taydırırğa Ne uv berip canın alırğa	*Başladılar hükümdarı tahtından etmeye Zehir içirerek onun canını almaya*
Patçah bilmey turğanlay Keçe murdar kavum keldi	*Hükümdarın hiçbir şeyden yok haberi Gece yarısı katiller takımı geldi*
Can avrutmay, uyalmay Kama suğup öltürdü	*Hiç acımadan, utanmadan Hançeri sokarak öldürdü*
Hapar cetdi Davutha, keldi Kuddusha kısha Askerni terk kuradı murdarlanı terk tapdı	*Haber geldi Davut'a, Kudüs'e hemen yetişti Orduyu hazırlardı, buldu hemen katilleri*
Alanı barın kırıp ölgen patçahnı caşın Alayda orununa saldırdı	*Onların hepsini öldürdü, hükümdarın oğlunu Orada onun tahtına oturttu*
Bir col ol tüş kördü Ol igige bolmağanın bildi	*Bir seferinde o bir rüya gördü Bunun iyiye alamet olmadığını bildi*
Asker cıyılıp, terk kuraldı Allın Kuddusha burdu	*Askerleri toplayıp, orduyu hazırladı Yönünü Kudüs'e doğru çevirdi*
Kuddusha terk cetdi, açı kazavat etdi Köp adam öldü, köp üyge cılav kirdi	*Kudüs'e hemen geldi, büyük savaş yaptı Çok insan öldü, çok aile ağladı*
Patçahnı ölügün tapdıla Hurmet berip, asıradıla	*Hükümdarın cesedini buldular Hürmet edip cenazesini yaptılar*
Kuddusnu halkı cıyıldı Davutha aylanıp bılay aytdı	*Kudüs halkı ağladı Davut'a şöyle söyledi*

Sense tiyişli patçahha
Tutarık bu halknı tüz halda

Al onovnu sen kolğa
Ol bollukdu halkğa savğa

Irahatlık kelsin elge
İsrayilde har bir üyge

Tüşünde Cabrail mölek keldi
Ullu Allahdan keleçiligin bildirdi

İygendi meni Allah saññа hapar berirge
Fayğambar at atalğanın saññа bildirirge

Dağıda aytdı, macüsülük terk kurumaz
Caz başında mursaça, tirilgeni tohtamaz

Alanı sen, aşıkmay kesi diniñe burğun
Ariuv aytıp alağa, Zaburuñu okuthun

Alay aytıp Cabrail, kökge uçup ketgened
Davut da uyanıp alayda, secdala etgened

İñir bola Kuddusha cıyıldıla adamla
Kıralnı har cerinden keldile aslam halda

Kartlanı atlarından söznü aldı bir aksakal
Namısı ullu bolup, bek horlağan akılı

Bu kıyın zamanlada, ol tiyişlid patçahha
Bizge bir hata kelmez ol onovda, ol savda

Belgilidi Davutnu, ullu Allah süygeni
Birsi kullarından anı bek ayırma körgeni

Köremisiz Davutha halk kalay baş urğanın
Anı aythan sözlerin insan kalay alğanın

Biz, din ahlusu kartla, baş urabız Davutha
Körürge bek süyebiz, anı patçah tahtada

Ne ullu kazavatda da cigit bolğandı cerinde
Ol patçahlıkğa tohtasa, tınçlık ornalır Falistinde

Sensin münasip hükümdar olmaya
Yönetecek bu halkı doğru şekilde

Al idareyi sen eline
Budur halka hediye

Huzur gelsin ülkeye
İsrail'de her bir eve

Rüyasında Cebrail melek geldi
Yüce Allah'tan elçiliğini bildirdi

Gönderdi beni Allah sana elçiliğe
Peygamber olduğunu sana bildirmeye

Yine dedi, putperestlik hemen yok olmaz
Bahardaki ısırgan otu gibi çıkması durmaz

Onları sen, yavaşça kendi dinine çevir
Güzelce konuş onlara, Zebur'u okut

Öyle söyleyip Cebrail göğe uçup gitti
Davut da uyanıp orada secdeler etti

Gece vakti Kudüs'te toplandı insanlar
Ülkenin her yerinden geldi kalabalıklar

Yaşlıların adına sözü aldı bir aksakal
Namuslu, haysiyetli, pek akıllı

Bu zor zamanlarda, münasiptir hükümdarlığa
Bize bir zarar gelmez onun iktidarında

Bellidir Davut, yüce Allah'ın sevdiği
Diğer kullarından ziyade onu özel gördüğü

Gördünüz mü, Davut'a halkın hürmetini
Onun söylediği sözleri insanların dinlediğini

Biz, din adamları, kabul ediyoruz Davut'un
Görmeyi pek istiyoruz, onu hükümdar tahtında

Bütün savaşlarda yiğit oldu yurdunda
O hükümdar olursa huzur gelir Filistin'de

Irahat caşar, küçlü bolur har bir üyür elinde Asker başçıla savlay, Davutnu ençi kördüle	*Rahat yaşar, güçlü olur her bir aile köyünde* *Ordu komutanları da Davut'u seçtiler*
Ol patçah boluruna ırazılıkların bildirdile Davut tıñılap turdu, halknı esin kesine burdu	*Onun hükümdar olmasını kabul ettiler* *Davut dinledi, halkın dikkatini çekti*
Patçahlıknı alama, sizge karındaş bolurğa Tuz-damnı teñ üleşirge, halk izlemin toltururğa	*Hükümdarlığı kabul ettim kardeşiniz olmaya* *Tuz-ekmek paylaşmak, isteğinizi yerine getirmeye*
Davut bla birge Falistiññe ırahatlık, tınçlık keldi Halkına, kıralına baylık, caşav keltirdi	*Davut'la birlikte Filistin'e huzur geldi* *Halkına, ülkesine zenginlik, hayat getirdi*
Cıyırma cıldan artık, ol patçah bolup turdu Bir insannı, bir cannı kıynamayın olturdu	*Yirmi yıldan fazla hükümdar olarak kaldı* *Bir insanı, bir canlıyı bile üzmeden oturdu*
Tamata caşı Sülemen, akılı ullu, bilimi keñ Bir arsarsız, ayıpsız, Davutnu kesi bla teñ	*Büyük oğlu Süleyman, bilgili, akıllı* *Bir eksiği yok, Davut kendisiyle aynı*
Davut aytdı, Sülemen onovnu kolğa alçı sen Sende köp ışanla köreme, patçah boluruñu süyeme	*Davut dedi, Süleyman idareyi eline al* *Sende ışık var, hükümdar olmanı istiyorum*
Çıpçıkla, cılanla bla bardırğandı ol uşak Kaplanla bla söleşe, kalğandı alağa uşap	*Serçelerle, yılanlarla sohbet ediyormuş* *Kaplanlar ile konuşarak onlara benzemiş*
Sülemenni süydüle, çabakla, kanatlıla Din ahlusu insanla, ağaçda kiyik canla	*Süleyman'ı sevdiler balıklar, kuşlar* *Din adamları, ormandaki vahşi hayvanlar*
Sülemenden akıl sözle carıtdıla köp halklanı Mından arı sizle kurarsız caşav hallanı.[676]	*Süleyman'ın akıl sözleri aydınlattı halkları* *Bundan sonra sizler kurarsınız hayatı.*

20. Sülemen Fayğambar — Süleyman Peygamber

Seyir Sülemen fayğambar Çıpçık tilde söleşgendi Tüye, iynek, koy tilni Barın kalmay ol bilgendi	*Süleyman peygamber* *Kuş dilinde konuşmuş* *Deve, inek, koyun dilini* *Eksiksiz hepsini bilmiş*
Teñiz boynuna barıp, Suv tavuşha tıñılağandı Çabaklanı carsuvların Barın kalmay añılağandı	*Deniz kenarına gidip* *Suyun sesini dinlemiş* *Balıkların dertlerini* *Eksiksiz hepsini anlamış*

[676] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 143-166. Metin kısaltılarak verilmiştir.

Cay közüvde señirçkele	*Yaz mevsiminde çekirgeler*
Anı üsüne sekirip	*Onun üstüne atlayıp*
Körgen, eşitgen zatladan	*Gördükleri, duydukları şeylerden*
Hapar aythandıla bilip	*Haber vermişler bilip*
Kökde uçhan çıpçıkla	*Gökte uçan serçeler*
Salam berdile örgeden	*Selam veriyor yukarıdan*
Cerdegi cılanla da	*Yerdeki yılanlar da*
Kuvandıla körgende.[677]	*Seviniyor görünce.*

21. Hıysa Fayğambar	**İsa Peygamber**
Fayğambarla içinde bek sıylığa sanalğan	*Peygamberler içinde pek kıymetli sayılan*
Anası Mariyam, kökden buyruk bla tuvğan	*Annesi Meryem, gökten buyrukla doğan*
Ullu Allahnı atından, Cabrail uçup kelgendi	*Yüce Allah'ın emriyle Cebrail uçup gelmiş*
Mariyam bla söleşe, kuvanç haparnı bergendi	*Meryem'le konuşup, müjdeyi vermiş*
Ullu Allahnı buyruğundan seni avurluk ceñer	*Yüce Allah'ın emriyle sana ağırlık gelir*
Allah aytsa, karınıñda, fayğambar bolluk öser	*Allah'ın izniyle karnında peygamber büyür*
Anı tuvarın bilip, macüsüle korkdula	*Onun doğacağını bilen putperestler korktular*
Kökden, culduzladan ala, kerti hapar sordula	*Gökten, yıldızlardan onlar haber sordular*
Anı tuvğan künün bilip, biz saklarğa kerekbiz	*Onun doğacağı günü öğrenip beklemeliyiz*
Kayda bolsa da tabıp, canın alğa kerekbiz	*Nerede olursa olsun bulup canını almalıyız*
Kuddusnu keñ cerinde, sabiy kalmay kırdıla	*Kudüs'ün her yerinde çocukları yok ettiler*
Mariyam bla anası hayran bolup kaldıla	*Meryem ile annesi şaşkın halde kaldılar*
Kağanak ol sabiyni, caññan otha saldıla	*Yeni doğan çocuğu yaden ateşe koydular*
Alağa tüşmesin dep, bıllay onov kıldıla	*Onlar öldürmesin diye böyle karar verdiler*
Köp da turmay ol üyge, bir kavum adam keldi	*Az sonra evlerine birtakım adamlar geldi*
Tögerek-başha karap, sabiy kaydadı dedi	*Etrafı arayarak, çocuk nerede dedi*
Kızıl otnu içinde ala karap kördüle	*Kor ateşin içinde onlar gördüler*
Cana turğan sabiyni, alay kalay kömdüle	*Yanan çocuğu, öylece gömdüler*
Ol kün tuvğan er sabiyni barın canın aldıla	*O gün doğan erkek çocukları öldürdüler*
Ot küydürmey Hıysanı, tamam bolup kaldıla	*Ateşin yakmadığı İsa'yı fark edemediler*

[677] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 73.

Otdan alıp Hıysanı, kamiş içine eltdi Canı mında saklansın dep, ullu Allahdan tiledi	*Ateşten alıp İsa'yı sazlık yere götürdü* *Canına bir şey olması diye Allahdan diledi*
Sabiylikden ol Hıysa, köp zatlanı sezedi Terslikleni, azapnı közü bla köredi	*Çocukluğundan İsa çok şeyleri anladı* *Zorlukları, çileleri gözüyle gördü*
Bir kün cuklay ol Hıysa, bir seyirlik tüş kördü Mölek kelip katına, şoş sağışların böldü	*Bir gün uyurken İsa tuhaf bir rüya gördü* *Melek gelerek yanına düşüncelerini böldü*
Ullu Allahdan keleçi bolup keldim saññа Har sözüme tıñılap, esiñi bölgün maññа	*Yüce Allah'tan elçi olarak geldim sana* *Her sözümü dine, dikkatini ver bana*
İgi nögerle tabıp, alağa akıl üyret Bilim alıp tolğannı uzak colğa tebret	*İyi arkadaşlar bularak onlara akıl öğret* *Öğrenenleri uzak diyarlara ettir hareket*
Seni atıñ keñ aytılır ellede, kırallada Ömürleni saklanır sıylı sözüñ alada	*Senin adın çok söylenir illerde, ülkelerde* *Yüzyıllarca korunur sözlerin oralarda*
Alay bla Cabrail kök biyigine uçdu Carathandan salam aytıp, köp zatlanı buyurdu	*Sonra Cebrail göğün yükseklerine uçtu* *Yaradan'dan selam söyleyip, çok şeyleri buyurdu*
Hıysanı haparları aytıldıla ellede Tıñılarğa sözüne uzak cerden keldile	*İsa'nın hikâyesi anlatılıyor köylerde* *Dinlemek için uzak yerlerden geldiler*
Cer üsünde zorluk köp dep, Hıysa aytdı alağa Adam bir-birin marlay, caşaydı kaytmay tobağa	*Yeryüzünde çok çile var dedi İsa onlara* *İnsanlar birbirini gözlüyor, dönmeyip tövbeye*
Niyetle taza bolup, bir dinni biz tutalsak Cürekde çıran buzlanı tazalık bla eritalsak	*Temiz niyetle biz dinimize sahip çıkarsak* *Yürekteki sert buzları ihlasla eritebilirsek*
Ol zamanda Ullu Allah bizge tüz közden karar Cürek haline köre, har bir insaññа carar	*O zaman yüce Allah bize iyi gözden bakar* *Yüreğinin içindekine göre, her bir insana yarar*
Onla bla caş kavum, Hıysanı izledile Ol aythan din oyumnu, saylarğa dedile	*Onlarca genç İsa'nın saflarına girdiler* *Onun söylediği dini kabul edelim dediler*
Miñle bla tizildile, seyir bolup hıysapha Eski dinlerin koyup, baş urурğa Hıysağa	*Binlercesi dizildi, şaşkın kaldı hesaba* *Eski dinlerini bıraktılar biat için İsa'ya*
Ullu dorbun içinde Hıysa adamla cıyğand Ullu Allahnı atından nashaplanı ol aythand	*Büyük mağara içinde İsa adamları toplamış* *Yüce Allah'ın adıyla nesepleri söylemiş*
Adam, Hava balası, bilgen etgin sen anı Har birigizde oynayd İbrahim fayğambarnı kanı	*Adem ile Hava'nın çocuğu, bil sen onu* *Her biriniz de akıyor İbrahim'in kanı*

Ol macüsü amanla, bir zatdan artha turmay Aman işle başlalla, koymabız anı savlay	*Putperestler hiçbir şeyden geri durmadılar Kötü emellerine başladılar, sağ bırakmayız onu*
Kuddus cerni şaharı, oğursuzdu buyrukğa Hıysanı canın almay, tağarğadı kurukğa	*Kudüs şehri uğursuzdur verilen buyruğa İsa'nın canını almadan asmaktır çarmıha*
Aytılğanıça alay, koz terekge baylalla Çüyle urup canı savlay, çeksiz, açı kıynalla	*Söylediği gibi cevizden tahtaya bağladılar Çivileri çakıp canı sağken çok acı verdiler*
Fayğambar öle turup, aytdı, aşhı ümmetim Caşavuñ nürden tolup, taza bolsun niyetiñ	*Peygamber ölürken dedi sevgili ümmetim Hayatın aydınlık olsun, temiz olsun niyetin*
Men canımı bereme, bek kıynalıp, termilip Bu duniyadan keteme, sizge tiley igilik	*Ben canımı veriyorum, çok ızdırap çekerek Bu dünyadan gidiyorum, size diliyorum iyilik*
Alay aytıp fayğambar, eki közün kıshaned Anı körgen har insan olturup cılağaned.[678]	*Öyle söyleyip peygamber iki gözünü kapatmıştı Onu gören her insan oturup ağlamıştı.*

22. Rasul	***Resul***
Bir-eki söz aytayım fayğambarnı halından Belgili kitaplada bolğanını barından	*Birkaç söz söyleyeyim Peygamberin hâlinden Belli kitaplarda anlatılan her şeyden*
Ol rasulnu duniyağa keliri cuvuk boldu Özü karnında bolup atası Abdullah öldü	*O resulün dünyaya gelmesi yakınlaştı Kendisi ana karnındayken babası Abdullah öldü*
Rabbiğul aval ayda miñ şukur bolsun Hakğa Rasul, duniyağa kelib belgili boldu halkğa	*Rebiü'l-evvel ayında binlerce şükür Hakk'a Resul dünyaya gelip beyan oldu halka*
Süyüp koluna aldı Abdul-Mutalif, kelip Şaytan-cin cılav boldu munu tuvğanın bilip	*Sevinip kucağına aldı Abdül Müttalip gelip Şeytan, cin ağladı O'nun doğduğunu öğrenip*
Anası Aminatdan rasul duniyağa endi Miñ cıldan beri caññan Farslanı otu öçüldü	*Anası Amine'den resul dünyaya indi Bin yıldan beri yanan Farsların ateşi söndü*
Kisa Hannı kalası carılıp cerge tüşdü Allah, keleçi iyip carıtdı derge tüşdü	*Kisa Hanı'nın kalesi ikiye bölünüp devrildi Allah, elçi gönderip aydınlattı demek düştü*
Ertde, keç bu duniyada ölmey kişi kalmaydı Ne köb caşasa da ol caşavdan a kanmaydı	*Er geç bu dünyada ölmeden kimse kalmıyor Ne kadar çok yaşasa bile hayattan doymuyor*
Bir adam kalır bolsa fayğambar kalır edi Uzak tuvğan ölmese duniya ne bolur edi?	*Bir insan kalsaydı peygamber kalırdı Çok önce doğan ölmezse dünya ne halde olurdu?*

[678] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 136-142. Metin kısaltılarak verilmiştir.

Hacige barıp kaythan hiycaratda oñ cetib	*Hacca gidip dönen, hicrette elinden gelip*
Alamğa kayğı tüşdü rasul duniyadan ketib	*Aleme kaygı düştü resul dünyadan gidip*
Rasul duniyadan ketib alam kayğıdan toldu	*Resul dünyadan gidip alem kaygıyla doldu*
Ashaplanı köbüne duniya karaññı boldu	*Ashaplarının çoğuna dünya karanlık oldu*
Eterlerin bilmeyin kaldıla, ahları ketip	*Ne yapacaklarını bilmeden kaldılar şaşırıp*
Rasulnu taymaklığı barın kayğılı etip	*Resulün gitmesi hepsini dertlendirip*
Duniya turğanlı ne çak bir da kuvanç etmegen	*Dünya olalı hiçbir zaman sevinmeyen*
Rasulnu kayğırğanı cüreginden ketmegen	*Resulün kaygısı yüreğinde dinmeyen*
Ne cerde cürüsele cılav edi işleri	*Nerede olsalar da ağlamaktı işleri*
Unutulmay ketgendi kün orta taşlar edi	*Unutulmadan kalmış öğleyin bırakır idi*
Berirge hazır elle rasul üçün canların	*Vermeye hazırlardı resul için canlarını*
Ulan, kızı, ahlusu barı da taphanların	*Oğlu, kızı, akrabası, bütün doğurduklarını*
Munu eştip, cılamay kalmadı caññız birev	*Bunu işitip, ağlamayan kalmadı tek bir kimse*
Kalay cılamasınla Ol edi arka tirev	*Nasıl ağlamasınlar O idi temel direk*
Rasul duniyadan ketdi tüz altmış üç cılında	*Resul dünyadan gitti tam altmış üç yaşında*
Cıyırma ak tük cok edi başında, sakalında	*Yirmi beyaz tüyü yoktu başında, sakalında*
Taza cuvup, kebinleb ravzasına saldıla	*Temiz yıkayıp, kefenleyip ravzasına koydular*
Ne eterlerin bilmeyin hayran bolup kaldıla	*Ne yapacaklarını bilmeden, şaşkın kaldılar*
İt künü tüş zamanda rasul duniyadan ketdi	*Bungun bir gün, öğle vakti resul dünyadan gitti*
Ol künnü keçesinde ravzasın kömüp bitdi	*O günün gecesinde ravzasına gömülüp bitti*
Ashapları, ahsınıp buşuv-buşman boldula	*Ashapları ah çekip, üzülüp yas tuttular*
Saylap, Abu-Bekirni anı ornuna saldıla	*Seçerek Ebubekir'i O'nun yerine koydular*
Eki cıl bla aydan bu da duniyadan ketdi	*İki yıl bir ay sonra O da dünyadan gitti*
Hattab ulu Omarnı halk caññı halif etdi	*Hattab oğlu Ömer'i halk yeni halife seçti*
Bu halifa zamanda köb cerleni aldıla	*Bu halife zamanında çok yerleri aldılar*
Şam, İrak, Misir halkla Musliymanla boldula	*Şam, Irak, Mısır halkları Müslüman oldular*
Sav on cıl altı aydan bu da duniyadan ketdi	*Tam on yıl altı ay sonra O da dünyadan gitti*
Sora Osmannı ayırıp üçünçü halif etdile	*Sonra Osman'ı seçip üçüncü halife yaptılar*
Bir ullu fitna bolup Osman da şeyit boldu	*Bir büyük fitne çıkıp Osman da şehit oldu*
Munu halifalığı on eki cılğa toldu	*Onun halifeliği on iki yıl sürdü*

Bu Osman zulmu bla şeyit bolğan keçede Aliyni halif etdile ayırıp törtünçüge	*Osman'ın zalimce şehit edildiği gece* *Ali'yi halife yaptılar seçip dördüncüye*
Aliy da şeyit boldu beş cıl halifa bolup Sora bu calğan duniya kaldı fitnadan tolup	*Ali de şehit oldu beş yıl halife kalıp* *Sonra bu yalan dünya kaldı fitneyle dolup*
Duniya bir calğandı da bılanı da koymadı Nençavlannı cutdu bu közü bir da toymadı	*Dünya bir yalandır ki bunları da bırakmıyor* *Nicelerini yuttu bu, gözü hiç doymuyor*
Birevge da mülk bolmay bu bir aldavlukdu Meni ırahat koyar deb iynaññan zavukdu	*Kimsenin mülkü değil, bu bir aldatmacadır* *Beni rahat bırakır diyen kendini kandıracaktır*
Eki da duniyada ol adamlanı soltanı Bizni kurlay koymasın şafavatından anı	*İki dünyada da O insanların sultanı* *Bizi mahrum etmesin şefaatinden onu*
Ya Rabbiy, sen rahmat et Abu-Bekir, Omarğa Osman, Aliyge, Hasan, Husey, Haydarğa![679]	*Ya Rabbim, sen rahmet et Ebubekir, Ömer'e* *Osman, Ali'ye, Hasan, Hüseyin, Haydar'a!*

23. Fayğambarnı Nazmusu	***Peygamber'in Şiiri***
Tileybiz senden ğıynayat Ya zalcalal i val ikram Ol Muhammaddan şafağat Ya zalcalal i val ikram	*Diliyoruz senden inâyet* *Ya zülcelali vel ikram* *O Muhammed'den şefaat* *Ya zülcelali vel ikram*
Duniyanı koydum, oylandım Başıma sarh bayladım Hacilikni colun sayladım Sal, Allahım, Madinağa	*Dünyayı bıraktım, düşündüm* *Başıma sarık bağladım* *Haccın yolunu seçtim* *Gönder Allah'ım Medine'ye*
Mahmud, seni üçün carathandı Allah Bu onsegiz miñ alamnı Ya habib sañña tüşürdü Bu sıylı Kuran kelamnı	*Mahmud, senin için yaratmış Allah* *Bu on sekiz bin âlemi* *Ya Habib sana indirdi* *Bu yüce Kur'an kelâmını*
Ençi candetiñ firdavs Assı ummetbiz, bir boluş Segiz candetden bir konuş Rasul Muhammad Muhtar	*Özel cennetin Firdevs* *Asi bir ümmetiz, yardım et* *Sekiz cennetten bir tünek* *Resul Muhammed Muhtar*
Kuran okuy künün batdırğan Namazda tañın atdırğan	*Kur'an okuyarak gününü geçiren* *Namaz kılarak sabaha çıkan*

[679] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 131-134.

Din kazavatçı müridge	*Din mücahidi müride*
Koluñ bla iyerse candetge	*Elinle gönderirsin cennete*
Bir cüz cıyırma tört miñ	*Yüz yirmi dört bin*
Boldu keleçi fayğambar	*Oldu elçi, peygamber*
Barısından sıylısı	*Hepsinden yücesi*
Rasul Muhammad Muhtar	*Resul Muhammed Muhtar*
Corla-kaçla uvalıb	*Putlar, haçlar paramparça*
Cerge tüşüb ketgendi	*Yere düşüp gitmişti*
Sen tuvğanlay, kuvanıb	*Sen doğunca, sevinip*
Kâba üy secde etgendi	*Kâbe secde etmişti*
Tal çıbıkça bügüldü	*Dal gibi eğildi*
Tüşmey kaldı bir taşı	*Düşmedi tek bir taşı*
Sen tuvğanlay silkindi	*Sen doğunca titredi*
Ceti köknü arışı	*Yedi göğün arşı*
Unuhnu kızı Aminat	*Nuh'un kızı Amine*
Andan belgili bolğandı	*Ondan belli olmuştu*
Kök da, cer da nür bolub	*Gök de, yer de nurla dolup*
Ullu kuvançdan tolğandı	*Pek sevinçli olmuştu*
Kırk cıl alğa çıkğan nürüñ	*Kırk yıl önce çıkan nurun*
Çabıb keldi katıña	*Koşup geldi yanına*
Barmağıñı birdi deb tutduñ	*Parmağını birdir diye kaldırdın*
Sen bir Allahnı atına	*Sen bir Allah'ın adına*
Sabiylikden ol etdi	*Çocuklukta O yaptı*
İman saldı adetin	*İman etti, olması gerekeni*
Ullulukda tutmadık	*Yetişkinlikte bile yapamadık*
Biz anı sıylı sünnetin	*Biz O'nun yüce sünnetini*
Ceti cılğa cetgeniñde	*Yedi yaşına geldiğinde*
Muğcizat körüññen	*Mucize görünen*
Eki cıyırma cılıñda	*Kırk yaşında*
Fayğambarlık berilgen	*Peygamberlik verilen*
Bir altı miñ altı cüz	*Altı bin altı yüz*
Üç cıyırma on ayat	*Yetmiş ayet*
Kuran bolub, begidi	*Kur'an tamam oldu*
Kökden tüşgen keramat	*Gökten inen kerâmet*
Boy salğanla Kurañña	*İman edenler Kur'ana*
Muslimañña sanaldı	*Müslüman sayıldı*

İynanmağan gâvurla	*İnanmayan gâvurlar*
Çoyunla kibik karaldı	*Kazanlar gibi karardı*
Askerleriñ suv tabmay	*Askerlerin su bulamayıp*
Suvsab bolub incilib	*Susuz kalıp incinip*
Tohtaşdıla bir cerde	*Durdular bir yerde*
Coppu bolub, tüñülüb	*Toplanıp vazgeçip*
Kol költürdüñ, duva etdiñ	*Ellerini kaldırdın, dua ettin*
Tilegiñi Allah berdi	*Dileğini Allah verdi*
Şorka bolub, barmaklarıñdan	*Çağlayan olup, parmaklarından*
Askeriñe suv keldi	*Askerlerine su verdi*
Munu körgen gâvurla	*Bunu gören gâvurlar*
Saññа iman saldıla	*Sana iman ettiler*
Tulparları, devleri	*Yiğitleri, bahadırları*
Sın-sın bolub kaldıla	*Taş kesilip kaldılar*
Uzundan orta boylusa	*Uzundan orta boylusun*
Tuvğan künüñden nürlüse	*Doğduğun günden nurlusun*
Allahnı süygen kulusa	*Allah'ın sevdiği kulusun*
Çakır bizni Madinağa	*Çağır bizi Medine'ye*
Eki kaşıñ koş bitib	*İki kaşın filizlenip*
Bal betlidi sakalıñ	*Bal renklidir sakalın*
Mukminleni cılatadı	*Müminleri ağlatıyor*
Duniyadan ketgen haparıñ	*Dünyadan gittiğin haberin*
Kureyişdi tukumuñ	*Kureyş'tir soyun*
Tolğan ayça türsünüñ	*Dolun ay gibi yüzün*
Candet cavhar közleriñ	*Cennet cevheri gözlerin*
Şekerden tatlı sözleriñ	*Şekerden tatlı sözlerin*
Tala kibik mañılayıñ	*Sahra gibi alnın*
Cibek burğança mıyığıñ	*İpek gibi bıyığın*
Çakır bizni Madinağa	*Çağır bizi Medine'ye*
Bardı Allahdan buyruğuñ	*Vardır Allah'tan buyruğun*
Tişleriñden urğan carık	*Dişlerinin ışıltısı*
Kün tiygença carıthan	*Güneş gibi aydınlatan*
Allah bla birge atıñ	*Allah ile birlikte adını*
Duniyağa kesin tanıthan	*Dünyaya kendisini tanıtan*
Macilisde nür suratıñ	*Mecliste nur endamın*
Madinada ziyaratıñ	*Medine'ye ziyaretin*

Canıbız savlay bir tanıthın
Sal Allahım Madinağa

Canımız sağken bir kere göster
Gönder Allah'ın Medine'ye

Caşlık tügüm ağarğınçın
Bul-bul tilim tutulğunçun
Azrail cannı alğınçın
Sal Allahım Madinağa

Genç tüylerim ağarmadan
Bülbül dilim tutulmadan
Azrâil canı almadan
Gönder Allah'ım Medine'ye

Bizni eltirik Cabbar bolsun
Col boşdu deb hapar bolsun
Cerni etegi safar bolsun
Sal Allahım Madinağa

Bizi götürecek Cabbar olsun
Yol boştur diye haber gelsin
Yeryüzü sefer olsun
Gönder Allah'ım Medine'ye

İsmağil sağid bolsun
Ahırında bağid bolsun
Colda ölse şeyit bolsun
Sal Allahım Madinağa

İsmail said olsun
Sonunda baid olsun
Yolda ölürse şehit olsun
Gönder Allah'ım Medine'ye

İsmağil boldu zalim
Sense Rahim, sense Halim
Ya asalullah al azim
Sal meni bu Beytullahha

İsmail oldu zalim
Sensin Rahim, sensin Halim
Ya esalullah el azim
Gönder beni bu Beytullah'a

Sañña uşatıb barama
Uzak mejgitge cumağa
Koş bizni silsilağa
Sal Allahım Madinağa

Sana uyup gidiyorum
Uzak mescide Cuma'ya
Kat bizi de silsilene
Gönder Allah'ım Medine'ye

Madinanı tavlarına
Salam bolsun savlarına
Ummetleni barına
Şafağat senden ya Rasul

Medine'nin dağlarına
Selam olsun halkına
Ümmetlerin hepsine
Şefaat senden ya Resul

Madinanı eli şahar
Körgüz anı ya Gaffar
Acal cetginçi ya Sattar
Sal meni bu Beytullahha

Medine yurdu şehir
Göster onu ya Gaffar
Ecel gelmeden ya Settar
Gönder beni bu Beytullah'a

Madinanı baliyleri
Kuran okuy sabiyleri
Kulluk ete salihleri
Sal Allahım Madinağa

Medine'nin vişneleri
Kur'an okuyor çocukları
Kulluk ediyor salihleri
Gönder Allah'ım Medine'ye

Madinanı terekleri
Hurma, baliy kögetleri

Medine'nin ağaçları
Hurma, vişne meyveleri

Mukminleni tilekleri	*Müminlerin dilekleri*
Şafağat senden ya Rasul	*Şefaat senden ya Resul*
Ğaşık edim bu Mekkâğa	*Aşık idim bu Mekke'ye*
Tansık edim Madinağa	*Hasret idim Medine'ye*
Uçar kanat bergin Allah	*Uçmaya kanat versin Allah'ım*
Assı bolğan bu sanlağa	*Asi olan bu bedenlere*
Körmey ölsek cürek açuvlu	*Görmeden ölürsek yürek acısı*
Tögeregiñ tüz batuvlu	*Etrafın dümdüz çukur*
Mukminlege bal tatuvlu	*Müminlere bal gibi tatlı*
Nürlü bolğan Beytullah	*Nurlu olan Beytullah*
Kün ceterge coluñ uzak	*Bir günde gitmeye yolun uzak*
Cibermeydi bu ayak tuzak	*Göndermiyor bu tutulmuş ayak*
Bergin Allah miner Burak	*Ver Allah'ım binecek Burak*
Eltib salğın Madinağa	*Götürüp bıraksın Medine'ye*
Madinada özen tuban	*Medine vadisinin sisi*
Eritedi suvlanı	*Eritiyor suları*
Bir tüz colğa tüzet Allah	*Doğru yolu göster Allah'ım*
Ma biz karaññı kullanı	*Biz cahil kullarını*
Madinada şıyıh Ahmat	*Medine'de şeyh Ahmed*
Saññа Allah bergendi keramat	*Sana Allah vermiş keramet*
Ol Muhammaddan şafağat	*O Muhammed'den şefaat*
Sal Allahım Madinağa.[680]	*Gönder Allah'ım Medine'ye.*

24. Şafağat	***Şefaat***
Aydan akdı türsünüñ	*Aydan parlak yüzün*
Künden nürlü közleriñ	*Güneşten nurlu gözlerin*
Mukminlege başarat	*Müminlere beşaret*
Hadislede sözleriñ	*Hadislerdeki sözlerin*
Duniya ariuvluğu uşaydı	*Dünya güzelliği benziyor*
Kar bla işleññen kalağa	*Kardan inşa edilen kaleye*
Sen şafağat eterse	*Şen şefaat edersin*
Analağa, balalağa	*Annelere, yavrulara*
Bir ülüşüñ kâfurudan	*Bir payın kâfurdan*
Ekinçisi ambardan	*İkincisi amberden*

[680] **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 353-358.

Üçünçüsü yakutdan	*Üçüncüsü yakuttan*
Törtünçüsü cavhardan	*Dördüncüsü cevherden*
Aşıklağa körünese	*Aşıklara görünürsün*
Cukulada tüş kibik	*Uykularda düş gibi*
Sen köklede cürüdüñ	*Sen göklerde yürüdün*
Candet bulbul kuş kibik	*Cennet bülbülü gibi*
Keçelege ayıbızsa	*Gecelerde Ay'ımızsın*
Kündüzlege künübüz	*Gündüzlerde Güneş'imiz*
Allah süygen Muhammadsa	*Allah'ın sevdiği Muhammed'sin*
Halkdan sıylı biyibiz	*Halktan soylu beyimiz*
Seni ilmuñ artıkdı	*Senin ilmin engindir*
Malahat kâvsar teññizden	*Kevser-i melâhat denizinden*
Assı bolğan ummetbiz	*İsyankâr bir ümmetiz*
Köz ayırma sen bizden	*Gözünü ayırma sen bizden*
İymanım Kelâmullah	*İmanım Kelâmullah*
Kıbılam Kâbatullah	*Kıblem Kâbetullah*
Ahırzaman fayğambarsa	*Ahir zaman peygamberisin*
Hak Muhammad Rasulullah	*Hak Muhammed Resulullah*
Gaffar Allah nasıb etse	*Gaffar Allah nasip ederse*
Sen şafağat eterse	*Sen şefaat edersin*
Alçı bolub ummetge	*Önder olup ümmete*
Candetlege keterse.[681]	*Cennetlere gidersin.*

25. Muhammat Fayğambar — **Muhammed Peygamber**

Adamlanı igisidi Muhammat	*İnsanların iyisidir Muhammed*
Adamlanı sıylısıdı Muhammat	*İnsanların asilidir Muhammed*
Carık nürü tohtamay urup turğan	*Nuru hiç durmaksızın parlayan*
Kılığı, tili da seyir bolğan	*Huyu da, dili de muhteşem olan*
Sabiylikde sabiylege süydürgen	*Çocuk iken çocuklara sevdiren*
Ötürükden, hıyladan kaça bilgen	*Yalandan, hileden kaça bilen*
Teñine, şuyohuna nür tecegen	*Arkadaşına, dostuna nur veren*
Adamlanı igisidi Muhammat	*İnsanların iyisidir Muhammed*

[681] **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 370-371.

Uyaññanda, oñ ayağına turğan
Din honşusuna oğurluluk buyurğan

Uyanınca sağ ayağıyla kalkan
Din kardeşinin bahtını açan

Havleleni tüz işlege burğan
Adamlanı sıylısıdı Muhammat

Avareleri doğruluğa çeviren
İnsanların asilidir Muhammed

Sabiylikden köp kıyınlıkla körgen
Malın kütüp, iynek, buzov ösdürgen

Çocukluğunda çok zorluk çeken
Hayvan güdüp, inek, buzağı yetiştiren

Tüyesine, atına da sıy bergen
Adamlanı ahşısıdı Muhammat

Devesine, atına kıymet veren
İnsanların iyisidir Muhammed

Bir carlığa boluşmayın ozmadı
Karıvsuzğa es tapdırmay koymadı

Bir fakire yardım etmeden geçmedi
Muhtaç olana yardımı bırakmadı

Tilegeññe, tohtap, suvsap içirdi
Amalsızğa, saylap, malların berdi

İsteyene durup su içirdi
Çaresize en iyi mallarını verdi

Ullu kumda ol birde bara bolğand
Tüyeleri arıp, ol alayda tohtağand

Bir keresinde büyük çölde giderken
Develeri yorulduğundan orada durmuş

Köp sabiyli katın keldi allına
Muhammat karadı anı halına

Çocuklarıyla bir kadın geldi yanına
Muhammed baktı onun haline

Sabiyleri aç edile, sarğalıp
Arık bolup, erinleri karalıp

Çocukları aç idi, sararmışlar
Zayıflamış, dudakları morarmış

Ol Muhammat alay aytdı teñine
Men bılağa halal etip bereme

Muhammed öyle dedi arkadaşına
Ben bunlara helal ederek veriyorum

Tüyemi, atımı, cıyırma koy da
Allah belgi cibergenin köreme

Devemi, atımı ve yirmi koyunu
Allah'ın işaret verdiğini görüyorum

Köremise, sen bu carlını halin
Eri ölüp, kesi amalsız kalıp

Görüyormusun bu zavallının halini
Kocası ölmüş, kendisi çaresiz kalmış

Bir kişiden boluşluk cok, ol ayıp
Carlılağa biz tayançak bolayık

Hiç kimseden yardım yok, bu ayıp
Fakirlere biz dayanak olalım

Bir col seyir iş boldu anı bir kart izledi
Ol Muhammatha kızından tarığıp keldi

Bir keresinde ihtiyar biri onu arayıp geldi
Muhammed'e kızı hakkında şikayet etti

Men ne eteyim, kızımı üyümde tıyalmayma
Aylanadı buzulup, adepge cıyalmayma

Ben ne yapayım, kızımı evde tutamıyorum
Geziyor ahlâksızca, terbiye edemiyorum

Aman cerlege tıyılmay, iññir sayın ketedi
Tañña deri cıyılmay, bek kayğılı etedi

Kötü yerlere çekinmeden her gece gidiyor
Sabaha kadar dönmeyip beni çok üzüyor

Sen bir amal etalsañ diniñe köçer edim
Macüsü teyrileni barın bek söger edim

Sen bir çare bulursan, senin dinine geçerim
Putlardan, ilahlardan, hepsinden vazgeçerim

Ahşı, dedi Muhammat boluşalsam, köreyim
Kızıñı cürüş colun, kılığın da bileyim

Peki dedi Muhammed yardım etmeye çalışayım
Kızının ahvalini, ahlâkını anlamaya çabalayım

Köp sozmayın, Muhammat barıp kızğa tübedi
Soruv berip, söleşdi kartnı üyüne keldi

Zaman geçirmeden Muhammed o kızı buldu
Soru sordu, konuştu, sonra ihtiyarın evine geldi

Tergemey sen, macüsü artdan kellik hatanı
Havlege üyretgense öz taphan balañı

Hesap etmedin sen sonradan gelecek belâyı
Ahlâksızlığa öğretmişsin sen öz evlâdını

Uyaladı ol endi kaytır colun küçsüne
Bolsa da men anı halkğa kaytarırma üç künden

Utanıyor şimdi evine geri dönmeye
Fakat ben onu ikna ederim üç günden

Aytdım aññа, inşallah sen ol üyden tohtarsa
Sen a meni, carlı kart üç künden bir coklarsa

Dedim ona, inşallah sen o eve gitmezsin
Sen de beni, zavallı ihtiyar, üç günden ararsın

Üç künden keldi ol kart kuvanıp etdi bayam
Oy, Muhammat, sıylıbız tiyrede barı adam

Üç gün sonra geldi ihtiyar sevincinden bayram ederek
Ey, Muhammed, efendimiz, mahalledeki herkes

Seni diniñe ötebiz, seni sıylı körebiz
Macüsü teyrileni, cer tübüne kömebiz

Senin dinine geçiyoruz, seni fazıl görüyoruz
Putları bırakıp, onları toprağa gömüyoruz

Adamnı sen ullusu, bu cerleni culduzu
Allıña kelip turur, barı adam ulusu

İnsanların ulusu, bu yerlerin yıldızı
Huzuruna gelip bekler bütün insanlar

Ol bildi adam halın, uruçunu tüzetdi
Cañılğannı kaytarıp, tüz caşarğa üyretdi

Anladı insan fıtratını, hırsızı düzeltti
Yanılanları çevirip, doğruyu öğretti

Tarığıp kelivçüle bildile anı küçün
Muhammat sebep boldu, kimge da Allah üçün

Dertli olup gelenler anladı onu gücünü
Muhammed yardımcı oldu herkese Allah için

Arap tavnu culduzu aññа kuvanıp candı
Mekka bla Medina sıylı cer bolup kaldı

Arap dağının yıldızı ona sevinerek parladı
Mekke ile Medine mukaddes yerler oldu

Mekka tavda, Harada, Muhammat tüş köredi
Ol tıñılap turğanda, kökden avaz keledi

Mekke dağında, Hira'da, Muhammed rüya gördü
Huşu içerisindeyken, gökten bir ses geldi

Meni saññа iygendi keleçi etip ullu Allah
Men Cabrail mölekme, keri bolsun har palah

Beni sana gönderdi elçi olarak yüce Allah
Ben Cebrail meleğim, geri olsun her belâ

Allahnı keleçisi bügünden başlap sense	*Allah'ın elçisi bugünden itibaren sensin*
Adam igisi bolup, cer üsüne kelgense	*İnsanların iyi olup, yeryüzüne gelmişsin*
Sen Allahnı buyruğun, ırazılığın alırsa	*Sen Allah'ın buyruğunu, razılığını alırsın*
İslam dinni niyetin cüreklege salırsa	*İslâm dininin maksadını yüreklere koyarsın*
Bu haparnı mıçımay, adamlağa aytırsa	*Bu haberi vakit kaybetmeden insanlara söylersin*
Bir Allahnı nürüne köpleni sağaytırsa	*Bir Allah'ın nuruna çok insanı uyandırırsın*
Köp zamannı aylandı, keñ cerlede, ellede	*Uzun zaman dolaştı köylerde, çok yerde*
Tanığan, tanımağan, barına uvaz bere	*Tanıdığına, tanımadığına, hepsine vaaz verdi*
Cuvuk-ahlunu cıyıp, alağa hadis aytdı	*Eşi dostu toplayıp, onlara çok şey anlattı*
Allahdan, İslam dinden köp zatnı añılatdı	*Allah'tan, İslâm dininden çok şeyi anlattı*
Bir-bir Kurayiş kartla añña ters karadıla	*Bazı Kureyş yaşlıları ona ters baktılar*
Haşimli cahil caşla, dert etip, maradıla	*Haşimîli cahil gençler ona karşı bilendiler*
Mekka eline kaytdı, Muhammat ullu küç alıp	*Mekke'ye döndü, Muhammet güç alıp*
İslam colu açıldı, din kazavat kuralıp	*İslâm yolu açıldı, din cihadı başlanıp*
Macüsüle kaçdıla, kum tüzlede bulğana	*Putperestler kaçtılar, çöl kumlarına bulanıp*
Kesi tuzaklarına kesleri tüşüp kala	*Kendi tuzaklarına kendileri düştüler*
Mekkada, Madinada da, işlendile mejgitle	*Mekke'de, Medine'de, inşa edildi mescitler*
Köp adamla cürüdüle, anda namaz eterge	*Pek çok insan gitti orada namaz kılmaya*
Çüyüt bla macüsü tınçaymayın turdula	*Yahudiler ile putperestler rahat durmadılar*
Caşırtın cıyın kurap, cañı uruş kurdula	*Gizli bir örgüt kurup, yeni bir savaş hazırladılar*
Alay kazavat bardı keñ cerlede, ellede	*Çok büyük savaş yapıldı pek çok yerde*
Musliymañña aylana macüsübüz degenle	*Müslüman oldu putperestiz diyenler*
Allah süygen Muhammat, köp kıyınlık sınadı	*Allah'ın sevdiği Muhammed, çok çile çekti*
Bizni barıbıznı da macüsülükden çığardı.[682]	*Hepimizi putperestlikden çekip kurtardı.*

26. Münacat — *Münacat*

Biz bek süygen a Rasul	*Çok sevdiğimiz Resul*
Köb akıl sözle aythandı	*Çok akıl dolu sözler söylemiş*
Duniyanı hallarından	*Dünyanın hallerinden*
Bu zatlağa es burğandı	*Bu şeylere dikkat çekmiş*

---

682 **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 170-195. Metin kısaltılarak verilmiştir.

Duniyağa iynanmağız	*Dünyaya inamayın*
Ölümnü unutmağız	*Ölümü unutmayın*
Duniyanı kuvançına	*Dünyevî mutluluklara*
Uzak umut tutmağız	*Çok fazla kapılmayın*
Duniya bir aman zatdı	*Dünya kötü bir şeydir*
İynandıradı haman	*Aldatır sürekli*
Akıllı bolğan kişi	*Akıllı olan kişi*
İynanmaz mıñña bayam	*İnanmaz buna aşikar*
Duniyağa kuvaññanma	*Dünyaya kaptırmışım*
Ölümnü unuthanma	*Ölümü unutmuşum*
Caş ömürüm ketginçi	*Genç ömrüm geçmeden*
Uzak umut tuthanma	*Çok umut beslemişim*
Assılıklarım bolurla	*İsyankârlıklarım olmuştur*
Allahım sen keç alanı	*Allah'ım sen affet onları*
Meni Allahım keçivçü	*Benim bağışlayıcı Allah'ım*
Ayırma anadan balanı	*Ayırma anneden yavruyu*
Namaz kılırğa küreşdim	*Namaz kılmaya çalıştım*
Günahladan tolğunçu	*Günahlarım dolana kadar*
Ölümge da iynandım	*Ölüme de inandım*
Sakalım ak bolğunçu	*Sakalım ağarana kadar*
Örge koba tebresem	*Kalkmaya başlasam*
Bir tayakğa tayanıb	*Bir bastona dayanıp*
Anda boyun salırma	*O zaman anlarım*
Ölürüme iynanıb	*Öleceğime inanıp*
İymansız etme Allah	*İmansız bırakma Allah'ım*
Oldu senden tilegim	*Budur senden dileğim*
Ahır kün ceterine	*Son gün gelene kadar*
Boysunubdu cüregim	*Biat etmiştir yüreğim*
İşlegen kollarıña	*İşleyen ellerine*
Cürügen sanlarıña	*Yürüyen bacaklarına*
Buzulğan hallarıña	*Bozulan hallerine*
Ol kün bir avruv tiyer	*O gün bir ağrı gelir*
Ne kıyındı karındaşla	*Ne kadar zor kardeşler*
Bıllay halğa kelgen kün	*Bu hale geldiğimiz gün*
Duniyadan ayırılıb	*Dünyadan ayrılıp*
Tatlı cannı bergen kün	*Tatlı canı verdiğimiz gün*

Ahluvlarıñ cıyılıb Saññа cılav etgen kün Cuvub, kebinlik salıb Seni alıb ketgen kün	*Eşin, dostun toplanıp* *Sana ağladığı gün* *Yıkayıp, kefenleyip* *Seni alıp gittiği gün*
Seni kabırğa eltib Cer tübüne kömgen kün Cuvuk-tiyre ayırılıb Kaytıb üyge kelgen kün	*Seni mezara götürüp* *Toprak altına gömdüğü gün* *Eş, dost ayrılıp* *Dönüp eve geldiği gün*
Birle alayda aytırla Cannetde bolsun ahırı Şıbırdarla birsileri va Cılandan tolsun kabırı	*Birileri orada söylerler* *Cennette olsun sonu* *Fısıldarlar birileri de* *Yılanla dolsun mezarı*
Duniyağa çıkğan adam Sen ölümge hazır bol Ölümge madar bilgen Cuvabın bir aytsın ol	*Dünyaya gelen insan* *Sen ölüme hazır ol* *Ölüme çare bilen* *Cevabını bir versin o*
Bu zatlanı körlükdüle Bütev caratılğan canla Ölümden kalmazlarına İynansınla Musliymanla	*Bu şeyleri görecek* *Bütün yaratılan canlar* *Ölümden kurtuluş olmadığına* *İnansın Müslümanlar*
Tar kabırda catarsa Töşeksiz, cuvurğansız Ata-ana, ulansız Egeçsiz, karındaşsız	*Dar mezarda yatarsın* *Döşeksiz, yorgansız* *Baba, anne, oğlansız* *Bacısız, kardeşsiz*
Bu zatlanı körmem deb Duniyada seni halıñ Seni azabha tutar Bütev da cıyğan malıñ	*Bunları görmem diye* *Dünyada senin halin* *Seni azaba sokar* *Bütün topladığın servetin*
Kıyınlıkla köb bolurla Sanlarıñ da çirirle Kurt bolub har bir sanıñ Canuvarla cürürle	*Zorluklar çok olur* *Bedenin de çürür* *Solucanlarla dolar bedenin* *Hayvanlar yürür*
Duniya meni aldadıñ Cokdu senden da fayda Bu işleni körlükle Irahatlık, ayt, kayda!?	*Dünya beni aldattın* *Yok senden de fayda* *Bu işleri görecekler* *Rahatlık, söyle, nerede!?*

İymansız etme Allah Tilim da tutulğan kün Duniya avaram ketib Can berib kutulğan kün	*İmansız bırakma Allah'ım Dilimin tutulduğu gün Dünyadaki gölgem gidip Can verip kurtulduğum gün*
Atam ırazı bolmasa Azabha tutulurma Kıyamat kün anamdan Men kalay kutulurma	*Babam razı olmazsa Azaba girerim Kıyamet günü annemden Ben nasıl kurtulurum*
Bathan künde cılarla Öksüz kalğan balala Baladan ayırılıb Cılay kalğan anala	*Güneş battığında ağlarlar Öksüz kalan çocuklar Yavrularından ayrılıp Ağlayarak kalan analar*
Aşamazla sağınmay Atlamazla abınmay Acal kün bir cetse Añña madar tabılmay	*Yemezler bahsetmeden Yürümezler sendelemeden Ecel günü geldiğinde Ona çare bulunmadan*
Bu duniyanı sınağan Ol duniyanı da körür Caşav kıyın bolğanın Har insan kesi bilir	*Bu dünyada yaşayan Öteki dünyayı da görür Hayatın zor olduğunu Her insan kendi bilir*
Duniyadan ketgen adam Kelmeydi beri kaytıb Ne etsek da öllükbüz Turayık tilek aytıb	*Dünyadan giden insan Gelmez geri dönüp Ne yapsak da öleceğiz Duralım dua edip*
Ya rabbana, ya Allah Karağan fazluñ bla Cannetge honşu etgin Muhammat rasul bla.[683]	*Ya Rabbena, ya Allah İhsan ettiğin fazlınla Cennetine komşu et Muhammed Resul ile.*

27. Duniya-Ahırat Sağışla	***Dünya-Ahiret Düşünceleri***
Duniyadan ülüş ala Men ırahat bolğanma Allay halimi koyarğa Kesime borç sağlanma	*Dünyadan payımı alarak Ben rahat oldum Bu halimi bırakmayı Kendime borç bildim*

[683] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 17-19.

Sora küç-karuv alıb
Kullandım men dinime
Beş namazımı etdim
Kuran okub künüme

Sonra güç, kuvvet alıp
Kul oldum ben dinime
Beş vakit namazımı kıldım
Kur'an okuyup her gün

Karıvsuzğa boluşdum
Fayğambarğa baş urdum
Ullu Allahnı avazın
Tüşümde eşitib turdum

Güçsüze yardım ettim
Peygambere biat ettim
Yüce Allah'ın sesini
Rüyamda işitip durdum

Adam ulu, sen sak bol
Hauh duniyağa aldatma
Avara bolğan canıña
Ahırat azabın sınatma

İnsan oğlu sen dikkatli ol
Fâni dünyaya aldanma
Avare olan canına
Ahiret azabını yaşatma

Zorluk etmey caşadım
Halal gırcın aşadım
Keçe, kün caşavumu
Kurandan başladım

Zulüm etmeden yaşadım
Helal ekmek yedim
Gece, gündüz hayatıma
Kur'an'la başladım

Bek kıyındı insanla
Ağaç atha miññen kün
Üyüñden ayırılıb
Kara cerge tüşgen kün

Çok zordur insanlar
Salacağa konulduğun gün
Evinden ayrılıp
Kara toprağa verildiğin gün

Soluv, tılpuv etmeyin
Kesi üyüñde kalğan kün
Saññа aytılğan söznü
Açuv ete eşitgen kün

Soluk, nefes almadan
Kendi evinde kaldığın gün
Sana söylenen sözleri
Öfkelenerek dinlediğin gün

Ullu bolğan Allahım
Men karayma közüñe
Köb salavatla eteme
Maññа aythan sözüñe

Yüce olan Allah'ım
Ben bakıyorum gözüne
Çok salavat getiriyorum
Bana söylediğin sözüne

Duniyağa kullandım
Bir sağatnı olturmay
Bügün keldim allıña
Borçlarıñı tolturmay

Dünyaya kul oldum
Bir saat oturmadan
Bugün geldim huzuruna
Borçlarımı ödemeden

Can aldırğan bıçaknı
Ayamayın bileyme
Bir günahlı kuluñma
Keçeriñi tileyme

Can alan bıçağı
İyice biliyorum
Bir günahkâr kulunum
Affetmeni diliyorum

Duniyağa kullana
Sen bolğansa ırahın
Men saññа keçalmazça
Kayda bolur günahıñ?

Dünyaya kul olup
Sen olmuşsun sakat
Ben seni affetmeyecek kadar
Nerededir ki günahın?

Nençа adamnı burduñ
Sen İslam dinine
Boluşduñmu karıvsuzğa
Aytçı karab közüme

Kaç insanı çevirdin
Sen İslam dinine
Yardım ettin mi güçsüze
Söyle bakarak gözüme

İymanıña tüz bolub
Kalay ötdürdüñ duniyañı
Aman niyet tutduñmu
Açık etçi halıñı

İmanına sadık kalıp
Nasıl geçirdin dünyanı
Kötü niyet besledin mi
Açıkça anlat halini

Egeçni, karındaşnı
Kölüne sen cetdiñmi
Carık duniyadan beri
İyman bla ketdiñmi?

Kız kardeşin, erkek kardeşin
Gönüllerini hoş ettin mi
Aydınlık dünyadan buraya
İman ile geldin mi?

Atañ bla anaña
Sen namıs bergenmise?
Alanı kölün alıb
Allıma kelgenmise?

Baban ile annene
Sen değer verdin mi?
Onların gönüllerini alıp
Huzuruma geldin mi?

Namaz eterden alğa
Bet-kol cuvğanmısa
Çarhıña, ayağıña
Suvnu tamdırğanmısa?

Namaz kılmadan önce
Elini yüzünü yıkadın mı
Başına, ayağına
Suyu damlattın mı?

Urudan keri bolub
Ziynağa tözgenmise
Ol duniyadan allıma
Ayıbsız kelgenmise?

Hırsızlıktan geri durup
Zinaya dayandın mı
O dünyadan huzuruma
Ayıpsız geldin mi?

Duniyağa kullana
Unutduñ ahıratıñı
Sende ne cuvab bardı
Añılatçı halıñı?

Dünyaya kul olup
Unuttun ahiretini
Senin ne cevabın var
Anlat bakalım halini?

Men az da bilalmayma
Kalay cuvab eterge
Eşik cok, tereze cok
Kaçıb kayrı keterge

Ben hiç bilemiyorum
Nasıl cevap vereyim
Kapı yok, pencere yok
Kaçıp nereye gideyim

Bu oyumlarım meni	*Bu fikirlerim beni*
Köb sağışla etdirdi	*Çok düşündürdü*
Koluma kalam alıb	*Elime kalem alıp*
Bu zatlanı tizdirdi.[684]	*Bu mısraları yazdırdı.*

28. Duniya	***Dünya***
Duniyağa iynanmağız, ölümnü unutmağız	*Dünyaya inanmayın, ölümü unutmayın*
Duniyanı kuvançına uzak umut tutmağız	*Dünyanın zevkine çok fazla bel bağlamayın*
Duniyağa iynaññanma, ölümnü unuthanma	*Dünyaya inandım ölümü unuttum*
Caş ömürüm ketginçi uzak umut tuthanma	*Gençliğim bitene kadar günümü gün ettim*
Ahıratnı unuthanma, duniyağa kıynalğanma	*Ahireti unuttum, dünyayı çok önemsedim*
Sormay urup cığar deb endi va iynaññanma	*Sormadan vurup yıkar diye şimdi inandım*
Duniya bir aman zatdı iynandıradı caman	*Dünya felâket bir şey kandırır fena şekilde*
Akılı bolğan kişi iynanmaz añña, bayam	*Aklı olan bir insan inanmaz ona aşikâr*
Ne assılıkla etdim Allahım keçsin anı	*Ne günahlar işledim Allah'ım affetsin*
Allahım, sen keçmeseñ tınçayıp bolmaz sanım	*Allah'ım affetmezsen dinmez bedenim*
Namazımı etalmadım günahlarım tolğunçu	*Namaz kılmadım günahlarım doldu*
Ölümge iynanmadım sakalım ak bolğunçu	*Ölüme inanmadım sakalım ağardın*
Ata ırazı bolmasa azapha tutulurma	*Baba razı olmazsa azaba yakalanırım*
Kıyamat kün anamdan men kalay kutulurma?	*Kıyamet günü anamdan nasıl kurtulurum?*
Egeç, kardaş, honşula, cürek kıynalğan canla	*Bacı, kardeş, komşular, yüreği dertli canlar*
Menden hata körgenle keçigiz, musliymanla!	*Benden zarar görenler affedin, Müslümanlar!*
Caşlığımda ölmem deb bilalmadım halımı	*Gençken ölmem diye bilemedim hâlimi*
Can alıvçu kelgende sormay alır canımı	*Can alıcı geldiğinde sormadan alır canımı*
İymansız etme Allah tilim da tutulğan kün	*İmansız bırakma Allah'ım dilim tutulduğu gün*
Duniya avaram keter can berip kutulğan kün	*Dünyadan gölgem gider can verip kurtulduğum gün*
Kimdi ölümnü süygen aytçı bir cuvap mañña?	*Kimdir ölümü seven söyle, cevap ver bana*
Cüz miñ cıl caşasañ da ol köb körünmez saññа	*Yüz bin yıl yaşasan da çok görünmez sana*
Men koba tebresem çum tayakğa tayanıp	*Kalkmaya başlarsam kızılcık bastonuma yaslanıp*
Anda boyun salırma öllükme deb, iynanıp	*O zaman kanaat getirir, öleceğime inanırım*

[684] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 87-88.

İymansız etme, Allah budu senden tilegim	*İmansız bırakma Allah'ım budur senden dileğim*
Ol kün bir ceterine iynaññandı cüregim	*O günün geleceğine inanıyor yüreğim*
Bir kün bir avruv tiyip buzulurla hallarım	*Bir gün hastalanıp değişir hareketlerim*
Bu işlegen kollarım bu cürügen sanlarım	*Bu işleyen ellerim bu yürüyen ayaklarım*
Ne kıyındı, kardaşla bıllay halla kelgen kün	*Ne zormuş kardeşler böyle hallerin geldiği gün*
Duniyadan ayırılıp tatlı cannı bergen kün!	*Dünyadan ayrılıp tatlı canı verdiğin gün!*
Ahlularıñ, cıyılıp saññа cılav etgen kün	*Eşin, dostun toplanıp sana ağladıkları gün*
Cuvup, kebin da salıp seni alıp ketgen kün	*Yıkayıp, kefene sarıp alıp götürdükleri gün*
Seni, kabırğa eltip cer tübüne kömgen kün	*Seni mezara götürüp toprağın altına gömdükleri gün*
Camağat, ayırılıp kaytıp üyge kelgen kün	*Cemaat, bırakıp dönüp eve geldikleri gün*
Duniyağa çıkğan adam sen ölümge hazır bol	*Dünyaya gelen insan sen ölüme hazır ol*
Ölümge madar bilgen cuvabın aytsınçı ol	*Ölüme çare bilen cevabını versin o*
Duniyadan ketgen adam kelmeydi beri kaytıp	*Dünyadan giden insan gelmiyor geri dönüp*
Ne korksak da öllükbüz ne eteme munu aytıp?	*Ne korksak da öleceğiz ne yapıyorum bunu deyip?*
Tar kabırda kalırbız töşeksiz, cuvurğansız	*Dar mezarda kalırız döşeksiz, yorgansız*
Karındaşsız, egeçsiz ata, ana, ulansız	*Kardeşsiz, bacısız baba, anne, çocuksuz*
Bu zatlanı körmem der duniyada seni halıñ	*Bu şeyleri yaşamam der dünyada senin hâlin*
Seni azapha tutar haramdan cıyğan malıñ	*Sana azap verir haramdan topladığın servetin*
Kıyınlığıñ köb bolur sanlarıñ da çirirle	*Dertlerin çok olur uzuvların da çürür*
Kurt bolur har bir sanıñ canuvarla cürürle	*Solucan olur her bir yerin yaratıklar yürür*
Duniya, meni aldadıñ cokdu senden da fayda!	*Dünya, beni kandırdın yok senden de fayda!*
Bu işleni körlükge canım, ırahatlık kayda!	*Bu işleri görecekere canım, rahatlık nerede!*
Başsız kala katınla caşsız kala atala	*Kocasız kalıp kadınlar oğulsuz kalıp babalar*
Entda nença ömürnü barlıkdı bu katlana?	*Yine ne kadar zaman gidecek bu katlanarak?*
Kıyınlıkğa buyurduñ öksüz kalğan balanı	*Zorluğa koştun öksüz kalan yavruyu*
Balasından ayırdıñ sarnav salğan ananı	*Yavrusundan ayırdın feryat eden anayı*
Aşamaydı sağınmay, atlamaydı abınmay	*Bahsetmeden yemiyor, takılmadan yürümüyor*
Acal künü bir cetse aññа darman tabılmay.[685]	*Ecel günü geldiğinde ona çare bulunmuyor.*

[685] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 135-138.

29. Caş Tölüge Osiyat | ***Genç Nesile Vasiyet***

Ömürüm ozdu kaldı
Günah üsümde coklab
Ölüm keleçi keldi
Cürek turğanlay cuklab

Ömrüm geçiverdi
Günahlar üstümdeyken
Ölüm elçi olarak geldi
Yürek uykudayken

Ol keleçiden murat
Boladı başda aklık
Anı bla birgeley
Bizge keledi kartlık

O elçiden maksat
Olur başında aklık
Onunla birlikte
Bize gelir ihtiyarlık

Aklık bizge kelgendi
Biz cuk bilmey turğanlay
Kartlıknı kelmekligin
Bildik ak tük urğanlay

Aklık bize gelmiş
Biz bir şey bilmezken
İhtiyarlığın geldiğini
Anladık ak tüylerden

Ölmesegiz, balala
Siz da bolursuz bizley
Caşlık sizden tayışıb
Kalırsız küseb izley

Ölmezseniz, çocuklar
Siz de bizim gibi olursunuz
Gençlik sizden geçip
Hasretle baka kalırsınız

Endi caş ömürleni
Üyügüzde boşamağız
Cahil kalıb duniyada
Hayuvañña uşamağız

Artık genç ömürleri
Evlerinizde tüketmeyin
Cahil kalıp dünyada
Hayvana benzemeyin

Ne mazallı bolsañ da
Cahil kalsañ, ne fayda
Hayuvan kibik cegilib
Sen cürürse har kayda

Ne kadar âli olsan da
Cahil kalırsan ne faide
Hayvan gibi bağlanıp
Sen yürürsün her yerde

Tağılmağız bilimsiz
Kılıksız balalağa
Ala bla cürüsegiz
Uşarsız siz alağa

Takılmayın ilimsiz
Ahlâksız çocuklara
Onlarla dolaşırsanız
Benzersiniz onlara

İçgiçilik, ziynalık
Bolsunla sizden uzak
Halknı kıynamaklıkdan
Bek korkub, boluğuz sak

İçkicilik, zinacılık
Olsun sizden uzak
Halkı üzmekten
Pek gerekir kaçınmak

Halkğa kesin süydürmek
Bek bağalıdı biligiz
Ariuv kılıklı bolub
Tatlı bolsun tiligiz

Halka kendini sevdirmek
Pek değerlidir biliniz
Güzel ahlâklı olup
Tatlı olsun diliniz

Muslimanla süygenni	*Müslümanların sevdiğini*
Bir Allah da süyedi	*Bir Allah da sever*
Ala şağat bolğannı	*Onların şahit olduğunu*
Cannetine iyedi	*Cennetine gönderir*
Ne köb okusağız da	*Ne çok okusanız da*
Siz nasıblı bolmazsız	*Siz olamazsınız zât-ı baht*
Ariuv kılıklı bolmay	*Güzel ahlâklı olmadan*
Dağıda siz oñmazsız	*Yine siz kalırsınız bedbaht*
Siz turaklab turmağız	*Siz bekleyip durmayın*
Sizge kellik aklıkğa	*Size gelecek aklığa*
Bolcal salmay kayıtığız	*Mühlet vermeden dönün*
Bu biz aythan haklıkğa	*Bu söylediğimiz hakikâte*
Ey, balala, salmağız	*Ey, çocuklar koymayın*
İgi işni bolcalğa	*İyi işi vadeye*
Siz aşığıb etigiz	*Siz acele edin*
İgi işni em alğa	*İyi işe ilk önce*
Nek deseñ, ölüm keled	*Neden dersen, ölüm geliyor*
Ullu-gitçe ayırmay	*Büyük, küçük demeden*
Bolcal cetgenni cığadı	*Vadesi geleni devirir*
Ne azçık da kayğırmay	*Hiç dert etmeden*
Mahtav barı Allahğadı	*Bütün övgüler Allah'adır*
Bizni Adamdan tuvdurğan	*Bizi Adem'den yaratan*
Ğilmu, akıl berib	*İlim, akıl verip*
Kiribizni cuvdurğan	*Pisliğimizi yıkayan*
Kökge, cerge karasam	*Göğe, yere bakınca*
Hayran bolub kalama	*Hayran kalıyorum*
Ullu Allahha buyuğub	*Yüce Allah'a sığınıp*
Kerti iman salama.[686]	*İhlasla iman ediyorum.*

30. Acal — ***Ecel***

Duniya degen calğandı	*Dünya denen yalandır*
Cürekni içi toymaydı	*Yüreğin içi doymaz*
Acal degen katıdı	*Ecel denen katıdır*
Karab körse koymaydı	*Bulursa bırakmaz*

[686] **İyman-İslam** …, s. 75-76.

Acal avruv alaydı
Sanlarıña cayılır
Ata, ana, egeç, karındaşnı
Birbirinden ayırır

Ecel ağrısı şöyledir
Vücuduna yayılır
Babayı, anneyi, kardeşi
Birbirinden ayırır

Acal degen alaydı
Marab körüb tutadı
Cuvub turğan betiñi
Akırınlay cutadı

Ecel denen şöyledir
Pusuda bekler yakalar
Yıkadığın yüzünü
Yavaşça yutar

Acal avruv kızuvdu
Sanlarıña cayılır
Egeç, karındaş, süygenleni
Birbirinden ayırır

Ecel ağrısı hızlıdır
Vücuduna yayılır
Kız kardeşi, kardeşi, sevenleri
Birbirinden ayırır

Acal avruv alaydı
Uça kelib konadı
Teñsinmegen teñleriñ
Kaññalarıñı conadı

Ecel ağrısı şöyledir
Uçup gelip konar
Beğenmediğin arkadaşların
Tahtalarını yontar

Acal degen alaydı
Bir ceriñden taymaydı
Cuvub turğan etiñi
Cılan, maka çaynaydı

Ecel denen şöyledir
Bir tarafından kaymaz
Yıkadığın vücudunu
Cılan, kurbağa çiğner

Acal degen alaydı
Tar mekâmğa cıyadı
Bulbul degen tiliñi
Söleşdirmey tıyadı

Ecel denen şöyledir
Dar mekâna sıkıştırır
Bülbül gibi dilini
Konuşturmayıp keser

Acal degen alaydı
Caş sanlanı eritgen
Ana bla balanı
Birbirine termiltgen

Ecel denen şöyledir
Genç bedenleri eriten
Anne ile yavruyu
Birbirine özleten

Günah işlerim bolurla
Ömürde ölmey kallıkça
Endi tüşdüm tuzakğa
Avğa tüşgen balıkça

Günahlarım olmuştur
Hiç ölmeyecekmiş gibi
Şimdi düştüm kapana
Ağa düşen balık gibi

Cılım keldi altmışha
Olturdum kün turuşha
Colovçulukğa ileşdim
Calkav bolmazğa küreşdim

Yaşım geldi altmışa
Oturdum güneşe karşı
Yolculuğa hazırlandım
Tembel olmamak için uğraştım

Çögüçüm cazmay koydu	*Çekicim şekil veremedi*
Suvub ketgen temirni	*Soğuyup sertleşen demire*
Men endi ne eteyim	*Ben şimdi ne yapayım*
Zıraf etgen ömürnü?	*İsraf olan ömürü?*
Süygenlerim, keligiz	*Sevdiklerim, gelin*
Osiyatımı cazığız	*Vasiyetimi yazınız*
Sıylı Allahdan kaytsın	*Yüce Allah'tan dönsün*
Kabırımı kazığız	*Mezarımı kazınız*
Alimlege berigiz	*Alimlere verin*
Ölügümü cuvarğa	*Cesedimi yıkamak için*
Karındaşlarım keligiz	*Kardeşlerin gelin*
Kumğanlağa suv kuyarğa	*İbriklere su doldurmak için*
Kiyimlerimi kaldırmay	*Giyimlerimin hepsini*
Fakırlağa berigiz	*Fakirlere verin*
Alimleni barın da	*Alimlerin hepsini*
Meni kibik körügüz	*Benim gibi görün*
Camağatım, keligiz	*Cemaatim, gelin*
Saf saf bolub cıyılıb	*Saf saf olup toplanıp*
İyman bla öleyik	*İman ile ölelim*
Sıylı Allahğa sıyınıb	*Yüce Allah'a sığınıp*
İymandan artha kalğannı	*İmandan geri kalanın*
Kalay bolur namazı	*Nasıl olur namazı*
Kimni koluna tüşer	*Kimin eline düşer*
Men fakır da canazı?	*Ben fakirin cenazesi?*
Duniya degen bir aman	*Dünya denen illet*
Miner bazar at boldu	*Binilecek ucuz bir at oldu*
Men da mindim ol atha	*Ben de bindim o ata*
Bir faydasız zat boldu	*Faydasız bir şey oldu*
Ömürümü tınçaytmay	*Ömrümce durmadan*
Çögüç urub küreşdim	*Çekiç sallayıp çalıştım*
Ol kadar kıyınımdan	*Bu kadar emeğimle*
Bir kat kebin üleşdim	*Bir kat kefen aldım*
Caşay caşay köb zaman	*Yaşayarak çok zaman*
İşley işley tügendim	*Çalışmaktan tükendim*
Karıvumu tavusub	*Kuvvetimi tüketip*
Tüz sırtıma cügendim	*Sırt üstü devrildim*

Otuz cılımı aytayım Barın bılay eşikde Otuz cılımı aytayım Bir karañ̃ñı teşikde	*Otuz yılımı anlatayım* *Hepsini öylece dışarıda* *Otuz yılımı anlatayım* *Bir karanlık çukurda*
Bılay bla ömürümü Tınçaytmayın boşadım Kesim köre turğanlay Körmegeññe uşadım.[687]	*Böylelikle ömrümü* *Huzursuz bitirdim* *Kendim gördüğüm halde* *Kör birine benzedim.*

31. Caññılmağız İnsanla — ***Yanılmayın İnsanlar***

Tıñılağız aytayım Beş namaznı hakından Bir namazım bağalıdı Bir arba altından	*Dinleyin anlatayım* *Beş vakit namaz hakkından* *Bir vakit namaz kıymetlidir* *Bir araba altından*
Namazımı okuyum Tañ athanlay azandan Bir namazım bağalıdı Sav duniya haznadan	*Namazımı kılayım* *Sabah ezanından* *Bir vakit namaz kıymetlidir* *Bütün dünya malından*
Namazımı kılmasam Kara bolur cüregim Orazamı tutmasam Kabıl bolmaz tilegim	*Namazımı kılmazsam* *Kararır yüreğim* *Orucumu tutmazsam* *Kabul olmaz dileğim*
Tölev bolsa namazım Ol tölevle tolurla Orazañı tutmadıñ deb Teren soruv sorurla	*Borç olursa namazım* *O borçlar ödenir* *Orucunu tutmadın diye* *Derin sorular sorulur*
Musliymanla etigiz Cassı namaz kelgendi Sıylı bolğan Kurandan Allah hapar bergendi	*Müslümanlar kılın* *Yatsı namazı geldi* *Yüce Kur'an'dan* *Allah haber bildirdi*
Can Muhammat sorlukdu İyman bla İslamdan Namaz bla orazadı İzlegeni insandan	*Can Muhammed soracak* *İman ile İslâm'dan* *Namaz ile oruçtur* *İstediği insandan*

[687] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 89-90.

Assı bolğan ümmetler
İyman bla kim keter
Fayğambarım Muhammat
Kuran bla süd eter

Asi olan ümmetler
İman ile kim gider
Peygamberim Muhammed
Kur'an ile hüküm verir

Bir namazım kalğandan
Men canımı bereyim
Şukur ete Allahğa
İyman bla öleyim

Bir namazım kalmasın
Ben canımı vereyim
Şükür ederek Allah'a
İman ile öleyim

Hak colunda kuvanıb
İyman bla öleyim
Beş namaznı hayırın
Cannetlede köreyim

Hak yolunda sevinip
İman ile öleyim
Beş vakit namazın hayrını
Cennetlerde göreyim

Beş namazım uşaydı
Cannet hurma terekge
Har bir musliyman insan
Tıyınşlıdı anı eterge

Beş vakit namazım benziyor
Cennetteki hurma ağacına
Her bir Müslüman insan
Vaciptir onu yapmaya

Alay tuthan orazañ
Kıyamat kün açhıçıñ
Otuz künlük orazañ
Sıyratha bashıçıñ

Öyle tuttuğun orucun
Kıyamet günü anahtarın
Otuz günlük orucun
Sırat köprüsünde basamağın

Cannetni satıb alırla
Din colunda uruññanla
İşni koyub, aşığıb
Kün ortanı kılğanla

Cenneti satın alırlar
Din yolunda çalışanlar
İşi bırakıp, koşarak
Öğle vaktini kılanlar

Alimleri aytırla
Din İslamnı suvabın
Kılmağanla berirle
Kıyamat kün cuvabın

Alimleri söylerler
Din-i İslâm'ın sevabını
Kılmayanlar verirler
Kıyamet günü cevabını

Sav duniyada kün batar
Ahşam kelgen zamanda
Har namazğa süd salır
Kıyamat kün bazmanda

Bütün dünyada güneş batar
Akşam geldiği zamanda
Her namaza hüküm verir
Kıyamet günü mizanda

Namazımı etmesem
Ak türsünüm karalır
Maşhar künde
Közüm kökge aralır

Namazımı kılmazsam
Ak benzim kararır
Mahşer gününde
Gözlerim göğe takılır

Namazımı kılmasam	*Namazımı kılmazsam*
Temir bolur sanlarım	*Tutulur vücudum*
Zekatımı bermesem	*Zekâtımı vermezsem*
Davçu bolur mallarım	*Davacı olur mallarım*
Neden ese kıyınlıdı	*Her şeyden zordur*
Can bergenni kavğası	*Can vermenin mücadelesi*
Namaz bla orazanı	*Namaz ile orucun*
Cannetledi savğası	*Cennetlerdir hediyesi*
Namazımı etmesem	*Namazımı kılmazsam*
Murdar bolur ölügüm	*Mekruh olur cesedim*
Orazamı tutmasam	*Orucumu tutmazsam*
Kıyın bolur körlügüm	*Azap olur göreceğim*
Namazımı etmesem	*Namazımı kılmazsam*
Kızıl bağır eritir	*Kızıl bakır eritir*
Orazamı tutmasam	*Orucumu tutmazsam*
Suvsab etib termiltir	*Susatıp acı çektirir*
Namazımı etmesem	*Namazımı kılmazsam*
Uv cayılır etime	*Zehir yayılır bedenime*
Orazamı tutmasam	*Orucumu tutmazsam*
Kültüm tüşer betime	*Morluk gelir yüzüme*
Beş farızlanı kılğan	*Beş vakitleri kılan*
Cannetleni tabarık	*Cennetleri bulacak*
Kuran okub, unuthan	*Kur'an okuyup, unutan*
Sokur bolub kobarık	*Kör olup kalkacak*
Künde etgen namazıñ	*Her gün kıldığın namaz*
Sıyratıñdan ötdürür	*Sırat köprüsünden geçirir*
Açmay tuthan orazañ	*Bozmadan tuttuğun orucun*
Muratıña cetdirir	*Muradına erdirir*
Munu köre turğanlay	*Bunları görünce*
Eki közüm hur boldu	*İki gözüm hür oldu*
Ömürümü ciberdim	*Ömrümü geçirdim*
Cılamuğum köl boldu	*Gözyaşım göl oldu*
Munu cazğan adam da	*Bunu yazan adam da*
Calkavlanı birevü	*Miskinlerden biri*
Bir kün açhan orazañ	*Bir gün bozduğun orucun*
Altmış bir kün tölevi	*Altmış bir gündür ödemesi*

Koluñda bolğan niğmatha
Şukur etib Allahğa
Fakırma deb sen aytma
Tögerekde canlağa

Elindeki nimete
Şükür edip Allah'a
Fakirim diye söyleme
Etraftaki insanlara

Avruvlağa coluksañ
Dindi şukur etdirgen
Musliyman, İslam dindi
Niğmat cokdu bildirgen

Hastalıklara yakalanırsan
Dindir şükür ettiren
Müslüman, İslâm dinidir
Nimet yoktur bildiren

Tobalanı kabıl etgen
Günahlanı keç Allah
Ahır, ölgen künümde
Cannet ahlu et Allah

Tövbeleri kabul eden
Günahları affet Allah'ım
Öldüğüm ahir günümde
Cennet ehli et Allah'ım

Sen kayrı atlasañ da
Acal birgeñde bolur
Sen kayrı col salsañ da
Ol tüz katıñda turur

Sen nereye gitsen de
Ecel yanında olur
Sen nereye gitsen de
O tam yanında durur

Ol cavunça terk ceter
Seni amalsız eter
Katdırır sanlarıñı
Baylar koluñu, ayağıñı

Düşmanın gibi tez yetişir
Seni çareriz bırakır
Felç eder bedenini
Bağlar, elini, ayağını

Kımıldatmaz tiliñi
İşletmez siñiriñi
Seni akılıñ tas bolur
Üyüñ kayğıdan tolur

Kımıldatmaz dilini
Çalıştırmaz sinirlerini
Senin aklın kaybolur
Evin kaygıyla dolur

Anañ harib bek cılar
Katınıñ da köb sarnar
Atañ berir avazın
Tınçaytmaz ol bir sanın

Zavallı annen çok ağlar
Hanımın da çok feryat eder
Baban verir vaazını
Rahatlamaz hiçbir uzvu

Cerinde olturmaz
Bir zatha ol kuvanmaz
Ey, adamnı balası
Anı bilmegen saklanmaz

Yerinde oturamaz
Hiçbir şeye sevinmez
Ey, insan oğlu
Bunu bilmeyen korunmaz

Etigiz tüz sağışla
Ertden, iññir alğışla
Duniya seni buzmazça
Etgen aşhılığıñ azça

Doğru yapın hesabınızı
Sabah, akşam dualarınızı
Dünya seni bozmayacak gibi
Ettiğin iyilikler azmış gibi

Sen mında caññılmazça
Esli uvazğa tıñıla
Cahanim otu kıyındı
Namaz etgenden, añıla

Sen bunda yanılmazsın
Derin mânâlı vaazları dinle
Cehennem ateşi pek zordur
Namaz kılmaktan, anla

Bek terk çığıb keterse
Köb caşağan üyüñden
Ceti kökden öterse
Duv caşnağan ceriñden

Öyle hızlı çıkıp gidersin
Çok yaşadığın evinden
Yedi kat göğü geçersin
En parlayan yerinden

Mından alıb barmasañ
Anda berlik tabmazsa
İyman-İslam bilmeseñ
Suvabıñı almazsa

Buradan alıp gitmezsen
Orada verecek bulamazsın
İman-İslâm bilmezsen
Sevabını alamazsın

Suvabımı almasam
İşni anda körlükme
Keçginlik mında bolmasa
Anda da bir öllükme

Sevabımı alamazsam
İşi orada göreceğim
Burada affolmazsa
Orada bir daha öleceğim

Cer üsünde adamla, tab turuğuz
Akılnı İslam diññe buruğuz
Caşlığımda uzak cerde caşadım
Zamanımı namaz ete aşırdım

Yeryüzündeki insanlar doğru durun
Aklınızı İslâm dinine çevirin
Gençliğimde uzak diyarda yaşadım
Zamanımı namaz kılarak geçirdim

Suvabnı, günahnı esge ala
Kurañña tikiral baş urama
Kerahat işleden saklasın deb
Ullu Allahğa men calbarama

Sevabı, günahı hesap ederek
Kur'an'a şartsız biat ediyorum
Kerahat işlerden korusun diye
Yüce Allah'a ben yalvarıyorum

Okutama sabiyleni Kurañña
Üyreteyim kesim etgen namazğa
Caşlığıñ seni alay terk keter
Ahır künün bilmegenley terk ceter

Okutuyorum çocuklara Kur'an
Öğretiyorum kıldığım namazı
Gençliğin öyle hızlı geçer
Ahir günün aniden geliverir

Sañña soruvla sorulurla
Canıñda mölekle tururla
Ekisi senden soruv alırla
Günahıñı esiñe salırla

Sana sorular sorulur
Yanında melekler durur
İkisi seni sorgular
Günahlarını hatırlatırlar

Üçünçüsü turur seni canıñda
Ol şoş şıbırdar kulağıña
Sañña cuvab kaytarırğa üyretib
Esiñe igi zatla keltirir

Üçüncüsü durur senin yanında
O usulca fısıldar kulağına
Sana cevap vermeyi öğretir
Aklına iyi şeyler getirir

Amalsızlık kelir seni kesiñe
Ziynalıknı tüşürürle esiñe
Sen a harib, uyalıb enişge kararsa
Amalsızdan avuzuñu cabarsa

Çaresizlik gelir sana
Fenalığı getirirler aklına
Sen zavallı, utanıp aşağı bakarsın
Çaresizlikten ağzını kaparsın

Ol zamanda bolurla
Şağat, çarhıñ, cayağıñ
Süyelirle saññа
Öz közleriñ, ayağıñ

O sırada olurlar
Şahit, başın, ayağın
Karşına dikilirler
Kendi gözlerin, ayağın

Men körgenme deb
Ol sağat biri aytır
Men eltgenme deb
Ekinçisi sağaytır

Ben görmüştüm diye
O saat biri söyler
Ben götürdüm diye
İkincisi hatırlatır

Ekinçi soruv berillikdi tilçige
Cuvuk-ahluvnu birbirge etivçüge
Ol insanı tili bolur şağatı
Kucur körünür anda anı sıfatı

İkinci soru verilecek dedikoducuya
Eşi dostu birbirlerine fitneleyene
O insanın dili olur şahidi
İğrenç görünür orada onun biçimi

Urudan keledi aññа hata insanla
Şağat bolurla anda saññа kolla
Ol zamanda tersligiñi bilirse
Keç meni deb sen harib tilerse

Hırsızlıktan gelir oraya günahkârlar
Şahit olurlar orada sana eller
O zaman sen hatanı anlarsın
Affet beni diye zavallı yalvarırsın

Zaman karşı bolğandı
Sizge beri kelirge
Küreşigiz miskinle
İyman bla ölürge

Zaman artık az kaldı
Sizin buraya gelmenize
Gayret edin miskinler
İman ile ölmeye

Miñ cılla terk öterle
Kıyamat künle ceterle
Kabırla uyanırla
Suvablıla kuvanırla

Bin yıllar çabuk geçer
Kıyamet günleri gelir
Mezarlar uyanır
Sevap sahipleri sevinir

Keligiz, miskin kulla
İyman bla öleyik
Kıyamat kün maşharda
Biz Rasulnu köreyik.[688]

Gelin, miskin kullar
İman ile ölelim
Kıyamet günü mahşerde
Biz Resulü görelim.

[688] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 91-99.

32. Acal	*Ecel*
Duniya degen calğandı, cürekni içi toymaydı Acal degen katıdı, karap körse koymaydı	*Dünya denen yalandır, yüreğin içi doymaz* *Ecel denen katıdır, gördüğünde bırakmaz*
Acal avruv alaydı sanlarıña cayılır Ata-ana, egeç, karındaş, birbirinden ayırır	*Ecel hastalığı öyledir bedenine yayılır* *Baba, anne, bacı, kardeşi birbirinden ayırır*
Acal degen alaydı marap, körüp tutadı Cuvup turğan betiñi akıraplay cutadı	*Ecel denen öyledir pusu kurup yakalar* *Yıkadığın yüzünü akrep gibi yutar*
Acal avruv kızıvdu sanlarıña cayılır Eki tatlı süygenni birbirinden ayırır	*Ecel hastalığı hızlıdır bedenine yayılır* *İki tatlı sevgiliyi birbirinden ayırır*
Acal avruv alaydı uça kelip, konadı Teñsinmegen teñleriñ kabır kaññа conadı	*Ecel hastalığı öyledir uçar gelir konar* *Beğenmediğin arkadaşların mezar tahtası yontar*
Acal degen alaydı tar mekâmğa cıyadı Bulbul degen tiliñi söleşdirmey, tıyadı	*Ecel denen öyledir dar mekâna toplar* *Bülbül denen dilini konuşturmaz, tutar*
Acal degen alaydı tuv sanlanı eritgen Ana bla balanı birbirine termiltgen	*Ecel denen öyledir körpe bedenleri eriten* *Anne ile yavruyu birbirine özleten*
Günah işni köb etdim ömürü ölmey kallıkça Endi tüşdüm tuzakğa avğa tüşgen balıkça	*Çok günah işledim hiç ölmeyecekmiş gibi* *Şimdi düştüm kapana ağa düşen balık gibi*
Çögüçüm cazmay koydu suvup ketgen temirni Men endi ne eteyim zıraf etgen ömürnü?	*Çekicim eğmedi soğuyan demiri* *Ben şimdi ne yapayım israf olan ömrü?*
Ahlularım, keligiz osuyatımı cazığız Sıylı Allahdan kaytsın kabırımı kazığız	*Kardeşlerim, gelin vasiyetimi yazın* *Yüce Allah'tan dönsün mezarımı kazın*
Alimlege berigiz ölügümü cuvarğa Kardaşlarım, keligiz kumğanımdan kuyarğa	*Alimlere verin cesedimi yıkamaya* *Kardeşlerim gelin ibriğimden su dökmeye*
Kiyimimi, kaldırmay fakırlağa berigiz Alimleni barın da meni kibik körügüz	*Giysilerimin hepsini fakirlere verin* *Alimlerin hepsini benim gibi görün*
Camağatım, keligiz saf-saf bolup, cıyılıp İyman bla öleyik sıylı Allahğa sıyınıp	*Cemaatim gelin saf saf toplanıp* *İman ile ölelim yüce Allah'a sığınıp*
Közüv maññа cetgendi kalay bolur namazım Kimni koluna tüşer men fakırnı canazım?	*Sıra bana geldi nasıl olur namazım* *Kimin elinde kalır naçizane cenazem?*
Duniya degen bek aman, miner bazar at boldu Men da mindim ol atha bir faydasız zat boldu	*Dünya denen pek fâni, binecek ucuz bir at oldu* *Ben de bindim o ata bir faydasız şey oldu*

Ömürümü tınçaytmay çögüç urup küreşdim	*Ömrümce durmadan çekiç sallayıp durdum*
Ol kadar kıyınımdan bir kat kebin üleşdim	*O kadar emeğimden bir kat kefen buldum*
Caşay-caşay köb zaman işley-işley tügendim	*Yaşadım çok zaman, çalışmaktan tükendim*
Karıvumu tavusup tüz artıma cügündüm	*Gücümü kaybedip sırtımdan devrildim*
Otuz cılımı aytayım kayğı bla eşikde	*Otuz yılı söyleyeyim kaygı ile dışarıda*
Otuz cılımı aytayım bir karañı teşikde	*Otuz yılı söyleyeyim bir karanlık delikte*
Bılay bla ömürüm tınçaytmayın boşadım	*Böylelikle ömrümü huzur bulmadan bitirdim*
Kesim köre turğanlay körmegeññe uşadım.[689]	*Kendim gördüğüm halde görmemiş gibi oldum.*

33. Beş Namaz — ***Beş Vakit Namaz***

Bismillah deb başlayık, salat-salam aytayık	*Bismillahla başlayalım, sâlât-selâm söyleyelim*
Adetde künde cetmiş, biz tobağa kaytayık	*Günde yetmiş kere biz tövbe edelim*
Birinçisi bek alğın Bismillahnı okuyuk	*Birincisi, en önce Besmeleyi okuruz*
Bismillahsız iş etsek ibilisge col koyduk	*Besmelesiz işe başlarsak iblise yol açarız*
Ekinçisi kişini sögüp, sözün etmezge	*İkincisi, hiç kimseyi çekiştirip, iftira etmemek*
Duniyadan cöññer almay colubuzğa ketmezge	*Dünyadan dost edinmeden yolumuza gitmemek*
Cöññeribiz ol bolur Kuran, kelâm okusak	*Dostumuz o olur Kur'an, kelâm okursak*
İbadatda cürüsek ullu Allahdan korksak	*İbadet edersek yüce Allah'tan korkarsak*
Üçünçüsü kişige zarlık, zorluk etmezge	*Üçüncüsü hiç kimseye haset, zulüm etmemek*
Duniyadan cöññer almay colubuzğa ketmezge	*Dünyadan dost edinmeden yolumuza gitmemek*
Cöññeribiz ol bolur orazanı biz tutsak	*Dostumuz o olur orucumuzu biz tutarsak*
Kıyınıbız ov bolur haram, halal unutsak	*Emeğimiz boşa gider haramı, helâli unutursak*
Beş namaznı kılayık, ozup ne artha kalmayık	*Beş vakit namazı kılalım, geride kalmayalım*
Öle turup, cöññerge ibilisni almayık	*Ölürken yoldaş olarak iblisi almayalım*
Bir sağatnı içindedi uvahtını kelivü	*Bir saatin içindedir vaktin gelişi*
Seksen miñ cıl azapdı bir namaznı tölevü	*Seksen bin yıl azaptır bir namazın bedeli*
Cetidi cahanimle, segizdile cannetle	*Yedidir cehennemler, sekizdir cennetler*
Ahıratha aylanığız har zaman da ümmetle	*Ahirette dolaşın her zaman ümmetler*

[689] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 139-140.

Halaldan mal cıysağız hıysap cuvap berirsiz
Haramdan mal cıysağız avur azap körürsüz

Helâlden mal toplasanız hesabını verirsiniz
Haramdan mal toplarsanız ağır azap görürsünüz

Artık hayır kelmeydi duniya malnı köbünden
Cürüp kalay ötersiz kıldan iniçge köpürden?

Fazla hayır gelmez, dünya malının çoğundan
Yürüyüp nasıl geçersiniz kıldan ince köprüden?

Duniya üçün talaşıp hıyla sürüp küreşdik
Andan hayır çıkmadı Allah aytdı, biz eşitdik

Dünya için uğraştık, hile peşinden koştuk
Ondan hayır çıkmadı, Allah söyledi, biz duyduk

Tiligizni tıyığız, calğan aytmay, til etmey
Nafsığıznı tıyığız, aman colğa ketmey

Dilinizi tutun, yalan söylemeyin, gıybet etmeyin
Nefsinizi tutun, kötü yola gitmeyin

Zekât, fitir berigiz, carlılağa carağız
Kökden, cerden es etip, ayğa, küññe karağız

Zekât, fitir verin, fakirlere yardım edin
Göğe, yere dikkat edip, aya, güneşe bakın

Bir zamanda cok ediñ, tuvduñ, ösdüñ, caş bolduñ
Ölürüñe iynandıñ, adamladan baş bolduñ

Bir zaman yoktun, doğdun, büyüdün, genç oldun
Öleceğine inandın, insanlara baş oldun

Keçe bolsa, Allahğa şukur etip catığız
Bek sıylı fayğambarğa salat-salam aytığız

Gece olduğunda, Allah'a şükür edip yatın
Pek yüce peygambere sâlât-selâm söyleyin

Kuran bla bildirdi ahıratnı halların
Ullu Allah keçivçüvü toba etgen kulların

Kur'an ile bildirdi ahiretin hallerini
Yüce Allah affeder tövbe eden kullarını

Uzak colğa kuraldık azık almay ketmeyik
Bolcalı kısha bolur uzak umut etmeyik

Uzak yola çıktık, yolluk almadan gitmeyelim
Müddeti kısa olur, çok fazla umut etmeyelim

Başığıznı buruğuz közüñ haram körgenley
Buşuvuñdan fayda cok Azırayıl kelgenley

Başınızı çevirin, göz haramı görünce
Pişmanlıktan fayda olmaz Azrâil gelince

Canıñı tartıp başlar ayakladan, cilikden
Kökürekden, bilekden, başıñdağı tükleden

Canını çekmeye başlar ayaklardan, iliklerden
Göğüsten, bilekten, başındaki tüylerden

Canar, küyer cüregiñ anañ bilmez halıñdan
Tük teñli fayda bolmaz adamıñdan, malıñdan

Yanar, kavrulur yüreğin annen anlamaz hâlinden
Tüy kadar fayda olmaz dostundan, malından

Söleşalmay, söz eşitmey, tutmay kalır sanlarıñ
Közleriñe körünür ahıratnı colları

Konuşamaz, duyamaz, tutmaz vücudun
Gözlerine görünür ahiretin yolları

Olsağat şaytan ceter iymanıñı alırğa
Kesiça kâfır eter cahanimge salırğa

O an şeytan gelir imanını almaya
Kendisi gibi kâfir yapar cehenneme koymaya

Gitçelikden sanığız ibadatğa alışsın
Ullu Allah iyman bersin can avalda boluşsun

Küçüklükten bedeniniz ibadete alışsın
Yüce Allah iman versin can verirken affetsin

Keçe-kün da etebiz günah bla kabahat Allah bizge cibersin rasulundan şafağat	*Gece-gündüz de işliyoruz günah ile kabahat* *Allah bize göndersin resulünden şefaat*
Tatlı canıñ terk cuklar, kurup kalır sanlarıñ Mereslege çaçılır cıyıp turğan mallarıñ	*Tatlı canın tez uyur, kurur gider bedenin* *Varislerine dağıtılır topladığın servetin*
Duniyalıkdan toymaybız kart bolsak da süyerbiz Bir kün bir, bilmey turup ak kebinin kiyerbiz	*Dünyalıktan doymuyoruz, yaşlansak da severiz* *Bir gün, ansızın beyaz kefeni giyeriz*
Ak kebinni bolmaydı etekleri-ceñleri Kañña üsünde cuvarla karındaşı, teñleri	*Beyaz kefenin olmaz, etekleri, kolları* *Tahta üzerinde yıkarlar, kardeşi, dostları*
Sanlarıñı cuvarğa sapın, kumğan alırla Camavat bla eltip kara cerge salırla	*Bedenini yıkmak için sabun, ibrik alırlar* *Cemaat ile götürüp kara toprağa koyarlar*
Cer tübünde catarsa duniya carık körmezse Kart anañ cılay kalır artha kaytıp kelmezse	*Yerin altında yatarsın dünya ışığını görmezsin* *Yaşlı annen ağlayarak kalır geri dönüp gelmezsin*
Soruvçula kelirle diniñ nedi deb sorurla Cuvabın beralmasañ tokmak bla ururla	*Sorgucular gelirler dinin nedir diye sorarlar* *Cevap veremezsen tokmakla vururlar*
Oyumsuz tepsemegiz kızla bla ulanla Tar kabırda kıynarla akırapla, cılanla	*Düşünmeden oynamayın kızlar ile delikanlılar* *Dar mezarda üzerler akrepler, yılanlar*
Cılay, sarnay kobarla beynamazla kabırdan Cahanim akırapla ullu bolup kadırdan	*Ağlaya, sızlaya kalkarlar beynamazlar mezardan* *Cehennem akrepleri büyük olur katırdan*
Günahlıla betleri birbirinden süyümsüz Kabırladan kobarla kımıjalay, kiyimsiz	*Günahkârların yüzleri birbirinden sevimsiz* *Mezarlardan çıkarlar çırılçıplak, giyimsiz*
Arasatha barırla kırav tartıp közleri Korkğandan çıkmay kalır fakırlanı sözleri	*Mahşere giderler kırağı kaplayıp gözleri* *Korkudan çıkmaz zavallıların sözleri*
Zabaniyle kelirle assılanı körürle Ot kamiçile bla cahanimge sürürle	*Zebaniler gelirler isyankârları görürler* *Ateş kırbaçlarıyla cehenneme sürerler*
Kiydirirle üslerine katırandan kölekle Kollarında kamiçi azap etgen tilekle	*Giydirirler üstlerine katrandan gömlekler* *Ellerinde kırbaç azap veren dilekler*
Kaynar suvla kuyarla, canar, küyer sanları Seksen cıllık azapda çıkmay turur canları	*Kaynar suları dökerler, yanar, kavrulur bedenleri* *Seksen yıllık azaptan cıkmadan kalır canları*
Assılağa hazırdı cahanimni huyusu Tabanından bir tutsa kaynap başlar mıyısı	*İsyankârlara hazırdır cehennemin kuyusu* *Ayağından bir yakalarsa kaynamaya başlar beyni*

Keç bilip sokuranır bu duniyadan köçgenley | *Geç anlayıp pişman olur bu dünyadan göçünce*
Çegisi dukkullanır hamim suvun içgenley | *Bağırsakları düğümlenir kaynar suları içince*

Tüye boynu kibikdi cahanimde cılanla | *Deve boynu gibidir cehennemde yılanlar*
Ursa, açıvu ketmez tamam miñ cıl cılarla | *Isırsa, acısı gitmez tam bin yıl ağlarlar*

Kün bişirip küydürür azaplıla terisin | *Güneş yakıp kavurur azaptakilerin derisini*
Kırk miñ kâfırnı silder zabaniyni birisi | *Kırk bin kâfiri atar zebanilerden birisi*

Mukmin kulla arasatha atlı bolup barırla | *Mümin kullar mahşere atlarla giderler*
Anı körgen assıla seyirsinip kalırla | *Onları gören isyankârlar şaşırıp kalırlar*

Kavum-kavum barırla tolğan ayça carıtıp | *Grup grup giderler dolun ay gibi parlayıp*
İbadatnı ahşılığın assılağa tanıtıp | *İbadetin güzelliğini isyankârlara gösterip*

Bal şerbetle içerle salkınlağa olturup | *Bal şerbetleri içerler serin yerlerde oturup*
Fayğambarnı ümmetleri tögeregin tolturup | *Peygamberin ümmetleri çevresine toplanıp*

Soruv-suval körmezle günahları silinip | *Sorgu-sual görmezler günahları silinip*
Cannetlege barırla suvapları bilinip | *Cennetlere giderler sevapları bilinip*

Musliymanlar, aytama zikir bolsun sözübüz | *Müslümanlar, söylüyorum zikir olsun sözümüz*
Men Allahdan tileyme cannet körsün közübüz | *Ben Allah'tan diliyorum cennet görsün gözümüz*

Ey-hey, millet, tileyme namaz etmey catmazğa | *Ey, millet, diliyorum namaz kılmadan yatmayın*
Kılmay koyup namaznı günahlağa batmazğa | *Kılmadan bırakıp namazı günahlara batmayın*

Barıbızğa borç boldu namaz şartın bilirge | *Hepimize borç oldu namaz şartlarını bilmek*
Namaz şartın bilmeyin günahlağa kirirge | *Namazın şartlarını bilmeden günahlara girmek*

Ey-hey, millet, tileyme keçe namaz kılırğa | *Ey, hey, millet, diliyorum gece namaz kılınız*
Erikmeyin, talmayın şartın bilip tururğa | *Bıkmadan, usanmadan şartlarını yerine getiriniz*

Etmesek da andan artık beş namaznı eteyik | *Yapmasak da bundan sonra beş namazı kılalım*
Tüz collağa tüzelip iyman bla keteyik | *Doğru yola dönüp iman ile gidelim*

Cannet degen sıylı zat günahlı arı baralmaz | *Cennet mukaddes yer, günahkâr oraya gidemez*
Ol cannetge barırğa namaz kılmay caramaz | *Cennete girmeye namaz kılmadan imkân olamaz*

Bu duniyanı zatları barısı da kalırla | *Bu dünyadaki şeyler hepsi de geride kalır*
Namaz koymay etgenle nür cannetge barırla | *Namazı bırakmadan kılanlar nur cennete giderler*

Namazın koymay etgen azapha zat tutulmaz | *Namazı bırakmadan kılan azap filan görmez*
Bir namazı kalsa da ol azapsız kutulmaz | *Bir vakit namazı da kılmazsa azaptan kurtulamaz*

Ey-hey, millet, tileyme salavatla salırğa Beş namaznı kılırğa camavatha barırğa	*Ey, hey, millet, diliyorum salavatlar etmeyi* *Beş vakit namaz kılmaya cemaatle gitmeyi*
Musliymanla, tileyme bu sözleni unutmazğa Bu sözleni unutup ters collanı tutmazğa	*Müslümanlar, diliyorum bu sözleri unutmayın* *Bu sözleri unutup ters yollara girmeyin*
Musliymanla, tüzelip tüz collağa barayık Cahanimni otundan uzak bolup kalayık	*Müslümanlar, bağlanıp doğru yollara gidelim* *Cehennemin ateşinden uzakta kalalım*
Ötürüknü aytırğa bir mukmiññe caramaz Ötürüknü koymasañ iyman saññа karamaz	*Yalan söylemek bir mümine yakışmaz* *Yalanı bırakmazsan imanın faydası olmaz*
Ötürüknü koymağan ahşılıknı alalmaz Ötürüknü koşmağan ters collağa baralmaz	*Yalanı bırakmayan iyiliği alamaz* *Yalan söylemeyen kötü yollara düşmez*
Ters collağa da barıp ayak tutmay cığılsañ Acalıñ cetip, canıñ tamağıña tığılsa	*Kötü yollara da gidip ayağın kayıp düşersen* *Ecelin gelip, canın boğazında sıkışırsan*
Bir cerden madar çıkmaz ölüm colun tıyarğa Sıylı Allahdan tileybiz cannetlege cıyarğa	*Hiçbir çare olmaz ölümün yolunu kesmek için* *Yüce Allah'tan diliyoruz cennetlerine gitmek için*
Ölüm degen kerti zat bilmey turup cetedi Ölür avruv tiygeññe aññа kim da ne etedi?	*Ölüm denen hakikâttir ansızın geliverir* *Ölüm hastası olana kim ne yapabilir?*
Bir kavumnu umutu caşlay men da ölmem deb Ullu köllü bolmasın bu zatlanı körmem deb	*Bazıları umut eder genç yaşımda ölmem diye* *Çok da güvenmesin bu şeyleri yaşamam diye*
Bu sözleni da eştip cüregiñe alğanda Biz a neçik bolurbuz tar kabırğa barğanda?	*Bu sözleri duyup da yüreğine aldığında* *Bizim halimiz ne olur dar mezara girende?*
İyman-İslam bileyik bizden zaman ketginçi Toba etip koyayık ölüm korkuv cetginçi	*İman-İslam bilelim bizden zaman geçmeden* *Tövbe edelim hemen ölüm korkusu gelmeden*
Köb zatlanı körürse kesiñ caññız kalğanda Ne cuvapnı berirse Munkir, Nakir barğanda?	*Çok şeyleri görürsün kendin yalnız kaldığında* *Ne cevap verirsin Münker, Nekir geldiğinde?*
Munkir, Nakir degeniñ tar kabırda coluğur Ol kabırnı içinde saññа soruv sorulur	*Münker, Nekir dediğin dar mezarda gelir* *O mezarın içinde sana soru sorulur*
İslam dinni sen tutsañ cuvap berip bolursa Dinni tutmay sen barsañ hayran bolup turursa	*İslâm'ın yolunu tutarsan cevap verir kurtulursun* *Dinin yolunu tutmazsan şaşkın olur kalırsın*
Bir da namaz etmeseñ köbmüdü malıñ, culurça? Köb mallanı da koyup cer tübünde turурça?	*Namaz kılmazsan çok mu servetin verecek kadar* *Bütün servetini verip yerin altında yatacak kadar*

Tar kabırğa kirgende işni halın bilirse	*Dar mezara girdiğinde işin aslını anlarsın*
Beş namazıñ degenni ol zamanda körürse	*Beş vakit namazı o zamanda anlarsın*
Köb cerlede aytama beş namaznı halından	*Çok yerde söylüyorum beş namaz hakkından*
Bizge fayda cokdu da bu duniyanı malından	*Bize faydası yoktur bu dünyanın malından*
Bu sözleni aytama cüregimden kıynalıp	*Bu sözleri söylüyorum yürekten acıyarak*
Namaz şartın bileyik gitçelikden iynanıp	*Namaz şartını bilelim küçüklükten inanarak*
Namaz borçdu, adamla akılbalık bolğañña	*Namaz borçtur, ey insanlar akıl baliğ olana*
Allah cannetni bersin sözlerimi alğañña	*Allah cenneti nasip etsin sözlerimi alana*
Canneti da hazırdı namaz etip turğañña	*Cenneti de hazırdır namaz kılana*
Cahanim da hazırdı namazsız kutulğañña	*Cehennemi de hazırdır namaz kılmayana*
Duniya bizni aldamay taza bolsun kölübüz	*Dünyaya aldanmayıp temiz olsun ruhumuz*
Allah bizni tüzetip cannet bolsun colubuz	*Allah bizi ıslah etsin, cennet olsun yolumuz*
Köb aytdıñ, Kâzim fakır cüregiñ da bek takır	*Çok söyledin garip Kâzim yüreğinde çok kahır*
Har mukminni, ya Allah cannetiñe sen çakır.[690]	*Her mümini ya Allah cennetine sen çağır.*

34. Bizge Ne Halla Kelir — ***Bize Ne haller Gelir***

Ölüm kelir sunmay turub	*Ölüm geliverir aniden*
Cığar cazıksınmay urup	*Acımadan vurup devirir*
Ne eterikbiz, öle turub	*Ne yapacağız ölürken*
Oy bizge ne halla kelir	*Ah bize ne haller gelir*
Sen kimse deb suramaydı	*Sen kimsin diye sormaz*
Ulutha añña caramaydı	*Rüşvet ona geçmez*
Koy degeññe karamaydı	*Aman dileyene bakmaz*
Oy bizge ne halla kelir	*Ah bize ne haller gelir*
Kaññağa salıp cuvdururla	*Tahtaya yatırıp yıkarlar*
Bashıçha salıp kuvdururla	*Salacağa koyup koştururlar*
Üsübüzge suv kuydururla	*Üstümüze su döktürürler*
Oy bizge ne halla kelir	*Ah bize ne haller gelir*
Munkir, Nakir kelir bizge	*Münker, Nekir gelir bize*
Suval eter sizge-bizge	*Sual eder size, bize*
Büsüremez sözübüzge	*İtibar etmez sözümüze*
Tebinir ol közübüzge	*Vurur o gözümüze*

[690] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 142-151.

Nek korkmaybız, kete turub
Canıbıznı bere turub
Tar kabırğa kire turub
Oy bizge ne halla kelir.[691]

Neden korkmuyoruz, giderken
Canımızı verirken
Dar mezara girerken
Ah bize ne haller gelir.

35. Ölüm

Ölüm

Ey, adamnı balası
Canıñ çığıb ketedi
Canıñ senden ketgenley
Mölek ızıñdan cetedi

Ol aytadı: Ölgenle
Muhammat din keltirdi
Sen duniyanımı öltürdüñ
Duniya senimi öltürdü?

Ol ölgeññe aytadı
Cathan cerden alğanda
Keltirib ol adamnı
Kaññа üsüne salğanda

Ey, adamnı balası
Kaydadı seni esiñ
Kaydadı seni kuvvatıñ
Nek söleşmeyse kesiñ?

Ey, adamnı balası
Nekdi bılay hallarıñ
Kayda alğın kuvvatıñ
Nek tutmaydı sanlarıñ

Duniya seni tıymaydı
Kelib añña calındıñ
Ahır künde şav bolduñ
Kaññа üsüne salındıñ

Ketgende, uzak ketdiñ
Çıkdıñ üyden, sen cazık
Uzak seni coluñ bar
Aldıñmı bolur azık

Ey, insan oğlu
Canın çıkıp gidiyor
Canın senden gittiğinde
Melek peşinden yetişiyor

O söyler: Ölenler
Muhammed din getirdi
Sen dünyayı mı öldürdün
Dünya mı seni öldürdü?

O, ölene söylüyor
Yattığı yerden aldığında
Getirip o adamı
Tabut içine koyduğunda

Ey, insan oğlu
Nerede senin aklın
Nerede senin kuvvetin
Neden konuşmuyorsun kendin?

Ey, insan oğlu
Neden böyle hallerin
Nerede eski kuvvetin
Neden tutmuyor bedenin

Dünya seni tutmuyor
Gelip ona yalvardın
Son günde mahvoldun
Tabut üstüne konuldun

Gittiğinde, uzak gittin
Çıktın evden, sen yazık
Senin uzak yolun var
Almışsındır yanına azık

[691] **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 269.

Ey, adamnı balası
Madar bolmaz ölmezça
Uzak colğa ketese
Kaytıb beri kelmezça

Ey, insan oğlu
Çare yok ölüme
Uzak yola gidiyorsun
Dönüp buraya gelmeyeksin

İyman bla öldüñmü
Uzak barır coluñda
Keñ coluñ karaññı
Çırağıñ cok koluñda

İman ile öldün mü
Uzun gidecek yolunda
Geniş yolun karanlık
Işığın yok elinde

Bu duniyağa aldatmay
Muratıña cetdiñmi
Caññız kalay turluksa
Nöger hazır etdiñmi?

Bu dünyaya aldanmadan
Muradına erdin mi
Yalnız nasıl kalacaksın
Arkadaş edindin mi?

Catar ceriñ topurak
Üsüñde bolur kaññа
Ahluvlarıñ ketgenley
Bir tavuş kelir saññа

Yatacak yerin toprak
Üstünde olur tahta
Eşin, dostun gidince
Bir ses gelir sana

Canıñ kibik körgenle
Saññа kalay etdile
Kişi kalmay katıñda
Caññız koyub ketdile

Canın gibi gördüklerin
Sana nasıl yaptılar
Kimse kalmayıp yanında
Yalnız bırakıp gittiler

Kitablada cazılğan
Duniya degen közüv deb
Siz da ayta turuğuz
Fayğambarnı sözü deb

Kitaplarda yazılan
Dünya denen zaman diye
Sizde söyleyin
Peygamberin sözü diye

Azrâilden kutulur
Adam ölüb kalğanda
Üsünden teşib anı
Kiyimlerin alğanda

Azrâilden kurtulur
İnsan öldüğünde
Üstünden çıkarıp onun
Giyimlerini aldığında

Cannı bergen kıyındı
Ketdi karıvum, küçüm
Akırın can bereyim
Alığız, Allah üçün

Canı vermek zordur
Gitti kuvvetim, gücüm
Yavaş can vereyim
Alın, Allah aşkına

Atam, anam sılasın
Közlerimi, kaşımı
Bir körmege koyuğuz
Kısmağanlay başımı

Babam, annem okşasın
Gözlerimi, kaşımı
Görmeme izin verin
Örtmeden başımı

Cabmağız deb tileydi
Başımı, Allah üçün
Endi alanı körüv cok
Kelginçi kıyamat kün

Örtmeyin diye yalvarıyor
Başımı, Allah aşkına
Şimdi onları görmek yok
Kıyamet günü gelinceye kadar

Meni colum uzakdı
Kaytıb, beri kelüv cok
Bu uvaznı unutmağız
Endi sizni körüv cok

Benim yolum uzak
Dönüp, buraya gelmek yok
Bu vaazı unutmayın
Artık sizi görmek yok

Cabmağız siz başımı
Atam kelib bir körsün
Salğan kıyınlarına
Bügün ırazılık bersin

Örtmeyin siz başımı
Babam gelip bir görsün
Verdiği emeklerine
Bugün razılık versin

Carlı anam da körsün
Sanıma et etdirgen
Toğuz aynı kıynalıb
Ol karnında költürgen

Zavallı annem de görsün
Bedenime et kaplayan
Dokuz ayı zorlanıp
O karnında taşıyan

Beşigimde ösdürgen
Anama bir karayım
Allah üçün koyuğuz
Tansığımı alayım

Beşiğimde büyüten
Anneme bir bakayım
Allah aşkına bırakın
Hasretimi alayım

Birge oynab toymağan
Karındaşlarım kelsinle
Allah üçün koyuğuz
Egeçlerim körsünle

Oynamaya doyamadığım
Kardeşlerim gelsinler
Allah aşkına bırakın
Kız kardeşlerim görsünler

Fayğambarnı sözüdü
Mıñña aşhı boluğuz
Üy ahlusuna ölgenin
Köre turma koyuğuz

Peygamberin sözüdür
Buna gönülden inanın
Ev halkına cenazesini
Görmesine izin verin

Alğa ölgeññe, artdağı
Irazılık berigiz
Kıyamat kün bolğanda
Carık betden körügüz

Önce ölene, sonraki
Razılık veriniz
Kıyamet günü geldiğinde
İyi gözle bakınız

Bir adam da kutulmaz
Bu duniyada ölümden
Ya Allahım sen sakla
İymansız can bergenden

Hiç kimse kurtulamaz
Bu dünyada ölümden
Ya Allah'ım sen koru
İmansız can vermekten

Ol adamdan arı barğanda
Cathan ceri dav salır
Nek keldiñ bu tar cerge
Tursañ edi sav kalıb

O adamdan, oraya gittiğinde
Yattığı yer davacı olur
Niye geldin bu dar yere
Kalsaydın sağ kalıp

Üsümde va külüvçeñ
Sen kesiñi tıyalmay
Kalay keldiñ keñ cerden
Bu tar cerge, uyalmay

Üzerimde iken gülerdin
Sen kendini tutamadan
Nasıl geldin geniş yerden
Bu dar yere, utanmadan

Ariuv sözleriñ kayda
Nek söleşmey, bılaysa
Kaytıb barır coluñ cok
Endi nege cılaysa?

Güzel sözlerin nerede
Neden konuşmuyorsun
Dönüp gidecek yolun yok
Şimdi niye ağlıyorsun

İyman bla keldiñmi
Keñ duniyadan sen maññа
Nek bilmediñ hey adam
Terslik ceterin saññа

İman ile geldin mi
Koca dünyadan sen bana
Neden bilmedin hey insan
Ceza verileceğini sana

Kaytıb üyle işlediñ
Anda kimleriñ caşarla
Ne köb zatıñ kalsa da
Anı birle aşarla

Dönüp evler inşa ettin
Orada kimler yaşar
Ne çok şeyin kalsa da
Onu birileri yer

Boş boldu altın sanıñ
Azrâil a can aldı
Barın da koyub ketdiñ
Endi saññа ne kaldı?

Boş kaldı altın bedenin
Azrâil canını aldı
Her şeyi bırakıp gittin
Artık sana ne kaldı?

Calan cerde iyman bolsun
Kerek tüyül topurak
Etiñi kurtla aşar
Süyekleriñi topurak

Sadece iman olsun
Gerekli değil toprak
Etini solucanlar yer
Kemiklerini toprak

Kurannı okuy tursañ
Ol saññа coldaş bolur
Namaz, oraza tutsañ
Ol saññа karnaş bolur

Kur'anı okursan
O sana yoldaş olur
Namaz, oruç tutarsan
O sana kardeş olur

Bismillahdı darmanı
Cılan bla makağa
Ol karaññı üyüñde
Töşek bolur arkaña

Besmeledir ilacı
Yılan ile kurbağa
O karanlık evinde
Döşek olur sırtına

Tuvğan adam köredi	*Doğan insan görür*
Bir Allahnı obasın	*Allah'tandır mezarı*
Korkmasañda, fayda cok	*Kokmasan da, fayda yok*
Allah eter cazmasın	*Allah yazar yazısını*
Allahım sen saklağın	*Allah'ım sen koru*
İymansız ölüb ketmey	*İmansız ölmekten*
Kıyamat kün sen boluş	*Kıyamet günü sen yardım et*
Keñ fahmuñu tar etmey	*Geniş ilmini esirgemeden*
Ata-ana demeydi	*Baba, anne demez*
Sabiyni öksüz etedi	*Çocuğu öksüz eder*
Caññız demey, köb demey	*Tek demez, çok demez*
Barın da alıb ketedi	*Hepsini alıp gider*
Sen ölümden kaçmazsa	*Sen ölümden kaçamazsın*
Ol seni celça ceter	*O sena rüzgar gibi yetişir*
Kesiñ bilmey turğanlay	*Senin haberin yok iken*
Köb soruvla eter	*Çok sorular sorar*
Köb sağış ete caşavğa	*Çok kafa yorup hayata*
Aytdım munu savlağa	*Söyledim bunu yaşayanlara*
Kısha colnu ol saylar	*Kısa yolu o seçer*
Har sanıñı ol baylar	*Her uzvunu o bağlar*
Cannetde körüşdürsün	*Cennetde görüştürsün*
Carık etib Allahım	*Aydınlatarak Allah'ım*
Buyurğan ese sıylı Allah	*Buyurmuşsa yüce Allah*
Irazıma, alhamdulillah! [692]	*Razıyım elhamdülillah!*

36. Sarnav Etgen Katınlağa	***Ağlayan Kadınlara***
Bismillah bla aytayım	*Bismillah ile söyleyim*
Tıñıla sen, añılatayım	*Dinle sen, anlatayım*
Sarnav etgen katınlağa	*Ağlayan kadınları*
Alağa kellik hallağa	*Onlara gelecek halleri*
Ölük üçün sarnağanla	*Ölen için ağlayanlar*
Anı kibik tıñılağanla	*Aynı şekilde dinleyenler*
Lanat eted ullu Allah	*Lânet ediyor yüce Allah*
Mudah bolad rasulullah	*Üzülüyor Resulullah*

[692] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 80-83.

Ay mukminler, etigiz sağış
Allah açuvlaññan tavuş
Kuvançıñda kobuz tavuş
Buşuvuñda sarnav tavuş

Tıñılağan da etsin sağış
Bardı añña da tolu ülüş
Añña ırazılanı cıyar
Eltip cahanimge kuyar

Sarnasalar alar mında
Azab köred ölük anda
Zabaniyler añña kelir
Türlü-türlü azab berir

Alar aytar ol adamğa
Ol kalğanda bek nadamğa
Alar aythan kibikmi ediñ
Irıshı alağa berdiñ

Aytır, ırıshı Allahdandı
Alar aythanlar calğandı
Anı kibik işler bolur
Kabırı anı otdan tolur

Aytır kesi, bu ne işdi
Mañña azab ne üçün tüşdü
Melaikler aytır añña
Bu azabnı bergen sañña

Seni süygen ahlularıñ
Ala bergen savğalarıñ
Seni üçün cıladılar
Sañña azab kuradılar

Ölük aytır ahlulağa
Sarnab, azab salğanlağa
Sizge Allah azab bersin
Meni künüm sizge kelsin

Melaikler aytır cuvab
Alağa artık senden azab
Sarnavçular kıyamat kün
Ayırılırlar ala bütün

Ey müminler, düşünün
Allah'ın öfkeli sesi
Sevincinde çalgı sesi
Üzüntünde ağlama sesi

Dinleyen de düşünsün
Vardır ona da epeyce bir pay
Buna uyanları toplar
Götürüp cehenneme koyar

Ağlasalar onlar burada
Azap görür ölen orada
Zebaniler ona gelir
Çeşit çeşit azap verir

Onlar söyler o adama
O nedamet getirdiğine
Onların söylediği gibi miydin
Rızkı onlara mı verdin

Söyler, rızık Allah'tandır
Onların söylediği yalandır
Bunun gibi işler olur
Mezarı onun ateşle dolar

Söyler kendisi, bu ne iştir
Bana niçin azap verildi
Melekler söyler ona
Bu azabı veren sana

Seni seven akrabaların
Onların verdiği hediyelerin
Senin için ağladılar
Sana azap hazırladırlar

Ölen söyler akrabalara
Ağlayıp azap verenlere
Size de Allah azap versin
Bana gelen, size de gelsin

Melekler verir cevap
Onlara senden fazla azap
Ağlayanlar kıyamet günü
Belli olurlar daha çok

Kiyimleri otdan bolur Tüblerinden ot cayılır Kim üçün sarnasa da ol Allında hazır tabılır	*Elbiseleri ateşten olur Altlarından ateş yayılır Kimin için ağladıysa Önünde hazır bulunur*
Zabaniyler aytır añña Endi sen sarnağın mıñña Aytır, endi sarnamayma Sarnarğa men uyalama	*Zebaniler söyler ona Şimdi sen ağla buna Söyler, artık ağlamıyorum Ağlamaya utanıyorum*
Melaikler aytır añña Lanat tiyişlidi sañña Duniyada nek uyalmadıñ Allah deb nek oylamadıñ	*Melekler söyler ona Lânet münasiptir sana Dünyada niçin utanmadın Allah deyip niye düşünmedin*
Alay aytıp ururlar anı Kalmaz üsünde sav sanı Melaikler añña aytırlar Ol cerde anı uyaltırlar	*Öyle söyleyip vururlar ona Kalmaz bedeninde sağ parça Melekler ona söylerler Orada onu utandırırlar*
Duniyada kazavat etdiñ Endi savğasına cetdiñ Kazavat et Allahıña Savut alıp sen koluña	*Dünyada savaştın Şimdi ödülünü aldın Savaş şimdi Allah'la Silah alıp sen eline*
Biz tuvradan karar üçün Kim ulludu tanır üçün Endi bügün kim horlanır Cahanimge kim bırğalır	*Biz karşıdan bakmak için Kim büyük, anlamak için Şimdi bugün kim yenilir Cehenneme kim yuvarlanır*
Cahanimge sürürler anı Aññа ırazı bolğanlanı Baş töbeññe alanı atarlar Ov, oy deb catarlar	*Cehenneme sürerler onu Buna uyanları Tepe taklak onları atarlar Ah, of deyip yatarlar*
Duniyada sarnavçular Ölükleni mahtavçular Cahanimde bolurla ala Eki safğa ayırırlar	*Dünya ağlayanlar Ölenleri övenler Cehennemde olur onlar İki kısma ayrılırlar*
Biri turur oñlarında Biri turur soñlarında Cahanim ahlular bılar İtle kibik ürüb tururlar	*Biri durur sağında Biri durur arkasında Cehennem ehli bunlar İt gibi uluyup dururlar*

Kayğısından betin cırtsa	*Üzüntüden yüzünü parçalasa*
Neda uzalıb çaçın culksa	*Ya da çekip saçını yolsa*
Neda tobukların ursa	*Veya dizlerine vursa*
Bıstırların cırtıp tursa	*Giysilerini yırtıp dursa*
Bılar kâfır alamatı	*Bunlar kâfir alâmeti*
Allahğa kazavat atı	*Allah'a asiliktir adı*
Tergesinler akıllılar	*Hesap etsin akıllılar*
Tergesele es tabarlar	*Hesap edince akıllanırlar*
Azab sala kesi nafsına	*Azap verip kendi nefsine*
Canı kibik ahlusuna	*Canı gibi akrabasına*
Bılay ullu azab sala	*Böyle büyük azap verir*
Ölük bılay mudah kala	*Ölen böyle üzgün kalır*
Kıyamat kün tübeşgende	*Kıyamet günü karşılaştığında*
Ölük bılan körüşgende	*Ölenle görüştüğünde*
Ölük aytır, sen sarnadıñ	*Ölen söyler, san ağladın*
Maññа ullu azab saldıñ	*Bana büyük azap verdin*
Endi seni cavlarıkma	*Şimdi sana düşmanlık edeceğim*
Kıyınımı davlarıkma	*Karşılığını isteyeceğim*
Cuvuk edik, cavluk etdiñ	*Akrabaydık, düşman olduk*
Tatlı edik, davluk etdiñ	*Tatlıydık, kavgalı olduk*
Süyüb cılar aññа mında	*İsteyerek ağlar ona burada*
Cav bolub kalırla anda	*Düşman olurlar orada*
Tohtatayım kalamımı	*Durdurayım kalemimi*
Mından ozdurmay kelâmımı	*Burada bırakayım kelâmımı*
Munu kitabdan alğaññа	*Bunu kitaptan alana*
Zikir etib da salğaññа	*Zikir şeklinde söyleyene*
Rahmat etsin ullu Allah	*Rahmet etsin yüce Allah*
Şafiğ bolsun rasulullah	*Şefaat etsin Resulullah*
Caşırsın günâhın anı	*Affetsin günahını onun*
Alimleni carathannı	*Alimleri yetiştirene*
Allah iyman, ırıshı etsin	*Allah iman, rızık versin*
Kulluk üsünde dayım etsin	*Kulluğunu daim etsin*
Duva etgen, okuğan da	*Dua eden, okuyan da*
Anı kibik tıñılağan da	*Aynı şekilde dinleyen de*
Cannet bolsun anı ceri	*Cennet olsun onun yeri*
Hurla bolsun nögerleri	*Huriler olsun arkadaşları*

Eskermeyme mında atın | *Hatırlamıyorum burada adını*
Eskerirge cok haccatım | *Hatırlamaya yok hacetim*
Duvadı bek amanatım | *Duadır en büyük nasihatim*
Duva etsegiz tolur muratım.[693] | *Dua ederseniz olur muradım.*

37. Bu Duniya Konak Üydü | ***Bu Dünya Misafir Evidir***

Bu duniya bir konak üyüdü | *Bu dünya bir misafir evidir*
Halkla konakğa kelgen | *Milletler misafirliğe gelir*
Birer kesekçikni turub | *Biraz oturarak*
Sora atlanıp ketgen | *Sonra kalkıp gider*

Biri ketedi, biri keledi | *Biri gider, biri gelir*
Bu halk tavusulmaydı | *Bu milletler yok olmaz*
Kıyamatha deri cer da | *Kıyamete kadar yeryüzü*
Cukğa avuşunmaydı | *Hiçbir şeye dönüşmez*

Konakbay Allah kesidi | *Ev sahibi Allah'ın kendisidir*
Barın birden köredi | *Herkesi her an görür*
Rıshıların tıyınşlısıça | *Rızklarını münasip şekilde*
Ol üleşip beredi | *O paylaştırıp verir*

Bergenin hauhğa beredi | *Verdiğini ödünç verir*
Başı bla bermeydi | *Tamamıyla vermez*
Hauhğa hıyanat etgenni | *Emanete hıyaneti*
Konakbay ariuv körmeydi | *Ev sahibi hoş görmez*

Konakbay adamnı sınasa | *Ev sahibi insanı sınar*
Rıshı berib, bay etib | *Rızık verip, zengin edip*
Ol ullu köllü boladı | *O da kibirli olur*
İblis kılıkğa ketib | *İblisin hâllerine girip*

Kurannı okutadıla | *Kur'an okuturlar*
Ölgenlerine atab | *Ölenlerinin ruhuna*
Alay etsele boladı | *Öyle yaparlarsa olur*
Aşavçulağa bek tab | *Yiyiciler için pek âlâ*

Ölgeññe Kuran okuyla | *Ölen için Kur'an okurlar*
Malın aşab suvabha | *Malını yiyip sevabına*
Şariğatda bu barmıdı | *Şeriatta bu var mıdır*
Ne deysiz cuvabha | *Ne dersiniz cevabına*

---

693 **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 249-253.

Kuran savlağa kelgendi	*Kur'an sağlara gelmiştir*
Ölgenlege kelmegendi	*Ölülere gelmemiştir*
Biz etgença etigiz deb	*Bizim gibi yapın diye*
Şariğat iznu bermegendi	*Şeriat izin vermemiştir*
Halkğa birça tüz söleşgen	*Halka dosdoğru konuşan*
Kuppa-kuru Kurandı	*Ancak ve ancak Kur'an'dır*
Anı üçün ol duniyada	*Bunun için o dünyada*
Buzulmazlık burhandı	*Bozulmayacak burhandır*
Kurañña çırt kiralmaydı	*Kur'an'a asla giremez*
Duşmanlanı tahrifi	*Düşmanların tahrifi*
Osman cıyğan cürüydü	*Osman'ın topladığı geçerlidir*
Buzulmay bir harifi	*Bozulmadan bir harfi*
Endi biz tobağa kaytıb	*Artık biz tövbeye dönüp*
Allahdan uyalayık	*Allah'tan utanalım*
Kuran aythannı añılab	*Kur'an'ın dediğini anlayıp*
Anı üçün kıynalayık.[694]	*Bunun için uğraşalım.*

38. Mumin Ölse Bizge Borçdu — ***Mümin Ölürse Bize Borçtur***

Mumin ölse bizge bordçu	*Mümin ölürse bize borçtur*
Calsız duva etmekbiz	*Karşılıksız dua etmek*
Añña talkinni bakırmay	*Ona talkın verilmeden*
Canazı kılıb ketmekbiz	*Cenaze kılıp gitmek*
Sadakanı fakırdan ese	*Sadakayı fakirden çok*
Duvaçığa tıyınçlı körelle	*Vaizlere münasip görüyorlar*
Anı üçün sadakanı	*Bunun için sadakayı*
Duvaçığa köb berelle	*Vaizlere çok veriyorlar*
Duvaçı, fakır bolmasa	*Vaiz fakir değilse*
Sadakanı almasın	*Sadakayı almasın*
Añña durus tüyüldü	*Ona helâl değildir*
Anı avzuna salmasın	*Onu ağzına koymasın*
Duvaçıla igilelle	*Vaizler iyi kişilerdir*
Şariğatda tursala	*Şeriata uysalar*
Nafsıların bidğaladan	*Nefislerini bid'alardan*
Şariğatha bursala	*Şeriata çevirseler*

694 **İyman-İslam** …, s. 64-70.

Duvaçıla har el sayın
Bardıla, tanılalla
Halk alağa duvaları üçün
Aşatıb, calınalla

Vaizler her köyde
Vardırlar, tanınırlar
Halk onlara duaları için
Yedirip, yalvarırlar

Mumin ölse, kıl canazı
Em da et añña duva
Camağatdan ayırılıb
Alma guruşha-guva

Mümin ölürse, kıl cenaze
Ve de et ona dua
Cemaatten ayrılıp
Alma kınama

Sañña sadaka berilse
Fakır eseñ al, aşa
Fakır tül eseñ, kesi
Rıshıñı aşab, caşa

Sana sadaka verilse
Fakirsen ye al da
Fakir değilsen, kendi
Rızkını yiyip yaşa

Ölgeññe etilgen aş, suv
Sadakadı fakırğa has
Zikirçi, fakır tül eseñ
Anı aşab etme tas

Ölen için verilen yemek
Sadakadır fakire şüphesiz
Ey vaiz fakir değilsen
Onu yiyip de kaybetme sen

Adam ölse, adamları
Aññа aş, suv etelle
Durus bolmağanla cıyılıb
Anı aşab ketelle

İnsan ölünce akrabaları
Onun için yemek verirler
Riyakârlar toplanıp
Onu yiyip giderler

Fakırlanı ençi mülkün
Biz cıyılıb aşaybız
Andan toyub, kulluk etib
Duva eterge başlaybız

Fakirlerin hakkını
Biz toplanıp yiyoruz
Ondan doyup, kulluk edip
Dua etmeye başlıyoruz

Alay etsek kabıl bolmaydı
Bizni ğibadatıbız
Duvabız da kabıl bolmaydı
Alaydı har zatıbız

Öyle yaparsak kabul olmaz
Bizim ibadetimiz
Duamız da kabul olmaz
Böyledir her şeyimiz

Biz bılayda fakırlağa
Açık zulmu etebiz
Buyrukdan çığıb, fasık bolub
Bidğalağa ketebiz

Biz burada fakirlere
Açıkça zulüm ediyoruz
Yoldan çıkıp fasık oluyoruz
Bid'alara gidiyoruz

Keligiz biz fasıklıknı
Zalimlikni koyayık
Haram aşlanı koyub
Halal aşdan toyayık

Gelin biz fasıklığı
Zalimliği bırakalım
Haram aşları bırakıp
Helâl aşlarla doyalım

Kesibizni islah etib
Biz Allahğa kaytayık
Haknı halkdan caşırmayın
Açık etib aytayık

Kendimizi ıslah edip
Bir Allah'a dönelim
Hakkı halktan gizlemeyip
Açıkça söyleyelim

Alay etsek, Allah bizni
Keçivçüdü, keçerikdi
Alay etgen kerti mumin
Candetge köçerikdi.[695]

Böyle yaparsak Allah bizi
Affedecektir, affeder
Böyle yapan geçek mümin
Cennete gider.

39. Münacat

Münacat

Sözümü avvalı bismillah
Ekinçi alhamdulillah
Salat-salam fayğambarğa
Ahlusuna, ashablağa

Sözümün evveli bismillah
İkincisi elhamdülillah
Sâlât, selâm peygambere
Ehline, ashaplarına

Añña tabiy bolğanlağa
Din colunda turğanlağa
Razı bolsun sıylı Allah
Din üsünde tutsun ilah

Ona tabi olanlara
Din yolunda duranlara
Razı olsun yüce Allah
Din üstünde tutsun ilah

Namaz hakından söyleyim
Tilibizde zikir eyleyim
Adamla añılar üçün
Cürekle cumuşar üçün

Namaz hakkında söyleyim
Dilimizde zikir eyleyim
İnsanların anlaması için
Yüreklerin yumuşaması için

Hadis aytdı rasulullah
Namaz kılsa, razı Allah
Sünnetidi fayğambarnı
Aslısıdı ol iymannı

Hadis söyledi Resulullah
Namaz kılsa, razıdır Allah
Sünnetidir peygamberin
Esasıdır o imanın

Allahnı tanırğa nürdü
Mölekleni süyündürdü
Duvağızğa cuvabdı ol
Kulluklağa suvabdı ol

Allah'ı bilmek nurdur
Melekleri sevindirir
Duanıza cevaptır o
Kulluklara sevaptır o

Bereketdi malığızğa
Savutdu ol cavuğuzğa
Açuvlandırır şaytannı
Avur eter ol bazmannı

Berekettir malınıza
Silahtır o düşmanınıza
Öfkelendirir şeytanı
Ağırlaştırır o teraziyi

[695] **İyman-İslam** …, s. 93-95.

Şifir bil malakul mavtha	*Şifredir bil Melekül Mevt'e*
Cabuvdu cahanim otha	*Örtüdür cehennem ateşine*
Kabırda ol çırak bolur	*Kabirde o ışık olur*
Birgebizge coldaş bolur	*Yanımızda yoldaş olur*
Kıyamatda tac başıña	*Kıyamette taçtır başına*
Bereketdi mında aşıña	*Berekettir burada aşına*
Üs kiyimiñ bolur anda	*Üstüne giysi olur orada*
Eterge sak bolsañ mında	*Dikkatli olursan burada*
Namazıñı koymay etalsañ	*Namazını aksatmadan kılarsan*
Közbavsuz etib ketalsañ	*Riyakârlık yapmadan gidersen*
Sıyratdan ol tınç ötkerir	*Sırattan çok rahat geçirir*
Cannetge ol açhıç berir	*Cennete anahtar verir*
Başıña ol salkınlıkdı	*Tepende o gölgeliktir*
Cahanim otdan saklarıkdı	*Cehennem ateşinden koruyacaktır*
Dağıda suvablığı köbdü	*Dahası sevabı çoktur*
Aytıb anı sanı cokdu	*Söylemekle onun sınırı yoktur*
Etalğañña bıla tamam	*Yapabilene bunlar tamam*
Etalmağañña kelâm	*Yapamayana kelâm*
Fayğambarnı sözün tanı	*Peygamberin sözünü anla*
Etgeññe budu aythanı	*Yapana budur söylediği*
Namaz etmey koyğanlağa	*Namaz kılmayanlara*
Añña uçuzluk salğanlağa	*Onu değersiz görenlere*
Kıyamat künde alağa	*Kıyamet günü onlara*
Onbeş azab bardı alağa	*On beş azap vardır onlara*
Onbeş azabdan cartısı	*On beş azaptan yarısı*
Duniyada bolur altısı	*Dünyada olur altısı*
Üç azabı öle turub	*Üç azabı ölürken*
Tatlı canın bere turub	*Tatlı canını verirken*
Dağıda üçüsü kabırda	*Yine üçü mezarda*
Bolalmazsa añña sabır da	*Dayanamazsın ona*
Üçü ceter azabladan	*Üçü gelir azaplardan*
Çığa turub kabırıñdan	*Çıkarken mezarından*
Duniyadağı cartısından	*Dünyadaki yarısından*
Alğıññısı altısından	*Önceki altısından*
Duniyadağı ömüründen	*Dünyadaki hayatından*
Bereket keter andan	*Bereket gider ondan*

Eşit ekinçi savğasın
Ahşı adamlanı tamğasın
Betinden keterir anı
Fasıkdı deb bayan tanı

İşit ikinci hediyesini
İyi insanların endamını
Yüzünden giderir onun
Fasıktır diye açıkça tanı

Üçünçüsü har amalına
Calçılığı kelmez koluna
Törtünçüsü oldu tanı
Duvası kötüralmaz anı

Üçüncüsü her ameline
Emek bedeli gelmez eline
Dördüncüsü odur bil
Duası taşıyamaz onu

Beşinçisi tergevsüz kalır
Duniyada uçuzluk alır
Altınçı kuru kalır mında
Ahşıla duva kılğanda

Beşincisi hesapsız kalır
Dünyayı kötülük kaplar
Altıncısı yalnız kalır burada
İyiler dua kılanda

Öle turup körgeni üçün
Kalmay ketgeninde küçü
Alğıññısı uçuz bolur
Ekinçisi bek aç bolur

Ölürken gördüğü için
Kalmadığında gücü
Önceki değersiz olur
İkincisi pek aç olur

Üçünçü suvsabha çıdamaz
Teññizleni içse kanmaz
Tıñıla sen üçüsüne
Kabırda kellik üsüne

Üçüncüsü susuzluğa dayanamaz
Denizleri içse de kanmaz
Dinle sen üçüne
Mezarda gelecek üstüne

Avval kabırı tar bolur
Ekinçisi otdan tolur
Üçünçü sarıvek kelir
Anı atı akrab bolur

İlk önce mezarı dar olur
İkincisi ateşten dolar
Üçüncüsü canavar gelir
Onun adı akrep olur

Otdan bolur eki közü
Kök küküregenley sözü
Tırnakları temir bolur
Har tırnağı künlük coldu

Ateşten olur iki gözü
Gök gürlemesi gibi sözü
Tırnakları demirden olur
Her tırnağı bir günlük yoldur

Ol aytır atım akrabdı
Mañña Allahdan buyruk bardı
Urup cerge kiyirirge
Sañña azab tiyirirge

O söyler adım akreptir
Bana Allah'tan buyruk vardır
Vurup yere sokmaya
Sana azap vermeye

Namazıñı koyğanıñ üçün
Zaya ömür coyğanıñ üçün
Ertden namaz koyğanıñ üçün
Urlukma tüşge deriçin

Namazı bıraktığın için
Ömrünü boşuna ziyan ettiğin için
Sabah namazını bıraktığın için
Vuracağım öğlene kadar

Tüşden başlab tüşüñ üçün
Ekindi tamam kirginçin
Ekindi namazıñ üçün
Koymam aşhamğa deriçin

Öğlen başlayıp öğle vaktin için
İkini vakti gelene kadar
İkindi namazın için
Bırakmam akşama kadar

Aşham üçün azab saññа
Aşhamdan cassığa deriçin
Cassı üçün azab saññа
Cassıdan tebreb taññа

Akşam için azap sana
Akşamdan yatsıya kadar
Yatsı için azap sana
Yatsıdan başlayıp sabaha

Bıllay azab bere tursa
Cerge suğar caññız ursa
Sansız sanavsuz arışın
Nek etmeysiz munu sağışın

Böyle azap verirse
Yere sokar bir vursa
Uçsuz bucaksız arşın
Niçin etmiyorsunuz hesabını bunun

Tırnağı bla alır tartıb
Dağıda ursa, keter batıb
Bılay kıyamatha deri
Tohtamayın azab berir

Tırnağı ile alır çekip
Tekrar vurduğunda batar
Böyle kıyamete kadar
Durmadan azap verir

Allahım saklasın bizni
Bıllay kabır azabladan
Alğıññısı azabladan
Kıyamat kün bollukladan

Allah'ım korusun bizi
Böyle kabir azaplarından
Önceki azaplardan
Kıyamet günü olacaklardan

Cahanimge anı tartır
Baş töbeññe süyreb atar
Ekinçisi ol kün Allah
Aññа salır ullu palah

Cehenneme onu çeker
Kafandan sürükleyip atar
İkincisi o gün Allah
Ona verir büyük belâ

Açuvlanıp aññа karar
Betini eti cerge ağar
Temir beti etsiz bolur
Hıysabha uyalıp kelir

Öfkelenip ona bakar
Yüzünün eti yere akar
Kara yüzü etsiz kalır
Hesaba utanarak gelir

Üçünçü azabı anı
Hıysabı katıdı tanı
Köb zamaññа hıysap eter
Tutup cahanimge elter

Üçüncü azabı onun
Hesabı zordur bil
Çok zaman hesap edilir
Tutup cehenneme götürür

Namaz seni nizamıñdı
Kıyamat kün bazmanıñdı
Tolu etseñ kutulursa
Etalmasañ tutulursa

Namaz senin nizamındır
Kıyamet günü mizanındır
Doldurursan kurtulursun
Yapamazsan tutulursun

Bir adam sıltavu bolmay	*Bir insan sebepsiz yere*
Koysa namazların kılmay	*Bırakırsa namazını kılmadan*
Cahanimde bolur atı	*Cehennemde olur adı*
Kirmeyin amalsız zatdı	*Girmemesi imkansızdır*
Dağıda fayğambar aytdı	*Yine peygamber söyledi*
Namaz koymak aman zatdı	*Namazı bırakmak kötü bir şeydir*
Zekât da añña caramaz	*Zekâtı da kabul olmaz*
Aşı da halal bolmaz	*Aşı da helâl olmaz*
Anı bla siz turmağız	*Onunla siz birlikte olmayın*
Añña cuvuk olturmağız	*Ona yakın oturmayın*
Lanat añña ene tura	*Lânet ona iniyor*
Callamağız, köre tura	*Kaçmayın, bunu görürken*
Kitaplağa sen karasañ	*Kitaplara sen bakarsan*
Miñ cıl tohtamay sanasañ	*Bin yıl durmadan sayarsan*
Namaz koymaknı zaranın	*Namazı bırakmanın zararını*
Tavusalmazsa avvalın	*Bitiremezsin öncesini*
Kim cazdı deb suramağız	*Kim yazdı diye sormayın*
Ahşı bolsa, bırğamağız	*İyi olursa, ağzınızdan kaçırmayın*
Etalğañña bıla tamam	*Yapabilene bunlar tamam*
Tuthanlağa bolsun salam.[696]	*Yerine getirenlere olsun selâm.*

40. Ahırzaman Kelmezmi ?	***Ahir Zaman Gelmez mi ?***
Ay, insanlar ahırzaman kelmezmi	*Ey, insanlar ahir zaman gelmez mi?*
Musliymanlar ol zamañña cetmezmi	*Müslümanlar o zamanı görmez mi?*
Sak boluğuz ol zaman karşı bolğandı	*Dikkatli olun o zaman yaklaştı*
Adamlada iynanmaklık degen kalmağandı	*İnsanlarda inanç duygusu kalmadı*
Fayğambarnı da alğınça körmeyle	*Peygamberi de eskisi gibi görmüyorlar*
Okuğanla, diññe namıs bermeyle	*Okuyanlar, dine değer vermiyorlar*
Bu zatlanı men Mekkada eşitgenme	*Bunları ben Mekke'de de işittim*
Seyir etib elimde bildirgenme	*Hayret edip köyümde de bildirdim*
Men aytayım endi bolluk hallanı	*Ben anlatayım şimdi olacakları*
Bu duniyada sınamaklık zatlanı	*Bu dünyada yaşanacak şeyleri*

[696] **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 244-249.

Kereksizge katınla bek sarnarla
Ölgenlege çaçların cırtıb cılarla

Kadınlar gereğinden fazla ağlarlar
Ölenler için saçlarını yolup ağlarlar

Ahırında açık, erişi külürle
Erkişini üsüne sekirirle

Sonunda açıktan, çirkin gülerler
Erkeklerin üstüne atlarlar

Kılık degen zatnı ala bilmezle
Kartha, caşha ayıblı süyelirle

Ahlâk denilen şeyi onlar bilmezler
Yaşlıya, gence ayıp halde dikilirler

Erkişige acirleça kişnerle
Közleri kuturğan buğanıça körünürle

Erkeklere kısraklar gibi kişnerler
Gözleri kudurmuş boğanınki gibi görünürler

Biligiz anı egeç, karındaşla
Ahırzaman keledi cuvuklaşa

Bilin bunu kız kardeşler, kardeşler
Ahir zaman geliyor yakınlaşarak

Ahırzaman keledi tohtamay, atlıça
Uyasına aşıkğan kanatlıça

Ahir zaman geliyor süvari gibi
Yuvasına acele eden kuş gibi

Karaçığız bola turğan zatlağa
Biz caşağan elde bolğan hallağa

Baksanıza olan biten şeylere
Yaşadığımız köydeki hallere

Çığaralla kartlağa kamalanı
Cılatadıla öle turğan canlanı

Çıkarıyorlar yaşlılara kamaları
Ağlatıyorlar ölmekte olan canları

Aş bermeyin töşekdegin kıynayla
Uyalmayın ölür künün sanayla

Yemek vermeyip yataktakini üzüyorlar
Utanmadan ölecek gününü sayıyorlar

Ok tiydi kökde uçhan kanatlığa
Nalat bolsun añña athan atlığa

Ok girdi gökte uçan kuşa
Lanet olsun onu atan süvariye

Ol kanatlı mölek bolub uçmazmı
Adamlağa aman niyet tutmazmı

O kuş melek olup uçmaz mı?
İnsanlara kötü niyet beslemez mi?

Kanı ağa ceti kökge cetmezmi
Kökden cerge ol nalatın iymezmi

Kanı akarak yedi göğe yetişmez mi?
Gökten yere o lanetini göndermez mi?

Ahırzaman duniya karşı bolğandı
Bu zatlanı añılarık adamdı

Ahir zaman dünya yaklaştı
Bunları anlayacak insandır

Tav içine temir arbala kirirle
Başığızda temir kuşla körünürle

Dağ içine demir arabalar girerler
Tepenizde demir kuşlar görünürler

Suv tübünde temir kemele cüzerle
Suv kavdança caññanın körürle

Su altında demir gemiler yüzerler
Su kamışları gibi yandığını görürler

İymansızla din şartlanı bilmezle Suralanı añılamay külürle	*İmansızlar dinin gereklerini bilmezler Sureleri anlamayıp gülerler*
Duniya körgen, ahıratnı körmezmi Konak bolub ahıratha kelmezmi	*Dünyayı gören, ahireti görmez mi? Misafir olup da ahrete gelmez mi?*
Din karındaşla duniyağıznı satmazlamı? Öle turub cananimde catmazlamı?	*Din kardeşlerimiz dünyanızı satmazlar mı? Ölürken cehennemde yatmazlar mı?*
Ne tashadı ullu Allahğa aytmazğa? Buyruk barmıdı bu duniyağa kaytmazğa?	*Nasıl bir sırdır yüce Allah'a bildirmemek için? Buyruk mu var bu dünyaya dönmemek için?*
Ömürleni boş zıraf etmeyik Ters collada biz acaşıb ketmeyik	*Ömrümüzü boşuna israf etmeyelim Kötü yollarda biz kaybolup gitmeyelim*
Acal, ölüm, biz cazıklağa kayda cok Bu duniyanı çırağından fayda cok	*Ecel, ölüm, biz zavallılara nerede yok Bu dünyanın ışığından fayda yok*
Tamaşadı bu duniyanı halları Cuvuk bolğandı kıyamatnı alları	*Temaşadır bu dünyanın halleri Yakındır kıyametin başları*
Kök türlenib alamatlar körünür Kün tuvub, kün batışdan oyulur	*Gökyüzü değişip alametler görünür Güneş doğup, batıdan yıkılır*
Karşı bolur cerge ay, kün da Cazıksın deb kıçırırla bütün da	*Yakınlaşır yere ay, güneş de Affet diye haykırırlar herkes de*
Ullu Allahğa amin der har Musliyman Allay türlü nença iş bolur, ey insan	*Yüce Allah'a amin der her Müslüman Bunun gibi nice işler olur, ey insan*
Bu duniyağa kıyınlıkla çığarla Ay tutar kün tavla erib ağarla	*Bu dünyaya dertler çıkar Ay tutulacak gün dağlar eriyip akar*
Culduzladan kökde biri atılır Ol çaçılıb, cerde palahsız kim kalır	*Yıldızlardan biri gökten kayar Parçalanınca zarar görmeyen kim kalır*
Kıyınlıkla har bir insañña ceterle On miñ Yahutlula Horasandan tebrerle	*Belâlar hir bir insana yetişir On bin Yahudi, Horasan'dan çıkarlar*
Ala kalmay Misir boynuna kelirle Avruv kirib anda köb Yahutlula ölürle	*Onların hepsi Mısır kenarına gelirler Hastalıktan orada çok Yahudi ölür*
Kökge caññıdan tüz alğınça kararla Añña Yahutlula barı kuvanırla	*Gökyüzüne yine eskisi gibi bakarlar Buna Yahudilerin hepsi sevinir*

Ol zamanda ala avaz berirle Bizni diññe ötügüz deb tilerle	*O zamanda onlar vaaz verirler* *Bizim dinimize geçin diye dilerler*
Musliymanla, karındaşla, egeçle Tıñılağız, mından arı kalmay keçge	*Müslümanlar, kardeşler, kız kardeşler* *Dinleyin, bundan daha geç olmadan*
Bizni dinni ullu Allah ençi körgendi Bizge alğın Zaburnu Ol cibergendi	*Bizim dinimizi yüce Allah özel kıldı* *Bize önce Zebur'u O gönderdi*
Ak atın arıta, bir Araplı ceter Musliymanlağa ol anda ayıb eter	*Beyaz atıyla bir Arap gelir* *Müslümanları orada ayıplar*
İynanmağız bu gâvurnu sözüne Işarmağan anı suvuk közüne	*İnanmayın bu gâvurun sözüne* *Onun itici, soğuk gözüne*
Kök da, cer da tınçayıb bir turmazla Kökde culduzla öçülüb başlarla	*Gökyüzü, yeryüzü huzur bulmaz* *Gökteki yıldızlar sönmeye başlar*
Cerde taşla, topurakla kozğalırla Kıyamat zamannı halların alırla	*Yerdeki taşlar, topraklar oynarlar* *Kıyamet zamanının hallerini alırlar*
Mekka, Madinadağı halkla kutulurla Başha elle uzak barmay tutulurla	*Mekke, Medine'deki halklar kurtulur* *Başka yerler çok geçmeden tutulur*
Andan sora kökden atlı körünür Ekindide altın minarağa kelir	*Ondan sonra gökte bir atlı görünür* *İkindi vakti altın minareye gelir*
Salam berib: Ya ummetli Ahmat deb Adam kalmay ayağına baş iyer	*Selam verir: Ya ümmet-i Ahmed diye* *Herkes ayağına kapanıp biat eder*
Şam mejgitde ekindi namaz kılır Halk kalmay anı ızından barır	*Şam mescidinde ikindi namazını kılır* *Bütün halk onun peşinden gider*
Musliymanla erkinlikni körürle Ak atlağa ala barı minerle	*Müslümanlar hürriyeti görürler* *Beyaz atlara hepsi binerler*
Köb zamannı ol patçahlık eter Gâvurlanı Musliymanlıkğa tizer	*Çok zaman o hükümdarlık eder* *Gâvurları Müslüman eder*
Ol költürüb alayda duva eter Askeri: Allahıma amin der.[697]	*Ellerini kaldırıp orada dua eder* *Askerleri: Allah'ıma amin der.*

[697] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 101-104.

41. Sıylı Kuran Surala	***Yüce Kur'an Sureleri***
Sıylı Kuran surala	*Yüce Kur'an sureleri*
Har cigime siñdile	*Her tarafıma sindiler*
Anda aytılğan sözle	*Orada söylenen sözler*
Sağışımdan keñdile	*Aklımdan geniştirler*
Allay zaman kelir, insan	*Öyle bir zaman gelir, insan*
Culduzla öçülürle	*Yıldızlar söner*
Başıñda kök carılıb	*Yukarıda gök yarılıp*
Tavla köçürülürle	*Dağlar yürütülürler*
Ol zamanda kün öçülür	*O zamanda güneş söner*
Ol zamanda kök sögülür	*O zamanda gökyüzü göçer*
Teñiz suv tögülür	*Deniz suları kabarır*
Kabırlağa can kirir	*Mezarlara can girer*
Caş kaçar atasından	*Oğlan kaçar babasından*
Kız uyalır anasından	*Kız utanır anasından*
Can kirgenin bilirle	*Canın girdiğini bilirler*
Birbirlerine kelirle	*Birbirlerine gelirler*
Caş kuçaklar atasın	*Oğlan kucaklar babasını*
Kız da izler anasın	*Kız da arar anasını*
Köb turmayın ol tabar	*Biraz sonra o bulur*
Kuvanıb añña çabar	*Sevinip ona koşar*
Cılarla birbirlerin tansıklay	*Ağlarlar birbirlerini özleyip*
Sarnarla birbirlerin iynaklay	*Feryat ederler kucaklaşıp*
Miñ cıllanı tar kabırdan kaytırla	*Bin yıldan sonra mezardan çıkarlar*
Tınçaymayın köb haparla aytırla	*Durmaksızın çok şeyler anlatırlar*
Kız davlar: Meni koyub nek ketdiñ deb	*Kız sitem eder: Beni bırakıp gittin diye*
Caşav maññа kıyınlıkla berdi deb	*Hayat bana çok çile çektirdi diye*
Anası da başın sılar kızını	*Annesi de başını okşar kızının*
Tınçaytırmı tatlı sözü ananı	*Rahatlatır mı tatlı sözü ananın*
Ullu Allahnı allında süyelirle	*Yüce Allah'ın huzurunda dururlar*
Günahların alağa bildirirle	*Günahlarını onlara bildiriler*
Tobuklanıb keçkinlikle tilerle	*Diz çöküp af dilerler*
Eslerine köb zatla keltirirle	*Akıllarına çok şeyleri getirirler*
Atası cannetge tartıb caşın	*Babası cennete çeker oğlunu*
Anası kesine kısar kızın	*Annesi kucaklar kızını*
Sıyırırla kollarından alanı	*Çekip alırlar ellerinden onları*
Kişi keçmez hatası bolğannı	*Kimse affetmez günahı olanı*

Muhammatnı ümmeti kutulur	*Muhammed'in ümmeti kurtulur*
Andan kaçhan tüz alayda tutulur	*Ondan kaçan oracıkta yakalanır*
Cer üsünde etgen hatañ keçilmez	*Dünyada işlediğin günah affedilmez*
Mudah bolub betiñ seni türlenmez.[698]	*Üzgün olan yüzün senin değişmez.*

42. Karındaşım Tıñıla Mañña	***Kardeşim Dinle Beni***
Karındaşım, tıñıla mañña	*Kardeşim dinle beni*
Bir hapar aytayım sañña	*Bir hikâye anlatayım sana*
Sen şeksiz iynansañ añña	*Sen şüphesiz inansan ona*
Keçe cuklamazsa taññа	*Uyuyamazsın geceden sabaha*
Ölüm kelir bizge bilmey	*Ölüm gelir bize bildirmeden*
Alıp keter bizni süymey	*Alıp gider bizi istemeden*
Biz barırbız cılay, külmey	*Biz gideriz ağlayıp, gülmeden*
Kişi kalmaz mında ölmey	*Kimse kalmaz burada ölmeden*
Kaññağa salıp cuvdurur	*Tahtaya koyup yıkatır*
Bashıçha salıp kuvdurur	*Salacağa koyup koşturur*
Üsübüzge kum kuydurur	*Üstümüze toprak döktürür*
Munkir, Nakirge buyurur	*Münker, Nekir'e buyurur*
Munkir, Nakir kelir bizge	*Münker, Nekir gelir bize*
Suval eter bizge, sizge	*Sual eder bize, size*
Büsüremezle sözübüzge	*İtibar etmezler sözümüze*
Tebinirle közübüzge	*Vururlar gözümüze*
Oy, ne eterbiz ol zamanda	*Ah, ne yaparız o zamanda*
Bizde karuv kalmağanda	*Bizde güç kalmadığında*
Cuvabıbıznı almağanda	*Cevabımızı almadığımızda*
Bir boluşluk bolmağanda?	*Bir şefaat olmadığında?*
Kıssa bizni kabırıbız	*Sıkıştırsa bizi mezarımız*
Neçik çıdar sabırıbız	*Nasıl dayanır sabrımız*
Üfkürülgende surubuz	*Üflendiğinde surumuz*
Biz kımıjalay tururbuz	*Biz çırılçıplak kalırız*
Sürdürürle artıbızdan	*Koştururlar arkamızdan*
Cükle salır sırtıbızdan	*Yükleri taşıtırlar sırtımızdan*
Terle ağar çarhıbızdan	*Terler akar vücudumuzdan*
Ayırırla cartıbızdan	*Ayırırlar diğer yarımızdan*

---
[698] **Duniya Sağışla** …, 2007/1, s. 33-34.

Bu işleni biz köre turup	*Bu işleri biz görürken*
Nek cürüybüz öre turup	*Neden yürüyoruz ayakta*
Ne eterbiz öle turup	*Ne yaparız ölürken*
Canıbıznı bere turup?	*Canımızı verirken?*
Biz körlükbüz bu hallanı	*Biz göreceğiz bu halleri*
Biz berlikbiz bu canlanı	*Biz vereceğiz bu canları*
Koyarıkbız bu mallanı	*Bırakacağız bu servetleri*
Çiritirikbiz bu sanlanı	*Çürüteceğiz bu bedenleri*
Nek canşaysa, Kâzim harip	*Niçin konuşuyorsun, garip Kâzim*
Gafillikge muğtarif	*Gafilliğe muterif*
Köb günahlağa muğtarif	*Çok günahlara muterif*
Keçsin günahların latif	*Affetsin günahlarını latif*
Allah anı kerti etsin	*Allah onu gerçekleştirsin*
Muratlağa tamam eltsin	*Muratlarına erdirsin*
Sıyratından çabıp ötsün	*Sırat köprüsünden koşarak geçsin*
Ahırda cannetge kirsin![699]	*Sonunda cennete girsin!*

43. Cahanim	***Cehennem***
Hıysabları katı bolub körgenler	*Hesapları kötü olup çıkanlar*
Duniyadan kuru kollay ketgenler	*Dünyadan eli boş gidenler*
Kitabların artdan soldan bergenler	*Kitapları arkadan, soldan verilenler*
Aldanmağız ahırzaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
San sanları şağatlıknı tolturur	*Bütün uzuvları şahitliklerini yapar*
Ahşı kullar cuvab berir kutulur	*İyi kullar cevap verip kurtulur*
Assılarnı avzu tutulur	*İsyankârların dili tutulur*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Cahanimni hallarından sen eşit	*Cehennemin hallerini sen işit*
Cüregiñi Hak colunda sen erit	*Yüreğini Hak yolunda sen erit*
Kölüñü Hakğa mumin eseñ bek begit	*Gönlünü Hakka, müminsen berkit*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Ay carlılar günahların çekgenler	*Ey zavallılar, günahlarını çekenler*
Duniyadan azık almay kelgenler	*Dünyadan azık almayıp gelenler*
Çarh aythannı mında ariuv körgenler	*Orada nefsine göre hareket edenler*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*

[699] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 66-67.

Melekler andan mından tutarlar	*Melekler oradan, buradan tutarlar*
Süyreb barıb cahanimge atarlar	*Sürükleyip cehenneme atarlar*
Ol cazıklar anda uzak catarlar	*O zavallılar orada çok yatarlar*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Tört sanıña temir buğov salırlar	*Dört bir yanına demir kelepçe takarlar*
Kollarına temir tokmak alırlar	*Ellerine demir tokmağı alırlar*
Urğan sayın başıñı tört carırlar	*Her vurduklarında başını dörde bölerler*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Kara kültüm tüşer seni sanıña	*Kara morluklar olur senin vücuduna*
Akırablar çabar akğan kanıña	*Akrepler koşar akan kanına*
Madar işle mında carlı canıña	*Çare bul burada zavallı canına*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Tilerseñ sen rahmat bolmaz alardan	*Dilesen de rahmet olmaz onlardan*
Kaçar keter ata ana baladan	*Kaçar gider baba, anne, yavrudan*
Sebeb kelmez saññа ata anadan	*Çare gelmez sana babadan, anadan*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Zakkum aşıd semiz etmez yamğına	*Zakkum aşıdır, kötü, yaramaz aşına*
Hamim suvud ol da andan da fana	*Hamim suyudur o, ondan da fena*
Ol ekisin çaynağaññа ne ğına	*O ikisini çiğneyene ise daha da fena*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Eti küyüb ketgen sayın et kelir	*Eti yanıp gittikçe yeniden et gelir*
Har sanından ak irinler tögülür	*Her uzvundan beyaz irinler dökülür*
Ölüb ketmez anda uzak termilir	*Ölüp gitmez orada epeyce kıvranır*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Yusuf fakır seni halıñ neçikdi	*Fakir Yusuf senin halin nicedir*
Seni işleriñ ullu Allahğa açıkdı	*Senin işlerin yüce Allah'a açıktır*
Bu işlerge sabırlığıñ neçikdi	*Bu işlere sabrın nicedir*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa.[700]	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya.*

44. Hıysab — *Hesap*

Kel endi sen bu babımda hıysabha	*Gel şimdi sen bu bapta hesaba*
Ya Rabbana tutma bizni azabha	*Ya Rabbena tutma bizi azaba*
Bizni etme sen tıyınşlı ikapha	*Bizi görme sen münasip cezaya*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*

[700] Yılmaz Nevruz, "Karaçayca Bir El Yazması Mecmua ve Yusuf Haçır'ın Dini Manzumeleri", **Türk Kültürü Dergisi**, S. 218, Ankara, 1981, s. 174-175.

Keltirirler mizan bizge kururlar	*Getirirler mizanı bizim için kurarlar*
Har adamnı arasatha sürürler	*Her insanı mahşere sürerler*
Har birevnü işlerinden sorurlar	*Her kişiyi işlerinden sorarlar*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Kitabların alıb kelib berirler	*Kitaplarını alıp getirip verirler*
Amalların kaldırmayın körürler	*Amellerinin hepsini görürler*
Sıylı Allahğa anda cuvab berirler	*Yüce Allah'a orada cevap verirler*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Kimin kelir oñ canından kitabı	*Kiminin gelir sağ tarafından kitabı*
Har işni bolur anda hitabı	*Her işin olur orada hitabı*
Kimin kuvanç, kimin cılav hıysabı	*Kiminin sevinç, kiminin ağlama hesabı*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Kimin artdan soldan alıb kelirler	*Kiminin arkadan, soldan alıp gelirler*
Okuçun deb anı açıb berirler	*Oku bakalım diye onu açıp verirler*
Bu duniyada oylaşmağan teliler	*Bu dünyada düşünmeyen deliler*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Oldu budu deb sıltav ete başlarlar	*Odur, budur diye bahaneye başlarlar*
Har kim korkub ol kün esin taşlarlar	*Herkes korkup o gün aklını kaybeder*
Başıbızğa cetişirik işleller	*Başımıza gelecek bu işler*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Özür sıltav kabıl bolmaz birevden	*Özür, bahane kabul olmaz kimseden*
Sebeb kelmez calbarmaklıkdan tilevden	*Çare gelmez, yalvarmadan, dilemeden*
Başha kelmez cahanimge süyrevden	*Başkası olmaz cehenneme sürüklenmekten*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Madar bolmaz ekinçi kaytıb eterge	*Çare yoktur ikinci kere dönmeye*
Amal bolmaz satıb alıb keterge	*İmkân olmaz satın alıp gitmeye*
Bolcal bolmaz anda tohtab eterge	*Müddet olmaz orada durup etmeye*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Neçün Allah köknü, cerni caratdı	*Niçin Allah göğü, yeri yarattı*
Tergev al deb aññа bizni karatdı	*Ders al diye ona bizi baktırdı*
Akıl berib har birisin tanıtdı	*Akıl verip her birini öğretti*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Bizni üçün Kuran kitab endirdi	*Bizim için Kur'an kitabını indirdi*
Günah, suvab, ahşı, aman bildirdi	*Günahı, sevabı, iyiyi, kötüyü bildirdi*
Bildirirge fayğambarlar boldurdu	*Bildirmek için peygamberler yarattı*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*

Aldadık biz ullu Allahnı köb kere
Çarhıbıznı Allah etdik köz köre
Anda bizge ol çarhıbız ne bere
Aldanmağız ahır zaman duniyağa

Aldattık biz yüce Allah'ı çok kere
Kafamızı Allah yaptık göz göre
Orada bize o kafamız ne veriyor
Aldanmayın ahir zaman dünyaya

Keligiz biz assılıkdan kaçayık
Cürekleni ullu Allahğa açayık
Közübüzden kan cılamuk çaçayık
Aldanmağız ahır zaman duniyağa

Gelin biz isyankârlıktan kaçalım
Yürekleri yüce Allah'a açalım
Gözümüzden kanlı gözyaşları saçalım
Aldanmayın ahir zaman dünyaya

İybadatda arıtayık sanlarnı
İyman bla ketereyik canlarnı
Köb cıymayık kolğa fitna mallarnı
Aldanmağız ahır zaman duniyağa

İbadette yoralım bedenleri
İman ile gönderelim canları
Çok toplamayalım fitne malları
Aldanmayın ahir zaman dünyaya

Har bir malğa ol kün suval hıysab bar
Akıllılar har bir zatdan es tabar
Akılsızğa iykab azab ne hapar
Aldanmağız ahır zaman duniyağa

Her bir mahlûka o gün sual, hesap var
Akıllılar her bir şeyden mânâ bulur
Akılsıza ceza azap, ne haber
Aldanmayın ahir zaman dünyaya

Toba eteyik bizge acal cetginçi
Sanlarıbız karıvsuzğa cetginçi
Acal cetib cer karnına eltginçi
Aldanmağız ahır zaman duniyağa

Tövbe edelim bize ecel gelmeden
Bedenimiz güçsüz kalmadan
Ecel gelip toprağın altına götürmeden
Aldanmayın ahir zaman dünyaya

Bu sözlerge oylaşığız eşitgenler
Çarhlarına taza kulluk etgenler
İbilisni hak kölüne cetgenler
Aldanmağız ahır zaman duniyağa

Bu sözleri iyice düşünün işitenler
Kafalarına göre kulluk edenler
İblisin gönlünü hoş edenler
Aldanmayın ahir zaman dünyaya

Hıysabları tınç bolğanlar keterler
Sıylı Allahnı vağdasına ceterler
Niğmatına Haknı şukur eterler
Aldanmağız ahır zaman duniyağa

Hesapları iyi olanlar giderler
Yüce Allah'ın vadesine erişirler
Nimetine Hakkın şükür ederler
Aldanmayın ahir zaman dünyaya

Yusuf fakır koluña ne alğansan
Azık bolub canıña ne salğansan
Eteriñi bilmey neçün kalğansan
Aldanmağız ahır zaman duniyağa

Fakir Yusuf eline ne aldın
Azık olarak yanına ne koydun
Yapacağını bilemeyip niçin kalmışsın
Aldanmayın ahir zaman dünyaya

Anda Allah saññа suval sorarsa
Halk içinde saññа kıññır karаrsa
Zabaniyler tört canıñdan mararsa
Aldanmağız ahır zaman duniyağa

Orada Allah sana sual ederse
Herkesin içine sana ters bakarsa
Zebaniler dört yanından beklerse
Aldanmayın ahir zaman dünyaya

Ne eterse ol kün carlı caníña	*Ne yaparsın o gün zavallı canına*
Temir tokmak tiyse nazik teníñe	*Demir tokmak değerse nazik tenine*
Çibin konsa çıdamağan saníña	*Sinek konsa dayanmayan bedenine*
Aldanmağız ahırzaman duniyağa.[701]	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya.*

45. Can Bergenni Kavgası	***Can Vermenin Mücadelesi***
Oy, ne eteyim acalıma	*Ah, ne çâre ecelime*
Çabıb ceter bolcalına	*Koşup yetişir vadesine*
Toba eteyim günahıma	*Tövbe edeyim günahıma*
Secde eteyim Allahıma	*Secde edeyim Allah'ıma*
Oy, ne eteyim zamanıma	*Ah, ne çâre zamanıma*
Kılınmay kalğan namazıma	*Kılmadığım namazıma*
Tutmay koyğan orazama	*Tutmadığım orucuma*
Tavla teñli günahıma	*Dağlar kadar günahıma*
Oy, ne eteyim ömürüme	*Ah, ne çâre ömrüme*
Can beralmay termilligime	*Can çekişip, kıvranacağım*
Kabır azab körlügüme	*Kabir azabı göreceğim*
Kıyın soruv berligime	*Çetin sorgu sual olacağım*
Oy, ne eteyim bu canıma	*Ah, ne yapayım bu canıma*
Zekâtsız mallarıma	*Zekâtsız mallarıma*
İşley-işley tügenib	*Çalışa çalışa tükenip*
Kuru çıkğan sanlarıma	*Mahvolan vücuduma*
Oy, ne eteyim siyratıma	*Ah, ne yapayım sıratıma*
Namazla amanatıma	*Namaz ile emanetime*
Men miññenley sınıb ketse	*Ben binince kırılırsa*
Baylav tabmam kanatıma	*İp bulamam kanatıma*
Oy, ne eteyim bazmanıma	*Ah, ney yapayım terazime*
Sağış etib azğanıma	*Düşünmekten zayıflamama*
Günah-suvab çegillikdi	*Günah, sevap tartılacak*
Ayıblarım körünnükdü	*Günahlarım görünecek*
Kıyamatnı bazmanında	*Kıyametin terazisinde*
Har bir adam çegilir	*Her bir insan tartılır*
Taşa etgen günahları	*Gizlice işlediği günahları*
Tuvra bolub körünür	*Açığa çıkar görünür*

[701] **"Karaçayca Bir El Yazması …", Türk Kültürü Dergisi** …, s. 171-173.

Allah deb zikir eteyik Nazik etib cürekleni Allah kabıl eter deyme Taralıb etgen tilekleni.[702]	*Allah deyip zikir edelim* *Yumuşatıp yürekleri* *Allah kabul eder diyorum* *İhlasla edilen dilekleri.*

47. Cannet	***Cennet***
Hak tağala bizni üçün cennetin Carathandı aşın, hurun, kögetin Havzu suvun ve hem türlü şerbetin Aldanmağız ahırzaman duniyağa	*Hak teala bizim için cennetini* *Yaratmış aşını, hurisini, meyvesini* *Havz-ı Kevseri ve türlü şerbetini* *Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Hur degende oldur halın aytayım Sen kulak sal anı bayan eteyim Hadislerde körgenimi aytayım Aldanmağız ahırzaman duniyağa	*Huri demek de şudur halini söyleyeyim* *Sen kulak ver onu beyân edeyim* *Hadislerde gördüğümü söyleyeyim* *Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Cetmiş türlü dariy kiyim kiyerler Sıylı Allahdan bek korkğannı süyerler Birbirine salat salam iyerler Aldanmağız ahırzaman duniyağa	*Yetmiş türlü ipekten giyim giyerler* *Yüce Allah'tan çok korkanı severler* *Birbirlerine sâlât, selâm gönderirler* *Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Ol kiyimden cilikleri körünür Har adamğa ülüş bolub kelinir Amalına köre kısmat berilir Aldanmağız ahırzaman duniyağa	*O giyimden ilikleri görünür* *Her insana pay edilip gelinir* *Ameline göre kısmet verilir* *Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Tüblerine altın tahta salınır Tübü bla tatlı suvlar barılır Har bir içki anda halal bolunur Aldanmağız ahırzaman duniyağa	*Altlarına altın taht konulur* *Altından tatlı sular akıtılır* *Her bir içki orada helâl olur* *Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Kalaları nurnu tıymaz carıkdan Kıynalmazlar em cılıdan, suvukdan İncilmezler anda bir da tarlıkdan Aldanmağız ahırzaman duniyağa	*Kaleleri nuru engellemez ışıktan* *Etkilenmezler sıcaktan ve soğuktan* *İncinmezler orada hiçbir darlıktan* *Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Kögetleri türsününde bir bolur Çaynağanlay har birinden fark kelir Bu zavukğa cetişirik kim bolur Aldanmağız ahırzaman duniyağa	*Meyveleri görünüşte aynı gibi olur* *Çiğneyince her birinden farklı tat gelir* *Bu saadete erişecek kim olur* *Aldanmayın ahir zaman dünyaya*

[702] **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 385-387.

Neden süyse andan kelib aşarlar	*Neyi isterse onu gelip yerler*
Tüblerine atlas töşek töşerler	*Altlarına atlastan döşek koyarlar*
Bu zavukğa kirib anda caşarlar	*Bu saadete girip orada yaşarlar*
Aldanmağız ahırzaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Ol niğmatha nasıblılar ceterler	*Bu nimete nasibi olanlar erişirler*
Sıylı Allahğa alar ziyarat eterler	*Yüce Allah'ı onlar ziyaret ederler*
Assı kullar andan uzak keterler	*Asî kullar oradan uzağa giderler*
Aldanmağız ahırzaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Aşığayık iyman bla ölürge	*Acele edelim iman ile ölmeye*
Sıylı Allahnı anda nurun körürge	*Yüce Allah'ın orada nurunu görmeye*
Canıbıznı Hak coluna berirge	*Canımızı Hak yoluna vermeye*
Aldanmağız ahırzaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Yusuf degen assı kuluñ cılaydı	*Yusuf denen asî kulun ağlıyor*
Amalı bla cuk tabmazın biledi	*Ameliyle bir şey bulamayacağını biliyor*
Günahların keçmek senden tileydi	*Günahlarının affını senden diliyor*
Aldanmağız ahırzaman duniyağa	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya*
Sıylılığıñ cartı bolmaz ya takır	*Kıymetin eksilmez ya fâni*
Fazlıñ bla cennetiñe sen çakır	*Fazlın ile cennetine sen çağır*
Kayrı barsın rahmat tiley ol fakır	*Nereye gitsin rahmet dileyip şu fakir*
Aldanmağız ahır zaman duniyağa.[703]	*Aldanmayın ahir zaman dünyaya.*

47. Karındaşım Beş Namaznı Kel Tanı	***Kardeşim Beş Vakit Namazı Gel Öğren***
Karındaşım, beş namaznı kel tanı	*Kardeşim, beş vakit namazı gel öğren*
Beş namaznı kılmavçunu, bil anı	*Beş vakit namazı kılmayanı, bil onu*
Betinde bolmaz anı halal kanı	*Yüzünde olmaz onun helal kanı*
Haramdan tıyılmaz anı har sanı	*Haramdan kurtulmaz onun her bir yanı*
Ne haripdi beş namaznı etmegen	*Ne zavallıdır beş vakit namazı kılmayan*
Kitap aythan kulağına ötmegen	*Kitabın söyledikleri kulağından geçmeyen*
Duniyada muratına cetmegen	*Dünyada muradına ermeyen*
Öle turup, iyman bla ketmegen	*Ölürken iman ile gitmeyen*
Bir sağatnı ırahatlanıp caşamaz	*Bir saati rahat yaşayamaz*
Bar malından, közü kıyıp, aşamaz	*Servetine gözü kıyıp, yiyemez*

703 **"Karaçayca Bir El Yazması …", Türk Kültürü Dergisi** …, s. 169-170.

Duniyanı kayğısından boşamaz Etgen işi şariatha uşamaz	*Dünya telaşından kurtulamaz* *Yaptığı işler şeriata uymaz*
Tañ athanın karap körüp turalmaz Şartın bilip, üsüne suv kuyalmaz	*Şafak vaktini seyredip duramaz* *Bildiği halde, gusül abdesti almaz*
Aman tilin fitna sözden tıyalmaz Allahı körgenin bilip, uyalmaz	*Kötü dilini fitne sözlerden alamaz* *Allah'ın gördüğünü bildiği halde utanmaz*
Ahıratın duniyasına ol satar Cassı namaz etmegenley ol catar	*Ahiretini dünyasına o satar* *Yatsı namazını kılmadan o yatar*
Uzununa catıp cuklar, sın katar Cuklay ketse, bir zamanda tañ atar	*Boylu boyunca yatıp uyur, taş olur* *Uykuya dalar, bir zaman sonra şafak söker*
Kün tiygende kobar, kiyer kölegin Aşap-içip tamam eter keregin	*Güneş doğduğunda kalkar, giyer gömleğini* *Yiyip, içip tamamlar her şeyini*
Kuvandırır kâfır şaytan halegin Mudah eter suvap cazğan mölegin	*Sevindirir kâfir şeytan iblisini* *Üzer sevapları yazan meleğini*
Allah, küç ber kitap aythannı eterge Kıyamat kün cannetlege keterge.[704]	*Allah'ım güç ver kitaba uymaya* *Kıyamet günü cennetlere gitmeye.*

48. Namaz Et	***Namaz Kıl***
Men şağatlık eteme Allah birdi deb iynanıb Kuran tüşgen fayğambar Din başçıdı deb kuvanıb	*Ben şahitlik ediyorum* *Allah birdir diye inanıp* *Kur'an'ın indiği peygamber* *Dinin önderidir diye sevinip*
Kelçi şukur eteyik Bir Allahha olturub Beş namaznı kılayık Secde-ruku tolturub	*Gel şükür edelim* *Bir Allah'a, oturarak* *Beş vakit namazı kılalım* *Secde, rükû ederek*
Secde-ruku tolmasa Betibizge urulur Hak Kuranda kelgendi Mahşarda bazman kurulur	*Secde, rükû olmazsa* *Yüzümüze vurulur* *Hak Kur'anda bildirilmiş* *Mahşerde terazi kurulur*
Namazıñı nek koyduñ Butuñ-koluñ kırkılmay	*Namazını neden bıraktın* *Elin ayağın tutulmadan*

[704] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 68-69.

Kıyamat kün kalmazsa sen	*Kıyamet günü kalmazsın*
Bir ullu azabha tutulmay	*Bir büyük azaba tutulmadan*
Otuz künlük orazañ	*Otuz günlük orucun*
Siyratıñı baçhıçı	*Sırat'ın basamağı*
Kol bla bergen sadakañ	*Elinle verdiğin sadakan*
Candetiñi açhıçı	*Cennetinin anahtarı*
Namazlarım cartı kaldı	*Namazlarım yarım kaldı*
Secde-ruku val kıyam	*Secde, rükû vel kıyam*
Siyrat köpürden sen ötdür	*Sırat köprüsünden sen geçir*
Ya zalcalali val ikram	*Ya zülcelali vel ikram*
Ertden namaz keledi	*Sabah namazı geliyor*
Sıylı salam beredi	*Mübarek selam veriyor*
Turub namaz kılmağanla	*Kalkıp namaz kılmayanlar*
İymansızlay öledi	*İmansız kalıp ölüyor*
Ertden namaz keledi	*Sabah namazı geliyor*
Keramatı tav kibik	*Kerameti dağ gibi*
Kara cuku bashandı	*Derin uyku basmış*
Eki közüm av kibik	*İki gözüme ağ gibi*
Ayakda cokdu kişeniñ	*Ayağında yok pranga*
Koluñda cokdu kadama	*Elinde yok kelepçe*
Sekirib turub namaz kıl	*Fırlayıp kalk, namaz kıl*
Sıylı Allahnı aldama	*Yüce Allah'ı aldatma*
Sav sanıña ırısla	*Sağlıklı bedenini sakın*
Şaytandan ceter karğışla	*Şeytandan gelir beddua*
Namaz kılıb, duva etib	*Namaz kılıp, dua edip*
Fayğambarğa bağışla	*Peygambere bağışla*
Şaytan aythannı sen etme	*Şeytan dediğini sen yapma*
İmansızlay öltürür	*İmansız bırakıp öldürür*
Caññız cathan kabırıñda	*Yalnız yattığın mezarında*
Caññan otla keltirir	*Alev alev ateş getirir*
Sınar üçün bergendi Allah	*Sınamak için vermiş Allah*
Bu duniyanı davletin	*Bu dünyanın saadetini*
Namazçıla alırla	*Namaz kılanlar alırlar*
Ahıratnı candetin	*Ahiretin cennetini*
Candetleni satıb alır	*Cennetleri satın alır*
Ahıratha uruññanla	*Ahiret için çalışanlar*

İşin koyub, aşığıb
Kün ortanı kılğanla

Alimleriñ aytırla
Ekindini suvabın
Kılmağanla berirle
Kıyamat kün cuvabın

Sav duniyadan kün batar
Aşham kelgen zamanda
Har namazğa süd bollukdu
Kıyamat kün bazmanda

Muslimanla kılığız
Cassı namaz kelgendi
Sıylı bolğan Kuranda
Allah hapar bergendi

Secde-ruku etmesem
Kıyamat kün betim kara
Namazlarım ala-çola
Keç Allahım günahladan

Orazalarım, tolğan ayım
Namazlarım, carık künüm
Sıylı Kuran, Kâba üyüm
Zikir, candetni çırağı

Kol bla bergen sadakañ
Cılda bergen zekâtıñ
Candetlede ballı hantıñ
Zikir, candetni çırağı

Kuran közleni carığı
Namaz kabırnı çırağı
Zikir siyratnı Burağı
Aytığız Allah deyüb.[705]

İşini bırakıp, koşarak
Öğle vaktini kılanlar

Alimlerin söylerler
İkindinin sevabını
Kılmayanlar verirler
Kıyamet günü cevabını

Bütün dünyadan güneş batar
Akşam geldiği zamanda
Her namaz için mahkeme olacak
Kıyamet günü terazide

Müslümanlar kılınız
Yatsı namazı gelmiş
Yüce Kur'an'da
Allah bunu bildirmiş

Secde, rükû etmezsem
Kıyamet günü yüzüm kara
Namazlarım yarım yamalak
Affet Allah'ım günahlardan

Oruçlarım, dolun ayım
Namazlarım, parlak güneşim
Yüce Kur'an, Kâbe evim
Zikir, cennetin ışığım

Elle verdiğin sadakan
Yılda bir verdiğin zekâtın
Cennetlerde ballı aşın
Zikir, cennet ışığın

Kur'an gözlerin aydınlığı
Namaz mezarın ışığı
Zikir sıratın Burak'ı
Söyleyin Allah deyu.

49. Beş Namaz

Beş Vakit Namaz

Cassı namaz kılğañña
Nür bereket çaçılır
Ertden namaz etgeñňe
Rahmat eşik açılır

Yatsı namazını kılana
Nur, bereket yayılır
Sabah namazı kılana
Rahmet kapısı açılır

[705] **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 387-390.

Kün ortanı kılğannı Kabır üyü keñ bolur Kıyamat kün mahşarda Valiylege teñ bolur	*Öğle vaktini kılanın Mezarı geniş olur Kıyamet günü mahşerde Velilere denk olur*
Ekindini kılğannı Tilekleri berilir Kıyamat kün mahşarda Rasul katış körünür	*İkindi vaktini kılanın Dilekleri kabul olur Kıyamet günü mahşerde Resul gibi görünür*
Aşham namaz kılğandı Candet kiyim kiyerik Adam hakın aşağandı Cahanim otda küyerik.[706]	*Akşam namazı kılandır Cennet elbisesini giyecek Kul hakkını yiyendir Cehennem ateşinde yanacak.*

50. Beş Namaz Farız — ***Beş Vakit Namaz Farz***

Tañ athandı, muslimanla turuguz Ol şaytannı kılıç bla uruguz Uvahtını ozdurmayın kılığız Secdeleriñ kabır üynü çırağı	*Şafak sökmüş, Müslümanlar, kalkın O şeytana kılıç ile vurunuz Vakti geçirmeden kılınız Secdelerin mezarının ışığı*
Muslimanla sıylı Allahdan korkuguz Cılda kelgen orazanı tutuguz Tañ athınçı tamam innet etigiz Orazala candet üynü çırağı	*Müslümanlar yüce Allah'tan korkunuz Yılda bir gelen orucu tutunuz Şafak sökmeden tam niyet ediniz Oruçlar cennet evinin ışığı*
Nença miñ cıl sıylı dinim kelgenli Muslimaññа ülgü bolub berilgenli Abu-Cahil kuruturğa küreşgenli Caşa dinim, candet üynü çırağı	*Nice bin yıl geçti yüce dinim geleli Müslümanlara ülkü olarak verileli Ebu Cahil yok etmek için uğraşalı Yaşa dinim, cennet evinin ışığı*
Har Cumada sadakala keltirseñ Alıb barıb öksüzlege üleşseñ Ahıratha kacıkmayın küreşseñ Sen bolursa Hak canında sıylı kul	*Her Cuma'da sadakalar verirsen Götürüp öksüzlere pay edersen Ahiret için bıkmadan çalışırsan Sen olursun Hak katında ihlaslı kul*
Atañ, anañ razılık bersele Ahıratıñ candet bolsun desele Salamlaşıb, razı bolub ölsele Sen bolursa Hak canında sıylı kul	*Baban, annen razı olurlarsa Ahiretin cennet olsun derlerse Selamlaşıp, razı kalarak ölürlerse Sen olursun Hak katında ihlaslı kul*

[706] **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 383.

Namazlarıñ senden alğa barlıkdı
Ol fayğambar munu esebge allıkdı
Tüz bolalsañ, Allah razı bollukdu
Sen bolursa Hak canında sıylı kul

Namazların senden önce gidecek
O peygamber bunu hesaba alacak
Dürüst olabilirsen, Allah razı olacak
Sen olursun Hak katında ihlaslı kul

Namazlarıñ candet kala işletir
Tört canıñdan cumuşçula küçletir
Candet köget, aşlar, suvlar aşatır
Zikirleriñ candet üynü çırağı

Namazların cennet kalesi inşa eder
Dört bir tarafında hizmetçiler olur
Cennet meyvesi, sular, aşlar yedirir
Zikirlerin cennet evinin ışığı

Suvsuz cerge suv çığarıb içirseñ
Colsuz cerge köpür salıb ötdürseñ
Bilmegeññe namaz kerek üretseñ
Sen bolursa hak canında sıylı kul

Susuz yerde su çıkarıp içirirsen
Yolsuz yere köprü yapıp geçirirsen
Bilmeyene namaz borcunu öğretirsen
Sen olursun Hak katında ihlaslı kul

Birevlege calğan şağat bolmasañ
Ötürükge haram sözdü deb aytsañ
Amanatha hıyanatla etmeseñ
Sen bolursa hak canında sıylı kul

Birilerine yalancı şahit olmazsan
Yalana haram sözdür diye söylersen
Emanete hıyanet etmezsen
Sen olursun Hak katında ihlaslı kul

Sıylı Allah karuv bersin milletge
Ol Muhammad şafağat etsin ummetge
Muslimannı barın iysin candetge
Namazlarıñ candet üynü çırağı.[707]

Yüce Allah güç versin millete
O Muhammed şefaat etsin ümmete
Müslümanların hepsini göndersin cennete
Namazların cennet evinin ışığı.

51. Ramazan Ay

Ramazan Ayı

Marhaba ya marhaba
Ay sıylı şahru Ramazan
Marhaba ya marhaba
Ay gözel şahru Ramazan

Merhaba ya merhaba
Ey mübarek şehr-i Ramazan
Merhaba ya Merhaba
Ey güzel şehr-i Ramazan

Ramazan ayım keledi
Biz hoşkeldige barayık
Alğa barırla günahlarıbız
Aladan kayrı buğayık

Ramazan ayım geliyor
Biz hoş geldin diyelim
Önce gider gühalarımız
Onlardan nereye gizlenelim

Ramazan ayım keledi
Onbir aydan baş bolub
Kuvanıb kulluk eteyik
Har bir kayğı tas bolub

Ramazan ayım geliyor
On bir ayın sultanı olup
Sevinçle ibadet edelim
Her bir kaygıdan kurtulup

---

[707] **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 390-392.

Ramazan ayım keledi
Kuvanıb örge uçayık
Abid-Zahidge uşayık
Ay, sıylı şahru Ramazan

Ramazan ayım geliyor
Sevinçle yukarı uçalım
Abid-Zahid'e benzeyelim
Ey mübarek şehr-i Ramazan

Ramazan ayım keledi
Kimle bolur konakbayı
Aylanı gözel ayı
Ay, nürlü şahru Ramazan

Ramazan ayım geliyor
Kimler onu misafir eder
Ayların güzel ayı
Ey, nurlu şehr-i Ramazan

Ramazan ayım keledi
Aşhını-amannı ayırıb
Birgesine nür keledi
Ol mukminlege cayılıp

Ramazan ayım geliyor
İyiyi, kötüyü ayırıp
Beraberinde nur geliyor
O müminlere yayılıp

Ramazan ayım keledi
Mukminle kuvanç etsinle
Taralıb kulluk etgenle
Muratlarına cetsinle

Ramazan ayım geliyor
Müminler mutlu olsunlar
Yürekten kulluk edenler
Muratlarına ersinler

Ramazan ayım keledi
İslam dinni köpürü
Siyratdan ötdürgün bizni
Ay, nürlü şahru Ramazan

Ramazan ayım geliyor
İslâm dininin köprüsü
Sırattan geçir bizi
Ey, nurlu şehr-i Ramazan

Ramazan ayım keledi
Kabır üyleni çırağı
Mukmin kullanı iynağı
Ay, gözel şahru Ramazan

Ramazan ayım geliyor
Mezarların ışığı
Mümin kulların neşesi
Ey, güzel şehr-i Ramazan

Ramazan ayım keledi
Keçesi-künü nür bolub
Orazanı tutmağanla
Çıraksız kara kör bolur

Ramazan ayım geliyor
Gecesi, gündüzü nurlanıp
Oruç tutmayanlar
Işıksız kara mezar olur

Orazanı tuthanla
Arık bolur etigiz
Kıyamat kün mahşarda
Carık bolur betigiz

Oruç tutanlar
Zayfılar bedeniniz
Kıyamet günü mahşerde
Aydınlık olur yüzünüz

Onbir aynı patçahısa
Ay, sıylı şahru Ramazan
Mukmin kullanı canısa
Ay, gözel şahru Ramazan

On bir ayın sultanısın
Ey, mübarek şehr-i Ramazan
Mümin kulların canısın
Ey, güzel şehr-i Ramazan

Seni bir ay gözet etdim Namazıña çabıb cetdim Nazmuñu aytıb, erkeletdim Ay, sıylı şahru Ramazan	*Seni bir ay takip ettim Namazına koşarak gittim Şiir söyleyip, iltifat ettim Ey, mübarek şehr-i ramazan*
Kelgeniñe bek kuvandım Keterse deb da kıynaldım Har saraşıña uyandım Ay, nürlü şahru Ramazan	*Gelmene çok sevindim Gidersin diye de üzüldüm Her sahurunda kalktım Ey, nurlu şehr-i Ramazan*
Bizge bir ay konak ediñ Kabırlarıbızğa çırak ediñ Cürekleribizge iynak ediñ Ay, sıylı şahru Ramazan	*Bize bir ay misafirdin Mezarlarımıza ışıktın Yüreklerimize neşeydin Ey, mübarek şehr-i Ramazan*
Konak ediñ, keldiñ-ketdiñ Bu Duniyanı nürlü etdiñ Bizge bir şağatlık etgin Ay, gözel şahru Ramazan	*Misafirdin, geldin, gittin Bu dünyayı nurlandırdın Bize de şahitlik edersin Ey, güzel şehr-i Ramazan*
Gaffar Allahdan tileyim Kadır keçeñi köreyim Sen boşalğınçın öleyim Ay, sıylı şahru Ramazan	*Gaffar Allah'tan dileğim Kadir gecesini göreyim Sen bitinceye kadar öleyim Ey, mübarek şehr-i Ramazan*
Cukunu taşla saraşda Candetden ülüş al, küreş da Tutmay koymam seni, eşda Ay, nürlü şahru Ramazan	*Uykuyu bırak sahurda Cennetten pay al, uğraş da Tutmadan bırakmam seni asla Ey, nurlu şehr-i Ramazan*
Kabır azab cüregimdedi Men katı cuklab uyansam Karaññı üyümü caññan çırağı Ay, sıylı şahru Ramazan	*Kabir azabı yüreğimde Ben derin uykudan uyansam Karanlık evimin ışığı Ey, mübarek şehr-i Ramazan*
Kıynalıb kılğan namazlarıñ Candet kalañı tanıtır Aç bla tuthan orazañ Kabır üyüñü carıtır	*Zorlanıp kıldığın namazların Cennet kalesini gösterir Açlık ile tuttuğun orucun Kabir evini aydınlatır*
Ramazan aynı tuthanla Tolğan ayça nürügüz Sabiyle bla birgeley Fitirleni berigiz	*Ramazan orucunu tutanlar Dolun ay gibi nurunuz Çocuklar ile birlikte Fitirleri veriniz*

Fitirle bla birgeley
Sadakala çaçığız
Candet üyle berilib
Eşiklerin açığız

Fitirler ile birlikte
Sadakalar veriniz
Cennet evleri verilir
Kapıları açınız

Tarihni avur körmeyik
Köbge tüldü, bir sağatlık
Kıyamat kün et şağatlık
Ay, sıylı şahru Ramazan

Müddeti ağır görmeyelim
Çok değil, bir saatlik
Kıyamet günü et şahitlik
Ey, mübarek şehr-i *Ramazan*

Nürlü şahru Ramazan
Namaz başıdı orazanı
Candet eşiginde cazılğanı
La ilaha illâllah.[708]

Nurlu şehr-i *Ramazan*
Namaz başıdır orucun
Cennet kapısında yazılı
La ilahe illâllah.

52. Mubarek Şıyıh Abdullah

Mübarek Şeyh Abdullah

Karaçaynı konağısan
Közübüznü çırağısan
Oliyleni burağısan
Mubarek şıyıh Abdullah

Karaçay'ın misafirisin
Gözümüzün nurusun
Velîlerin burağısın
Mübarek Şeyh Abdullah

Kelib tohdadık allıñda
Muhdadiy bolub duvañda
Koş bizni sıylılarıña
Mubarek şıyıh Abdullah

Gelip durduk huzurunda
Mühtedî olup duanda
Kat bizi de ashabına
Mübarek Şeyh Abdullah

Buharadan kelib kalğansan
Halknı tüz colga salğansan
Aythan sözü unutulmağan
Mubarek şıyıh Abdullah

Buhara'dan gelmişsin
Halkı doğru yola koymuşsun
Söylediği sözü unutulmayan
Mübarek Şeyh Abdullah

Kelebiz saññа baş urub
Napısı havadan çığar deb
Bizge da amal-darman deb
Mubarek şıyıh Abdullah

Geliyoruz, sana biat ederek
Nefesi havadan çıkar diyerek
Bize de çare-derman diyerek
Mübarek Şeyh Abdullah

Kabırığız Teberdide
Miyik tavlanı tübünde
Bir tamaşa ariuv cerde
Mubarek şıyıh Abdullah.[709]

Kabriniz Teberdi'de
Yüce dağların eteğinde
Bu muhteşem, güzel yerde
Mübarek Şeyh Abdullah.

---

708 **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 379-382.
709 M. Bayçorov, "Blagoslovennıy Şeyh Abdullah", **Karaçayevtsı i Balkartsı**, Moskova, 1999, s. 351.

53. Başımı Enişge İymedim	***Başımı Aşağı Eğmedim***
Aç da boldum	*Aç da kaldım*
Tözerge küreşdim	*Dayanmaya çalıştım*
Suvuk da boldum	*Soğukta da kaldım*
Dağıda başımı enişge iymedim	*Yine başımı aşağı eğmedim*
Calçı bol dedile köble	*Irgat ol dediler çokları*
Ala aythannı etalmadım	*Onların dediğini yapamadım*
Mal berdile, tıyıl deb	*Hayvan verdiler, tut kendini diye*
Kereklilerin bermey ketalmadım	*Ağızlarının payını vermeden gidemedim*
Meni sözüm okdan citidi	*Benim sözüm oktan keskindir*
Teşib öted temirden	*Delip geçer demirden*
Kanın alıb dert cetdirgendi	*Öcümü alıp belâsını vermiştir*
Meni süymegen köbleden	*Beni sevmeyen çoklardan*
Har kimni cetmegenin	*Herkesin eksiğini*
Cetdireme deb	*Tamamlayacağım diye*
Bedişlikge kalğanma	*Ayıplandım*
Baylağa va köz çançhı	*Zenginlerin gözüne çöp*
Bolğanma da	*Olduğum için*
Aladan "teli" atnı alğanma	*Onlardan "deli" lakabını aldım*
Ollahiy bir adamğa da	*Vallahi bir kişiye dahi*
Bolmağandı hatam	*Olmadı bir zararım*
İliññenimi baylağa	*Zenginlere takılmamı*
Uşatmayedi atam	*Hoş karşılamıyordu babam*
Buzdula caşavumu	*Mahvettiler hayatımı*
Biyle bla patçahlık	*Beyler ile Çarlık*
Terseygendi caşav colum	*Altüst oldu hayatım*
Cetmedi atalık	*Yetişmedi babalığım*
Çam, seleke bla köb küreşdim	*Nükte, hiciv ile çok uğraştım*
Arımay, talmay köb söleşdim	*Yorulup dinlenmeden çok konuştum*
Oñlulağa cav boldum	*Güçlülere düşman oldum*
Oñsuzlağa cak boldum	*Güçsüzlerin hamisi oldum*
Şukur bolsun Allahğa	*Şükürler olsun Allah'a*
Başım kaldı ese da palahğa	*Başım girdiyse de belâya*
Bayla bla hoş tül edim	*Zenginlerle hoş değildim*
Din bla da şoh tül edim	*Din ile de dost değildim*
Meññe namaz kıl dey edile	*Bana namaz kıl diyorlardı*

Mağanasın aytırğa va	*Mânâsını açıklamaya*
Kesleri da bilmey edile	*Kendileri de yetkin değildiler*
At bla at kerekni saylab	*At ile eyeri beğenip*
Aybat, omak miññenme	*Gösterişli, şık bindim*
Köb korkunçlu cerimde	*Çok tehlikeli yurdumda*
Kesimi esleb cürügenme	*Kendime dikkat ederek gezindim*
Alaysız çırt da bolmay edi	*Öbür türlü hiç olmazdı*
Seskeklenib turmasam	*Dikkatli ve tedirgin durmasam*
Korkmaz edim, alanı	*Korkmazdım, onlara*
Kılıçsız söz bla urmasam	*Kılıçsız söz ile vurmasam*
Zınthı berigiz	*Yulaf verin*
Degenimde atıma	*Dediğimde atıma*
Sağış etmey	*Düşünmeden*
Teli Appa atadıla atıma	*Deli Appa koydular adıma*
Men aytama sözümü	*Ben söylerim sözümü*
Oyum etib küreşmey	*Düşünüp hesaplamadan*
Har kim bla aşayma	*Herkesle yerim*
Azığımı üleşmey	*Azığımı bölmeden*
Caşavumu ötdürgenme	*Hayatımı geçirdim*
Oñlula bla kelişmey	*Güçlülerle anlaşamadan*
Üydegisiz kalğanma	*Evlenemeden kaldım*
Katın alırğa cetişmey	*Karı almaya imkânsızlıktan*
Kukalığım cokdu	*Nazlanmam yoktur*
Aldırlığım cokdu	*Dalkavukluğum yoktur*
Osparlığım cokdu	*Kibrim yoktur*
Alay a bir kavumlağa	*Fakat bazılarına*
Sözüm citi okdu	*Sözüm keskin oktur*
Meññe alay aytalla	*Bana şöyle söylediler*
Elni konak tepsisin aşaysa	*Herkesin sofrasından yiyorsun*
İgi murcarda catasa	*İyi sedirde yatıyorsun*
Samarkavlanı aytasa	*Hicivleri söylüyorsun*
Malçı caşlanı tıñılatıb	*Genç çobanlara dinletip*
Baylağa karşçı küreşese	*Zenginlere muhalif oluyorsun*
Tiliñi aññılatıb söleşese	*Açık seçik konuşuyorsun*
Calçı kavumnu teriltese	*Irgat kısmını kandırıyorsun*
Kırkıncik etib küreşese	*Bozgunculukla uğraşıyorsun*
Carlılanı baylaga uduysa	*Fakirleri zenginlere kışkırtıyorsun*

Ortada şohluknu kurutma	*Aradaki dostluğu yok etme*
Ey canım, Kalay ulu Appa	*Ey canım, Kalay oğlu Appa*
Bayla meññe bılay dedile	*Zenginler bana şöyle dediler*
Köb guruşhala etdile	*Çok sitem ettiler*
Korkdula cuk da aytmalla	*Korktular da ses çıkaramadılar*
Razı bolub a koymalla.[710]	*Fakat razı da olmadılar.*

54. Apendi Kavumnu Üsünden / *Hoca Takımı Hakkında*

Apendi ustaznı horlaydı	*Hoca, öğretmeni yeniyor*
Hıyla bla fitnağa	*Hilede, fitnede*
Har zamanda hazırdı	*Her zaman hazırdır*
Kesine tabnı kabarğa	*Kendisine uygun olanı yemeye*
Apendi, ol ençi	*Hoca, o özel*
Bir kavumnu adamıdı	*Bir güruhun adamıdır*
Ustaz a ustaz, ol	*Öğretmen ise öğretmendir*
Har zaman da halknıkıdı	*O her zaman halkındır*
Mollağa aşav kerekdi	*Mollaya yağma lâzım*
Aldab caşav kerekdi	*Dalavere hayat lâzım*
Mecisuv millet	*Cahil millet*
Karaññı millet	*Kara cahil millet*
Kesi abçısa da	*Kendisi darlıkta olsa da*
Aç bolub carsısa da	*Açlıktan sıkıntıya girse de*
Dinçilege taşıydı	*Dincilere taşır*
Kabırlada nür canadı	*Mezarlıkta nur çıkıyor*
Dedile da men da çabdım	*Dediler de ben de koştum*
Colda bara bir som tabdım	*Yolda giderken bir akçe buldum*
Menikidi dedi da molla	*Benimki dedi molla*
Anı da añña uzatdım	*Onu da ona uzattım*
Eşek tamırdan toyub okuğança	*Tok eşeğin anırması gibi*
Mağanasın ayırmağanlay sen a	*Mânâsını anlamadığın halde sen*
Kurannı okub nege küreşese	*Kur'an'ı okuyup neye uğraşıyorsun*
Aytçı, anı içinden ne bilese	*Söyle bakalım, okuduğundan ne anlıyorsun*
Elib degenin bilmegenley	*Elif'in ne olduğunu bilmeden*
Tılmaçlığın etelmegenley	*Tercümesini yapamadan*
Afendime deb mahtanasa	*Hocayım diye övünüyorsun*
Duvalanı cazıb uzatasa	*Duaları yazıp uzatıyorsun*

[710] Rimma Ortabaylanı; Ahiya Bicilanı, **Kalay ulu Appanı Izın Izlay**, Çerkessk, 1995, s. 38-41.

Nohta bavların alır üçün	*Rüşvet, hediye almak için*
Mağanasızdı seni işiñ	*Mânâsızdır senin işin*
Tüşüb turğanlay seni tişiñ	*Düşmüşken senin dişin*
Nek aldaysa bütev camağatnı	*Neden kandırıyorsun bütün cemaati*
Çamlandırma kesiñe Allahnı	*Hiddetlendirme kendine Allah'ı*
Bir duvanı ornuna birin	*Bir muskanın peşinden bir muska daha*
Berib azmı termiltdiñ	*Verip az mı eziyet ettin*
Fakır insanlanı köbüsün	*Fakir insanların çoğuna*
Endi mından köbge aldama	*Artık bundan sonra kandırma*
Başıñı kazaññа kaldırma.[711]	*Kafanı dalavereyle* doldurma.

55. Sabırlık	***Sabır***
Debo ulu sabrıña taş bayla	*Debo oğlu sabrına taş bağla*
Har haliden sabırlıknı bek sayla	*Huyların içinden sabrı yeğle*
Böle ese urğuy seni cukuñu	*Bölüyorsa sivrisinek senin uykunu*
Cerlergemi kerekse sen uşkoğuñu	*Doldurman mı gerekiyor tüfeğini*
Kökge çıkğan kurum kesek	*Gökyüzündeki alacakaranlık*
Ol künnü betin cabalmaz	*Güneşin yüzünü örtemez*
Apendibiz cahil ese	*İmamımız cahil ise*
Allahğa tamğa salalmaz	*Allah'ı lekeleyemez*
Ters okuy ese Kurannı	*Yanlış okuyorsa Kur'an'ı*
Ullu Allah dertler anı	*Yüce Allah verir cezasını*
Bek kıynalsañ har calğaññа	*Çok üzülürsen her yalana*
Küçük çığalmazsa taññа.[712]	*Küçük çıkamazsın sabaha.*

56. Hıynı-Halmeş	***Büyü-Efsun***
Hıynı-halmeş siññendi da	*Büyü-efsun içime işlemiş*
Oynatalmayma sanımı	*Oynatamıyorum elimi, kolumu*
Darman-duva caramaydı da	*Derman-deva fayda etmiyor*
Bir bek kıynaydı canımı	*Pek bunaltıyor ruhumu*
Çam etib bir sant satüge	*Şakayla takıldım bir aptal sürtüğe*
Başımı koydum azabha	*Başıma aldım belâyı*
Canıbeklağa kelin bol deb	*Canıbeklere gelin ol diye*
Nek kozğadım sirkebaşha	*Niye tahrik ettim ki bitliyi*

---

[711] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 86.

[712] İsmail Katçilanı, "Kitab Bolub Çıksa", **Karaçay Gazetesi**, Çerkessk, 11 May 2006, s. 4.

Üylerine barıb caşadım	*Evlerine gidip kaldım*
Atası afendi köre edim	*Babası Hoca imiş meğer*
Başımı sant eterin	*Beni aptallaştıracağını*
Alğarakdan bilmedim	*Önceden bilemedim*
Köb hıynıların aşadım	*Çok büyüye maruz kaldım*
Aman bla caşadım	*Çok sıkıntı çektim*
At kişenledim suv boynuna	*Atımı bağladım ırmak kenarına*
Kirib catmadım koynuna	*Girip yatmadım koynuna*
Dağıda senikidi dedile	*Yine de, senindir dediler*
Sözde üylü etib berdile	*Sözde evlendirip verdiler*
Sanım avur boldu	*Bedenim ağırlaştı*
İşim davur boldu	*İşim gürültü patırtı oldu*
Hıynım darman boldu	*Büyü ilaç oldu*
Başım armav boldu	*Kafam durdu*
Muratım taş boldu	*Muradım taş oldu*
Umutum tas boldu	*Ümidim kayboldu*
Hıynı aşağanımı	*Büyü yapıldığını*
Caşırdım	*Gizledim*
Köb caşavumu	*Hayatımın çoğunu*
Zıraf aşırdım.[713]	*Boşuna ziyan ettim.*

57. Usta Katınlağa Sormağız — ***Falcı Kadınlara Sormayın***

Usta katınlağa barıb sormağız	*Falcı kadınlara gidip sormayın*
Şariyatha kelmeydi ol formağız	*Şeriata uymuyor bu haliniz*
Ay harible ol ne zat deb barasız	*Ah zavallılar bu nedir diye gidiyorsunuz*
Anı üçün cahanimni alasız	*Onun için cehennemi alıyorsunuz*
Surar bolsağız kitaplağa soruğuz	*Soracaksanız kitaplara sorunuz*
Kitab buyurğañña ırazı boluğuz	*Kitabın buyurduğuna razı olunuz*
Kıyamat kün carık bolur coluğuz	*Kıyamet günü aydınlık olur yolunuz*
Haraketli bolur anda koluğuz	*Zengin olur orada eliniz*
Taş salğan adamla ne zat bilelle	*Falcı insanlar ne bilirler*
Ollahiy ala bir zat bilmey ürelle	*Vallahi onlar hiçbir şey bilmeyip havlarlar*

[713] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 63-64.

Ala aytırla şaytan kibik haparla Kurmanlık etdirip andan kabarğa	*Onlar söyler şeytan gibi hikâyeler* *Kurban kestirip ondan yemeye*
Kıyamat kün anı üçün tabarla Ol adamla cahanimge çabarla	*Kıyamet günü onun için bulurlar* *O insanlar cehenneme koşarlar*
Dahiy kelir kurmanlıkdan teri da Anı etdirgen cahanimde erir da	*Yine gelir kurbanlıktan derisi de* *Onu yaptıran cehennemde erir de*
Men sorğanma sanab-sanab alağa Neçik aytırık bolurla deb kararğa	*Ben sordum sayıp sayıp onlara* *Ne söyleyebilirler diye sınamaya*
Bildim adamlanı alday turalla Ay harib cahille, bilgen sunalla	*Anladım insanları kandırıyorlar* *Ah zavallı cahiller, bildiklerini sanıyorlar*
Musliymansız, iynanmağız, bilmeydi Ol işin koymasa, diññe kirmeydi	*Müslümansınız, inanmayın, bilmiyor* *O işini bırakmazsa, dine uymuyor*
Endi taşla söleşemi kirişdi Ayhay, fayğambar bolsa da bir işdi	*Şimdi taşlar konuşmaya mı başladı* *Hay hay, peygamber olsa da bir iştir*
Taşla fayğambarğa söleşgendile Dahiy terekle cürüb kelgendile	*Taşlar peygambere konuşmuşlar* *Ağaçlar dahi yürüyüp gelmişler*
Tişiruvğa fayğambarlık bermedi Ne da kitabladan biri kelmedi	*Kadına peygamberlik vermedi* *Ya da kitaplardan biri gelmedi*
Sora bıla ne zat bla aytalla Üyrete bolmasa, aññа şaytanla	*Sonra bunlar ne söylüyorlar* *Öğretmiyorsa ona şeytanlar*
Kızla, katınla çaçların açalla Ol zamanda melaikle kaçalla	*Kızlar, kadınlar saçlarını açıyorlar* *O zamanda melekler kaçıyorlar*
Cabıb tursun, adam körsün-körmesin Melaikle ketib, cinle kelmesin	*Örtsün sürekli, insan görsün, görmesin* *Melekler kaçıp, cinler gelmesin*
Tişiruvla açıb tursa çaçların Kıyamat kün tutmak eter başların	*Kadınlar açarsa saçlarını* *Kıyamet günü tuttururlar başlarını*
Men aytayım, nek açadı çaçların Caşla çıgır sunmaz üçün başların	*Ben söyleyim, neden açıyorlar saçlarını* *Delikanlılar kel sanmasın diye başlarını*
Durus tüyüldü eşitdirirge sözlerin Kişilege karatmasın közlerin	*Doğru değil duymak sözlerini* *Erkeklere göstermesin gözlerini*

Assılıkla üçün balah tüşedi Assılık etmegenle da bişedi	*Asîlikler için belâ gelir* *Asîlik etmeyenler de pişer*
Ol da assılık etgenley boladı Dahiy balahın añña da saladı	*O da asîlik edince oluyor* *Yine belâyı ona da veriyor*
Erni onovun katınları etelle Eri iznusuz kalay bolsa ketelle	*Kocanın işine karıları karar veriyorlar* *Kocasından izinsiz her yere gidiyorlar*
Er aythanın katınları etmese Erni ırazılığına ol cetmese	*Kocanın söylediğini karıları yapmazsa* *Kocanın razılığını o almazsa*
Cahanimli bolur deydi ol katın Cahanimge cazdırmasın ol atın	*Cehennemlik olur derler o kadın* *Cehenneme yazdırmasın o adını*
Andan ese katınsız da kolaydı Kereksizge kalın malı koraydı.[714]	*Bunun yerine kadınsız da rahattır* *Lüzumsuz yere malı, mülkü azalır.*

58. Gıybat bla Buhtan — ***Gıybet ve Bühtan***

Muslimanla bu cahillik Başıbızğa miññendi İbilis süygen caman kılık Kanıbızğa siññendi	*Müslümanlar bu cahillik* *Tepemize binmiştir* *İblisin sevdiği kötü ahlâk* *Kanımıza sinmiştir*
Muminbiz degen bir kavum Adam etden toymayla Gıybat, buhtan söleşmekni Tab tüşsele, koymayla	*Müminiz diyen bir güruh* *İnsan etinden doymuyorlar* *Gıybet, bühtan etmeyi* *Fırsat olursa bırakmıyorlar*
Ala bilgen söz cürütüb Ekevnü cav etmekdi İbilisni kuvandırıb Anı kölüne cetmekdi	*Onların bildiği fitneyle* *İki kişiyi düşman etmektir* *İblisi sevindirip* *Onun gönlünü hoş etmektir*
Alağa col kögüzgenle Til etgenni süyelle Anı artha ıhtırmayın Til eterge iyelle	*Onlara yol gösterenler* *Dedikoduyu severler* *Onu geri püskürtmeyip* *Fitneye gönderirler*
Ma bu zatla buzadıla Musliman cürekleni	*İşte bu şeyler bozuyor* *Müslüman kalpleri*

[714] **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat** …, s. 242-244.

Kabıl bolurğa koymaydıla	*Kabul olmasına mani oluyorlar*
Tileññen tilekleni	*Edilen dilekleri*

Ey söznü cürütgen adam	*Ey lâf götüren insan*
Aşama adam etni	*Yeme insan etini*
Nacasatha da boyama	*Necasete boyama*
Kirsiz musliman betni	*Kirsiz Müslüman yüzünü*

Bügün boşlanıb cürüyse	*Bugün serbestçe yürüyorsun*
Tambla catarsa tarda	*Yarın yatarsın darda*
Anda ölmeyin, küyerse	*Orada ölmez, yanarsın*
Caññan cahanim narda	*Cehennem ateşinde*

Günahlanı bek kıyını	*Günahların pek çetini*
Adam hak aşamakdı	*Kul hakkı yemektir*
Andan da caman kıyını	*Ondan daha da kötüsü*
Gıybatnı canşamakdı.[715]	*Gıybet etmektir.*

59. On Cılımda Kuran Başladım — ***On Yaşımda Kur'an'a Başladım***

On cılımda Kuran başladım	*On yaşımda Kur'an'a başladım*
Cıyırma cılda taşladım	*Yirmi yaşımda bıraktım*
Cıyırma segiz cılımda	*Yirmi sekiz yaşımda*
Anı erkelete başladım	*Ona özel ilgi göstermeye başladım*

Kuran nürüne tübedim	*Kur'an'ın nuruyla karşılaştım*
Ketme menden deb tiledim	*Gitme benden diye diledim*
Kaytıb ustazdan ürendim	*Dönüp hocadan öğrendim*
Sen ğafu ayla, alif, lam, mim	*Sen affeyle, elif, lâm, mim*

İşlerge cok edi turaklavum	*Çalışıyordum hiç durmadan*
Namazğa köb edi sıltavum	*Namaz için çoktu bahanem*
Assı bolğanbız biz kavum	*Asi olmuş bizim grup*
Sen ğafu ayla, alif, lam, mim	*Sen affeyle, elif, lâm, mim*

Namaz eterge caşma dedim	*Namaz kılmak için gencim dedim*
Toyçulağa başma dedim	*Eğlencelerin gözdesiyim dedim*
İbilisge karnaşma dedim	*İblis'in kardeşiyim dedim*
Sen ğafu ayla, alif, lam, mim	*Sen affeyle, elif, lâm, mim*

Namaz etgeññe külgenle	*Namaz kılana gülenler*
Küren toññuzla bolurla	*Alacalı domuz olurlar*

---

[715] **İyman-İslam** ..., s. 57-63.

Anaların tanımazla	*Annelerini tanımazlar*
Siz kimsiz deb sorurla	*Siz kimsiniz diye sorarlar*
Anaların tanımazla	*Annelerini tanımazlar*
Sokur koy kibik mañırab	*Kör koyun gibi meleyip*
Atağa adeb eteyik	*Babaya saygı gösterelim*
Biz bu sözleni añılab	*Biz bu sözleri anlayıp*
Keç Allah deb tilerle	*Affet Allah'ım diye dilerler*
Muğur bolub büklenib	*Ümit kesip kıvrılıp*
Toññuz bolub tebrerle	*Domuz olup başlarlar*
Ayakları tüklenib	*Bacakları kıllanıp*
Cahanimge iyme meni deb	*Cehenneme gönderme beni diye*
Ol anasına calınır	*O annesine yalvarır*
İbilis bolur anası	*İblis olur annesi*
Cahanim buğov salınıb	*Cehennem prangası vurulur*
Şıyıhlanı haparın	*Şeyhlerin hikâyesini*
Silsila bla aytayım	*Sırasıyla anlatayım*
Hayuvan kibik cürüdüm	*Hayvan gibi yürüdüm*
Keç Allahım kayıtayım	*Affet Allah'ım döneyim*
İman baylık tileyik	*İman zenginlii dileyelim*
Muratlağa ceteyik	*Muradlarımıza erelim*
İbilisni taydırıb	*İblis'i def edip*
Taymay namaz eteyik	*Durmadan namaz kılalım*
Alhamdulillâh al azim	*Elhamdülillah el azim*
Kalın cukudadı eki közüm	*Derin uykuda iki gözüm*
Azab, günah söleşgen sözüm	*Azap, günah, söylediğim sözüm*
Sen ğafu ayla, elif, lam, mim	*Sen affeyle, elif, lâm, mim*
Karamay körgen Allahım	*Bakmadan gören Allah'ım*
Kabıl et tileklerimi	*Kabul eyle dileklerimi*
Eşitmey bilgen Allahım	*İşitmeden bilen Allah'ım*
Şeyit et ölgen ölümü	*Şehit eyle ölen bedenimi*
Allah ketmeydi cürekden	*Allah gitmez yürekten*
Köz kirpigin kakğınçın	*Kirpik oynayana kadar*
Mukminlege tınçlık cok	*Müminlere huzur yok*
Bu candetleni tabhınçın	*Bu cennetleri bulana kadar*
Çıkmasın cüregimden kavğa	*Çıkmasın yüreğimden kavga*
Kalmadı imanımdan savğa	*Kalmadı imanımdan hediye*

Çığar em kulluk eter tavğa
Keram ayla ya Dayyan

Çıkar esaslı kulluk eden dağa
Kerem eyle ya Deyyan

Candetde Tuvba terekni
Tamırları altından
Alğın başlab aytayım
Analanı hakından

Cennetteki Tuba ağacının
Kökleri altından
Başından başlayıp anlatayım
Annelerin hakkından

Anağa adeb etgenle
Adnin candetde olturur
Atağa öhtem söleşgenle
Cahanimni tolturur

Anneye hürmet edenler
Adn cennetinde oturur
Babaya kibirli konuşanlar
Cehennemi doldurur

Anağa adeb eteyik
Tilegen duvasına ceteyik
Biz iman bla keteyik
Sen ğafu ayla ya Rahim.[716]

Anneye hürmet edelim
Ettiği duaya erişelim
Biz iman ile gidelim
Sen affeyle ya Rahim.

60. Hasavka

Hasavka

Kıçıradı Davle, hahay kuvğun
Karaçaynı şohun, barın cuvuğun
Çakırığız bizge ceññil cetsinle
Kara künde bir boluşluk etsinle

Bağırıyor Davle, hey, haber gönderin
Karaçay'ın dostuna, bütün yakınlarına
Çağırın bize, çabuk yetişsinler
Zor günde bir yardım etsinler

Gâvur patçah köb artıklık etedi
Marca caşla, Orus asker cetedi
Aladıla etibizden toymağan
Tar özende bizni caşarğa koymağan

Gâvur Rus Çarı çok kötülük yapıyor
Haydi gençler, Rus askeri yetişiyor
Onlardır etimizden doymayan
Dar vadide yaşamamıza izin vermeyen

Cav kirgendi, Hasavkağa kelgendi
Tab collanı Amantişden bilgendi
Çanka, biydi bizni satıb koyarık
Karaçaynı bağasından toyarık

Düşman girdi, Hasavka'ya geldi
Gizli yolları Amantiş'ten öğrendi
Prensler, beylerdir bize ihanet edecek
Karaçay'ın varlığından doyacak

İnaralnı canı kibik teñleri
Başhası cok, etekleri, ceñleri
Ol kavumdu bizni açık cavubuz
Ala bla köbdü bizni davubuz

Generalin canı gibi gördüğü dostları
Farkı yok, onun etekleri, yenleri
Onlardır bizim açık düşmanımız
Onlarla çoktur bizim kavgamız

Ol inaral bizni horlab alalsa
Tırnakların üsübüzge salalsa

O general bizi yenip alabilse
Tırnaklarını üstümüze geçirebilse

---

716 **"Zikirle", As-Alan Jurnal** …, s. 367-370.

Cırtıb, talab, muval etib koyaredi	*Yırtıp, parçalayıp soldururdu*
Casak bla teribizni soyaredi	*Vergi ile derimizi yüzerdi*
Açuvdan biz kaynağınçı, bişginçi	*Öfkeden biz kaynayıp, pişmeden*
Ol zalimni tuzağına tüşgünçü	*O zalimin tuzağına düşmeden*
Birleşeyik, keñdegin da coklağız	*Birleşelim, uzaktakileri de arayın*
Tar özende curtubuznu saklağız	*Dar vadide yurdumuzu koruyun*
Tav aslanla hazır bolub çığığız	*Dağ aslanları hazır olup çıkın*
Cav askerni ceññil ceññil cığığız	*Düşman askerini çabuk çabuk yıkın*
Oynatıgız sampallada kollanı	*Oynatın tetiklerdeki parmakları*
Kañña boyay Hasavkada collanı	*Kana boyayıp Hasavka'da yolları*
Ebekki ulu ot kalağa ketgendi	*Ebekki oğlu barut kalesine gitti*
Ot alırğa köb dığalas etgendi	*Barut almak için çok uğraştı*
Irhı basıb ot özekni cabhandı	*Sel basıp barut cevherini örttü*
Ay medet deb Davut ernin kabhandı	*Ya medet diye Davut dudağını ısırdı*
İzley ketib bir uvuç ot tabhandı	*Arayıp bir avuç barut buldu*
Añña koşar zatla izleb cabhandı	*Ona karıştıracak şeyler aramaya koştu*
Zalıkıldı tabıb, anı ezgendi	*Açelya çiçeği bulup, onu ezdi*
Kükürtnü da koşub otnu süzgendi	*Kükürdü de katıp barutu süzdü*
Ölçelege kuyub anı tizdile	*Ölçeklere döküp onu dizdiler*
Mıçımay korgaşın okla cüzdüle	*Hemen kurşunlar havada yüzdüler*
Bir bazıknı öşününden tiydile	*İri yarı birinin göğsüne değdiler*
Allay köbnü kaya rañña iydile	*Öyle çoklarını uçuruma gönderdiler*
Cigerleni-cigitleni kolunda	*Mahir yiğitlerin elinde*
Tav mıltıkla eger savut boldula	*Fitilli tüfekler avcı silahı oldular*
Hasavkanı aylanç-buylanç colları	*Hasavka'nın dönemeçli yolları*
Şındık-şındık ölükleden toldula	*Üst üste cesetlerden doldular*
Cigit Tavlu öhtem-öhtem cekiredi	*Yiğit Dağlı gururla nara atıyor*
Taştan taşha cel urğanca sekiredi	*Taştan taşa rüzgar gibi atlıyor*
Tavkel ulan inaralnı öltürsün	*Cesur delikanlı generali öldürsün*
Başın kesib, anı bizge keltirsin	*Başını kesip, onu bize getirsin*
Batır Umar göcebsinib atlaydı	*Cesur Ömer cesaretle ilerliyor*
Korkmağız deb cavğa karşçı çartlaydı	*Korkmayın diye düşmana saldırıyor*
Cetigiz deb nögerlerin saklaydı	*Yetişin diye arkadaşlarını bekliyor*
Atadı da alçıların kablaydı	*Ateş edip öncülerini deviriyor*
Ma, ok tiygendi bizni cigit Umarğa	*Bak, kurşun gelmiş bizim yiğit Ömer'e*
Aman künde cer salğaneñ çubarğa	*Kötü günde eyer koymuştun atına*

Kerek ediñ bıllay küññe tuvarğa	*Gerekliydin bu gün için doğmaya*
Davlet baradı közleriñi cumarğa	*Devlet gidiyor gözlerini yummaya*
Ot boşalıb, ok boşalıb kalsa da	*Barut bitip, kurşun tükenip kalsa da*
Taşla, ağaçla otça-tobça cavdula	*Taşlar, ağaçlar; barut, top gibi yağdılar*
Aslanlanı kurç belleri talsa da	*Aslanların çelik belleri yorulsa da*
Abıçarla çavullağa avdula	*Rus subayları uçurumlara yuvarlandılar*
Bu kazavat bek uzakğa barlıgedi	*Bu savaş çoktan çok uzayacaktı*
İnaralnı baş tokmağın allıgedi	*Generalin kellesini alacaktı*
Askeribiz azdı, sanı tolmaydı	*Askerimiz az, sayımız yetmiyor*
Savut küç da biz süygença bolmaydı	*Silah gücü de istediğimiz gibi olmuyor*
Tizginleşib özenni örge cav kirdi	*Dizilip vadinin yukarısına düşman girdi*
Batır Kaytuk sabiylege köl berdi	*Cesur Kaytuk çocuklara moral verdi*
Tavluçukla, siz da ösüb cetersiz	*Küçük Dağlılar, siz de büyüyüp yetişirsiniz*
Kanlı patçahğa dertigizni etersiz![717]	*Kanlı Çar'dan öcünüzü alırsınız!*

61. Umar — ***Ömer***

Eki atıb tütünün bir etivçü	*İki kere ateş edip dumanlarını birleştiren*
Umar bügün saññа kanmı cavğandı	*Ömer bugün senin üzerine kan mı yağdı*
Kerek bolsa tav kuşlaça cetivçü	*Gerektiğinde kartallar gibi yetişen*
Tulparlanı biri kayda kalğandı	*Yiğitlerin biri nerede kaldı*
Karaçaynı saklar üçün ol bügün	*Karaçay'ı korumak için o bugün*
Canın berdi çavullağa soylanıb	*Canını verdi uçurumlara serilip*
İzleyik biz ajdağannı ölügün	*Arayalım biz kahramanın ölüsünü*
Anı dertin alırğa deb oylanıb	*Onun öcünü almaya karar verip*
Üsündemedi anı kara camçısı	*Üstünde miydi onun kara yamçısı*
Çırmaldımı oğese ol atına	*Sarıldı mı yoksa o atına*
Kayda tamdı kanını art tamçısı	*Nerede aktı kanının son damlası*
Ayşatçığı barmadımı katına	*Ayşatcığı gitmedi mi yanına*
Akcal atıñ küçlü tukum esnedi	*Ak yeleli atın kuvvetlice esnedi*
Açı kişneb bolur boldu degendi	*Acı kişneyip olacak oldu dedi*
Esin cıyıb tüz közüne karadı	*Toparlanıp dosdoğru gözüne baktı*
Kobarmeñ deb da biraz maradı	*Kalkar mısın diye biraz gözledi*
Koy sürüvge kazak börü kirgenley	*Koyun sürüsüne avare kurt girmiş gibi*
Sav askerni kırdıñ, tüznü tolturduñ	*Bütün askerleri mahvedip ovayı doldurdun*

[717] **Karaçay Poeziyanı Antologiyası** …, s. 81-83.

Karab artın entda kalın körgenley	*Bakıp kalanının kalabalık olduğunu görünce*
Atarğa deb betcanıña olturduñ	*Ateş etmek için pusuya oturdun*
Sıncır çıkdı seni barır coluña	*Zincir çekildi senin gideceğin yola*
Cav içinde kesiñ caññız kalğansa	*Düşman içinde yalnız kalmışsın*
Bir suvuk ok üzgen edi koluñu	*Bir soğuk kurşun koparmıştı elini*
Şkoğuñu sol koluña alğansa	*Tüfeğini sol eline almışsın*
Cigitligiñ sanlarıña siññendi	*Yiğitliğin vücuduna sinmiş*
Başlığıñı sen koluña çulgadıñ	*Başlığını sen eline doladın*
Tulpar kibik taş başına miññenley	*Yiğit gibi kayanın başına çıkarak*
Kılıçıñı cavla taba bulğadın	*Kılıcını düşmanlara doğru salladın*
Kılıçıñı sen uzatdıñ cavlağa	*Kılıcını sen uzattın düşmanlara*
Kelçigiz deb biraz oynab kaytırsız	*Gelin biraz oynayıp dönersiniz*
Sen osiyat etdiñ miyik tavlağa	*Sen vasiyet ettin yüce dağlara*
Ayşatıma ahır salam aytırsız	*Ayşat'ıma son selamımı söylersiniz*
Köküregiñ şıbılaça caşnadı	*Göğsün yıldırım gibi parlıyor*
Söleşirge tılmaçlığıñ cetmedi	*Konuşmaya tercümanlığın yetmedi*
Koluñ bla sen körgüzüb başladıñ	*Elinle sen işaret etmeye başladın*
Aytır sözün tamağıñdan ketmedi	*Söyleyecek sözün boğazından çıkmadı*
Kurç sanlada begigen ol temir can	*Çelik vücutta perçinlenen o demir can*
Terk çıkmaydı bıllay tulpar caşladan	*Tez çıkmıyor böyle yiğit delikanlılardan*
Ötgür candan çartlab çığadı issi kan	*Korkusuz candan fışkırıp çıkıyor sıcak kan*
Teşib ötüb ketedi katı taşladan	*Delip geçip gidiyor sert kayalardan*
Kobarıñdan atıñ umut üzgendi	*Kalkmandan atın ümidini kesmişti*
Sen uzathan kan bushulnu kabhanlay	*Senin uzattığın kanlı bezi ısırınca*
Kuvgun etib Ayşatıña cüzgendi	*Haber vermeye Ayşat'ına doğru fırladı*
Hasavkadan bölünmeyin çabhanlay	*Hasavka'dan durmadan koşarak*
Caş sanlanı kan şorkala cuvğanedi	*Genç bedeni kan dereleri yıkamıştı*
Uvlanıb ol şkoğuna kathanlay	*Avlanıp o tüfeğine sarılmışken*
Kerek bolub bıllay küññe tuvğansa	*Sen böyle bir gün için doğmuştun*
Kobmaz cuku anı basdı cathanlay	*Ölüm uykusu onu bastı yatarken*
Kanı kathan bushullanı barısın	*Kanı kurumuş bezlerin hepsinin*
Can berginçi Ayşat cetib calağandı	*Can vermeden Ayşat yetişip temizledi*
Aytalmayma sizge andan arısın	*Anlatamam size bundan sonrasını*
Taş da, tav da seyirsinib karağandı	*Dağlar, taşlar hayret edip seyretti*
Bir açsaña ariuv bala közüñü	*Açsana bir kere güzel çocuk gözünü*
Aladan men caññız karab toymazma	*Onlara ben bakıp doyamam*

Aytsaña sen caññız ahır sözüñü
Hazırma men seni kanıñı koymazma

Söylesene sen yalnızca son sözünü
Hazırım ben, senin kanını bırakmam

Acal katış bu sözlege bölünüb
Kandan tolğan kiprikleriñ açhandı
Duğum közlü gincileri körünüb
Ayşatını can tamırı çançhandı

Ecelle birlikte bu sözlere dikkatle
Kanla dolmuş kirpiklerini açtı
Üzüm gibi gözbebekleri görünüp
Ayşat'ının can damarı sızladı

Bek taralıb közü añña kathanlay
Culduzlanı carıklığı tas boldu
Ayşatı da birgesine cathanlay
Künnü betin bulut basıb çars boldu

Kıvranarak gözü ona dikilmişken
Yıldızların parlaklığı kayboldu
Ayşat'ı da yanına uzanınca
Güneşin yüzünü bulut örtüp karanlık oldu

Ayşatıñı kamişleça kolları
Bu kan dertni bir da koymaz alırla
Ters bolsa da şeriyatnı colları
Ekigizni bir kabırğa salırla

Ayşatının kamış gibi elleri
Bu öcü hiç bırakmaz alırlar
Ters olsa da şeriatın hükümleri
İkinizi bir mezara koyarlar

Ayşat neçün uzak etdiñ bolcalnı
Oylaşmadıñ bu künlege kallığımı
Bilmeymediñ cigitlege acalnı
Bıllay cerde cetib canın allığın

Ayşat niçin uzattın zamanı
Düşünmedin bu günlere kalacağımı
Bilmiyor muydun yiğitlere ecelin
Böyle yerde gelip canını alacağını

Karaçaynı kara kadav taşları
Bügün ala tuz gırtlaça erirle
Can bergenin körüb cigit caşlanı
Mıdah bolub ahır salam berirle

Karaçay'ın kara temel taşları
Bugün onlar tuz barçaları gibi erirler
Can verdiğini görüp yiğit gençlerin
Hüzünlenip son selamlarını verirler

Sağışladan başı tuban tavladan
Şorka-şorka cılamukla ağarla
Artıklıkğa başçı bolgan cavla da
Mıçımayın kereklerin tabarla

Üzüntüden başı dumanlı dağlardan
Çağlayanlar gibi gözyaşları akarlar
Kötülüğe öncü olan düşmanlar da
Çok geçmeden lâyıklarını bulurlar

Ol tulparnı cavla avub körgenley
Artık da ullu kuvanç kurdula
Canı çığıb kobalmazın bilgenley
Közlerine süññülerin urdula

O yiğidin devrildiğini düşmanlar görünce
Ziyadesiyle sevinip keyiflendiler
Canı çıkıp kalkamayacağını anladıklarında
Gözlerine süngüleri vurdular

Seni etiñden ala bir da toymadıla
Açı-açı kıçırayedi birleri
Ol kim edi? Tanırğa da koymadıla
Közleriñi kan katışhan terleri

Senin etinden onlar hiç doymadılar
Acı acı bağırıyordu içlerinden biri
O kimdi, tanımaya fırsat bırakmadılar
Gözlerinin kanla karışan terleri

Cara kolnu sen uzatdıñ tavlağa
Ata curtuña, ullu teren özeññe

Yaralı elini sen uzattın dağlara
Ata yurduna, büyük derin vadiye

Tiş kıshança, seni öltürgen cavlağa	*Diş sıkmış gibi, seni öldüren düşmana*
Cıyğansız deb bizni takır gözeññe	*Sıkıştırdınız bizi dar bir mahzene*
Men bir tülme, cigitleni artları	*Ben tek değilim, yiğitlerin arkası*
Entda bizden köb cigitle kalırla	*Yine bizden çok yiğitler kalır*
Tavsulğunçu tulparlanı artları	*Tükeninceye kadar yiğitlerin arkası*
Ala sizge köb açuvla salırla	*Onlar size daha çok acılar tattırır*
Abıçarla, inaralla, kanlıla	*Subaylar, generaller, düşmanlar*
Keçilirmi bügün etgen işigiz	*Affedilir mi bugün yaptığınız iş*
Tulparladan tuvarla mazallıla	*Yiğitlerden doğar alpler*
Ol kün tüşer sizni kaban tişigiz	*O gün düşer sizin domuz dişiniz*
Seni haparıñı koymay ma bılay	*Senin hikâyei eksiksiz işte böyle*
Kim aytalır ol kün işni bolğanın	*Kim anlatabilir o gün olan biteni*
Kara kaşlı, asırı keñ mañılaynı	*Kara kaşlı, fazlasıyla geniş alnının*
Altmış altı korğaşından tolğanın	*Altmış altı kurşunla dolduğunu*
Sen cazıknı cazıksınıb terekle	*Zavallı sana acıyıp ağaçlar*
Kımıldayla kalmay barı tilleşib	*Kımıldıyorlar hepsi dile gelip*
Açuvlanıb şuvuldağan çegetle	*Öfkeden uğuldayan ormanlar*
Ma bu cırnı cırlaydıla birleşib	*İşte bu destanı söylediler birleşip*
Senden akğan bu issi kan tamçıla	*Senden akan bu sıcak kan damlaları*
Cılıtırla barıb tamğan cerlerin	*Isıtırlar gidip damladıkları yerleri*
Nögerleriñ kiyib kara camçıla	*Arkadaşların giyip kara yamçıları*
Kabırıñda sürterle kan terlerin.[718]	*Mezarında silerler kanlı terlerini.*

62. Hasavka Uruşdan Sora	***Hasavka Savaşından Sonra***
Tav mıltıklanı atılğan tavuşu	*Fitilli tüfeklerin patlama sesi*
Sağaytadı Hasavkanı avuşun	*Titretiyor Hasavka geçitini*
Orus açhanı zıññırdağanı	*Rus akçalarının şıngırtısı*
Tunçukdurubmu koydu anı	*Durduruverdi birden onu*
İslam kavum bla Amantişleri	*İslam tayfası ile Amantiş'in güruhu*
Tobağa ceññil kaytalla	*Tövbeye çok çabuk dönüyorlar*
Türkge aytıvçu omak sözlerin	*Türklere söyledikleri güzel sözleri*
Endi Orusğa aytalla.[719]	*Şimdi Ruslar için söylüyorlar.*

[718] **Karaçay Poeziyanı Antologiyası** …, s. 83-86.
[719] Salıh Temirbolatlanı, "Elçile İgi Biledile", **Karaçay Gazetesi**, Çerkessk, 11 May 2006, s. 4.

63. Küzgü bla Uşak	***Ayna ile Sohbet***
İmbaşların oka etip Küçüknü	*Omuzlarında simli şerit Küçük'ün*
Koluna da tutdurğanla gülçüknü	*Eline de tutturmuşlar bir gülü*
Körgüztelle bügün anı ülgüge	*Gösteriyorlar bugün onu emsâl*
Çığa barıb Küçük karaydı küzgüge	*Çıkıp gidip Küçük bakıyor aynaya*
Ol küzgüden karağanmı Küçükdü	*O aynadan bakan mı Küçük'tür*
Ol küzgüge karağanmı Küçükdü	*O aynaya bakan mı Küçük'tür*
Ol abıçar kiyimli va kimse sen	*O subay üniformalı kimsin sen*
Küzgü, bir ayt, kertisi bla kimme men	*Ayna, söyle, gerçekten kimim ben*
Karaçayğa erke Küçük ediñ sen	*Karaçay'da nazlı Küçük'tün sen*
Ak patçahha itmi bolduñ ösüb, sen	*Rus Çarı'na it mi oldun büyüyüp sen*
Men bilmeyme, biymi bolduñ ne va kul	*Bilmiyorum, bey mi oldun, yoksa kul*
Ne aytırla Macit, Kaytuk, Teyrikul	*Ne derler Macit, Kaytuk, Teyrikul*
Amantişmi tüz bolğanedi erleden	*Amantiş mi doğru yapmıştı yiğitlerden*
Bolluk zatnı alğarakdan körelgen	*Olacak şeyleri önceden görebilen*
Tünenegi cavla bügün nögerle	*Dünkü düşmanlar bugün dost oldular*
Bolgan işge tuvdukla va ne derle	*Bu olanlara torunlarımız ne derler*
Açma, küzgü, meni cürek caramı	*Açma, ayna, benim yürek yaramı*
Açma meni açılmazlık karamı	*Açma benim açılmayacak karamı*
Töre tülme tersni, tüznü ayırğan	*Töre değilim, yanlışı, doğruyu bilen*
Kul bolğanma halkğa bolluk hayırğa	*Kul oldum halka faydası olacak bir işe*
Ters esem da, alay keledi kölüme	*Yanlış isem de, şöyle geliyor gönlüme*
Satlık esem, basmasınla ölüme	*Hainsem, basmasınlar cesedimin üstüne*
Atlanayım colğa, cıra ak karnı	*Çıkayım yola, ortasından geçip beyaz karın*
Tabınırğa kabırına Umarnı.[720]	*Tapınmaya gideyim mezarına Ömer'in.*

64. Ötürükçadı Kertim	***Yalan Gibidir Doğrum***
Umutladan közbav fikir kurmayık	*Umutlardan hayaller kurmayalım*
Kuvğun salsa calğan, örge turmayık	*Sahte uyarı gelirse ayaklanmayalım*
Karuv cetmez, cavğa öşün urmayık	*Güç yetmez, düşmana saldırmayalım*
Kobhan suvğa kökürekni burmayık	*Taşkın ırmağa göğsümüzü çevirmeyelim*
Dese, birle deyle Debo uluğa	*Deseler ki birileri Debo oğluna*
Satılğansa, sen ketgense ulluğa	*Satılmışsın, sen kaybetmişsin kendini*
Kulak sala açı cürek uluvğa	*Kulak vererek yüreğin acı ulumasına*
Kıynalama, kan uradı tuluğa	*Üzülme, kan geliyor baştaki bıngıldağa*

[720] **"Anı Nazmuları …", Mingi Tav Jurnal** …, s. 107-108.

Aythanlağa cokdu davum ne dertim	*Konuşanlara yoktur sözüm, derdim*
Ötürükça körünedi har kertim	*Yalan gibi görünüyor her doğrum*
Fahmuludu, sabiy köllüdü milletim	*Akıllıdır fakat çocuk ruhludur milletim*
Tar özende kalıb boldu ol cetim	*Dar vadide kaldığı için oldu yetim*
Zaman cetse carlı halkım añılar	*Zamanı gelirse zavallı halkım anlar*
Kara tanıb, eski esin caññılar	*Okur yazar olunca eski zihnini yeniler*
Şoş sözüme tambla tuvduk tıñılar	*Sükût sözümü yarın torunlar dinler*
Bügün curtum körünedi bütün tar.[721]	*Bugün yurdum görüyor çok dar.*

65. Tübeşüv	***Karşılaşma***
Satlık itle avuz cabmay	*Hain köpekler ağızlarını kapamayıp*
Elde caklık, töre tabmay	*Köyde hamilik, adalet bulamayıp*
Açuv tişleb, içim küyüb	*Öfkeden dişlerimi sıkıp, içim yanıp*
Tobuğumu kolum tüyüb	*Dizlerimi ellerimle vurup*
Atım kayrı eltse, arı	*Atım nereye götürürse, oraya*
Satlıklanı körmez carı	*Hainleri görmeyeceğim tarafa*
Belgisizge col tuthanma	*Belirsiz bir yola çıktım*
Kadarıma kesim hanma	*Kaderime kendim Han'ım*
Sınmasa da belim baydan	*Kırılmasa da belim zenginlikten*
Dayım ketib Karaçaydan	*Temelli gidip Karaçay'dan*
Kalaylada kün körlükme	*Nerelerde gün görürüm*
Gâvurğamı kol berlikme	*Gâvurun elini mi tutacağım*
Tış cerde kimge kerekme	*Yâd ellerde kim ne yapsın beni*
Anda tamırsız terekme	*Orada köksüz bir ağacım*
Kaytırma deb eki-üç aydan	*Dönerim diye iki üç aydan*
Çıkdım Ullu Karaçaydan	*Çıktım Büyük Karaçay'dan*
Kesek tesuka da etdim	*Biraz da tereddüt ettim*
Ölmez Tübün cırıb ötdüm	*Ölmez Tübü'nü aşıp geçtim*
Hudes suvun öte ketdim	*Hudes ırmağın da geçtim*
Biyçesın sırtlağa cetdim	*Biyçesın tepelerine geldim*
Bırmamıtha salam bere	*Bırmamıt'a selam verdim*
Stavatladan itle üre	*Ağıllarda köpekler havlarken*
Narsananı keñden kördüm	*Narsana'yı uzaktan gördüm*
At başından kuçak kerdim	*Hafiften şöyle bir sevindim*

[721] **"Anı Nazmuları** …**", Mingi Tav Jurnal** …, s. 108.

Uzun künnü aşham etdim	*Uzun günün sonunda akşamı ettim*
Orus saklavuçha cetdim	*Rus müstahkem yerine ulaştım*
Oğursuz betleni kördüm	*Uğursuz yüzleri gördüm*
Izdrastvuy deb salam berdim	*Merhaba diye selam verdim*
Işanmağanların sezdim	*Güvenmediklerini anladım*
Soruvlarından da bezdim	*Sorularından da bıktım*
Cer-suv köre, beziy keldim	*Tabiatı gezerek yorulup geldim*
Men cırçıma, cırçı dedim	*Ben ozanım, ozan dedim*
Tögeregimden aldıla	*Etrafımı çepeçevre sardılar*
Cırlaçı deb kadaldıla	*Türkü söyle diye musallat oldular*
Sağışımda üyge kaytdım	*Zihnimde eve döndüm*
Men alağa cırla aytdım	*Ben onlara türküler söyledim*
Çam etdile da, küldüle	*Şakalar yaptılar, güldüler*
Kim bolğanımı bildile	*Kim olduğumu anladılar*
Ala maññа açıldıla	*Onlar bana açıldılar*
Uşak ete, çaçıldıla	*Sohbetten sonra dağıldılar*
Ot katında kaldık ekev	*Ateşin yanında kaldık iki kişi*
Tıñılavu tiññe egev	*Suskunluğu ömür törpüsü*
Bolub turdu ol adamnı	*Oldu o adamın*
Közlerinde sav alamnı	*Gözlerinde bütün alemin*
Tashaları cıyılğança	*Sırları toplanmışçasına*
Akıl andan cayılğança	*Akıl ondan yayılıyormuşçasına*
Cerde adam insanlağa	*Yeryüzündeki insanlara*
Avazıma berdi bağa	*Sesime verdi kıymet*
Nazmuçuma dedi maññа	*Şairim dedi bana*
Uçunub karadım aññа	*Heyecanla baktım ona*
Kıbıla kanlı, Orus canlı	*Görünüşü Güneyli, Rus ruhlu*
Burma çaçlı, orta sanlı	*Kıvırcık saçlı, orta boylu*
Honçaların ayaz taray	*Favorilerini rüzgar okşuyor*
Birde maññа citi karay	*Ara sıra bana keskin bakıyor*
Közlerinde öhtemligin	*Gözlerindeki gururu*
Çartlay turğan zakiyligin	*Taşıp fışkıran kabiliyetini*
Caşırırğa küreşedi	*Gizlemeye çalışıyor*
Sabır-sabır söleşedi	*Tane tane konuşuyor*
Aythanları nart sözleça	*Söyledikleri ata sözleri gibi*
Birde çeksiz kum tüzleça	*Bazen hudutsuz çöller gibi*

Birde Miññi Tavça miyik	*Bazen Elbruz dağı gibi engin*
Çamı oynaklağan kiyik	*Şakaları geyik gibi kıvrak*
Tav halkımdan hapar sora	*Dağlı halkımdan soruyor*
Birde etedi igi cora	*Bazen iyi şeyler yorumluyor*
Tolu hapar aytdım aññа	*Epey bir hikâye anlattım ona*
Ol, köl ete, aytdı maññа	*O, moral vererek, söyledi bana*
Tabiyğatda coruk alay	*Doğanın kanunu böyle*
Erisey bla Şam Karaçay	*Rusya ile Büyük Karaçay*
Birge bolsa, sizge igi	*Birlikte olursa, sizin için iyi*
Caşav colnu köbdü tigi	*Hayatta çoktur yolun yokuşu*
Cokdu tüb-tüz zat duniyada	*Yoktur dosdoğru şey dünyada*
Dayım turmaydı kuş uyada	*Temelli kalmaz kuş yuvada*
Uçhan kuşha kök kerekdi	*Uçan kuşa gökyüzü gerekli*
Tavlu cürek kuş cürekdi	*Dağlının yüreği de kuş gibi*
Uçsun, çeksizlikni saylay	*Uçsun, sınır tanımadan*
Orus kökde Şam Karaçay	*Rus göğünde Büyük Karaçay*
Cılı caş bolsa da menden	*Yaşı genç olsa da benden*
Bilim ala sözlerinden	*Bilim alarak sözlerinden*
Esim ketib tıñılayma	*Pür dikkat dinliyorum*
Aythanların añılayma	*Söylediklerini anlıyorum*
Cuvab bere, tilim cetmey	*Cevap verirken dilim dönmüyor*
Cuvabımı tolu etmey	*Cevapları tam veremiyorum*
Cunçub, anı ışartama	*Mahçup olunca gülümsüyor*
Köb söleşib arıtama	*Çok konuşturarak yoruyorum*
Deb korkama, cır aytama	*Diye korkuyorum, şarkı söylüyorum*
Işanmaklıkğa kaytama	*Güvenmek bahsine dönüyorum*
Açuv dertim sedireydi	*Öfke, intikam duyguları dağılıyor*
Buzlağan cürek eriydi	*Buz tutan yürek erimeye başlıyor*
Tar kölüm da keñeredi	*Sıkışmış ruhum da ferahlıyor*
Çuvak tañ da kögeredi	*Açık gökyüzü de mavileşiyor*
Miññi Tavnu kümüş başın	*Elbruz dağının gümüş tepesini*
Künbatışda kara taşın	*Batısındaki siyah taşını*
Bölegendi kün altıñña	*Kaplamış güneş altına*
Alay çıkdık seyir taññа.[722]	*Bu şekilde çıktık sabaha.*

[722] Albert Özdenlanı, "Puşkin bla Karaçay", **Mingi Tav Jurnal**, No: 2 (138), Nalçik, 2008, s. 151-154.

66. Eski Askerçile	Eski Askerler
Cavunla cavadıla kökde bulutla karalıb Asker çıkğandı Ullu Karaçaydan sanalıb	*Yağmurlar yağıyor gökte bulutlar kararıp Asker çıktı Büyük Karaçay'dan seçilip*
Caşla baradıla collanı tolturub, sağayıb Anala kaldıla, oy, ızlarından taralıb	*Gençler gidiyor yolları doldurup, endişeyle Analar kaldılar, ey, arkalarından hasretle*
Caşla baradıla, atlağa minip, atılıb Otovla kaldıla, oy, eşikleri tartılıb	*Delikanlılar gidiyorlar, atlara binip, yola çıkıp Evler kaldılar, ey, kapıları kilitlenip*
Ala baradıla, ne külmey, ne ışarmay Kalmadı adam tilek tilemey, aşırmay	*Onlar gidiyorlar, gülmeden, gülümsemeden Kalmadı bir kişi dilek dilemeden, uğurlamadan*
Ullu Karaçayda bolur naçalnikle, südüle Cazık caşlanı oy mırtazakla sürdüle	*Büyük Karaçay'da vardır komutanlar, hâkimler Zavallı delikanlıları muhafızlar sürdüler*
Caşla baradıla Koban özenlede karalıb Kelinle kaldıla oy av tübünde aralıb	*Delikanlılar gidiyor Kuban vadisini doldurup Gelinler kaldı duvaklarının altında gözleri açık*
Bara bara biz Ak-Kalağa cetgenek Ullu Ak-Kalada tuvar kurmanlıkla etgenek	*Gide gide biz Ak-Kala'ya varmıştık Büyük Ak-Kala'da sığır kurban etmiştik*
Oy, Gappuşlanı Alhaz hacige cetgendi Cay kurmanlıkdan caññız tuvar sañkılçak	*Ey, Gappuşların Hacı Alhaz'a gönderildi Yaz kurbanlığından bir sığır işkembesi*
Uçkulan sotnânı sora betin coyub koyğandı Şaylılanı Hasan ma atha salğan añırçak	*Uçkulan'dan katılan asker bölüğünü utandırdı Şaylıların Hasan denen at eyerinin tahtası*
Ay, Ak-Kalada va kuruldula şatırla Kaytıb a baradıla südüle degen katınla	*Ah, Ak-Kala'da kuruldu çadırlar Geri dönüyorlar hakim denen kadınlar*
Oy, Ak-Kalada bizge asker kiyim kiydirdile Ala va barıb maşinalağa mindirdile	*Ak-Kala'da bize asker elbisesi giydirdiler Onlar alıp götürüp trenlere bindirdiler*
Türlü da çığadı oy maşinanı tütünü Buzulğandı Tavlu caşlanı türsünü	*Garip çıkıyor, ey, trenin dumanı Asıldı Dağlı gençlerin yüzleri*
Bölegibiz andan Ullu Slavağa barğanek Anda biz satıb tişlik tuvar alğanek	*Bir kısmımız oradan Büyük Slava'ya gitmiştik Orada biz yemek için bir sığır almıştık*
Ol tuvar tüyüldü bolur ekicaşar uvanık Caşla kaytsınla oy kuvanç etip, cubanıb	*O sığır değil, olur iki yaşındaki öküz Gençler geri dönsünler sevinçle, vakit geçirip*
Köble kemelede Kara teññizden ötdüle Uruş ullu barğan Bolgariyağa cetdile	*Bir çokları gemilerle Karadeniz'den geçtiler Büyük savaşın olduğu Bulgaristan'a gittiler*

Kayış etgenbiz tişlik tuvarnı terisin Suvda koymağız carlı Hacaliyni ölüsün	*Kayış yaptık yediğimiz sığırın derisini Suda bırakmayın zavallı Hacaliy'in ölüsünü*
Mından barğaneñ Hurzuk sotnâğa baş bolub Suvda kalğansa, oy, çabaklağa aş bolub	*Buradan gitmiştin Hurzuk bölüğüne lider olup Suda kaldın, ey, balıklara yem olup*
Seni üsüñ bla Orus cüzüvçüle cüzelle But etleriñi ırğay çabakla üzelle	*Senin üstünden Rus yüzücüler yüzüyorlar Bacak etlerini turna balıkları yiyorlar*
Hacaliy ketdi Kara teññizge kömüldü Suvğa taşayğınçı carık duniyadan tüñüldü	*Hacaliy gitti Karadeniz'e gömüldü Suya batana kadar aydınlık dünyadan vazgeçti*
Avruv tabhanma temir maşinanı uvundan Avruv tabhanbız Slavanı balçık suvundan	*Hasta oldum trenin uğultusundan Hasta olduk Slava'nın çamurlu suyundan*
Oy, Biyçesında meni arkan athan kollarım Ullu Slavada şay ıstakannı tutmayla	*Ey, Biyçesın'da benim kement atan ellerim Büyük Slava'da çay bardağını tutamıyor*
Bal taraklanı savlay cutuvçu tamağım Ullu Slavada kuru şeker şaynı cutmaydı	*Bal peteklerini bütün olarak yutan boğazım Büyük Slava'da şekerli çayı yutamıyor*
Korkmay atlaybız közüne karab acaldan Ayırılganbız içibizde bölek macaldan	*Korkmadan ilerliyoruz gözüne bakıp ecelden Ayrıldık içimizdeki birkaç iyi kimseden*
Can a berebiz örleb biz Balğar tavlağa Caşavubuz kalsın ızıbızdan kelgen savlağa	*Can veriyoruz tırmanıp Bulgar dağlarına Hayatımız kalsın arkamızdan gelen sağlara*
Kabırnı, indekni Adıgey teñle da kazalla Haparıbıznı Orus teñleribiz cazalla	*Mezarı, hendeği Çerkes arkadaşlar da kazıyor Hikâyemizi Rus arkadaşlarımız yazıyor*
Oy, igi sağan, bir kök kögürçün bolur edi Kanatların kağıb, miyik kökge uçub keterge	*Ah, keşke, bir mavi güvercin olsaydı Kanatlarını çırpıp yüksek göğe uçup gitmeye*
Men termileme, endi tuvra küseb öleme Koban suvundan caññız ıstakan içerge	*Ben kederden, hasretimden ölüyorum Kuban'ın suyundan tek bir bardak içmeye*
Ullu Karaçayda köget terekle kuv boldu Ey, av tübünde va ariuv kelinçikle tul boldu.[723]	*Büyük Karaçay'da meyve ağaçları kurudu Ey, duvak altındaki güzel gelinler dul kaldı.*

[723] M.A. Habiçlanı, **Koçharlanı Kasbot-Halk Cırçılanı Tamadası**, Çerkessk, 1986, s. 148-151.

67. Deboş	*Deboş*
Cavumla cavalla tavlanı başı karalıb Oy, askerle çıkgandıla Ullu Karaçaydan sanalıb	*Yağmurlar yağıyor dağların başı kararıp* *Ey, askerler çıkmış Büyük Karaçay'dan sayılıp*
Koyarık tüyül ediñ bu askerlikge üyrenmey Ketib a barasa tolu Koçkarlada üylenmey	*Bırakmayacaktın bu askerliği öğrenmeden* *Gidiyorsun kalabalık Koçkarlarda evlenmeden*
Cüz adamnı allında sen oynay küle çıkgan ediñ Eki eteğini bürek başından kayırıb	*Yüz adamın önünde sen oynaya güle çıkmıştın* *İki eteğini kemerinin içine kıvırıp*
Carathan Allahğa sen hata etgen ediñ Nek koydu seni teñ caşlarıñdan ayırıb	*Yaradan Allah'a sen ne günah işlemiştin* *Niçin bıraktı seni arkadaşlarından ayırıp*
Oy, termileme da, dıday, men a öleme Oy, uçub barıb Karaçay Kobandan içerge	*Ey, çok istiyorum, ah ben ölüyorum* *Ey, uçarak gidip Koban ırmağından içmeyi*
Karakötlanı, canım, Zavurbek usta bolgandı Ölgen caşlaga bıçak bla kebin biçerge	*Karakötlerin, canım, Zavurbek ustadır* *Ölen gençlere bıçak ile kefen biçmeye*
Oy, ok tiygendi Deboş seni kelib tüz öşünüñden Kanıñ ağadı cerge kesin tıyalmay tütünleb	*Ey, kurşun değmiş Deboş gelip tam göğsüne* *Kanın akıyor yere, engel olamayıp buharına*
Akgan kanıñı kalak maskele calayla Ariuv katınıñı kızteke mollala marayla	*Akan kanın avare köpekler yalıyor* *Güzel karını kadın kılıklı mollalar gözlüyor*
Kırğıy sanlarıñı celle, caññurla tarayla Ölgen ölügüñe dohturla kelib karayla	*Zarif vücudunu yeller, yağmurlar okşuyor* *Ölmüş cesedine doktorlar gelip bakıyor*
Deboş can beredi da oy Slavada termilib Hacaliy baradı Kara teññizge kömülüb	*Deboş can veriyor ey, Slava'da acı çekip* *Hacaliy gidiyor Karadeniz'e gömülüp*
Kiyimleriñ kaldı seni çabaklağa av bolub Ölügüñ suvda kalmaz Ademey mında sav bolub	*Giysilerin kaldı senin, balıklara ağ olup* *Cesedin suda kalmaz Ademey burada sağ kalıp*
Oy maşinanı kabırğaları kaññadan Allah saklasın kalğan caşlanı acaldan	*Ey arabanın kenarları tahtadan* *Allah korusun kalan gençleri ecelden*
Sen askerlikge oy eltgen edin köb kiyim Kaytıb baradıla artmakdan çıkmay, kirlenmey	*Sen askerliğe ey, götürmüş idin çok giysi* *Geri dönüyorlar, heybeden çıkmayıp, kirlenmeden*
Kiyimleriñ kaldı artmakdan çıkmay, kirlenmey Ariuv Davumhannı kaldı kızlık beti türlenmey	*Giysilerin kaldı, heybeden çıkmayıp, kirlenmeden* *Güzel Davumhan'ın kaldı genç yüzü değişmeden*
Ariuv Davumhañña meni kağıtımı berigiz Caññız sabiyimi meni közümden körügüz	*Güzel Davumhan'a benim mektubumu veriniz* *Tek çocuğumu benim gözümle görünüz*

Ullu Karaçayda ariuv kızla bla kelirle	*Büyük Karaçay'da güzel kızlar ile gelirler*
Hacimırzağa senden hapar sora kelirle	*Hacimırza'ya senden haber almak için gelirler*
Türlü da çıgadı Hacimırzanı haparı	*Garip çıkıyor Hacimırza'nın haberi*
Kökde mölekleni, cerde cekleni cılatadı	*Gökte melekleri, yerde cinleri ağlatıyor*
Zavurbek afendini da talkan okuğan makamı	*Zavurbek Efendi'nin de tiz çıkan nağmesi*
Koban kesin tıyalmay taşlağa uradı çaykalıb	*Koban ırmağı taşarak kendini taşlara vuruyor*
Artıñda kalğandı oy, seni caññız sabiyiñ	*Arkanda kalmış ey, senin tek çocuğun*
Ol caşdı harib igini, amannı bilmeydi	*O gençtir, zavallı iyiyi, kötüyü bilmiyor*
Canıñdan süygen seni ariuv Davumhanıñı	*Canından çok sevdiğin güzel Davumhan'ını*
Oy, Şidaklanı kanav Hacimırza tileydi	*Ey, Şidakların kadın kılıklı Hacimırza istiyor*
Oy, tileyese Hacimırzağa barmasın	*Ey, istiyor ise de, Hacimırza'ya gitmesin*
Süymegenime barıb kabırımı eki carmasın	*Sevmediğime gidip mezarımı ikiye bölmesin*
Süygen teñlerimden tilegen bolsa kalmasın	*Sevdiğim arkadaşlardan isteyen olursa kalmasın*
Süymegenlerime barıb üylü cürekleni carmasın	*Sevmediklerime gidip evli kalpleri kırmasın*
Ölü cabıvuna dariy gemhala biçedile	*Kefen için ipek kumaşları biçiyorlar*
Seni kebiniñe zemzem suvla bürkedile	*Senin kefenine zemzem suları serpiyorlar*
Kabır kaññalarıñı emen ağaçdan conadıla	*Mezar tahtalarını meşe ağacından yontuyorlar*
Oy, kabırına kök kögürçünle konadıla	*Ey, mezarına mavi güvercinler konuyorlar*
Şamayıl batırça ötgürle hazna turmaydı	*Cesur Şamayıl gibi yiğitler fazla kalmıyor*
Bügün ne bolğandı cavğga nek karşçı turmaydı	*Bugün ne olmuş niçin düşmana karşı durmuyor*
Oy, eligizge igilik kelsin taymayın	*Ey, köyünüze iyilik gelsin daima*
Candetli bolsunla sora Deboş bla Şamayıl.[724]	*Cennete gitsinler Deboş ile Şamayıl.*

68. Patçahlık Caşavumu Terseytdi — ***Çarlık Hayatımı Mahvetti***

Patçahlıknı mırtazakları	*Çarlık muhafızları*
Meni urdula, tüydüle	*Bana vurdular, dövdüler*
Kolumu, butumu baylab	*Elimi, ayağımı bağlayıp*
Temir arbağa atıb iydile	*Trene atıp gönderdiler*
Ömürde minmegen edim	*Ömrümde binmemiştim*
Temir arbağa, seyir köründü	*Trene, tuhaf göründü*

[724] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 155-188.

Kafkazdan ayırılıb tebregenimde
Izıma bir bek termildim

Kafkasya'dan ayrılırken
Geri dönmeyi çok istedim

Ullu Sibirni keñ tüzlerine
Alıb barıb atdıla
Boynuma va anda
Temir kadamanı saldıla
Oy, köb kere curtuma
Tansık bolub cıladım
Suvuk, aç da bolub
Kıynaldım

Sibirya'nın geniş düzlüklerine
Alıp götürüp attılar
Boynuma da orada
Demir prangayı taktılar
Ah, çok zaman yurduma
Hasret kalıp ağladım
Üşüdüm, aç da kalıp
Çile çektim

Ereseyni keñ etekleri
Uzak em suvuk Sibirlerin
Ömürge buzlavuk cerlerin
Aç, calanğaç bolub sınağanma

Rusya'nın geniş arazileri
Uzak ve soğuk Sibirya'nın
Ezelden buzlu yerlerini
Aç ve açıkta kalarak yaşadım

Curtumu izleb cılağanma
Alay a eterge madar cok
Terslikni çekmey amal cok
Koldan kele turğan takal cok

Yurduma hasret kalıp ağladım
Fakat olur bir çaresi yok
Çile çekmeden imkânı yok
Elden gelen başka çözüm yok

Abzırab bek açısam da
İşleb, etib arısam da
Suvuk siñib avrusam da
Curtum ketmey edi esimden

Çok acı çekip yılsam da
Çalışıp çok yorulsam da
Soğuk içime işleyip hastalansam da
Yurdum gitmiyordu aklımdan

Kesi allıma söleşe edim
Alcamayın caññız kesi sözümden
Tansıklab turdum öz tilimi
Tuvub ösgen Tavlu elimi

Kendi kendime konuşuyordum
Tereddütsüz yalnız kendi sözümle
Çok özledim ana dilimi
Doğup büyüdüğüm Dağlı yurdumu

Har kökenin, taşın, cerimi
Tuvğan curtun har zaman da
Kerekdi unutulmazğa
Kayda uzakda, kim bolsa da

Her çalısını, taşını, yurdumun
Öz yurdun, her zaman için
Gerekir unutulmaması
Ne kadar uzakta, kim olsa da

Appağa kartlık cetgendi
Sınağanın osiyat etedi
Ol Appanı amanat sözüdü

Appa'ya ihtiyarlık geldi
Yaşadıklarını vasiyet ediyor
Bu Appa'nın nasihatidir

Cer tübünde kömür kazdım
Bu işleni cüregime cazdım
Üydegi da, üy da
Zamanında kurayalmadım

Yerin altında kömür kazdım
Bu işleri yüreğime yazdım
Aileyi de, evi de
Zamanında kuramadım

Patçahlıknı küçünden	*Çarlık yüzünden*
Savluğumdan ayırıldım	*Sağlığımı kaybettim*
Biçen etib, geben kalayalmadım	*Otları kesip üst üste yığamadım*
Atama cumuşha caramadım	*Babamın işine yaramadım*
Patçahlık caşavumu terseytdi	*Çarlık hayatımı mahvetti*
Köb kere sürüb, türmege eltdi	*Defalarca yakalayıp hapsetti*
Alay bla caşarğa koymadı	*Böylelikle, yaşamama izin vermedi*
Bay kavum meni bla köb oynadı	*Zenginler benimle çok uğraştılar*
Izımdan aylandıla tüşgenley	*Peşimden gezdiler sürekli*
Istavatımdan a erek etgenley	*Obamdan uzaklaştırana kadar*
Ömürümü kaçhanlay aşırdım	*Ömrümü kaçarak geçirdim*
Köb kere incilivümü caşırdım	*Çoğu zaman sıkıntılarımı gizledim*
Bağalı egeçime aytmadım	*Sevgili kız kardeşime söylemedim*
Canın kıynamay talay kere koydum	*Onu üzmemek için çok defa vazgeçtim*
Calınıb, calbarıb kördüle	*Yalvarıp, yakarıp denediler*
Bayla meni bla kelişmedile	*Zenginler benimle anlaşamadılar*
Mal, ırıshı bereyik dedile	*Mal, mülk verelim dediler*
Tegaran cab avuzuñu Appa	*Yeter ki kapat ağzını Appa*
Bizge salma, etme hata	*Bize verme bir zarar, hata*
Sözleriñi citi ayta	*Sivri sözler söyleyip*
Zaran bolasa dedile	*Zarar veriyorsun dediler*
Alay men da unamadım	*Fakat ben de kabul etmedim*
Ala aythañña barmadım	*Onların söylediğine gitmedim*
Ayrı bola arabız	*Ayrılıyor aramız*
Davlaş ete barabız	*Sürüp gidiyor tartışmamız*
Avuzum bla köb cerde kan saldım	*Ağzımla çok yerde korku saldım*
Tarh deb şkok atmağanlay dert aldım	*Pat diye tüfek atmadan intikam aldım*
Bayla da meni aşay edile	*Zenginler beni ısırıyorlardı*
Men da alanı aşay edim	*Ben de onları ısırıyordum*
Canım caññız, karnaşım cok	*Tek başıma, yalnızım, kardeşim yok*
Egeçim caññız, egeçi cok	*Kız kardeşim yalnız, kız kardeşi yok*
Kim eter karnaşlık meññe	*Kim eder kardeşlik bana*
Kim eter egeçlik Culduzğa	*Kim eder kız kardeşlik Yıldız'a*
Karnaşlık eter Hamzat	*Kardeşlik eder Hamza*
Batırbek eter küyövlük	*Batırbek eder damatlık*
Egeçimden tuvganla meni	*Kız kardeşimin çocukları beni*
Bek süyedile, tolturlukdula	*Çok seviyorlar, dolduracaklar*
Barısını ornun da	*Hepsinin yerini*

Ey köb aylandım, köb cürüdüm
Caşlağa da caş bolub
Külüvde da, cırlavda da
Aladan ese baş bolub

Ey çok gezdim, çok dolaştım
Gençlerle genç olup
Eğlencede, şarkıda
Onlardan daha öne çıkıp

Beri aylanıb kart bolub
Teñ bolub da kördüle kartlağa
Endi va barın da boşab kaldım
Kıññır, tartıb tamam artha

Beri yandan, ihtiyarlıkta
Arkadaşlık da edildi yaşlılarla
Şimdi ise her şeyi tükettim
Bükülünce çekildim tamamen geriye

Alay a ölgünçüññe deri
Ey, baş enişge karamam
Kartlık cetdi, bükdü deb
Homuh bolub çırtda kalalmam

Yine de ölünceye kadar
Ey, başımı yere eğmem
İhtiyarlık geldi, büktü diye
Asla pısırık olamam

Turlukma burunça sağayıb
Başımı örge öhtem tutub
Kart bolsam da caş kibik citi
Samarkavlarımı aytıb

Olacağım eskisi gibi tetikte
Başımı yukarıda gururla tutup
Yaşlansam da gençlikteki gibi keskin
Hicivlerimi söyleyip

Köb bolğanma kuvançla bla toylada
Talay, talay, katışhanma oyunlağa
Kıznı, caşnı, kart bolsam da süygenme
İşlenmeklikge süyüb üyretgenme

Çok bulundum sevinçlerde, düğünlerde
Defalarca katıldım oyunlara
Kızı, delikanlıyı, yaşlansam da sevdim
Adab-ı muaşereti severek öğrettim

Ala meni uçuz körmegendile
Taza innetimi bilgendile
Alay a men köblege kanlı boldum
Kesimça miskinlege ballı boldum

Onlar beni değersiz görmediler
Niyetimin temiz olduğunu anladılar
Fakat ben çoklarıyla düşman oldum
Kendim gibi miskinlerle dost oldum

Ömürüm ötdü carlını caklay
İt kavumdan oñsuzlanı saklay
Ey, duniyam! Ne eteyim ayt
Oy, caşavum! Izıña bir kayt. [725]

Ömrüm geçti fakiri koruyarak
İt kısmından düşkünleri kollayarak
Ey, dünyam! Ne yapayım söyle
Ey, hayatım! Ne olur geri dön.

---

[725] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 46-49.

69. Apsatı | ***Apsatı***

Apsatıdı toğay başlı, tanaköz Sürüvleni ters collağa cibermez	*Apsatı'dır değirmi başlı, iri göz* *Sürüleri ters yollara göndermez*
Anı bardı uçhan kuşlay cürüşü Tar kollada, çuvanada kirişi	*Onun vardır uçan kuş gibi yürüyüşü* *Dar vadilerde, yalçın tepelerde girişi*
Tav başları, oyra, bolur çuvana Maravçu da kele bolur kuvana	*Dağ başları, ey, olur pek çetin* *Avcı da geliyordur sevinerek*
Arkasında, oyra, anı kavalı Apsatığa bolur bılay cuvabı	*Sırtında, ey, onun tüfeği* *Apsatı'ya olur şöyle cevabı*
Apsatını berir künü süt kibik Bermez künü bolur anı it kibik	*Apsatı'nın iyi gününde olur süt gibi* *Keyifsiz gününde olur it gibi*
Berir bolsañ, tar koşuñda ulutma Berivçüñü, oyra, biyim unutma	*Vereceksen, dar ağılında ulutma* *Vereceğini, ey, beyim unutma*
Tar koşuñu ayrı başın keñ etgin Irıshını, oyra, mında köb etgin	*Dar ağılın çatal başlılarını genişletesin* *Rızkını, ey, burada çoğaltasın*
Seni malıñ kolda talan ağaçlay Koyma, teyri, sabiyleni sen açlay	*Senin hayvanların vadide sık orman gibi* *Bırakma, ne olur, çocukları sen aç*
Sabiyleni açlay koyğan sen bolsañ Kim avrutur carlılağa, oyra, can	*Çocukları aç bırakan sen olursan* *Kim üzer, fakirlere, ey, canını*
Kavalımı cavu bolur balavuz Kiyikleni bolma koyçu kanavuz	*Tüfeğimin yağı olur balmumundan* *Geyikleri bırak, bize hasım olmadan*
Carlı uvçu alğış ete atlanır Tañ alada kavalına kablanır	*Zavallı avcı dua ederek yola çıkar* *Şafak vakti tüfeğine sarılır*
Apsatını kulakları tik turur Oyra, kesin halal, çomart sundurur	*Apsatı'nın kulakları dik durur* *Ey, kendisini hoş, cömert gösterir*
Ol uvçunu eltib barır miyikge Buyruk eter cuğuturğa, kiyikge	*O avcıyı alıp götürür yükseğe* *Buyruk verir dağ keçisine, geyiğe*
Calay calay calavlağa çığayık Uvçuladan tasha-taşa buğayık	*Yalayarak tuzlu kayalara çıkalım* *Avcılardan kuytu yerlere saklanalım*
Uvçuladan tasha-taşa turmasak Biz alanı ters collağa burmasak	*Avcılardan kaçıp kuytularda saklanmazsak* *Biz onları ters yollara çevirmezsek*

Ala bizni marab, kuvub tutarla Caş kiyikle kan hırtıkla cutarla	*Onlar bizi gözleyip, takip edip tutarlar Genç geyikler kan pıhtılarını yutarlar*
Calavlada Apsatıdan batır cok Añña ışaññan uvçulada akıl cok	*Kayalıklarda Apsatı'dan cesur yok Ona güvenen avcılarda akıl yok*
Apsatını közü bolur cütülü Carlı uvçu kelmez colğa türtülür	*Apsatı'nın gözü olur pek keskin Zavallı avcı dönülmez yola girer*
Apsatını sözü bolur buyruklu Tanaları tarda, altın kuyruklu	*Apsatı'nın sözü olur buyruklu Danaları vadide, altın kuyruklu*
Apsatını kızı bolur Goşala Cuğuturğa kısır eçki koşarla	*Apsatı'nın kızı vardır Goşalar Dağkeçisiyle keçiyi çiftleştirirler*
Birsi kızı bolur anı Cansüyer Cuğuturnu koltuğundan kan siyer	*Başka bir kızı daha vardır onun Cansüyer Dağ keçisinin koltuk altından kan işer*
Cuğuturnu koltuğundan kan siyer Carlığa bergenni, oyra, can süyer	*Dağ keçisinin koltuk altından kan işer Fakire yardım edeni, ey, can sever*
Apsatını caşı bolur Indırbay Şapalanı cün tübünde tındırğan	*Apsatı'nın oğlu vardır Indırbay Yamakları yün altında öldüren*
Indırbaynı bardı maral koşları Egiz tabar cuğuturğa koşhanı	*Indırbay'ın vardır maral ağılları İkiz doğurur dağkeçisiyle çiftleşeni*
İlişañña eki maral tutulmaz Indırbaydan cümel ulak kutulmaz	*Nişan alıp iki maral tutulmaz Indırbay'dan erken doğan oğlak kurtulmaz*
Apsatını caşı bolsun kuvatlı Kızı bolsun tavda egiz ulaklı	*Apsatı'nın oğlu olsun kuvvetli Kızı olsun dağda ikiz oğlaklı*
Carlı uvçu, tavğa çığıb karadı Kiyikleni birem-birem sanadı	*Zavallı avcı, dağa çıkıp baktı Geyikleri birer birer saydı*
Ulakları taşdan taşha sekire Cuğuturla kara kanla kekire	*Oğlakları taştan taşa atlıyor Dağ keçileri kan kusuyor*
Cuğuturnu birden sora tişi cok Allah berse, Apsatını işi cok	*Dağ keçisinin birden başka dişi yok Allah verirse, Apsatı'nın işi yok*
Biz barabız ertdenlikde atuvğa Kerekdile buv müyüzle satuvğa	*Biz gidiyoruz sabahtan tüfek atmaya İhtiyaç var geyik boynuzlarını satmaya*

Kerekdile bizge malla kurmañña — *İhtiyacımız var kurbanlık için hayvana*
Cuğuturnu başın atdım tumañña — *Dağ keçisinin başını attım uçuruma*

Carlı uvçu alay aytıb olturdu — *Zavallı avcı böyle söyleyip oturdu*
Ak başlığın cörmeleden tolturdu.[726] — *Ak başlığını mumbarlardan doldurdu.*

70. Sağışla — ***Düşünceler***

Olturdula burun bizde — *Oturdular eskiden bizde*
Carlı kart da, biy da birge — *Fakir ihtiyar, bey de birlikte*
Tabındıla bir teyrige — *Tapındılar bir tanrıya*
Birlik boldu elibizde — *Birlik oldu yurdumuzda*

Biy biyligin anda kördü — *Bey beyliğini bundan aldı*
Karıvsuzğa karuv berdi — *Güçsüze güç verdi*
Elni işin etip keldi — *Yurdun işini yaptı*
Bek sıylığa da tergeldi — *Çok hürmet gördü*

Duşmanladan saklay bildi — *Düşmanlardan korumasını bildi*
Birge oynap, birge küldü — *Birlikte oynayıp, birlikte güldü*
El süygenni ol da süydü — *Herkesin sevdiğini o da sevdi*
Buşuvlada birge küydü — *Dertlere birlikte üzüldü*

Endi biylik uçuz boldu — *Şimdi beylik ucuz oldu*
Adet, töre kutsuz boldu — *Adet, töre kutsuz oldu*
Biz körmeybiz oñnu, solnu — *Biz görmüyoruz sağı, solu*
Kim izleydi aman colnu?[727] — *Kim istiyor ki kötü yolu?*

71. Allay Biyle Kerek Bizge — ***Öyle Beyler Gerek Bize***

Halkğa salmay buğov, kişen — *Halka takmayan kelepçe, kapan*
Namısların tuta bilgen — *Namuslarını korumasını bilen*
Töreni cavlap, tüzge burğan — *Töreyi denetleyip, doğruyu gösteren*
Allay biyle kerek bizge — *Öyle beyler gerek bize*

Halknı oñar colun izlep — *Halkın güçlenmesini isteyen*
Alğa karap, colğa tizgen — *İleriye bakıp, yola dizen*
El cumuşun tuvra süzgen — *Halkın işini inceleyip, süzen*
Allay biyle kerek bizge — *Öyle beyler gerek bize*

---

[726] Kâzim Meçilanı, **Çıgarmalarını Ekitomluğu**, C. 1. (Hazırlayan: Alim Töppeyev), Nalçik, 1989/1, s. 133-135.
[727] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 173.

Halknı tizip halal işge
Sak bolup ümmetibizge
Nür keltirgen betibizge
Allay biyle kerek bizge

Halkı iyi işlere yönelten
Ümmetimizi koruyup kollayan
Yüzümüze ışık getiren
Öyle beyler gerek bize

Duniyalıkğa hıysap etgen
Günah etmey, suvap etgen
Calçı cekmey ölüp ketgen
Allay biyle kerek bizge

Dünyalığa hesap eden
Günah işlemeyip, sevap işleyen
Irgat çalıştırmayıp ölen
Öyle beyler gerek bize

Kul, özden deb ayırmağan
Madar izlep, tüz karağan
Orun bergen igibizge
Allay biyle kerek bizge

Kul, asil diye ayırmayan
Çare arayıp, doğru bakan
Yer veren iyimize
Öyle beyler gerek bize

Katı tuthan dinibizni
Şatık bilgen tilibizni
Saz etmegen künübüznü
Allay biyle kerek bizge.[728]

Sıkıca tutan dinimizi
Güzel konuşan dilimizi
Soldurmayan günümüzü
Öyle beyler gerek bize.

72. Tav Biyleri Sizge Sözüm

Dağ Beyleri Size Sözüm

Tav biyleri, sizge sözüm
İgilikni körsün közüm
Halk ömürge turmaz tözüp
Aytaman bolurnu bilip

Dağ beyleri size sözüm
İyiliği görsün gözüm
Halk sonsuza kadar sabretmez
Söylüyorum olacakları bilip

Adamlabız biz da, siz da
Birdi ümmet, birdi söz da
Zulmuluknu tüp eteyik
Cerni, suvnu teñ eteyik

İnsanız, biz de, siz de
Birdir ümmet, birdir söz de
Zulmü yok edelim
Toprağı eşitçe paylaşalım

Cer teñliksiz bolmaz birlik
Anı bilsin körge kirlik
Berigiz halkğa erkinlik
Oldu sizge caşav berlik

Toprak eşit değilse olmaz birlik
Bunu bilsin mezara girecek
Verin halka özgürlük
Budur size hayatı verecek

Kart Kâzimge çamlanığız
Duniya malğa aldanmağız
Zulmuluknu keñ atığız
Halkğa kerti col açığız![729]

Yaşlı Kâzim'e kızın
Dünya malına aldanmayın
Zulmü uzağa atın
Halka gerçek yolu açın!

---

[728] **Çığarmalarını Eki Tomluğu** …, 1989/1, s. 296.
[729] **Çığarmalarını Eki Tomluğu** …, 1989/1, s. 73.

73. Tüzlük | ***Doğruluk***

Oyulmaz kala duniyada
Tüzlükdü, küçlü cok andan
Tüzlük acaşmaz tumanda
Ol ölmez, ketip kayadan

Yıkılmaz kale dünyada
Doğruluktur, güçlü yok ondan
Doğruluk kaybolmaz dumanda
O ölmez, düşüp kayadan

Mahtanmağız bay da, biy da
Bizniça, insansız siz da
Kalmabız biz biribiz da
Nedi baylık, mülk da, üy da

Övünmeyin zenginler, beyler
Bizim gibi insansınız siz de
Kalmayız biz, hiç birimiz de
Nedir zenginlik, servet, ev de

Tüzlük a ölmez, çirimez
Anı bir kılıç da kesmez
Zalim atı maltap ketmez
Cüreginden kama ötmez

Doğruluk ise ölmez, çürümez
Onu bir kılıç bile kesemez
Zalimin atı çiğneyip gidemez
Yüreğinden kama geçemez

Ol köb zalim boynun burğandı
Ol patçahladan uçub çıkğandı
Zindanladan uçub çıkğandı
Temir buğov coyalmağandı

O çok zalimin boynunu bükmüş
O hükümdarlardan kurtulmuş
Zindanlardan uçup çıkmış
Demir pranga yok edememiş

Munu aythan aksak Kâzim
Kelginçiññe maññа ölüm
Kısılğınçı eki közüm
Tüzlükge kuldu meni sözüm![730]

Bunu söyleyen aksak Kâzim
Gelinceye kadar bana ölüm
Kapanıncaya kadar iki gözüm
Doğruluğa kuldur benim sözüm.

74. Caralı Cuğutur | ***Yaralı Dağkeçisi***

Barıbız da bilebiz
Caşav kıyının, tarın
Caralı cuğuturnu
Aytayım men haparın

Hepimiz de biliyoruz
Hayatın zorluğunu
Yaralı dağkeçisinin
Anlatayım ben hikâyesini

Ol hapar esge tüşse
Men kuru da küyeme
Anı siz barığız da
Eştsegiz bek süyeme

Bu hikâye hatıra geldiğinde
Ben yanıp, kavruluyorum
Bunu sizlerin, hepinizin
Dinlemesini çok istiyorum

Zarfha urup çığarırğa
Zarfıbız cokdu bizni
Karañılık açdırmay
Turadı közleribizni

Basıp çıkarmak için
Matbaamız yok bizim
Cahillikten açılmaz
Gözlerimiz bizim

---

[730] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s 224.

Kitap okuy bilgen az
Cahil, carlı halkıbız
Caşaybız, toğubuzdan
Köb bolğanlay açıbız

Kitap okumasını bilen az
Cahil, zavallı halkımız
Yaşıyoruz, toktan ziyade
Çoktur bizim açımız

Bügün tavda kar cavad
Arbazlanı tolturup
Haparımı aytayım
Ot cağada olturup

Bugün dağda kar yağıyor
Avluları kaplayıp
Hikâyemi anlatayım
Ocak başında oturup

Sıyıradıla cerni
Sıyıralla gırcınnı
Koldan kelmey sıyrırğa
Haparnı bla cırnı

Geri alıyorlar toprağı
Geri alıyorlar ekmeği
Güçleri yetmiyor almaya
Hikâye ile türküyü

Zalimlede allay küç
Cokdu şukur Allahğa!
Biz cürek sözübüznü
Bermebiz malğunlağa

Zalimlerde öyle güç
Yok şükür Allah'a!
Biz yüreğimizin sözünü
Vermeyiz melunlara

Caralı cuğuturnu
Ok carası caññança
Canadı cürek caram
Kama kirip kalğança

Yaralı dağkeçisinin
Ok yarasının acısı gibi
Yanıyor yüreğimdeki yara
Kama girmiş gibi

Aytayım haparımı
Sizge, mañña da asuv
Adamlağa aytmasañ
Küydürüp koyadı carsuv

Anlatayım hikâyeyi
Size, bana da hürmet
İnsanlara anlatmazsan
Yakıyor üzüntü, dert

Oy, caralı cuğutur!
Men da sañña uşayma
Cüregimi kan cuva
Haparımı başlayma

Ey, yaralı dağkeçisi!
Ben de sana benziyorum
Yüreğim kanla dolup
Hikâyeme başlıyorum

Ariuv, aybaş cuğutur
Otlay edi ıranlada
Keçe enip, içe edi
Tavda kara suvladan

Güzel, alımlı dağkeçisi
Otluyordu yaylalarda
Gece inip içiyordu
Dağdaki pınarlardan

Iranda kiyik sürüv
Soluy, catıp turğanda
Karavulu cuğutur
Bola edi kayalada

Yaylada geyik sürüsü
Dinlenip yatarken
Bekçiliği dağkeçisi
Ediyordu kayalıklarda

Ol köb kutharğan edi	*O çok defa kurtarmıştı*
Sürüvün uvçuladan	*Sürüsünü avcılardan*
Kesi da köb kutula	*Kendisi de çok kere*
Kelgen edi acaldan	*Kurtulmuştu ecelden*
Bir col, tañ carığanlay	*Bir keresinde şafak sökerken*
Kiyik sürüv, suv içip	*Geyik sürüsü su içerek*
Iranlı gelev betni	*Yaylanın otlu yamacına*
Bara edi örge ketip	*Gidiyordu yukarı doğru*
Alaylay birsi betden	*O sırada diğer yamaçtan*
Açı uşkok atıldı	*Bir acı tüfek patladı*
Sürüv kaçdı, cuğutur	*Sürü kaçtı, dağkeçisi*
Caralı bolup kaldı	*Yaralı halde kaldı*
Ol, örge baralmayın	*O yukarı çıkamayıp*
Mıllıgın enişge atdı	*Bedeni aşağı yuvarlandı*
Teren sızğa içine	*Derin uçurum içine*
Ketip, termile catdı	*Düşüp, kıvranarak yattı*
Uvçu cuğutur kayrı	*Avcı, dağkeçisinin nereye*
Dump bolğanın bilmedi	*Kaybolduğunu anlayamadı*
Ol ne köb izlese da	*Ne kadar çok arasa da*
Kaydağısın körmedi	*Nerede olduğunu göremedi*
Köb aylanıp, zat tapmay	*Çok gezdi, bir şey bulamadı*
Kara açıvu keldi	*İyice öfkelendi*
Başha kiyik mararğa	*Başka bir geyik bulmak için*
Bir başha carı ketdi	*Bir başka tarafa gitti*
Cavurunun ok teşgen	*Kürek kemiği deşilen*
Cuğutur ol sızğada	*Dağkeçisi uçurumda*
Sav kün, sav keçe turdu	*Bir gün bir gece kadı*
Kutulup maravçudan	*Kurtulup avcıdan*
Tavda gelev kırdıkğa	*Dağda otların üzerinde*
Kathanedi taza kanı	*Kurumuştu akan kanı*
Açıy edi, küye edi	*Ağrı, sancı veriyordu*
Avur carası anı	*Ağır yarası ona*
Ol erça kötüre edi	*O yiğitçe dayanıyordu*
Carasını açıvun	*Yarasının acısına*
Cigitça küreşe edi	*Yiğitçe uğraşıyordu*
Kutharırğa caşavun	*Kurtarmak için hayatını*

Carası açıp, anı	*Yarası ağrı verip ona*
Koymasa da atlarğa	*Engel olsa da yürümesine*
Üzmey edi umutun	*Kesmiyordu ümidini*
Ol sürüvün tabarğa	*Sürüsünü bulmasına*
Cüregi tartdıra edi	*Yüreği çekiyordu*
Kayalanı başına	*Kayalıkların başına*
Közün almay karay edi	*Dikkatle bakıyordu*
Sürüv ketgen canına	*Sürünün gittiği tarafa*
Biz elli carlı uvçu	*Bizim köylü, fakir avcı*
Haşim, tañ carığanlay	*Haşim, şafak sökünce*
Çıkğan edi tavlağa	*Çıkmıştı dağlara*
Kiyik, cuğutur maray	*Geyik, dağkeçisi avlamaya*
Ol, tavlada aylana	*O, dağlarda gezip*
Kiyikleni öltüre	*Geyikleri avlayarak*
Caşay edi, alay bla	*Yaşıyordu, bu şekilde*
Üyürün keçindire	*Ailesine bakıyordu*
Haşim, tik colnu çığıp	*Haşim, dik yolu çıkıp*
Barğanlay, birsi betde	*Gittiğinde, karşı yamaçta*
Ol aksak cuğuturnu	*O aksayan dağkeçisini*
Kördü da, seyir etdi	*Görünce şaşırdı*
Ol caralı cuğutur	*O yaralı dağkeçisi*
Örge kaçıp bara edi	*Yukarı doğru kaçıyordu*
Erkinlikge kast etip	*Özgürlüğü için*
Carasın unuta edi	*Yarasını unutuyordu*
Haşim kördü bir börü	*Haşim gördü bir kurt*
Cuğuturnu ızından	*Dağkeçisinin peşinden*
Kuvup, cete barğanın	*Koşarak, yetiştiğini*
Toyayım deb kanından	*Doymak için kanından*
Haşim, uşkoğun sermep	*Haşim, tüfeğini alıp*
Kol üsünden terk atdı	*Aceleyle hemen ateşledi*
Börü, örge sekirip	*Kurt yukarı zıplayıp*
Sora soylanıp kaldı	*Sonra devriliverdi*
Cuğutur, entda uşkok	*Dağkeçisi yine tüfeğin*
Aññа atılğan sunup	*Kendisine atıldığını sanıp*
Suhu da bir karadı	*Keskin bir şekilde baktı*
Başın artha terk burup	*Başını geriye çevirip*

Alay ol col añña uğay
Uşkok cavuna atıldı!
Cuğutur tavğa ketdi
Börü coyulup kaldı!

Fakat bu sefer ona değil
Tüfek düşmanına atıldı
Dağkeçisi dağa gitti
Kurt orada cansız kaldı

Caralı canuvarnı
Kuvğan zulmuçu börü
Tüzlük oğu ızından
Cetip, alayda öldü

Yaralı hayvanı
Takip eden zalim kurt
Adaletin oku peşinden
Gelip, orada öldü

Allay kara kün kelip
Kutulğan cuğuturğa
Haşim tiymedi, erkin
Keterge koydu tavğa

Böyle perişan bir halde
Kurtulan dağkeçisine
Haşim dokunmadı, özgürce
Gitmesine izin verdi dağa

Anı ızından karap
Haşim töşde olturdu
Ol kayala artına
Avğunçu, karap turdu

Onu geriden seyrederek
Haşim yamaçta oturdu
O kayalıkların arkasına
Gidinceye kadar baktı

Caralı cuğuturnu
Caraları sav bolup
Tavlada entda caşar
Canı kuvançdan tolup

Yaralı dağkeçisinin
Yaraları iyileşir
Dağlarda tekrar yaşar
Ruhu sevinçle coşar

Tavlanı, erkinlikni
Çeksiz süygen cuğutur
Izıñdan ok cetmesin
Cavlarıñ coyalmay tur!

Dağları, özgürlüğü
Çok seven dağkeçisi
Peşinden ok yetişmesin
Düşmanlarına yenilmeden kal!

Caralı cuğuturnu
Kutharğanından sora
Haşim, canuvar atmay
Üyüne kaytıp baradı

Yaralı dağkeçisini
Kurtardıktan sonra
Haşim, avlanmadan
Evine dönüp gitti

Kiyik et keledi deb
Sabiyleri çapdıla
Alay ala ol keçe
Kiyik etsiz kaldıla

Geyik eti geliyor diye
Çocukları koştular
Fakat onlar o gece
Geyik etinden mahrum kaldılar

Haşim üydegisine
Cuğuturnu haparın
Tizip bolğan halında
Aytıp berdi har barın

Haşim ailesine
Dağkeçisinin hikâyesini
Bir bir olduğu gibi
Anlattı baştan sona hepsini

Katını tüz etgense	*Karısı doğru yapmışsın*
Canım kor bolsun saññа!	*Canım feda olsun sana!*
Dedi, canım avrudu	*Dedi, çok üzüldüm*
Ol carlı canuvarğa	*O zavallı hayvana*
Biz da açdan ölmebiz	*Bizde açlıktan ölmeyiz*
Hudur etip içsek da	*Un çorbası içsek de*
Ne eteyik! Çıdarbız	*Ne yapalım! Dayanırız*
Ne kıyınlık körsek da	*Ne kadar zorluk çeksek de*
Ahşam karaññısı da	*Akşam karanlığı*
Elge şoş kirip keldi	*Köye yavaşça çöktü*
Cambolat biy Haşimge	*Cambolat bey Haşim'e*
Cumuşçusun ciberdi	*Hizmetçisini gönderdi*
Biyni ser cumuşçusu	*Beyin bunak hizmetçisi*
Ahşamda salıp keldi	*Akşam vakti çıkıp geldi*
Biyim seni çakıradı	*Beyim seni çağırıyor*
Hayda, cür, Haşim! dedi.	*Haydi, yürü, Haşim dedi*
Haşim, eski çepkenin	*Haşim eski kaftanını*
Ceññil kaplap üsüne	*Hızlıca giyip üzerine*
Cumuşçunu ızından	*Hizmetçinin peşinden*
Bardı biyni üyüne	*Gitti beyin evine*
Haşim, eşikden kirip	*Haşim, kapıdan girip*
Üyge igilik dedi	*Evinize iyilik gelsin dedi*
Cambolat biyni betin	*Cambolat beyin yüzünden*
Küysüz bolğanın kördü	*Öfkeli olduğunu anladı*
Bügün uvğa bardıññmı?	*Bugün ava gittin mi?*
Deb sordu biy uvçuğa	*Diye sordu bey avcıya*
Haşim uvda haparın	*Haşim avda olan biteni*
Terk okuna aytdı aññа	*Hemen anlattı ona*
Ay, sen aman dedi biy	*Ey, seni pısırık dedi bey*
Er tüyülse, katınsa!	*Erkek değilsin, karısın*
Cüregiñ, korğaşinça	*Yüreğin kurşun gibi*
Eriy turğan amansa	*Eriyen hımbılsın*
Men biyiñ bolğanımı	*Benim beyin olduğunu*
Unuthanmı etgense?	*Unuttun mu yoksa?*
Art közüvde sen maññа	*Son zamanlarda sen bana*
Kiyik nek keltirmeyse?	*Geyik niye getirmiyorsun?*

Biyim, kesiñ bilese
Beş-altı sabiyim bardı
Küçüm cetmeydi, üyürüm
Açdan kıynalıp turadı

Beyim kendin de biliyorsun
Beş altı çocuğum var
Gücüm yetmiyor, ailem
Açlıktan perişan halde

İt küçükleriñi aç
Bolğanı mañña nedi!
Haşim, cüregi cana
Biz da adambız dedi

Köbek yavrularının aç
Olmalarından bana ne!
Haşim, yüreği kavrulup
Biz de insanız dedi

Avuzuñu kıs dedi biy
Sekirip örge turdu
Mucura bla sermep
Carlı Haşimni urdu

Sesini kes dedi bey
Sıçrayıp ayağa kalktı
Sopasıyla gerilip
Zavallı Haşim'e vurdu

Haşim eşik artına
Cığıldı, alay, küçden
Kobup, mıllığın atdı
Zorçu biyni üsüne

Haşim kapının arkasına
Devrildi, güç bela
Doğrulup, bedenini attı
Zalim beyin üstüne

Ol biyni buvup oğuna
Koyarık edi, alay
Şapaları çapdıla
Aç börüle çaphanlay

O, beyi oracıkta
Boğuverecekti, fakat
Hizmetçileri koştular
Aç kurtlar gibi

Carlı uvçunu tüyüb
Athan elle eşikge
Ala añña etgenni
Adam etmeydi itge

Zavallı avcıyı dövüp
Atmışlardı dışarı
Onların ona yaptığını
İnsan yapmaz köbeğe

Biy mucurası tiyib
Sındırğanedi bilegin
Zalimlikni örteni
Küydürgenedi cüregin

Beyin sopası gelip
Kırmıştı bileğini
Zalimliğin ateşi
Kavurmuştu yüreğini

Haşim! Aç börü kuvğan
Caralı cuğuturğa
Kesiñ teñ bolup kaldıñ
Kişi boluşmadı sañña

Haşim! Aç kurdun takip ettiği
Yaralı dağkeçisine
Kendin de benzeyiverdin
Kimse yardım etmedi sana

Sañña çaphan börünü
Kişi atıp urmadı
Ol börünü kanından
Kara cer kızarmadı

Sana saldıran kurdu
Kimse atıp vurmadı
O kurdun kanıyla
Toprak kızıla boyanmadı

Çolak bolup kaytdıñ sen
Carlı, kurum üyüñe
Sav bolmaz cara tüşdü
Oğurlu cüregiñe

Sakat kalıp döndün sen
Zavallı, virane evine
Kalıcı yara oldu
Temiz yüreğine

Tavda ol sen kutharğan
Cuğuturğa uşaysa
Anıça, caralarıñ
Kıynay, alay caşaysa

Dağda o kurtardığın
Dağ keçisine benziyorsun
Onun gibi yaraların
Acı verip, öyle yaşıyorsun

Zalimlikni tayağı
Bizge aman tiyedi
Ne etsin carlı Kâzim
Canı otda küyedi

Zalimliğin sopası
Bize kötü vuruyor
Ne yapsın zavallı Kâzim
Ruhu ateşte yanıyor

Haşim! Aman açıdıñ
Bizge palah azmıdı?!
Közlerim caşdan tola
Eteme bu nazmunu

Haşim! Çok dert çektin
Bize bela az mıdır?!
Gözlerim yaşla dolarak
Yazıyorum bu şiiri

Seni carsıvuñ meni
Carsıvumdu carlı uvçu
İnşallah, iynanabız
Kelir bir dert alıvçu!

Senin sıkıntın benim
Sıkıntımdır zavallı avcı
İnşallah, inanıyoruz
Gelir bir gün öç alıcı!

Carlı Haşim, kesiñ da
Caralı cuğutursa
Körgen kıyınlığıñı
Sen kaçan unutursa?

Zavallı Haşim, sen de
Yaralı bir dağkeçisisin
Gördüğün zulümleri
Sen ne zaman unutursun?

Seni urğan zalimni
Allah ursun deyme men
Palahlanı ırhısın
Aññа bursun deyme men

Sana vuran zalime
Allah vursun diyorum ben
Belâların selini
Ona çevirsin diyorum ben

Bar etgen artıklığı
Anı kesine cetsin!
Kâzim bergença, aññа
Allah da nalat bersin!

Bütün yaptığı kötülükler
Onun kendisine dönsün!
Kâzim'in ettiği gibi ona
Allah da lânet etsin!

Kün sayın anı körüp
Men amalsız bolama
Başha colnu tapmayın
Nazmulanı tağama

Her gün onu görüp
Ben çaresiz kalıyorum
Başka bir yol bulamayıp
Şiirler yazıyorum

Oy, meni carlı halkım!
Kıyınlıkda turasa
Sen da, bir başha bolmay
Caralı cuğutursa

Ey, benim zavallı halkım!
Zulmün içerisindesin
Senin de bir farkın yok
Yaralı bir dağkeçisisin

Zığırlı kolda zığırla
Kibik köb kıyınlığıñ
Ne zatha çıdamadı
Seni kıyınlı canıñ?!

Taşlı vadideki çakıllar
Kadar çok derdin
Neye dayanmadı ki
Senin dertli canın?!

Kurum ocaklarıñdan
Keçegi kar cavğança
Cavadı kayğı üsüñe
Seni Allah karğağança

İsli ocaklarından
Gece kar yağması gibi
Yağıyor dertler üstüne
Seni Allah lânetlemiş gibi

Caz cabalak tavlağa
Cavğan kibik, üsüñe
Kara palah cavadı
Kirip keledi üyüñe

Baharda karın dağlara
Yağması gibi üstüne
Kara belâ yağıyor
Girip geliyor evine

Kayğılarıña carsıy
Carlı Kâzim talğandı
Ol başın tav çerekge
Atar kibik bolğandı

Dertlerine üzülmekten
Zavallı Kâzim de yoruldu
O da başını dağ ırmağına
Atacak hâle geldi

Carlı halkım, börüle
Kuvub barğan caralı
Cuğutursa, ne eteyim
Kim bolur bizni callı?

Zavallı halkım, kurtların
Takip ettiği yaralı
Dağ keçisisin, ne yapayım
Kim olur bizden yanlı?

Kim körür seni ızıñdan
Cumulğan börüleni?
Kayğıların kim körür
Carlı tavlu elleni?

Kim görür senin peşinden
Takip eden kurtları?
Dertlerini kim görür
Fakir dağ köylerini?

Seni sürgen börüge
Kimni oğu atılır?
Fitnanı, zalimlikni
Tili kaçan tartılır?!

Seni takip eden kurda
Kimin oku atılır?
Fitnenin, zalimliğin
Dili ne zaman çekilir?!

Bar kıyınlıklarıñı
Carlı Kâzim köredi
Cüregi kandan tola
Açı nazmu etedi

Bütün dertlerini
Zavallı Kâzim görüyor
Yüreği kanla dolarak
Acıklı şiirler yazıyor

Caralı cuğuturnu
Aytdım sizge haparın
Alay ol sav etalmaz
Cürekle caraların

Yaralı dağkeçisinin
Anlattım size hikâyesini
Fakat o iyileştiremez
Yüreklerin yaralarını

Anı eşitgen birsine
Ayta, halkğa cayılsa
Carlı ot cağalada
Aytılıp alay tursa

Bunu dinleyen, diğerine
Anlatarak, halka yayılırsa
Zavallı, yoksul evlerde
Bu şekilde anlatılırsa

Kim biledi, asuv bolur
Kayğılı cüreklege
Kim biledi, açuv bolur
Zulmuçu zalimlege

Kim bilir, çare olur
Dertli yüreklere
Kim bilir, dert olur
Zulümcü zalimlere

Alanı kollarından
Kelmeydi maññа tiyerge
Carlı uvçu Haşimni
Tüygen kibik, tüyerge

Onların ellerinden
Gelmez bana dokunmak
Zavallı avcı Haşim'i
Döver gibi dövmek

Şişlik koylay soyarğa
Kollarından kelse edi
Urup, tüyüp, coyarğa
Atım amal berse edi

Kebaplık koyun gibi kesmeye
Ellerinden gelseydi
Vurup, dövüp, öldürmeye
Adım imkân verseydi

Bir kün caşatmaz eldile
Ala meni duniyada
İçer suvum tügenip
Kalır edi tavlada

Bir gün yaşatmazlardı
Onlar beni dünyada
İçecek suyup tükenip
Kalırdı bu dağlarda

Keleçige ölüm cok!
Degen söz bardı halkda
Halkımı keleçisi
Boldum kıyın sağatda

Elçiye ölüm yok!
Diye bir söz vardır halkta
Halkımın elçisi
Oldum bu zor zamanda

Men Mekkağa barğanma
Tiyerge bazınmayla
Alay bıçak bilevnü
Canığannı koymayla

Ben Mekke'ye gittim
Dokunmaya cesaret etmiyorlar
Fakat bıçak bilemeyi
Tehdit etmeyi bırakmıyorlar

İt ürgenin cel eltir
Ürme koy cavlarımı!
Kıyın kün ökülünley
Kalırma men halkımı!

Köpek havlamasını rüzgar götürür
Havlasınlar bırak düşmanlarımı!
Zor günde vekili olarak
Kalırım ben halkımın!

Carlı halkım! Küreşdim	*Zavallı halkım! Uğraştım*
Asuv bolur deb sözüm	*Çare olur diye sözüm*
Saññа igilik tiley	*Sana iyilik dileyerek*
Caşaydı duniyada Kâzim.[731]	*Yaşıyor dünyada Kâzim.*

75. Hırtlavumu Koyalmam	***Tenkit Etmeyi Bırakamam***
Oy, meni malım koşumda	*Ey, benim malım çiftliğimde*
Bir buğam bla bir atım	*Bir boğa ile bir atım*
Kacavsunub küreşsem da	*Muhalif olup uğraşsam da*
Bolalmadım baylağa tatım	*Olamadım zenginlere ketum*
Kılıçım da, savutum da	*Kılıcım da, silahım da*
Tohtamağan avuzum	*Durmayan ağzım*
Haman da kuvanama men	*Daima sevinirim ben*
Oldu em ullu nasıbım	*Budur en büyük kısmetim*
Havlelikni koyalmadım	*Avareliği bırakamadım*
Zamanımı ozdurğanma	*Zamanımı geçirdim*
Üydegili bolalmadım	*Aile kuramadım*
Ölür tügüm çıkğanda da	*Ölüm vakti geldiğinde bile*
Semenle bla caraşmadım	*Zorbalarla anlaşamadım*
Ala meni duşmanlarım	*Onlar benim düşmanlarım*
Çırtda boluşalmadım	*Asla düzenlerine giremedim*
Ala aythañña boy berib	*Onların söylediğine boyun eğip*
Kısılıb da kalalmadım	*Çekilip geri durmadım*
Oğay, bayladan korkmam	*Hayır zenginlerden korkmam*
Semenleden es taşlamam	*Zorbalara karşı yılmam*
Hırtlavumu koyalmam![732]	*Tenkit etmeyi bırakamam!*

76. Bödeneları	***Bödeneoğulları***
Bödeneları oñsuz konaknı	*Bödeneler fakir misafiri*
Arbazğa koymaydıla	*Avluya sokmuyorlar*
Kesleri va adam	*Kendileri ise insan*
Kıyından toymaydıla	*Emeğinden doymuyorlar*
Kuturğan adamnıkılağa	*Kudurmuş insanınkine*
Uşaydıla Tinibekni közleri	*Benziyor Tinibek'in gözleri*

---

[731] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s 367-377.
[732] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 45-46.

Cürek carmay koyarlamı	*Sinirlendirmeden bırakır mı*
Kıñĭñır Mahametni sözleri	*Kambur Mehmet'in sözleri*
Buz tübünde kalsınla	*Buz altında kalsınlar*
Bödenelanı malları	*Bödenelerin hayvanları*
At cavurdan	*At sırtındaki yaralardan*
Ullu cavur bolğandı	*Daha büyük yaralar çıkmış*
Carlı Hayukkunu sanları	*Zavallı Hayukku'nun vücuduna*
Bödeneları bizge teñ	*Bödeneler bizim kadar*
Bay cokdu deb mahtanıb	*Zengin yok diye övünerek*
Aslan Hacini kızın	*Aslan Hacı'nın kızı*
Canaynı tileydile	*Canay'ı istiyorlar*
Kirli baylıkdan	*Kirli zenginlikten*
Ne keledi deb bermeydile	*Ne fayda diye vermiyorlar*
Bıla da birbirlerine	*Bunlar da birbirlerini*
Köten etedile	*Beğenmiyorlar*
Karnı amannı künü aman	*Pisboğaz olanın günü yaman*
Bödene ulu ma alaydı	*Bödene oğlu işte böyledir*
Aş üyden çırtda çıkmaydı	*Mutfaktan hiç çıkmıyor*
Malsıznı cukğa sanamaydı	*Fakiri adamdan saymıyor*
Hak bermeydi calçığa	*Hakkını vermiyor ırgata*
Et aşatmaydı malçığa	*Et yedirmiyor çobana*
Küçüklerin bitle keselle	*Köpek yavrularını bitler yiyor*
Pariyleri açdan ölelle	*Köpekleri açlıktan ölüyor*
Tinibek aññа kayğırmaydı	*Tinibek bunu önemsemiyor*
Öllükme deb oylamaydı	*Bir gün öleceğim diye düşünmüyor*
Kesiñi süyese bek, Tinibek	*Kendini seviyorsun pek, Tinibek*
Ölseñ, calçıla hars ururla	*Ölürsen, ırgatlar alkış tutar*
Kalmayın barı toy tutarla	*Eksiksiz, hepsi birden dans eder*
Semenleb barasa hakların	*Gasp ediyorsun haklarını*
Tabdırmayın, kıyınların.[733]	*Vermeyip, emeklerinin.*

[733] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 89.

77. Bödenelanı bla Gâvurlanı Calçıları — ***Bödeneoğulları ile Gâvuroğullarının Irgatları***

Bödeneleri baydıla deb Alanı calçıları Gâvurları baydıla deb Bılanı calçıları	*Bödeneler zengindir diye* *Onların ırgatları* *Gâvurlar zengindir diye* *Bunların ırgatları*
Biribiri bla öçeşdile Tayakla bla sermeşdile Alay ete keldile da Bir birin buvdula Tayakla bla urdula	*Birbirleri ile iddialaştılar* *Sopalarla dövüştüler* *Bu şekilde devam ederek* *Birbirlerini boğdular* *Sopalarla vurdular*
Ne añılaşınmadı Nek biri birin añılamalla Ol da, ol da bir itni boğulla Adamlanı coğulla	*Neydi anlaşılmayan* *Niye birbirlerini anlamadılar* *O da, o da aynı köpeğin pisliğidirler* *İnsan müsveddesidirler*
Gâvurları da Bödeneları da Adam haknı aşayla Haram mülk bla caşayla.[734]	*Gâvurlar da* *Bödeneler de* *Kul hakkı yiyorlar* *Haram mülk ile yaşıyorlar.*

78. Carlı Dırğa — ***Zavallı Dırga***

Carlı Dırğa calçı boldu Çomalağa malçı boldu Beş cıllık calın davladı Tüzlüknü va tabmadı	*Zavallı Dırga ırgat oldu* *Çomalara çoban oldu* *Beş yıllık ücretini istedi* *Adaleti ise bulamadı*
Kıyını üçün tüyüş açdı Hak ornuna tayak tabdı Biri boynuna urdu Biri kolun buvdu Biri kabırğasına urdu	*Hakkı için mücadele etti* *Hak yerine dayak yedi* *Biri boynuna vurdu* *Biri kolunu büktü* *Biri kaburgasına vurdu*
Barısı da türtdüle Ayamayın tüydüle Közün, kaşın teşdile Mal ornuna cumduruk berdile.[735]	*Hepsi de vurdular* *Acımadan dövdüler* *Gözünü, kaşını yardılar* *Mal yerine yumruk verdiler.*

[734] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 90.
[735] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 92.

79. Azamat-Geriy

Azamat-Geriy Han atlı
Anı miññen atı kanatlı

Kızlarına bal çayırla çaynatadı
Caşlarına tay horala saylatadı

Kızlarına kutune, dariy kiydiredi
Caşların tuv acirlege mindiredi

Kesi caş otovğa kiredi
Calçılarına çaykamdı içiredi

Ala at orunlada aşaydıla
Suvukdan öle caşaydıla.[736]

Azamat-Geriy

Azamat-Geriy Han adlı
Onun bindiği atı kanatlı

Kızlarına bal sakızları çiğnetir
Oğullarına cins tayları seçtirir

Kızlarına kadife, ipek giydirir
Oğullarını genç aygırlara bindirir

Kendisi genç kızlarla gerdeğe girer
Irgatlarına kirli, pis suları içirir

Onlar at ahırlarında yemek yiyorlar.
Soğuktan donarak yaşıyorlar.

80. Calçılık

Cazdan başlab kaçha cetdim
Solumayın, otun etdim

Cılkı kütdüm, biçen çaldım
Hakıma va gırnay aldım

Kış kelgenley, sırtha barıb
Ögüzle bla balas tartıb

Tavğa barıb, tavdan tüşüb
Eki ayağım, betim üşüb

Calçılıkda, carlılıkda
Bir Duvutda, bir Cazlıkda

Çabırlarım cırtıldıla
Bayla artha ıhtırdıla

Canlamadım kıyın işden
Cazğa avrub cetdim küçden

Hakıma va kotur gılca
Aşım mulhar, ornum murcar

Irgatlık

Bahardan başlayıp güze ulaştım
Dinlenmeden, odun kestim

At sürüsü güttüm, ot biçtim
Karşılığında ise bir eşek aldım

Kış gelince tepeye çıkıp
Öküzlerle kızak çekip

Dağa gidip, dağdan inip
İki ayağım, yüzüm üşüyüp

Irgatlıkta, fakirlikte
Bir Duvut'ta, bir Cazlık'ta

Çarıklarım yırtıldılar
Zenginler itip kaktılar

Kaçmadım zor işten
Bahara zor çıktım hastalıktan

Karşılığı ise bir uyuz inek
Yemeğim kuru ot, yatağım sedir

---

[736] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 102.

Calçılıkda ötgen cılım	*Irgatlıkta geçen yılım*
Mıdahlıkdan tolğan cırım.[737]	*Hüzünle dolu şarkım.*

81. Kız Tuvduyese	***Kız Doğmuşsa***
Men aytayım, tıñılağız	*Ben anlatayım, dinleyin*
Tavlu üyde tuvsa kız	*Dağlı evinde doğarsa bir kız*
Sıy etip, siz kuvanmağız	*Değer verip, siz sevinmeyin*
Boş muratha cubanmağız	*Boşuna kendinizi teselli etmeyin*
Hadislede köb okudum	*Hadislerde çok okudum*
Barıp körüp, arsar boldum	*Gidip, görüp, şaşkın kaldım*
Tişiruvğa cokdu bolum	*Kadına yok gün yüzü, hayat*
Cazarğa tartınadı kolum	*Yazmaya çekiniyor elim*
Kıyıñña deb tuvar canı	*Zorluk için doğar canı*
Tüzelmez anı bir sanı	*Düzelmez onun hiçbir tarafı*
Küye keter cürek kanı	*Yanıp, kavrulur yüreği*
Muratları tolmay kalır	*Gelmez yerine hiçbir muradı*
Kuvanmazla ataları	*Sevinmez babaları*
Mudah bolur anaları	*Üzülür hep anaları*
Künü, tünü cılay barır	*Gündüzü, gecesi gözyaşı*
Muratları tolmay kalır	*Gelmez yerine hiçbir muradı*
Caşlı üynü kim da tanır	*Oğlanlı evi herkes bilir*
Kelgen konak keçe kalır	*Gelen misafir gece kalır*
Atası bayğa sanalır	*Babası zenginden sayılır*
Cuvukluğun kim da alır	*Ona herkes akraba olmak ister*
Cılı cetse, tayak alır	*Yaşı gelince eline sopayı alır*
Cıyın bla çalkı çalır	*Herkesle birlikte tırpan tutar*
Kıyın işge küçü karır	*Zor işe bile kuvveti vardır*
Üy işlerge taş kobarır	*Ev yapmak için taş taşır*
Cigitligi terk tanılır	*Yiğitliği hemen anlaşılır*
İgi kıznı saylap alır	*İyi kızı seçerek alır*
Caratmasa, talak salır	*Beğenmezse vazgeçer*
Başha kıznı tilep alır	*Başka kızı isteyip alır*
Kızlı üyge köz karamaz	*Kız evine kimse bakmaz*
Kelgen konak keçe kalmaz	*Gelen misafir gece kalmaz*

[737] **Koçharlanı Kasbot** …, 1986, s. 85.

Suvu erkin, otunu az	*Suyu bol, odunu az*
Bereketi bir da bolmaz	*Bereketi hiç olmaz*
Elde carlığa sanalır	*Köyde fakirden sayılır*
Aşda ol sadaka alır	*Ziyafette o arta kalanı alır*
Cuvuğu da kelmey kalır	*Akrabası gelmez, bırakır*
Colnu keñden uzak salır	*Yolunu çevirip uzatır*
Aytdı, bayam, halğa tüşüp	*Söyledi, bilinen hale düşüp*
Kızlı ata, küyüp, bişip	*Kız babası, yanıp, kavrulup*
Tişiruvnu kıyın işin	*Kadının zor hâlini*
Ömürlede bu kelişin	*Bu devrandaki gelişini*
Kız tuvğañña kuvanmağız	*Kız doğarsa sevinmeyin*
Boş akılğa cubanmağız	*Boşuna kendinizi avutmayın*
Añña çüyre iyman, farız	*Ona makus talih farz*
Kıyınlıkğa keledi har kız![738]	*Hayata bedbaht gelir her kız!*

82. Kıznı Tarığıvu	***Kızın Dertlenişi***
Allah mañña çaçnı uzunun	*Allah bana saçın uzununu*
Berip, nasıp bermey koyğandı	*Verip, kısmetsiz bırakmış*
Anam, kara közle berip	*Annem, kara gözlerini verip*
Süymekligimi sıyırğand	*Sevgiyi geri almış*
Süygenimden ayırdıla	*Sevdiğimden ayırdılar*
Cüregime kirdi kama	*Yüreğime girdi kama*
Adamla kayğırmaydıla	*İnsanlar umursamıyorlar*
Kayalağa tarığama![739]	*Kayalara dertleniyorum!*

83. Tarığuv	***Dertleniş***
Süye edim bir ulannı	*Seviyordum bir delikanlıyı*
Carlı üyürde tuvğannı	*Fakir bir evde doğanı*
Anı durus körmedile	*Onu uygun görmediler*
Süygenime bermedile	*Sevdiğime vermediler*
Kün tiymese muthuzdula	*Güneş doğmazsa hüzünlüdür*
Karlı tavlanı başları	*Karlı dağların başları*
Taş cürekge uçuzdula	*Taş kalp için önemsizdir*
Termilgenni köz caşları	*Kederlinin göz yaşları*

[738] **Çığarmalarını Eki Tomluğu** …, 1989/1, s. 231-232.
[739] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 31.

Tüz adamla, ne eteyim	*Ey insanlar, ne yapayım*
Süymegenime berdile?	*Sevmediğime verdiler?*
Çal sakallı kart kişini	*Kırçıl sakallı ihtiyarı*
Mañña tiyişli kördüle	*Bana münasip gördüler*
Bay deb cuvap etmedim	*Zengin diye cevap vermedim*
Canıma korkup, uyalıp	*Canıma korktum, utanıp*
Bölek cılnı men termildim	*Epey bir zaman ben dertlenip*
Cüregim avrup, kıynalıp	*Yüreğimde sancı, kahrolup*
Ne kıyınlık, ne uçuzluk	*Nice zorluk, nice keder*
Kalmadı men sınamağan	*Kalmadı başıma gelen benim*
Kadar cılda şo bir keçe	*Bu kadar zaman bir gece bile*
Ozmadı men cılamağan	*Geçmedi ağlamadığım benim*
Sekirip öre turuvçem	*Sıçrayıp ayağa kalkardım*
Men, cayağıma urğanlay	*Ben, yanağıma vurunca*
Tañım atıp ketivçü edi	*Gün ağarır, sabah olurdu*
Bosağada olturğanlay	*Kapı önünde oturunca*
Uku kıçırıkğa cuvap	*Baykuş sesine cevap*
Cılağanım keçelede	*Ağladığım gecelerde*
Carsıvumu kişi esge	*Kederimi kimse anlayıp*
Almadı bizni tiyrelede	*Önemsemedi bizim mahallede*
Alay bla cılay cılay	*Böylelikle ağlayarak*
Talay cıllarım ketdile	*Uzun yıllarım geçtiler*
Biri satıp, biri alıp	*Biri satıp, biri alıp*
Meni malğa teñ etdile	*Beni bir mala benzettiler*
Men sınağan zor caşavunu	*Benim yaşadığım zor hayatı*
Şo bir teñim da körmesin	*Ah, bir arkadaşım bile görmesin*
Süygen teñ kızlarım, sizge	*Sevdiğim dostlarım size*
Şo bıllay künle kelmesin	*Ah, böyle günler gelmesin*
Cürek süyüp siz körsegiz	*Yüreğiniz aşkı bulursa*
Süygeninden siz tıymağız	*Sevdiğinden mahrum bırakmayın*
Erkin uçhan kanatlını	*Özgürce uçan kuşu*
Siz tar çaldişge cıymağız	*Siz dar kafese koymayın*
Atam, anam etdile deb	*Babam, annem istiyor diye*
Süymeyin erge barmağız	*Sevmeden kocaya varmayın*
Cuvukladan korkama deb	*Akrabalardan korkuyorum diye*
Cürek süygenden kalmağız.[740]	*Yüreğinizin sevdiğinden kalmayın.*

[740] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 33-34.

84. Çalkıçıla	***Tırpancılar***
Bizni da tamadabız, kiçibiz Bardı, allıbızda işibiz	*Bizim de büyüğümüz, küçüğümüz* *Vardır, önümüzde işimiz*
Korkma, homuh, oynay küle İşle eterbiz	*Korkma, uyuşuk, güle oynaya* *İşlerimizi yaparız*
Bav allında Arak arak tişle eterbiz	*Ahırın önünde* *Ekin demetlerini yığarız*
Kış amandı kılıç kibik "şıp" deb ceter Aş bolmasa, malıbıznı alıb keter	*Kış zalimdir, kılıç gibi "şıp" diye yetişir* *Yem olmazsa, hayvanlarımızı alıp gider*
Sen aythança bolsa Kablanlaça kayırılışırbız	*Senin dediğin gibi olursa* *Kaplanlar gibi kapışırız*
Gır mır bolub Mıçımayın ayırılışırbız	*Bozuşarak* *Derhal ayrılırız*
Men aythança etsek Köb tüyülbüz törtevbüz	*Benim dediğim gibi yaparsak* *Çok değiliz, dört kişiyiz*
Alğışdaça, esen kaçha ceterbiz Kuvanç ete, üyübüzge keterbiz.[741]	*Duadaki gibi, sağ salim güze erişiriz* *Mutlu bir şekilde evimize gideriz.*
85. Tambla Oraza Açıladı	***Yarın Ramazan Bayramı***
Tambla oraza açıladı Negiz hazırdı bayram üçün Bir biriñi nek soyasız Eki arada eki çelek ayran üçün	*Yarın Ramazan Bayramı* *Hazırlandınız mı bayram için* *Birbirinizle neden kavga ediyorsunuz* *Ortada iki kova yoğurt için*
Honşu honşudan hater aladı Önküç beredi Önküç kuru da kuvana barıb Cılay keledi.[742]	*Komşu komşudan gönül alır* *Ödünç verir* *Ödünç verilen şey ise sevinerek gider* *Ağlayarak gelir.*
86. Küz Cıyın	***Güz Grubu***
Soyum malların sürüb allına Küz cıyın tebrer cırlay, kuvana	*Kesim hayvanlarını katarak önüne* *Güz grubu başlar türkü söyleyerek neşeyle*

[741] **Kaltur** …, s. 11.
[742] **Kaltur** …, s. 22.

Kışlıkğa ceter, balağan eter
Kim otun alır, kim koş baş çalır

Kışlık ağılına gelir, barınağını yapar
Kimi odun toplar, kimi dalları keser

Kim haltas çüy, gıldıvay salır
Tañ atmay cıyın çalkığa barır
Çalkıla birden, oñdan sermerle
Biçenin kırıb, solğa tizerle

Kimi balyoz çivisi, tırpana sap takar
Güneş doğmadan grup ot biçmeye gider
Tırpanlar hep birden sağdan keserler
Otları keserek sol tarafa dizerler

Tamada alda, tartığız caşla
Oyun, harh ete, tütünler başla
Mizam ariuvdu küz cıyınlada
Bılay buyurub aytır tamada

Grup lideri önde, çekin delikanlılar
Oyun, eğlence, dumanlanır başlar
Düzen güzeldir güz gruplarında
Şöyle buyurup, söyler grup lideri

İynek sav şapa, zaman ozmasın
Koy soy aksakal, kün keç bolmasın
Tamada aythañña cıyın sıyınır
Ol oynay, küle, kaçha cıyılır.[743]

İneği sağ çömez, zaman geçmesin
Koyunu yüz ihtiyar, vakit geç olmasın
Liderin söylediklerine grup uyar
Oynaya, güle sonbahara toplanır.

87. Nögerlik

Arkadaşlık

Bek mıdahdı Azgeriy
Kolu ayağı tutmaydı
Cokdu anı ögüzü
Kalacük, urluk tabmaydı

Çok üzgün Azgeriy
Eli ayağı tutmuyor
Yoktur onun öküzü
Pulluk, tohum bulamıyor

Tıññısızdı Bekmırza
Urlukçuğu bar edi
Kalacüksüz, ögüzsüz
Saban sürüb bolmaydı

Huzursuzdur Bekmırza
Tohumu vardı
Pulluksuz, öküzsüz
Tarla süremiyor

Ögüz bared Aliyde
Kuvanmaydı ol da añña
Kalacüksüz, urluksuz
Kalay çıksın sabañña

Öküz vardı Ali'de
Sevinmiyor o da buna
Pulluksuz, tohumsuz
Nasıl çıksın tarlaya

Üçüsü da nığışda
Birbirlerin tabdıla
Keññeş etib, caraşıb
Saban nöger boldula

Üçü de köşe başında
Birbirlerini buldular
İstişare edip, anlaşıp
Tarla işinde ortak oldular

Karuvların bir etib
Saban sürüb başladıla

Güçlerini birleştirip
Tarla sürmeye başladılar

---

[743] **Karaçay Poeziyanı Antologiyası** …, s. 105-106.

Sürüb boşab, sabañña	*Sürdükten sonra tarlaya*
Urluk çaçıb boşadıla	*Tohum ekip bitirdiler*
Nögerlikni hayırın	*Ortaklığın faydasını*
Ala ariuv bildile	*Onlar iyi anladılar*
Birbirine karaşıb	*Birbirlerine bakışıp*
Kuvanç bolub küldüle.[744]	*Neşeyle güldüler.*

88. Ayrı Çabak, Balık, Duvadak — ***Yengeç, Balık, Kuğu***

Ayrı çabak, balık, duvadak	*Yengeç, balık, kuğu*
Aytdıla, biz bu arbanı tartayık	*Dediler, biz bu arabayı çekelim*
Cegildile bla barı arbağa	*Dayandılar bunlar hepsi arabaya*
Cürek bla küreşdile barmağa	*Var güçleriyle uğraştılar yürütmeye*
Amal cok edi arba colda kalırğa	*İmkânsızdı arabanın yolda kalması*
Bilseyedi ala birge barırğa	*Bilseydi onlar birlikte hareket etmeyi*
Duvadak uçub tartdı havağa	*Kuğu uçup çekti havaya*
Tartayedi balık anı suv taba	*Çekiyordu balık onu suya*
Anı tartdı ayrı çabak artına	*Onu çekti yengeç geriye*
Arba kaldı kımıldamay alayına	*Araba kaldı yerinde öylece*
Köb küreşib keslerin da soydula	*Çok uğraştılar, mahvoldular*
Cük arbanı birikmeyin koydula	*Yük arabasını, birleşmeyip, bıraktılar*
Kerek bolmaydı aytırğa kimdedi günah	*Gerek yok söylemeye, kimdedir suç*
Harkim biledi neden boldu bu balah.[745]	*Herkes biliyor neden oldu bu hata.*

89. Keleçile — ***Dünürcüler***

Men Tıtıtha keleçile	*Ben Tıtıt'a dünürcüler*
İygen edim	*Göndermiştim*
Koratmağız, ne koşmağız	*Eksiltmeyin, eklemeyin*
Degen edim	*Demiştim*
Kıblağa aylanıb	*Güney cepheli*
Tohanala kibik, üyleri bardı	*Köşk gibi evleri var*
Degiz degenem	*Deyin demiştim*

[744] M. Abaylanı; İ. Akbaylanı, **Bizni Küçübüz Bizni Ceribizd**, Moskova, 1926, s. 15-16.
[745] İsmail Akbaylanı, **Ana Tili**, Tiflis, 1916. s. 50.

Kara çeget kibik	*Sık orman gibi*
Köget terekleri bardı	*Meyve ağaçları var*
Degiz degenem	*Deyin demiştim*
Ol tereklede	*O ağaçlarda*
Almaları, kertmeleri, şabdalları bardı	*Elmaları, armutları, şeftalileri var*
Degiz degenem	*Deyin demiştim*
Ayıbha kiygen şameleci	*Dışarıya giyilen, çizgili ipek kumaştan*
Orus kavrak kabdalları bardı	*Rus yünlü kumaşından kaftanları var*
Degiz degenem	*Deyin demiştim*
Art eşigi bardı	*Arka kapısı var*
Al eşigi bardı	*Ön kapısı var*
Degiz degenem	*Deyin demiştim*
Otov üyü	*Yatak odası*
Konak üyü bardı	*Misafir odası var*
Degiz degenem	*Deyin demiştim*
Tögeregine miyik huna bolub	*Etrafında yüksek duvarlı*
Durkuları bardı	*Ambarları var*
Degiz degenem	*Deyin demiştim*
Eki arada Tram tamğalı	*Ortada Tram damgalı*
Cılkıları bardı	*At sürüleri var*
Degiz degenem	*Deyin demiştim*
Durkulanı içlerinde	*Ambarların içerisinde*
Antavları bardı	*Tahıl yığınları var*
Degiz degenem	*Deyin demiştim*
Kıyırlarına toğayla salınıb	*Uçlarında halkaları olan*
Cantavları bardı	*Urganları var*
Degiz degenem	*Deyin demiştim*
Bir arbanı kesi begitgen	*Bir arabayı tek başına saran*
Uzun-uzun mansları bardı	*Uzun uzun halatları var*
Degiz degenem	*Deyin demiştim*
Tepsilerinde, kuru da konak	*Sofralarında, her zaman, misafir için*
Kaytıb aşar kibik, aşları bardı	*Hazırlanmış yemekleri bulunur*
Degiz degenem	*Deyin demiştim*

Cuğutur terileden
Cumşak cumşak tulukları bardı
Degiz degenem

Dağ keçisi derisinden
Yumuşak tulumları var
Deyin demiştim

Kaşha eçki terileden
Kızıl kızıl boyalıb, gıbıtları bardı
Degiz degenem

Benekli keçi derisinden
Kırmızıya boyanmış tulumları var
Deyin demiştim

Gözenni maymulları, arkavları
Bütev kakdan körünmeydi
Degiz degenem

Kilerin hatılları, kirişleri
Kurutulmuş etlerden görünmüyor
Deyin demiştim

Kalturğa kibik sıy
Kişige berilmeydi
Degiz degenem

Kaltur'a verilen değer
Kimseye verilmiyor
Deyin demiştim

Cav gıbıtladan, bal gıbıtladan
Bal, cav tama, tüblerine tabakla salınıb
Degiz degenem

Yağ tulumlarından, bal tulumlarından
Bal, yağ damlar, altlarına tabak koyarlar
Deyin demiştim

Bayla kızların teceydile
Kesleri calınıb
Degiz degenem

Zenginler kızlarını teklif ediyorlar
Kendileri yalvararak
Deyin demiştim

Külteleni becen etib
Becende bişse, çeren etib
Çerenni başından tiş salıb

Otlardan demet yaparak
Kuruyan demetleri yığın yaparak
Yığının tepesinden şiş sokarak

Gırmıkla bla begitib
Tögeregine Malkar huna
Etdirib, turğan adamdı
Degiz degenem

İple bağlayıp sağlamlaştırarak
Çevresine taştan duvar
Yaptıran adamdır
Deyin demiştim

Cuvuknu, teñni tuthan
Tavuşu keññe çıkğan
Arımağan, talmağan
Çiysil sözü bolmağan
Adamdı
Degiz degenem

Akrabayı, dostu kollayan
Sesi gür çıkan
Yorulmayan, bıkmayan
Çiğ sözü olmayan
Adamdır
Deyin demiştim

Bu ırıshını barına da
İye köz bla
Karağan tişiruv kerekdi
Kim da tabıladı, alay a
Anı tındırallık

Bu varlığın hepsine
Sahip gözüyle
Bakan kadın lâzım
Birisi bulunur, ama
Bunu becerebilecek

Cañññz Hammeseydi	*Yalnız Hammesey'dir*
Degiz degenem	*Deyin demiştim*
Arsar bolmay	*Tereddüt etmeden*
Bu keleçilikni	*Bu sözlerimi*
Aytığız degenem	*Söyleyin demiştim*
Tıtıtnı kesini cuvabın alıb	*Tıtıt'ın kendi cevabını alıp*
Kaytığız degenem.[746]	*Dönün demiştim.*

90. Erkişini Kanatları	***Erkeğin Kanatları***
İgi tişiruv bla igi at	*İyi kadın ile iyi at*
Erkişini kanatlarıdıla	*Erkeğin kanatlarıdır*
Nohu macal etmezligin etedi	*Yavuklusu iyi olan, imkânsız olanı yapar*
Atı tacal Nıhıt avuşdan ötedi	*Atı iyi olan, Nıhıt geçidini aşar*
Aman tişiruvu bolğan	*Karısı kötü olan*
Kanatı sıññgan karğalaydı	*Kanadı kırılan karga gibidir*
Osal atha miññen kişi va	*Kötü ata binen erkek ise*
Ceter cerine cetalmaydı	*Gideceği yere yetişemez*
Ciger katın erge küç beredi	*Becerikli kadın erkeğe güç verir*
Tulpar at erni tavkel etedi.[747]	*İyi cins at erkeği cesur yapar.*

91. Tişiruvnu Amanı	***Kadının Kötüsü***
Ey, tişiruvnu amanı	*Ey, kadının kötüsü*
Sense erkişini palahı	*Sensin erkeğin belâsı*
Eriñi tersine burasa	*Kocanı tersine çevirirsin*
İgi halisin buzasa	*İyi hâlini bozarsın*
Avuzuñu tıyar amaltın	*Dilini tutacağın yerde*
Kazannı boşuna ışırma	*Tencereyi boşuna karıştırma*
Caşavnu tüyüş bla aşırma	*Hayatını kavgayla geçirme*
Eriñi söz bla kızdırma	*Kocanı sözle kızdırma*
Turmuşuñu boş buzdurma	*Hayatını boş yere mahvetme*
Meni tamam añılağanım	*Benim tam anladığım*
Erkişi ot da, tişiruv suv	*Erkek ateş ise kadın sudur*

---

[746] **Kaltur** …, s. 33-35.
[747] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 79.

Eriñ canıb tebrese	*Kocan alevlenmeye başlarsa*
Üsüne çelek bla suv kuy	*Üzerine kovayla su dök*
Alaysız çırtda kelişmezse	*Yoksa kesinlikle anlaşamazsın*
Oldu saññа amanatım.[748]	*Budur sana nasihatim.*

92. Üydegilensem — ***Evlenirsem***

Kesi otovumda caşarma	*Kendi evimde yaşarım*
Kesi ornumda catarma	*Kendi yatağımda yatarım*
Kesi otumda cılınırma	*Kendi ateşimde ısınırım*
Kesi hantımı aşarma	*Kendi yemeğimi yerim*
Alaymıdı? Oğay	*Öylemi? Hayır*
Katın alsañ	*Evlenirsen*
Al koluña balta	*Al eline baltayı*
Başıña va hata	*Başına da belâyı*
Kıjğıl-mıjğılla tuvarla	*Bebek-belekler doğarlar*
Biri gırcın, biri çabır	*Biri ekmek, biri çarık*
Biri börk deb buvarla	*Biri şapka diye sıkıştırırlar*
Otun keltir, un keltir	*Odun getir, un getir*
İynek savdur, koy kesdir	*İnek sağdır, koyun kestir*
Deb, katınıñ koymaz	*Deyip, karın bırakmaz*
Kartlığıñda üydegi	*İhtiyarlığında aile*
Ösdürür karıvuñ bolmaz	*Bakmaya gücün olmaz*
Mıyıklanı buralmazsa	*Bıyıklarını buramazsın*
At belinde turalmazsa	*At sırtında duramazsın*
Koy Appa, katın kayğını.[749]	*Bırak Appa, evlenme fikrini.*

93. Katın Al Deb Koymayla — ***Evlen Diye Israr Ediyorlar***

Katın al deb koymayla	*Evlen diye ısrar ediyorlar*
Nege kerekdi katın alırğa	*Neme lâzım evlenmek*
Katın alsañ otun al	*Evlenirsen odun al*
Koluñu rıshığa sal	*Eline ekmeğini al*
Andan ese	*Bunun yerine*
Omak kiyin da aylan	*Güzelce giyin de dolaş*

---

748 **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 137.
749 **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 43.

Bar koşlağa konakğa	*Git çiftliklere misafir ol*
Tüzelmeymi kallıksa sokmakğa	*Alışırsın patika yollarına*
Tatımlı at aşları seniki	*Lezzetli at yemleri senin*
Ballı-cavlu hantları meniki	*Ballı, yağlı yemekler benim*
Koş ayrandan tartarsa	*Çiftlik ayranından içersin*
Cılı murcarında catarsa	*Sıcak sedirinde yatarsın*
Seni üçünmü mal keserikle	*Senin için mi hayvan kesecekler*
Alay bla mı keçindirlikdile?[750]	Bu şekilde mi geçindirecekler?

94. Meññe Can Avrutasız	***Benim için Üzülüyorsunuz***
Katın al deb koymaysız	*Evlen diye ısrar ediyorsunuz*
Meññe can avrutasız	*Benim için üzülüyorsunuz*
Katın alsam üy kerekdi	*Evlenirsem ev lâzım*
Taş kazarğa, kazık kağarğa	*Taş çıkarmak, kazık çakmak için*
Meni karıvum cetmeydi	*Benim gücüm yetmiyor*
Cılım kelgendi endi	*Yaşım gelmiş artık*
Sanım aythanımı etmeydi	*Bedenime söz geçmiyor*
Mından köb seleke etmegiz	*Daha fazla alay etmeyin*
Boldu, bu soruvnu bermegiz	*Tamam artık bu soruyu sormayın*
Bu sözle bla oynamağız	*Bu sözlerle dalga geçmeyin*
Meni canımı kıynamağız	*Benim canımı üzmeyin*
Meni koyuğuz da kesigizni	*Beni bırakın da kendi*
Kayğığıznı körügüz	*Başınızın çaresine bakın*
Çalbet bolub turmağız da	*Her tarafınızın kırlaşmasını beklemeyin*
Kesigizge madar etigiz.[751]	*Kendinize bir çare bulun.*

95. Üydegi Kurar Hıysab Cok	***Evlenme Fikri Yok***
Teyri, meññe kelgen kızlanı	*Vallahi, bana gelen kızları*
Alıb barırğa amal bolsa	*Alıp gitmeye imkânım olsaydı*

[750] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 44.
[751] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 45.

Kayda mekâm tabarma Koşum cok, malım cok Ne rıshı bla asrarma	*Nereden ev bulurum* *Çiftliğim yok, malım yok* *Hangi işle bakarım*
Kesim a caññız aylanama Kayda biçen malğa dev cok	*Tek başıma yalnız dolaşıyorum* *Hani hayvanlara ot demek yok*
Birde aç bola, birde va tok Üydegi kurar mende hıysab cok.[752]	*Bazen aç, bazen tok* *Evlenme fikri bende yok.*

96. Nasihat	***Nasihat***
Caşım, canım, cüregim Kel, mektabğa barayım	*Oğlum, canım, yüreğim* *Gel, okula gideyim*
Kerekliñe karayım Har zatıña carayım	*İhtiyaçlarına bakayım* *Her bir şeyini alayım*
Allah seni coklasın Aman közden saklasın	*Allah seni gözetsin* *Kem gözden korusun*
Caşım cürü mektabğa Mektab ilim tabdırır	*Oğlum yürü okula* *Okul ilim verir*
İlim, amal bir bolsa Ceti köget kabdırır	*İlim, amel bir olsa* *Yedi meyve yedirir*
Allah seni coklasın Aman közden saklasın	*Allah seni gözetsin* *Kem gözden korusun*
Akılıñı ciber sen Har kerekli işiñe	*Aklını ver sen* *Her gerekli işine*
Nöger bolma har zaman Sen adebsiz kişige	*Arkadaş olma hiçbir zaman* *Sen edepsiz kimseyle*
Ertden iññir sen cürü Sohtalağa erişib	*Sabah, akşam sen yürü* *Öğrencilerle yarışıp*
Har kayğıñı sen ciber Dersleriñe küreşib	*Bütün kaygılarını dağıt* *Derslerine çalışıp*

[752] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 46.

Caşım, Allah coklasın	*Oğlum, Allah gözetsin*
Aman közden saklasın	*Kem gözden korusun*
Mektabğa cürü sen	*Okula git sen*
Sıylı körüb, katılıb	*Değer verip, istekle*
Oku, küreş, bol alim	*Oku, uğraş, ol alim*
Kalma cahil atılıb	*Kalma cahil bir kenarda*
Atam meni okutdu	*Babam beni okuttu*
Közüm carık karadı	*Gözüm aydınlandı*
Atım boldu bilimli	*Adım oldu alim*
Caşavuma caradı	*Hayatıma yaradı*
Allah seni coklasın	*Allah seni gözetsin*
Aman közden saklasın.[753]	*Kem gözden korusun*

97. Mektabğa Çakıruv	***Okula Davet***
Siz turuğuz caşçıkla	*Siz kalkın çocuklar*
Mektabğa siz barığız	*Okula siz gidin*
Kiyimleni siz kiyib	*Giyimlerinizi giyip*
Kitablanı alığız	*Kitaplarınızı alın*
Halknı barı uyandı	*Herkes uyanmış*
Gugurukla kıçırıb	*Horozlar ötüp*
Üylerigiz carıdı	*Evleriniz aydınlandı*
Terezeden kün tiyib	*Pencereden ışık girip*
Canuvarla, adamla	*Hayvanlar, insanlar*
Birer işni tutdula	*Hepsi işlerine gittiler*
Kanatlıla barısı	*Kuşların hepsi*
Birer cerge uçdula	*Bir tarafa uçtular*
Tüzde çalkı cıltırab	*Ovada tırpan parlayıp*
Biçenlikle çaykalad	*Çayırlar savruluyor*
Suvğa kirib çabakçı	*Suya girip balıkçı*
Avun tartıb kaytarad	*Ağını çekip geri alıyor*
Canuvarla, çegetle	*Hayvanlar, ormanlar*
Barı tavuş etele	*Hepsi sesleniyor*

[753] **Ana Tili** …, s. 60.

Anda bolğan har bir zat	*Oradaki olan her bir şey*
İşlerine cetelle	*İşlerine gidiyor*
Kitablanı kötürüb	*Kitapları taşıyıp*
Siz mektabğa barığız	*Siz okula gidin*
Allah süymeydi erinçekni	*Allah sevmez tembeli*
Dersigizni alığız.[754]	*Dersinizi yapın.*

98. Sohtaçıknı Cırı	***Öğrencinin Şiiri***
Candan süyüp, kuvanıb	*Candan sevip, neşeyle*
Men mektabğa barama	*Ben okula gidiyorum*
Ustazıma tıññılab	*Öğretmenimi dinleyip*
Derslerimi alama	*Derslerimi öğreniyorum*
Kün ortağa ceteme	*Öğle vaktine kadar*
Derslerime cubana	*Derslerimle vakit geçirip*
Sora üyge keteme	*Sonra eve gidiyorum*
Bilgenime kuvana	*Öğrendiklerime sevinip*
Okuv kıyın tiyse da	*Okumak zor gelse de*
Küreşeme okurğa	*Çalışıyorum okumaya*
Cahil adam uşaydı	*Cahil adam benziyor*
Köz bitmegen sokurğa	*Gözü olmayan köre*
Küreşgeññe okurğa	*Uğraşana okumak*
Okuv akıl beredi	*Okumak akıl veriyor*
Üsündegi av tayıb	*Üstündeki perde kayıp*
Köz da carık köredi.[755]	*Göz de açık görüyor.*

99. Colovçulukda	***Yolculukta***
Özenni enişge kele turğanlay	*Vadiden aşağı gelirken*
Açavnu üydegisi allıma çıkdıla	*Açav'ın ailesi önüme çıktı*
Koymalla da üyge çakırdılar	*Israrla evlerine davet ettiler*
Kathan gırcınçıknı allıma saldıla	*Bayat ekmeği önüme koydular*
Ariuv ayta tögeregimden aldıla	*İltifat ederek çevremi sardılar*
Sora esletmey başlığımı çohun kesdile	*Sonra sessizce başlığımın püskülünü kestiler*
Urdula da tobuk başımı teşdile	*Vurdular da diz kapağımı deldiler*
Aladan kaçıb Tukuş Hacige konak bardım	*Onlardan kaçıp Tukuş Hacı'ya misafir gittim*

[754] **Ana Tili** …, s. 70-71.
[755] **Karaçay Poeziyanı Antologiyası** …, s. 143.

Men koşga kirgenley, ol gırcınların	*Ben çiftliğe girince, o ekmeklerini*
Murcar tübüne caşırdı	*Sedirin altına sakladı*
Carlı Zulkarnayğa barğanımda va	*Zavallı Zülkarney'a gittiğimde*
Konakça körüb, adebli, namıslı aşırdı.[756]	*Misafire hürmet gösterdi, güzelce uğurladı.*

100. Çotçaları	***Çotçaoğulları***
Aslan Haciça boluğuz	*Aslan Hacı gibi olun*
Konaknı koşha koyuğuz	*Misafiri çiftliğe davet edin*
Aşatığız, içirigiz	*Yedirin, içirin*
Haterin körügüz	*Hürmet edin*
Çotçaları muholsuz	*Çotçalar samimiyetle*
Konaknı aladıla	*Misafiri alıyorlar*
Aşlavnu tolturub	*Tepsiyi doldurup*
Allına hant saladıla	*Önüne yemek koyuyorlar*
Konak Allahnı konağıdı	*Misafir Allah'ın misafiridir*
Kızıl Kalada	*Kızıl Kala'da*
Kulaksızlanı Dorbunlada	*Kulaksızlanı Dorbunla'da*
Çotçalanı Cumuşnu koşunda	*Çotçaların Cumuş'un çiftliğinde*
Konak boldum, keçe kaldım	*Misafir oldum, gece kaldım*
Közlerin, başların teşdile	*Etrafımda dört dolandılar*
Tamam adam kibik kördüle	*Lâkıyla insan gibi davrandılar*
Keterge tebregenimde	*Gitmek için hazırlandığımda*
Sıylanıb-sıylanıb, karnı tok	*Ziyafet çekmiş, karnı tok*
Kuyruğu biçenden tolub	*Kuyruğu otla dolmuş*
Bıla seyir adamla	*Bunlar muhteşem insanlar*
Kerti aşhı karalla.[757]	*Gerçekten çok iyi ağırladılar.*

101. Taşköpürde	***Taşköpür Köyünde***
Çıçhan cıyğan çörtlevük mijege bardım	*Sıçanın topladığı fındık deposuna gittim*
Kuyub başlık çuññurumu tolturdum	*Döküp başlığımı doldurdum*
Sabiylege savğa alıb bardım	*Çocuklara hediye alıb gittim*
Taşköpürde konak bolub olturdum	*Taşköpür'de misafir oldum oturdum*
Gırcın ornuna, kurğak Taşköpürçüle	*Ekmek yerine, sıska Taşköpürlüler*
Kabnı saldıla, üçgül tuvrab tabakğa	*Kabağı koydular, üçe bölüp tabağa*
Kan cavğayedi Taşköpür kabakğa	*Lanet olsun Taşköpür köyüne*

[756] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 51.
[757] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 54.

Başlığımı oka çohun kesdile | *Başlığımın sırma püskülünü kestiler*
Tobuğumu başın kara kösev etdile | *Diz kapağımı kapkara morarttılar*

Bardım salıb Taşköpür kabakğa | *Gittim tekrar Taşköpür köyüne*
Hoşkeldi aytıb konak etdile | *Hoş geldin deyip misafir ettiler*
Biyağı kablanı berdile | *Aynı kabakları verdiler*
Aşatıb sıyladıla, catdırdıla | *Yedirip ağırladılar, yatırdılar*
Keçesinde kısha-kısha | *Gece olunca sık sık*
Eşik allına çabdırdıla.[758] | *Tuvalete koşturdular.*

102. Teberdide | ***Teberdi Köyünde***

Teberdide el üynü katında | *Teberdi'de muhtarlık binasının yanında*
Turdum salınıb | *Dikilip bekledim*
Kişi da cuvuk bol demedi | *Kimse davet etmedi*
Kimni üyüne barlık edim | *Kimin evine gidecektim*
Korça bolub, calınıb | *Gödeşler gibi yaltaklanıp*

Teberdiçile aş ornuna | *Teberdililer yemek vermek yerine*
Söz berdile | *Laf cambazlığı ettiler*
Aylana kelgen kalak | *Başı boş gezinen*
İtça kördüle | *Köpek yerine koydular*
Söz bla tolturdula aş ornumu | *Lafla doldurdular midemi*
Baş enişge körgüzdüle | *Yokuş aşağı gösterdiler*
Tüz columu | *Gideceğim yolu*

Teberdi özen bıyıl | *Teberdi vadisinde bu yıl*
Çalınmaydı | *Hasat edilmiyor*
Atıma mulhar kesek | *Atıma bir parça ot demeti*
Tabılmaydı | *Bulunmuyor*

Keçe bılayda kalalmadım | *Gece burada kalamadım*
Köb süyelib turalmadım | *Daha fazla dikilip bekleyemedim*
Aythanlarına kor boldum | *Söylediklerine hüsran oldum*
Sekirib minib atıma | *Sıçrayıp bindim atıma*
Körgüzgenleriça baş enişge | *Gösterdikleri gibi yokuş aşağı*
Cönedim men columa.[759] | *Yürüyüp gittim ben yoluma.*

[758] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 56.
[759] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 57-58.

103. Keçe Kaldım Bir Koşda	***Gece Kaldım Bir Çiftlikte***
Keçe kaldım bir koşda Cathan edim bağuşda Bilâmuknu kızğandı Aşhınımı kozğadı	*Gece kaldım bir çiftlikte* *Yatmıştım çöplükte* *Un çorbasını kıskandı* *Midemi tahrik etti*
Aç bolsam da ne eteyim Töñşüy catdım taññа deri Açlık içimi kemirdi Tañ atmay kalay keteyim	*Acıksam da ne yapayım* *Dönerek yattım sabaha kadar* *Açlık içimi kemirdi* *Sabah olmadan nasıl gideyim*
Sarı at kaldı tağılıb Allına kavdan atılıb Birsiledeça bolmadı Karnı aşdan toymadı	*Sarı atım kaldı bağlanıp* *Önüne kuru otlar atılıp* *Başka yerlerdeki gibi olmadı* *Karnı yemden doymadı*
Kesim da köb küreşdim Bürçele, bitle bla Etimi bir bek aşadıla Irahın etib boşadıla	*Kendim de çok uğraştım* *Pirelerle, bitlerle* *Bedenimin her tarafını yediler* *Sakat edip, mahvettiler*
Musham boldum akılımdan Tilim tartındı aytırımdan Tañ athanlay ceññil turdum Oğursuz üy iyesin urdum Kamçimi aldım koluma Cöneb ketdim columa.[760]	*Telef oldum aklımdan* *Dilim çekindi söyleyeceğimden* *Sabah olunca çabucak kalktım* *Uğursuz ev sahibine vurdum* *Kamçımı aldım koluma* *Yürüyüp gittim yoluma.*
104. Hukelanı Okub	***Hukelerin Yakup***
Starşina bolama Dey da Huke ulu Sakalın taray taray tavusdu Ol umut bla duniyadan avuşdu	*Muhtar olacağım* *Diye Huke oğlu* *Sakalını yolarak bitirdi* *Bu ümitle dünyadan göçtü*
Pokun-Sırtın tolturadıla Azananı itleri Huke ulu Okubnu va Açdan, arıkdan Örge kobalmaydıla Istavatda itleri	*Pokun-Sırtı'nı doldurmuş* *Azana'nın köpekleri* *Huke oğlu Yakup'un* *Açlıktan, zayıflıktan* *Ayağa kalkamıyor* *Ağıldaki köpekleri*

[760] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 75.

Anı başlık çuññuruna	*Onun başlığının içine*
Sıyınmaydıla	*Sığmıyor*
Kapdal cağasından çığıb	*Kaftanın yakasındaki*
Cayılğan koçharla kibik	*Otlayan koçlar kadar*
Törtmüyüz bitleri	*Dört boynuzlu bitleri*
Huke ulunu erkindi mal aşı	*Huke oğlunun çoktur hayvan yemi*
Kıynalmayın kışlaydı	*Zorlanmadan kışı geçiriyor*
Köb kallık konaknı	*Çok kalacak misafiri*
Ters akğannı örge kıstaydı	*Kalabalık geleni kovuyor*
Atlı, ögüzlü konaknı	*Atlı, öküzlü misafirden*
Alay igi uşatmaydı	*Pek hoşlanmıyor*
Mulharnı tecetedi ulovuna	*Kuru ot artığını yediriyor eşeğine*
Tarlav biçenni aşatmaydı	*İyi otları yedirmiyor*
Keçe Okubda kaldım men	*Gece, Yakup'ta kaldım ben*
Atım incilib aç boldu	*Atım sıkıntı çekti, aç kaldı*
Kesim et bla böleññenlikge	*Bedenim etle kaplı olsa da*
Sülderim tüşüb, tasboldu	*Yorgun, argın, bitap düştüm*
Hukelanı Okub çegetinden	*Hukelerin Yakup ormanından*
Senek sablık bermeydi	*Dirgen sapı için dal vermiyor*
Calçıları suvukdan öledile	*Irgatları soğuktan ölüyor*
Koşha otun kesdirmeydi	*Çiftliğe odun kestirmiyor*
Amırhan ulu calçısını	*Irgatı Amırhan oğlunun*
Avruğanına iynanmaydı	*Hasta olduğuna inanmıyor*
Kolunu carası sav bolğunçu	*Elindeki yara iyileşinceye kadar*
Solurğa koymaydı.[761]	*Dinlenmesine izin vermiyor.*

105. Tazartukları	***Tazartukoğulları***
Arhız başında caylıkda	*Arhız'ın yukarısındaki yaylada*
Tazartuklanı baylıkda	*Tazartukların mülkünde*
Keçe kaldım koşlarında	*Gece kaldım çiftliklerinde*
Kozu uvak, koy arık	*Kuzu küçük, koyun zayıf*
Cokdu mal keserge cararık	*Yok hayvan kesmeye münasibi*
Keçe va ay kemsiz carık	*Gece ise ay çok parlak*
Bılayda üç miñ çaklı koy	*Burada üç bin kadar koyun*
İçim etdi kobuzsuz toy	*Midemin gurultusu ettirdi dans*
Aç bolğanımı koy da koy	*Açlığımı ise hiç sorma*

[761] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 86.

Mal keserge hoş bolmalla	*Hayvan kesmeye hoş bakmadılar*
İş kayğılı, boş bolmalla	*İşlerinin kaygısından, boş kalmadılar*
Meni bla va şoh bolmalla	*Benimle de dost olmadılar*
Kaldım atha kişen salıb	*Kala kaldım atımı bağlayıp*
Tınçaydım içimi tartıb	*Dinlendim içimi çekip*
Cathan cerimden kobarıb	*Yattığım yerden kaldırıp*
Meni koşha cıydıla	*Beni çiftliğe aldılar*
Kalmuk şay, lokum saldıla	*Kalmuk çayı, börek koydular*
Şay bla kölümü aldıla	*Çayla midemi bulandırdılar*
Tañnı aşığıb saklayma	*Sabahı sabırsızlıkla bekliyorum*
Cırlay, murulday başlayma	*Şarkı söylüyor, mırıldanıyorum*
Kirli murcarğa catama	*Kirli sedirde yatıyorum*
Keçeni ketdi arası	*Gecenin yarsını geçti*
Katımda itni balası	*Yanımda köpeğin yavrusu*
Kansıdı kemsiz bek açı	*İnledi pek acı*
Alayda erlay tañ atdı	*Bir süre sonra şafak söktü*
Atıma terk atcer saldım	*Atımı hemen eyerledim*
Koluma kamçimi aldım	*Elime kamçımı aldım*
Koyçula sağaydıla terk	*Çobanlar uyandılar hemen*
Kimi kiydi çabır em börk	*Kimisi giydi çarığını, kalpağını*
Otun aldıla tal bla cerk	*Odun topladılar söğüt ile kızılağaçtan*
Otda otunları canmay	*Ateşte odunları yanmıyor*
Pıs-çıs etib cuk da bolmay	*Cızırdamaktan başka bir şey olmuyor*
Kalmuk şay da kaynayalmay	*Kalmuk çayı da kaynayamıyor*
Tohta, Kuşha, şay iç, delle	*Dur, Dağlı, çay iç, dediler*
Atıma terk mindirdile	*Atıma hemen bindirdiler*
Aythan sözümü eşitdile	*Söylediğim sözü işittiler*
Tazartukları it biyle	*Tazartuklar, it beyleri*
Ay da, carkalay küysünle	*Ey, odun gibi yansınlar*
İşlenmeklikni bilmeyle	*Adab-ı muaşereti bilmiyorlar*
Konakbaylık etmeyle	*Misafirperverlik yapmıyorlar*
Arığan toklu kesmeyle	*Cılız kuzu bile kesemiyorlar*
Appanı sıylı körmeyle	*Appa'ya hürmet göstermiyorlar*

Poh salayım başıgızğa	*Pislik gelsin başınıza*
Çığarıkbız artığızga	*Sonunuzu getireceğiz*
Tüşeriksiz kolubuzğa	*Düşeceksiniz elimize*
Sizden cerni alırça kün	*Sizden toprağı alacağımız gün*
Kelir kara halkğa bir kün	*Gelir halkımıza bir gün*
Ant cetsin siz amanlağa	*Lânet olsun siz alçaklara*
Appa keldi sizni sınarğa	*Appa geldi sizi sınamaya*
Siz uşamaysız adamğa	*Siz benzemiyorsunuz insana*
Ey bit kuvurğan it biyle	*Ey biti kavuran it beyleri*
Adamnı sıyın körmeysiz	*İnsana değer vermiyorsunuz*
Carlığa igilik etmeysiz	*Fakire iyilik etmiyorsunuz*
Deb atımı urub tebredim	*Deyip, atıma vurup yürüdüm*
Appamısa deb sordula	*Appa mısın diye sordular*
Appa bolğanımı bildirdim	*Appa olduğumu söyledim*
Appa eseñ seni iymeybiz	*Appa isen seni göndermeyiz*
Kurmanlık, uça etebiz	*Kurban kesip, kuzu çevireceğiz*
Sokuranıb ileşgendile	*Pişman olup, ilgilendiler*
Tüş atdan deb küreşgendile	*İn attan diye ısrar ettiler*
Alay a ketdim cukğa sanamay	*Fakat gittim onları hiçe sayarak*
Izıma çırtda karamay	*Arkama bile bakmadan*
Cırla etib cırlağanlay.[762]	*Türküler besteleyip söyleyerek.*

106. Acilanı Kapşe	***Acilerin Kapşe***
Onmiñle bla sanaladı	*On binlerle sayılıyor*
Acilanı Kapşeni koyları	*Acilerin Kapşe'nin koyunları*
Onla bla sanaladıla	*Onlarla sayılıyor*
Bashan pariyleri, itleri	*Tazıları, köpekleri*
Cağasında toy etedile	*Yakasında dans ediyor*
Karavuz koññur bitleri	*Koyu kahverengi bitleri*
Asırı kirden cıltıraydı	*Aşırı kirlilikten parlıyor*
Bilinmeydi kapdal cağası	*Görünmüyor kaftanının yakası*

[762] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 98-100.

Çabırların kiyerge anı	*Çarıklarını giymeye onun*
Közü çırtda kıymaydı	*Gözü hiç kıymıyor*
Koluna alıb keledi	*Eline alıp geliyor*
Çavka ayaklaça kızarıb	*Karga ayakları gibi kızarıp*
Ayakların taş kesedi	*Ayaklarını taş kesiyor*
Kulak artında va kiri	*Kulak arkasındaki kirler*
Eki elige cetedi	*İki karışa yakın geliyor*
Küyelçen tartıb ayakları	*Nasır tutmuş ayakları*
Kıstı kıstı atılıb	*Kıtır kıtır yarılıp*
Kaltıraydı cayakları	*Titriyor yanakları*
Kaçhı suvukda tartılıb	*Güzün, soğukta gerilmiş*
Bu hucu mal, canım	*Bu gani mal, mülk, canım*
Kimge azık, aş bolur	*Kime azık, aş olur*
Aşa, kiy, ansı Kapşe	*Ye, giy, yoksa Kapşe*
Mal allıñdan tas bolur.[763]	*Malın, mülkün önünden kaybolur.*

107. Şaylılanı Zıldıla	***Şaylıların Hödükleri***
Şaylıları telile	*Şaylıların delileri*
Atalarına minedile	*Babalarının sırtına binerler*
Küyövge min deb	*Damadın sırtına bin diye*
Hılikge etib küledile	*Alay edip gülüyorlar*
Atalarına ırız etmeydile	*Babalarının şerefiyle oynuyorlar*
Onovnu koluna bermeydile	*İdareyi eline vermiyorlar*
Törde ornun sıyırdıla	*Baş köşedeki yerini aldılar*
Körpe tonun kuvurdula	*Kuzu kürkünü kavurdular*
Tamada, kiçi ayırmadıla	*Büyük, küçük ayırmıyorlar*
Atalarına tıñılamaydıla	*Babalarını dinlemiyorlar*
Şaylıları zıldıla	*Şaylıların hödükleri*
Zıldılıknı sayladıla	*Hödüklüğü seçtiler*

[763] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 107-108.

Baydı Şaylılanı koşları
İşlenmegendile caşları

Çabırlarımı tartmadıla
Kırıb örge salmadıla

Kiyimlerimi takmadıla
Konak murcarnı kakmadıla

Meññe karnaşlık etmedile
Et-cen koşum deb mahtandım

O, hali kerekli caşlağa
Uşab kalalla mallağa
Karnaşça korkmay aytdım.[764]

Zengindir Şaylıların çiftliği
Görgüsüzdür oğulları

Çarıklarımı çekmediler
Temizleyip yukarı koymadılar

Elbiselerimi asmadılar
Misafir sedirini temizlemediler

Bana kardeşlik etmediler
Akrabalarımın çiftliği diye övündüm

Ey, terbiye lâzım delikanlılara
Yoksa benzeyecekler hayvanlara
Kardeşçe korkmadan söyledim.

108. Sabanlıkda

Tav başları köb turmayın carıyla
Eki butum bara barıb arıyla
Miññi Tavdan kün ışarıb karaydı
Biçenlikni salkın ayaz sılaydı

Beşkarışnı tablab canuv eteme
Sabanlıkda dürüleni tizeme
Kümüş çık da çalkı avuznu cuvadı
Sabanlıkda sabır cırım tuvadı.[765]

Çayırda

Dağ zirveleri çok geçmeden aydınlanıyor
İki bacağım git gide yoruluyor
Elbruz dağından güneş gülümseyerek bakıyor
Otlağı serin rüzgâr okşuyor

Tırpanı çekiçleyip keskinleştiriyorum
Çayırda biçilmiş otları diziyorum
Gümüş renkli çiğ de tırpanı ıslatıyor
Çayırda sessiz şarkım doğuyor.

109. Bulbulğa Suklanama

Tögüledi Miññi Tavdan tañ carık
Tañña aylanıb cırlarıkdı cumarık

Çegetde cırlaydı tav bulbulçuk
Kulak salıb tıñılaydı har bulçuk

Can kirgença, caşillenedi taş, ağaç
Cüyüldeydi kuvanç etib karılğaç

Cumarık da, karılğaç da tülme men
Bolsayed bulbul cırğa cırım teñ.[766]

Bülbüle İmreniyorum

Dökülüyor Elbruz dağından şafağın ilk ışıkları
Şafağa doğru dönüp şarkı söyleyecek sülün

Ormanda şarkı söylüyor dağ bülbülü
Kulak verip dinliyor yeşeren her filiz

Can girmiş gibi, yeşilleniyor taş, ağaç
Ötüyor neşeyle kırlangıç

Sülün de, kırlangıç da değilim ben
Olsaydı bülbül sesine şarkım denk.

---

[764] **Kalay ulu Appanı Izın Izlay** …, s. 119.
[765] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 187.
[766] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 188-189.

110. Kafkaz Tavla

Biri turu, biri taşa
Biri miyik, biri alaşa
Biri caşil, biri va ak
Bolgandıla kökge çardak

Başlarında bulut başlık
Közlerinde ömür caşlık
Karla muthuz bolmaz üçün
Konadıla kümüş ay bla altın kün

Adamlağa savluk berib
Miyik kökge kanat kerib
Turadıla Kafkaz tavla
Başlarında darman hava

Miññi Tavdan Kazbek Tavğa
Cel beredi salam, savğa
Sizni bla kölü ullu
Bolub cırlaydı Bağır ulu.[767]

Kafkas Dağları

Biri açık, biri gizli
Biri yüksek, biri alçak
Biri yeşil, biri beyaz
Olmuşlar gökyüzüne çatı

Başlarında buluttan başlık
Gözlerinde yüzyıl gençlik
Karların hüzünlenmemesi için
Konuyorlar gümüş ay ile altın güneş

İnsanlara sağlık verip
Yüksek göğe kanat gerip
Duruyorlar Kafkas dağları
Başlarında ilaç gibi havası

Elbruz dağından Kazbek dağına
Rüzgâr veriyor selam, hediye
Sizinle gönlü mağrur
Olup şarkı söylüyor Bağır oğlu.

111. Miññi Tav

Sen kökge cete miyikse
Kafkaz tavlanı içinde
Miyala kibik cıltıray
Kañña buzlarıñ üsüñde

Sen culduzlağa canaşa
Kalğanla senden alaşa
Kiyimiñ ariuv caraşa
Kalay seyirse tamaşa

Çiñ alğa saññа tañ ata
Çiñ artha senden kün bata
Sen kiyiz börknü ağarta
Etegiñ caşil katapa

Senden sora kaysı tavdu
Ariuvluk bla aytılğan
Başına bayrak tağılğan
Beline güren tartılğan

Elbruz Dağı

Sen gökyüzüne yakın, yücesin
Kafkas dağlarının içinde
Cam gibi parlayarak
Sert buzulların üstünde

Sen yıldızlarla yan yana
Diğerleri senden aşağıda
Giyimin güzel yakışıyor
Ne kadar güzelsin, temaşa

İlk önce güneş sana doğar
En son güneş senden batar
Keçe kalpağın ağarmış
Eteğin yeşil kadife

Senden başka hangi dağdır
Güzelliğiyle anılan
Başına bayrak takılan
Belinde sisten halesi olan

---

[767] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 187-188.

Senden sora kaysı tavdu	*Senden başka hangi dağdır*
Ariuvluk bla bay bolğan	*Güzelliğiyle zengin olan*
Başı kış bolub, beli caz bolub	*Başı kış, beli bahar olup*
Eteklerinde cay bolğan	*Eteklerinde yaz olan*
Üsüñde bardı ak tonuñ	*Üstünde var beyaz kürkün*
Sen kış da, cay da da kiyese	*Sen kış da, yaz da giyersin*
Kün buzulurğa tebrese	*Hava bozmaya başlarsa*
Boran eterge süyese	*Fırtına çıkarmayı seversin*
Kün ariuv, çuvak tursa da	*Gün güzel, berrak olsa da*
Tohtamaydı boranıñ	*Dinmiyor fırtınaların*
Kış da, cay da erimeydi	*Kışın da, yazın da erimiyor*
Üsüñdegi buzlarıñ	*Üstündeki buzların*
Kış aylanı boranısa	*Kış aylarının fırtınası*
Cay aylanı salkını	*Yaz aylarının serinliği*
Cumuşaklık etmeseñ	*Biraz yumuşamazsan*
İncitirikse halkıñı	*İnciteceksin halkını*
Kesin begitmey çıkğañña	*Kendisini hazırlamayıp çıkana*
Başkası bolmay bir cavsa	*Apaçık bir düşmansın*
Sav duniyanı başında	*Bütün dünyada*
Em belgili bir tavsa	*En meşhur bir dağsın*
Tögeregiñde toğay otlayla	*Etrafında yayılıp otluyorlar*
Altın müyüzlü kiyikle	*Altın boynuzlu geyikler*
Seni başıña çığadıla	*Senin zirvene çıkıyorlar*
Bögekle bla cigitle	*Cesurlar ile yiğitler*
Kiyik buvlarıñ öküredile	*Geyiklerin haykırıyorlar*
Koñuravlanı kakğança	*Borazan çalar gibi*
Cuğuturlarıñ turuşadıla	*Dağkeçilerin çekişiyorlar*
Atlıla çarsha çabhança	*Atlılar yarışta koşar gibi*
Kaplanlarıñ, aslanlarıñ	*Kaplanların, aslanların*
Buğoylarıña kirelle	*Buzullarına giriyorlar*
Pokunlarıñ, gujdarlarıñ	*Körpe geyikler ile liderleri*
Adam cıyınnı bilelle	*İnsanları biliyorlar*
Ayüleriñ muruldaydıla	*Ayıların hırıldıyorlar*
Şındık çegetni içinde	*Sık ormanın içinde*
Börüleriñ kalkıydıla	*Kurtların uyuyorlar*
Koylanı köre tüşünde	*Koyunları görüp düşlerinde*

Kök caşnasa sızğıradıla	*Şimşek çaksa uğulduyor*
Etekleriñ, cel ete	*Rüzgar, eteklerinden*
Menden küçlü cokdu deb	*Benden güçlüsü yok diye*
Kesiñ kesiñe köl ete	*Cesaret alıp kendinden*
Kaplanlarıñ karab turalla	*Kaplanların bakıyor*
Beklege kirib, mıñayıb	*Kayalıklardan çehre çatıp*
Borsuklarıñ, tülküleriñ	*Porsukların, tilkilerin*
Cuvuk barırğa uyalıb	*Yakınına gitmeye utanıp*
Kankazlarıñ kañkıldayla	*Kuğuların ötüyor*
Çın tavuklarıñ cırlayla	*Kekliklerin şarkı söylüyor*
Karğalarıñ kark-kurk ete	*Kargaların gak gak diye*
Mıllık tabmayın cılayla	*Leş bulamayıp ağlıyor*
Kögürçünleriñ cüvüldeydile	*Güvercinlerin cıvıldıyor*
Künüñ cıltırab kakğanlay	*Güneşin parlayıp çıkınca*
Maralları̃ñ otlaydıla	*Maralların otluyor*
Gelev kırdıkğa bathanlay	*Yamaçtaki çayırda iştahla*
Çıpçıklarıñ, çavkalarıñ	*Serçelerin, kargaların*
Buday ındırnı çöbleyle	*Buğday kümesinden yiyorlar*
Ararat bla Kazbek tav	*Ağrı Dağı ile Kazbek Dağı*
Saññа tügel cetmeyle	*Sana henüz yetişemiyorlar*
Ullu kuşla saññа konsala	*Büyük kuşlar sana konsalar*
Üyle kibik, karaşıb	*Evler gibi bakışıp*
Cur tekele cığılsala	*Tekeler devrilseler*
Sürüvlerinden acaşıb	*Sürülerinden ayrılıp*
Küz artında turnalarıñ	*Güz sonunda turnaların*
Avub ketelle teññizge	*Geçip gidiyorlar denize*
Kışha hazır boluguz deb	*Kışa hazır olun diye*
Esgertüvçense sen bizge	*Hatırlatıyorsun sen bize*
Buznu, karnı cıyuvçu	*Buzu, karı toplayan*
Başıña bulut konuvçu	*Başına bulut konan*
Tögeregiñe basınıb	*Etrafında toplanarak*
Tavlula karab toymavçu.[768]	*Dağlılar seyredip doymayan.*

[768] İsmail Semenlanı, **Cırla bla Nazmula**, (Hazırlayan: İsrafil Çavuş, Bilal Laypan), Moskova, 1992, s. 35-37.

112. Sakla Kesme — ***Dur Kesme***

Ullu borçdu adamlağa	*Büyük borçtur insanlara*
Çegetleni saklarğa	*Ormanları korumak*
Ornatırğa, ösdürürge	*Dikmek, büyütmek*
Üyretirge, sak bolurğa	*Öğretmek, korumak*
Sakla kesme caş ağaçnı,	*Dur kesme körpe ağacı*
Çapraklansın, süyünsün	*Yapraklansın, serpilsin*
Sakla kesme, seni curtuñ	*Dur kesme, senin yurdun*
Calan bolmay kiyinsin	*Çıplak kalmasın, giyinsin*
Sakla kesme, cel urğanda	*Dur kesme, rüzgar estiğinde*
Şuvuldasın, sanlansın	*Uğuldasın, gelişip büyüsün*
Anañ Kafkaz ölü bolmay	*Ana yurdun Kafkas ölmesin*
Savğa uşasın, canlansın	*Sağlıklı olsun, canlansın*
Sakla kesme, tüblerinden	*Dur kesme, altından*
Suvuk, salkın cel kelsin	*Soğuk, serin rüzgar essin*
Ortasında kün tayakla	*Arasından güneş ışıkları*
Carık bersin, nür bersin	*Aydınlık versin, ışık versin*
Sakla kesme, har butakda	*Dur kesme, her dalında*
Bir kanatlı cırlasın	*Bir kuş şarkı söylesin*
Sakla kesme, salkınında	*Dur kesme, gölgesinde*
Bir arığan tınçaysın.[769]	*Yorulan biri dinlensin.*

113. Teññiz Cağada — ***Deniz Kenarında***

Teññiz menden öññeleydi	*Deniz bana gücenmiş*
Arı beri tööññereydi	*Dalgalarını savuruyor*
Ketme ketme deb tileydi	*Gitmemi istemiyor*
Oğay desem öbkeleydi	*Hayır dersem küsüyor*
Kıyığına karaydı	*Ters ters bakıyor*
Cağaların talaydı	*Kıyılara vuruyor*
Tohtavulnu çalkısınlay	*Tohtavul'un tırpanı gibi*
Taşnı eki caradı	*Taşları ikiye bölüyor*
Tolkunların kaynata	*Dalgalarını köpürterek*
Çabakların sarnata	*Balıkları ağlatıyor*
Erşi tüyüb kaşların	*Kaşlarını çatıp*
Örge enişge baradı	*Yukarı, aşağı gidiyor*

[769] **Karaçay Poeziyanı Antologiyası** …, s. 105.

Bavuru bla sürkelib	*Göğsü ile sürünüp*
Kayalanı calaydı	*Kayaları yalıyor*
Künde etivü alaydı	*Günlük işi böyledir*
Ketese deb sarnaydı	*Gidiyorsun diye ağlıyor*
Meni içimi bilmeydi	*Benim içimi bilmiyor*
Eşitirge da süymeydi	*İşitmek de istemiyor*
Meniça içi küymeydi	*Benim gibi içi yanmıyor*
Men üyüme aşığama	*Ben evime hasret kaldım*
Ol a anı bilmeydi	*O ise bunu anlamıyor*
Tolkunları eteğimden tartalla	*Dalgaları eteğimden çekiyorlar*
Sarka sarnay ızlarına kaytalla	*Ağlayarak geri dönüyorlar*
Bizde de bardıla teññizle	*Bizde de vardır denizler*
Tolkunları egizle	*Dalgaları ikizler*
Çabakları çubarla, semizle	*Balıkları alaca, semizler*
Cağaları inci taşdan	*Kıyıları inci taşından*
Mekâmları soslan taşdan	*Kayaları granitten*
Sağışların tökmeydile tışına	*Düşüncelerini vurmuyorlar açığa*
Kuturmaydıla seni kibik boşuna	*Kudurmuyorlar senin gibi boşuna*
Men alanı senden ariuv tanıyma	*Ben onları senden iyi tanıyorum*
Men alağa tansık bolub karayma	*Ben onlara hasretle bakıyorum*
Sen a meni nek iymeyse ızıma	*Sense beni niçin bırakmıyorsun*
Sav kal, emçek anamsa	*Hoşça kal, süt annemsin*
Razı bol da ketme koy.[770]	*Razı ol da, gitmeme izin ver.*

114. Bağdatha, Istambulğa da Bardım	***Bağdat'a, İstanbul'a da Gittim***
Bağdatha da, Istambulğa da bardım	*Bağdat'a da, İstanbul'a da gittim*
Mekkânı Kâba taşına baş urdum	*Mekke'de Kâbe taşına secde ettim*
Alay kayıthanda carlı cerime	*Ancak döndüğümde fakir yurduma*
Anama caññıdan tuvğança boldum.[771]	*Annemden yeni doğmuş gibi oldum.*

115. Arabda, Türkde Aylanıp Keldim	***Arabistan'da, Türkiye'de Gezdim***
Arabda, Türkde da aylanıp keldim	*Arabistan'da, Türkiye'de gezdim*
Entda Bızıññını tavların kördüm	*Yine Bızıngı'nın dağlarını gördüm*
Maññа hıçıvundu barından ese	*Bana daha hoş geliyor hepsinden*
Carlı elimi kıyı ot iyisi.[772]	*Fakir köyümün tezek kokusu.*

[770] Nazifa Kagıylanı, **Kürenli Cazuvla**, Karaçayevsk, 2001, s. 138-139.
[771] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 201.
[772] **Nazmula-Zikirle-Poemala** …, s. 218.

116. Tahir bla Zuhura

Haparlada aytıla kelgeññe köre Babahan deb bir han bolğandı. Malını, mülkünü, askerini hıysabı, sanı cok edi. Bu kadar baylığı bla duniyada bir zatdan kereklisi bolmasa da, cüregi takır edi; anı sabiyi bolmağandı. Kesi ölgenden sora artında, tahtasına iye bolub, kralına onov eterça er kişi urluk kalmağanına otdan kölek kiyib közüne cuk körünmey edi.

Künleni bir kününde han, sabiysizligi esine tüşüb, özürü Bahirni çakırğandı da, anı bla baçhağa atlaññandı. Colda alalağa bir calaññaç fakır kişi tübegendi. Han da, özürü da seyir etib tohdadıla: fakır kişi, sadaka tilemey, bılay aytıb kıçıra edi: Mañña sadaka miñ altın kim berse da, Allahu tağala anı cüreginde ne muratı bar ese da berlikdi!

Han, özürüne karab, bılay aythandı: Köb ustalağa köb açha koratdım, birinden fayda bolmadı. Allahnı canı avrub, bu fakırdan bir sebeb bolur ese va! Men mıñña miñ altın berib, tilek etdireyim. Sabiyim bolsa, miñ altın ogay, miñ-miñ altın berirme! Han, miñ altın berib, fakırğa tilek etdirgendi.

Eki közün tefterine kadadı
Culduzlağa, ceti kökge karadı

Ceti köknü izmisin tuvra çekdi
Körgenlerin alağa bayam etdi

Dedi: Kökde caññı çıkğan culduz bar
Şukur bolsun, carık ızı, colu bar

İzmi bardı anda kızğa, ulañña
Duva eter nasıbına kuvaññan

Ullu Allahdan izmi bılay bolğandı
Kökde sizge eki bala tuvğandı

Tahir ile Zühre

Hikâyelerde anlatılanlara göre Babahan adında bir han varmış. Servetinin, askerlerinin miktarının haddi hesabı yokmuş. Bu kadar zenginlikle; hiçbir şeye ihtiyacı olmasa da, kalbi buruk idi; çünkü çocuğu olmuyordu. Ölünce kendisinden sonra tahtına geçecek, devleti yönetecek bir erkek çocuğu olmadığı için öfkesinden gözüne hiçbir şey görünmüyordu.

Günlerden bir gün Han, çocuksuz olduğu aklına gelmiş, veziri Bahir'i çağırmış, onunla birlikte bahçeye doğru yola çıkmış. Yolda üstü başı perişan, fakir bir kimseyle karşılaşmışlar. Han da, veziri de şaşırıp durdular. Fakir kişi, hiçbir şey dilenmeden şöyle bağırıyormuş: Bana yardım için kim bin altın verirse, Allahü Teala da onun yüreğinde ne dileği varsa onu yerine getirir!

Han, vezirine bakıp, şöyle söylemiş:Pek çok hekime epey para harcadım, hiçbirinden fayda olmadı. Allah merhamet eder de, belki bu fakir çare olur derdimize? Ben buna bin altın verip, dilek dileyeyim. Çocuğum olursa, değil bin altın, binlerce altın veririm! Han, bin altın verip, fakire dua ettirmiş.

İki gözünü defterine dikti
Yıldızlara, yedi kat göğe baktı

Yedi kat göğün hâlini anladı
Gördüklerini onlara anlattı

Dedi: gökte yeni doğan yıldız var
Şükür olsun, aydınlık izi, yolu var

İzin vardır orada kıza, oğlana
Dua eder nasibine sevinen

Yüce Allah'ın izniyle şöyle olmuş
Gökte size iki çocuk doğmuş

Ey, duniya! Birigizge caş tuvub Birigizge kız tuvsa va, carıtıb	*Ey, dünya! Birinize oğlan doğup* *Birinize de kız doğarsa, aydınlatıp*
Siz alanı muratların sorursuz Kol tutuşub, cuvuk ülüş bolursuz	*Siz onların arzusunu sorarsınız* *El sıkışıp, akraba olursunuz*
Kökden kelir eki cañña süymeklik Günah bolur añña uğay demeklik	*Gökten gelir iki cana sevmek* *Günah olur ona hayır demek*
Kız da, caş da, aman bla ölürle Kıyama kün davçu bolub kelirle	*Kız, oğlan da, acı çekerek ölürler* *Mahşer günü davacı olup gelirler*
Allah berdi carlı Haññа etek bala Ol kesi süygeññe eter çara	*Allah verdi biçare Han'a çocuk* *O kendi sevdiğine verir çare*
Kız tuvdu, nürü bolub künden, aydan Unutmaz, beti carıy, körgen adam	*Kız doğdu, nurlu güneşten, aydan* *Unutmaz, yüzünün parlaklığını, gören insan*
Seyir etib kıznı nür sıfatına Ne atarğa bilmeydile atına	*Hayret edip kızın nur çehresine* *Ne koymayı bilemiyorlar ismine*
Köb aşhıla köb kün davlaş boldula Cırçıladan, bilgiçleden sordula	*İleri gelen kimseler günlerce tartıştılar* *Ozanlara, dervişlere sordular*
Kitaplada Zuhuranı kördüle Ol at mıñña tiyişlidi dedile	*Kitaplarda Zühre'yi gördüler* *Bu isim ona münasiptir dediler*
Köz gincisi, cavhar kibik çaçıray Bolmağandı duniyada bu çıray	*Gözbebeği, cevher gibi sıçrıyor* *Gelmemiş dünyaya böyle güzellik*
Betini iñiligi, cannet gülü Sıfatı, tiygen kibik ertden künü	*Yüzünün allığı cennet gülü* *Çehresi, sabah güneşi gibi*
Kaşları, kalam tartıb ızlağanlay Avazı, talda bulbul cırlağanlay	*Kaşları kalem çekilmiş iz gibi* *Sesi, daldaki bülbülün sesi gibi*
Sanları, suvnu subay kamişinley Erinleri, ertde bişgen cilekley	*Vücudu ırmağın zarif kamışı gibi* *Dudakları, erken olgunlaşmış çilek gibi*
Bahirni da ullu boldu kuvançı Kartlığında boldu sabiy cubançı	*Bahir'in de büyük oldu sevinci* *İhtiyarlığında oldu çocuk eğlencesi*
Tuvğan bala alay tuvsun nürü bla Kele kelsin duniyağa künü bla	*Doğan çocuk öyle doğsun nuruyla* *Gelsin dünyaya açık bahtıyla*

Kökden izmi kelib anı esine
Aytdı Bahir, sabır, üydegisine

Tahir bolsun balabıznı tüz atı
Tolub barsın duniyada muratı

Zuhura, Tahirge gâşıklığın sezib başlağandı. Ol zamanda duniyada Tahir bla Zuhuradan çıraylı, ariuv can bolmağandı. Zuhuranı süymekligi künden küññe öse, çıdamı, tözümü, sabırlığı kalmay baradı. Bir kün Tahir cuklab turğanlay, Zuhura akırın kelib, Tahirni nürlü cayağından uppa etib kaçdı. Tahir, uyanıb karasa, Zuhura andan arlakda terek baçhada gokka hansla cıya tura edi. Tahir: "Ayıb bolsun, Zuhura, bu etgeniñ nedi, sen meni egeçim tüyülmüse?" deb kıçırğandı. Zuhura uyalğandan kıpkızıl bolub, güllerin da atıb kaçdı. Zuhura andan arı köb künlede Tahirge körünürge uyalıb, dersge caññızlay cürüb turgandı. Zuhura, Tahirden nellay bir uzak tururğa küreşse, anı cüregi küçlü bolğandı. Bir kün, biyağı, Tahir cuklab turğanlay betinden akırtınçık sılağandı. Tahir uyanıb, Zuhura anı katında tobuklanıb turğanın körgendi. Teñ kızını bu kılığın adebsizlikge sanab, Tahir, Zuhuranı cayağına urğandı. Zuhura ol keçe kesini bu halına cılap bılay tilegendi:

Mahabbat keldi maññа
Cuklamay çıkdım taññа
Bu kıyınlık nek tüşdü
Karıvsuz sabiy caññа?

Sözümü eşitmezmisen
Bir madar etmezmisen
Bu gâşıknı cartısın
Tahirge bermezmisen?

Maññа erimezmisen
Halımı körmezmisen

Gökten esin gelip onun aklına
Dedi Bahir, sukunetle, eşine

Tahir olsun yavrumuzun ismi
Gerçekleşsin dünyada tüm gayesi

Zühre, Tahir'e âşık olduğunu anlamış. O dönemde dünyada, Tahir ile Zühre'den güzel endamlı başka bir canlı yokmuş. Zühre'nin aşkı gün geçtikçe büyüyor, dayanma gücü ve sabrı tükeniyordu. Bir gün Tahir uyurken, Zühre usulca gelip, Tahir'in parlak yanağından öperek kaçar. Tahir uyandığında, Zühre'nin biraz ötede, bahçede çiçek topladığını görür. Tahir: "Ayıp sana Zühre, bu yaptığın nedir, sen benim kardeşim değil misin?" diye bağırır. Zühre de utancından yüzü kızarıp, gülleri de atarak oradan kaçar. Zühre daha sonraki günlerde Tahir'in karşısına çıkmaya utandığından, derslere yalnız gitmeye başlar. Zühre, Tahir'den ne kadar uzak durmaya çalışsa da, kalbindeki aşk da o kadar güçleniyormuş. Bir gün, yine Tahir uyurken, yüzünü hafifçe okşar. Tahir uyanınca, yanı başında Zühre'nin dizlerinin üstünde oturduğunu görür. Tahir bunu edepsizlik sayarak Zühre'nin yanağına vurur. Zühre o gece, kendisinin düştüğü bu hale ağlayarak şöyle dilemiş:

Muhabbet geldi bana
Uyumadan çıktım sabaha
Bu dert nereden geldi
Biçâre çocuğun ruhuna?

Sözümü işitmez misin
Bir çare bulmaz mısın
Bu aşkın yarısını
Tahir'e vermez misin?

Bana erimez misin
Halimi görmez misin

Bu avruvnu cartısın
Tahirge bermezmisen?

Zuhura kelgen sıylı mahabbatnı eki ülüşden biri Tahirni cüregine tüşdü. Tahirni da süymekligi açık bolub, anı canın da künden küññe çıdamsızlık alıb başlağandı. Tahir bala, can bala, ne olturub, ne turub bolalmay, ariuv sıfatlı erip, saz bola, Zuhuranı izley edi. Keçeleri, künleri aşsız, suvsuz ketedile. Cırğa usta Tahir alğın şuvuldağan cellege, suvlağa, tereklede bezigen kuşlağa, terek şıbırdavlarına erişib, carık cırlavçu edi ese, endi mıdah cırlaydı. Anı üçün zem zem suvla, ağaçla, bulbulla, canuvarla da mıdah bolğandıla. Caññız da Zuhura bir zat bilmegença etib tura edi.

Zuhura meni Hanımdı
Dertime darmanımdı
Çarhımda harib canım
Zuhurağa kurmanımdı

Süygenme Tahir seni
Kul etdiñ ahır meni
Çarhımda canım sense
Kimdi süymegen seni?

Sen, Hannı caññız kızı
Köknü carık culduzu
Atañ, teñ körmey meni
Buzar umutubuznu

Tahir, ilâçin kuşum
Kökde carık culduzum
Atam, teñ körmey seni
Cılatmaz caññız kızın

Zamanla oza edile. Tahir bla Zuhuranı kaygıları cok, cürekleri da şat. Birbirlerin tatlı süygenle, aytılğan haparladan burun süygenlege tüşgen kıyınlıklanı bile edile. Alay kesibiz da alaça bolurbuz deb, akıllarına kelmegendi. Zuhuranı öz anası Hanışa, Tahirni sansımayedi, anı Zuhuranı

Bu derdin yarısını
Tahir'e vermez misin?

Zühre'ye gelen bu tatlı aşk derdinin yarısı Tahir'in kalbine de düşer. Tahir'in de aşkı belirginleşmiş, günden güne dayanılmaz bir hâl almaya başlamıştı. Tahir artık yerinde duramıyordu. O güzel çehresi değişmiş, benzi solmuştu. Zühre'yi arıyordu. Günlerce yemeden, içmeden kesilmişti. Şarkı söylemekte mahir olan Tahir önceleri uğuldayan rüzgarlarla, ırmaklarla, kuşlarla, ağaçların fısıltılarıyla yarışarak şarkı söylerdi. Şimdi hüzünlü söylüyor. Bu yüzden ırmaklar, bülbüller ve diğer hayvanlar da üzgünlerdi. Fakat, Zühre ise bir şeyden haberi yokmuş gibi davranıyordu.

Zühre benim Han'ımdır
Derdime dermanımdır
Bedenimde garip canım
Zühre'ye kurbanımdır

Sevmişim Tahir seni
Kul ettin sonunda beni
Bedenimde canım sensin
Kimdir sevmeyen seni?

Sen Han'ın tek kızı
Göğün aydınlık yıldızı
Baban denk görmeyip beni
Bozar umudumuzu

Tahir, şahin kuşum
Gökte parlak yıldızım
Babam denk görmeyip seni
Ağlatmaz tek kızını

Zaman geçiyordu. Tahir ile Zühre'nin elleri boş, gönülleri hoştu. Tatlı âşıklar, hikâyelerde eski zamanlarda âşıkların başlarına gelen dertleri biliyorlardı. Fakat o duruma biz de düşeriz diye hiç akıllarına gelmiyordu. Zühre'nin annesi Haniçe, Tahir'den hoşlanmıyor, onu Zühre'nin

katında körse, büsüremeyedi. Tahir bla Zuhura körmegen kara boran alanı ızlarından sürüb keledi.

yanında görmekten hazzetmiyordu. Tahir ile Zühre'nin fark etmediği kara fırtına, onların peşinden geliyordu.

Tahir bla Zuhura da küydüle
Ol zarlıknı kara calın otunda
Ot öçülür, terk kurur, cır tohtar
Hıylaçını uv tırnaklı kolunda

Tahir ile Zühre de kavruldular
O kıskançlığın kara isli ateşinde
Ateş söner, tez kurur, türkü durur
Sahtekârın zehirli tırnaklı elinde

Fitnaçını kul casağın ber, Kâzim
Hıylaçını havle itley kör, Kâzim
Bu duniyada süygen colun kesgeññe
Nalat bere, iyman bla öl, Kâzim!

Fitnecinin kul vergisini ver, Kâzim
Sahtekârı aylak köpek gibi gör, Kâzim
Bu dünyada âşıkların yolunu kesene
Lânet okuyup, imân ile öl, Kâzim!

Haparlada aytıla kelgeññe köre, Babahannı Arap deb tilçiligi, zarlığı, buzukçuluğu, kılıksızlığı bütev halkda aytılğan bir kulu bolğandı. Anı süygeni calan da hıyla, fitna edi. Tahir bla Zuhura birbirlerin süygenlerin körüb, Arap tipiski etib başladı. Anı kanın zarlıknı otu kaynata edi. Bir kün, Tahir bla Zuhura terek baçhada tübeşirge birbirlerine söz bergen edile. Fitnaçı, hıylaçı Arap, munu sezib, baçhağa aladan alğa barıb, terek artına bukdu. Bir kesek zamandan sora Tahir bla Zuhura da ol terekni tiyresine kelib tohtadıla. Süygenle har zamanda bir zatnı üsünden aytadıla, ol da süymeklikleridi! Arap, sıpdırılıb, baçhadan çıkğandı. Kelib, halnı-haparnı Zuhuranı anasına aythandı:

Anlatılanlara göre, Babahan'ın Arap adında ispiyonculuğu, kıskançlığı, fitneciliği ve ahlâksızlığıyla tanınmış bir kölesi varmış. Onun tek sevdiği şey sahtekârlık ve fitne imiş. Tahir ile Zühre'nin birbirlerini sevdiğini gören Arap korkmaya başlamış. Kıskançlık ateşi kanını kaynatıyormuş. Bir gün, Tahir ile Zühre bahçede buluşmak için birbirlerine söz vermişlerdi. Fitneci Arap, bunu anlayıp, bahçeye onlardan önce giderek, bir ağacın arkasına saklandı. Bir zaman sonra Tahir ile Zühre o ağacın yakınına gelip durdular. Âşıklar her zaman tek bir şeyin hakkında konuşurlar, o da aşkları! Arap, gizlice bahçeden sıvışmış. Gidip, bütün olan biteni Zühre'nin annesine anlatmış:

Han kızına köz salıb
Karamağan kim bolur?
Anı mülkün, kalasın
Maramağan kim bolur?

Han kızına göz koyup
Bakmayan kim vardır?
Onun mülkünü, kalesini
Gözlemeyen kim vardır?

Taşalaşıb, baçhada
Birge cathan kim bolur?
Ertden, iñññir, erikmey
Kuçaklaşhan kim bolur?

Gizli saklı, bahçede
Beraber yatan kim ola?
Sabah, akşam, sıkılmadan
Kucaklaşan kim ola?

Tahir bla Zuhura
Allay oyun kurdula

Tahir ile Zühre
Öylece oynaştılar

Köz tuvramda, baçhada
Kuçaklaşıb turdula

Gözümün önünde, bahçede
Kucaklaşıp durdular

Bu haparnı eşitgenley Zuhuranı anası açuvlanıb, kesin buzub, haññа barğandı. Babahan bu haparnı eşitgenden sora Tahirni atasına bergen sözü esine tüşüb, sağış etdi. "Zaman bolğandı, Zuhuranı Tahirge berib, toyun, kuvançın eterge kerekdi" deb biçdi. Hanışa, Hannı üsüne süyelib, aytalğanın aytıb kızdı.

Bunları duyan Zühre'nin annesi çok öfkelenmiş ve Han'ı görmeye gitmiş. Babahan hikâyeyi dinledikten sonra, Tahir'in babasına verdiği sözü aklına gelmiş: "Zamanı gelmiş, Zühre'yi Tahir'le evlendirip, düğününü yapmak lâzım" diye düşünmüş. Haniçe, Han'ın başına dikilerek, ağzına geleni söyledi.

Kurtha, arı beri cortub, obur duvala, hıylala okuğandı. Aşham culduz çıkğandan sora, barıb, caññı kabırdan topurak alğandı. Ol topurakğa da cüz türlü obur-hıyla duvala etgendi, kurthadan sora kişi bilmegen hans suv bla bashandı. Andan sora, keltirib Hanışanı koluna berib, aythandı: "Han, suvsab bolub, içerge şerbet surağan zamanda, bu topuraknı koşub, şerbetni içinde eritib içir, sora seyirlikleni anda körürse" degendi. Bir kün Han, suvsab bolub şerbet izledi. Hanışa, carık bolub, şerbet caraşdırdı, kurtha ayhtança etib, Hannı seyirine karadı. Bir kün a, sakalın kaltıratıb, kıcırıklab, bılay buyurdu: Tahir bla Zuhuranı bir cerge koymağız. Tahir saraydan tışında, başha üyde tursun! Zuhuranı katına canlamasın!

Büyücü kadın sağa sola koşturarak büyü duaları okudu. Akşam yıldızlar göründükten sonra gidip yeni bir mezardan toprak aldı. Bu toprağa yüz türlü büyü duaları okuyup üfledi. Büyücü kadın kimsenin bilmediği bir bitkinin suyuyla karıştırdı. Sonra bunları götürüp Haniçe'ye verdi: "Han susayıp şerbet istediğinde bu toprağı şerbetin içine eritip içir, ondan sonra olacakları seyret" dedi. Bir gün Han susayıp şerbet istedi. Haniçe neşeyle şerbet hazırladı. Büyücü kadının söylediklerini yaptı, sonra oturup Han'ı seyretmeye başladı.Bir gün, sakalını da titreterek bağırdı, şöyle buyurdu: Tahir ile Zühre'nin birlikte olmalarına mani olun. Tahir sarayın dışında, başka bir evde yaşasın! Zühre'nin yanına gitmesin!

Kel, iynağım, bulbulum
Carık caññan cavharım
Saklaydı Tahir-kuluñ
Köre kanlı cavların

Gel, sevdiğim, bülbülüm
Ateş gibi parlayan cevherim
Bekliyor Tahir kulun
Görürken kanlı düşmanların

Kel, kalanı açayık
Birge bolub kaçayık
Duşman tabalmaz bizni
Kayğılanı çaçayık

Gel, kaleyi açalım
Birlikte kaçalım
Düşman bulamaz bizi
Dertleri dağıtalım

Bıla bu halda, biri kalanı tübünde, birsi anı terezesinde tohtab, birbirlerine sır aythanların, küy etgenlerin duşman közü çalğan edi. Ol adam kısha çabıb, kara

Bunların bu şekilde, biri sarayın dibinde, diğeri pencerede, birbirlerine söyledikleri güzel sözleri, yanık türküler söylemeleri kem gözlerin dikkatini çekmişti. Birisi

Arapha hapar berdi. Malğun Arap ol haparnı Haññа suvutmay cetdirdi.

hemen Arap'a haber verdi. Melun Arap bu haberi derhal Han'a yetiştirdi.

Han kaytışıb: "Kalsın bu col ölümden! Bu col sizni sıyığız bolsun, koyama! Kısha zamannı içinde Mardin şaharğa sürügüz, andan beri aylansa, buyruğum buyrukdu, soruvsuz caldatlağa berib başın kesdirlikme!" dedi.

Han çark ederek: "Kalsın bu sefer ölümden! Bu sefer sizin hatırınız için affediyorum! Kısa zaman içerisinde Mardin şehrine sürün, oradan geri dönerse, emrim kesindir, sorgusuz sualsiz cellatlara verip başını kestireceğim!" dedi.

Egetle, ceti kün, ceti keçe col cürüb, hansarayğa kaytdıla. Cesirni olcaññа bergenlerine şağatlık kağıtların da körgüzüb, Tahirni colda haparın da aytdıla. Mardin şaharnı tutmak başçısından kelgen kağıtnı da okub, Hannı cüregi tınçaydı, ırahat bolub kaldı. Tahir-bala Mardin kara tutmağında, zindan karaññılığında süymeklikni azabın çege edi. Tahir, keçesi-künü bolmay, esin taşlamağan zamanda süymekliğini küçü bla cırın aytıb, şaşhan zamanlarında Zuhuranı atı bla sant etib, ceti cıl turdu.

Muhafızlar, yedi gün, yedi gece yol yürüyüp, saraya döndüler. Tutukluyu hapishaneye teslim ettiklerine dair belgeleri gösterip, Tahir'in durumunu anlattılar. Mardin şehrinin hapishanesinin müdüründen gelen belgeyi okuduktan sonra Han rahatladı, biraz sakinleşti. Zavallı Tahir, Mardin'in karanlık zindanında, aşkın azabını çekiyordu. Tahir, gecesi gündüz demeden, aklı başında olduğunda, aşkının gücüyle türkülerini söyleyerek, Zühre'nin adıyla kendinden geçerek yedi yıl zindanda kaldı.

Meni atım Kelulandı." Bılay aytıb, ol egetlege karağandı, eget Tahirni kolunda, ayağında buğovlanı kesib athandı. Terk cürüşlü, köb küçlü tüye ceti kün bla ceti keçege Tahirni tuvğan cerine, Zuhuranı altın kalasını tübüne cetdirdi.

Benim adım Keloğlan'dır." Böyle deyip muhafızlara bakmış, muhafız Tahir'in prangalarını kesip çıkarmış. Süratli ve güçlü deve, yedi gün yedi gecede Tahir'i yurduna, Zühre'nin altın sarayının dibine getirdi.

Zindan çekgen ceti cıl
Safar ketgen ceti cıl
Can coldaşıñ kelgendi
Uyan, hanım, örge tur

Zindan çeken yedi yıl
Sefer giden yedi yıl
Can yoldaşın geldi
Uyan, hanım, ayağa kalk

Gâşık Tahir kelibdi
Harip Tahir kelibdi
Sıfatıñı körürge
Ol fakır termilibdi

Âşık Tahir gelmiştir
Garip Tahir gelmiştir
Endamını görmek için
Bu fakir inlemektedir

Bıla bu keçe, birbirge iynarla aytıb, birbirlerin tansıklab, köb olturdula. Taññı beti ağarğanda, Tahir, kaladan çığıb, anasını üyüne keldi. Tahir bla Zuhura, bu halda tübeşe, bir birge

Bunlar o gece, maniler söyleyip, birbirleriyle hasret giderip, epeyce oturdular. Şafak söktüğünde, Tahir saraydan çıkıp, annesinin evine geldi. Tahir ile Zühre, bu şekilde buluşarak,

sırların, tarıguvların ayta, bir birden kanıb bolalmay, kırk kün turdula. Tahirni kelgenin, biyağı Zuhurağa cürügenin eşitib, Arap, Tahirni ızından bolub edi. Aynı on törtünçü künü bolub, kün kibik carığan keçeni birinde, Tahir, kalağa kelib, biyağı cip bla arı örlegenley, malğun Arap kalanı katına kelib, Tahir andan çıkğınçı karab, saklab turdu. Ol Tahir bolğanın, Zuhura da anı saklağanın tolu bilgenden sora, haññа çabıb bardı. Han, sarıvu kaynab, tahından sekirib turdu. Sol kolun can süyegine salıb, oñ kolun sur silkindire, altın tayağın cerge-cerge urub, kıçırığı bla hansaraynı titiretdi. Berilgen buyrukğa köre, eget asker kalanı kurşalab, caşırtın cerlede, müyüşlede begindile.

duygularını, dertlerini anlatarak, birbirlerine doyamadan, kırk gün geçirdiler. Tahir'in döndüğünü, Zühre'yle görüştüklerini duyan Arap, Tahir'i takip ediyordu. Ayın on dördüncü gününde, gündüz gibi aydınlık gecelerin birinde, Tahir saraya gelip yine urganla çıktığında, melun Arap da sarayın yakınına gelip, Tahir'in saraya çıkmasını seyretti. Onun Tahir olduğunu, Zühre'nin de onu beklediğini iyice kanaat getirdikten sonra koşarak Han'a gitti. Han, öfkelenerek, tahtından sıçrayarak kalktı. Sol elini beline dayayıp, sağ elini de sertçe sallayıp, altın asasını yere vurarak bağırmasıyla sarayı inletti. Verilen emre göre, muhafızlar sarayı kuşatıp, gizli yerlerde, tenha köşelerde pusu kurdular.

Bir zamanda artıklık davurbası kağıldı. Tögerekden kılıçla cıltıratıb, süññüle uzatılıb, sadak okla cüzüb başladıla. Han asker bla alay kelgenin körgende, Zuhura, Tahirge canı ketib, cılağanın unutdu. Anı kutharır amalda, bılay aytıb tiledi:

Bir zaman sonra kötülük davulu çalındı. Çevreden kılıçların parıltısı, mızrakların ucu görünmeye, oklar havada uçmaya başladı. Han'ın askerleriyle geldiğini gören Zühre, Tahir'e endişelendiğinden, ağlamayı bıraktı. Bir çare olur diye şöyle söyleyip diledi:

Tahir, canım, sabır bol
Kılıçıñı kıñña sal
Atam kesi kelgendi
Kereksizge tökme kan

Tahir, canım, sabret
Kılıcını kınına koy
Babam kendisi gelmiş
Boş yere dökme kan

Tahir kılıçın kıñña salıb, baş iyib tohtağanın körgende, Babahan at bla anı allına keldi. Tahir, kılıçın teşib, kını bla aññа uzatdı. Han, Tahirni, caldatlağa bermey, zindaññа atdırdı. Tahir karaññı, suvuk zindanda kuruşub üç kün turdu. Andan hapar bilmegen Zuhura, Tahir ne bolub kalğandı deb, kalada cılaydı, taraladı. Atasına barıb, tilerge umut etdi da, katına koymay: "Kısha zamanda erge berlikme, kesin hazırlasın!" deb aytdırdı.

Tahir'in kılıcını kınına sokup, teslim olduğunu görünce, Babahan atıyla onun önüne geldi. Tahir kılıcını kemerinden çözüp ona uzattı. Han yine de Tahir'i cellatlara vermeyip, zindana attırdı. Tahir karanlık, soğuk zindanda titreyerek üç gün kaldı. Ondan haber alamayan Zühre ağlıyor, kendini harap ediyordu. Babasına giderek yalvarmayı düşünür, fakat yanına yaklaşmasına izin verilmez. Babası: "Yakında evlendireceğim, hazırlansın!" diye haber gönderir.

Bir kün Han ağaç ustalanı çakırtıb: "Sal bashıç işlegiz, anı üsüne ullu

Bir gün Han, marangozları çağırtarak: "Bir tane sal hazırlayın, onun üzerine da

kübür işleb salığız. Tahirni kübürge begitib Şat suvuna atığız!” deb buyurdu. Ustala sal bashıç işleb, üsünde kübürnü ornatdıla, Tahirni, sırtından catdırıb, kübürge saldıla. Eltib Şat suvuna atdıla.

büyük bir sandık yapın. Tahir'i sandığın içinde koyup salı Şat ırmağına gönderin!” diye emretti. Marangozlar salı hazırlayıp, üzerine de büyük sandık yaptılar, Tahir'i sırt üstü sandığın içine yatırdılar. Götürüp Şat ırmağına attılar.

Gul patçahnı kızları karmaklanı çakırıb, kübürnü Şat suvundan çığardıla. Tahirge karağanlarında, anı ariuvluğuna seyir etib, katıb kaldıla. Anı sıylı körüb, Zuhura aythança, toyla, oyunla kuradıla, türlü-türlü aşla, içgile bla sıyladıla, omak kiyimle kiydirdile. Tahirni ariuvluğu kızlanı başlarında akıl koymay edi. Kısha aythanda, Gul patçahnı üç kızı da Tahirni birça süyüb, cürek tamırları, sanları erib başlağandıla.

Göl padişahının kızları adamlarını çağırıp, sandığı Şat ırmağından çıkardılar. Tahir'e baktıklarında, onun güzelliğine hayretle donup kaldılar. Ona değer verip, Zühre'nin dediği gibi, şölenler, şenlikler hazırladılar, ziyafetler verdiler, şerbetler içirdiler, güzel kıyafetler giydirdiler. Tahir'in güzelliği kızların aklını başından almıştı. Kısaca söylemek gerekirse, Göl padişahının üç kızı da Tahir'e âşık olmuş, yürekleri, bedenleri erimişti.

Küydürdüñ Tahir bizni
Sak ot cana turğanlay
Carık berese karab
Nürden caratılğanlay

Yaktın Tahir bizi
Kısık ateş yanarken
Işık veriyorsun bakıp
Nurdan yaratılmış gibi

Tahir kaşlarıñ kara
Etdiñ meni avara
Ne kördüñ bu Zuhuradan?
Başhalağa da kara

Tahir kaşların kara
Ettin beni avare
Ne gördün bu Zühre'den?
Başkalarına da bak

Süymeklik unutdurur
Canıñı, duniyañı
Ariuvla köb bu cerde
Men süydüm Zuhuranı

Sevda unutturur
Canı, dünyayı
Güzeller çok bu yerde
Ben sevdim Zühre'yi

Ariuvsa surat kibik
Kimle da süyer seni
Zuhurağa söz bergenme
Süymezme men özgeni.

Güzelsin resim gibi
Herkes de sever seni
Zühre'ye söz verdim
Sevemem ben başkasını

Hansarayda Gul patçahnı kızları Tahir bla künlerin alay aşıra edile. Künden küññe süymeklikleri cüreklerin aşab, Zuhuradan başha bolmay, eslerinden taya edile. Üç da ariuv, subay ösgen kız, birbirlerine Tahirni kızğanıb, cav bola edile, har biri anı kesine koyarğa amal

Sarayda, Göl padişahının kızları, Tahir'le günlerini böyle geçiriyorlardı. Günden güne eriyor, Zühre'den gibi onlar da akıllarını kaybedecek hale geliyorlardı. Üç güzel kız, Tahir'i birbirlerinden kıskanıp, düşman olmuşlardı. Her biri onu kendisine alı koymak için çare arıyordu.

izley edi. Ahırında Tahir, kızla kesin sav koymazların sezib, keçe bla kaçıb çıkdı. Öz curtuna colnu alıb tebredi. Cetinçi kün, aşham culduz çığa, kulağına tüye kıçırğan tavuş kelib uyandı. Sekirib turub karasa, alayğa kerivan cetib kele edi. Alda kelgen tüyeli Tahirge salam berib, kerivannı tohtatdı. Tahir: “Aleykum salam!” deb tolu da aytalmay, açdan esi avub cığıldı. Tahirni haparından, anı gâşık colovçu bolğanın, tentib cürügenin bildile. Canları avrub, nögerge aldıla. Bu kerivanda Tahir bla Zuhuranı haparın bilmegen cok edi. Tamam kırkınçı kün kerivan Babahannı şaharına kelib, Zuhura biyçeni kalasını katına cetdile.

Sonunda Tahir, kızların kendisini sağ bırakmayacaklarını anlayıp, geceleyin kaçıp gitti. Öz yurduna yol almaya başladı. Yedinci gün, akşam yıldızı göründüğünde, deve sesine uyandı. İrkilerek kalkıp baktığında, oraya doğru bir kervan gelmekteydi. Öndeki devenin sahibi Tahir'e selam verip, kervanı durdurdu. Tahir: "Aleyküm selam!" diyemeden, açlıktan, susuzluktan bayılarak yığılıverdi. Tahir'in hikâyesinden, onun kara sevdalı bir âşık olduğunu anladılar. Acıyıp yanlarına aldılar. Bu kervanda Tahir ile Zühre'nin hikâyesini bilmeyen yoktu. Kırkıncı günün sonunda kervancılar Babahan'ın şehrine gelerek, Zühre Sultan'ın sarayının yanına ulaştılar.

Tahir körgen kıyınlıkların aytdı. Üç kün soludu. Törtünçü kün, Zuhurağa coluğur akılda ne eterge bilmey turğanlay, kulağına sırıyna, sıbızğı soğulğan, davurbas urulğan tavuşla eşitiledile. Tıññısız bolub sordu. Anasını beti türlendi. Ol, sokur közlerin Tahirge araltıb, tobağa kaytdı, korkub, caşırıb turğanın aytdı: “Oy, meni carlı balam! Seni Şat suvuna athandan sora Babahan Zuhuranı patçah uluna berirge söz tavushan edi. Tamam bir ıyık boladı toy başlaññanlı...”

Tahir yaşadığı sıkıntıları anlattı. Üç gün dinlendi. Dördüncü gün, Zühre'yle nasıl görüşeceğini düşünürken, kulağına zurna, kaval sesleri, davul gümbürtüleri geldi. Huylanarak sordu. Annesinin yüz ifadesi değişti. Kör gözlerini Tahir'e doğru çevirip, tövbe etti, korkudan gizlediği şeyi anlattı: "Ah, benim zavallı yavrum! Seni Şat ırmağına attıktan sonra Babahan, Zühre'yi padişah oğluna vermek için söz kesmişti. Tam bir hafta oluyor düğün başlayalı..."

Tahir, kesin caraşdırıb, tişiruvça kiyinib, Zuhuranı toyuna keldi. Bolsa da, Zuhura ışarmaydı, külmeydi. Ekinçi kün da Tahir, alay kelib, karab turdu. Ol kün da Zuhuranı halı allay edi. Üçünçü kün Zuhura, cırçı kızlanı katına çakırıb, alanı cırlatıb kesin anı bla cubata edi. Müyüşde olturğan bir “tişiruv” turub ol kıl kobuznu aldı da, soğub başladı. Ol Tahir bolğanın bildik:

Tahir hazırlanıp, kadın gibi giyinerek, Zühre'nin düğününe geldi Fakat Zühre gülümsemiyordu, gülmüyordu. İkinci gün yine Tahir o şekilde gelip seyretti. O gün de Zühre'nin hali öyle idi. Üçüncü gün Zühre, şarkıcı kızları yanına çağırıp, onlara şarkı söylettirerek vakit geçirmeye çalışıyordu. Köşede oturan "kadın" kalkarak telli sazı eline aldı, çalmaya başladı. Onun Tahir olduğunu anladık:

Cüregim otda küyüb
Bilmedim toynu küyün
Süygenimden ayırılğan
Kıyamat künmüdü bügün!

Yüreğim ateşte yanıp
Bilmedim düğünün ağıtını
Sevdiğimden ayrıldığım
Kıyamet günü müdür bugün!

Süygenme kana-kana
Küyeme cana-cana
Aytığız canım kızla
Süygenle ne cubana?

Köz caşım ağa-ağa
Aldırdım közümdegin
Har kelgen hapar sora
Bilmeyle kölümdegin

Aytılğan cır eşitilir
Makamğa ceññil kelir
Toyğa süyüññen kıznı
Kölündegin kim bilir?

Kaynar kazan tögülür
Cuvukdağı körünür
Eki süygen bir bolsa
Eki nasıb berilir

Zuhuranı kölü tolub, cüregi çançdı, sanlarına suvuk ter urdu. Bolsa da, tözdü, çıdadı, sabır etib kişige cuk sezdirmedi. Birazdan, emçek anasına barıb: "Bağalı anam, bu usta cırçını, ne da etib, bügeçe kalada kaldır" deb tiledi. oy-oyun tohtadı. Zuhuranı emçek anası cırçını adam bolmağan konak otovğa eltdi. Birazdan Zuhura kesi da keldi. Ala arsarsız birbirlerin katı kısıb kuçaklaşdıla. "Közlerimi carığı, cüregimi tamırı, Tahir!" deb Zuhura toynu mağanasın aytdı. "Erkinlik mende tüyüldü, atam sorğan da etmey patçah uluna berirge söz tavushandı. Meni zor bla añña beredile. Ne bolsa bolsun, meni cüregim sendedi" deb cıladı. Meni amalım bardı" deb Zuhura añña köl berdi: "Ertdenlikde meni hamamğa eltirikdile. Ol zamanda men köb nöger almam. Birinçisi sen, ekinçisi kesim, üçünçüsü emçek anam, sora bir eki kıznı da cumuşçuğa alırbız. Hamamdan çıkğanlay, ekibiz da başıbıznı alırbız da kaçarbız.

Sevmişim kana kana
Yanıyorum yana yana
Söyleyin canım kızlar
Sevenler ne halda?

Gözyaşım aka aka
Kaybettim gözbebeğimi
Her gelen haber soruyor
Bilmiyorlar gönlümdekini

Söylenen türkü duyulur
Makamını tez bulur
Düğüne sevinen kızın
Gönlündekini kim bilir?

Kaynar kazan dökülür
Yakındaki görünür
İki seven bir olsa
İki kısmet verilir

Zühre heyecanlandı, kalbi çarptı, vücudu soğuk ter bastı. Bununla birlikte sabretti, dayandı, kimseye bir şey sezdirmedi. Biraz sonra süt annesine giderek: "Sevgili anneciğim, bu ozanı, ne yapıp, ne edip bu gece sarayda kalmasını sağla" diye rica etti. Düğün-dernek sona erdi. Zühre'nin süt annesi ozanı misafir odasına götürdü. Biraz sonra Zühre de geldi. Birbirleriyle sıkıca kucaklaştılar. "Gözlerimin nuru, yüreğimin özü, Tahir!" diye Zühre düğünle ilgili durumu anlattı. "Benim isteğimle olmadı, babam sormadan padişahın oğluyla söz kesti. Beni zorla veriyorlar. Ne olursa olsun, benim yüreğim sendedir" diye ağladı. Ben bir çare buldum" diye Zühre ona ümit verdi. "Sabah erkenden beni hamama götürecekler. O sırada ben yanıma fazla arkadaş almam. Birincisi sen, ikincisi kendim, üçüncüsü süt annem; birkaç kızı da hizmetçi olarak yanımıza alırız. Hamamdan çıkınca ikimiz de başımızı alır kaçarız.

Canı tınmağan malğun Arap, keçe cuklamay, Zuhuranı marab cürüy edi. Zuhura cıyını bla kaladan çıkğanlay, ızlarından cetib, alanı har birini betlerine türsleb karadı. Tahirge işekli bolub, tişleri bla taş çaynadı. Halkğa eşitdirib, bılay aytıb cırladı:

Huzursuz olan melun Arap, gece uyumayıp, Zühre'yi takip ediyordu. Zühre kafilesiyle birlikte saraydan çıkar çıkmaz peşlerinden takip ederek, onların her birinin yüzüne inceleyerek baktı. Tahir'den şüphelenerek dişlerini sıktı. Herkesin duyacağı şekilde şöyle söyledi:

Eki tüye teñ bara
Tamaşasına kara!
Tahir kibik, kurç cigit
Katın sıfatda bara

İki deve birlikte gidiyor
Temaşasına bir bakın!
Tahir gibi çelik yiğit
Kadın kılığında gidiyor

Tahir, hıyla cırnı eşitib, munu aythan kimdi deb, cuvab berirge umut etib karadı. Zuhura anı esleb közü-kaşı bla Tahirge "Cuk bildirme!" deb tiledi. Arapha es burmay collarına ketdile. Mıçımay hamamğa cetdile. Zuhuranı cüregine korkuv tüşgen edi. Alay Tahirge cuk bildirmezge küreşedi. Hamamnı eşigin etib: "Tahir, bizni malğun Arap tanığandı. Barıb, atama aytır, eşigibizni cabar. Saññа bir hata bolsa, men kesimi öltürlükme!" deb Zuhura Tahirni sağaytdı. "Arap meni kalay tanırıkdı, sen cañılğan etese" deb Tahir Zuhuranı aythanına tıñılamadı. Zuhura dağıda kaytarıb tiledi: "Canım, Tahir! Sözüme kulak sal, tüyeleni birine min da, eget asker cetginçi kaç! Men da ızıñdan kaçarma, ölmesek, birbiribizni tabarbız."

Tahir, hileli maniyi duyunca, bunu söyleyen kimdir diye cevap vermek üzere dönüp baktı. Zühre bunu fark edip kaş göz yaparak Tahir'e "Bir şey fark ettirme" diye rica etti. Arap'ı görmemiş gibi yaparak yollarına devam ettiler. Çabucak hamama ulaştılar. Zühre'nin yüreğine korku düşmüştü. Fakat Tahir'e fark ettirmemeye çalışıyordu. Hamamın kapısını örtüp: "Tahir, melun Arap bizi tanıdı. Gidip babama söyleyip bizi mahveder. Sana bir şey olursa ben kendimi öldürürüm!" diye Zühre, Tahir'i ikaz etti. "Arap beni nasıl tanıyabilir, sen yanılıyorsun" diye Tahir, Zühre'nin söylediklerini dinlemedi. Zühre yine tekrarladı: "Canım, Tahir! Sözüme kulak ver, develerin birine bin de, muhafızlar gelmeden kaç! Ben de peşinden gelirim, ölmezsek birbirimizi buluruz."

Malğun Arap haññа çabıb cetdi. Tahir bla Zuhuradan hapar berdi. Han açuvdan atılırğa cetib, egetlerin cıydı. Hansarayda kuvğun sırıyna soğuldu. Asker savut-saba alıb, maydaññа çıkdı. Köb turmay, asker, hamamnı tögeregin aldı. Ol zamanda Tahir bla Zuhura birbirlerine karaşıb caşavdan tüñüldüle. Başlarına kara kün kelgenin bildile.

Melun Arap koşarak Han'a gitti. Tahir ile Zühre'yle ilgili bilgi verdi. Han öfkeyle yerinden sıçradı, muhafızlarını topladı. Sarayda takip borusu çaldı. Askerler silahlanarak meydana çıktılar. Kısa bir süre sonra hamamı kuşattılar. O esnada Tahir ile Zühre birbirlerine bakarak hayattan umutlarını kestiler. Başlarının belada olduğunu anladılar.

Tahirni, arkan atıb tuzakğa tüşürdüle. Cetib kollarına, ayaklarına buğov saldıla.

Tahir'e ipler, ağlar atarak kapana kıstırdılar. Yetişerek ellerine, ayaklarına

Süyreb, Hannı allına eltdile. Han, Tahirni körgenley: "Bu betsizni meni közüme nek körgüztesiz, başın keterigiz!" deb kıçırdı. Egetle, başkesle da, kollarınada, kılıçları, aybaltaları bla Tahirni eki canında tohtadıla. Bu col da Hannı alimleri, ustaları, culduzçuları, ala bla birge vali da, özürle bla teñ, Tahir canlı bolub, anın canın tileb tohtadıla. Barı birden Tahir canlı bolub, Han ne eterge bilmey, arsar boldu. Başkesle oğuna cerlerinden tebmey mıçıdıla. Han, sabır bolub, sağış etib aytdı: Hı, alay süye esegiz Tahirni sav kalırın, men siz aythannı eteyim, Tahir, ne meni, ne Zuhuranı sağınmay, üç iynar aytsın! İynarlarında meni ne kızımı atın koşmay çıksa ölümden azat eterme, koşsa va, davuğuz bolmasın, onovun başkeslege berlikme.

prangalar bağladılar. Sürükleyerek Han'ın huzuruna götürdüler. Han, Tahir'i görünce: "Bu edepsizi niye bana gösteriyorsunuz, başını kesin!" diye bağırdı. Muhafızlar, cellatlar, ellerinde kılıçları, baltalarıyla Tahir'in iki yanında durdular. Bu sefer yine Han'ın alimleri, falcıları, bunlarla birlikte vali de vezirlerle ağız birliği ederek Tahir'in canının affi için yalvarmaya başladılar. Hepsi birden Tahir'i korumaya geçince Han ne yapacağını bilemedi. Cellatlar tereddüt ederek yerlerinde kaldılar. Han, biraz bekledi, düşündü, şöyle söyledi: Demek Tahir'in sağ kalmasını istiyorsunuz, tamam sizin dediğinizi yapayım; Tahir, ne beni, ne de Zühre'yi anmadan üç mani söylesin! Manilerinde benim ve kızımın ismi geçmezse canını bağışlarım, geçerse, hiç itiraz etmeyin, kararımı cellatlara bildireceğim.

Süymeklik kelse bir kün
Kıyın avrurla savla
Tahirni, Mecnun kibik
Mekâmı bolsun tavla.

Sevda gelirse bir gün
Ağır hasta olurlar sağlar
Tahir'in Mecnun gibi
Mekânı olsun dağlar.

Kördüm suvuk türmeni
Şat suvda sal kemeni
Ne etdim bu duniyağa
Dayım cılata meni.

Gördüm soğuk zindanı
Şat ırmağında sal gemiyi
Ne yaptım bu dünyaya
Her daim ağlatıyor beni.

Nasıbı, ırıshısı kuruğan Tahir, duşman bla küreşe, bu ekinçi iynarnı ayta turğanlay, hamamdan Zuhura cetdi. Halknı cıyılıb turğanın kördü. Hannı öçünden Zuhuranı haparı cok edi. Tahirni iynar ayta turğanın körgende: "Han meni Tahirge berirge kabıl bolğandı!" deb kölüne alay keldi. Sora: "İynarına meni koşmazmı?" deb, Tahirni közüne citi citi karadı. Nasıbı kesilgen Tahir, Zuhuranı körgenley, aytırın-kalırın bilmey, kölü tolub, közleri çars boldula. Barın unutub, üçünçü iyarın aytdı:

Kısmeti, bahtı kapanan Tahir, düşmanla uğraşırken ve bu ikinci maniyi söylerken, hamamdan Zühre geldi. Herkesin toplandığını gördü. Han'ın iddiasından haberi yoktu. Tahir'in mani söylediğini görünce: "Han beni Tahir'e vermeye razı olmuş herhalde !" diye düşündü. Sonra: "Manisine beni eklemez mi?" diye Tahir'in gözüne baktı. Kısmeti kesilen Tahir, Zühre'yi görünce, dili tutuldu, ne söyleyeceğini bilemedi, heyecanlandı, gözleri doldu. Her şeyi unutarak, üçüncü manisini söyledi:

Haparım cok kesimden
Kışmı keldi? Cazmıd bu?
Ak carıtıb, nür cayğan
Zuhramıd? Aymıd bu?

Zulmuçu, Tahirni üçünçü nazmusun eşitib, kölü keñere buyurdu: “Eltigiz! Adebsizni başın keterigiz!” Zuhura, atasını allında tobuklanıb, calbarıb, tiledi: “Oy, meni bağalı atam! Çığışı ullu Hanı! Keç, azat et Tahirni! Men da balañma, bizni birbiribizge termiltme! Allay cannı coyub, duniyanı karaññı etme!” Oğursuzlaññan Han kızına burulub da karamadı. Anı ayağı bla artha türtüb koydu. Alimle, özürle, vali da tilerge bazınmadıla, korkdula. Zuhura kesin Tahirge atdı. Egetle anı tutub, Tahirden küç bla ayırdıla. Tahir işni bılayğa cetgenin, kesini ölüm coluna çıkğanın tamam körgende, Zuhurağa karab aytdı:

Ölmezlik cok, cılama
Ketmezlik cok, cılama
Sak cavunlay, cetib
Ötmezlik cok, cılama

Biz da tuvduk, caşadık
Mektapha birge bardık
Köb harib süygenleça
Muratha cetmey kaldık

Etmey hurmetibizni
Atañ küydürdü bizni
Allah köredi barın
Alır Ol dertibizni!

Mından sora Tahir mıçımay boynun köb başla kesilgen kara tömmekge saldı. Bolsa da caldatha balta költürürge tüşmedi. Tahirni canın Allah kesi alıb, ol şeyit ölü bolub, cıyılğan halknı allında uzatıldı. Zuhura, Tahirni kuçaklab, üsüne kablanıb, alay sarnağanda, közlerinden köz caş ornuna kızıl kan barıb başladı. Bir avukda ol örge turdu, betin kan cuva, cıyılğan

Haberim yok kendimden
Kış mı geldi? Bahar mı bu?
Aydınlatarak, nur saçan
Zühre midir? Ay mıdır bu?

Zalim, Tahir’in üçüncü manisini duyunca, rahatladı, emretti: “Götürün! Edepsizin başını kesin!” Zühre babasının huzurunda diz çökerek yalvardı: “Ey, benim değerli babam! Doğu’nun büyük Han’ı! Affet, azat et Tahir’i! Ben senin çocuğunum, bize ıstırap çektirme! Böyle cana kıyıp da dünyayı karanlıkta bırakma!” Öfkelenen han, kızına dönüp de bakmadı. Onu ayağıyla geri itti. Alimler, vezirler, vali bu sefer aman dilemeye cesaret edemediler, korktular. Zühre, Tahir’e sarıldı. Muhafizlar onu yakalayıp, güç bela Tahir’den ayırdılar. Tahir işin bu noktaya geldiğini gördüğünde, Zühre’ye bakarak söyledi:

Ölmeyecek yok, ağlama
Gitmeyecek yok, ağlama
Yağmur gibi yağıp
Dinmeyecek, ağlama

Biz de doğduk, yaşadık
Mektebe birlikte gittik
Bütün garip sevgililer gibi
Muradımıza eremedik

Değer vermeyip
Baban yaktı bizi
Allah görüyor her şeyi
Alır O öcümüzü!

Bundan sonra, Tahir hemen boynunu, çok başların kesildiği kütüğe koydu. Fakat cellat baltasını daha kaldırmadan, Allah, Tahir’in canını, kendisi aldı, o şehit oldu, orada toplanan herkesin gözü önünde bedeni yere serildi. Zühre, Tahir’e sarılarak, üzerine abanıp ağladığında, gözlerinden gözyaşı yerine kızıl kan akmaya başladı. Bir zaman sonra ayağa kalktı, yüzü kana bulanmıştı,

halkğa karadı. Ol sağat okuna şark deb avdu. Kerilib, sozulub, can berdi. Tahir bla Zuhuranı ölgen haparların Arap artdarak eşitib, çabıb keldi. Nasıbsız süygenleni bu halda körgenley, etgen hıylaları közüne körünüb, malğunluğu kesine da tuvra boldu. Tartıb, canından bıçağın çığarıb cüregine urdu. Üçünçü ölü bolub, Tahir bla Zuhurağa koşuldu. Haparlada aytıla kelgeññe köre, Arap da, caşırtın Zuhuranı süyüb bolğandı.

toplanan halka baktı. Sonra o anda birden bire yere yığılıverdi. Gerildi, titredi, can verdi. Tahir ile Zühre'nin öldüğü haberini biraz geç duyan Arap koşarak geldi. Bahtsız sevgilileri o halde görünce, ettiği kötülükler gözünün önünden geçti, melunluğu kendisine döndü. Çekip bıçağını kendi kalbine sapladı. Üçüncü bir ceset daha, Tahir ile Zühre'ye eklendi. Hikâyelerde anlatılanlara göre, Arap da gizlice Zühre'yi seviyordu.

Ol zamannı ustaları buyurğança, üç kabır kazılğandı. Ölükleni tabut etib, birbiri ızlarınların çığarğandıla, canazıların kılıb, canaşa kabırlarına, ömürlük üylerine, salğandıla. Arapnı da alanı ayak canlarına kabırğa kömgendile. Haparlada cazılıb kalğañña köre, Zuhuranı kabırını üsünde ak gülle, Tahirni kabırını üsünde kızıl gülle çakğandıla. Arapnı kabırını üsünde şincile bitedile. Ak, kızıl gülle, öse kelib, birbirlerine ceterge azçık kalğanlay, Arapnı kabırından çıkğan şinci terek alanı aralarına kirib, alanı birge ceterge koymaydı. Künbatışdan, künçığışdan da alaytın ozğan har adamğa şincini kesib keterge borçdu. Ol şinci tohtamay ösedi, süygenlege hurmet etgenle anı tohtamay kesedile. Eki süygen cürek, biri ak gül, biri kızıl gül bolub, birbirine bügün da termiledile.[773]

O zamanın ustalarının buyurduğu gibi, üç mezar kazıldı. Naaşlar sandıklara kondu, birbirinin peşi sıra cenaze namazları kılındı, yanâşık mezarlarına, ebedî evlerine, koydular. Arap'ı ayak tarafındaki mezara gömdüler. Hikâyelerdeki kayda göre, Zühre'nin mezarının üstünde beyaz güller, Tahir'in mezarının üsten kırmızı güller çıkmış. Arap'ın mezarının üstünde ise dikenler çıkmış. Beyaz ve kırmızı güller büyüyerek birbirlerine dolanmaya az kalmışken, Arap'ın mezarından çıkan dikenler onların arasına girerek, birbirlerine kavuşmasına engel oluyormuş. Gerek batı yönünden, gerekse doğu yönünden gelip de oradan geçen herkesin o dikenleri kesmesi adeta bir borçtur. O dikenler durmadan büyüyor, sevenlere hürmet edenler de onu durmadan kesiyorlar. İki seven kalp; biri beyaz gül, diğeri kırmızı gül halinde, bugün dahi birbirlerine kavuşamıyorlar.

[773] **Çığarmalarını Eki Tomluğu** …, 1989/1. s. 151-230. Metin kısaltılarak verilmiştir.

117. Leyla bla Mecnun	***Leylâ ile Mecnûn***
Arabnı kum cerinde caşadı asıl adam Carlığa igi bolub, karuvsuzğa boluşhan	*Arap çöllerinde yaşadı asil bir adam* *Fakire müşfik, güçsüze yardımcı olan*
Köb kere katın aldı, alay sabiyi bolmadı Ne maldan, ne baylıkdan cüregi kuvanmadı	*Çok kere evlendi, fakat çocuğu olmadı* *Ne maldan, ne zenginlikten mutlu olmadı*
Cıyırma cıl ötgende, Allah aññа caş berdi Bolmağança ariuvğa bütev halk Mecnun dedi	*Yirmi yıl sonra Allah ona oğul verdi* *Bu eşsiz güzele bütün halk Mecnûn dedi*
Cürek ol zatha kuvançdan toldu Öse ketib, ol ullu caş boldu	*Yürek bundan neşeyle doldu* *Büyüyerek koca delikanlı oldu*
Atasından igi kılık aldı Okub köb zatlanı añıladı	*Babasından iyi ahlâk aldı* *Okuyup çok şeyleri anladı*
Usta boldu kökde culduzlağa Cırla, makamla etib cırlarğa	*Üstat oldu gökteki yıldızlara* *Şiir yazdı, beste yaptı şarkılara*
Ösüb ketib Mecnûn oncetige cetdi Kum tüzlede koyla küte ketdi	*Büyüyerek Mecnûn on yedi yaşına geldi* *Çöllerde koyunları gütmeye devam etti*
Anda ol bir omak kerivan kördü Ak tüyede kelgen esin böldü	*Orada gösterişli bir kervan gördü* *Bayaz deveyle gelen dikkatini çekti*
Har eşmesi kara cılança sozulub Bir bay kız bara edi süzülüb	*Her örgüsü kara yılan gibi uzayıp* *Bir zengin kızı gidiyordu süzülüp*
Ol sağat caşnı avzu kurudu Anı kökden tüşgen mölek sundu	*O anda delikanlının ağzı kurudu* *Onu gökten inan bir melek sandı*
Börüça buğa, cılança cüze Ol kerivannı ızından bardı	*Kurt gibi gizlenerek, cılan gibi sürünerek* *O kervanın peşinden gitti, takip ederek*
Üç künden ala tohtağan cerde Caşırtın, Leylağa köb karadı	*Üç gün sonra onların durduğu yerde* *Gizlice, Leylâ'yı çok seyretti*
Ol kerivannı saklay, Mecnun turdu toğuz kün Künnü kızuvluğunda Leylanı körür üçün	*O kervanı bekleyip Mecnûn durdu dokuz gün* *Kızgın güneşin altında, Leylâ'yı görmek için*
Alanı saklay, Mecnun tüz börüge uşadı Leylanı bir körlügün sav duniyağa sanadı	*Onları beklerken, Mecnûn kurda benzedi* *Leylâ'yı bir kere görmeyi dünyaya bedel saydı*
Kerivançıla esleb, tohtab hapar aytdıla Aşığabız colğa deb, bir tizmege kaytdıla	*Kervancılar fark edip, durup, konuştular* *Acelemiz var diye kervan sırasına döndüler*

Aşıkğanların körüb, mıdahlık kölek kiydi Başı, sanı kuyulub, kerti halin bildirdi	*Acele ettiklerini görüp, çok üzüldü, hüzünlendi* *Kafası, bedeni tükenip, gerçek halini bildirdi*
Ol zatnı sezib, Leyla, açuv, sağışha kaldı Ne eterge bilmeyin, Mecnun katına bardı	*Bunu sezen Leylâ derin sıkıntıya kaldı* *Ne yapacağını bilemeyip, Mecnûn yanına vardı*
Sen Musliyman adamı, tıya bil iç sırıñı Bir kişige körgüztme, kayğıñı, sağışıñı	*Sen Müslüman adamsın, içinde tut sırrını* *Kimseye belli etme, sıkıntını, duygularını*
Mıdahlık kirib Mecnun, başın cerge iygendi Leyla bla ayırıla, har bir sanı küygendi	*Hüzünlenerek Mecnûn başını yere eğdi* *Leylâ ile ayrılırken her bir tarafı yandı*
Leyla, seni unutmam, kabırım çirise da Canım bütevley otda zatım kalmay küyse da	*Leylâ, seni unutmam, mezarım çürüse de* *Bütün bedenim ateşte tamamen yansa da*
Kerivannı ızından Mecnun bardı taralıb Ala tohtağan cerde karay edi aralıb	*Kervanın peşinden Mecnûn gitti yanarak* *Onların durduğu yerde kalıyordu bakarak*
Toğuz kere kerivan Feyrat bla ötgen edi Toğuz kere da Mecnun kızğa cır etgen edi	*Dokuz kere kervan Fırat'tan geçmişti* *Dokuz kere Mecnûn kıza türkü bestelemişti*
Atasından uyalıb, bildirdi anasına Açuvlu duniyası kelib köz tuvrasına	*Babasından utanarak, anlattı annesine* *Acıklı dünyası gelerek gözünün önüne*
Başından sılab anası, oy, tüye balaçığım Kuramay Leylanı sañña, bolmaz meni tınçlığım	*Başından okyarak annesi, ey, deve yavrucuğum* *Yapmazsam Leylâ'yı sana, olmaz huzurum*
Atañа da aytayım, onov etsin Mecnuñña Termiltmeyin balasın, keleçilik col alsın	*Babana da söyleyim, çare düşünsün Mecnûn'a* *Acı çektirmesin yavrusuna, dünürcü gitsin*
Onov, keñeş boldula, col alırğa aytdıla Kız üyüne barırğa, tukumğa baylanırğa	*İstişare ettiler, karar verdiler yola çıkmaya* *Kız evine gitmeye, aşirete bağlanmaya*
Keleçile ayırdıla, arbalanı casadıla Atlanı çabhanların sayladıla Mallanı semizlerin bayladıla	*Dünürcüleri seçip, arabaları süslediler* *Atların hızlı koşanlarını bulup seçtiler* *Hayvanların semizlerini bağladılar*
Çıkdıla kızuv kum colğa Leyla caşağan şaharğa	*Çıktılar yola kızgın çölde* *Leylâ'nın yaşadığı şehre*
Ala üç künlük colnu keldile Şaharda bay arbazğa kirdile	*Onlar üç günlük yolu geldiler* *Şehirde zengin bir avluya girdiler*
Leyla ile Mecnûnnu ataları Birbirge bek carık tübedile	*Leylâ ile Mecnûn'un babaları* *Birbirlerini pek samimi karşıladılar*

Ariuv söz bla carık bet aldıla Keçe konakla anda kaldıla	*Güzel sözler söyleyip, neşelendiler* *Gece misafirler orada kaldılar*
Ertden namazdan sora, oylaşıb Entda tübedile, haparlaşıb	*Sabah namazından sonra istişare edip* *Yine buluştular, birbiriyle haberleşip*
Umutuğuznu bilsem süyeme Dedi Leylanı atası aññа	*Umudunuzu bilmek isterim* *Dedi Leylâ'nın babası ona*
Caşım Mecnun süygendi Leylanı Esi ketgendi Leylağa anı	*Oğlum Mecnûn sevmiş Leylâ'yı* *Kalmış Leylâ'da onun aklı*
Keleçile andan keldik saññа Hurmet betni, kerti söznü alırğa	*Dünürcü olup bu yüzden geldik sana* *İyi niyeti, hakikatli sözü almaya*
Leylanı atası tıñıladı Keleçini sözün añıladı	*Leylâ'nın babası dinledi* *Elçinin sözünü anladı*
Saññа ullu sıy, namıs bermesem Kesimi adamımça körmesem	*Sana büyük değer vermesem* *Eşim, dostum gibi görmesem*
Seni bılay konakğa almazem Saylab semiz tüyeni soymazem	*Seni böyle misafir kabul etmezdim* *Seçip de semiz deveyi kesmezdim*
Mecnunnu adamlarım süydüle Leyladan tüz hapar bildile	*Mecnûn'u eşim, dostum sevdiler* *Leylâ'dan olanı biteni öğrendiler*
Alay Mecnunnu halı kıyından Aylanadı kerivan ızından	*Öyle ki, Mecnûn'un kötü halinden* *Geziyor kervanın peşinden*
Anı az şaşhanı bilinedi Akıldan tayğanı körünedi	*Onun biraz delirdiği biliniyor* *Aklını kaybettiği anlaşılıyor*
Tıyılmay Leylağa atağan cırların Ol köb koşlada kaytaradı Anı cuvaşdırırğa çıkmay oñ	*Durmadan Leylâ için bestelediği türküleri* *Pek çok çiftlikte tekrarlıyor* *Onu sakinleştirmeye güç yetmiyor*
Küylerin tögerekge eşitdirgen Tüzde kaçıb aylaññan elinden	*Yanık türkülerini çevreye duyuran* *Çölde gezerek, yurdundan kaçan*
Keltirirmi nasıb bizni üyge? Kaldırır başıbıznı külküge?	*Getirir mi kısmet bizim eve?* *Olur muyuz rezil elaleme ?*
Anı sav bolğanına ışansak Ol zatdan biz tolu hapar alsak	*Onun sağlıklı olduğuna kanaat getirsek* *Bununla ilgili gerçek haberi bilsek*

Amal çığar entda tübeşirge
Carık betden ariuv körüşürge

İmkân olur tekrar buluşmamıza
İyi niyetle, güzelce konuşmamıza

Uzak keleçile bla konakbay
Tanışlık bla birbirlerin alğışlay

Uzaktan gelen elçiler ile misafir evi
Konuşarak, birbirlerine iltifat ederek

Künnü salkını cetgen zamanda
Köllenib ayırıldıla anda

Gün serinliğe döndüğü zamanda
Moralli bir şekilde ayrıldılar oradan

Haram niyetlik ullu cürüdü
Adamğa ışanırça tüyüldü

Kötü niyet her tarafa yayıldı
İnsanlar güvenilecek gibi değil

Mecnunnu ol oğurlu atasın
Kayğıla alğanda başın, sanın

Mecnûn'un o mübarek babasının
Dertler kapladığında bedenini, başını

Umutha cetalmağanın bildi
Arlakda köz caşların ciberdi

Muradına eremeyeceğini anladı
Kenarda gizlice göz yaşlarını akıttı

Hapar aytmay, başından sıladı
Sormayın, Mecnun halnı añıladı

Hiçbir şey anlatmadı, başını okşadı
Sormadan, Mecnûn durumu anladı

Nek berdi cannı mañña Carathan
Leylağa meni bılay taralthan

Niçin verdi bu canı bana Yaradan
Leylâ için beni böyle kıvrandıran

Anı sıfatı kirdi canıma
Siññendi har tügüme, kanıma

Onun sıfatı girdi ruhuma
Sindi her tarafıma, kanıma

Esimi, cüregimi alğandı
Sanlarıma carala salğandı

Aklımı, yüreğimi aldı
Bedenimde yaralar açtı

Kutulmam ömürde bu avruvdan
Öllük bolsam, öllükme ma mından

Kurtulamam hayatta bu hastalıktan
Öleceksem de ölürüm işte bundan

Başha avruv terk maññа cabışmaz
Cabışsa, canım andan kabışmaz

Başka hastalık bana hemen bulaşmaz
Bulaşsa da bana ondan bir şey olmaz

Men anı bir zatha da sanamam
Leyla degen avruvsuz bolalmam

Ben onu kötü bir şeyden saymam
Leylâ hastalığı olmadan yaşayamam

Meni avruvum anı atıdı
Canıma siññen, ay sıfatıdı

Benim hastalığım onun adıdır
Ruhuma sinmiş, Ay gibi sıfatıdır

Mecnunnu mindirib tüyeni sırtına
Atası eltdi Kâbanı sıylı taşına

Mecnûn'u bindirip devenin sırtına
Babası götürdü Kâbe'nin yüce taşına

Allahdan añña tilek tiledi Savluknu surağanın bildirdi	*Allah'tan onun için dilek diledi* *Sağlığının geri gelmesini istedi*
Ol zatlağa Mecnun seyir karadı Sora, bılay aytıb sözün başladı	*Bütün bunlara Mecnûn hayretle baktı* *Sonra, şöyle deyip sözlerine başladı*
Cüregimden süymeklikni kuruturğa Leylanı mañña unutdururğa	*Kalbimdeki sevdayı kurutmak için* *Leylâ'yı bana unutturmak için*
Leylanı kabırda da unutalmam Aññа süymekligimi alışalmam	*Leylâ'yı mezarda da unutamam* *Ona aşkımı hiçbir şeye değişmem*
Alay aytdıla, cokdu Mecnuñña darman Mıñña caramaz ne Kuran, ne da zaman	*Öyle dediler, yoktur Mecnûn'a derman* *Buna fayda etmez, ne Kur'an, ne de zaman*
Kum tüzlede ötedi anı caşavu Kiyikle bla birdi anda aşavu	*Çöllerde geçiyor onun hayatı* *Yabani hayvanlarla aynıdır yediği*
Çıkdı anı kum tüzlede haparı Atası, anası atlandıla arı	*Çıktı onun çöllerde olduğu haberi* *Yola koyuldular, babası, annesi*
Turadı Mecnun üç terek arasında Suvu, aşı bolmay kum tüznü karasında	*Bekliyor Mecrun üç ağacın arasında* *Suyu, aşı olmadan, çöl toprağında*
Meni aşım, suvum, dinim da Leyladı Akılım, niyetim, cırım da andadı	*Benim aşım, suyum, dinim de Leylâ'dır* *Aklım, amacım, türküm de ondadır*
Küreşdile ala Mecnunnu üylerine eltirge Karuv etalmay, ızlarına ketdile	*Onlar Mecnûn'u evlerine götürmeye çalıştılar* *Ellerinden gelmedi, geriye döndüler*
Köb da turmay andan bir zamanda Tañların aman bla atdırğanda	*Çok geçmeden, bir zaman sonra* *Geceden sabaha güç bela çıktıklarında*
Canı savlay atası otda küydü Üsüne ayazmazlık kölek kiydi	*Canı sağken babası sanki ateşte yandı* *Üzerine ebedî gömleğini giydi*
Caşavunda tınçayalmazlığın kördü Sora caşını açuvundan öldü	*Hayatında huzur bulamayacağını anladı* *Sonra oğlunun acısına dayanamayıp öldü*
Mecnunnu anası belgili katın Halkğa igi bla aytdırğandı atın	*Mecnûn'un annesi tanınmış bir kadın* *İyilikle anılıyor adı içinde halkın*
Mecnun, aşığıb kelgenme caşıma Kulak salğın meni sağışlarıma	*Mecnûn, aceleyle geldim oğluma* *Kulak ver benim düşüncelerime*

Atañ saññа carsıy ketdi duniyadan Keldim, anı suvumağan kabırından	*Baban sana üzülerek gitti dünyadan* *Geldim onun soğumamış mezarından*
Can avruthun, tıñıla sözüme meni Saklaydı ahlu, cuvuk, tukumuñ seni	*Biraz dikkat ver, dinle söylediklerimi* *Bekliyor eş, dost, akraba, aşiret seni*
Atañdan kalğan malğa iye bolğun Mülkge, cerge onov etib olturğun	*Babandan kalan mallara sahip çık* *Mülke, toprağa hükmedip otur*
Akılıñı, başıñı, balam, igi cıysañ Horlarsa carsuvnu, tukumuña uşasañ	*Aklını, başını, yavrum iyice toplarsan* *Yenersin sıkıntını, soyuna benzersen*
Oğay dedi Mecnun, men elime kaytalmam Üyreññen caşavumu koyub ketalmam	*Hayır dedi Mecnûn, ben köyüme dönemem* *Alıştığım hayatı bırakıp gidemem*
Süygen cerimi, şavdanımı atalmam Atamdan kalğan mülknü da saklayalmam	*Sevdiğim yeri, pınarımı bırakamam* *Babamdan kalan mülkü de koruyamam*
Cumuşak bolsun, Allah, cathan ceri Günahları kurusunla, kalmay keri	*Yumuşak olsun, Allah'ım, yattığı yeri* *Günahları affedilsin, kalmasın hiçbiri*
Alay aytıb, Mecnun sözün boşadı Anasını cüregine avur cara saldı	*Mecnûn sözünü böyle tamamladı* *Annesinin yüreğine ağır yaraladı*
Köb da turmay, anası duniyadan ketdi El cıyılıb, anı cılavun etdi	*Çok geçmeden annesi de dünyadan gitti* *Bütün köy toplanıp onun yasını tuttu*
Mecnun guloş tayağın alıb koluna Tebregendi sağışlı uzak coluna	*Mecnûn asasını alıp eline* *Hareket etti düşünerek uzak yoluna*
Köb cıladı, köb sarnadı ol alayda Meni duniyağa carathanla kayda	*Çok ağladı, çok feryat etti orada* *Beni dünyaya getirenler nerede*
Meni üçün kallay azab çekdigiz Menden bir deb bir igilik körmedigiz	*Benim için ne kadar ıstırap çektiniz* *Benden bir kere bile iyilik görmediniz*
Meni bolsun ahırat azabığız Meni bolsun duniya günahığız	*Benim olsun ahiret azabınız* *Benim olsun dünyadaki günahlarınız*
Leyla cazdı, Mecnun, meni erge berelle Maññа bir savdügerçini körgüzelle	*Leylâ yazmış, Mecnûn beni evlendiriyorlar* *Bana bir tüccarı gösteriyorlar*
Mecnun, meni mından terk keter Caşar künüm bolmağança terk öter	*Mecnûn, beni buradan hemen kurtar* *Yaşayacak ömrüm çok çabuk geçer*

Caşavumu ol savdügerçi bla etmem Allah bergen canımı, anı bla ötdürmem	*Hayatımı o tüccarla birleştiremem* *Allah'ın verdiği canı onunla geçiremem*
Mecnun ol kağıtnı alıb tansıkladı Atası balasın kubulthança bağaladı	*Mecnûn o mektubu alıp hasretle sarıldı* *Babası çocuğunu sever gibi okşadı*
Caññıdan kuvana duniyağa Atlaññandı ol uzak ak colğa	*Yeniden sevinerek dünyaya* *Hareket etti o uzak ak yola*
Çıkğan kününü içinde Bayrım künnü iñirinde	*Yola çıktığı günün içinde* *Cuma gününün gecesinde*
Mecnûn soluv aldı ol elde Ol kart katın, carık tübedi añña	*Mecnûn soluğu aldı o köyde* *O yaşlı kadın iyi karşıladı onu*
Mecnun, carlı, senmise dedi Onovun caraşdıra tebredi	*Zavallı Mecnûn sen misin dedi* *Planını hazırlamaya başladı*
Tınçayğan zamanda adamla elinde Leylanı caşırtın keltirdi keçe belinde	*Uyuduğu zaman insanlar köyde* *Leylâ'yı gizlice getirdi gece yarısında*
Kuvandıla ala, caşarğa delle cüzden cüzge Andan da uzun ömürge, ülgü bola tiyrege	*Sevindiler onlar, yaşacağız dediler birlikte* *Belki bir ömürden fazla, emsal olup çevreye*
Birge bolğanları bilindi Eşik, tereze tüyüldü	*Birlikte oldukları anlaşıldı* *Kapı pencere dövüldü*
Hını, zor bla arı kirdile Mecnunnu baylab ketdile Leylanı atasına eltdile	*Tekdirle, zorla oraya girdiler* *Mecnûn'u bağlayıp gittiler* *Leylâ'nın babasına götürdüler*
Arab elde cigitle tabıldıla Cigitlikni keslerinde sınadıla Mecnunnu ol kaladan kaçırdıla	*Arap illerinde vardır yiğitler* *Yiğitliklerini kendilerinde sınadılar* *Mecnûn'u o kaleden kaçırdılar*
Katı barğan toru at bla aşırdıla Col uzunu aman közden caşırdıla	*Hızlı giden doru atla uğurladılar* *Yol boyunce kem gözlerden gizlediler*
Mecnun, harib, ketdi ızına karay Üsünde caraların sılay sılay	*Zavallı Mecnûn gitti arkasına bakarak* *Üstündeki yaralarını sıvazlayarak*
Ol kaya tübü kirişde tohtağandı Suvçuk ağıb turğan cerni saylağandı	*Ol kayalıkların kenarında durdu* *Pınarın aktığı yeri beğenip kaldı*
Alayğa koş salğandı solurğa Körünmeyin bir kişige, sak bolurğa	*Oraya kamp kurdu dinlenmek için* *Görünmeden kimseye, korunmak için*

Kışı Mecnunnu alayda ötdü
Caz başında açı hapar cetdi

Kışı, Mecnûn, orada geçti
İlkbaharda acı haber geldi

Kesi süymey, Leylanı erge berdile
Üç kün ozub, can alğanın kördüle

Kendi istemeden, Leylâ'yı kocaya verdiler
Üç gün sonra canına kıydığını gördüler

Köb da turmay, Mecnun harib öllükdü
Leylâ kirgen kara cerge kirlikdi

Çok geçmeden, zavallı Mecnûn da ölecek
Leylâ'nın girdiği kara toprağa girecek

Mında umutlarına cetalmağanla
Anda tüberle birbirlerine ala

Burada muratlarına eremeyeneler
Orada kavuşurlar birbirlerine onlar

Mecnun alayda olturub küyün takdı
Anı cırı köb ellege örten cakdı

Mecnûn orada oturup ağıt yaktı
Onun ağıdı çok yerde yangın çıkardı

Leylanı süyüb, akılımı taşladım
Ol haribge köb kıyınlık boşladım

Leylâ'yı sevip, aklımı kaybettim
Zavallıya pek çok sıkıntı verdim

Muthuz boldula çağa kelgen terekle
İyislerin tas etdile kögetle

Soldular filizlenen ağaçlar
Kokularını yitirdi meyveler

Leylağa etgen küylerimi bildile
Maral, kablan, börüle baş iydile

Leylâ'ya ağıt yaktığımı anladılar
Maral, kaplan, kurtlar başlarını eğdiler

Caşlığım ozdu, süymeklik otda küye
Atam, anam, ahlum köb kıyınlık köre

Gençliğim gitti, aşk ateşinde yanarak
Babam, annem, eş, dost, acı çekerek

Kirgense ömürde kaytmazlık üyge
Tıñılağız, insanla, men aytırık küyge

Girmişsin artık geri dönülmez bir eve
Dinleyin, insanlar, söyleyeceğim ağıtı

Leylasız carımadı cüregim
Cırlarımda tola edi tilegim

Leylâ'sız aydınlanmadı yüreğim
Türkülerde gerçekleşiyordu dileğim

Ol harib da, meni çeksiz bek süydü
Caşırtın, tuvra da ayavsuz küydü

O zavallı da beni gerçekten çok sevdi
Gizliden, açıktan, çok fena kavruldu

Umutum boldu bu duniyada caşarğa
Leyla bla ariuv üyür kurarğa

Umudum vardı bu dünyada yaşamak için
Leylâ ile güzel bir aile kurmak için

Tilegim Ullu Allahha cetmedi
Leyla harib, cüregimden ketmedi

Dileğimi yüce Allah kabul etmedi
Zavallı Leylâ yüreğimden gitmedi

Kum tüzlede alay aytıb cıladı
Kobalmayın, issi taşha tayandı

Kum çöllerinde böyle söyleyip ağladı
Kalkamayıp kızgın bir taşa dayandı

Duniyası kara bolub kaldı	*Dünyası kararıverdi*
Eki közü zat körmeyin karmaldı	*İki gözü hiçbir şey göremeyip söndü*
Kulağı zat eşitmeyin başladı	*Kulağı hiçbir şeyi işitmemeye başladı*
Akılı, tili anı alayda taşladı	*Aklı, dili onu orada bıraktı*
Öllügü tamam anı bilindi	*Öleceği onun açıkça anlaşıldı*
Calan Leyla közüne köründü	*Yalnız Leylâ gözüne göründü*
Leylam dedi ahır sözün kölünde	*Leylâ'm oldu son sözü gönlünde*
Kula tüzde suvudula anda sanla.[774]	*Soğudu bedenler ıssız çölde.*

118. Horasan — *Horasan*

Horasan deydile cılkıçı teñlerim	*Horasan diyorlar yılkı çobanı dostlarım*
Ariuv hora tayğa	*Güzel doru taya*
Horasan deydile dağıda teñlerim	*Horasan diyorlar yine dostlarım*
Carık tolğan ayğa	*Parlayan dolun aya*
Horasan deydile meni da teñlerim	*Horasan diyorlar benim dostlarım*
Bir ullu kıralğa	*Bir büyük ülkeye*
Horasan a boladı dağıda teñlerim	*Horasan olur yine dostlarım*
Sanı ariuv kuralğan	*Endamı güzel yaratılanın*
Men a Horasan deb aytama teñlerim	*Ben Horasan diyorum dostlarım*
Altın çıpçıkğa	*Altın serçeye*
Anı cırlağanı uşaydı teñlerim	*Onun şarkı söylemesi benziyor dostlarım*
Kılkobuz kılçıkğa	*Sazın teline*
Caznı başında alamat çakğandı	*İlkbaharda güzel yeşermiş*
Oyra, terek, bulçuk	*Hey, ağaç, dal*
Alağa siñib, tögülüb kalğandı	*Oraya sinip dökülüp kalmış*
Kırğıyçık, bulbulçuk	*Zarif bülbülcük*
Horasan degen atladan altın at	*Horasan denen atların arasında altın at*
Termilib öleme	*Kederden ölüyorum*
Tünümde da sense, bir keçeni kalmay	*Gündüzüm de sensin, her gece*
Tüşümde köreme	*Rüyamda görüyorum*
Cüregimi cavun aşab baradıla	*Yüreğime sızı veriyor*
Söleşgen sözleriñ	*Söylediğin sözlerin*
Meni duniyada caşarğa koymayla	*Beni dünyada yaşatmıyor*
Kara da közleriñ	*Kara gözlerin*

[774] **Duniya Sağışla** …, 2007/2, s. 56-92. Metin kısaltılarak verilmiştir.

Ah, kün tayağım, künça cıltıraydı	*Ah, güneş ışığım, güneş gibi parlıyor*
Seni da cayağıñ	*Senin yanağın*
Kiyiknikine bir bek uşaydı	*Geyiğinkine pek benziyor*
Atlağan ayağıñ	*Yürüdüğün ayağın*
Seni da betiñe ariuv caraşadı	*Senin yüzüne pek güzel yakışıyor*
Çille cavluguñ	*İpek şalın*
Subay sanlarıña bir tab kelişedi	*Zarif vücuduna pek güzel uyuyor*
Kiyik savluguñ	*Diri sağlığın*
Toyğa, oyuñña da biz bara edik	*Düğüne, eğlenceye biz giderdik*
Anda körüşürge	*Orada görüşmek için*
Toy, oyun bolmasa amal bolmay edi	*Düğün, eğlence olmasa imkan olmuyordu*
Bizge tübeşirge	*Bizim buluşmamız için*
Oyra, kökge bashıç men da işlerikme	*Hey, göğe ben merdiven kuracağım*
Kökte bulutlanı çaçarğa	*Gökteki bulutları dağıtmak için*
Meññe eki kanat bitib kalğayedi	*Bana iki kanat çıksaydı*
Horasannı alıb kaçarğa	*Horasan'ı alıp kaçmak için*
Oy, köknü kalın bulutu, ariuv	*Ey, göğün şişkin bulutu, güzelim*
Ol kara cerni cabıvu	*O kara toprağın örtüsü*
Ah igi sağan birge da bolğayed	*Ah keşke birleşseydi*
Eki süygenni cazıvu	*İki sevenin kaderi*
Oy, cılkılada hora tayım, canım	*Ey, yılkıda doru tayım, canım*
Ayağın sala edi tuzakğa	*Ayağını koyuyordu tuzağa*
İşibiz a kısha kelgen edi, ariuv	*İşimiz bitmek üzereydi, güzelim*
Süymegenle iyelle uzakğa	*Çekemeyenler gönderiyor uzağa*
Tuzakdı deb a koymayla, ariuv	*Tuzak diye bırakmıyorlar, güzelim*
Ma kolumdağı kurukga	*Bak elimdeki sopayı*
Horasannı süyeme, ne eteyim, teñlerim	*Horasan'ı seviyorum, ne yapayım, dostlarım*
Ol üyretir özden kılıkğa	*O öğretir asilzade terbiyesini*
Oy, kab-karadı seni da kaşlarıñ	*Ey, kapkaradır senin kaşların*
Cibek arkanlay çaçlarıñ	*Kalın ipek gibi saçların*
Meni esimde bolmay turğanlay	*Benim aklımda yok iken*
Kesin a başladıñ	*Kendin başladın*
Oyra, Korkmazlada ariuv mölekle	*Hey, Korkmazlarda güzel melekler*
Alada baliy terekle	*Orada vişne ağaçları*
Ala cazda çımmak çağalla, teñle	*Onlar baharda filizleniyor, dostlar*
Cayda, kızıl bişib ağalla	*Yazın kızarıp olgunlaşarak düşüyorlar*

Horasanım, arivum, canımı darmanı	*Horasanım, güzelim, canımın ilacı*
Kalay a eteyik	*Nasıl edelim*
Bizni kim sürüb ceterik bolur	*Bize kim takip ederek yetişebilir*
Kaçıb a keteyik	*Kaçıp gidelim*
Oy, ariuv Horasan, oy ariuv Horasan	*Ey, güzel Horasan, ey güzel Horasan*
Sen ariuv horasa, oy	*Sen güzel doru atsın, ey*
Toylaga barsañ bir ariuv bolasa	*Düğünlere gitsen pek güzel oluyorsun*
Bir ariuv bolasa, oy	*Pek güzel oluyorsun, ey*
Oy, ariuv Horasan, oy ariuv Horasan	*Ey, güzel Horsan, ey güzel Horasan*
Ah, allay horasa, oy	*Ah, öyle doru atsın, ey*
Buşuv etermise, seni da amaltın	*Üzülür müsün, senin yüzünden*
Duniyadan korasam	*Dünyadan gidersem*
Oy, ariuv Horasan, oy ariuv Horasan	*Ey, güzel Horsan, ey güzel Horasan*
Nürden a tolasa	*Nur yayıyorsun*
Toylağa kirsen, toylada tebseseñ	*Düğünlere gitsen, dans etsen*
Bir ariuv bolasa	*Pek güzel oluyorsun*
Keçele uzun, künle kısha	*Geceler uzun, gündüzler kısa*
Men atdıralmayma taññımı	*Ben getiremiyorum sabahı*
Senden süygenim bar ese meni	*Senden daha çok sevdiğim varsa*
Tögeyim cürek kanımı	*Dökeyim yüreğimin kanını*
Keçele uzun, künle kısha	*Geceler uzun, gündüzler kısa*
Oy, tañña deri taş salğan	*Ey, sabaha kadar fal bakan*
Süymeklikni men bilmey edim	*Aşkı ben bilmiyordim*
Cüregi ezilgen, aşalğan	*Yüreği ezilen, aşınan*
Eşikden kirib kelgen adamğa	*Kapıdan girip gelen adama*
Kuvanıb berdim kolumu	*Sevinerek verdim elimi*
Töbentin keledi bir atlı, deydi	*Aşağıdan geliyor bir atlı, diyor*
Men süygenim bolurmu	*Benim sevdiğim olabilir mi*
Senden sora cokmu edi maññа	*Senden sonra yok muydu bana*
Oy, ak başlıknı tüz kıshan	*Ey, ak başlığı doğru takan*
Kesim bolmasam, körmegen edim	*Kendimden başkasını görmedim*
Süymeklik üçün kan kushan	*Aşkı için kan kusan*
Süymeklik avruv kalay kıyındı	*Aşk ağrısı ne kadar zormuş*
Sav sanlarıñı kemirgen	*Sağlam vücudu kemiren*
Can bergenden kıyın köreyem	*Can vermekten zormuş meğer*
Süygeni bolub termilgen	*Sevdiği için acı çeken*

Üsümdegi meni çebgenim	*Üstümdeki benim elbisem*
Eteği cerge süyrele	*Eteği yere sürünüp*
Menley süymeklik sen de sınağın	*Benimki gibi aşkı sen de yaşa*
Köküregiñe tüyrele	*Göğsüne iğnelenip*
Kel ekibiz da aytayık, nanım	*Gel ikimiz de söyleyelim, sevgilim*
Kimni süygeni köb ese	*Kimin sevdiği çoksa*
Senden sora süygeni bolğannı	*Senden başka sevdiği olanın*
Süygeni ölsün oğese	*Sevdiği ölsün yoksa*
Suvla baralla suvlağa, nanım	*Irmaklar akıyor ırmaklara, sevgilim*
Caşla minelle tuvlağa	*Gençler biniyorlar taylara*
Carılmay eseñ buzul degença	*Çatlamıyorsan da patla der gibi*
Ne aytıb çıkğansa tuvrağa	*Ne deyip çıkmışsın ortaya*
Ol tübüñdegi toru atıñ	*O altındaki doru atın*
Ol ashab, azğan bolurmu	*O aksıyor, zayıflamış olabilir mi*
Karab körgenley süyüb koyganma	*Bir bakışta aşık oluverdim*
Allah buyurğan bolurmu	*Allah'ın emri olabilir mi*
Künle tiyib kelelle, nanım	*Güneşin ışıkları geliyor, sevdiğim*
Allıbızda miyik kirişge	*Önümüzdeki yüksek tepeye*
Ahıratda candet, duniyada süygen	*Ahirette cennet, dünyada sevmek*
Kaysın alasa ülüşge	*Hangisini alıyorsun payına*
Kökden cavum cavmaydı kızla	*Gökten yağmur yağmıyor kızlar*
Uçkulan başı karalmay	*Uçkulan'da gökyüzü kararmayıp*
Kişi da iynar, küy da etmeydi	*Kimse mani, ağıt da söylemiyor*
Cüregi bla taralmay	*Yüreğinden kederlenip*
Tavlanı başı dağıda tav bolsa	*Dağların başı yine dağ olsa*
Men cılan bolub öterem	*Ben yılan olup geçerdim*
Süygenimden hapar aythañña	*Sevdiğimden haber verene*
Canımdan ülüş eterem	*Canımdan pay verirdim*
Töbentin kelgen üç atlı, nanım	*Aşağıdan gelen üç atlı, sevgilim*
Ortalarına taş atdım	*Ortalarına taş attım*
Buhar börküñ hucuña kalsın	*Astragan kalpağın paralansın*
Nanıma bir bek uşatdım	*Sevgilime ne çok benzettim*
İynarla ayta, küyleni cırlay	*Maniler, ağıtlar söyleyip*
İynarçığa atım çıkgandı	*Manici diye adım çıkmış*
Oy, ekibiz da süye turğanlay	*Ey, ikimiz de severken*
Cazıvubuz kayda bukğandı	*Kaderimiz nereye saklanmış*

Atala, anala nek korkmaydıla	*Babalar, anneler niçin korkmuyorlar*
Karaññı kabır tar ese	*Karanlık mezar darsa*
Eki süygenni bir nek etmeyle	*İki seveni niçin birleştirmiyorlar*
Duniyada madar bar ese	*Dünyada bir çaresi varsa*
Tübüñdegi seni toru atıñ	*Altındaki senin doru atını*
İniçgeden ayıl tıymaydı	*İnceden kayış zaptedemiyor*
Atıña tiysin kara kantalav	*Atına gelsin kara humma hastalığı*
Kesiñe közüm kıymaydı	*Sana gözüm kıymıyor*
Tübüñdegi seni toru atıñ	*Altındaki senin doru atın*
Ullu biçenlikde otlaydı	*Büyük çayırda otluyor*
Zukkoçuk etib cılay tebresem	*Ağlamaya başlasam hıçkırığım*
Atıñı aytsam tohtaydı	*Adını söylediğimde duruyor*
Hurzukğa barıb, kaytıb kelese	*Hurzuk'a gidip, geri geliyorsun*
Miññen atıñ arımay	*Bindiğin at yorulmadan*
Cazıvsuz esek, kalıb ketgeyek	*Kadersizsek, kalsaydık*
Birbiribizni tanımay	*Birbirimizi tanımadan*
Oy, kolumdağı kolcavluğum, nanım	*Ey, elimdeki mendilim, sevgilim*
Cuvub cayğanma kar suvğa	*Yıkayıp sermişim kar suyuna*
Ah, seni men a kalay süygenme	*Ah, seni ben nasıl sevmişim*
Caş cüregime carsuvğa	*Körpe yüreğimi soktum sıkıntıya*
Arkan a atıb turama arivum	*Kement atıyorum güzelim*
Kabartı cılkıda tuvlağa	*Kabardey yılkısında taylara*
Tansık bolub ölüb barama	*Hasretinden öleceğim*
Karaçayda kara suvlağa	*Karaçay'daki pınarlara*
Saññа süymekligimi cırğa salıb aytsam	*Sana olan aşkımı şarkıya döksem*
Sarnay ötedile zurnukla	*Ağlayarak geçiyor turnalar*
Horasanım deb cerge karasam	*Horasan'ım deyip yere baksam*
Muval boladıla kırdıkla	*Soluyor yerdeki çimenler*
Da mında caşav tar bolğandı	*Burada hayat zorlaştı*
Kel Karaçayğa avayık	*Gel, Karaçay'a gidelim*
Sen da bulut bolub, men da caññur bolub	*Sen bulut, ben yağmur olup*
Ekibiz birden cavayık	*İkimiz birden yağalım*
Ah deb ahsınıb, kökge karasam	*Ah deyip iç çekip, göğe baksam*
Tohtab karaydıla bulutla	*Durup bakıyor bulutlar*
Dağıda ahsınıb tavlağa karasam	*Yine iç çekip dağlara baksam*
Cürekde toladıla umutla	*Yüreğime doluyor umutlar*

Oy, cılkı anası sora ak baytal
Aktuyak ariuv tay tabar
Sav duniyanı üsünde, teñlerim
Horasandan ariuv kim tabar

Ey, yılkı anası beyaz kısrak
Beyaz tırnaklı güzel tay doğurur
Bütün dünyada, dostlarım
Horasan'dan daha güzelini kim bulur

Oy, cılkı atası ol kara acir
Ariuv cıyıladı arkañña
Aktuyak acirni dağıda berlikme
Horasannı maññа tabhañña

Ey, yılkı babası o siyah aygır
Kolay tutuluyor kementle
Beyaz tırnaklı aygırı yine vereceğim
Horasan'ı bana bulana

Oy, tarpan tayla sora oynayla
Ala oynağandan toymayla
Seni anan maññа sormayın berligedi
Kalğan süymegenle koymayla

Ey, körpe taylar oynuyorlar
Onlar oynamaktan doymuyorlar
Seni annen bana sormadan verecekti
Çekemeyenler engel oluyorlar

Oy, cılkılada hora tay, arivum
Salçı ayağıñı tuzakğa
Maññа eki kanat bitgeyedi
Horasannı eltirge uzakğa

Ey, yılkıda doru tay, güzelim
Koyuver ayağını kapana
Bana iki kanat çıksaydı
Horasan'ı götürmek için uzağa

Horasan, altınım, sen maññа kelseñ
Men seni canımça körürme
Ah, meni amaltın öl da kal deseñ
Canımı atarma da ölürme

Horasan, altınım, sen bana gelsen
Ben seni canım gibi görürüm
Ah, benim için öl dersen
Canımı atarım da ölürüm

Men taralama öleme, dedim
Saññа kaynaydı sarıvum
Seni mından alıb, kaçıb keterge
Cetmeydi endi karıvum

Ben kederden ölüyorum, dedim
Seni çok istiyorum
Seni buradan alıp kaçmaya
Yetmiyor artık gücüm

Men cay sırtlada cürüyme, canım
Arkan ata da, köz sala
Ullu Koçkarlağa kelirse arivum
Teñleriñ ızıñdan söz sala

Ben yazın tepelerde yürüyorum, canım
Kement atarak, göz atarak
Büyük Koçkar sülalesine gelirsin güzelim
Arkadaşların arkandan söz ederek

Ullu Koçkarlada ekibiz caşarbız
Tuz bla gırcın aşarbız
Peç bla kökbaş üy salıb
Eşik, tereze, çüy salıb

Büyük Koçkar sülalesinde ikimiz yaşarız
Tuz ile ekmek yeriz
Fırın ile çinko çatılı ev inşa edip
Kapı, pencere, çivi çakıp

Tuvra bolumuñu men aytsam endi
Horasanım, ariuv ala cavluk
Kalmağandı seni üsüñde canım
Endi alğın kibik ariuvluk

Doğrusu hâlini söylesem şimdi
Horasanım, güzel, alacalı şalın
Kalmamış senin üstünde canım
Artık eskisi gibi güzelliğin

Ala cavluğuñ betin athandı	*Alacalı şalının renkleri solmuş*
Sarğalıb üsüñü cabhandı	*Sararıp solup üstünü örtmüş*
Sanıñ gokkaça çağıb akğandı	*Endamın bir çiçek gibi dökülmüş*
Cüregim mıdahlık tabhandı.[775]	*Yüreğim kederden hüzünlenmiş.*

119. Aycayak — ***Aycayak***

Cürügüz, alanla, barayık	*Yürüyün, dostlar, gidelim*
Ma ulan tuvğan toy bardı	*Bakın oğlan doğmuş düğün var*
Bir alğış ayak da alayık	*Bir dua tası da alalım*
Kurmanlıkğa asıralğan koy bardı	*Adak için yetiştirilen bir koyun var*
Esime tüşgendi cırlarım	*Aklıma geldi şarkılarım*
Koynu eti da bişginçi	*Koyunun eti pişene kadar*
Aycayak cırıñı cırladım	*Aycayak türkünü söyledim*
Ma al tişlerim tüşgünçü	*Bak ön dişlerim düşene kadar*
Cırıñı aytayım da başından	*Türkünü söyleyim başından*
Saylab alğanma kaşıñdan	*Beğenip aldım kaşından*
Havle boldum da koşumdan	*Terk eyledim çiftliğimi*
Aşayalmayma aşımdan	*Yiyemiyorum aşımdan*
Akılımı aldıñ da başımdan	*Aklımı aldın başımdan*
Elni kartından da, caşından	*Köyün yaşlısından, gencinden*
Men tavğa ketib a caşındım	*Ben dağa gidip gizlendim*
İçimden teren ahsındım	*İçimden derin bir ah çektim*
Kökürek tüymeñ bolğayem	*Göğsünde düğme olsaydım*
Ak öşünüñ da tizerge	*Beyaz göğsünde dizilmek için*
Kurşov kâmarıñ men bolsayem	*Belinde kemerin ben olsaydım*
Beliñi buvub da üzerge	*Belini sıkıp koparmak için*
Bir ala çabak da bolğayem	*Bir ala balık olsaydım*
İçgen suvuñda cüzerge	*İçtiğin suda yüzmek için*
Cibek a arkan sen bolsañ	*İpek ip sen olsaydın*
Tebeññige çalıb üzerge	*Eyere bağlayıp koparmak için*
Aycayak ala da cavluğuñ	*Aycayak alaca şalın*
Seni esenligiñ, savluğuñ	*Senin esenliğin, sağlığın*
Maral kiyikge da uşaydı	*Maral geyiğe benziyor*
Duniya bilgen arivluğuñ	*Dünyaca meşhur güzelliğin*

[775] **Koçharlanı Kasbot** …, s. 91-97.

Aycayak, ala da cavluğuñ	*Aycayak alaca şalın*
Ariuv caraşadı boynuña	*Güzel yakışıyor boynuna*
Men da suklanama, öleme	*Ben çok arzuluyorum, ölüyorum*
Mamukdan cumuşak koynuña	*Pamuktan yumuşak koynuna*
Aycayak, ala cavluğuñ	*Aycayak alaca şalın*
Ariuv caraşadı boynuña	*Güzel yakışıyor boynuna*
Kün sayın çığıb karayma	*Her gün çıkıp bakıyorum*
Seni ozarık coluña	*Senin geçeceğin yola*
Aycayak, ala cavluğuñ	*Aycayak alaca şalın*
Açmay kısasa müyüşün	*Açmadan takıyorsun ucunu*
Ah, meni bla bolğayed	*Ah, benimle olsaydı*
Mından arı caşav ülüşüñ	*Hayatının bundan sonraki kısmı*
Aycayak, ala cavluğuñ	*Aycayak alaca şalın*
Sırtıña atasa kanatın	*Sırtına atıyorsun bir tarafından*
Keçe cukusuz bolama	*Gece uykusuz kalıyorum*
İynansañ, seni amaltın	*İnan, senin yüzünden*
Aycayak, ala cavluğuñ	*Aycayak, alaca şalın*
Anı çaçakları coharlay	*Onun saçakları ipek gibi*
Seni süyüp bolub kalama	*Sana aşkımdan ötürü oldum*
Tavruhladağı haparlay	*Masallarda anlatılanlar gibi*
Aycayak, ala cavluğuñ	*Aycayak alaca şalın*
Kesiñi keñden tanıtad	*Seni uzakan tanıtıyor*
Kıyılğan kara kaşlarıñ	*Yay gibi kara kaşların*
Eki közümü arıtad	*İki gözümü yoruyor*
Aycayak, ala cavluğuñ	*Aycayak alaca şalın*
Anı arasında cibegi	*Onun ortasında ipeği*
Seni süymey kalay eteyim	*Seni sevmeden nasıl edeyim*
Altın tavuknu cücegi	*Tavus kuşunun civcivi*
Aycayak, ala cavluğuñ	*Aycayak alaca şalın*
Kıyırı bla kögü, ağı	*Kenarında mavisi, beyazı*
Seni süymey kalay eteyim	*Seni sevmeyip nasıl edeyim*
Kiyikni marka ulağı	*Geyiğin gelişkin oğlağı*
Aycayak, tatlı tillise	*Aycayak tatlı dillisin*
Cokdu sözüñü buzuğu	*Yoktur sözlerinin bozuğu*
Seni süymey kalay eteyim	*Seni sevmeyip nasıl edeyim*
Altın terekni bulçuğu	*Altın ağacın dalı*

Cüregimi cavun aşaydı
Eki közüñü alası
Seni süymey kalay eteyim
Kunduznu cumuşak balası

Yüreğimi sızlatıyor
İki gözünün elası
Seni sevmeyip nasıl edeyim
Kunduzun yumuşak yavrusu

Aycayak, sabır köllüse
Cokdu haliñi ırğağı
Seni süymey kalay eteyim
Tav suvnu ala çabağı

Aycayak yumuşak ruhlusun
Yok göze batan bir halin
Seni sevmeyip nasıl edeyim
Dağ ırmağının ala balığı

Aycayak, ala cavluğuñ
Kutas çaçıñı cabadı
Seni amaltın cüregim
Tamam tavusulub kaladı

Aycayak alaca şalın
Simsiyah saçını örtüyor
Senin yüzünden yüreğim
Tamamen bitmiş, tükeniyor

Boşuna aşırma zamannı
Kuka sözle bla terilte
Kaçañña deri turluksa
Aycayak, meni termilte

Boşa geçirme zamanı
Cilveli sözlerle kandırıp
Ne zamana kadar bekleyceksin
Aycayak beni kıvrandırıp

Cayaklarım cara boldula
Aycayak sañña cır ete
Ayaklarım berçden toldula
Seni üçün artık cürüte

Yanaklarım yara oldu
Aycayak sana türkü söylemekten
Ayaklarım nasırdan doldu
Senin için çok yürümekten

Aycayak, ala cavluğuñ
Çımmak boynuñu caşıra
Kaçan barlıkma men seni
Üyüñe deri aşıra

Aycayak alaca şalın
Bembeyaz boynunu gizliyor
Ne zaman geleceğim ben seni
Evine kadar uğurlamaya

Saklatma meni, tileyme
Cüregiñdegin beri aytmay
Seni alsam, caşab turlukma
Bir da kartlıkğa horlatmay

Bekletme beni, diliyorum
Yüreğindekini söylemeden
Seni alırsam, yaşayacağım
İhtiyarlığa hiç yenilmeden

Aycayak, ariuv caraşadı
Başıña kıshan cavluğuñ
Seni amaltın ketib baradı
Kiyik kibik savluğum

Aycayak güzel yakışıyor
Başına örttüğün şalın
Senin yüzünden gidiyor
Geyik gibi sağlığım

Kaçañña deri turlukma
Aycayak, sañña termile
Sen colnu barsañ, suvnu barırma
Suv şorkalağa kömüle

Ne zamana kadar bekleyeceğim
Aycayak, sana hasret kalıp
Sen yolda gitsen, ırmaktan giderim
Girdaplara gömülüp

Aycayak, ala cavluğuñ Anı alaları oñmaydı Sen maññа bergen avruvğa Bir darman sebeb bolmaydı	*Aycayak alaca şalın* *Onun renkleri solmuyor* *Senin bana verdiğin ağrıya* *Hiçbir ilaç çare olmuyor*
Aycayak, ala cavluğuñ Boynuñda turadı haman da Akılım başımdan tayadı Közüñe karağan zamanda	*Aycayak alaca şalın* *Boynunda duruyor daima* *Aklım başımdan gidiyor* *Gözüne baktığım zamanda*
Aycayak, ala közleriñ Sözleriñ cürek baylayla Oyra, senden ariuv bolurmu Seni kalay köble saylayla	*Aycayak ela gözlerin* *Sözlerin yüreğimi bağlıyor* *Ey, senden güzeli var mı* *Seni ne kadar çok kişi beğeniyor*
Aycayak, kara da kaşlarıñ Cılkığa cararmı caşlarıñ Cazuvuñ maññа da bolurmu Tuvra bir çığadı taşlarıñ	*Aycayak kara kaşların* *Yılkıyı güder mi oğulların* *Kaderin bana yazılmış mıdır* *Bu yönde çıkıyor falların*
Kutasdan karadı çaçlarıñ Tarasañ, tarak kirmeydi Kiçini kızı da Alaköz Saññа nakırdamı va süymeydi	*Simsiyahtır saçların* *Tarasan tarak girmiyor* *Kiçi'nin kızı Alagöz* *Sana kur yapmamdan hoşlanmıyor*
Oy, cılkı anası kart baytal Ölmey cazğa çıksa, tay tabar Savlay duniyağa aylansam Senden ariuv meññe kayda bar	*Ey, yılkı anası yaşlı kısrak* *Ölmeyip bahara çıksa, tay doğurur* *Bütün düyayı dolaşsam* *Senden güzel bana nerede var*
Közleriñ közür oynayla Kollarıñ cibek saylayla Ariuvnu eşigi şav bolsun Ariuvnu köble saylayla	*Gözlerin oyun oynuyor* *Ellerin ipek seçiyor* *Güzelin kökü kurusun* *Güzeli herkes beğeniyor*
Oy, cılkı anası kart baytal Ol karışkulak tay tabar Men seni anañı tanıyma Kalğan katınladan fayğambar	*Ey, yılkı anası yaşlı kısrak* *O uzun kulaklı tay doğrurur* *Ben senin anneni tanıyorum* *Diğer kadınlara göre peygamber*
Oy, cılkılada kaşha tay Kelib boynun saldı kurukğa Karnaşıñ Akbaynı sayladım Sav üç özende cuvukğa	*Ey, yılkıda alnı benekli tay* *Gelip boynunu uzattı kemente* *Kardeşin Akbay'ı seçtim* *Bütün üç vadi arasında akrabalığa*

Men mından karab tanıyma	*Ben buradan bakıp tanıyorum*
Ariuv otlağan atlanı	*Güzelce otlayan atları*
Oyra, duniyamda körmegenme	*Ey, dünyada görmedim*
Tuvra süymeklikden tatlını	*Bu kadar aşktan daha tatlısını*
Aktuyak acir berlikme	*Beyaz toynaklı aygır vereceğim*
Seññe keleçilik aythañña	*Sana dünürcü olarak gidene*
Ceti cannet boş bolsun	*Yedi cennet boş olsun*
Oy, sen ariuvnu tabhañña	*Ey, sen güzeli doğuran anneye*
Koşkulak ariuv köreme	*Yakın kulaklı, güzel, meğer*
Meni cılkılada kök atım	*Benim yılkıdaki boz atım*
Cıltıraydı, canadı	*Parlıyor, ışıldıyor*
Canımda altın sağatım	*Yanımdaki altın saatım*
Mağulalanı da terekle	*Mağulaların ağaçları*
Saññа söleşelle mölekle	*Sana konuşuyor melekler*
Ala caz başında çağalla	*Onlar baharda filizlenirler*
Bişip tüblerine ağalla	*Sonra pişerek aşağı düşerler*
Kögetle ballı bolalla	*Meyveleri tatlı oluyor*
Haparıbıznı halkğa cayalla	*Hikâyemiz halka yayılıyor*
Süymegenleribiz da bolur	*Bizi çekemeyenler de vardır*
Ma eki eşikni caballa	*Bakın işte, iki kişiyi mahvediyor*
Magulalanı terekle	*Magulaların ağaçları*
Ol ak betiñe kölekge	*O beyaz yüzüne gölge*
Saññа zakaz berib işletgenme	*Senin için ısmarlayıp yaptırdım*
Ak kümüşden çelekle	*Beyaz gümüşten kovalar*
Magulalanı terekle	*Magulaların ağaçları*
Zamansız bişip ağalla	*Zamansız pişerek düşüyorlar*
Seni amaltın, Aycayak	*Senin yüzünden Aycayak*
Cürekle avruv taballa	*Yürekler hasta oluyor*
Oy, cılkı anası kart baytal	*Ey, yılkı anası yaşlı kısrak*
Ol sakat boldu, ırahın	*O sakatlandı, malûl*
Oyra, men süygenley süymeseñ	*Ey, benim kadar sevmezsen*
Seni bolsun meni günâhım	*Senin olsun benim günahım*
Oy, tarpan tayla oynayla	*Ey, alacalı taylar oynuyor*
Ala oynağandan toymayla	*Onlar oynamaktan doymuyor*
Seni anañ maññа berliged	*Seni annen bana verecekti*
Kalğan süymegenle koymayla	*Çekemeyenler bırakmıyor*

Oy, cılkılada kaşha tay
Ayağın salmaydı tuzakğa
Bu tüzelgen işni nek iydiñ
Boş tille bla uzakğa

Ey, yılkıda alnı beyaz benekli tay
Ayağını koymuyor kapana
Bu yoluna giren işi niye bıraktın
Kuru bir iftira yüzünden uzağa

Oy, tuzak, deydile, koymayla
Kancığamda cibek arkañña
Sora hora deydile koymayla
Kesim minivçü tarpañña

Ey, tuzak, diyorlar, bırakmıyorlar
Eyerimdeki ipek urgana
Sonra doru deyip bırakmıyorlar
Kendi bindiğim alacalı ata

Tıbınadı deydile koymayla
Kancığamda cibek arkañña
Seni süygeniñ uşaydı
Karabaşlanı Narhañña

Yünden diye iftira ediyorlar
Eyerimdeki ipek urgana
Senin sevdiğin benziyor
Karabaşların Narhan'a

Oy, üy başında kök kögürçün
Kanatın cayğandı uçarğa
Uzalama, kolum a cetmeydi
Ol ak boynuñdan tutarğa

Ey, evin çatısında mavi güvercin
Kanadını açmış uçmak için
Uzanıyorum, elim yetişmiyor
O ak boynundan tutmak için

Oy, cılkılada sarı tay
Meni miññen atım arımay
Oyra, bizge zaran bolğannı
Ömürü ketsin carımay

Ey, yılkıda sarı tay
Benim bindiğim at yorulmadan
Ey, bize zararı olanın
Ömrü geçsin aydınlanmadan

Oyra, kökge bashıç salğanma
Kökde bulutlanı çaçarğa
Maññа eki kanat bitgeyed
Aycayaknı alıb kaçarğa

Ey, göğe merdiven dayadım
Gökte bulutları dağıtmak için
Bana iki kanat çıksaydı
Aycayak'ı alıp kaçmak için

Oyra, caşla, cürekle oynayla
Ala oynağandan toymayla
Eligizde aman adamla
Seni aldaydıla da koymayla

Ey, gençler, yürekler oynuyor
Onlar oynamaktan doymuyor
Köyünüzde kötü insanlar
Seni kandırıp engel oluyorlar

Ma cılkı anası ak baytal
Aktaban ariuv da tay tabar
Oy, tulğa barlık sen bolsañ
Saññа menden igini kim tabar

Bak, yılkı anası beyaz kısrak
Beyaz topuklu, güzel tay doğurur
Ey, dula gidecek sen olursan
Sana benden iyisini kim bulur

Oy, cılkı atası kart acir
Ariuv cıyıladı da arkañña
Aktuyak acirni berlikme
Aycayaknı maññа da taphañña

Ey, yılkı babası yaşlı aygır
Güzelce geliyor urgana
Beyaz toynaklı kısrak vereceğim
Aycayak'ı bana bulana

Oy, cılkı atası kart acir
Ariuv cıyıladı arkañña
Kara tülkü da tüşgeyed
Teberdide temir kaphañña

Ey, yılkı babası yaşlı aygır
Güzelce geliyor urgana
Kara tilki düşseydi
Teberdi'de demir kapana

Men taralama, öleme
Sañña kaynaydı sarıvum
Seni mından alıb kaçarğa
Cetmeydi meni karıvum

Ben kederden ölüyorum
Seni çok istiyor, arzuluyorum
Seni buradan alıp kaçmaya
Yetmiyor benim kuvvetim

Ertden bla ertde barasa
Sen anañ iygen cumuşha
Oy, seni üçün alğanma
Caşağan elimden guruşha

Sabah erkenden gidiyorsun
Annenin gönderdiği göreve
Ey, senin yüzünden aldım
Yaşadığım köyden kınama

Men sağış etip oltursam
Cüregim kucur etedi
Menden nasıbsız bolurmu
Aycayak burulub ketedi

Ben düşünerek otursam
Yüreğim tuhaf oluyor
Benden daha kısmetsiz var mı
Aycayak başını çevirip gidiyor

Barıb olturama kün sayın
Eşik allığızda turuşha
Teyri, men ketib kalama
Seni amaltın Yapon uruşha

Gidip oturuyorum her gün
Kapınızın önündeki balkona
Vallahi, ben gideceğim galiba
Senin yüzünden Japon savaşına

Oy, ariuv tuvğan Aycayak
Kün turuşha tiygen küntayak
Bek uşağanıñ çın ayak
Tileydi seni Kasbot külayak

Ey, güzel doğan Aycayak
Dağ yamacına gelen güneş ışığı
Pek benziyorsun porselen finacana
İstiyor seni Kaspot denen hantal adam

Oy, Bağır ulu burulsun
Kallay horalağa minedi
Kara körpe tonla kiyedi
Kısır katınlanı süyedi

Ey, Bağır oğlu bükülsün
Nasıl doru atlara biniyor
Siyah kuzu kürkleri giyiyor
Kısır kadınları seviyor

Künüñ bathayedi da bulutha
Haparıñı barıb aytırma
Teberdiden arı da Duvutha
Da andan arı aytdırma

Güneşin batsaydı buluta
Hikâyeni gidip söylerim
Teberdi'den öte Duvut'a
Bundan sonrasını söyletme

Oy, aythanıñça süymeseñ
Diniñ tiysin kara Çuvutha
Sözüm cayılıb a ketgendi
Bu camağatha, cuvukğa

Ey, dediğin gibi sevmezsen
Dinin değişsin kara Yahudininkine
Sözlerim yayılıp gitmiş
Bu halkın arasında, eşe, dosta

Aycayak, bizni da kün tayak	*Aycayak, bizim güneş ışığımız*
Bolur seni kutas çaçlarıñ	*Vardır senin simsiyah saçların*
Oy, cılkılanı da aydarla	*Ey, yılkıları güderler*
Aycayak, seni caşlarıñ	*Aycayak senin oğulların*
Tarasañ, tarak kirmeydi	*Tarasan, tarak girmiyor*
Aycayak kutas çaçıña	*Aycayak senin simsiyah saçına*
Cılkıladan atlık berirme	*Yılkılardan at vereceğim*
Seni abadan caşıña	*Senin büyük oğluna*
Eki elde saylab alğanma	*İki köy içinden seçip aldım*
Akbay bla Ahmatnı cuvukğa	*Akbay ile Ahmet'i akrabalığa*
Caşlay tüşseñ, üyretirem	*Gençlikte düşseydin elime, öğretirdim*
Men seni ariuv kılıkğa	*Ben seni güzel ahlâğa*
Men satuv sartha barğanma	*Ben alış veriş yapmaya gittim*
Ariuv Aycayakğa kölekge	*Güzel Aycayak'a gömlek için*
Seni sormay alalmam	*Seni sormadan alamam*
Tokunu katını Mölekge	*Toku'nun karısı Melek'e*
Uriya çüyokğa barğanem	*Gürcü-Megrel pazarına gitmiştim*
Bir bayar geten alğanem	*Bir kıymetli keten kumaşı almıştım*
Men Aycayakğa çepkeññe	*Ben Aycayak'a elbiselik için*
Üsüne zem-zem suv sebgenme	*Üzerine de zemzem suyu serptim*
Satuvğa barıb keleyem	*Alışverişe gidip geliyordum*
Etegim cetdi da balçıkğa	*Eteğim değdi çamura*
Ne pay bernele sanarbız	*Çok çeşitli çeyizlikler sayarız*
Açahmatlanı da Nançıkğa	*Açahmatların Nançık'a*
Bahçada bitgen balturma	*Bahçede yetişen tatlı turp*
Aşasañ, avuz da küydürgen	*Yediğinde ağzını yakan*
Bir sıylı duva eşitgenme	*Çok değerli bir dua işittim*
Ma süymegenni süydürgen	*Beni sevmeyeni de sevdiren*
Üsüñe ariuv caraşad	*Üzerine güzel yakışıyor*
Aycayak, ala çepkeniñ	*Aycayak, alacalı elbisen*
Oy, Bayrım keçe da söññeyed	*Ey, Cuma gecesi sönseydi*
Sañña cüregimi köbgeni	*Sana yüreğimin kabarması*
Oy, Akbay, Ahmat, Nazbiy da ölmesin	*Ey, Akbay, Ahmet, Nazbiy de ölmesin*
Meni tişsiz kartha bermesin	*Beni dişsiz ihtiyara vermesin*
Bu kartdan bir bek korkama	*Bu ihtiyardan pek korkuyorum*
Men cuklamayma, kalkıyma	*Ben uyumuyorum, uyukluyorum*

Üç karnaşçığım da süyelle	*Üç kardeşim de istiyor*
Meni tişsiz kartha berirge	*Beni dişsiz ihtiyara vermeyi*
Men suklanama da öleme	*Ben çok çok arzu ediyorum*
Anı miññen atın körürge	*Onun bindiği atı görmeyi*
Oy, Bağır ulu da burulsun	*Ey, Bağır oğlu bükülsün*
Bir ariuv atlağa minedi	*Nasıl da güzel atlara biniyor*
Körpe tonla da kiyedi	*Kuzu kürkleri de giyiyor*
Ariuv katınlanı süyedi	*Güzel kadınları seviyor*
Bağır ulu Kasbot da minedi	*Bağır oğlu Kasbot biniyor*
Ademey tamğalı atlağa	*Ademey damgalı atlara*
Bizni işibizni da salayık	*Bizim işimizi havale edelim*
Ullu Teberdide kartlağa	*Büyük Teberdi'deki yaşlılara*
Biz Urum Halkda caşaybız	*Biz Urum Halk'ta yaşıyoruz*
Tuz bla gırcın aşaybız	*Tuz ile ekmek yiyoruz*
İşlegenibiz kömür, küldü	*İşimiz kömürdür, küldür*
Bu caşav bizge caşav tüldü	*Bu hayat bize hayat değildir*
Kel, Teberdige barayık	*Gel, Teberdi'ye gidelim*
Anda peçi bla üy salıb	*Orada fırınıyla ev inşa edip*
Teyri, zavuk etip caşarbız	*Vallahi, mutlu bir şekilde yaşarız*
Başıbızğa iynar, küy salıb	*Kendimize mani, türkü söyleyip*
Bağır ulu degen kül ayak	*Bağır oğlu denen hantal adam*
Kabırğada bolur çın ayak	*Duvarda vardır porselen fincan*
Kabırğadan ketip uvalsın	*Duvardan düşüp kırılsın*
Şahar Teberdini suv alsın	*Teberdi vadisini sel alsın*
Aycayak, seni süyeme	*Aycayak, seni seviyorum*
Ana balanı süygença	*Anne çocuğunu sever gibi*
Alay koşaklı sen bolma	*Sen bu kadar kibirli olma*
Sav duniyanı bilgença	*Bütün dünyayı biliyormuş gibi*
Sen meni allıma karaysa	*Sen benim yolumu gözlüyorsun*
Bağır ulu Kasbot keled deb	*Bağır oğlu Kasbot geliyor diye*
Alay koşaklı bolma, Aycayak	*Bu kadar kibirli olma, Aycayak*
Men seni üçün öled deb	*Ben senin için ölüyorum diye*
Bir köp aylandırdıñ ızıñdan	*Çok dolaştırdın peşinden*
Küz oraklarım kaldı orulmay	*Güz ekinlerim kaldı biçilmeden*
Kelseñ da allık tüyülme	*Gelsen de almayacağım*
Honşu katınlağa sorulmay	*Komşu kadınlara sormadan*

Oyra, tavda otlağan kiyikle
Ala catmaydıla soylanmay
Seni alay alıb koyalmam
İgi sağış etmey, oylanmay.[776]

Ey, dağda otlayan geyikler
Onlar yatmıyorlar uzanmadan
Seni artak öylece alamam
İyice düşünüp karar vermeden.

120. Aktamak

Aktamak

Oy, beş cılımda beşikden
Men on cılımda cıyıñña
Ey! On toğuzunçu cılımda teñle
Tübedim süygen kıyıñña

Oy, beş yaşımda beşikten
On yaşımda karıştım topluma
Ey! On dokuz yaşımda dostlar
Rastladım aşkın ıstırabına

Boşboyun bolub boşadım
Atamı mülkün taşladım
Ey! Bir kök kayağa öşün salğança
Bir kıyın işni başladım

Avare oldum hepten
Babamın mülkünü bıraktım
Ey! Boz renkli bir kayayı kaldırır gibi
Zor bir işe başladım

Sekirib mindim miyikge
Cuvuk barmadım carına
Aycayak kibik belgili eterme
Seni tav elleni barına

Sıçrayıp çıktım yükseğe
Gidemedim uçurum kenarına
Aycayak gibi meşhur ederim
Seni dağ köylerinin tümüne

Öltürme meni etgen antıma
Bılay cuvuk oltur katıma
Ey! Anisat derge uyalğan eteme
Aktamak atadım atına

Bozdurma bana ettiğim yemini
Şöyle yakın otur yanıma
Ey! Anisat demeye utanıyorum
Aktamak koydum adına

Atalğan atıñ Anisat
Atağan atım Aktamak
Ey! Aybatlık atıñ Akbulut
Söleşalmayma tutulub

Konulmuş adın Anisat
Benim verdiğim adın Aktamak
Ey! Güzellik adın Akbulut
Konuşamıyorum dilim tutulup

Caññurla bla caññıradıla
Tav calpaklanı kırdığı
Ey! İjalada, Maharaladadı
Ol ariuvlanı va urluğu

Yağmurlarla büyüyor
Dağ yaylalarının otları
Ey! İjalarda, Maharalardadır
Bu güzellerin tohumları

Kökden cavum cavmaydı
Bu cer cavumnu cutmayın
Meni duniyam ketib kalırmı
Ol ak boynuñdan bir tutmayın

Gökten yağmur yağmıyor
Bu toprak yağmuru yutmadan
Şu dünyadan geçip gider miyim
O ak boynunu bir kez okşamadan

776 **Koçharlanı Kasbot** …, s. 112-120.

Min Aktamağım paytoñña
Hamıt salayım tarpañña
Ey!Avuz mardasın berligem, teyri
Saña keleçilik aythañña

Bin Aktamak'ım faytona
Hamut vurayım atlara
Ey! İstediği miktarı verecektim, vallahi
Sana dünürlük yapana

Belimde altın kamam bar
Meni cırğa usta anam bar
Ey! Ejiüvçülerim eki egeçim
Bacaralmaydı keleçim

Belimde altın kamam var
Türküye usta anam var
Eşlik eden iki kız kardeşim
İşi beceremiyor elçilerim

Mahar tavda Toğay çat
Meni toru cılkım otlasın
Kesim kesine bir tiyişginçi
Keleçi cürüv tohtasın

Mahar dağında Toğay yaylası
Benim doru yılkım otlasın
Elim eline değinceye kadar
Elçiler artık gidip gelmesin

Min Aktamağım faytoñña
Biz cer-suv körüb kaytırğa
Bu üç özeni kuvanç haparın
Kıyır ellege da aytırğa

Bin Aktamağım faytona
Biz diyar diyar gezelim
Şu Karaçay'daki aşk hikâyesini
Uzak diyarlarda da söyleyelim

Kara Karaçay umut etedi
Okubnu mölek kızından
Ey! Özen işimi, sırtha çığarmay
Kısha tüşeyim ızından

Bütün Karaçay'ın gözü var
Yakup'un melek gibi kızında
Ey! Kolay işim yokuşa sürülmeden
Tez gitmeliyim peşinden

Koyumu satsam a kurğakda
Tuvarımı satsam a tubanda
Ey! Seni culduzuñ mañña bolğanı
Cazılıb turadı Kur'anda

Koyunumu satsam yazda
Davarımı satsam hazanda
Ey! Senin bana kısmet olduğun
Yazılmış açıkça Kur'an'da

Samavarlanı da kaynatır deyle
Süygen cürekni kömürü
Ey! Eki süygeññe hayır bolğannı
Oy, uzak bolsun ömürü

Semaverleri de kaynatır derler
Seven kalbin kömürü
Ey! İki sevene iyilik edenin
Oy, uzun olsun ömrü

Cürekde bir zat da kaynaydı
Közüm körgenden toymaydı
Ey! Senden başhala tabı da etelle
Kölüm alanı va almaydı

Yürekte bir şey kaynıyor
Gözüm bakmaktan doymuyor
Ey! Senden başkaları can atsa da
Gönlüm onları almıyor

Aslam mıçıdı, kalay eteyim
Bu cazğı tañım atmayın
Ey! Koyarık tülme, nasıbım tartıb
Bu tavmaralnı tabmayın

Fazla sürdü, ne yapayım
Bu bahar sabahı olmadan
Ey! Bırakmayacağım, kısmetse
Bu dağ maralını bulmadan

Arı bara, beri kele
Eki butumdan arıdım
Ey! Andan ese körmege edim
Men seni kaydan a tanıdım

O tarafa gide, bu tarafa gele
İki bacağım yoruldu
Ey! Keşke görmeseydim
Ben seni nereden tanıdım

Oy, tıpırdasa tay ozar
Tabanı kızsa at ozar
Ey! Men bılay ete turğanlayıma
Seni alırğa kim bazar

Oy, tepinirse tay geçer
Tabanı kızışınca at geçer
Ey! Ben bu durumda iken
Seni almaya kim cesaret eder

Menden hapar sen nek sormaysa
Bu toyğan mıdı, aç mıdı
Ey! Kömür kızsa, temir eritedi
Seni cüregiñ taş mıdı

Niçin beni hiç sormuyorsun
Bu tok mudur, aç mıdır
Ey! Kömür kızınca demiri eritir
Senin kalbin taş mıdır

Közleriñ közür oynayla
Sözlerin cürek baylayla
Ey! Ariuv süygen caññız men tülme
Ariuvnu köble saylayla

Gözlerin oyun oynuyor
Sözlerin yürek bağlıyor
Ey! Güzeli seven bir ben değilim
Güzeli herkes beğeniyor

Altından üyle işletirikme
Kümüşden saray saldırıb
Ey! Menden kalğanla barmağız katına
Koyarsız kılık aldırıb

Altından evler yaptıracağım
Gümüşten saray yaptırıp
Ey! Benden başkası gitmesin yanına
Olursunuz huy değişmesine sebep

Sen bir carımı, men bir carımı
Ekibiz cangız duniyanı
Ey! Eki carımdan bir tolu eteyik
Bir biribizge iynanıb

Sen bir yarısı, ben diğer yarısı
İkimiz bir dünyanın
Ey! İki yarımdan bir bütün olalım
Birbirimize inanıp

Celsiz cerlede ösedi
Arba arışlık eçkağaç
Ey! Sen ömürüñde izleb tabmazsa
Meniça süygen halal caş

Rüzgârsız yerlerde yetişir
Araba okluğu karaağaç
Ey! Sen ömrünce arayıp bulamazsın
Benim gibi seven, iyi kalpli bir genç

Tubanlıda altın tavuğum
Sen meni duniya zavuğum
Ey! Süymegenlerim koymayla ansı
Meññedi seni cazıvuñ

Tubanlı'da tavus kuşum
Sen benim dünya sevincim
Ey! Çekemeyenler bırakmıyor yoksa
Benimledir senin kaderin

Kıbıla Tavnu da çaçdırır mı edim
Künüñ ekinçileb tiymezça
Ey! Kaysı tuşmanım hıynı etgen bolur
Aktamak meni süymezça

Kıbıla Tav'ı yok ettirsem mi
Güneşin tekrar gelmesin diye
Ey! Hangi düşmanım büyü yapmış
Aktamak beni sevmesin diye

Tavlada toğay salmasam	*Dağlarda mahmuz takmazsam*
Tüzde payton bla barmasam	*Düzde faytonla gitmezsem*
Ey! Men ölüb ketsem, eki cılarsız	*Ey! Ben ölürsem, iki kez ağlarsınız*
Ol Aktamaknı da almasam	*Aktamak'ı da almazsam*
Köpürsüz suvğa tübeseñ	*Köprüsüz ırmağa rastlarsan*
Men arkav bolub kallıkma	*Ben köprü olurum*
Ey! Bu süymeklikden bir kala işleb	*Ey! Bu sevdadan bir kale yapıp*
İçine seni sallıkma	*İçine seni yerleştiririm*
Bu Zağızannı da buvları	*Bu Zağızan'ın geyikleri*
Agir Çatnı suvları	*Agir vadisinin ırmakları*
Ey! Seni maññа terseytedile	*Ey! Seni benden soğutuyor*
Bu tilçileni uvları	*Bu iftiracıların zehiri*
Kölle sırtı Burmabut taba	*Kölle bayırı, Burmabut tarafında*
Kısırla sürgen Kancalğa	*Hayvanların yayıldığı Kancal'da*
Ey! Barırğa murat eted Surahay	*Ey! Varmayı umuyor Surahay*
Menden ese va macalğa	*Benden daha iyisine*
Tüz baylığıbız sabanla	*Ova zenginliğimiz tarlalar*
Tav baylığıbız şkildi	*Dağ zenginliğimiz mersin ağacı*
Ey! Bir üy bolurğa madar cok ese	*Ey! Evlenmemize imkân yoksa*
Süymeklik bizge boş keldi	*Sevda bize boşuna geldi*
Maharalağa barğanma	*Maharalara gitmiştim*
Erikgenimi ketere	*Vakit geçirmeye*
Ey! Atası Okub bir da unamaydı	*Ey! Babası Yakup hiç yanaşmıyor*
Aktamaknı maññа eterge	*Aktamak'ı bana vermeye*
Koşumu saldım Arhızğa	*Kulübemi yaptım Arhız'a*
Nöger bolalmam damsızğa	*Arkadaş olamam sabırsıza*
Ey! Menden saññа til etedile	*Ey! Bana iftira ediyorlar*
Beti bolmağan antsızla	*Yüzsüz namertler*
Kel Aktamağım keteyik	*Gel Aktamak'ım gidelim*
Uçkulan kalsın karaşıb	*Uçkulan kalsın öyle bakarak*
Ey! Uzak ömürge tatlı caşarbız	*Ey! Uzun yıllar tatlı yaşarız*
Birbiribiz bla caraşıb	*Birbirimize yakışarak*
Min Aktamağım kemege	*Bin Aktamak'ım gemiye*
Hızır İlyas tübesin	*Hızır İlyas uğrasın*
Ey! Bu eki süygeññe, şo, bir boluş deb	*Ey! Bu iki sevene yardımcı ol diye*
Ol sıylı Allahdan tilesin	*O yüce Allah'tan dilesin*

Men künden tiley barmasam	*Ben güneşten istemeye gitmezsem*
Saññа salkın bulut almasam	*Sana serin bulut almazsam*
Ey! Cerde cekle koymazla seni	*Ey! Yerde cinler bırakmazlar seni*
Kökde mekâmla salmasam	*Gökte mekânlar yapmazsam*
Min Aktamağım, paytoñña	*Bin Aktamak'ım faytona*
Asırı omakdan süzülüb	*Aşırı süslülükten süzülerek*
Ey! Küyöv cöngerle alay kelirle	*Ey! Damadın arkadaşları öyle gelirler*
Sıncır salğança tizilib	*Zincirin halkaları gibi dizilerek*
Min Aktamağım, paytoñña	*Bin Aktamak'ım faytona*
Dariy bayrakla tüyülüb	*İpek bayraklar bağlanarak*
Ey! Men da barırma seni sol canıñda	*Ey! Ben de giderim senin sol yanında*
Oy, tülkü kibik a süyünüb	*Oy, tilki gibi sevinç duyarak*
Min Aktamağım paytoñña	*Bin Aktamak'ım faytona*
Payton atlarıñ sarıla	*Fayton atların sarılar*
Ey! Sen meni anama kelin bolursa	*Ey! Sen benim anama gelin olursun*
Süymegenleriñ da carıla	*Kıskananlar da çatlarlar*
Min Aktamağım, paytoñña	*Bin Aktamak'ım faytona*
Cibek cayayım coluña	*İpek sereyim yoluna*
Ey! Oynay küle kelirse alan	*Ey! Güle oynaya gelirsin*
Sen meni anamı koluna	*Sen benim anamın koluna*
Min Aktamağım, paytoñña	*Bin Aktamak'ım faytona*
İyilgen altın belligiñ	*Süzme altından kemerin*
Ey! Sanav künleni boş aşırasa	*Ey! Sayılı günleri boşa geçiriyorsun*
Bizgedi ahır kelligiñ	*En sonunda bize geleceksin*
Anam költürüb turadı saññа	*Annem adamış sana*
Oy, nekâh soyum uvanık	*Oy, nikâh armağanı bir öküz*
Ey! Otov üyüñü hazır etgenme	*Ey! Gerdek odasını hazırladım*
Sen kellikse deb kuvanıb	*Sen geleceksin diye sevinerek*
Otov terezeden kararbız Surahay	*Gerdek penceresinden bakarız Surahay*
Salırsa dariy cabıvun	*Örtersin ipek örtüsünü*
Ey! Süymegenle kaydan tıysınla	*Ey! Kıskananlar nasıl engellesinler*
Eki süygenin cazıvun	*İki sevgilinin kaderini*
Otov terezede uşak eterbiz	*Gerdek penceresinde sohbet ederiz*
Süygen cürekle söññünçün	*Seven kalpler yatışana kadar*
Ey! Kuvanç ömürnü caşay barırbız	*Ey! Mutlu hayatı yaşayıp gideriz*
Biz acal cetib ölgünçü	*Ecel gelip biz ölene kadar*

Seni süygenli bolğanma	*Senin aşkından oldu*
Sav sanlarımdan ırahın	*Sağlıklı bedenim hasta*
Anañ Sırmağa ayıb salmayma	*Annen Sırma'yı ayıplamıyorum*
Atañı bolsun günahım	*Vebali babanın boynuna*
Min Aktamağım faytoñña	*Bin Aktamağım faytona*
Tulpar Kasım da boluşur	*Pehlivan Kasım da yardımcı olur*
Talpığan cürek tilegin tabsa	*Çarpan yürek muradına ererse*
Kaynağan kayğı soruşur	*Kaynayan kaygılar da huzur bulur*
Mekkâda miñ miñ mölekle	*Mekke'de binlerce melekler*
Uçub cürüydüle havada	*Uçup geziyorlar havada*
Ariuvluk bla seññe cetallık	*Güzellikte sana erişecek*
Biri da cokdu alada	*Bir tane bile yok aralarında*
Cıyırma künça bir körünmeyin	*Yirmi gün kadar görünmedi*
Cıyırma cılım ötgendi	*Yirmi yılın geçip gidişi*
Ey! Bu kelgen nasıb hauh köre edim	*Ey! Bu mutluluk meğer geçiciymiş*
Kaytarır közüv cetgendi	*Geri verme zamanı gelmiş*
Tüşümde kördüm osal tüş	*Rüyamda gördüm kötü düş*
Kişige aytmadım, tartınıb	*Kimseye anlatmadım, çekindim*
Ey! Cer carıldı da içine cutdu	*Ey! Yer yarıldı, içine yuttu*
Minib barğanlay atımı	*Binip giderken atımı*
Bir kıyın tüşde köre turğanlay	*Sıkıntılı düşler görürken*
Üy başıbızdan buz cava	*Çatımızdan buz yağıyor*
Ey! Anisat ariuv avruydu deyle	*Ey! Güzel Anisat hasta dediler*
Men çabıb cetdim guzaba	*Ben koşup vardım acele*
Meni Aktamağım avrub catadı	*Benim Aktamak'ım hasta yatıyor*
Cibek kaşları kıyılıb	*İpekten kaşları yay gibi kavisli*
Ey! Uvak dohdurla, ullu dohdurla	*Ey! Genç doktorlar, tecrübeli doktorlar*
Barı da añña cıyılıb	*Hepsi de onun başına toplanıp*
Türleññen dariy kibik türsünüñ	*Sürekli değişiyor ipek gibi yüzün*
Bu kaşıñ, közüñ nür cana	*Kaşından, gözünden nur çıkıyor*
Ey! Bulbul tiliñ söleşalmaydı	*Ey! Bülbül dilin konuşamıyor*
Közüñü açıb a bir kara	*Gözünü açıp bir baksana*
Aktamak ariuv canın beredi	*Güzel Aktamak ruhunu teslim ediyor*
Ala közlerin araltıb	*Elâ gözlerini öylece dikerek*
Ey! Culduzhan anam sarnab cılaydı	*Ey! Culduzhan annem hıçkırıp ağlıyor*
Sav Karaçaynı taraltıb	*Bütün Karaçay'ı hüzünlendirerek*

Katıñda kişi bolmay kalğandı	*Yanında kimse yokmuş*
Osiyatıñı eterge	*Vasiyetini etmeye*
Ey! Sabiyleriñi da köralmadıñ	*Ey! Vaden yetmedi çocukların*
Muratlarıña ceterge	*Mürvetlerini görmeye*
Sen ölüb ketdiñ, men kalıb ketdim	*Sen ölüp gittin, ben kaldım*
Caşarık tülme kün körüb	*Yaşayamam artık gün görüp*
Ey! Bügünden arı carlı Sımayıl	*Ey! Bugünden sonra zavallı İsmail*
Basdırılmağan sav ölük	*Gömülmeyen, yaşayan bir ölü*
Men Aktamaknı tanığanımda	*Ben Aktamağı tanıdığımda*
Otuz cılım da cetmeyin	*Yaşım otuza gelmedi*
Toksan cılımda kelgenimde da	*Doksan yaşımda da*
Süymeklik derti ketmeyin.[777]	*Ona olan aşkım bitmedi.*

121. Saññа Kayık bla Barırğa — ***Sana Kayıkla Varmaya***

Saññа kayık bla barırğa	*Sana kayıkla varmaya*
Umut etgenem, kayığım	*Ümit etmiştim, kayığım*
Tübü başına burulup	*Alabora oldu, devrilip*
Men cartı columda kaldım	*Ben yarı yolda kaldım*
Meni önümü eşitmeyse	*Benim sesimi duymuyorsun*
Atıñı ayta colğa çıksam	*Adını söyleyerek yola çıksam*
Calan kaya zıñırdavun	*Çıplak kayalıktaki yankısını*
Eşteme, seni çakırsam.[778]	*İşitiyorum, seni çağırsam.*

122. Honşubuz — ***Komşuyuz***

Honşubuz, ocak tütünüñ	*Komşuyuz, ocağın dumanı*
Dayım körünüb turadı	*Sürekli görünüyor*
Alay saññа uzak colum	*Fakat sana uzaktır yolum*
Çegemden Bağdathaçadı	*Sanki Çegem'den Bağdat'a kadar*
Atañ bla karındaşıñ	*Baban ile kardeşin*
Arabıznı keñ etdile	*Aramızı açtılar*
Men saññа carsıy turğanlı	*Ben sana dertleneli*
Enişge köb suvla ketdile	*Aşağıdan çok sular aktı*
Üyüñü eşigi maññа	*Evinin kapısı bana*
Açılırık bolmaz alay	*Açılmayacaktır, aynı*

[777] İsmail Semenlanı, **Aktamak**, (Hazırlayanlar: Azret Semenlanı, Abdullah Begiylanı), Mingi Tav, S. 1 (65), Nalçik, 1996, s. 39-201. Metin kısaltılarak verilmiştir.
[778] Kâzim, **Saylama Çığarmaları**, (Hazırlayan: Abdullah Begiyulu), Nalçik, 2009, s. 12.

Günahlılağa cannetni
Eşigi açılmağanlay.[779]

Günahkârlara cennetin
Kapısının kapanması gibi.

123. Arbazıña Karay Ozama

Avlunuza Bakarak Geçiyorum

Arbazıña karay ozama
Otunñña bara tañ alada
Seni cılağan tavuşuñu
Eşiteme men kayalada

Adamla uğay, kayala da
Cazıksınalla ekibizge
Seni atañ bla karındaşıñ
Bir da erimeydile bizge.[780]

Avlunuza bakarak geçiyorum
Oduna giderken şafak vakti
Senin ağlama sesini
Duyuyorum ben kayalıklarda

Değil insanlar, kayalıklar da
Acıyorlar ikimize
Senin baban ile kardeşin
Hiç acımıyorlar bize.

124. Atañ Keldi Gürbecige

Baban Geldi Demirci Dükkanına

Atañ keldi da gürbecige
Atına kişen işletdi
Anı birgesine üyüne
Meni cüregimi da eltdi

Süyeme kişenni carasın
Cüregim da üyüñde kalsın
Atañ emilik atın tıyar
Seni va ne hazna tıyalsın.[781]

Baban geldi de demirci dükkanına
Atına köstek yaptırdı
Onunla birlikte evine
Benim yüreğimi de götürdü

Seviyorum, köstek yarasını
Yüreğim de evinde kalsın
Baban vahşi atını ehlileştirir
Ya seni elinde nasıl tutsun.

125. Allah Bizge Süymeklik Cazdı

Allah Bize Aşkı Nasip Etti

Allah bizge süymeklik cazdı
Adamla sıyıralla anı
Kökdegi Allahdan küçlümüdü
Cerdegi adamnı aythanı

Allah bizge nasıp buyurdu
Adamala unamayla anı
Biz alay tileybiz tabınıp
Nek bolmaydı Allahnı aythanı?[782]

Allah bize aşkı nasip etti
İnsanlar elimizden alıyor onu
Gökteki Allah'tan güçlü mü
Yerdeki insanın söylediği

Allah bize kısmet ihsan etti
İnsanlar kabul etmiyor bunu
Biz öyle diliyoruz tapınıp
Neden olmuyor Allah'ın buyruğu?

---

[779] **Saylama Çığarmaları** …, s. 13.
[780] **Saylama Çığarmaları** …, s. 14.
[781] **Saylama Çığarmaları** …, s. 15.
[782] **Saylama Çığarmaları** …, s. 16.

126. Culduzlağa Karayma

Teli bolub culduzlağa karayma
Otuz cılda akılımı kurutub
Cañññız seni zikir etib aytama
Orazamı, namazımı unutub

Küysüz bolub aylañññandan ne fayda
Atañ seni maññа berir halı cok
Kalın berib, bizge colnu açarğa
Meni carlı atamı da malı cok.[783]

Yıldızları Seyrediyorum

Mecnûn halde yıldızları seyrediyorum
Otuz yaşımda aklımı kaybettim
Dilimde yalnız seni zikrediyorum
Orucumu, namazımı terk ettim

Merhamet beklemekten ne fayda
Babanın seni bana verir hâli yok
Başlık parası verip, yolumuzu açacak
Benim fakir babamın da malı yok.

127. Kara Kaşıñ, Kara Közüñ

Kara kaşıñ, kara közüñ
Bal-şekerden tatlı sözüñ
Saklap tursam seni, tözüp
Kelirmise maña özüñ

Suvğa bara kördüm azıp
Betiñ da saz, nürüñ kaçıp
Bolmazmı eken kısha nasıp
Allah bizge cazuv cazıp?[784]

Kara Kaşın, Kara Gözün

Kara kaşın, kara gözün
Baldan, şekerden tatlı sözün
Bekleyip dursam seni sabırla
Gelir misin bana kendin

Suya giderken gördüm, süzülmüşsün
Benzin solmuş, nurun gitmiş
Olmaz mı ki kısa zamanda bize kısmet
Allah bizim kaderimizi yazıp?

128. Kılıç Cara Sav Bolsa da

Tav başında tav bolmaz
Cañññız terek sav bolmaz
Kılıç cara sav bolsa da
Süymeklik cara sav bolmaz.[785]

Kılıç Yarası İyileşse de

Dağ üstüne dağ olmaz
Yalnız ağaç büyümez
Kılıç yarası iyileşse de
Aşk yarası iyileşmez.

[783] **Saylama Çığarmaları** …, s. 17.
[784] **Saylama Çığarmaları** …, s. 21.
[785] **Saylama Çığarmaları** …, s. 25.

SONUÇ

Doktora çalışmamıza konu olarak “Sovyet Egemenliğinden Önceki Karaçay-Malkar Edebiyatı”nı seçmemizin sebebi, Bolşevik ihtilâlinden itibaren başlayıp Sovyetler Birliği’nin sona ermesine kadar geçen süre içerisinde yayınlanan pek çok kitap ve makalede yer alan: “Sovyet egemenliği öncesinde, Karaçay-Malkar Türklerinin okuma yazması, edebiyatı, sanatı olmayan, gayrı medenî bir toplum olduğu; Sovyet rejimi sayesinde cahillikten kurtularak medenî bir hayata kavuştuğu” şeklindeki propagandaya, “karşı tez oluşturma” fikrinden doğmuştur.

Yani, doktora tezimizin amacı, Karaçay-Malkar Türklerinin, yukarıda öne sürüldüğü şekilde değil; tam tersine, Sovyet egemenliği öncesinde de, okuması yazması olan, müstakil bir edebiyata ve sanata sahip olan, gayet medeni bir toplum olduğunu ortaya koymaktır. Bu sebeple tezimizin “Sovyet Egemenliğinden Önceki Karaçay-Malkar Edebiyatı” olmuştur.

Sovyet döneminde yayınlanan eserlerde yer alan söz konusu bu propagandanın aksine; Sovyet egemenliği öncesinde, Karaçay-Malkar Türklerinde, kaynağını İslâm dininden ve Şark edebiyatından alarak beslenmiş olan zengin bir dinî edebiyat teşekkül etmiştir. Karaçay-Malkar Türklerinin dinî edebiyatın oluşması elbette İslâm dininin etkisiyle ortaya çıkmıştır. İslâm inancının daha geniş kitlelere yayılabilmesi için dinî muhtevalı eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerin Karaçay-Malkar Türklerinde İslâm dininin kökleşip yerleşmesinde büyük katkısı olmuştur.

İslâm dinini Karaçay’da halk kitlelerine yaygın biçimde öğreten ve benimseten ilk kişinin Esadullah oğlu Ali Efendi adında Dağıstanlı bir Kumuk Türkü'nün olduğu kabul edilmektedir. Karaçay Valisi İslâm Kırımşavhal’ın daveti üzerine, takriben 1710 yılında Karaçay’ın Kart-Curt kasabasına gelip yerleşmiş, yaygın bir şekilde halk kitlelerine İslâm dinini öğretmiş, 1741 yılında ölünceye kadar da Karaçay’da Baş Molla sıfatıyla, damadı ve öğrencisi Kırımlı Hasan Efendi ile birlikte, İslâmlaştırma faaliyetlerine devam etmiştir. Aynı şekilde, Dağıstanlı Kumuk Türklerinden Mottay Efendi ve İtiy Efendi adlı iki din hocası ile Buharalı Yusuf İskender Efendi adlı bir din

hocası Malkar bölgesine gelip yerleşmişler ve burada İslâm dinini yaygın bir şekilde öğretmek ve benimsetmek için çalışmışlardır.

Karaçay'daki İslâmlaştırma faaliyetlerine, Esadullah oğlu Ali Efendi'den sonra, Abdullah Buharî adında bir Özbek Türkü devam etmiştir. Buhara'dan gelip, Karaçay'da Duvut köyüne yerleşen Abdullah Buharî'nin Karaçaylılar arasında İslâm dininin öğretilmesi ve benimsetilmesinde çok büyük emeği olmuştur. Bilhassa eğitim konusuna çok önem vermiş, öğrencisi ve kayın biraderi olan Toğuzak Kipke ile Karaçay köylerinde mektep ve medreselerin açılmasına ön ayak olmuştur.

Abdullah Buharî'nin eğitim faaliyetleri dışında bir diğer önemli faaliyeti de Karaçay'da kaynağını şark edebiyatından alan bir dinî edebiyat akımını başlatmış olmasıdır. Pek çok Karaçay-Malkarlı şair tarafından kaleme alınan ve muhteva olarak İslâm dininin otuz iki farzını konu alan "İmân-İslâm" adlı manzûmeyi ilk olarak Abdullah Buharî'nin yazdığı rivayet edilmektedir. Bundan başka yine, "Mevlid-i Şerif", "Tahir ile Zühre", "Leylâ ile Mecnûn" ve "Kıssa-i Yusuf" gibi şark edebiyatının belli başlı eserlerini Karaçay-Malkar Türkçesiyle kaleme alan ilk şair olduğu kabul edilmektedir.

Kuzey Kafkasya'da ve bilhassa Kabardey Çerkeslerinde İslâm dininin yayılması ve şeriat mahkemelerinin kurulmasında büyük rol oynayan Abaza Hacı İshak Abuk Efendi, Rusların Kabardey bölgesini işgal etmesi üzerine 1797 yılında Karaçay bölgesine göç etmiştir. İshak Efendi, Karaçay'da hızlı bir şekilde eğitim faaliyetlerine girişmiş, 300 kadar öğrenci yetiştirmiş, bir camii, bir medrese inşa ettirmiş ve ayrıca bir de şeriat mahkemesini kurmuştur. Böylelikle Karaçay'da dinî eğitimin ve İslâmî kuralların kurumlaşmasını sağlamıştır.

Karaçay-Malkar Türklerinde İslâm dininin yaygın olarak kabul edilmesi oldukça geç dönemlerde olmakla birlikte çok hızlı bir benimseme ve olgunlaşma süreci yaşanmıştır. Yukarıda bahsi geçen kişilerin ilk adımlarından sonra Karaçay-Malkar Türklerin İslâm inancına şiddetli bir intisâb etme hevesi ve arzusu üzerine; başta Dağıstan'dan olmak üzere, Kırım, Kazan, Buhara, İstanbul ve İslâm dünyasının daha

pek çok yerinden din hocaları gelip Karaçay-Malkar Türkleri arasında İslâm diniyle ilgili eğitim faaliyetlerine başlamışlardır. Kısa zaman içerisinde bu din hocalarının yerli halktan yetiştirdiği öğrenciler de kendilerine yeni öğrenciler yetiştirmek suretiyle eğitim faaliyetlerini geniş bir sahaya taşımışlardır. Kısa bir süre içerisinde Karaçay-Malkar Türklerinin yaşadığı bütün köy ve kasabalarda mescitler, mektepler ve medreseler kurulmuştur.

Bolşevik ihtilâli öncesinde, Karaçay-Malkar Türklerinin yaşadığı her kasaba köyde en az bir mektep veya medrese mevcut olup, insanlar bu okullarda gayet iyi tahsil görmüşlerdir. Ayrıca, yüksek tahsil yapmak için de; Dağıstan, Kırım, Kazan, Buhara, İstanbul ve Kahire medreseleri ile Çarlık Rusyası'nın muhtelif şehirlerindeki yüksek okullara gitmişlerdir. Küçük Bayramuk, Muhammet Hubiy, Cagafar Haçir, Yusuf Haçir, Geriy Sılpağar, Süleyman Çabdar, Lokman Asan, Davut Şavay-Abayhan, Kâzim Möçü, İsmail Semen, İlyas Bayramuk, İslâm Kırımşavhal, Safar Aliy Orusbiy, Yakup Akbay, İsmail Akbay ve daha adı sayılabilecek pek çok millî aydın, Bolşevik ihtilâli ve Sovyet egemenliğinden önce yüksek tahsil yapmak suretiyle yetişmişlerdir.

Bu millî aydınlar, gerek dinî, gerekse sosyal muhtevada pek çok edebî ve ilmî eser ortaya koymuş ve bu eserlerini imkânları ölçüsünde Tiflis, Kırım, Dağıstan, Kazan, Ufa ve Moskova gibi kendi dönemlerinin kültür merkezlerinde yayınlamışlardır. Davut Şavay-Abayhan, Kâzim Möçü, Süleyman Çabdar, Lokman Asan, Yusuf Haçir, Geriy Sılpağar ve İsmail Akbay gibi daha birçok millî aydın 1900'lü yılların başına kadar kendi ana dillerinde ve Arap harfleriyle pek çok eser ortaya koymuşlardır. Bu şairlerin eserlerinin bir kısmı matbaada basılarak, bir kısmı da, elle çoğaltma yöntemiyle, halk kitlelerine ulaştırılmıştır.

Çalışmamızda, hâkim temalara göre tasnif ederek, metin merkezli tahlil yöntemiyle, inceleme ve değerlendirme yapmaya çalıştığımız, Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde daha ziyade dinî temalara ağırlık verildiği görülmektedir. Başta Davut-Şavay Abayhan ve Kâzim Möçü olmak üzere, Süleyman Çabdar, Nuh Kuday, İsmail Akbay ve diğer şairlerin verdiği dinî eserlerde Allah inancı ve İslâm dinî gibi itikadî unsurlarla, namaz, oruç ve zekat gibi ibadetlerle ilgili unsurların ele alındığı

görülmekte, tasavvufî konulara girilmediği dikkat çekmektedir. Bunun dışında, başta Hz. Muhammed olmak üzere bazı peygamberlerin hayatlarının konu edildiği eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerin tamamı didaktik maksatla kaleme alındığından, edebî kaygının geri planda olduğu söylenebilir.

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde ele alınan bir diğer önemli tema da, tarihî hadiselerdir. Tematik bakımdan, eserlerin bir kısmı, oluştuğu dönemin izlerini taşırken, bir kısmı da salgın hastalıklar, savaşlar ve buna benzer toplumsal felâket gibi doğrudan tarihî gerçek olayları ihtiva etmektedir. Küçük Bayramuk, Kasbot Koçkar ve Appa Canibek gibi dönemin şairleri, eserlerinde bu tür temaları işlemişlerdir. Küçük Bayramuk'un "Hasavka" adlı eserinde Karaçay Türkleri ile Ruslar arasında cereyan eden savaş anlatılmaktadır. Kasbot Koçkar'ın birkaç eserinde Osmanlı-Rus savaşı işlenmekte ve bunun Karaçay Türkleri üzerindeki tesiri anlatılmaktadır. Appa Canibek ise Çarlık dönemi Rus egemenliği sırasındaki Karaçay Türklerinin gördüğü zulüm ve baskıyı eserlerinde açık bir şekilde dile getirmektedir.

Toplumdaki adaletsizlikler, gelir dengesizliği, kadınların haksızlığa uğraması, toplumsal yardımlaşma ve dayanışma, evlilik, okumanın önemi, adab-ı muaşeret gibi sosyal temaların da Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde oldukça fazla işlendiği dikkat çekmektedir. Kâzim Möçü ve Canibek Appa'nın eserlerinde en çok eleştirdiği kişilerin başında zalim beyler, zenginler, yerel ve Rus idarecileri gelmektedir. Şairlere göre sosyal adaletsizliğin ve gelir dağılımındaki dengesizliğin temel sebebi egemen güçlerin idareye sahip olma ve zenginlik hırsları ile açgözlü olmalarıdır. Zalim ve acımasız beyler iktidarlarını daha da güçlendirmek için, zenginler de daha çok zengin olmak için çalışırlarken, fakir halkı hiç düşünmemekte ve umursamamaktadırlar.

Sovyet egemenliği öncesi Karaçay-Malkar şiirinde istifade edilen başlıca malzemelerden biri de tabiat ve yurt sevgisidir. "Tabiat güzellikleri", bazı eserlerde tek başına, bazı eserlerde ise "yurt sevgisi" temasıyla birlikte karşımıza çıkmaktadır. Bu tür eserlerde tabiat ve yurt sevgisi birlikte işlenerek; dağlar, ormanlar, ırmaklar, kuşlar gibi birtakım tabiat unsurları bakımından yurdun eşsiz bir ülke olduğu, ayrıca bu olağanüstü

güzellikte tabiata sahip bir ülkede doğmanın ve yaşamanın lütuf olduğu vurgulanmaktadır.

Edebiyat sahasının, bilhassa şiirin değişmez ve en çok istifade edilen malzemelerinden biri olan “aşk” temasının, Sovyet egemenliğinden önceki Karaçay-Malkar şiirinde de işlendiği görülmektedir. Ancak bu eserlerin tamamı “beşerî” aşk üzerine olup, “ilahî” ya da “tasavvufî” anlamda aşk temasının işlenmediğini söylemek, yanlış olmaz. Beşerî aşkın işlendiği eserler de, iki kahramanlı aşk hikâyeleridir. Bu eserlerin bir kısmı, “Tahir ile Zühre”, “Leylâ ile Mecnun” ve “Yusuf ile Züleyha” gibi kaynağını şark edebiyatından almış olan aşk konulu halk hikâyeleridir. Bir kısmı da “Horasan”, “Aycayak” ve “Aktamak” gibi Karaçay-Malkar Türklerinin kendi içerisinde gerçekten yaşanmış olan aşk hikâyeleridir. Bunun dışında beşeri aşk teması üzerine kaleme alınmış kısa şiirlerin de mevcut olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak çalışmamızda, tezimizin de amacına uygun olarak, sunmuş olduğumuz veriler neticesinde, Karaçay-Malkar Türklerinin, Sovyet egemenliği öncesinde, başta dinî konular olmak üzere tarihî, sosyal ve beşerî aşk gibi çeşitli konuları ihtiva eden bir müstakil yazılı edebiyat teşekkül ettirmiş olduklarını ortaya koymuş bulunmaktayız.

KAYNAKLAR

Abayev Misost, **Balkariya**, Nalçik, 1992.

Abaylanı İ.; İ. Akbaylanı, **Bizni Küçübüz, Bizni Ceribizd: Karaçay bla Malkar Tilde Ullulağa Elible**, Moskova, 1926.

Adiloğlu Adilhan, "Karaçay-Malkar Türklerinde Nart Destanları", **Yeni Türkiye Dergisi: Türk Dünyası Özel Sayısı**, S. 15, C. I, Ankara, 1997, s. 575-591.

Adiloğlu Adilhan, "Karaçay-Malkar Türkçesi Alfabesi ve Ses Bilgisi", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 13, Ankara, 2002, s. 143-154.

Adiloğlu Adilhan, **Karaçay-Malkar Türkleri**, Odes Yayınları, Ankara, 2005.

Adiloğlu Adilhan, **Sovyet Döneminde Karaçay-Malkar Edebiyatı**, Ankara, 2005.

Adiloğlu Adilhan, **Karaçay-Balkar Türkçesiyle Basılmış İlk Kitap: Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ**, Birlik Matbaası, Ankara, 2005.

Adiloğlu Adilhan, "Karaçay-Malkar Yazılı Edebiyatının Kurucusu Kâzim Möçü", **Turkish Studies**, S. 1/2, 2006, s. 183-199.

Adiloğlu Adilhan, "Karaçay-Malkar Türklerinin Rus Hakimiyetine Girişi", **Turkish Studies**, S. 3/1, 2008, s. 145-201.

Adiloğlu Adilhan, "Karaçay Türklerinin İslâm Dinini Kabulü", **Turkish Studies**, S. 3/2, 2008, s. 12-32.

Ahmetbeyoğlu Ali, **Grek Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hunları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.

Akbayef İsmail, **Ana Tili**, Batalpaşinsk, 1924.

Akbaylanı İsmail, **Ana Tili**, Tiflis, 1916.

Akbaylanı İsmail, **Zikirle-Mavlut**, (Hazırlayan: Bayramuklanı Abul-Kerim), Çerkessk, 1991.

Akbaylanı M.O.; H.B. Bayramuklanı, N.M. Kagıylanı, **Karaçay Poeziyanı Antologiyası**, Stavropol, 1965.

Alekseyeva E. P., **Karaçayevtsı i Balkartsı-Drevniy Narod Kavkaza**, Moskova, 1993.

Aliylanı Soltan, **Karaçay Nart Sözle**, Çerkessk, 1963.

Aliylanı Soltan, **Karaçay Halknı El Bergen Comakları**, Çerkessk, 1984.

Appalanı Bilal, **Kucur Adamla**, Çerkessk, 1985.

Appalanı Bilal, **Ata Curtuma**, Stavropol, 1964.

Appalanı Hasan, **Kara Kübür**, Mikoyan-Şahar, 1937.

Arat Reşid Rahmeti, **Makaleler**, C. I, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1987.

Arbatlı Mehmet Said, **İsmail Semen ve Aktamak**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.

Arbatlı Mehmet Said; Ali Erol, "Kaysın Kuliyev Şiirlerinde Vatan Kavramı", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, S. 31, 2011, s. 69-79.

Arbatlı Mehmet Said, "Karaçay-Malkar Halkının Aynası: Aktamak Manzumesi", **Karadeniz Araştırmaları**, S. 42, Ankara, 2014, s. 111-120.

Arbatlı Mehmet Said, **Seni Seviyorum Hayat-Kaysın Kuliyev: Hayatı, Sanatı ve Şiirleri**, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2014.

Artamonov M. İ., **İstoriya Hazar**, Leningrad, 1962.

Aslanbek Mahmut, “Şimali Kafkasya’da Karaçaylıların İmhası”, **Kafkasya Dergisi**, S. 4-5, Münich, 1951, s. 18-29.

Aslanbek Mahmut, **Karaçay ve Malkar Türklerinin Faciası**, Çankaya Matbaası, Ankara, 1952.

Aslanbek Mahmut, “İtibarı İade Edilmiş Kuzey Kafkasya Halklarının Durumu”, **Dergi**, S. 16, Münich, 1959, s. 16-29.

Atalan Mehmet, “Hz. Muhammed’in Vefatından Sonraki Hilafet Tartışmaları”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 9/2, 2004, s. 55-68.

Aydemir Abdullah, **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.

Aydoğan Bedri, “Mehmet Emin Yurdakul’un Çocuk Şiirleri”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 19/2, Adana, 2010, s. 120-146.

Baltin P., **İz İstorii Karaçayevskoy Poezii**, Çerkessk, 1961.

Barazbiylanı Muslim, “Ullu Atalarıbız Saylağan Col Bla”, **Zaman Gazetesi**, Nalçik, 7 Sentyabr 2007, s. 6.

Baskakov A.N., **Karaçay-Malkar Tilni Grammatikası**, Nalçik, 1966.

Baştav Şerif, “Sabir Türkleri”, **Belleten**, S. V/17-18, Ankara, 1941, s. 53-99.

Bayçorov M., “Blagoslovennıy Şeyh Abdullah”, **Karaçayevtsı i Balkartsı**, Moskova, 1999, s. 350-351.

Baykara Tuncer, **Türk Kültür Tarihine Bakış**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

Bayramkullanı Ahmat, “Alanlanı Tillerini Üsünden İstoriya Dokümentle”, **Şorka, Çerkessk**, 1982, s. 232-248.

Bayramuk Halimat, **İki Kasım Bin Dokuz Yüz Kırk Üç**, (Çeviren: Yılmaz Nevruz), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1995.

Bayramuklanı Fatima, **Kün Beşik**, Çerkessk, 1990.

Bayramuklanı Fatima, **Buşuv Kitabı**, C. I, Çerkessk, 1991.

Bayramuklanı Fatima, **Buşuv Kitabı**, C. II, Çerkessk, 1997.

Bayramuklanı Fatima; Azret Akbaylanı, **Karaçay Poeziyanı Antologiyası**, Moskova, 2006.

Bayramuklanı Halimat, **Karçanı Üydegisi**, Çerkessk, 1962.

Bayramuklanı Halimat, **Ontört Cıl**, Çerkessk, 1990.

Begiylanı Abdullah, "Taş Okuna Et Tuvğan Cerine Kaytar", **Kâzim (Kommünizmge Col Gazetni Kâzim Tuvğanlı 130 Cıl Tolğanına Atalğan Ençi Çığıvu)**, S. 1, Nalçik, 20 Oktyabr 1989, s. 8.

Biciyev H. H., **Humarinskoe Gorodisçe**, Çerkessk, 1983.

Biciyev H. H., **Türki Severnogo Kavkaza**, Çerkessk, 1993.

Bilge M. Sadık, **Osmanlı Devleti ve Kafkasya**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Bilimgotlanı Münir; Raşid Laypanlanı, "Leninni Bayrağı-Tuvganı Emda Ösüv Colu", **Zamannı Avazı**, Çerkessk, 1975, s. 152-184.

Bittirlanı Tamara, "Tahir bla Zuhra", **Kâzim (Kommünizmge Col Gazetni Kâzim Tuvğanlı 130 Cıl Tolganına Atalğan Ençi Çığıvu)**, S. 1, Nalçik, 20 Oktyabr 1989, s. 13.

Bittirlanı Tamara, "Burungulu Nazmuçu", **Mingi Tav Jurnal**, S. 2, Nalçik, 1993, s. 25-27.

Bittirlanı Tamara, **Eski Karaçay-Malkar Adabiyat**, Nalçik, 2002.

Bittirlanı Tamara, “Din Adabiyatıbıznı Tarıhından”, **Mingi Tav Jurnal**, S. 6 (142), Nalçik, 2008, s. 125-144.

Bittirlanı Tamara, **Karaçay-Malkar Din Nazmuçuluk**, Nalçik, 2010.

Bittirova T.Ş., **Karaçayevo-Balkarskiye Deyateli Kulturı Kontsa XIX-Naçala XX v. İzbrannoeye v Dvuh Tomah**, C. I, Nalçik, 1996.

Bittirova T.Ş., **Religioznaya Kultura i Literatura Karaçayevo-Balkartsev**, Karaçayevsk, 1999.

Borlaklanı Yusuf, “Hasavka Uruş”, **Karaçay Gazetesi**, Çerkessk, 14 Mart 2001, s. 2.

Botaşev İssa, **Cüregimden Cırlayma**, Frunze, 1957.

Caferoğlu Ahmet, *“Türklerde Av Kültü ve Müessesesi”*, **VII. Türk Tarihi Kongresi Bildirileri**, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972, s. 169-175.

Canel Azize Nilgün, **Evlilik ve Aile Hayatı**, İstanbul, 2012.

Canibeklanı Soslan, “Kalay ulu Appanı Söz Baylığı”, **Appa Canibekov Pervıy Poet Satirik Karaçaya**, Karaçayevsk, 2014, s. 85-92.

Canközlanı Marina, “XXI-çi Ömürde Nasra Hoca Bla Birge”, **Karaçay Gazetesi**, Çerkessk, 2 Aprel 2009, s. 4.

Cebecioğlu Ethem, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Rehber Yayınları, Ankara, 1997.

Cin Ali, **Türk Edebiyatının İlk Yusuf ve Züleyha Hikâyesi Ali’nin Kıssa-yı Yusuf’u**, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 2011.

Cumakunova Gülzura, *“Kırgız Destanlarından Kococaş Destanı”*, **Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri**, Ankara, 2002, s. 161-162.

Curtubaylanı Hıysa, **Eski Cırla**, Nalçik, 1993.

Curtubaylanı Mahti, **Karaçay-Malkar Mifle**, Nalçik, 2007.

Çağatay Saadet, “Karaçaylar ve Dilleri”, **Türk Lehçeleri Örnekleri**, C. II, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara, 1972, s. 114-126.

Çağatay Saadet, “Karaçay Türkçesi”, **Türk Ansiklopedisi**, C. 21, 1974, s. 263-265.

Çağrıcı Mustafa, “Edep”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 10, İstanbul, 1994, s. 412-414.

Çağrıcı Mustafa, “Câhiliye Döneminde ve İslâm’da Matem”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 28, Ankara, 2003, s. 128-129.

Çapan Ergün, **Bir Müslümanın Yol Haritası**, Işık Yayınları, İstanbul, 2011.

Çelik Celaleddin, “Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din”, **Karadeniz Dergi**, S. 8, Ankara, 2010, s. 25-35.

Çotçalanı Barısbiy, **Urlaññan Murat**, Mikoyan-Şahar, 1936.

Doyunlanı Abdurahman, **Haçirlanı Cağafar Afendi**, Çerkessk, 2004.

Durmuş İlhami, **İskitler-Sakalar**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1993.

Ersoy Ersan, “Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 19, S. 2, Elazığ, 2009, s. 209-230.

Feher Geza, **Bulgar Türkleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984.

Fuzuli, **Leylâ ile Mecnun**, (Haz. Necmettin Halil Onan), Maarif Basımevi, İstanbul.

Güzel Abdurrahman, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.

Goçiyalanı S.A.; R.A.K. Ortabaylanı, H.İ. Süyünçlanı, **Karaçay Halk Cırla**, Moskova, 1969.

Gökbilgin Özalp, **Tarih-i Sahib Giray Han**, Ankara, 1973.

Gökçe Cemal, **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti**, İstanbul, 1979.

Gumilev L. N., **Eski Türkler**, (Çeviren: Ahsen Batur), Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Guzelanı J.M., **Karaçay-Malkar Tilni Angılatma Sözlügü**, C. 1, Nalçik, 1996.

Guzeyev J.M., "Fonetiçeskiye Osobennosti Malkarskogo Dialekta Karaçayevo-Balkarskogo Yazıka", **Sovyetskaya Türkologiya**, S. 5, 1974, s. 62-66.

Gürüklanı Aznavur, "Anı Nazmuları Halkıbıznı Süyerge Üyretedile", **Mingi Tav Jurnal**, No: 4 (140), Nalçik, 2008, s. 106-108.

Habiçlanı M.A., **Koçharlanı Kasbot-Halk Cırçılanı Tamadası**, Çerkessk, 1986.

Habiçlanı Magomet, **Biynöger**, Çerkessk, 1984.

Hacı Lokman Asan el-Balkarî, **Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ**, Temirhan-Şura, 1909.

Hacilanı Tanzila, **Karaçay-Malkar Folklor**, Nalçik, 1996.

Haciyeva T.M., **Malkarlılanı bla Karaçaylılanı Halk Poeziya Çıgarmaçılıkları**, Nalçik, 1988.

Haciyeva T.M., "Karaçay-Malkar Türklerinin Eski Folklor Ürünleri", (Çeviren: Adilhan Adiloğlu), **Bilig Dergisi**, S. 6, Ankara, 1997, s. 184-192.

Hakuaşev E.T., **Sovyetskaya Kabardino-Balkariya**, Nalçik, 1972.

Hamidullah Muhammed, **İslâm'a Giriş**, (Çeviren: Cemal Aydın), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010.

Hapayev S.A., **Karaçayevo-Çerkesiya Naş Kray Rodnoy**, Çerkessk, 1992.

Hapayeva S.M., "İz İstorii Sozdaniya Karaçayevo-Balkarskoy Pismennosti", **Problemı İstoriçeskoy Leksiki Karaçayevo-Balkarskogo i Nogayskogo Yazıkov**, Çerkessk, 1993, s. 137-150.

Harman Ömer Faruk, "İsa", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 22, İstanbul, 2000, s. 465-472.

Harman Ömer Faruk, "Musa", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 31, İstanbul, 2006, s. 207-213.

Harman Ömer Faruk, "Nuh", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 33, İstanbul, 2007, s. 224-227.

Harman Ömer Faruk, "Süleyman", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 38, İstanbul, 2010, s. 56-60.

Hatuyev R.T., **Çokuna Efendi**, Çerkessk, 2014.

Hatuyev R.T., **İslam-Biy**, Çerkessk, 2009.

Henze Paul B., **Kafkaslarda Ateş ve Kılıç: 19. Yüzyılda Kuzey Kafkasya Dağ Köylülerinin Direnişi**, OTDÜ Yayını, 1985.

Herodotos, **Herodot Tarihi**, (Çeviren: Müntekim Ökmen), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

Hubiylanı M.A.; A.A. Süyünçlanı, K.T. Laypanlanı, **Ana Literatura**, Çerkessk, 1976.

Hubiylanı M.A.; A.A. Süyünçlanı, K.T. Laypanlanı, **Karaçay Literatura**, Çerkessk, 1988.

Hubiylanı Magomet, **Batmaz Culduznu Carığı**, (Hazırlayan: Bayramuklanı Fatima), Çerkessk, 1989.

Hubiylanı Osman, **Caşav bla Fahmu**, Çerkessk, 1982.

Hubiylanı Osman, **Assı**, Çerkessk, 1988.

Hubiylanı Osman, **Amanat**, Çerkessk, 1990.

Haşhojeva R.H., **Pisateli Kabardino-Balkarii Bibliografiçeskiy Slovar**, Nalçik, 2003.

İnan Abdülkadir, **Eski Türk Dini Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1976.

İnan Abdülkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1995.

İsmail Efendi ibn Yakub el-Karaçay, **Kitabü'l-İman ve'l-İslâm**, Temirhan-Şura, 1912.

Jangulanlanı İbragim, "İslam Din Kirgen Zamanda", **Mingi Tav Jurnal**, S. 5, Nalçik, 1993, s. 151-152.

Kafesoğlu İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993.

Kagıylanı Nazifa, **Tinte Barıb**, Çerkessk, 1965.

Kagiyeva N.M., **Karaçay Cırla**, Çerkessk, 1968.

Kagıylanı Nazifa, **Kürenli Cazuvla**, Karaçayevsk, 2001.

Kappuşlanı Yahya Afendi, **İyman-İslam**, (Hazırlayanlar: Bicilanı Muhammat, Bicilanı Sekinat, Albotlanı Alim), Moskova, 1992.

Karagöz İsmail, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010.

Karakötlanı İssa, **Erkinlikni Savğası**, Stavropol, 1980.

Karalanı A.İ.; D.B. Borlaklanı, **Karaçay Literatura**, Çerkessk, 1990.

Karalanı Asiyat, "Karaçay Literaturada Ullu Ata Curt Kazavatnı Teması", **İzlem**, Çerkessk, 1978, s. 192-217.

Karalanı Asiyat, **Karaçay Literaturasını Oçerki**, Çerkessk, 1966.

Karayeva A.İ., **Oçerk İstorii Karaçayevskoy Literaturı**, Moskova, 1966.

Karayeva Zuhra, **Hudojestvennıy Mir İsmaila Semenova**, Moskova, 1997.

Karça Ramazan, "Şimalî Kafkasya'da Tehcir ve Katliâm", **Dergi**, S. 5, Münich, 1956, s. 35-50.

Karça Ramazan, "Kuzey Kafkasya Edebiyâtının Sovyet Devrindeki Durumu Hakkında Bazı Kayıtlar", **Dergi**, S. 23-24, München, 1961, s. 68-76.

Karça Ramazan, "Kuzey Kafkasya Edebiyâtı Üzerine", **Dergi**, S. 57, München, 1969, s. 31-40.

Kasbot, **Saylamaları**, (Hazırlayan: Süyünçlanı Azamat), Karaçayevsk, 2001.

Kasımov Ali, **Çerkes Soykırımı**, (Çeviren: Orhan Uravelli), Ankara, 1995.

Katçilanı İsmail, "Kitab Bolub Çıksa", **Karaçay Gazetesi**, Çerkessk, 11 May 2006, s. 4.

Kâzim, **Nazmu Soltan Hamid Kalabek Eş-Şegemî**, Baksan-Kala, 1918.

Kâzim, **Nazmula-Zikirle-Poemala**, (Hazırlayan: Begiylanı Abdullah), Nalçik, 1996.

Kâzim, **Saylama Çığarmaları**, (Hazırlayan: Begiyulu Abdullah), Nalçik, 2009.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, **Kıpçaklar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

Kobanlanı Dahir, **Tavlada Tavuş**, Çerkessk, 1963.

Kobanlanı Hamzat, **Ciltinle**, Alma-Ata, 1957.

Kobanlanı Hamzat, **Taza Cürekden**, Frunze, 1957.

Koca Ferhat, "İbadet", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 19, İstanbul, 1999, s. 240-247.

Koçharlanı Kasbot, **Saylamaları**, (Hazırlayan: Akbaylanı Magomet), Çerkessk, 1964.

Koncu Hanife, "Yusuf ve Züleyha", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 44, İstanbul, 2013, s. 38-40.

Kotlyarova M.; V. Kotlyarov, Janna Şogenova, **Kabardino-Balkariya Prigodnaya Jemçujina**, Nalçik, 2005.

Köksal Mustafa Âsım, **Peygamberler Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013.

Kudaşev V.N., **İstoriçeskiye Svedeniya o Kabardinskom Narode**, Nalçik, 1991.

Kuliev Kaysın, **Yaralı Taş**, (Çeviren: Kanşaubiy Miziyev), Ahmet Yesevi Vakfı Yayınevi, Ankara, 1997.

Kurat Akdes Nimet, **Türkiye ve İdil Boyu-1569 Astarhan Seferi**, Ankara, 1966.

Kurat Akdes Nimet, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972.

Kurat Akdes Nimet, "Bulgar", **İslam Ansiklopedisi**, C. 2, MEB Yayınları, İstanbul, 1993, s. 781-796.

Küçükali Rıdvan; Özlem Bektaş Öztaşkın, "Sosyal Koruma Ekseninde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma", **Akademik Bakış Dergisi**, S. 29, 2012, s. 1-14.

Laska John A., "Eğitim Programı ile Öğretim Arasındaki İlişki", (Çeviren: Oğuz Gürbüztürk), **A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 22, S. 1, Ankara, 1989, s. s. 251-259.

Lavrov L.İ., **Karaçayevtsı**, Çerkessk, 1978.

Laypanlanı Hamit; Mahmut Dudalanı, **Eski Karaçay Cırla**, Mikoyan-Şahar, 1940.

Laypanlanı Kaziy, “Karaçaylıla Kimledile”, **Karaçay Gazetesi**, S. 131, Çerkessk, 1992, s. 2.

Laypanlanı Kaziy, “Halkğa Etilgen Zorluk”, **Karaçay Gazetesi**, S. 49, Çerkessk, 1998, s. 2.

Laypanlanı Kaziy, “Tüzü Bılaydı”, **Karaçay Gazetesi**, S. 12 (9983), Çerkessk, 15 Fevral 2007, s. 4.

Laypanlanı Seyit, “Canibeklanı Appa (Kalay ulu)”, **Şohluk**, Çerkessk, 1962, s. 5-15.

Laypanov H.O., **K İstorii Karaçayevtsev i Balkartsev**, Çerkessk, 1957.

Levend Agâh Sırrı, **Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun Hikâyesi**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1959.

Levend Agâh Sırrı, “Hamdi’nin Yusuf u Züleyha’sı”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, Ankara, 1968, s. 173-211.

Mamçulanı Dina, **Tambla Aytırma**, Çerkessk, 1990.

Mamçulanı Dina, **Poemala Kitabı**, Çerkessk, 2000.

Meçilanı Kâzim, **Çıgarmalarını Ekitomluğu**, C. 1. (Hazırlayan: Alim Töppeyev), Nalçik, 1989/1.

Meçilanı Kâzim, **Çığarmalarını Eki Tomluğu**, C. 2, (Hazırlayan: Alim Töppeyev), Nalçik, 1989/2.

Meçiyev Kâzim, **Nazmula Kitabı**, (Hazırlayan: Töppelanı Alim), Nalçik, 1984.

Mevlânâ Halid-i Bağdâdî, **Herkese Lâzım Olan İmân**, (Çeviren: Kemâhlı Feyzullah Efendi), Hakikat Kitabevi, İstanbul, 2009.

Mızılanı İsmail, "Türk Halklanı Tarih em Kultura Tamırları", **Mingi Tav Jurnal**, S. 3, Nalçik, 1993, s. 5-18.

Mızıulu İsmail, **Merkezi Gafgazın Etnik Tarihinin Köklerine Doğru**, (Çevirenler: Süleyman Eliyarlı, Mehman Abdulla), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

Mızıulu İsmail, "Tarih Halknı Baylığıdı", **Mingi Tav Jurnal**, S. 4, Nalçik, 1994, s. 23-54.

Mızıulu İsmail, "Skifla bla Karaçay-Malkarlıla", **Mingi Tav Jurnal**, S. 6, Nalçik, 1994, s. 191-196.

Miller V.; M. Kovalevskiy, "V Gorskih Obşçestvah Kabardı-Predanie O Proishojdenii Balkarskih Feodalov", **Vestnik Evropı**, S. IV, 1884, s. 553-568.

Miziyev İ. M., **Oçerki İstorii i Kulturı Balkarii i Karaçaya XIII-XVIII vv**, Nalçik, 1991.

Miziyev İ. M., **İstoriya Karaçayevo-Balkarskogo Naroda s Drevneyşih Vremen Do Prisoedineniya k Rossi**, Nalçik, 1994.

Mokayev A., "Malkarnı Çaşav Tarıhından", **Şuyohluk**, S. 3, Nalçik, 1976, s. 86-96.

Mokayev M.H., **Kerim**, Nalçik, 2003.

Mustafa Nuri Paşa, **Netayicü'l-Vukuat**, (Hazırlayan: Neşet Çağatay), C. III, TTK Yayınları, Ankara, 1992, s. 190; Umar Aliyev, Karaçay, Çerkessk, 1991.

Musukalanı B. H., **Malkar Literatura**, Nalçik, 1996.

Mühlen Patrik von zur, **Gamalıhaç ile Kızılyıldız Arasında**, Mavi Yayınları, Ankara, 1984.

Navoi Alişer, **Leyla bla Mecnun**, (Çeviren: Kobanlanı Ahmat), Çerkessk, 1991.

Nemeth Gyula, **Hunlar ve Tanrının Kırbacı Attila**, (Çeviren: Tarık Demirkan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996.

Nevayi Ali Şir, **Leyli vü Mecnun**, (Haz: Ülkü Çelik Şavk), Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 2011.

Nevruz Yılmaz, "Karaçayca Bir El Yazması Mecmua ve Yusuf Haçır'ın Dini Manzumeleri", **Türk Kültürü Dergisi**, S. 218, Ankara, 1981, s. 164-184.

Nevruz Yılmaz, **Birleşik Kafkasya Dergisi - Şiir Özel Saysı**, S. 18, Eskişehir, 1999.

Nizamî, **Leyla ile Mecnun**, (Çev: Ali Nihat Tarlan), MEB Yayınları, İstanbul, 1990.

Nogaylılanı Cagafar, **Karaçaynı Üsünden Haparla**, Çerkessk, 2001.

Ortabayeva R.A.K., "Karaçayevo-Balkarskaya Ohotniçya Poeziya", **Voprosı Folklora Narodov Karaçayevo-Çerkesii**, Çerkessk, 1983, s. 4-19.

Ortabayeva R.A.K.; N.M. Kagiyeva, "Kalay ulu i Ego Kukolnıy Teatr", **Voprosı Folklora Narodov Karaçayevo-Çerkesii**, Çerkessk, 1983, s. 105-122.

Ortabaylanı R.A.K., **Karaçay-Malkar Folklor, Çerkessk**, 1987.

Ortabayeva R.A.K., "Bagır ulu i Ego Pesennoye Tvorçestvo", **Folklor Narodov Karaçayevo-Çerkessi Janr i Obraz**, Çerkessk, 1988, s. 67-92.

Ortabaylanı Rimma, **Kara Suvnu Katında**, Çerkessk, 1981.

Ortabaylanı Rimma, **Çum Çum Çum Terek**, Çerkessk, 1994.

Ortabaylanı Rimma; Ahiya Bicilanı, **Kalay ulu Appanı Izın Izlay**, Çerkessk, 1995.

Oruslanı Aminat, **Ömür Tanışlanı Sağınıvu**, Çerkessk, 1975.

Osmanlanı Hıysa; Ahmat Şakmanlanı, "Çingishannı Tuvdukları", **Zaman Gazetesi**, Nalçik, 18 Noyabr 2006, s. 3.

Osmanlanı Hıysa, “Kadarıbız, Carsıvubuz, Kuvançıbız da Birdile”, **Zaman Gazetesi**, Nalçik, 12 May 2007, s. 3.

Otar Kerim, **Şairin Sözü**, (Hazırlayan: Adilhan Adiloğlu), Yüce Erek Yayınları, Ankara, 2012.

Otarlanı Kerim, **Duniya Tınçlığın Tileyme Kadardan**, (Hazırlayan: R.K. Otarova), Nalçik, 1995.

Otarlanı Kerim, **Saylamala**, Nalçik, Hazılayanlar: Magomet Mokalanı, Rimma Otarlanı, 1997.

Ökten Şevket, “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 2/8, 2009, s. 302-312.

Örtenlanı Azret, **Nasra Hocanı Haparları**, Çerkessk, 1987.

Özdenlanı Abugaliy, “Bağır ulu Kasbot”, **Caşavnu Oyuvları**, Çerkessk, 1988, s. 121-125.

Özdenlanı Boris, “Biz Kallay Birbiz, Kayda Caşaybız?”, **Karaçay Gazetesi**, S. 77 (10048), Çerkessk, 2007, s. 4.

Özdenlanı Albert, “Puşkin bla Karaçay”, **Mingi Tav Jurnal**, No: 2 (138), Nalçik, 2008, s. 146-158.

Pala İskender, “Leylâ vü Mecnûn”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 27, Ankara, 2003, s. 162-164

Rahayev İ., **Birge Cırlayık**, Frunze, 1957.

Reşid Ahmed Cemal, **Ataların Karşılaşması: Derbent ve Şervan Ülkesinde Kürtler ve Alanlar**, (Çeviren: Siraç Direk), Avesta Yayınları, İstanbul, 1998.

Roux Jean-Paul, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, (Çeviren: Aykut Kazancıgil), İstanbul, 1994.

Sabançılanı Haci-Murat; Hamit Malkondulanı, “Malkar bla Karaçayda Töre”, **Mingi Tav Jurnal**, S. 6, Nalçik, 1993, s. 176-192.

Sabançılanı Haci-Murat, “Malkar Halkğa Etilgen Zorluk”, **Mingi Tav Jurnal**, S. 3, Nalçik, 1994, s. 11-24.

Semenlanı İsmail, **Cırla**, (Hazırlayanlar: A.S. Gerbekov, D. Baykulov, H.İ. Aybazov, Ş. Bilimgotov), Mikoyan-Şahar, 1937.

Semenlanı İsmail, **Cırla bla Nazmula**, (Hazırlayanlar: T. Ortabayev, D.B. Bayramkulov, M.T. Goguyev), Mikoyan-Şahar, 1939.

Semenlanı İsmail, **Cırla bla Nazmula**, (Hazırlayan: İsrafil Çavuş, Bilal Laypan), Moskova, 1992.

Semenlanı İsmail, **Aktamak**, (Hazırlayanlar: Semenlanı Azret, Begiylanı Abdullah), Mingi Tav Jurnal, S. 1 (65), Nalçik, 1996.

Semenlanı İsmail, “Zikirle”, **As-Alan Jurnal**, S. 1 (4), Moskova, 2001, s. 338-410.

Semenlanı İsmail, **Zikirle**, (Hazırlayanlar: Semenlanı Azret, Elekulanı Zubayda), Çerkessk, 2011.

Semenlanı Kaltur, **Kaltur**, (Hazırlayan: Semenlanı Azret), Karaçayevsk, 2003.

Sinanoğlu Mustafa, “İbadet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 19, İstanbul, 1999, s. 233-235.

Sinanoğlu Mustafa, “İmân”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 22, İstanbul, 2000, s. 212-214.

Sozayev B.T., **Malkar Literatura**, Nalçik, 1986.

Süyünçlanı Azamat, “Appa ulu Hasan”, **Miyikge**, Çerkessk, 1974, s. 282-315.

Şaman İbrahim, “Halimat Bayramuk”, (Çeviren: Dr. Yılmaz Nevruz), **Birleşik Kafkasya Dergisi**, S. 12, Eskişehir, 1998, s. 16-19.

Şamanlanı İbragim, **Koban Başında Tarih Haparla**, Çerkessk, 1987.

Şamanlanı İbragim, “Colovçunu Haparı”, **Karaçay Gazetesi**, Çerkessk, 1 May 1992, s. 8.

Şavayev İsmail; Sakinat Abayeva, “Problemı Morali v Tvorçestve Şavayeva (Abayhanova) Davut-Haci”, **Literaturnaya Kabardino-Balkariya**, S. 4, Nalçik, 2009, s. 141-145.

Şavaylanı İsmail, “Halknı Sotsialno-Niyet Törelerin Saklağan Akılman**”, Mingi Tav Jurnal**, S. 3 (145), Nalçik, 2009, s. 175-179.

Şavaylanı-Abayhanlanı Davut-Haci, **Duniya Sağışla**, C. 1, (Hazırlayan: Malkondulanı Hamit), Nalçik, 2007/1.

Şavaylanı-Abayhanlanı Davut-Haci, **Duniya Sağışla**, C. 2, (Hazırlayan: Malkondulanı Hamit), Nalçik, 2007/2.

Şentürk Lütfi; Seyfettin Yazıcı, **Diyanet İslâm İlmihali**, Ankara, 1996.

Şeşen Ramazan, **İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1985.

Tabakcı Nurullah, **Alt Kültürlerde Kimlik: Türkiye’deki Karaçaylar**, Konya, 2009.

Tambiyev Burhan; Umar Özdenov, **Karaçayevo-Çerkesiya Çaruyuşçaya Krasota Gor**, Essentuki, 2009.

Tarhan Taner M., *“Eskiçağda Kimmerler Problemi”*, **VIII. Türk Tarihi Kongresi Bildirileri**, C. I. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1979, s. 355-369.

Tebuyev R.S.; R.T. Hatuyev, **Oçerki İstorii Karaçayevo-Balkartsev, Moskova-Stavpropol**, 2002.

Tekelanı German, “Bügüngü Karaçay-Çerkesiyanı Cerinde Burungu Kıpçak Belgile”, **Tıngısız Cürekle**, Çerkessk, 1979, s. 304-312.

Tekin Talat, **Tuna Bulgarları ve Dilleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.

Temirbolatlanı Salıh, “Elçile İgi Biledile”, **Karaçay Gazetesi**, Çerkessk, 11 May 2006, s. 4.

Temren Belkıs, “Din Antropolojisi Açısından İnanç ve Din Olgusuna İlişkin Bir Değenlendirme”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 38, S. 1/2, Ankara, 1998, s. 301-311.

Tetuyev B.İ., *“Lokalnıye Agiografiçeskiye Motivı v Duhovnoy Poezii D-H. Şavayeva”*, **III. Uluslararası Folklor Sempozyumu: Ortak Türk Geçmişinden Ortak Türk Geleceğine**, Bakü, 2005, s. 95-104.

Tetuyev B.İ., **Karaçayevo-Balkarskaya Avtorskaya Poeziya Vtoroy Polovinı XIX-Naçala XX Veka**, Nalçik, 2007.

Togan Zeki Velidî, “Hazar”, **İslam Ansiklopedisi**, C. V/I, MEB Yayını, İstanbul, 1977. s. 397-408.

Togan Zeki Velidî, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.

Totorkulov Kaziy-Magomet, **Velikiy Pevets Kavkaza**, Çerkessk, 2006.

Töppelanı Alim, “XX. Ömür Malkarnı Zakiy Adamları: Bözülanı Çöpellev Efendi”, **Zaman Gazetesi**, Nalçik, 25 İyun 1992, s. 4.

Töppelanı Alim, **Malkar Adabiyat**, Nalçik, 1993.

Tümer Günay; Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara, 1993.

Türkdoğan Melike Gökcan, **Klasik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2011.

Türkmen Fikret, **Tahir ile Zühre**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.

Urusov K.S.B.; R.T. Hatuyev, **İzvestnıye Lüdi Karaçayevo-Çerkessi Kratkiy Biografiçeskiy Slovar**, Çerkessk, 1997.

Uzun Mustafa, “Aşk: Edebiyat, Kültür ve Sanat”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul, 1991, s. 18-21.

Voyna Vladimir, **V Gorah Karaçayevo-Çerkesii**, Moskova, 1986.

Yakubovskiy A. Y., **Altın Ordu ve Çöküşü**, (Çeviren: Hasan Eren), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

Yücel Yaşar, **Timur’un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Zumakullanı Tanzilâ; Ahmat Sozaylanı, Alim Töppelanı, **Malkar Poeziyanı Antologiyası**, Nalçik, 2008.

ÖZGEÇMİŞ

1970 yılında Konya ilinin Sarayönü ilçesine bağlı Başhüyük köyünde doğdum. İlk ve orta öğrenimimi Başhüyük İlköğretim Okulu'nda, lise öğrenimimi Sarayönü Endüstri Meslek Lisesi Metal İşleri Bölümü'nde tamamladım.

1989 yılında girdiğim Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün ilk iki sınıfını okuduktan sonra bu bölümü yarım bırakarak 1991 yılında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümüne girdim, 1996 yılında buradan mezun oldum.

2002 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü'nde Yüksek Lisans öğrenimime başladım. İki dönem hazırlık ve iki dönem yüksek lisans olmak üzere toplam dört dönem ders aldıktan sonra "Karaçay-Balkar Türkçesiyle Basılmış İlk Kitap: Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ: Metin-Aktarma-İnceleme" başlıklı tezimi vermek suretiyle 2005 yılında buradan mezun oldum.

2007 yılında Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı'nda doktora öğrenimime başladım.

1996 yılından itibaren T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde memur olarak görev yapmaktayım. Evli ve bir çocuk babasıyım.

ÖZET

“Sovyet Egemenliğinden Önceki Karaçay-Malkar Edebiyatı” adlı doktora çalışmamızda Karaçay-Malkar Türkleri tarafından mezkur dönemde meydana getirilen edebî eserler ele alınmıştır.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Karaçay-Malkar Türkleriyle ilgili olarak “Nüfus ve Coğrafya”, “Etnik Oluşum ve Tarihçe” ve “Karaçay-Malkar Türkçesi” alt başlıkları çerçevesinde, söz konusu alanlara ait ayrıntılara da yer vermek suretiyle, Karaçay-Malkar Türkleri hakkında genel bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümü “Karaçay-Malkar Edebiyatı”yla ilgili konuları içeren alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu bölümde “Halk Edebiyatı” ve “Yazılı Edebiyat” olmak üzere iki ana alt başlık altında Karaçay-Malkar edebiyatı hakkında genel bilgi verilmiştir. Tezimizin de konusu olması sebebiyle “Sovyet Egemenliği Öncesi Yazılı Edebiyat” üzerinde daha çok durulmuştur. Bu dönemin gelişim safhaları tarihsel bir yaklaşımla ele alınmış, belirli tespitlere yer verilmiş ve bu dönemi temsil eden şairlerin hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, Sovyet egemenliği öncesi dönemde verilen edebî eserler hâkim temalara göre tasnif edilerek, söz konusu edebî eserler üzerinde, metin merkezli tahlil yöntemiyle, inceleme ve değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmamızda üçüncü bölümünü teşkil eden “Metinler” kısmında, üzerinde inceleme ve değerlendirme yaptığımız edebî eserlere yer verilmiştir. Söz konusu bu eserler hem Karaçay-Malkar Türkçesi’yle, hem de Türkiye Türkçesi’yle sunulmuştur.

Eserlerin Türkiye Türkçesine aktarılmasında kelime kelime aktarma esas alınmıştır. Mecbur kalınan yerlerde kelime kelime aktarmadan ayrılıp, anlatılmak istenilen mânâyı aktarma yoluna gidilmiş, bazı yerlerde anlatılmak istenilen mânâ dipnotla gösterilmiştir.

Sonuç kısmında, araştırma konumuzdan elde edilen tespitler ile veriler üzerinde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

ABSTRACT

In the doctorate paper called “Karachay-Malkar literature before the soviet rule” literary works of the aforementioned period have been discussed.

The paper consists of an introduction and three parts. In the introduction, under sub frames of “Population and Geography”, “Ethnic Composition and History” and “Karachay-Malkar Turkish” general information about Karachay-Malkar Turks have been provided by giving details regards the aformentioned areas.

The first part of the paper consists of subtopics about “Karachay-Malkar Literature”. General information about Karachay-Malkar literature have been provided under the mean subtopics of In this part “Folk Literature” and “Written Literature”. “Pre Soviet Sovereignty” have been emphasized due to the fact that it is the subject of the thesis. The development stages of this period is approached with a historical perspective, significant findings are included. Information about lives and works of the poets which represent this period are imparted.

In the second part of the paper, literary works created before Soviet sovereignty are analysed and criticised by classification of themes.

In the “Texts” part which forms the third part of the study, the works which are studied and analysed are included. The said works are presented in both Karachay-Malkar Turkish and Turkish.

The documents presented in the paper have been translated into Turkish word by word. When necessary semantic translation is used instead of literal translation to convey the meaning and in some instances the inteded meaning has been provided via footnotes.

In the conclusion there is a general assessment on the findings and data.